

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
1(118) 2025

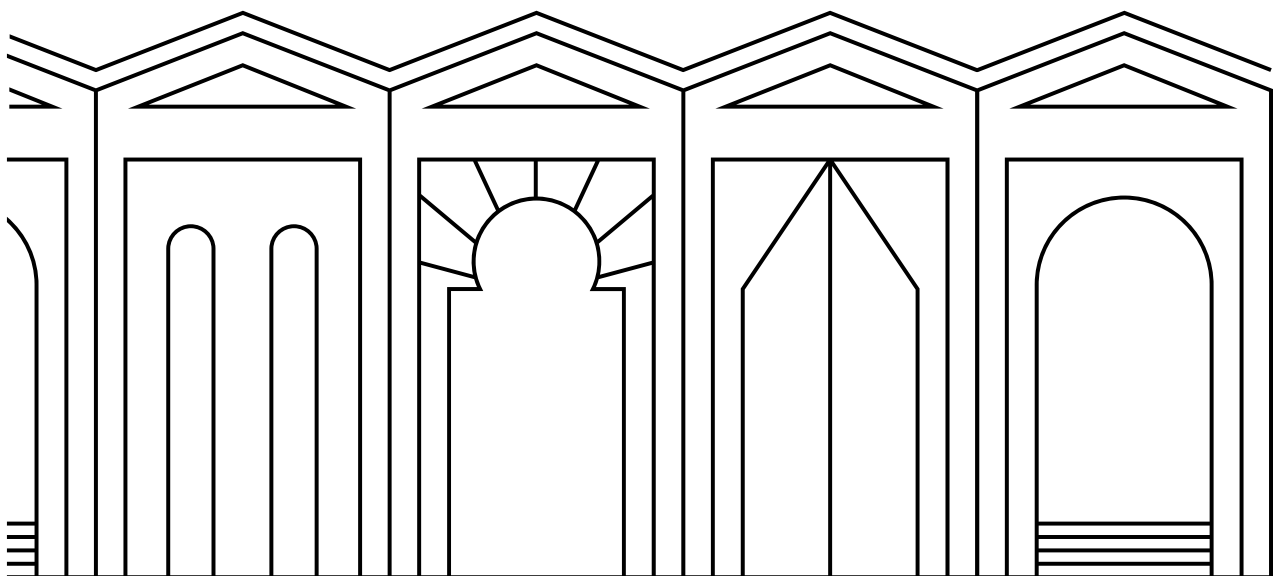

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
1(118)2025

Խմբագրական խորհուրդ՝

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ, Ա. ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ, Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Ֆ. ԹՈԽՅԱՆ,
Ա. ԹՈՒՆՅԱՆ, Ա. ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, Դ. ՆԱԶԱՐՅԱՆ, Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ,
Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ա. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

Գլխավոր խմբագիր՝

Ի.Գ.Թ., դոցենտ Ա. Փխրիկյան

Տեղեկագրում տպագրվող գիտական հոդվածներն ամբողջությամբ արտահայտում են հեղինակների դիրքորոշումներն ու վերլուծությունները և չեն նույնանում Մահմանադրական դատարանի պաշտոնական դիրքորոշումների հետ: Մահմանադրական դատարանը պատասխանատվություն չի կրում հոդվածների հեղինակների արտահայտած կարծիքների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I. ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

- ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ EXTRA LEGEM ԵՎ CONTRA LEGEM ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԼ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՓԱԿ ՑԱՆԿԵՐԻ ՊԱՐԱԳԱՅՈՒՄ –
Ա. ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ.....9
- ԱՅԼ ԱՆՁԻ ՎԱՐՔԱԳԻԾԸ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔՈՒՄ ԴՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ – **Ա. ՎԱՐԴԵՎԱՆՅԱՆ,**
Հ. ԿՈՒՐԵՂՅԱՆ.....41
- ТОЧКИ СОПРИКОСНОВЕНИЯ ВИНДИКАЦИИ И ПРИОБРЕТАТЕЛЬНОЙ ДАВНОСТИ НА ПРИМЕРЕ ГРАЖДАНСКОГО ДЕЛА № ՀԿԴ/0041/02/24 –
Դ. ԴԵՎՈՐԴՅԱՆ
 (ՎԻՆԴԻԿԱՑԻԱՅԻ ԵՎ ԶԵՌՔԲԵՐՄԱՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ ՀԱՏՄԱՆ ԿԵՏԵՐԸ՝ ԹԻՎ ՀԿԴ/0041/02/24 ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ –
Գ. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ).....60
- ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻԶՄԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՓՈՒԼԵՐԸ – **Մ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ**.....81
- ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՅՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ – **Հ. ՍԱՐԿԻՍՈՎ**.....111
- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԴՐԱՆՑՈՒՄ ՀԱՄԸՆԴՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԿՈՆԿՐԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՑՈԼՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ – **Դ. ՀԱԿՈԲՅԱՆ**.....123

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՄՔԻՈՆ

- ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ - **Ա. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ**.....132
- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՓՐԿԱՐԱՐ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՏՈՒԿ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՌԵԺԻՄՆԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ - **Ա. ՉԱԽՈՅԱՆ**.....144
- ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ -
Մ. ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՎԱՆ 157
- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԴԻՄՈՒՄԻ
ԸՆԴՈՒՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՈՐՈՇ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ - **Մ. ԱՎԱԳՅԱՆ**.....178
- THE STATUS AND PECULIARITIES OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC
AUTHORITIES IN THE CONTEXT OF PARLIAMENTARY GOVERNANCE -
T. SIMONYAN
(ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ -
S. ՍԻՄՈՆՅԱՆ).....213
- ԱՊԱՅՈՒՅՈՂԱԿԱՆ ԲԺՇԿՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ՉՀԻՄՆՎԱԾ
ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՄԲ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆԵԼՈՒ
ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ -
Ա. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ.....224
- ԿԱՌՈՒՅԱՊԱՏՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ - **Ն. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ**.....237

- ԾԱՆՐ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՊԵՍ ԾԱՆՐ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻՆՔ ԿԱՐՈՂ ԵՆ ԱԶԱՏՎԵԼ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԳՈՐԾՈՒՆ ԶՂՋԱԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ
ԱՀԱՍԱՐՍՈՒԻ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՛ ԿԱՏՎԱԾԱՇՆՉՅԱՆ
ԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆ – **Ն. ՇԱՀԻՆՅԱՆ**.....262
- ԱՆՁԻՆ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆՈՐԵՆ ԾԱԳԱԾ ՀԻՄՆԱՎՈՐ ԿԱՍԿԱԾԻ ՀԻՄՔՈՎ
ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼՈՒՑ ԵՎ ԱԶԱՏ ԱՐՁԱԿԵԼՈՒՑ ԱՆՄԻՋԱՊԵՍ ՀԵՏՈ
ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ –
Վ. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ.....287

II. ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ (1766-1774)

- ՀՀ ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 117-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ
(ՍԴՈ – 1766, 14 հունվարի 2025 թվականի) 300
- ԱՐԱԳԱԾՈՏՆԻ ՄԱՐԶԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ 2021 Թ. ՀՀ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 12-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ
11-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ԴՐԱ ՀԵՏ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԱՌՈՒՄՈՎ ՓՈԽԿԱՊԱԿՅՎԱԾ՝
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 12-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 4-ՐԴ
ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ
(ՍԴՈ – 1767, 5 փետրվարի 2025 թվականի) 320
- 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒՆԻՍԻ 24-ԻՆ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ
«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՈՆԿՈՆԳԻ ՀԱՏՈՒԿ ՎԱՐՉԱԿԱՆ
ՇՐՋԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԿՐԿՆԱԿԻ
ՀԱՐԿՈՒՄԸ ԲԱՑԱՌԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՐԿՈՒՄԻՑ ԽՈՒՍԱՓԵԼՆ ՈՒ ՇՐՋԱՆՑԵԼԸ
ԿԱՆԽԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՎ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ

ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1768, 11 փետրվարի 2025 թվականի).....	364
▪ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....	373
▪ ԱՐԱՄԱՅԻՍ, ՀԱՄԱՍՓՅՈՒՌ, ԱՐՄԻՆԵ, ԱՐՄԱՆ, ԱՐՇԱԿ, ԼԵՎՈՆ, ՄԱՆՈՒՇԱԿ ԱԼԻԽԱՆՅԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼՈՑ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 419-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ 2-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1769, 11 փետրվարի 2025 թվականի)	380
▪ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....	459
▪ 1997 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 4-ԻՆ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲԺՇԿՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՌՆՁՈՒԹՅԱՄԲ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1770, 4 մարտի 2025 թվականի)	476
▪ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ ՄԻՋԵՎ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՍԻՍԻԱՆ-ՔԱՋԱՐԱՆ ՃԱՆԱ-ՊԱՐՀԱՀԱՏՎԱԾԻ ԾՐԱԳԻՐ» ԿԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ + ՀԱՏՈՒԿ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՊԱՏՈՒՀԱՆ 1» ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1771, 18 մարտի 2025 թվականի)	482
▪ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....	494
▪ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ ՄԻՋԵՎ «ԵՐԵՎԱՆԻ	

ԷՆԵՐԳԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԾՐԱԳԻՐ» ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ
ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ
(ՍԴՈ – 1772, 18 մարտի 2025 թվականի).....501

▪ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ
Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....509

▪ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ «ՄԱՆ-
ԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԻ 20-ՐԴ
ՀՈԴՎԱԾԻ 2-ՐԴ ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍ-
ԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ
(ՍԴՈ – 1773, 18 մարտի 2025 թվականի).....515

▪ 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 15-ԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴԱՁԱԽՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՎՏՈՍՈՐԲԻԼԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ 2006 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 6-Ի ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ
ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ
ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ
(ՍԴՈ – 1774, 25 մարտի 2025 թվականի).....549

▪ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ
Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....553

III. ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ

▪ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՓՈԽՆԱԽԱԳԱՀ
Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԸ ԸՆՏՐՎԵԼ Է ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ 561

- ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍԵԼ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ 2024 Թ. ԸՆԴՈՒՆԱԾ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԻՃԱԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄԸ.....562

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՍԵՐՆԴԻ ՀԵՏ

- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ ՄԻՊ ՁՄԵՌԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑԻ ՈՒՆԿՆԴԻՐՆԵՐՆ ԵՎ ՎԱՆԱՁՈՐԻ Հ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎ. ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ 563

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-9

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ*Հայ-ռուսական համալսարանի**Իրավունքի տեսության և**սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,**ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի**իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր,**իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,**ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

**ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ EXTRA LEGEM ԵՎ CONTRA LEGEM
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՓԱԿ ՑԱՆԿԵՐԻ
ՊԱՐԱԳԱՅՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածում քննարկվում են իրավունքի տեսությունում քիչ ուսումնասիրված՝ օրենսդրի լուծության, օրենսդրական փակ ցանկերի և այդ ցանկերը contra legem տրամաբանությամբ «բացելու» կամ extra legem տրամաբանությամբ լրացնելու հարցերը:

Հեղինակը տերմինների հստակեցման նպատակով առանձնացնում է օրենսդրական լուծության (օրենսդրական բացի) երկու դրսևորում՝ օրենսդրի բացթողումը և օրենսդրի գիտակցված լուծությունը: Օրենսդրական բացը ոչ միայն օրենսդրի բացթողման հետևանք է, այլ նաև օրենսդրի գիտակցված լուծության:

Հոդվածում առաջ է քաշվում օրենսդրական բացթողման կանխավարկածի գաղափարը, ըստ որի՝ եթե բացակայում են հարաբերությունն օրենսդրի կողմից գիտակցաբար չկարգավորելու մասին փաստական տվյալներ, ապա պետք է ելնել այն հերքելի կանխավարկածից, որ այդ հարաբերությունը չկարգավորելն օրենսդրի բացթողման (սխալի) հետևանք է: Օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը կարելի է փաստական տվյալներով հերքել՝ հաստատելով օրենսդրի գիտակցված լուծության հանգամանքը: Օրենսդրական բացթողման կանխավարկածի պայմաններում այդ բացը լրացվում է extra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա:

Իրավիճակն այլ է օրենսդրական փակ ցանկերի պարագայում: Հեղինակը, նկատի ունենալով փակ ցանկերի տեխնիկայի առանձնահատկությունը և այդ

1(118)2025

◆ ՏԵԼԵԿՎԻԶԻ

◆ ՏԵԼԵԿՎԻԶԻ

◆ ՏԵԼԵԿՎԻԶԻ

ցանկի միջոցով իրավական կարգավորման իմպերատիվ մեթոդի գործածությունը (ցանկում չնախատեսված տարրերի հետ իրավական գործողություններ կատարելու իմպլիցիտ արգելքը), նշում է, որ փակ ցանկերի պարագայում գործում է ոչ թե օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը, այլ օրենսդրի գիտակցված լուրջության կանխավարկածը: Փակ ցանկի դեպքում, այնուամենայնիվ, օրենսդրական բացթողում, թեև հազվադեպ, սակայն հնարավոր է: Օրենսդրի գիտակցված լուրջության կանխավարկածը կարելի է հերքել, եթե փաստական տվյալներով հաստատվում է օրենսդրի բացթողման առկայությունը:

Եթե փակ ցանկերի պարագայում օրենսդրի գիտակցված լուրջության կանխավարկածը չի հերքվել, ապա այդ ցանկը իրավունքի սկզբունքների թելադրանքով հնարավոր է «բացել» և դրանում նոր տարր ավելացնել *contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա: Այս պարագայում իրավակիրառողը գործում է օրենքին հակառակ, քանի որ օրենսդրական փակ ցանկից բխում է այդ ցանկում չներառված տարրերի հետ իրավաբանական օպերացիաներ կատարելու իմպլիցիտ իրավական արգելքը:

Հիմնաբառեր. օրենսդրական բաց, օրենսդրական բացթողում, օրենսդրի գիտակցված լուրջություն, *contra legem*, *extra legem*, օրենսդրական փակ ցանկ:

1. Ընդհանուր դրույթներ

Աշխատանքում կքննարկվեն օրենսդրական փակ ցանկերում օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լուրջության տարբերակման և այդ համատեքստում նաև իրավունքի զարգացման տեսակների (*extra legem*, թե՛ *contra legem*) սահմանազատման հարցերը: Մինչև այս բարդ և խճճված հարցերին անդրադառնալը՝ ներկայացնենք դրանց առնչվող մի շարք ընդհանուր դատողություններ:

Հայտնի է, որ լայն իրավաընկալման տիրույթում առանձնացվում են *intra legem* (ըստ օրենքի), *extra legem* (օրենքից դուրս) և *contra legem* (օրենքին հակառակ) իրավունքի զարգացման (իրավակիրառման) տեսակները:

Extra (praeter) legem իրավունքի զարգացման ժամանակ առկա է օրենքի բաց, որի դեպքում իրավակիրառողը գործը լուծում է համանման հարաբերություններ կարգավորող նորմի կամ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա (օրենքի բացթողման լրացումն ըստ օրենքի և իրավունքի անալոգիայի): *Extra legem* իրավակիրառման դեպքում իրավական խնդրի լուծումը թեև օրենքով ուղղակիորեն կարգավորված չէ, սակայն այն չի հակասում օրենքին (անօրինական չէ), եթե, իհարկե, պահպանվում են օրենքի բացը լրացնելու համար նախատեսված պայմանները:

Contra legem իրավունքի զարգացման դեպքում առկա է օրենքի կոնկրետ կարգավորում, սակայն համապատասխան մարմինը, ելնելով որոշակի իրավաչափ նպատակներից (օրինակ՝ արդարության կամ իրավունքի այլ

սկզբունքների աննահանջ պահանջից), կայացնում է օրենքի այդ կարգավորմանը հակառակ որոշում:

Իրավունքի զարգացման extra legem և contra legem տեսակներն իրարից տարբերակելը բարդ է հատկապես օրենսդրի լուծության պարագայում, այսինքն՝ երբ հարաբերությունը, որը ենթակա է կարգավորման, օրենսդրի կողմից չի կարգավորվել:

Եթե հարաբերությունն օրենսդրորեն չկարգավորելը իրավունքի սկզբունքների տեսանկյունից խիստ վիճահարույց է, ապա ծագում է տվյալ հարցը դատարանի կողմից լուծելու (օրենքի տեքստից դուրս իրավունք զարգացնելու) անհրաժեշտություն: Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ օրենսդրի լուծության պայմաններում իրավունքի զարգացումը կարող է լինել միայն extra legem, քանի որ այս դեպքում չկա որևէ օրենսդրական նորմ, որին հնարավոր կլինի հակադրվել, ուստի contra legem իրավունքի զարգացումը բացառվում է: Իրականում հարցն այս աստիճան պարզ չէ:

Օրենսդրի լուծության պարագայում contra legem և extra legem իրավունքի զարգացման տեսակները (տիպերը) իրարից տարբերակելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել մի շարք հանգամանքներ:

Նախ՝ հարաբերությունը չկարգավորելը (օրենսդրական բացը) օրենսդրի բացթողման, թե՞ օրենսդրի գիտակցված լուծության (որակյալ կամ պերճախոս լուծության) հետևանք է,

երկրորդ՝ հարաբերությունների բնույթը, մասնավորապես՝ հարաբերությունները, որոնք կարիք ունեն կարգավորման, հանրային, թե՞ մասնավոր իրավունքի (մարդու ազատ գործելու իրավունքի) տիրույթում են, կամ դրանք նյութական, թե վարույթային իրավունքի տիրույթում են:

Այս բարդ հարցերի լուծման համար նշանակություն ունի նաև օրենսդրական կարգավորման տեխնիկան, մասնավորապես՝ հարաբերությունը կարգավորվել է օրենսդրական փակ, թե՞ բաց ցանկի տեխնիկայով:

Հաջորդիվ կքննարկվեն օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լուծության տարբերակման ընդհանուր հարցերը, այնուհետև՝ անդրադարձ կկատարվի օրենսդրական փակ ցանկերում օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լուծության տարբերակման հարցերին:

2. Օրենսդրի բացթողումը և օրենսդրի գիտակցված լուծությունը

2.1. Տարբերակման խնդիրը և գործնական նշանակությունը

Պետք է պարզել, թե կոնկրետ պետության իրավաբանական դոկտրինում և պրակտիկայում «օրենսդրական բաց» հասկացությունը ներառում է օրենսդրի բացթողումը (օրենսդրական սխալի հետևանքով առաջացած բացը), թե՞ նաև օրենսդրի գիտակցված (որակյալ կամ պերճախոս) լուծությունը (այսպես կոչված «թվացյալ» կամ «ոչ պատահական» բացերը):

Եթե կոնկրետ պետության դոկտրինում և պրակտիկայում օրենսդրական բացը հասկացվում է նեղ իմաստով, ապա այն ներառում է միայն օրենսդրի բացթողումը (օրենսդրական սխալը): Օրենսդրական բացի նեղ ընկալման պարագայում առաջանում է «օրենսդրական բաց» և «օրենսդրի գիտակցված լուրջություն» հասկացությունները հստակ տարբերակելու անհրաժեշտություն:

Եթե կոնկրետ պետության դոկտրինում և պրակտիկայում օրենսդրական բացը հասկացվում է բառացի իմաստով, ապա այն ներառում է ինչպես օրենսդրի բացթողումը, այնպես էլ օրենսդրի գիտակցված լուրջությունը: Օրենսդրական բացի բառացի ընկալման պարագայում օրենսդրական բացի և օրենսդրի գիտակցված լուրջության միջև անջրպետ չկա, քանի որ օրենսդրի գիտակցված լուրջությունը համարվում է օրենսդրական բացի դրսևորումներից մեկը (օրենսդրի բացթողում + օրենսդրի գիտակցված լուրջություն = օրենսդրական բաց): Վերջին պարագայում օրենսդրական բացը համարվում է նեգատիվ փաստ, այսինքն՝ ցույց է տալիս նորմի բացակայությունը՝ անկախ նորմի բացակայության պատճառներից:

Քննարկվող հարցում առկա է բառերի գործածման բազմազանություն, ինչը բարդացնում է աշխատանքը: Օրինակ՝ եվրոպական երկրներում օրենսդրի կողմից համապատասխան հարաբերությունը չկարգավորելը (օրենսդրի լուրջությունը) բնութագրվում է տարաբնույթ տերմիններով: Այսպես՝ 2008 թվականին Սահմանադրական դատարանների եվրոպական կոնֆերանսի XIV վեհաժողովի քննարկման գլխավոր թեման օրենսդրական բացերն էին (Վիլնյուս, հունիսի 3-6, 2008 թ.): Վեհաժողովի գլխավոր զեկույցը կազմվել էր պետությունների սահմանադրական դատարանների ազգային զեկույցների հիման վրա: Վեհաժողովի գլխավոր զեկույցի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ եվրոպական երկրների սահմանադրական դատարաններն օրենսդրի լուրջության կապակցությամբ գործածում են տարբեր տերմիններ, օրինակ՝ իրավունքի բաց, օրենքի բաց, իրավական վակուում¹:

Այն իրավական համակարգերում, որտեղ օրենսդրական բացը հասկացվում է բառացի իմաստով, «օրենսդրի գիտակցված լուրջություն» ձևակերպումը, որպես կանոն, չի հանդիպում, դրա փոխարեն օգտագործվում են «ոչ պատահական բաց» կամ «թվացյալ բաց»² ձևակերպումները: Այսպես՝ Վեհաժողովում որոշ պետությունների (Ադրբեջան, Վրաստան, Լատվիա,

¹ Генеральный доклад XIV Конгресса Конференции европейских конституционных судов (Вильнюс, 3-6 июня 2008 года) // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. Ереван, 2008. Вып. 2-3. - С. 81-89.

² Թվացյալ բաց ասելով հասկացվում է օրենսդրի դիտավորյալ լուրջությունը, այսինքն՝ երբ նա գիտակցաբար բաց է թողնում հարցը՝ առաջարկելով որոշումը թողնել իրավակիրառողի հայեցողությանը, կամ օրենսդիրը գիտակցաբար դուրս է բերում այդ հասարակական հարաբերությունները իրավական կարգավորման ոլորտից: Օրենսդրի նման գործողությունները կոչվում են որակյալ լուրջություն: Տե՛ս **Морозова Л.А.** Теория государства и права: Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Изд. Эксмо, 2010. - С. 258:

Լիտվա, Ռուսաստան, Թուրքիա) սահմանադրական դատարանների ազգային զեկույցներում առանձնացվել են իրավունքում պատահական և ոչ պատահական բացի տեսակները: Այս երկրներում ոչ պատահական բացը նույնանում է օրենսդրի գիտակցված լուրջության հետ, քանի որ ոչ պատահական բացերը ծագում են, երբ օրենսդիրը, իմանալով փաստացի հարաբերությունների գոյության մասին, քաղաքական, տնտեսական կամ այլ պատճառներով դիտավորյալ չի նախատեսել համապատասխան կարգավորում¹:

Այնուամենայնիվ, Վեհաժողովում որոշ պետությունների (Լիտվա, Ռուսաստան, Շվեյցարիա) սահմանադրական դատարանների ազգային զեկույցներում նշվել է օրենսդրական բացի և օրենսդրի գիտակցված լուրջության սահմանազատման հնարավորության մասին:

«(...) ըստ որոշ կարծիքների, իրավունքում ոչ պատահական բացեր չեն կարող լինել: Օրինակ՝ նշվում է, որ օրենքների (կամ այլ իրավական ակտերի) բացերը չպետք է շփոթել այն հանգամանքների հետ, երբ օրենսդիրը ձեռնպահ է մնում նորմ ընդունելուց՝ հասկացնելով, որ խնդիրը լուծվում է ոչ թե օրենքի, այլ, օրինակ, էթիկական նորմերին համապատասխան: Սա օրենքի, այսպես կոչված, «որակյալ լուրջություն» է»²:

Օրենսդրի լուրջությունը տարբեր տեղումներով նկարագրելու պրակտիկա առկա է նաև միևնույն պետության դատական ակտերում: Օրինակ՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանն օրենսդրի լուրջությունը բնութագրելու համար գործածում է «իրավունքի բաց», «օրենսդրության բաց», «իրավակարգավորման բաց» ձևակերպումները (տե՛ս, օրինակ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի 29.10.2019 թ. ՍԴՈ-1486 որոշումը):

ՀՀ սահմանադրական դատարանը չի գործածում «օրենսդրի գիտակցված (որակյալ) լուրջություն» ձևակերպումը, սակայն առանձին դեպքերում նա, ըստ էության, խոսել է դրա մասին: Այսպես՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 04.09.2019 թ. ՍԴՈ-1476 որոշմամբ նշել է.

«Օրենսդրական բացը Սահմանադրական դատարանի քննության առարկա կարող է դառնալ այն ժամանակ, երբ այն իրավակարգավորման թերությունն է, այլ ոչ թե իրավաստեղծ մարմնի, տվյալ դեպքում՝ օրենսդրի

¹ Генеральный доклад XIV Конгресса Конференции европейских конституционных судов (Вильнюс, 3–6 июня 2008 года) // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. Ереван, 2008. Вып. 2–3. - С. 86-87.

² Генеральный доклад XIV Конгресса Конференции европейских конституционных судов (Вильнюс, 3–6 июня 2008 года) // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. Ереван, 2008. Вып. 2–3. - С. 86-87.

կամքը՝ ձեռնպահ մնալու որպես օրենսդրական բաց ընկալվող իրավական կարգավորումից» (ընդգծումը՝ հեղ.):

Այս որոշումից հստակ է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանն օրենսդրական բացը գործածել է բառացի իմաստով՝ որպես նեգատիվ փաստ, որը ցույց է տալիս նորմի բացակայության հանգամանքը: Այս պարագայում օրենսդրական բացը ներառում է օրենսդրի բացթողումը (իրավակարգավորման թերությունը) և օրենսդրի գիտակցված լռությունը (օրենսդրի կամքը): Իսկ Դատարանի որոշման մեջ առկա «օրենսդրական բացը՝ որպես օրենսդրի կամք» ձևակերպումը փաստացի նույնանում է օրենսդրի գիտակցված (որակյալ) լռության հետ:

Այս պահին մի կողմ թողնելով տերմինաբանական հարցերը՝ նշենք, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը տարբերակել է օրենսդրի բացթողումը և օրենսդրի գիտակցված կամքը՝ դրանք ճանաչելով իր և Օրենսդիր մարմնի իրավասությունները տարանջատելու չափանիշ: Ըստ ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ օրենսդրական բացի՝ որպես օրենսդրի բացթողման (իրավակարգավորման թերության) սահմանադրականության որոշումը իր իրավասության տիրույթում է, իսկ օրենսդրական բացի՝ որպես օրենսդրի կամքի իրավաչափության գնահատականը դուրս է իր իրավասության տիրույթից և, ամենայն հավանականությամբ, գտնվում է Օրենսդիր մարմնի իրավասության տիրույթում:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի այս որոշման համատեքստում օրենսդրական բացի՝ որպես օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լռության տարբերակման հարցը և մեթոդաբանությունը դառնում է էլ ավելի արդիական:

Վերադառնանք տերմինաբանական խնդրին: ԽՍՀՄ-ի և հետխորհրդային պետությունների դոկտրինում «օրենսդրի գիտակցված (որակյալ) լռություն» ձևակերպումը չի ունեցել և չունի լայն ճանաչում¹: Ընդունված է այն մոտեցումը, որ խորհրդային ժամանակաշրջանում «օրենսդրի որակյալ լռություն» ձևակերպումն առաջին անգամ գործածել է ռուս հայտնի տեսաբան Վ. Վ. Լազերևը: Նա առաջարկում էր օրենսդրական բացը տարբերակել օրենսդրի որակյալ լռությունից, քանի որ օրենսդրական բացը միշտ պայմանավորված է օրենսդրական սխալի հետ, մինչդեռ օրենսդրի որակյալ լռության

¹ Գրականության մեջ նշվում է, որ «Օրենսդրի որակյալ լռություն» տերմինը, ըստ էության, իր արևմտյան տերմինաբանական անալոգի՝ «խորհրդանշական օրենսդրության» համարժեքն է: Термин «квалифицированное молчание законодателя» по сути является отечественным эквивалентом своего западного терминологического аналога – «символического законодательства». St'u Молчание в праве (доктрина, практика и техника): монография / Под ред. А. С. Гамбаряна. – М.: Изд. Юрлитинформ, 2021. – С. 56:

պարագայում օրենսդիրը չի ցանկանում հարաբերությունը կարգավորել: Հետխորհրդային ժամանակաշրջանում օրենսդրի որակյալ լուրջյան մասին նշել է Վ. Մ. Սիդիխը², իսկ 2008 թվականին օրենսդրական բացի և օրենսդրի որակյալ լուրջյան հարաբերակցության թեմային նոր շունչ հաղորդեց Վ. Մ. Բարանովը³:

Այսօր ռուսական դոկտրինալ աղբյուրներում հաճախ կարելի է հանդիպել օրենսդրի որակյալ լուրջյան վերաբերյալ գիտական աշխատանքների. ընդ որում՝ հեղինակների մեծ մասն օրենսդրական բացը հասկանում է նեղ իմաստով և այն տարբերակում է օրենսդրի որակյալ լուրջյունից⁴:

Հայ-ռուսական համալսարանի իրավաբան-գիտնականները 2021 թվականին Ռուսաստանի Դաշնությունում հրապարակել են «Լուրջյունը իրավունքում (դոկտրինը, պրակտիկան և տեխնիկան)» վերտառությամբ մենագրությունը, որտեղ հեղինակներն օրենսդրական բացը մեկնաբանել են նեղ իմաստով՝ այն հավասարեցնելով օրենսդրի բացթողման հետ, հետևապես օրենսդրական բացը և օրենսդրի գիտակցված լուրջյունը դիտարկել են որպես տարբեր երևույթներ⁵:

Այնուամենայնիվ, հետխորհրդային պետությունների իրավաբանական դոկտրինում և պրակտիկայում օրենսդրական բացի նեղ ընկալումը (= օրենսդրի բացթողումը) և այդ համատեքստում օրենսդրական բացի և օրենսդրի գիտակցված լուրջյան տարբերակումը լայն ճանաչում չունեն:

¹ Лазарев В.В. Пробелы в праве и пути их устранения. - М.: Изд. Юрид. лит., 1974. - С. 15-16.

² Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. 2-е изд. - М.: Изд. Юстицинформ, 2002. - С. 287.

³ Баранов В.М. “Квалифицированное молчание законодателя” как общеправовой феномен (к вопросу о сущности и сфере функционирования пробелов в праве) // Пробелы в российском законодательстве. 2008. № 1. - С. 75-78.

⁴ Демин А.В. Квалифицированное молчание закона в механизме налогового-правового регулирования // Закон. 2012. № 2. - С. 129-138; Васильев Ю.И. Квалифицированное молчание законодателя как общеправовой феномен (постановка проблемы) // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2015. № 1 (29). - С. 227-230; Панченко В.Ю., Сабиров А.М. Квалифицированное молчание в правотворчестве и правовая культура правоприменения // Юридическая техника. 2016. № 10. - С. 427-432; Лугинец Э.Ф. “Квалифицированное молчание законодателя” как одна из культурных предпосылок эффективности правоприменения в процессе судопроизводства // Юридическая техника. 2016. № 10. - С. 705-709; Гамбарян А.С. Правовые режимы молчания и фиктивных выводов, вытекающих из него // Журнал российского права. 2019. № 12. - С. 19-29; Крупнова Т.Б. Пробельность в праве как продукт волеизъявления субъекта правотворчества // Пробелы в праве в условиях цифровизации: Сборник научных трудов / Под общ. ред. Д. А. Пашенцева, М. В. Залоило. - М.: Изд. Инфотропик Медиа, 2022. - С. 221-228; Чепенко Я.К. Правовые пробелы в механизме конституционного обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации (в свете практики Конституционного Суда Российской Федерации): монография. - М.: Изд. Проспект, 2022. - С. 18.

⁵ Молчание в праве (доктрина, практика и техника): монография / Под ред. А.С. Гамбаряна. - М.: Изд. Юрлитинформ, 2021.

Ռուսաստանում վերջին տարիներին տպագրված պետության և իրավունքի տեսության դասագրքերում «օրենսդրի որակյալ լուրջություն» ձևակերպումը կա՛մ չի գործածվում¹, կա՛մ եթե նույնիսկ գործածվում է, այն չի դիտարկվում որպես ինքնուրույն ֆենոմեն. այն շարունակում է համարվել որպես օրենսդրական բացի տեսակներից մեկը (թվացյալ բաց կամ ոչ պատահական բաց), կամ այդ լուրջությունը համարվում է օրենսդրական բացի սուբյեկտիվ պատճառներից մեկը²:

Հայ իրավաբանները նույնպես պետության և իրավունքի տեսության դասագրքում «օրենսդրի գիտակցված լուրջություն» ձևակերպումը չեն գործածում, պարզապես օրենսդրական բացին նվիրված թեմայի սահմաններում նշում են, որ հնարավոր է իրավիճակ, երբ օրենսդիրը որևէ պատճառով գիտակցաբար չի կարգավորում տվյալ հարաբերությունը³:

Գերմանացի իրավաբաններն օրենսդրի որակյալ լուրջության փոխարեն գործածում են «պերճախոս լուրջություն» ձևակերպումը, սակայն նրանք նույնպես «բացը» և «օրենքի լուրջությունը» նույնացնում են⁴:

Այսպիսով՝ նեղ ընկալմամբ օրենսդրական բացի (= օրենսդրի բացթողման) և օրենսդրի գիտակցված լուրջության տարբերակման համընդհանուր ճանաչման հեռանկարն այս պահի դրությամբ մշուշոտ է: Փաստն այն է, որ այս պահին իրավագիտությունում լայն ճանաչում ունի օրենսդրական բացի բառացի ընկալումը (օրենսդրական բաց = օրենսդրի բացթողում + օրենսդրի գիտակցված լուրջություն):

Իրավաբանության ոլորտում օրենսդրական բացի նման ընկալումն ունի լեզվաբանական հիմնավորում, քանի որ հայերեն լեզվի բացատրական բառարաններում ուղիղ նշված է. «բացը՝ գրելիս կամ խոսելիս որևէ բառ, թիվ և այլն (մոռացությամբ կամ դիտավորությամբ) չարտահայտելն է»⁵: Այսինքն բացը՝ որպես բառ, ցույց է տալիս ոչ միայն ինչ-որ բանի թերությունը, այլ նաև՝ թափուր վիճակը, պակասությունը, որը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես դիտավորությամբ, այնպես էլ մոռացությամբ: Այս իմաստով օրենսդրական բացը նեգատիվ փաստ է, որը ցույց է տալիս նորմի բացակայությունը՝ անկախ այդ նորմի բացակայության պատճառներից:

¹ **Сорокин В.В.** Фундаментальная теория права: монография. - М.: Изд. Юрлитинформ, 2020. - С. 350-351.

² Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.Н. Жукова, Е.А. Фроловой. - М.: Изд. Проспект, 2024. - С. 460-461; **Шафиров В.М.** Теория права: человекоцентристский подход: Научное, учебное, практико-ориентированное пособие. - М.: Изд. Проспект, 2024. - С. 255-256.

³ Պետության և իրավունքի տեսություն, Ուսումնական ձեռնարկ: Հեղ. խումբ, գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. 4-րդ հրատ., Եր., Լուսաբաց հրատարակչատուն, 2023:

⁴ **Ларенц К., Канарис К.В.** Методология юриспруденции / Пер. с нем. - М.: Изд. М-Логос, 2024. - С. 222-223.

⁵ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Հատոր առաջին: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Եր., 1969, էջ 305:

Եթե բառերի և տերմինների օգտագործման հարցում լինենք առավել հետևողական, ապա պետք է նշենք, որ օրենսդրական բացն ընդհանուր հասկացություն է, որը ներառում է ինչպես օրենսդրի բացթողումը, այնպես էլ օրենսդրի գիտակցված լռությունը: Հետևապես, օրենսդրական բացը ոչ միայն օրենսդրի բացթողման հետևանք է, այլ նաև օրենսդրի գիտակցված լռության արդյունք:

Սույն աշխատանքում առավելապես կգործածենք «օրենսդրի բացթողում» և «օրենսդրի գիտակցված լռություն» ձևակերպումները, որոնք օրենսդրական լռության (օրենսդրական բացի) ինքնուրույն դրսևորումներ են:

Օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լռության տարանջատումն ունի ոչ միայն տեսական, այլ նաև գործնական նշանակություն: Նախ՝ ինչպես նշվեց, ՀՀ սահմանադրական դատարանը օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լռության տարբերակմանը տվել է իրավասությունների տարանջատման չափանիշի նշանակություն:

Բացի այդ, եթե օրենսդրական բացը օրենսդրի բացթողման (սխալի) հետևանք է, ապա այս դեպքում իրավակիրառողը իրավասու է բացը լրացնել օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայի միջոցով, սակայն, եթե օրենսդրական բացը օրենսդրի դիտավորյալ կամքի արդյունք է (գիտակցված լռություն է), ապա այս պարագայում օրենքի անալոգիայի ինստիտուտը կիրառելի չէ: Այս կարևոր հանգամանքը ՀՀ օրենսդրության մեջ դեռևս արտացոլված չէ, քանի որ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում օրենսդրական բացի՝ որպես օրենսդրի բացթողման և օրենսդրի գիտակցված լռության ռեժիմները տարբերակված չեն, որի հետևանքով օրենքի և իրավունքի անալոգիայի ինստիտուտը կարող է կիրառվել նույնիսկ այն դեպքում, երբ հաստատվում է, որ հարաբերությունը չկարգավորելը օրենսդրի գիտակցված լռության արդյունք է: Այսպես՝ Օրենքի 9-րդ գլխի վերտառությունն է «Իրավական ակտերի նորմերի կիրառումը (...) օրենսդրական բացերի դեպքում», իսկ 39-րդ հոդվածը օրենքի և իրավունքի անալոգիայի կիրառումը հնարավոր է համարում օրենսդրության մեջ իրավական նորմի բացակայության պարագայում՝ անկախ նրանից, թե նորմի բացակայությունը օրենսդրի բացթողման, թե օրենսդրի գիտակցված լռության հետևանք է: Մինչդեռ օրենքի և իրավունքի անալոգիան միայն օրենսդրի բացթողումը (օրենսդրական սխալը) հաղթահարելու միջոց է: Գերակայող մոտեցման համաձայն՝ իրավակիրառողը չի կարող անալոգիայի ինստիտուտի միջոցով հակադրվել օրենսդրի կամքին, տվյալ պարագայում՝ օրենսդրի գիտակցված լռությանը:

Վերը նշվածից պարզ է դառնում, որ օրենսդրի լռությունը (բացը) կարող է ունենալ երկու պատճառ՝ հարաբերությունը չի կարգավորվել օրենսդրի բացթողման պատճառով (օրենսդրական սխալ) կամ նրա կամքով (օրենսդրի գիտակցված լռություն): Օրենսդրի բացթողման դեպքում օրենսդիրը թեև պետք է կարգավորեր կոնկրետ հարաբերությունը, սակայն թույլ է տվել սխալ

և այդ հարաբերությունը չի կարգավորել (օրենսդրական սխալ): Օրենսդրի որակյալ լուրջան դեպքում օրենսդիրը տվյալ հարաբերությունները **գիտակցաբար չի** կարգավորել: Ի տարբերություն օրենսդրի որակյալ լուրջան՝ օրենսդրի բացթողումը ոչ թե գիտակցված, այլ **չպլանավորված** լուրջությունն է, այսինքն՝ երբ օրենսդիրն ուղղակի չի մտածել հարցը կարգավորելու մասին, բայց եթե մտածեր, ապա այն կկարգավորեր:

2.2. Տարբերական մեթոդաբանությունը

Գործնականում ինչպե՞ս պետք է որոշել՝ հարաբերությունը չկարգավորելը օրենսդրի բացթողման հետևանք է, թե՞ օրենսդրի գիտակցված լուրջան արդյունք:

Վ. Բարանովը նշում է, որ իրավունքում բացը (նկատի ունի օրենսդրի բացթողումը՝ հեղ.) փաստելուց (հաստատելուց) առաջ անհրաժեշտ է արժանահավատորեն ապացուցել, որ այստեղ բացակայում է «օրենսդրի որակյալ լուրջությունը»¹:

Եթե բացակայում են հարաբերությունը օրենսդրի կողմից գիտակցաբար չկարգավորելու մասին հիմնավորումներ, ապա պետք է ելնել այն ենթադրությունից, որ այդ հարաբերությունը չկարգավորելը օրենսդրի բացթողման (սխալի) հետևանք է: Հարաբերությունը չկարգավորելու պատճառի մասին ենթադրությունը կանվանենք օրենսդրական բացթողման կանխավարկած:

Օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը կարելի է հերքել և խոսել օրենսդրի գիտակցված լուրջան մասին, եթե փաստական տվյալներով՝ օրենքի նախագծի շրջանառության ժամանակ կազմված պաշտոնական փաստաթղթերով, օրինակ՝ օրենքի նախագծի հիմնավորումներով, «e-draft» համակարգի քննարկումների ժամանակ իրավասու անձի պատասխաններով, պաշտոնական քննարկումների արձանագրություններով և այլն, հաստատվում է, որ օրենսդիրը դիտավորությամբ չի ցանկացել կարգավորել այդ հարաբերությունը:

Օրենսդրական բացթողման կանխավարկածի պայմաններում այդ բացը լրացվում է extra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա: Եթե փաստական տվյալներով հերքվում է օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը և հաստատվում է օրենսդրի գիտակցված լուրջությունը, ապա դատարանը, օրենսդրի գիտակցված լուրջան և իրավունքի սկզբունքների աղաղակող հակադրության դեպքում հարցը լուծում է contra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա: Այս դատողությունները չեն վերաբերում օրենս-

¹ Баранов В.М. “Квалифицированное молчание законодателя” как общеправовой феномен (к вопросу о сущности и сфере функционирования пробелов в праве) // Пробелы в российском законодательстве. 2008. №1. - С. 75.

դրական փակ ցանկերին, որի ժամանակ գործում է այլ տրամաբանություն (այս մասին՝ հաջորդիվ):

Այնուամենայնիվ, հարցն այսքան պարզ չէ: Օրենսդրի բացթողման կամ օրենսդրի գիտակցված լուծյան տարբերակումը և այդ համատեքստում նաև իրավունքի զարգացման տեսակների (extra legem, թե՛ contra legem) սահմանազատումը իրավագիտության բարդ և բազմաշերտ հարցերից են: Բանն այն է, որ այս հարցերի լուծման համար նշանակություն ունեն մի շարք այլ հանգամանքներ, օրինակ՝ կարևոր է այն, թե այս հարցերը ինչ հարաբերությունների համատեքստում են քննարկվում՝ նյութակա՞ն, թե՛ վարութային, կամ մասնավոր, թե՛ հանրային:

Մասնավոր հարաբերություններում (մարդու ազատ գործելու իրավունքի ոլորտում) պետությունը հանդուրժում է կամ պետք է հանդուրժի մասնավոր անձի՝ օրենքով չնախատեսված (օրենքով հատուկ չկարգավորված), բայց և չարգելված գործողությունը, անկախ նրանից՝ այդ գործողությունը կոնկրետ նորմերով չկարգավորելը օրենսդրի բացթողման, թե օրենսդրի գիտակցված լուծյան արդյունք է:

Բանն այն է, որ մասնավոր անձանց համար գործում է իրավական կարգավորման թույլատրման տիպը, որի հիմքում ընկած է՝ «*թույլատրված է այն ամենը, ինչն արգելված չէ օրենքով*» կարգախոսը: Եթե օրենսդրի մոտ առկա լինեի հակառակ ցանկությունը (մտադրությունը), ապա նա, ամենայն հավանականությամբ, մասնավոր անձին ուղիղ կարգելեր կատարել այդ նյութաիրավական բնույթի գործողությունը կամ այլ կերպ հատուկ եղանակով կկարգավորեի այդ հարաբերությունը (օրինակ՝ կսահմաներ մասնավոր անձի կողմից գործողություններ կատարելու հստակ կարգ կամ գործողությունների ցանկ, որից դուրս որևէ գործողություն կատարելն անուղղակի արգելվում է): Ուստի, եթե մասնավոր անձը հատկապես բացարձակ և կարգավորիչ հարաբերությունների սահմաններում կատարում է հատուկ լիազորող նորմով չսահմանված, սակայն նաև չարգելված (այլ կերպ չկարգավորված) գործողություն, ապա այդ անձի գործողությունը պետք է գնահատվի որպես իրավաչափ ակտ:

Եթե մարդու ազատ գործելու ընդհանուր իրավունքը սահմանադրությամբ ճանաչվել է որպես մարդու հիմնական իրավունք, ապա այս պարագայում դժվար է պնդել, որ օրենսդրի բացթողման կամ օրենսդրի գիտակցված լուծյան պայմաններում այդ հարաբերությունն առհասարակ կարգավորված չէ: Այս իրավիճակում ճիշտ կլինի նշել, որ բացակայում է այդ հարցի *հստակ* կարգավորումը: Օրենսդրական *հստակ* կարգավորման բացակայության պարագայում մարդու վարքագիծը (հարաբերությունը) կարգավորվում է մարդու ազատ գործելու *ընդհանուր* իրավունքի հիման վրա: Օրինակ՝ ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածում էքսպլիցիտ ամրագրված է մարդու ազատ գործելու սահմանադրական իրավունքը, որը ունիվերսալ իրավունք է և

կարգավորում է օրենքով չարգելված (որևէ կերպ չկարգավորված) վարքագծի բազմաթիվ դրսևորումներ, այդ թվում այն գործողությունը, որը դարձել է դատական քննության առարկա:

Մարդու ազատ գործելու իրավունքի սահմանադրական ճանաչումը, կարծես թե, օրենսդրությունը դարձնում է առանց բացերի համակարգ: Եթե մարդու՝ *հայրուկ* նորմերով չկարգավորված ցանկացած գործողություն կարգավորվում է մարդու ազատ գործելու *ընդհանուր* իրավունքով, ապա օրենսդրի բացթողման կամ օրենսդրի գիտակցված լռության մասին խոսելը դառնում է առարկայազուրկ: Իրավունքի պատմությունը վկայում է այն մասին, որ նույնիսկ այն ժամանակաշրջաններում, երբ մարդու ազատ գործելու իրավունքը ներառված չէր պոզիտիվ իրավունքում, պոզիտիվիստները «*թույլատրված է այն ամենը, ինչն արգելված չէ օրենքով*» բանաձևի հիման վրա պնդում էին, որը պոզիտիվ իրավունքն առանց բացերի համապարփակ համակարգ է: Դեռևս 1900 թվականին ռուս իրավաբան Ն. Ա. Գրեդեսկուլը նշել է.

«Ինչի՞ն է հավասար իրավունքի լռությունը. իհարկե, թույլտվության: Այսպես չէ, գալիս է իրավունքի լռության այս մեկնաբանությունը. «Եթե արգելված չէ, նշանակում է թույլատրվում է» (...) երբ իրավունքը հասարակական կյանքում ինչ-որ բանի մասին լռում է, ապա ասում ենք, որ իրավունքի լռությունն իր կողմից տրված թույլտվություն է: Հրամաններն ու արգելքները միշտ պետք է ուղղակիորեն արտահայտվեն, սակայն, թույլտվությունները հաճախ կարող են ներկայացվել հասարակությանն առանց այդ արտահայտության համար որևէ արտաքին նշանների օգտագործման, այսինքն՝ լռության միջոցով»¹:

Եվրոպական երկրներում համապարփակ և առանց բացերի պոզիտիվ իրավունքի հայեցակարգը կապվում է Քելզենի անվան հետ: Նա քննադատել է բացերի տեսությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«(...) եթե իրավակարգն անհատի համար չի սահմանում որոշակի վարքագիծ դրսևորելու պարտականություն, ապա իրավակարգը թույլ է տալիս այդ վարքագիծը: (...) Թեև այս դեպքում որոշակի առանձին իրավական նորմի կիրառումն անհնարին է, բայց իրավակարգի կիրառումը հնարավոր է, հետևաբար իրավունքի կիրառումը որպես այդպիսին նույնպես հնարավոր է»²:

¹ Гредескул Н.А. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права: социально-юридическое исследование. – Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1900. – С. 65-66.

² Кельзен Г. Чистое учение о праве. 2-е изд / Пер. с нем. – СПб.: Изд. Алеф-Пресс, 2015. – С. 306.

Պոզիտիվ իրավունքում բացերը բացառելու մասին մոտեցումը թեև լայն ճանաչում չի ստացել, սակայն մարդու ազատ գործելու իրավունքի պոզիտիվացումը (ուղղակի սահմանադրական ճանաչումը) արդիականություն է հաղորդում պոզիտիվ իրավունքի՝ որպես համապարփակ և առանց բացերի համակարգի մասին բանավեճին:

Ի տարբերություն մասնավոր ոլորտի՝ հանրային հարաբերությունների տիրույթում գործում է այլ տրամաբանություն, որի հիմքում դրված է «*լիազորված է անել այն, ինչ սահմանված է օրենքով*» կարգախոսը:

Եթե օրենսդիրը չի ցանկանում, որ պետական մարմինը կատարի որևէ գործողություն, ապա նա կա՛մ կարող է օրենքով սահմանել տվյալ գործողությունը կատարելու մասին ուղիղ արգելք, կա՛մ կարող է պարզապես օրենքում չնախատեսել այդ լիազորությունը: Եթե փաստական տվյալներով հաստատվում է, որ նա գիտակցաբար չի սահմանել նման լիազորություն, ապա կասկածից վեր է, որ պետությունը չի ցանկացել հարաբերության մասնակիցներին, մասնավորապես՝ պետական մարմին (պաշտոնատար անձին) օժտել նյութաիրավական բնույթի համապատասխան «լիազորությամբ»¹, ուստի կարելի է ենթադրել, որ օրենսդիրը պետական մարմին լուրջամբ (անուղղակի կերպով) արգելել է կատարել օրենքով չլիազորված նյութաիրավական բնույթի գործողություն:

Եթե օրենսդիրը գիտակցված լուրջամբ պետական մարմինն անուղղակի արգելել է կատարել նյութաիրավական բնույթի գործողությունը, ուստի նա արգելել է նաև կատարել այդ գործողության իրականացմանն ուղղված ընթացակարգային (վարույթային) գործողություններ:

Այսպիսով, հանրային հարաբերություններն ոլորտում օրենսդրի գիտակցված լուրջությունից կարելի է կատարել օրենքով չնախատեսված նյութաիրավական բնույթի գործողությունն օրենսդրի կողմից արգելելու վերաբերյալ պայմանական եզրահանգում (լուրջությունից արված նեգատիվ, այսինքն՝ արգելելու մասին եզրահանգում):

Ինչ վերաբերում է հանրային հարաբերություններում օրենսդրի բացթողմանը, ապա այս պարագայում պետք է հաշվի առնել տարբեր հանգամանքներ: Օրինակ՝ պետական մարմնի լիազորությունների հարցում օրենսդրական սխալով պայմանավորված օրենսդրական բացի առկայությունը կամ բացակայությունն ախտորոշելու համար սկզբունքային է այն հարցը, թե պետական մարմնի լիազորությունը համարվում է օրենքով նախատեսված միայն այն դեպքում, եթե այդ լիազորությունը օրենքի տեքստում ձևակերպված է էքսպլիցիտ (ուղղակի, տեսանելի), թե այդ համակարգում ճանաչված է նաև

¹ Քննարկվող համատեքստում «լիազորություն» բառը վերցված է չակերտների մեջ, քանի որ եթե պետական մարմնի որևէ գործողություն օրենքով նախատեսված չէ, ապա այն չի կարող համարվել լիազորություն: Այդ իսկ պատճառով նման իրավիճակներում «լիազորություն» բառը գործածվում է վերապահումով:

պետական մարմնի գործառույթներից *աներկբայորեն* և *անհրաժեշտաբար* բխող իմպլիցիտ լիազորության դոկտրինը: Իմպլիցիտ լիազորությունների դոկտրինի պարագայում պետական մարմնի գործառույթներից *աներկբայորեն* և *անհրաժեշտաբար* բխող լիազորությունը համարվում է իրավակարգում գոյություն ունեցող, եթե նույնիսկ այդ լիազորությունը օրենքի տեքստում ուղղակի (տեսանելի) ձևակերպված չէ: Ուստի նման մոտեցման պարագայում իրավակարգում օրենսդրական բացթողման մասին խոսելու հիմքերը բացակայում են: Բացի այս, հարցի քննարկման համար քիչ նշանակություն չունի նաև պետական մարմնի լիազորությունները փակ ցանկի տեխնիկայով ձևակերպելու հանգամանքը (լիազորությունների փակ ցանկում բացերի հարցը ենթակա է առանձին քննարկման):

3. Օրենսդրի բացթողումը և օրենսդրի գիտակցված լռությունը օրենսդրական փակ ցանկերի պարագայում

Ինչպես նշվեց, օրենսդրի բացթողման կամ օրենսդրի գիտակցված լռության տարբերակման և այդ համատեքստում նաև իրավունքի զարգացման տեսակների (*extra legem*, թե *contra legem*) սահմանազատման հարցում նշանակություն ունի նաև օրենսդրական փակ ցանկի տեխնիկայի կիրառությունը: Փակ ցանկում որևէ տարր չներառելը (հարաբերությունը չկարգավորելը) օրենսդրի բացթողման, թե՞ բացառապես օրենսդրի գիտակցված լռության արդյունք է:

Մեկնաբանման *expressio unius* կանոնի համաձայն՝ սպառիչ ցանկում որևէ տարր չներառելը (հարաբերությունը չկարգավորելը) պետք է մեկնաբանել դրա բացառման իմաստով: Այսինքն՝ եթե օրենսդիրը հարաբերությունը կարգավորել է փակ ցանկ սահմանելու տեխնիկայով, ապա նա, ամենայն հավանականությամբ, գիտակցաբար չի ցանկացել ցանկում չներառված տարրերի հետ կապել որևէ իրավական հետևանք: Արևմտյան իրավաբանական դոկտրինում նշվում է.

«Օրենքի մեկնաբանման կանոններից մեկը՝ *expressio unius*-ը, հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ եթե Կոնգրեսը մեկ անգամ արտահայտում է գաղափարը, ապա նա ակնհայտորեն գիտի, թե ինչպես արտահայտել այն, և եթե այն ներառված է մի վայրում և ներառված չէ մեկ այլ վայրում, ապա այդպիսի բացառումը կանխամտածված է»¹:

Այսպիսով՝ օրենսդիրը, փակ ցանկ նախատեսելով և կոնկրետ տարրը փակ ցանկում չներառելով, ամենայն հավանականությամբ, գիտակցաբար

¹ Benjamin H. Roth, Retaining the Hope That Rejection Promises: Why Sunbeam is a Light That Should Not Be Followed // Emory Bankruptcy Developments Journal. 2014. Vol. 30 Issue. 2. P. 562-563.

(դիտավորությամբ) չի ցանկացել ցանկում չներառված հարաբերությունը ենթարկել կարգավորման, հակառակ դեպքում՝ ցանկը չէր փակի կամ կդրսևորեր այլ մոտեցում: Սակայն փակ ցանկում օրենսդրի լուծյան գիտակցված լինելը հիմնականում ոչ թե փաստ է, այլ դրա մասին բարձր աստիճանի հավանականություն ունեցող ենթադրություն (կանխավարկած է): Բանն այն է, որ գործնականում հազվադեպ է հնարավոր փաստական տվյալներով հաստատել, որ օրենսդիրը կոնկրետ տարրը փակ ցանկում չի ներառել դիտավորությամբ (կանխամտածված կերպով): Եթե փաստական տվյալներով հնարավոր չէ ապացուցել, որ կոնկրետ տարրը փակ ցանկում չներառելը օրենսդրի դիտավորյալ վարքագիծն է, ապա, հաշվի առնելով փակ ցանկի առանձնահատկությունը, պետք է ելնել օրենսդրի գիտակցված լուծյան կանխավարկածից: Ստացվում է, որ ի տարբերություն սովորական (փակ ցանկերին չվերաբերող) դեպքերի, որտեղ գործում է օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը, փակ ցանկերի պարագայում գործում է օրենսդրի գիտակցված լուծյան կանխավարկածը¹:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ փակ ցանկում հնարավոր է բացառապես օրենսդրի գիտակցված լուծյուն (որպես կանխավարկած), իսկ փակ ցանկերում օրենսդրական բացթողում հնարավոր չէ: Ասվածն ընդհանուր առմամբ ճիշտ է, սակայն նույնիսկ փակ ցանկի պարագայում չի կարելի բացարձակ կերպով բացառել օրենսդրական բացթողումը: Փակ ցանկում օրենսդրական բացթողում, թեև հազվադեպ, սակայն՝ հնարավոր է, եթե հերքվում է փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուծյան կանխավարկածը:

Փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուծյան կանխավարկածը կարելի է հերքել, եթե փաստական տվյալներով հաստատվում է, որ տեղի է ունեցել օրենսդրական բացթողում: Օրինակ՝ օրենքում փակ ցանկ նախատեսելու ժամանակահատվածում (օրենքի ընդունման ժամանակ) տվյալ տարրը (հարաբերությունը) գոյություն չի ունեցել, սակայն առաջացել է հետագայում, ուստի օրենսդիրը չէր կարող փակ ցանկի տարրերը թվարկելու ժամանակ գիտակցաբար բացառել այդ պահին գոյություն չունեցող տարրը: Ենթադրենք օրենքով սահմանվել է վերաքննության կարգով անմիջական բողոքարկման ենթակա «А», «В», «С» դատական ակտերի փակ ցանկ: Հետագայում օրենքով

¹ Նախկինում սխալ օրինակ մեջբերելու հետևանքով ստացվել էր այնպիսի կարծիք, թե օրենսդրական փակ ցանկի պարագայում եւ գործում է օրենսդրական բացի (ավելի ճիշտ՝ օրենսդրական բացթողման) կանխավարկածը: Տե՛ս **Гамбарян А.С.** Развитие уголовно-процессуального права Армении вне закона (extra legem) и вопреки закону (contra legem) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Право. 2024. Т. 15, № 1. - С. 221: Իրականում օրենսդրական փակ ցանկի պարագայում օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը ճիշտ չի արտացոլում օրենսդրական փակ ցանկերի միջոցով իրավական կարգավորման մեթոդի էությունը:

նախատեսվել է դատական ակտի նոր՝ «D» տեսակը, որը, որպես մարդու իրավունքներին էապես միջամտող ակտ, անկասկած, պետք է ենթակա լինի անմիջական բողոքարկման: Նկատի ունենալով, որ «D» տեսակի դատական ակտը բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկն սահմանելու պահին գոյություն չի ունեցել, հիմք չկա ենթադրելու, որ օրենսդիրը «D» տեսակի դատական ակտը գիտակցաբար չի ներառել անմիջական բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկում:

Նկատի ունենալով, որ «D» տեսակի դատական ակտն իր բնույթով էապես միջամտում է մարդու հիմնական իրավունքներին, օրենսդիրն այն պետք է ավելացնէր նաև անմիջական բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկում, սակայն դա չի արել՝ թույլ տալով օրենսդրական սխալ: «D» տեսակի դատական ակտը բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի ցանկում օրենսդրի կողմից չներառելը ձևավորել է օրենսդրական սխալով պայմանավորված *հետագա* օրենսդրական բաց:

Ներկայացնենք փակ ցանկում հետագա օրենսդրական բացի իրական օրինակ: Այսպես՝ Եվրոպական միության (այսուհետ՝ ԵՄ) իրավական համակարգում ԵՄ դատարանը, անտեսելով դատական վերահսկողության օբյեկտների փակ ցանկի վերաբերյալ հիմնադիր փաստաթղթերում առկա կարգավորումները, ընդլայնել է իր վերահսկողության շրջանակը: Օրինակ՝ 1980-ականներին Ֆրանսիայի բնապահպանական կուսակցությունը ԵՄ արդարադատության դատարան է ներկայացրել ԵՄ խորհրդարանի (պառլամենտի) որոշումն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ հայց, այն հիմնավորմամբ, որ ԵՄ խորհրդարանի այդ որոշումը խտրականություն է դնում կուսակցությունների միջև: Դատավարական վարույթը նախաձեռնվել էր ԵՄ հիմնադիր պայմանագրի 173-րդ հոդվածի հիման վրա, որն այդ գործը քննելու ժամանակահատվածում ձևակերպված էր հետևյալ կերպ. «Դատարանը վերահսկողություն է իրականացնում Հանձնաժողովի և Խորհրդի ակտերի օրինականության նկատմամբ (...)»: Տ. Կ. Հարթլին նշում է.

«Պայմանագրի 173-րդ հոդվածը միանգամայն հասկանալի է. այն չի պարունակում ԵՄ խորհրդարանի ակտերի մասին հիշարարվում: Այնուամենայնիվ, ԵՄ արդարադատության դատարանը վճռել է, որ այն ընդգրկում է նաև խորհրդարանի ակտերը: (...) Դատարանն արձանագրել է, որ համայնքը գործում է իրավունքի գերակայության սկզբունքի հիման վրա, և ինչպես անդամ պետությունների, այնպես էլ համայնքի ինստիտուտների ակտերը, Պայմանագրին դրանց համապատասխանելիությունն ապահովելու նպատակով դատական վերահսկողության օբյեկտ են: Այնուհետև դատարանը նշել է, որ ԵՄ-ի պայմանագրում ամրագրված չէ Խորհրդարանի ակտերը վերահսկելու դատարանի իրավասությունը, քանի որ ԵՄ պայմանագրի

կազմման ընթացքում խորհրդարանը չունեւ երրորդ կողմերի շահերը շոշափող ակտեր ընդունելու իրավասություն: Դատարանը եզրակացրել է, որ եթե խորհրդարանի ակտերը դատական վերահսկողության օբյեկտ չհամարվեն, ապա դա կհակասի Պայմանագրի ոգուն: Այսպիսով, Դատարանը որոշել է, որ Պայմանագրի 173-րդ հոդվածն ընդգրկում է նաև խորհրդարանի ակտերը: Նման որոշման տրամաբանությունը միանգամայն հասկանալի է. դատարանը պարզապես արձանագրել է, որ խորհրդարանի ակտերը պետք է ենթակա լինեն վերանայման»¹:

Տ. Կ. Հարթլիի նկարագրած իրավիճակից պարզ է դառնում, որ տվյալ դեպքում գործ ունենք փակ ցանկում օրենսդրական սխալով պայմանավորված հետագա բացի հետ, քանի որ Պայմանագիրը կազմելու պահին ԵՄ խորհրդարանը չի ունեցել երրորդ կողմերի շահերը շոշափող ակտեր ընդունելու իրավասություն, ուստի հիմքեր չեն եղել նրա ակտերը դատական վերահսկողության օբյեկտների փակ ցանկում ներառելու համար: Նման անհրաժեշտություն ծագել է հետագայում, սակայն Պայմանագրում լրացում չի կատարվել:

Այնուհետև Տ. Կ. Հարթլին եզրակացնում է, որ տվյալ դեպքում տեղի է ունեցել ոչ թե իրավունքի մեկնաբանում, այլ իրավունքի փոփոխություն: Այսպես նա նշում է.

«Դժվար է պարկերացնել իրավունքը մեկնաբանելու փոխարեն այն փոփոխելու ավելի արտահայտիչ օրինակ»²:

Անկասկած այս պարագայում ԵՄ արդարադատության դատարանը դատական վերահսկողության օբյեկտների՝ Պայմանագրով նախատեսված փակ ցանկը փոփոխել է, այսինքն՝ ԵՄ իրավունքը զարգացրել է, սակայն այս օրինակի հիման վրա պետք է հասկանալ՝ իրավունքի զարգացումն ընթացել է extra legem, թե՛ contra legem տրամաբանությամբ: Պատասխանը շատ պարզ է: Տ. Կ. Հարթլին ըստ էության հերքել է փակ ցանկում գիտակցված լռության կանխավարկածը և փաստել է, որ ԵՄ իրավունքում դատական վերահսկողության օբյեկտների փակ ցանկում առկա է օրենսդրական սխալով պայմանավորված հետագա բաց (այսինքն՝ օրենսդրական բացթողում), ուստի ԵՄ

¹ Хартли Т.К. Основы права Европейского сообщества: введение в конституционное и административное право Европейского сообщества / Пер. с англ. - М.: Изд. Закон и право. 1998. - С. 90-91.

² Хартли Т.К. Основы права Европейского сообщества: введение в конституционное и административное право Европейского сообщества / Пер. с англ. - М.: Изд. Закон и право. 1998. - С. 90-91.

դատարանը իրավունքի զարգացումն իրականացրել է extra legem տրամաբանությամբ:

Օրենսդրական փակ ցանկում հնարավոր է նաև օրենսդրական սխալով պայմանավորված *նախնական* օրենսդրական բաց: Օրինակ՝ փաստական տվյալներով հաստատվում է, որ օրենսդիրը հստակ ցանկացել է համապատասխան տարրը ներառել փակ ցանկում, սակայն օրենքի (նախագծի) վերջնական տարբերակում տեխնիկական պատճառով այդ տարրը չի ընդգրկվել փակ ցանկում:

Փակ ցանկում գիտակցված լուրջան կանխավարկածը կարելի է հերքել հիմնական փաստական տվյալներով՝ օրենսդրական գործընթացների երկրորդային աղբյուրներով, մասնավորապես՝ օրենքի նախագծի հիմնավորումներով, պառլամենտական լուսմների արձանագրություններով:

Առանձին քննարկման հարց է, թե փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուրջան կանխավարկածը արդյոք հնարավոր է հերքել տրամաբանական այնպիսի դատողություններով, որոնք ունեն առավել բարձր հավանականություն, քան գիտակցված լուրջան կանխավարկածը:

ՀՀ դատարանները հիմնականում չեն քննարկում այն հարցը, թե փակ ցանկում որևէ տարր չներառելը օրենսդրի բացթողման, թե՞ օրենսդրի գիտակցված լուրջան արդյունք է: Դատարանները, հաշվի չառնելով փակ ցանկի առանձնահատկությունը (օրենսդրի գիտակցված լուրջան կանխավարկածը), փակ ցանկում որևէ տարր չներառելն ընդհանրական ձևով որակում են որպես օրենսդրական բաց, որի պարագայում այդ բացի պատճառը, որն ունի գործնական նշանակություն, մնում է ստվերում: Օրինակ՝ անմիջական բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի օրենսդրական փակ ցանկում (1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 376.1-ին հոդվածի 4-րդ կետում) կալանքը փոփոխելու կամ կալանավորումը գրավով փոխարինելու կամ կալանքը վերացնելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին ՀՀ առաջին ատյանի դատարանի որոշումները (այսուհետ՝ կալանքը չվերացնելու մասին որոշում) ներառված չեն, ինչը ՀՀ սահմանադրական դատարանը պարզապես որակել է օրենսդրական բաց: Այսպես՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 06.11.2019 թ. ՍԴՈ-1487 որոշմամբ նշել է.

«Սույն գործով վիճարկվող՝ 1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 376.1-ին հոդվածի 4-րդ կետում առկա է օրենսդրական բաց՝ բացակայում է որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքը փոփոխելու կամ վերացնելու միջնորդությունները մերժելու մասին որոշումների վերաքննության կարգով անմիջական բողոքարկման հնարավորությունը: Օրենսդրական հիշյալ բացը հանգեցրել է

հակասական իրավակիրառական պրակտիկայի ձևավորման» (ընդգծումը՝ հեղ.)¹:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը կալանքը չվերացնելու մասին դատական ակտը վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկում չներառելը որակել է որպես օրենսդրական բաց, առանց հստակեցնելու՝ այդ բացը պայմանավորված է իրավակարգավորման թերությամբ, թե՛ օրենսդրի կամքով: Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը չի քննարկել՝ այդ բացը օրենսդրի բացթողումն է, թե՛ օրենսդրի գիտակցված լուրջությունը:

Ինչպես նշվեց, օրենսդրական բացի դրսևորումների (օրենսդրի բացթողում, թե՛ օրենսդրի գիտակցված լուրջություն) տարբերակումը ունի գործնական նշանակություն, քանի որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 06.11.2019թ. ՍԴՈ-1487 որոշումը կայացնելուց երկու ամիս առաջ՝ 04.09.2019թ. ՍԴՈ-1476 որոշմամբ, նշել էր, որ օրենսդրական բացը ՀՀ սահմանադրական դատարանի քննության առարկա կարող է դառնալ այն ժամանակ, երբ այն իրավակարգավորման **թերությունն է, այլ ոչ թե իրավաստեղծ մարմնի, տվյալ դեպքում՝ օրենսդրի կամքը**՝ ձեռնպահ մնալու որպես օրենսդրական բաց ընկալվող իրավական կարգավորումից: ՀՀ սահմանադրական դատարանն այս դիրքորոշումը հայտնելուց հետո օրենսդրական բացին առնչվող որևէ գործ քննելիս, որպեսզի պարզի իր իրավասության առկայության հարցը, պետք է էքսպլիցիտ քննարկի օրենսդրական բացի դրսևորումները (օրենսդրի բացթողում, թե՛ օրենսդրի գիտակցված լուրջություն) տարբերակելու հարցը, հակառակ պարագայում նա ստվերում կթողնի տվյալ գործով իր իրավասության առկայության հարցը:

Ինչ վերաբերում է կալանքը չվերացնելու մասին դատական ակտը բողոքարկման ենթակա որոշումների ցանկում ներառված չլինելու գործին, ապա ելնելով այն չոր (մերկ) փաստից, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարանը նշված գործով ըստ էության հակասահմանադրական է ճանաչել իր որակած օրենսդրական բացը: Դատարանը որոշման եզրափակիչ մասում նշել է, որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 376.1-ին հոդվածի 4-րդ կետն այն մասով, որ չի նախատեսում որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքը փոփոխելու կամ վերացնելու միջնորդությունները մերժելու մասին որոշումների վերաքննության կարգով անմիջական բողոքարկման հնարավորություն, ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության համապատասխան հոդվածներին հակասող: Սույն գործով ՀՀ սահմանադրական դատարանի դատավոր Վ. Նազարյանը չի համաձայնվել օրենսդրական բացի վերաբերյալ մեծամասնության դիրքորոշման հետ և հատուկ կարծիքում իրավացիորեն նշել է, որ խնդրի լուծման համար ՀՀ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները չպետք է հանգեին տվյալ նորմի տառացի ձևակերպմանը, այլ պետք է առկա լինե՞ր դատարանի կողմից օրենքի հստակ և համակարգային մեկնաբանություն, ըստ որի՝ վիճարկվող նորմը համակարգային առումով փոխկապված է կալանքի որոշումը չվերացնելու կամ չփոփոխելու մասին դատական ակտը բողոքարկելու՝ պաշտպանության կողմի անօտարելի իրավունքի հետ:

քննել է ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 376.1-ին հոդվածի 4-րդ կետում առկա օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարցը, կարելի է եզրակացնել, որ Դատարանը համարել է, որ կալանքը չվերացնելու մասին դատական ակտեր վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկում չներառելը իրավակարգավորման թերության (օրենսդրական բացթողման) արդյունք է: Հակառակ պարագայում ՀՀ սահմանադրական դատարանը, ելնելով երկու ամիս առաջ արտահայտած իր դիրքորոշումից, իրավասու չէր լինի քննելու օրենսդրական այնպիսի բացի սահմանադրականության հարց, որը օրենսդրի կամքի արդյունք է:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից որևէ գործով վեճն ըստ էության քննելու և լուծելու չոր փաստից օրենսդրական բացթողման մասին եզրահանգումը չի համապատասխանում մեր կողմից առաջ քաշված՝ փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուծության կանխավարկածի թեզին: Եթե ՀՀ սահմանադրական դատարանը ղեկավարվեր փակ ցանկում գիտակցված լուծության կանխավարկածով, ապա տվյալ գործը քննելու և լուծելու համար պետք է փաստական տվյալներով հաստատեր, որ առկա է օրենսդրական բացթողում, այսինքն՝ պետք է հերքեր փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուծության կանխավարկածը: Եթե այս կանխավարկածը չի հերքվում, ապա շարունակում է գործել փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուծության կանխավարկածը, իսկ դա գործնականում նշանակում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը, ըստ ՍԴԴ-1476 որոշմամբ արտահայտած վիճելի դիրքորոշման, իրավասու չէ քննել օրենսդրի կամքով պայմանավորված բացը:

Այսպես՝ վերը նշված գործով բացակայում են (մեզ հայտնի չեն) փաստական տվյալներ այն մասին, որ 1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 376.1-ին հոդվածի՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկում կալանքը չվերացնելու մասին որոշումը չներառելը ՀՀ ազգային ժողովի թույլ տված սխալի արդյունք է, ուստի գործում է փակ ցանկում օրենսդրի գիտակցված լուծության կանխավարկածը: Այսինքն՝ պետք է ենթադրել, որ ՀՀ ազգային ժողովը կալանքը չվերացնելու մասին որոշումը գիտակցաբար չի ներառել անմիջական բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկում, ինչի արդյունքում ստեղծել է հակասահմանադրական վիճակ:

4. Իրավունքի զարգացման contra legem դոկտրինը օրենսդրական փակ ցանկերի պարագայում

Գործնականում հնարավոր է իրավիճակ, երբ փակ ցանկում որևէ տարր չներառելը (հարաբերությունը չկարգավորելը) ստեղծում է հիպեր (աղաղակող)

անարդարություն կամ անտրամաբանական իրավիճակ¹: Այս իրավիճակում դատարանը, ելնելով իրավունքի որևէ սկզբունքից, պետք է իրավունքը զարգացնի *contra legem*, այսինքն՝ ի հակառակ օրենսդրական փակ ցանկի, պետք է այն «բացի» և դրանում ներառի նոր տարր: Բանն այն է, որ փակ ցանկի տեխնիկայի գործածման փաստից բխեցվում է փակ ցանկում չներառված տարրերի հետ իրավաբանական օպերացիաների կատարումն օրենսդրի կողմից անուղղակի արգելքի մասին եզրահանգումը: Փակ ցանկում չներառված տարրերի հետ իրավաբանական օպերացիաների կատարման մասին արգելքը փաստ չէ. իրականության մեջ նման արգելք նախատեսված չէ, պարզապես օրենսդրական ցանկի փակ լինելու հանգամանքից ենթադրվում է, որ օրենսդիրը սահմանել է նման արգելք: Նման օրենսդրական անուղղակի արգելքի պարագայում դատարանը իրավունքը զարգացնում է *contra legem*, քանի որ հակադրվում է օրենսդրի՝ տվյալ հարաբերությունը չկարգավորելու ենթադրյալ կամքին:

Ռուսական դատական պրակտիկայում հանդիպել են դեպքեր, երբ դատարանները «բացել են» փակ ցանկը՝ այն *numerus clausus* (փակ ցանկից) դարձնելով *numerus apertus* (բաց ցանկ), սակայն բարձր ատյանի դատարանները հիմնականում բեկանել են փակ ցանկերը «բացելու» մասին դատական ակտերը²:

ՀՀ դատական պրակտիկայում հանդիպում են դատարանների կողմից փակ ցանկը «բացելու» դեպքեր: Այսպես՝ 2016 թվականից սկսած ՀՀ դատարաններն առանձին դեպքերում հակադրվել են օրենսդրական փակ ցանկին և «բացելով» այդ ցանկը՝ դրանում ներառել են նոր տարրեր:

Նախկինում ներկայացրել ենք դեպքեր, երբ ՀՀ դատարանները հակադրվել են քրեական հետապնդումը դադարեցնելու (քրեական վարույթը կարճելու) դատավարական օրենքով սահմանված հիմքերի փակ ցանկին և «բացելով» այդ ցանկը՝ ներառել են քրեական հետապնդումը դադարեցնելու օրենքով չնախատեսված նոր հիմք³: Այժմ ավելացնենք ևս մի քանի օրինակ, որոնք հիմնականում վերաբերում են վերաքննության կարգով անմիջական բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկը «բացելուն»:

1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ով սահմանված էր ՀՀ վերաքննիչ դատարան անմիջականորեն բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի փակ ցանկ (օրենքով պետք է ուղիղ նախատեսված լիներ, որ տվյալ դատական ակտը

¹ Гамбарян А.С. Принцип законности и положение “судья подчиняется закону” в контексте доктрины развития права *contra legem* // Правоприменение. 2023. Т. 7. № 4. - С. 15-24.

² Жуков Ф. Numerus clausus или numerus apertus? <https://www.advgazeta.ru/mneniya/numerus-clausus-ili-numerus-apertus/>

³ Гамбарян А.С. Развитие уголовно-процессуального права Армении вне закона (*extra legem*) и вопреки закону (*contra legem*) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Право. 2024. Т. 15, № 1. - С. 220-221.

ենթակա է անմիջական բողոքարկման): ՀՀ վճռաբեկ դատարանն առանձին դեպքերում հակադրվել է բողոքարկման ենթակա ակտերի փակ ցանկին և սահմանել է, որ ՀՀ վերաքննիչ դատարանում անմիջական ռեժիմով կարող են բողոքարկվել այնպիսի դատական ակտեր, որոնց բողոքարկման վերաբերյալ դրույթ օրենքով ուղղակի նախատեսված չէ: Այսպես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշման՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման իրավաչափության հարցը:

Սույն գործով ՀՀ վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ 1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 376.1-րդ հոդվածում՝ վերաքննության կարգով բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի ցանկում «դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու և նրանց գործի վարույթից հեռացնելու մասին» դատարանի կողմից կայացված որոշումը ներառված չէ, այնուհետև՝ եզրակացրել է, որ բողոք է բերվել այնպիսի դատական ակտի դեմ, որը ենթակա չէ վերաքննիչ բողոքարկման: Արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ դատարանն առանց քննության է թողել վերաքննիչ բողոքը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը չի համաձայնվել ՀՀ վերաքննիչ դատարանի հետ և նշել է, որ տուժողի իրավահաջորդի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշումը բողոքարկման ենթակա չլինելու պատճառաբանությունը հանգեցրել է տուժողի իրավահաջորդի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի այնպիսի սահմանափակման, որի արդյունքում խաթարվել է նրա հիշյալ իրավունքի բուն էությունը՝ վերածվելով պատրանքային հիմնադրույթի: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԷԴ/0110/01/12 գործով 01.11.2016 թ. որոշմամբ նշել է.

«(...) հաշվի առնելով տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) իրավունքների պաշտպանության՝ պեղծության պոզիտիվ պարտավորության, ինչպես նաև վերջինիս՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացվելիության ապահովման անհրաժեշտությունը՝ տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի) դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին դատարանի որոշումը ենթակա է վերաքննության կարգով բողոքարկման: (...) այդպիսի որոշման բողոքարկման հնարավորություն չընձեռնելու միջոցով տուժողի (տուժողի իրավահաջորդի)՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը սահմանափակելը խաթարում է այդ հիմնարար իրավունքի բուն էությունը՝ վերջինիս վերածելով պատրանքային հիմնադրույթի: Այդպիսի սահմանափակումը խախտում է նաև գործադրված միջոցի և հեղափոխական նպատակի միջև հավասարակշռության ողջամիտ հարաբերակցությունը»:

1(118)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱՐԱՐՈՎԱԾ ՂԱՏԱՐԱՆ

Այս պարագայում, հիմք ընդունելով փակ ցանկի պարագայում օրենսդրի գիտակցված լռության կանխավարկածը՝ կարելի է նշել, որ Օրենսդիրը, բողոքարկման ենթակա ակտերի սպառիչ ցանկում տուժողի իրավահաջորդի դատավարական կարգավիճակը դադարեցնելու մասին որոշումը չներառելով, չի ցանկացել, որ այդ որոշումը հանդիսանա վերաքննության կարգով անմիջականորեն բողոքարկման ենթակա ակտ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, իրավունքի համապատասխան սկզբունքների հիման վրա, իրավացիորեն հակադրվել է այս կարգավորմանը և փակ ցանկը «բացելով» դրանում ներառել է անմիջական բողոքարկման ենթակա դատական նոր ակտի տեսակ: Այս պարագայում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իրավունքը զարգացրել է *contra legem*:

Կրկին քննարկենք ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՀԿԴ/0044/15/24 դատական գործով 28.11.2024 թ. որոշումը, որտեղ նա անուղղակի կերպով հիմք է ընդունել *contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինը և քրեադատավարական իրավունքը զարգացրել է 2021 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 389-րդ հոդվածով սահմանված՝ ՀՀ վերաքննիչ դատարան բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի սպառիչ ցանկին հակառակ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստացի ղեկավարվել է *contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինով, քանի որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 389-րդ հոդվածով սահմանված փակ ցանկը «բացել է» և դրանում ավելացրել է «X» դատական ակտը՝ հիմք ընդունելով քրեադատավարական իրավունքի կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքները, ինչպես նաև սեփականության իրավունքի դատական պաշտպանության ապահովման սկզբունքը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այս գործով փակ ցանկը «բացելիս» վկայակոչել է կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքը, քանի որ գույքի արգելադրման հարաբերությունների շրջանակում քննիչի՝ գույքի արգելադրման վերաբերյալ միջնորդության կապակցությամբ վարույթի հարուցումը մերժելու մասին դատական ակտն ընդգրկված է բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի ցանկում, մինչդեռ նմանատիպ հարցով վարույթի մասնավոր մասնակցի միջնորդության վերաբերյալ վարույթի հարուցումը մերժելու մասին դատական ակտը նախատեսված չէ: Այսպես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ՀԿԴ/0044/15/24 գործով 28.11.2024 թ. որոշմամբ նշել է.

«Նկատի ունենալով, որ նույն ընթացակարգի շրջանակներում կայացվող գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատվելու վարույթի հարուցումը մերժելու մասին դատարանի որոշումը ներառված է վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա դատական ակտերի ցանկում, իսկ սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների վարույթում կողմերի հավասարության

ու մրցակցության սկզբունքից շեղումն անթույլատրելի է (...) սեփականության իրավունքի սահմանափակման վերացման միջնորդության կապակցությամբ վարույթի հարուցման մերժման որոշմամբ անմիջականորեն շոշափվում են անձի՝ դատական պաշտպանության իրավունքը, որի պայմաններում իրավունքների հնարավոր խախտման փաստը պարզելու միակ տարբերակը հանդիսանում է վերադաս դատարանի կողմից վերոնշյալ որոշման դատական ստուգումը»:

ՀՀ դատարանները ևս մեկ այլ գործով իրավունքը զարգացրել են օրենսդրական փակ ցանկին հակառակ: Այսպես՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի 245-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է փոխադրամիջոցների գույքահարկից ազատվելու հիմքերի սպառիչ ցանկ, սակայն այդ ցանկում փոխադրամիջոցի հափշտակությունը, որպես ավտոմեքենայի գույքահարկից ազատելու հիմք, նախատեսված չէ: Դա նշանակում է, որ եթե անձի ավտոմեքենան հափշտակել են, ապա ըստ օրենքի՝ նա պարտավոր է շարունակել վճարել գույքահարկ:

ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում ծագել է ավտոմեքենայի հափշտակման դեպքում սեփականատիրոջ կողմից գույքահարկ վճարելու իրավաչափության (ողջամտության) հարց: Այսպես՝ քաղաքացուց ավտոմեքենան հափշտակելու փաստի կապակցությամբ 29.12.2016 թ. հարուցվել է քրեական գործ, սակայն նախաքննության ընթացքում ո՛չ մեքենան և ո՛չ էլ հանցագործություն կատարած անձը (անձինք) չեն հայտնաբերվել, իսկ 17.11.2017 թ. քրեական գործի վարույթը կասեցվել է:

Քաղաքային իշխանությունները 2019 թ.-ին հափշտակված մեքենայի սեփականատիրոջը տեղեկացրել են, որ նա ավտոմեքենայի հետ կապված ունի գույքահարկի պարտականություն: Սեփականատերը դիմել է Երևանի քաղաքապետին և ներկայացնելով մեքենայի առևանգումը հիմնավորող փաստաթղթերը՝ խնդրել է ազատել իրեն մեքենայի համար գույքահարկ վճարելու պարտականությունից: Նրա ներկայացրած հիմնավորումների դեմ վարչական վարույթ իրականացնող մարմինը թեև առարկություն չի ներկայացրել (ամենայն հավանականությամբ վարույթի մասնակիցներն այդ փաստարկը ևս համարել են ողջամիտ), այդուհանդերձ, նրա դիմումը մերժել է, իսկ 16.07.2019 թ. վարչական շրջանի ղեկավարի թիվ 1134-Ա որոշմամբ ներկայացվել է գույքահարկի գումարի գանձման պահանջ այն հիմնավորմամբ, որ այդ ժամանակահատվածում գործող «Գույքահարկի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի դրույթներով փոխադրամիջոցի առևանգված կամ հափշտակված լինելու պարագայում գույքահարկի վճարման պարտա-

վորության դադարում նախատեսված չէ¹, իսկ ավտոմեքենան, համաձայն ՀՀ ոստիկանության տված տեղեկատվության, հաշվառված է տվյալ քաղաքացու անվամբ, սեփականության իրավունքը չի դադարել, հետևաբար մեքենան շարունակում է մնալ տվյալ քաղաքացու սեփականությունը:

Քաղաքացին վարչական մարմնի «Գույքահարկի գումարի գանձման պահանջ ներկայացնելու մասին» թիվ 1134-Ա որոշումը վիճարկել է դատական կարգով: ՀՀ վարչական դատարանը (դատավոր Ռուզաննա Ազրոյան), թիվ ՎԴ/5879/05/19 վարչական գործով 24.03.2020 թ. որոշմամբ անվավեր է ճանաչել գույքահարկ պահանջելու մասին վարչական ակտը՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Սրացվում է, որ թեև տրանսպորտային միջոցը սեփականության իրավունքով պատկանում է հայցվորին, սակայն այն, որպես այդպիսին կրում է ձևական բնույթ, քանի որ վերջինս օբյեկտիվորեն, իրենից անկախ պատճառներով, զրկված է իր սեփականության իրավունքն ամբողջ ծավալով իրացնելու հնարավորությունից:

(...) սեփականության սուբյեկտիվ իրավունքն անձի իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իրեն պատկանող գույքը իր հայեցողությամբ՝ օրենքով սահմանված շրջանակներում:

(...) սույն դեպքում անձը օբյեկտիվորեն զրկված է գույքի տիրապետման և օգտագործման իրավունքից:

Այսպիսով, սեփականության սուբյեկտիվ իրավունքի առաջացման համար հիմք հանդիսացող տիրապետման և օգտագործման իրավունքները փաստացի չեն իրացվում Հայցվորի կողմից դեռևս 2016 թվականի դեկտեմբեր ամսից, որպիսի պայմաններում Դատարանը գտնում է, որ այն պահից սկսած, երբ Հայցվորը զրկվել է գույքահարկի հարկման օբյեկտ հանդիսացող տրանսպորտային միջոցը տիրապետելու և օգտագործելու իրավունքից, գույքահարկ հաշվարկվել չէր կարող:

Ամբողջ վերը նշվածի հաշվառմամբ Դատարանը գտնում է, որ վարչական մարմնի թիվ 1134-Ա որոշումն ընդունվել է «Գույքահարկի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածների սխալ կիրառման և սխալ մեկնաբանման հետևանքով»²:

ՀՀ վարչական դատարանը թեև նշել է, որ վարչական մարմինը սխալ է կիրառել և մեկնաբանել «Գույքահարկի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածները, սակայն հստակ է, որ այդ

¹ Ուժը կորցրել է 01.01.2021 թ.-ին:

² Դատական ակտը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ:

օրենքներով նախատեսված չեն (չէին) փոխադրամիջոցի հափշտակության հիմքով սեփականության իրավունքի փաստացի դադարման և գույքահարկից ազատելու մասին կարգավորումներ, ուստի վարչական մարմինը չէր կարող սխալ մեկնաբանել կամ սխալ կիրառել այդ նորմերը: Հակառակը, այդ նորմերը կիրառելու արդյունքում է քաղաքացուց պահանջվել գույքահարկ:

Այս դեպքում վարչական մարմնի գույքահարկ վճարելու պահանջը թեև օրինական էր, սակայն իրավաչափ չէր, քանի որ հակասում էր արդարության և ողջամտության սկզբունքներին (ՀՀ վարչական դատարանն ակտի պատճառաբանության մեջ իրավունքի որևէ սկզբունք չի հիշատակել): Ակնհայտ է, որ գույքահարկից ազատելու օրենսդրական հիմքերի մեջ փոխադրամիջոցը հափշտակելու դեպքը չնախատեսելը ստեղծում է ոչ միայն անտրամաբանական (ոչ ողջամիտ), այլ նաև խիստ անարդար վիճակ. պետությունը մի կողմից՝ պատշաճ չի կատարել հանցագործությունների կանխման և բացահայտման գործառնությունները (հափշտակված ավտոմեքենան չի հայտնաբերվել և սեփականատիրոջը չի վերադարձվել), մյուս կողմից՝ հանցագործության զոհից ջանասիրաբար պահանջում է վճարել հափշտակված ավտոմեքենայի համար գույքահարկ:

ՀՀ վարչական դատարանն իրավացիորեն դուրս է եկել գույքահարկից ազատելու օրենսդրական հիմքերը նախատեսող *numerus clausus* (փակ, սպառիչ) ցանկից, ավելի ճիշտ՝ հակադրվել է այդ ցանկին և ներմուծել է գույքահարկից ազատելու ևս մեկ հիմք՝ փոխադրամիջոցի հափշտակությունը:

ՀՀ վարչական դատարանի այս դիրքորոշումն այն աստիճան ողջամիտ և արդարացի է, որ պատասխանողն այն չի բողոքարկել: Ավելին՝ ՀՀ վարչական դատարանի որոշումից մի քանի տարի անց՝ 2024 թվականին, ՀՀ գործադիր իշխանությունը նախաձեռնել է օրենսդրական փոփոխությունների գործընթաց: Այսպես՝ ՀՀ ՆԳՆ շրջանառության մեջ է դրել օրենսդրական փոփոխությունների փաթեթ, որով նախատեսվում է փոխադրամիջոցի գույքահարկից ազատելու օրենսդրական հիմքերի ցանկում (Հարկային օրենսգրքի 245-րդ հոդվածի 1-ին մասում) ավելացնել ևս մեկը՝ հանցագործության հիմքով սեփականատիրոջ տիրապետումից դուրս գալը: ՀՀ կառավարությունը հավանություն է տվել այս նախագծին¹: Նախագծի հիմնավորումներում նշված է.

«(...) փոխադրամիջոցների նկատմամբ սեփականության իրավունքների ծագման և դադարման մասին տեղեկատվությունը ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության ճանապարհային ոստիկանությունը սահմանված ժամանակագրական պարբերականությամբ փոխանցում է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին: Փոխանցվող տեղեկատվության մեջ ներառվում են նաև այն փոխադրամիջոցների մասին տեղեկատվությունը, որոնց վերաբերյալ նախաքնության

¹ <https://e-gov.am/sessions/>

մարմիններում հափշտակության հիմքով հարուցված են քրեական վարույթներ և դրանց սեփականատերերը փաստացի զրկված են իրենց սեփականության տնօրինման, տիրապետման և օգտագործման հնարավորությունից:

Նշված խնդիրն **առնվազն անարդար վիճակ է** սրեղծում այդ կարեգործիայի սեփականատերերի համար, քանի որ վերջիններից գույքահարկի գանձման պարտավորություն է ակնկալվում այն գույքի համար, որը վերջիններս չեն տնօրինում» (ընդգծումը՝ հեղ.):

Ինչպես տեսնում ենք, օրենսդրական այս փոփոխության հիմքում փաստացի դրված են ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/5879/05/19 գործով պատճառաբանությունները, սակայն ի տարբերություն ՀՀ վարչական դատարանի՝ գործադիր իշխանությունը վկայակոչել է արդարության սկզբունքը: Այս իրավիճակում գործադիր իշխանության մարմինների կողմից իրավունքի սկզբունքների հիման վրա օրենսդրական քաղաքականություն մշակելը ինքնին ողջունելի է, սակայն իրավունքի սկզբունքների հիման վրա մտածելը և որոշումներ կայացնելն առաջին հերթին պետք է ներհատուկ լինի դատարաններին:

Օրենսդրական փակ ցանկերի և օրենսդրի լուծության հարցերն այսքանով չեն սպառվում: Ինչպես նշվեց, պետական մարմնի լիազորությունների փակ ցանկի և պետական մարմնի գործառույթներից *աներկբայորեն* և *անհրաժեշտաբար* բխող իմպլիցիտ լիազորությունների դոկտրինի հարաբերակցությունն առանձին քննարկման հարց է:

5. Եզրակացություն

Օրենսդրական բացն ընդհանուր հասկացություն է, որը ներառում է ինչպես օրենսդրի բացթողումը, այնպես էլ օրենսդրի գիտակցված լուծությունը: Հետևապես, օրենսդրական բացը ոչ միայն օրենսդրի բացթողման, այլ նաև օրենսդրի գիտակցված լուծության արդյունք է:

Օրենսդրի լուծության պարագայում *contra legem* և *extra legem* իրավունքի զարգացման տեսակները (տիպերը) իրարից տարբերակելու համար պետք է հաշվի առնել մի շարք հանգամանքներ, մասնավորապես՝ հարաբերությունը չկարգավորելը (օրենսդրի լուծությունը) օրենսդրական սխալի (օրենսդրական բացթողման), թե՛ օրենսդրի գիտակցված լուծության (որակյալ լուծության) հետևանք է: Եթե բացակայում են հարաբերությունն օրենսդրի կողմից գիտակցաբար չկարգավորելու մասին փաստական տվյալներ, ապա պետք է ելնել այն հերքելի կանխավարկածից, որ այդ հարաբերությունը չկարգավորելն օրենսդրի բացթողման (սխալի) հետևանք է: Օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը կարելի է փաստական տվյալներով հերքել՝ հաստատելով օրենսդրի գիտակցված լուծության հանգամանքը:

Օրենսդրական բացթողման կանխավարկածի պայմաններում այդ բացը լրացվում է extra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա: Եթե փաստական տվյալներով հերքվում է օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը և հաստատվում է օրենսդրի գիտակցված լուռությունը, ապա դատարանը, օրենսդրի գիտակցված լուռության և իրավունքի սկզբունքների աղաղակող հակադրության դեպքում հարցը լուծում է contra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա:

Օրենսդրական փակ ցանկերի պարագայում գործում է ոչ թե օրենսդրական բացթողման կանխավարկածը, այլ օրենսդրի գիտակցված լուռության կանխավարկածը: Փակ ցանկի դեպքում օրենսդրական բացթողում, թեև հազվադեպ, սակայն հնարավոր է: Օրենսդրի գիտակցված լուռության կանխավարկածը կարելի է հերքել, եթե փաստական տվյալներով հաստատվում է օրենսդրի բացթողման առկայությունը:

Փակ ցանկերի դեպքում, նկատի ունենալով օրենսդրի գիտակցված լուռության կանխավարկածը՝ փակ ցանկը «բացելը» և դրանում իրավունքի սկզբունքների հիման վրա նոր տարր ավելացնելն իրականացվում է contra legem իրավունքի զարգացման դոկտրինի հիման վրա:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, Հատոր առաջին: Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Եր., 1969:

2. Պետության և իրավունքի տեսություն, Ուսումնական ձեռնարկ: Հեղ. խումբ, գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. 4-րդ հրատ., Եր., Լուսարաց հրատարակչատուն, 2023:

3. **Benjamin H. Roth**, Retaining the Hope That Rejection Promises: Why Sunbeam is a Light That Should Not Be Followed // Emory Bankruptcy Developments Journal. 2014. Vol. 30 Issue. 2.

4. **Баранов В.М.** “Квалифицированное молчание законодателя” как общеправовой феномен (к вопросу о сущности и сфере функционирования пробелов в праве) // Пробелы в российском законодательстве. 2008. № 1.

5. **Васильев Ю.И.** Квалифицированное молчание законодателя как общеправовой феномен (постановка проблемы) // Юридическая наука и практика. Вестник Нижегородской академии МВД России. 2015. № 1 (29).

6. **Гамбарян А.С.** Принцип законности и положение “судья подчиняется закону” в контексте доктрины развития права contra legem // Правоприменение. 2023. Т. 7. № 4.

7. **Гамбарян А.С.** Развитие уголовно-процессуального права Армении вне закона (*extra legem*) и вопреки закону (*contra legem*) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Право. 2024. Т. 15, № 1.
8. **Гамбарян А.С.** Правовые режимы молчания и фиктивных выводов, вытекающих из него // Журнал российского права. 2019. № 12.
9. Генеральный доклад XIV Конгресса Конференции европейских конституционных судов (Вильнюс, 3–6 июня 2008 года) // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. – Ереван, 2008. Вып. 2–3.
10. **Гредескул Н.А.** К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс, требующийся для осуществления права: социально-юридическое исследование. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1900.
11. **Демин А.В.** Квалифицированное молчание закона в механизме налогово-правового регулирования // Закон. 2012. № 2.
12. **Жуков Ф.** Numerus clausus или numerus apertus? <https://www.advgazeta.ru/mneniya/numerus-clausus-ili-numerus-apertus/>
13. **Кельзен Г.** Чистое учение о праве. 2-е изд. / Пер. с нем. – СПб.: Изд. Алеф-Пресс, 2015.
14. **Крупнова Т.Б.** Пробельность в праве как продукт волеизъявления субъекта правотворчества // Пробелы в праве в условиях цифровизации: сборник научных трудов / Под общ. ред. Д.А. Пашенцева, М.В. Залоило. – М.: Изд. Инфотропик Медиа, 2022.
15. **Лазарев В.В.** Пробелы в праве и пути их устранения. – М.: Изд. Юрид. лит., 1974.
16. **Ларенц К., Канарис К.-В.** Методология юриспруденции / Пер. с нем. – М.: Изд. М-Логос, 2024.
17. **Лугинец Э.Ф.** “Квалифицированное молчание законодателя” как одна из культурных предпосылок эффективности правоприменения в процессе судопроизводства // Юридическая техника. 2016. № 10.
18. Молчание в праве (доктрина, практика и техника): монография / Под ред. А.С. Гамбаряна. – М.: Изд. Юрлитинформ, 2021.
19. **Морозова Л.А.** Теория государства и права: Учебник. 4-е изд. Перераб. и доп. – М.: Изд. Эксмо, 2010.
20. **Панченко В.Ю., Сабиров А. М.** Квалифицированное молчание в правотворчестве и правовая культура правоприменения // Юридическая техника. 2016. № 10.
21. **Сорокин В.В.** Фундаментальная теория права: монография. – М.: Изд. Юрлитинформ, 2020.
22. **Сырых В.М.** Теория государства и права: Учебник. 2-е изд. – М.: Изд. Юстицинформ, 2002.

23. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.Н. Жукова, Е.А. Фроловой. - М.: Изд. Проспект, 2024.

24. **Хартли Т.К.** Основы права Европейского сообщества: введение в конституционное и административное право Европейского сообщества / Пер. с англ. - М.: Изд. Закон и право.1998.

25. **Чепенко Я.К.** Правовые пробелы в механизме конституционного обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации (в свете практики Конституционного Суда Российской Федерации): монография. - М.: Изд. Проспект, 2022.

26. **Шафиров В.М.** Теория права: человекоцентристский подход: Научное, учебное, практико-ориентированное пособие. - М.: Изд. Проспект, 2024.

РАЗВИТИЕ ПРАВА EXTRA LEGEM И CONTRA LEGEM В СЛУЧАЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ЗАКРЫТЫХ СПИСКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются малоизученные вопросы теории права: молчание законодателя, закрытые законодательные списки, а также открытие этих списков с помощью contra legem логики или восполнение этих списков с помощью extra legem логики.

В целях уточнения терминов автор выделяет два проявления законодательного молчания (законодательного пробела): упущение законодателя и сознательное молчание законодателя. Законодательный пробел является не только следствием упущения законодателя, но и результатом сознательного молчания законодателя.

В статье выдвигается идея презумпции законодательного упущения, согласно которой при отсутствии фактических данных о сознательном неурегулировании отношений законодателем следует исходить из опровергаемой презумпции, что неурегулирование этих отношений является следствием упущения (ошибки) законодателя. Презумпцию законодательного упущения можно опровергнуть фактическими данными, подтвердив факт сознательного молчания законодателя. В условиях презумпции законодательного упущения этот пробел восполняется на основе доктрины развития права extra legem. Иная ситуация с законодательными закрытыми списками. Автор, имея в виду

специфику техники законодательных закрытых списков и использование императивного метода правового регулирования с помощью этого списка (имплицитный запрет на совершение юридических действий с элементами, не предусмотренными в списке), отмечает, что в случае закрытых списков действует не презумпция законодательного упущения, а презумпция сознательного молчания законодателя. Однако в случае закрытого списка законодательное упущение, хотя и редко, но возможно. Презумпция сознательного молчания законодателя может быть опровергнута, если фактические данные подтверждают наличие упущения законодателя.

Если в случае с закрытыми списками презумпция сознательного молчания законодателя не была опровергнута, то этот список можно "открыть" по велению принципов права и добавить в него новый элемент на основе доктрины развития права *contra legem*. В этом случае правоприменитель действует вопреки закону, поскольку из закрытого списка вытекает имплицитный правовой запрет на совершение юридических операций с элементами, не включенными в этот список.

Ключевые слова: законодательный пробел, законодательное упущение, преднамеренное молчание законодателя, *contra legem*, *extra legem*, законодательный закрытый список.

EXTRA LEGEM AND CONTRA LEGEM DEVELOPMENT OF LAW IN THE CASE OF LEGISLATIVE CLOSED LISTS

Annotation

The article examines poorly studied issues of legal theory, such as the silence of the legislator, closed legislative lists, and the "opening" of these lists with the help of *contra legem* logic or the replenishment of these lists with the help of *extra legem* logic.

To clarify the terms, the author identifies two manifestations of legislative silence (legislative gap), namely, the omission of the legislator and the deliberate silence of the legislator. Legislative gap is not only a consequence of the omission of the legislator, but also a result of the deliberate silence of the legislator.

The article puts forward the idea of the presumption of legislative omission, according to which, if the factual data on the deliberate failure to regulate relations by the legislator are missing, we must proceed from the refutable presumption that the failure to regulate these relations is a consequence of the omission (error) of the legislator. The presumption of legislative omission can be refuted by factual data, thus reiterating the fact of the deliberate silence of the legislator. Under the conditions of the presumption of legislative omission, this gap shall be filled based on the doctrine of extra legem development of law.

The situation is different in the case of legislative closed lists. Bearing in mind the specifics of the technique of legislative closed lists and the application of the imperative method of legal regulation with the help of this list (implicit prohibition on the performance of legal actions with elements not included in the list), the author notes that in the case of closed lists, the presumption of the deliberate silence of the legislator is in effect rather than the presumption of legislative omission. However, in the case of closed lists, a legislative omission, although rare, is possible. The presumption of the deliberate silence of the legislator can be refuted if the factual data confirm the presence of an omission by the legislator.

Where the presumption of deliberate silence of the legislator has not been refuted in the case of closed lists, it is possible to “open” this list by virtue of the principles of law, and a new element can be added to it based on the doctrine of contra legem development of law. In this case, the law enforcer acts contrary to the law, since the closed list indicates an implicit legal prohibition on performing legal actions with elements not included in the given list.

Keywords: legislative gap, legislative omission, deliberate silence of the legislator, contra legem, extra legem, legislative closed list.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 18.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 21.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 24.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-42

ԱՐԱՄ ՎԱՐԴԵՎԱՆՅԱՆ

«ՋԵՅ-ՓԻ ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ»

ՍՊԸ հիմնադիր,

ՀՀ Փաստաբանների պալատի

անդամ, փաստաբան,

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՀԱԿՈՐ ԿՈՒՐԵՂՅԱՆ

«ՋԵՅ-ՓԻ ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ»

ՍՊԸ իրավաբան,

Հայաստանում ֆրանսիական

համալսարանի շրջանավարտ,

ՀՀ Փաստաբանական ակադեմիայի ունկնդիր

ԱՅԼ ԱՆՁԻ ՎԱՐՔԱԳԻԾԸ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ՆԿԱՏՄԱՐԻ ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՔՈՒՄ ԴՆԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամփոփագիր

Հոդվածի շրջանակներում քննարկման առարկա է դարձվում մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման իրավաչափությունն այն դեպքերում, երբ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը հիմնավորվում է ոչ թե մեղադրյալի, այլ մեկ այլ անձի վարքագծով: Գտնելով, որ նման մոտեցումն իրավաչափ չէ և միևնույն ժամանակ նպատակ հետապնդելով բացառելու պրակտիկայում նման իրավիճակները և մեղադրյալի իրավունքների անհարկի սահմանափակումները՝ սույն հոդվածի շրջանակներում ներկայացվում են նման մոտեցման անթույլատրելիությունը հիմնավորող փաստարկները:

Հիմնավորվում է, որ այլ անձի վարքագիծը մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության հիմքում դնելն անթույլատրելի է թե՛ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի սկզբունքներին և նորմերին, թե՛ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորո-

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

շումներին և ՀՀ վճարելի դատարանի նախադեպային իրավունքին, թե՛ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավական որոշակիության և համաչափության սկզբունքներին հակասելու հիմքով:

Համաձայնելով հարցի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի արտահայտած դիրքորոշման հետ և իրավունքի մեկնաբանման իրավահամեմատական, համակարգային և այլ մեթոդների կիրառմամբ զարգացնելով նշված դիրքորոշումը՝ հեղինակները հիմնավորում են, որ այլ անձի վարքագիծը որևէ դեպքում՝ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով, չի կարող մեղադրյալի նկատմամբ խափանման կիրառման անհրաժեշտության հիմքում դրվել:

Հիմնաբառեր. խափանման միջոց, մեղադրյալի վարքագիծ, որոշակիության սկզբունք, համաչափության սկզբունք:

Նախաբան

ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի (սույն հոդվածի շրջանակներում նշված վկայակոչումը վերաբերում է 01.07.1998 թ. խմբագրությամբ օրենսգրքին) 134-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ խափանման միջոցները հարկադրանքի միջոցներ են, որոնք կիրառվում են կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ՝ քրեական գործով վարույթի ընթացքում նրանց ոչ պատշաճ վարքագիծը կանխելու և դատավճռի կատարումն ապահովելու նպատակով:

30.06.2021 թ. ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) թեև չի սահմանում խափանման միջոցների հասկացությունը, սակայն Օրենսգրքի համակարգային վերլուծության արդյունքում կարող ենք բխեցնել հետևյալ սահմանումը. խափանման միջոցները հստակ որոշակի նպատակներ հետապնդող քրեադատավարական հարկադրանքի միջոցներ են, որոնք կիրառվում են մեղադրյալի նկատմամբ՝ Օրենսգրքով նախատեսված որոշակի հիմքերի առկայության պարագայում՝ պահպանելով խափանման միջոցների ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ դրանցից յուրաքանչյուրի համար առանձին՝ Օրենսգրքով սահմանված իրավաչափության պայմանները:

Այսպես, Օրենսգիրքն առանձնացնում է խափանման միջոցների կիրառմամբ հետապնդվող հետևյալ նպատակները.

- մեղադրյալի փախուստը կանխելը կամ
- մեղադրյալի կողմից հանցանք կատարելը կանխելը կամ
- մեղադրյալի կողմից իր վրա Օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելը:

Կարևոր է փաստել, որ վերը թվարկված՝ խափանման միջոցների կիրառմամբ հետապնդվող նպատակների, ուստիև խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության գնահատման հարցում առանցքային նշանակություն ունի նման նպատակի առկայությունը հիմնավորող, որոշակի փաստերի վրա

հիմնված հանգամանքների գնահատումը վարույթն իրականացնող մարմինների կողմից: Բացի այդ, Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս հաշվի են առնվում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները:

Prima facie, տրամաբանական է թվում, որ թե՛ խափանման միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը (նպատակի առկայությունը), թե՛ մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող հանգամանքները պետք է բխեն մեղադրյալի անձից, նրա վարքագծից և հենց նրան վերաբերող քրեական գործի (վարույթի) տվյալներից: Միևնույն ժամանակ, ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպել են դեպքեր, երբ վարույթն իրականացնող մարմին դատարանը որպես մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող հանգամանք, հետևաբար նաև խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը հիմնավորող փաստական տվյալ է գնահատել մեկ այլ՝ մեղադրյալի անձի և անհատականության, ինչպես նաև քրեական գործի հետ որևէ ուղղակի կապ չունեցող հանգամանք:

Օրինակ՝ թիվ ԵՊ1/0994/01/24 քրեական գործով, ըստ մեղադրանքի Սամվել Գագիկի Վարդանյանի, դատարանը, քննելով վերջինիս նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հարցը, 07.06.2024 թվականի որոշմամբ Սամվել Գագիկի Վարդանյանի նկատմամբ կիրառված տնային կալանք խափանման միջոցի ժամկետը 3 (երեք) ամիս ժամանակով երկարաձգելու անհրաժեշտության հիմքում, ի թիվս այլնի, դրել է հետևյալ եզրահանգումը.

«Ինչ վերաբերվում է օրենքով իր վրա դրված պարտականությունների չկատարման հիմքին՝ ապա Դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դատավարական փուլում, երբ դեռ Դատարանի կողմից հարցաքննված չեն գործով այլ անձիք, մասնավորապես՝ գործով առկա տուժողը և վկան, ուստի առերևույթ առկա է վրանգը առ այն, որ Սամվել Վարդանյանը գտնվելով ազատության մեջ կարող է ապօրինի ազդեցություն գործադրել սույն գործով ներգրավված վերոնշյալ անձանց վրա: Բացի այդ, Դատարանը նման ենթադրության գալիս է այն հանգամանքից, որ մեղադրյալի կողմից կատարված ենթադրյալ արարքները ուղղված չեն եղել տուժողի անձին, այլ պայմանավորված է եղել տուժողի ունեցած քաղաքական հայացքներով, ինչպիսի հանգամանքը փաստում է այն մասին, որ տվյալ դեպքում գործ ունենք երկու հակառակ քաղաքական, գաղափարական բևեռների հեպ, որպիսի հանգամանքը կրկին անգամ փաստում է այն ենթադրությունը, որ մնալով ազատության մեջ մեղադրյալը, ինչպես նաև գաղափարական հակադիր բևեռներում գտնվող անձիք կփորձեն անօրինական ազդեցություն գործադրել վկայի և տուժողի վրա: **Վերոգրյալ հանգամանքը հաստատվում է նաև նրանով, որ դատական նիստի դահլիճից հեռացված մեղադրյալի ազգականի կողմից, դատարանի շենքում, տուժողի նկատմամբ հնչեցվել**

են որոշակի ամոթանքներ՝ նման կերպ հաստատելով մեղադրյալի և վերջինիս համախոհների հակակրանքը տուժողի նկատմամբ:

Ստացվում է, որ դատարանն իր վերոգրյալ եզրահանգմամբ մեղադրյալի կողմից իր վրա դրված պարտականությունների չկատարման հիմքի առկայությունը հիմնավորել է մեղադրյալի ազգականի կողմից դրսևորված որոշակի վարքագծով:

Հարց է առաջանում՝ արդյոք ոչ թե անմիջականորեն մեղադրյալի, այլ մեկ այլ անձի վարքագիծը կարող է հիմնավորել մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը:

Թիվ ԵԴ1/0994/01/24 քրեական գործով առաջին ատյանի դատարանի 07.06.2024 թ. որոշումը վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից 22.07.2024 թ. կայացված որոշմամբ մասնակի բեկանվել է, կիրառված խափանման միջոցը՝ փոփոխվել, 07.06.2024 թ. որոշմամբ մեղադրյալի ազգականի վարքագծի գնահատման մասով առաջին ատյանի դատարանի դատողությունները՝ հերքվել: Մասնավորապես, վերաքննիչ դատարանը նշել է. «(...) *Ինչ վերաբերում է մեղադրյալի մոր կողմից տուժողի նկատմամբ ցուցաբերած վարքագիծը մեղադրյալին վերագրելու հանգամանքին, ապա Վերաքննիչ դատարանը ընդունելի չի համարում Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունները և փաստում է, որ մեղադրյալի ենթադրաբար կատարած հանցանքի համար նախատեսվող պատժի հիմքը նրա մեղքն է, հետևաբար մեղադրյալի ազգականների կողմից ցուցաբերած վարքագիծը չպիտի որևէ պարժողական նպատակներ հետապնդի մեղադրյալի նկատմամբ (...)*»: Նշված որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից ներկայացվել էր հատուկ վերանայման բողոք (Վճռաբեկ բողոք), սակայն 21.10.2024 թ. որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը մերժել էր բողոքը վարույթ ընդունելը՝ այդպիսով արձանագրելով վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի օրինականությունը: Գտնում ենք, որ սույն հոդվածի շրջանակներում բարձրացված հարցի պատասխանն անհրաժեշտ է քննարկել ավելի մանրամասն՝ քրեադատավարական օրենսդրության և իրավունքի համընդհանուր սկզբունքներին համապատասխանության տեսանկյունից:

1) Մեղադրյալի վարքագիծը՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության գնահատման աղբյուր

Օրենսդիրը կալանքի կիրառման անհրաժեշտության դեպքում սահմանել է ապացուցվածության բավական բարձր շեմ՝ փաստական հանգամանքների բավարար ամբողջության առկայություն և դատարանի կողմից դրանց պատճառաբանված հաստատում (Օրենսգրքի 118-րդ հոդված, 4-րդ մաս): Այլընտրանքային խափանման միջոցների մասով անհրաժեշտության ապացուցվածության շեմն ավելի ցածր է և գտնվում է ողջամիտ ենթադրությունների տիրույթում (Օրենսգրքի 122-րդ հոդված, 5-րդ մաս): Այնուա-

մենայնիվ, ողջամիտ ենթադրությունը, ի տարբերություն «սովորական» ենթադրության, ունի որոշակի փաստական, օբյեկտիվ հիմք, որի ուժով էլ օժտված է ողջամտության հատկանիշով և նվազ վերացարկված է իրականությունից: Անհրաժեշտ է նշել, որ «ենթադրություն» եզրույթը, ըստ ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկայի, այդ թվում՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումների, ևս դիտարկվում է քրեական վարույթով (գործով) ձեռք բերված *որոշակի նյութերով հիմնավորվող* «կանխատեսական ռիսկի» գնահատման տիրույթում (տե՛ս, օրինակ, Արամ Սեյրանի Ճուղուրյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ-132/07 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը):

Այլ հարց է, թե քրեական վարույթի նյութերում առկա ո՞ր փաստական տվյալները կարող են հիմք հանդիսանալ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը հիմնավորելու համար, ո՞րն է հանդիսանում մեղադրյալի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմնի ողջամիտ ենթադրության ձևավորման աղբյուրը:

Քննարկվող հարցին իր նախադեպային որոշումներում անդրադարձ է կատարել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Օրինակ՝ թիվ ԵԴ/0548/06/19 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր 25.12.2020 թվականի որոշմամբ նշել է. «Վճռաբեկ դատարանը կրկին փաստում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները բոլոր դեպքերում պետք է պայմանավորված լինեն գործի նյութերից բխող որոշ փաստական տվյալներով: (...) Հետևաբար խնդրո առարկա հարցը լուծելիս դատարանի հետևությունները յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերում առկա ապացույցների, փաստերի կամ այլ տեղեկությունների, այդ թվում՝ քրեական օրենքով արգելված ենթադրյալ հանցանքի կատարման պահից ի վեր մեղադրյալի դրսևորած վարքագծի և նրա անձը բնութագրող այլ հատկանիշների՝ իրենց ամբողջության մեջ գնահատման վրա»:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության գնահատման հարցում շեշտը դնում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից այնպիսի փաստական տվյալների գնահատման անհրաժեշտության վրա, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են մեղադրյալի վարքագծին և անձնական հատկանիշներին: Առնվազն քրեական վարույթի նյութերից բխող փաստերը, ապացույցները պետք է քննարկվեն մեղադրյալի անձի և նրա վարքագծի հետ համակցված:

Այդ մասին վկայող կարծիքներ առկա են նաև իրավական դոկտորինում: Օրինակ՝ Ն. Գ. Նարբեկովան «խափանման միջոցներ կիրառելու հիմքեր» ասելով հասկանում է այնպիսի հանգամանքներ, որոնք 1) ուղղակիորեն վկայում են կասկածյալի, մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագծի մասին կամ 2) այնպիսի բավարար փաստական տվյալների համակցություն, որոնք

հաստատում են մեղադրյալի (կասկածյալի) նման վարքագծի հնարավորությունը¹:

Այսինքն, խափանման միջոցի կիրառման հիմք կարող է հանդիսանալ 1) կա՛մ անմիջականորեն մեղադրյալի (այլ երկրների իրավունքում նաև՝ կասկածյալի) կողմից որոշակի բացասական վարքագծի դրսևորումները, 2) կա՛մ էլ պետք է մեղադրյալի նման (հնարավոր) վարքագծի վերաբերյալ առկա լինեն բավարար փաստական տվյալներ:

Որպես առաջին հիմքի դրսևորում պետք է հասկանալ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից արձանագրված անմիջականորեն մեղադրյալի այնպիսի ակտիվ կամ պասիվ վարքագիծը, պոզիտիվ կամ նեգատիվ պարտականությունների չկատարումը, որը թույլ է տալիս արձանագրելու խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը: Օրինակ՝ մեղադրյալի կողմից տուժողի կամ վկայի նկատմամբ ճնշում գործադրելը, վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով չներկայանալը և այլն: Երկրորդ դեպքը վերաբերում է մեղադրյալի հետ կապված օբյեկտիվ իրականությունում առկա այնպիսի հանգամանքների, որոնք հնարավոր և իրատեսական են դարձնում մեղադրյալի ոչ իրավաչափ վարքագիծը: Օրինակ՝ մեղադրյալը սեփականություն ունի արտերկրում, ինչը կարող է վկայել նրա կողմից հնարավոր փախուստի մասին, կամ մեղադրյալի՝ հանցավոր շրջանակներում ներգրավվածությունը, որոշակի հեղինակություն կամ ազդեցություն ունենալը, որի շնորհիվ մեղադրյալը կարող է ազդել վարույթի բնականոն ընթացքի վրա: Նման հանգամանքները, ինչպես տեսնում ենք, ևս մեղադրյալի անձի հետ ուղղակիորեն կապված են: Փաստում ենք նաև, որ երկրորդ դեպքում խոսքը գնում է մեղադրյալի հնարավոր վարքագծի վերաբերյալ բավարար փաստական տվյալների մասին, ուստի վարույթն իրականացնող մարմնի հետևությունները պետք է ամրապնդվեն նման տվյալների, հանգամանքների համակցությամբ:

Եթե փորձ կատարենք ուսումնասիրելու այլ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությունը ևս, ապա կարձանագրենք, որ, օրինակ, ԳԴՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ կալանավորման հիմքերն առկա են, եթե որոշակի փաստերի հիման վրա մեղադրյալի վարքագիծը հիմնավոր (խիստ) կասկած է հարուցում, որ նա ա) կոչնչացնի, կփոփոխի, կհեռացնի, կճնշի կամ կկեղծի ապացույցները կամ բ) անպատշաճ կերպով կազդի այլ մեղադրյալների, վկաների կամ փորձագետների վրա կամ գ) կստիպի ուրիշներին դա անել²:

¹ Нарбикова Н.Г. Меры пресечения, связанные с ограничением свободы: дис. канд. юрид. наук. - Оренбург, 2005. - С. 62.

² Code of Criminal Procedure in the version published on 7 April 1987 (Federal Law Gazette I, p. 1074, 1319), as last amended by Article 6 of the Act of 21 February 2024 (Federal Law Gazette 2024 I, No. 54), www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1062

Այս դեպքում ևս փաստում ենք, որ կալանավորման (ինչպես և այլ խափանման միջոցների) հիմքերի առկայությունը հաստատելու համար նախապայման է հանդիսանում քրեական վարույթի նյութերում որոշակի ապացույցների, փաստերի առկայությունը, որոնք բխում են անձամբ և կոնկրետ մեղադրյալի վարքագծից, որն էլ կարող է փաստական հանգամանքների բավարար ամբողջություն (ողջամիտ ենթադրություն) ձևավորել մեղադրյալի կողմից քրեական վարույթի բնականոն ընթացքը խոչընդոտող հակաիրավական գործողությունների կատարման հավանականության վերաբերյալ:

Ամբողջացնելով ողջ վերոգրյալը՝ կարևոր է արձանագրել, որ այն դեպքերում, երբ մեղադրյալի կողմից ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման հնարավոր ռիսկը վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից հիմնավորվում է այլ անձանց վարքագծով, և բացակայում են մեղադրյալի կողմից ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման հնարավորության մասին վկայող բավարար փաստեր, ապացույցներ, անմիջականորեն մեղադրյալի անձը բնութագրող հատկանիշները ևս հիմք չեն տալիս վարույթն իրականացնող մարմնին եզրակացնելու խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության և նպատակի առկայության վերաբերյալ, վարույթն իրականացնող մարմինն, ըստ էության, մեղադրյալի կողմից ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման և նրա նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության վերաբերյալ դատողությունները կառուցում է բացառապես այնպիսի ենթադրությունների վրա, որոնք չեն հաղթահարում անգամ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության վերաբերյալ կանխատեսական եզրակացությունների (ողջամիտ ենթադրությունների) շեմը: Եթե անմիջականորեն մեղադրյալի վարքագիծը և/կամ նրա անձը բնութագրող հատկանիշներն օբյեկտիվորեն հնարավորություն չեն տալիս վարույթն իրականացնող մարմնին եզրակացություն կատարել մեղադրյալի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի վերաբերյալ, ապա մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հնարավորությունը ևս պետք է բացառվի:

Այլ է իրավիճակն այն պայմաններում, երբ մեղադրյալն իր գործողություններով, հայտարարություններով ուղղակի կամ անուղղակի կերպով այնպիսի վերաբերմունք է ցուցաբերում այլ անձանց վարքագծի նկատմամբ, որը վարույթն իրականացնող մարմնի մոտ ձևավորում է այն համոզմունքը/ողջամիտ ենթադրությունը, որ մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտությունն առկա է: Օրինակ՝ վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի է դառնում, որ այլ անձի կողմից պլանավորվում է մեղադրյալի փախուստը, իսկ մեղադրյալը դրսևորում է այնպիսի վարքագիծ, որով ստեղծում է իր հնարավոր փախուստի վերաբերյալ կասկած (փոխում է բնակության վայրը, չի ներկայանում վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով և այլն): Կամ, օրինակ, այլ անձը սպառնալիքներ է հնչեցնում տուժողի կամ վարույթի այլ մասնակիցների նկատմամբ, մեղադրյալն էլ իր

հերթին միանում է սպառնալիքներին՝ բանավոր հայտարարությունների կամ ակտիվ գործողությունների եղանակով՝ ստեղծելով վարույթի մասնակիցների վրա անօրինական ներգործություն ունենալու եղանակով վարույթի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու վերաբերյալ ողջամիտ ենթադրություն: Հենց մեղադրյալի նմանօրինակ վարքագիծն է ստեղծում այն փաստական հիմքը, որը վարույթն իրականացնող մարմինն հնարավորություն է տալիս արձանագրելու խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտության և հետապնդվող նպատակի առկայությունը: Օբյեկտիվորեն հնարավոր են դեպքեր, երբ այլ անձինք, օրինակ, պլանավորում են մեղադրյալի փախուստը՝ առանց նրա իմացության և այն պայմաններում, երբ ինքը՝ մեղադրյալը, փախուստին միտված որևէ վարքագիծ չի դրսևորում, պատշաճ ներկայանում է վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով և այլն: Նման հնարավոր իրավիճակներում որպես կանխարգելիչ միջանկյալ միջոց պետք է հանդիսանա վարույթն իրականացնող մարմնի զգոնության ավելացումը, այլ ոչ թե փաստական հիմքով չամրապնդված, վերացական դատողությունների հիման վրա մեղադրյալի իրավունքների սահմանափակումը: Նշված մոտեցումը բխում է նաև հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափության սկզբունքից, որի մասին մանրամասն կներկայացվի հոդվածի 2-րդ բաժնում:

Նման մոտեցում է որդեգրել նաև ՄԻԵԴ-ն իր որոշումներում: Մասնավորապես, նշվում է, որ առհասարակ անձի ոչ պատշաճ վարքագծի վերաբերյալ դատողությունները չեն կարող որպես հիմք ընդունվել վերացական ձևով (in abstracto), դրանք պետք է հիմնավորվեն ապացույցներով: Կոնվենցիայի հետ անհամատեղելի են այնպիսի իրավիճակները, երբ մեղադրող կողմը կատարում է ենթադրություններ կամ չհիմնավորված հայտարարություններ, և պաշտպանվող կողմի վրա է դրվում փախչելու կամ արդարադատության իրականացմանը խոչընդոտելու վերաբերյալ արված հայտարարությունների հերքման պարտականությունը (տե՛ս, ի թիվս այլնի, Trzaska v. Poland, գանգատ թիվ 25982/94, 2000 թվականի հուլիսի 11-ի վճիռը, Becciev v. Moldova, գանգատ թիվ 9190/03, 2005 թվականի հոկտեմբերի 4-ի վճիռը, Zayidov v. Azerbaijan, գանգատ թիվ 11948/08, 2014 թվականի փետրվարի 20-ի վճիռը, Merčep v. Croatia, գանգատ թիվ 12301/12, 2016 թվականի ապրիլի 26-ի վճիռը):

Իրավական դոկտրինում նույնպես տարածված է համոզմունքն առ այն, որ խափանման միջոցի կիրառման հիմքի առկայությունը և իրավաչափությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա: Որոշ հեղինակներ անգամ գտնում են, որ խափանման միջոցի կիրառման որոշման հիմքում պետք է դրվեն բացառապես հստակ փաստեր և այդ փաստերը հիմնավորող ապացույցներ, վարույթն իրականացնող մարմինն իրավունք չունի հիմնվել

ենթադրությունների վրա և կատարել կանխատեսական եզրակացություններ¹: Չբացառելով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից հատկապես մինչդատական վարույթի շրջանակներում խափանման միջոցների կիրառման հարցի քննարկման համատեքստում նաև որոշակի կանխատեսական եզրակացություններով (ողջամիտ ենթադրություններով) առաջնորդվելու չափավոր հնարավորությունը՝ հատկապես հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հնարավոր է վարույթի տվյալ փուլում դեռևս բացահայտված չլինի հարցի քննարկման համար էական նշանակություն ունեցող ապացույցների ամբողջ ծավալը, այնուամենայնիվ գտնում ենք, որ կանխատեսական եզրակացությունները ևս պետք է բխեն անմիջականորեն մեղադրյալի և նրա վարքագծի վերաբերյալ վարույթի նյութերում առկա փաստական տվյալներից և ձեռք բերված ապացույցներից, որոնց հիման վրա էլ վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կունենա ողջամիտ ենթադրությունների մակարդակում կանխատեսել մեղադրյալի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագիծը: Նման կանխատեսումը չպետք է այնքան վերացարկված լինի մեղադրյալի անձից, նրա վարքագծից և դրանց վերաբերյալ գործի նյութերում առկա ապացույցներից, որ վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումը կառուցվի զուտ հիպոթետիկ, պաշտպանության կողմի համար ամբողջապես անկանխատեսելի, անհաղթահարելի եզրակացությունների վրա:

Ն. Ա. Սիմագինան իրավացիորեն արձանագրում է, որ եթե առկա է տեղեկատվության պակաս այն հանգամանքների մասին, որոնք պետք է հաշվի առնվեն խափանման միջոցի ընտրության հարցը լուծելիս, քննիչն իրավունք ունի կատարել քննչական գործողություններ՝ ուղղված նման հանգամանքները պարզելուն: Սա հնարավորություն կտա բացահայտել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք խափանման միջոց ընտրելու ընդհանուր հիմքերի առկայության հետ մեկտեղ թույլ կտան անհատական մոտեցում ցուցաբերել մեղադրյալի նկատմամբ²:

Այս դեպքում ևս փաստում ենք խափանման միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը հիմնավորող հանգամանքների և մեղադրյալի անձի անխզելի կապը՝ արդեն նաև մեղադրյալի նկատմամբ անհատական մոտեցման ցուցաբերման համատեքստում, ինչը հանդիսանում է իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքի բաղադրատարրերից մեկը:

¹ Ст'я Куликов М.А. Меры пресечения по законодательству Российской Федерации и иных государств романо-германской правовой семьи (континентальной системы права). Специальность: 12.00.09 - уголовный процесс. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, էջ 98, հղում 219:

² Симагина Н.А. Меры пресечения и обстоятельства, учитываемые при их избрании: Учебное пособие. - С. 89.

2) Այլ անձի վարքագծով պայմանավորված՝ մեղադրյալի իրավունքների սահմանափակման համաչափության խնդիրը

Օրենսգրքում ամրագրված քրեական վարույթի հանրայնության սկզբունքի իմպերատիվ պահանջն այն է, որ անձի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը համաչափ լինի հակակշիռ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակին: Նշված պահանջը հանդիսանում է ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով ամրագրված հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքի քրեադատավարական արտահայտումը:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, ՍԴՈ-1546¹ որոշման շրջանակներում անդրադառնալով համաչափության սկզբունքին, նշել է, որ որևէ հիմնական իրավունքի սահմանափակում հնարավոր է միայն օրենքով, իսկ համաչափության սկզբունքով պայմանավորված՝ օրենքով հիմնական իրավունքի սահմանափակումներին վերաբերող պահանջները հետևյալն են.

1) սահմանափակման նպատակի լեգիտիմությունը, այն է՝ Սահմանադրությամբ սահմանված լինելը.

2) սահմանափակման համար ընտրված միջոցների՝

ա) պիտանիությունը՝ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար.

բ) անհրաժեշտությունը՝ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար.

գ) համարժեքությունը սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը:

Այլ անձի վարքագիծը մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հիմքում դնելու դեպքում առավել ցայտուն կերպով հակասությունը դրսևորվում է իրավունքի սահմանափակման համաչափության սկզբունքի պայմաններից անհրաժեշտության և համարժեքության պայմանների հետ:

Այսպես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս հաշվի են առնվում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները:

Ի տարբերություն ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ Օրենսգիրքը չի նախատեսում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող հնարավոր հանգամանքների ուղենշային ցանկ: ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է հաշվի առնի այնպիսի

¹ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 18 հունիսի 2020 թ. ՍԴՈ-1546 որոշումը, www.concourt.am/decision/decisions/sdv-1546.pdf

հանգամանքներ, ինչպիսիք են՝ 1) վերագրվող արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը, 2) կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը, 3) տարիքը և առողջական վիճակը, 4) սեռը, 5) զբաղմունքի տեսակը, 6) ընտանեկան դրությունը և խնամարկյալների առկայությունը, 7) գույքային դրությունը, 8) բնակության մշտական վայրի առկայությունը, 9) այլ էական հանգամանքներ:

Թեպետև Օրենսգիրքը չի նախատեսում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող հնարավոր հանգամանքների ուղենշային ցանկ, այդ հանգամանքների բնույթի վերաբերյալ պատկերացում կազմել հնարավոր է թե՛ ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան կարգավորումների, թե՛ բարձր ատյանի դատարանների նախադեպային որոշումների, և թե՛ իրավական դոկտրինի վերլուծության հիման վրա: ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասում տեղ գտած խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության գնահատման հիմք հանդիսացող հանգամանքներից յուրաքանչյուրը վերաբերում է կասկածյալի/մեղադրյալի խիստ անձնական և անհատական հատկանիշներին, նրա վարքագծին (կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը, տարիքը և առողջական վիճակը և այլն): Ենթադրվում է, որ Օրենսգրքով սահմանված՝ «մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքներ»-ը ևս պետք է ամենաուղղակի առնչությունն ունենան մեղադրյալի անձին և անհատականությանը և բխեն դրանից, առնվազն օրենսդրի կամքն անկասկած պետք է հիմնված լիներ այդ տրամաբանության վրա:

Հայկական քրեադատավարական դոկտրինում որպես մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հիմք հանդիսացող հնարավոր հակաիրավական վարքագծի (վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու, գործի քննությանը խոչընդոտելու և այլն) մասին վկայող փաստեր են ներկայացվում անմիջականորեն մեղադրյալի վարքագիծը և գործողությունները (վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու դիսկի տեսանկյունից, օրինակ, անձը հաստատող փաստաթղթերը փոխելը, քրեական օրենքով արգելված արարք կատարելու դիսկի տեսանկյունից՝ հանցագործության գործիքներ ձեռք բերելը և այլն):¹

Ն. Ա. Սիմագինյան ևս նշում է այն մասին, որ ի թիվս այլ հանգամանքների (օրինակ՝ մեղադրյալի հանցագործության ծանրությունը), խափանման միջոցի կիրառման հարցում կարևոր է հաշվի առնել նաև հենց մեղադրյալի անհատական հատկանիշները: Այսպես՝ նշվում է, որ տնային կալանքի կիրառման անհրաժեշտությունն ու իրավաչափությունը գնահատելիս, բացի հանցագործության ծանրության հանգամանքից, պետք է ուշադրություն դարձնել մեղա-

¹ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Մաս 1: Հեղ. խումբ, գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2016, էջեր 521-523:

դրյալի անձնական հատկանիշներին (օրինակ՝ դատվածության առկայություն, հաջորդող հակասոցիալական վարքագիծ և այլն), և հնարավոր է, որ մեղադրյալի անհատական հատկանիշների «հավաքածուն» էական ազդեցություն ունենա խափանման միջոցի ընտրության հարցի լուծման համար¹:

Ստացվում է, որ ինչպես և ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորումներում, այնպես էլ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքում և իրավունքի դոկտրինում անձի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս վարույթն իրականացնող մարմնի ուշադրությունը հրավիրվում է անմիջականորեն մեղադրյալի դրսևորած վարքագծի, նրա անհատական և անձը բնութագրող հատկանիշների՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման նպատակի առկայությունն ու իրավաչափությունը հիմնավորող փաստերի վրա: Սրանով ապահովվում է նաև մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցի «անհատականացումը»: Դատավարության ցանկացած այլ մասնակցի կամ այլ անձանց (այդ թվում՝ մեղադրյալի հետ առնչություն ունեցող) դրական կամ բացասական վարքագիծը, նրանց անձը բնութագրող հանգամանքները չեն կարող և չպետք է դրվեն մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու նպատակի առկայությունը և խափանման միջոցի իրավաչափությունը հիմնավորելու կամ հերքելու հիմքում: Խափանման միջոցի կիրառումը միտված է հենց մեղադրյալի ոչ իրավաչափ վարքագիծը նախականելուն կամ կանխելուն, ուստի մեղադրյալի կողմից որոշակի ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման հնարավորությունը հաստատող կամ հերքող փաստերը պետք է անմիջականորեն բխեն տվյալ մեղադրյալի գործողություններից, նրա անձը բնութագրող հատկանիշներից, որն էլ հենց թույլ կտա մեղադրյալի վարքագծից և անձից բխող ռիսկերին համապատասխան և համաչափ խափանման միջոց ընտրելու:

Հակառակ մեկնաբանման պարագայում, առաջին հերթին, անհամապատասխանություն է առաջանում իրավունքների սահմանափակման անհրաժեշտության պայմանի հետ: Այսպես՝ Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1546 որոշման շրջանակներում անհրաժեշտությունը բնորոշվում է որպես նույն ներգործությամբ այլ միջոցների համեմատ իրավունքի ամենամեղմ սահմանափակում ենթադրող միջոցի կիրառում: Սահմանադրական դատարանի քննարկվող որոշման մեջ նշվում է. «(...) Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու բոլոր պիտանի միջոցներից պետք է ընտրվի այն օրենսդրական միջոցը, որը նպատակին հասնելու նույն հավանականությամբ, այսինքն՝ նույն արդյունավետությամբ, սակայն առավել մեղմ է սահմանափակում որևէ հիմնական իրավունք կամ ազատություն: (...)»:

¹ Симагина Н.А. Меры пресечения и обстоятельства, учитываемые при их избрании: Учебное пособие. – С. 60.

Եվս մեկ անգամ շեշտենք, որ անմիջականորեն մեղադրյալի կողմից ոչ իրավաչափ, վարույթի բնականոն ընթացքը խոչընդոտող վարքագիծ չդրսևորելու դեպքում, անգամ եթե նման վարքագիծ դրսևորվում է այլ անձանց կողմից, բացակայում է մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառմամբ վերջինիս իրավունքների սահմանափակման անհրաժեշտությունը: Եթե դատավարության այլ մասնակիցներ կամ այլ անձինք քրեական դատավարության շրջանակներում դրսևորում են ոչ իրավաչափ վարքագիծ, դատարանն օժտված է տվյալ անձանց նկատմամբ Օրենսգրքի 17-րդ գլխով նախատեսված դատավարական սանկցիաներից որևէ մեկը կիրառելու իրավասությամբ, ինչպես նաև տվյալ անձանց արարքներում հանցակազմի տարրերի առկայության դեպքում ձեռնամուխ լինելու վերջիններիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելուն, ինչով էլ հենց կզսպվի այդ անձանց ոչ իրավաչափ վարքագիծը՝ միևնույն ժամանակ առանց անհարկի սահմանափակելու մեղադրյալի իրավունքները, եթե այլ անձանց ոչ իրավաչափ գործողությունները չեն ուղեկցվում մեղադրյալի հակաիրավական վարքագծով, նրանց գործողությունների հետ համաձայնությամբ (տե՛ս հոդվածի նախորդ բաժնում ներկայացված օրինակները):

Նույնն է իրավիճակը իրավունքների սահմանափակման համարժեքության պայմանի տեսանկյունից: Համարժեքությունը ենթադրում է սահմանափակվող իրավունքի և հանրային շահի միջև հավասարակշռության ապահովման պահանջ, որի համատեքստում Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «(...) որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատությանը չմիջամտելը կամ այն երաշխավորելը, կախված դրանց էությունից, կանոն է, իսկ դրա սահմանափակումը՝ բացառություն, որը պետք է հիմնավորվի սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում: Ընդսմին, որքան ավելի ինտենսիվ է սահմանափակումը, այնքան ավելի է մեծանում սահմանափակումը հիմնավորելու բեռը: (...)»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Khodorkovskiy v. Russia գործի շրջանակներում ևս անդրադարձել է խափանման միջոցների կիրառմամբ անձի իրավունքների սահմանափակման հարցին և հենց միջամտության համաչափության տեսանկյունից նշել, որ ազգային դատարանները պարտավոր են քննարկել հանրային շահի իրական առկայությունը հաստատող կամ հերքող բոլոր հանգամանքները՝ հարցը դիտարկելով նաև անմեղության կանխավարկածի լույսի ներքո: Դատարանի դատողությունները չպետք է լինեն ընդհանրական և վերացական, այլ պետք է պարունակեն հղումներ հատուկ փաստերի և մեղադրյալի անձնական հանգամանքների վերաբերյալ: Այս համատեքստում եվրոպական դատարանը քննարկվող որոշման մեջ ևս կարևորում է հատկապես մեղադրյալի բնավորության, բարքերի, ֆինանսների, պետության հետ և միջազգայնորեն ունեցած կապերին

ուշադրություն դարձնելու հանգամանքը (տե՛ս Khodorkovskiy v. Russia application no. 5829/04, 31.05.2011 թ., 185):

Գտնում ենք, որ որքան խափանման միջոցի կիրառմամբ ավելի ինտենսիվորեն են սահմանափակվում մեղադրյալի անձնական ազատության, ազատ տեղաշարժի և այլ սահմանադրական իրավունքները, այնքան ավելի խոցելի և անթույլատրելի է դառնում ոչ անմիջականորեն մեղադրյալի անձից բխող հանգամանքների վկայակոչմամբ հանրային շահի պաշտպանության անհրաժեշտության հիմնավորումը՝ հանգեցնելով նաև համարժեքության պայմանի խախտման: Մարդու իրավունքին չմիջամտելու կանոնից բացառություն չի կարող արվել այն դեպքերում, երբ վերջինիս անձը և վարքագիծը թույլ չեն տալիս արձանագրելու նրա իրավունքների սահմանափակման եղանակով հանրային շահի պաշտպանության անհրաժեշտությունը:

Ամբողջ վերոգրյալի հիման վրա փաստում ենք, որ այլ անձանց վարքագծի հիման վրա մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցների կիրառումն ուղիղ հակասության մեջ է գտնվում համաչափության սահմանադրական և հանրայնության քրեադատավարական սկզբունքների հետ:

3) Այլ անձի վարքագծով պայմանավորված՝ մեղադրյալի իրավունքների սահմանափակման որոշակիության խնդիրը

Այլ սուբյեկտների գործողությունները համարելով մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հիմք՝ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից, ի թիվս այլնի, խախտվում է նաև ՀՀ սահմանադրությամբ ամրագրված որոշակիության սկզբունքը:

Այսպես՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանը, ՍԴՈ-1546 որոշման շրջանակներում անդրադառնալով որոշակիության սկզբունքին, նշել է. «(...) հիմնական իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող օրենքների հստակությունը, կանխատեսելիությունը և մատչելիությունն ուղիղ համեմատական են հիմնական իրավունքի սահմանափակման աստիճանին. որքան ավելի ինտենսիվ է այդ սահմանափակումը, այնքան ավելի հստակ, կանխատեսելի և մատչելի պետք է լինեն հիշյալ օրենքների ձևակերպումները, որպեսզի երկիմաստություն չառաջացնեն մասնավոր անձանց համար արգելքների, այլ սահմանափակումների կամ նրանց վրա դրված պարտականությունների առկայության և բովանդակության հարցում: (...)»:

Տվյալ դեպքում, անդրադառնալով քրեական վարույթի շրջանակներում անձի նկատմամբ խափանման միջոցների կիրառմանը հիմնական իրավունքի սահմանափակման աստիճանի համատեքստում՝ պետք է փաստել, որ անձի նկատմամբ խափանման միջոցների կիրառմամբ, կախված ընտրված խափանման միջոցի տեսակից, տարբեր ինտենսիվությամբ սահմանափակվում են անձի անձնական ազատության, ազատ տեղաշարժի և այլ հիմնական իրավունքներն այն պայմաններում, երբ անձի վերաբերյալ դեռևս

առկա չէ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ, գործում է անմեղության կանխավարկածը: Ստացվում է, որ հատկապես անձի անձնական ազատության նկատմամբ խիստ միջամտություն ենթադրող խափանման միջոցների կիրառման հիմքերը պետք է անձի համար հնարավորինս հստակ, կանխատեսելի ու մատչելի լինեն, քանզի դրանք իրենցից ենթադրում են հիմնական իրավունքի սահմանափակման բարձր ինտենսիվություն՝ առավել ևս հաշվի առնելով անձի անմեղության կանխավարկածը հաղթահարված չլինելու հանգամանքը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայում ևս կարևորվում է իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանումը անձի իրավունքների սահմանափակման համատեքստում: Այսպես՝ եվրոպական դատարանը նշում է, որ կարևոր է անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման հիմքերը հստակ սահմանված լինեն օրենքում, իսկ օրենքի կիրառումը պետք է լինի կանխատեսելի, որպիսի պարագայում միայն կպահպանվի իրավունքի սահմանափակման՝ Կոնվենցիայում ամրագրված օրինականության սկզբունքը: Օրենքը պետք է լինի բավականաչափ հստակ՝ թույլ տալով անձին գնահատելու իր արարքների հնարավոր հետևանքները (տե՛ս, օրինակ, եվրոպական դատարանի որոշումները՝ *Del Río Prada v. Spain* [GC], § 125; *Creangă v. Romania*, § 120; *Medvedyev and Others v. France* [GC], § 80):

Ո՛չ մեղադրյալը, ո՛չ էլ այլ անձինք ողջամտորեն չեն էլ կարող ենթադրել, որ այլ անձանց վարքագիծը քրեական դատավարության շրջանակներում կարող է բացասական հետևանքներ առաջացնել մեղադրյալի համար, առավել ևս դրվել խափանման միջոցի կիրառման հիմքում, քանզի Օրենսգիրքը նման հնարավորություն չի նախատեսում: Ավելին, այլ անձանց վարքագիծը ամբողջապես դուրս է մեղադրյալի վերահսկողության դաշտից, կանխատեսելի չէ վերջինիս համար, ուստի նման պայմաններում ոչ իրավաչափ է այլ անձանց հակաիրավական վարքագծի բեռը մեղադրյալի վրա դնելու, վերջինիս իրավունքներն այլ անձանց վարքագծով պայմանավորված սահմանափակելու մոտեցումը:

Առհասարակ, քրեաիրավական և քրեադատավարական ներգործության/պատասխանատվության միջոցների կիրառումը, անձի իրավունքների սահմանափակումը մշտապես պայմանավորված է եղել տվյալ անձի արարքներով: Խափանման միջոցի կիրառմամբ հետապնդվող նպատակների օրենսդրական ձևակերպումները ևս թույլ են տալիս հստակ արձանագրել անձարարք-հետևանք կապի առկայությունը: Եթե մեղադրյալը (անձ) կատարում է այնպիսի գործողություններ, դրսևորում է անգործություն կամ այլ վարքագիծ (արարք), որի հիման վրա վարույթն իրականացնող մարմինը հաստատված է համարում խափանման միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը, ապա

մեղադրյալի նկատմամբ կարող են կիրառվել խափանման միջոցներ (հետևանք):

Եթե անգամ տեսականորեն պատկերացնենք, որ այլ անձանց վարքագիծը մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հիմք դիտարկելը հակասության մեջ չէ իրավունքի մի շարք այլ, այդ թվում՝ սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկված համաչափության, վարույթի հանրայնության սկզբունքների հետ, ապա առնվազն որոշակիության սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից անհրաժեշտ է այդ հնարավորությանը տալ օրենսդրական ամրագրում, իսկ քրեական դատավարության շրջանակներում էլ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է նախազգուշացնի վարույթի մասնակիցներին և այլ անձանց, որ իրենց վարքագիծը կարող է հանգեցնել մեղադրյալի համար բացասական հետևանքների՝ ընդհուպ մինչև խափանման միջոցի կիրառման տեսքով: Նման օրենսդրական կարգավորման նախատեսումն, իհարկե, ողջամիտ ու իրատեսական չէ, հատկապես հաշվի առնելով նման մոտեցման և իրավունքի այլ սկզբունքների միջև հակասությունների վերաբերյալ սույն հոդվածի նախորդ բաժիններում ներկայացված հիմնավորումները:

Ամփոփում

Ամփոփելով գտնում ենք, որ մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հարցի շրջանակներում մեղադրյալի հնարավոր հակաիրավական վարքագծի վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմնի դատողությունները պետք է հիմնվեն քրեական վարույթի նյութերում առկա այնպիսի ապացույցների (փաստական տվյալների) վրա, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են մեղադրյալի անձին, նրա վարքագծին. վարույթն իրականացնող մարմինն այլ անձանց վարքագծի հիման վրա չպետք է որևէ կերպ, ուղղակի կամ անուղղակի կերպով, հիմնավորի մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը: Վարույթն իրականացնող մարմինը խափանման միջոցի կիրառման հարցը քննարկելիս պետք է առաջնորդվի քրեական դատավարության հանրայնության սկզբունքի, համաչափության և որոշակիության սահմանադրական սկզբունքների պահանջներով, մեղադրյալի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի վերաբերյալ ռիսկերը և դրանք զսպելու անհրաժեշտությունը բխեցնի մեղադրյալի անձից և նրա վարքագծից:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի, դատական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 22.12.2015 թ. ուժի մեջ մտած խմբագրությամբ:
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 01.07.1998 թ. ընդունված, 01.07.2022 թ. ուժը կորցրած:
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 30.06.2021 թ. ընդունված:
4. Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, 07.04.1987 թ. հրապարակված, 21.02.2024 թ. խմբագրությամբ:
5. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 18 հունիսի 2020 թ. ՍԴՈ-1546 որոշում:
6. Արամ Սեյրանի Ճուղուրյանի վերաբերյալ թիվ ՎԲ-132/07 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.08.2007 թ. որոշում:
7. Վալերի Հակոբյանի վերաբերյալ թիվ ԵԴ/0548/06/19 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.12.2020 թ. որոշում:
8. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Trzaska v. Poland, գանգատ թիվ 25982/94, 2000 թվականի հուլիսի 11-ի վճիռ, Becciev v. Moldova, գանգատ թիվ 9190/03, 2005 թվականի հոկտեմբերի 4-ի վճիռ, Zayidov v. Azerbaijan, գանգատ թիվ 11948/08, 2014 թվականի փետրվարի 20-ի վճիռ, Merčep v. Croatia, գանգատ թիվ 12301/12, 2016 թվականի ապրիլի 26-ի վճիռ:
9. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Khodorkovskiy v. Russia գանգատ թիվ 5829/04, 31.05.2011 թ. վճիռ:
10. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Del Río Prada v. Spain [Մեծ պալատ]; Creangă v. Romania; Medvedyev and Others v. France [Մեծ պալատ] վճիռներ:
11. **Ղամբարյան Ա.Ա.**, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Մաս 1: Հեղ. խումբ, գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2016, 629 էջ:
12. **Нарбикова Н.Г.** Меры пресечения, связанные с ограничением свободы: дисс. канд. юрид. наук, из фондов Российской государственной библиотеки. - Оренбург, 2005, 197 էջ:
13. **Куликов М.А.** Меры пресечения по законодательству Российской Федерации и иных государств романо-германской правовой семьи (континентальной системы права). Специальность: 12.00.09 - уголовный процесс. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2020. - 230 էջ:

14. **Симагина Н.А.** Меры пресечения и обстоятельства, учитываемые при их избрании: Учебное пособие. Владимирский государственный университет имени Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых, 2021. - 180 էջ:

ПРАВОМЕРНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ОТНОШЕНИИ ОБВИНЯЕМОГО НА ОСНОВАНИИ ПОВЕДЕНИЯ ДРУГОГО ЛИЦА

Аннотация

В рамках статьи рассматривается правомерность применения меры пресечения в отношении обвиняемого в тех случаях, когда необходимость применения меры пресечения обосновывается не поведением обвиняемого, а поведением другого лица. Признавая, что такой подход является неправомерным, и с целью исключить подобные ситуации в практике, а также неоправданные ограничения прав обвиняемого, в статье представлены аргументы, которые обосновывают недопустимость такого подхода.

Обосновывается, что основанием для применения меры пресечения в отношении обвиняемого не может быть поведение другого лица, поскольку это противоречит как принципам и нормам Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения, так и позиции Европейского суда по правам человека, а также прецедентному праву Кассационного суда Республики Армения, принципам правовой определенности и соразмерности, закрепленным Конституцией Республики Армения.

Согласившись с позицией, выраженной в этом вопросе Апелляционным уголовным судом Республики Армения, и развивая эту позицию с использованием сравнительно-правового, системного и других методов толкования, авторы утверждают, что поведение другого лица не может быть основанием для применения меры пресечения в отношении обвиняемого ни в каком случае - ни прямо, ни косвенно.

Ключевые слова: мера пресечения, поведение обвиняемого, принцип определенности, принцип соразмерности.

LEGALITY OF APPLYING A PREVENTIVE MEASURE AGAINST THE ACCUSED BASED ON THE BEHAVIOR OF ANOTHER PERSON

Annotation

This article discusses the legality of applying a preventive measure against the accused in cases where the necessity for such a measure is justified not by the behavior of the accused, but by the behavior of another person. Acknowledging that such an approach is unlawful and aiming to eliminate similar situations in practice, as well as to avoid unjustified restrictions on the rights of the accused, the article presents arguments that justify the inadmissibility of this approach.

It is argued that the behavior of another person cannot be the basis for applying a preventive measure against the accused, as this contradicts both the principles and norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, the positions of the European Court of Human Rights, as well as the case law of the Court of Cassation of the Republic of Armenia, and the principles of legal certainty and proportionality enshrined in the Constitution of the Republic of Armenia.

Agreeing with the position expressed by the Criminal Court of Appeal of the Republic of Armenia on this matter, and further developing this stance through comparative legal analysis, systematic interpretation, and other interpretative methods, the authors assert that the behavior of another person cannot, under any circumstances - whether directly or indirectly - serve as a valid justification for applying a preventive measure against the accused.

Keywords: preventive measure, behavior of the accused, principle of certainty, principle of proportionality.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 01.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 11.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 17.03.2025 թ.:

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԿԱՆ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-61

ГАРИК ГЕВОРГЯН

*Старший преподаватель кафедры
Гражданского права и
гражданского процессуального права
Института права
Российско-Армянского университета,
кандидат юридических наук*

ТОЧКИ СОПРИКОСНОВЕНИЯ ВИНДИКАЦИИ И ПРИБРЕТАТЕЛЬНОЙ ДАВНОСТИ НА ПРИМЕРЕ ГРАЖДАНСКОГО ДЕЛА № ՀԿԴ/0041/02/24

Аннотация

В результате законодательных изменений 2023 года в Законе РА "О прокуратуре" прокуратура получила полномочие предъявлять иски для защиты интересов органов местного самоуправления, и за последние два года было возбуждено множество дел, в рамках которых оспариваются организованные органами местного самоуправления торги, по которым имущество общины продавалось частным лицам. Многие торги, ставшие предметом оспаривания, проводились 15–20 лет назад. Кроме того, большинство приобретенного имущества первоначальными покупателями было отчуждено третьим лицам. В результате в судах оспариваются цепочки сделок по отчуждению имущества общины по искам об оспаривании сделок, многие суды рассматривают их в виндикационной "парадигме", в результате чего иск получает двойственную юридическую индивидуализацию. Возникают также вопросы применения сроков исковой давности, однако в свете сложившейся тенденции представляет интерес вопрос приобретения первоначальными или последующими покупателями права собственности в результате приобретательной давности. Как правило, к моменту рассмотрения иска обычно уже истек десятилетний срок приобретательной давности. В таком случае нужно разобраться с вопросом допустимости виндикации вещи (особенно в

Ключевые слова: виндикация, приобретательная давность, приватизация, прокуратура, право собственности, владение.

Купивший вещь у неуправомоченного отчуждателя не становится собственником в силу правила "*nemo plus iuris transferre potest quam ipse habet*", а извинительное незнание об этом факте не делает владение покупателя законным, следовательно, добросовестный приобретатель вещи все же владеет вещью без законных оснований¹. Подобное незаконное владение продолжится до тех пор, пока собственник не подаст виндикационный иск против владельца и не проиграет его в связи с наличием условий ограничения виндикации. Иными словами, добросовестный приобретатель становится собственником не в порядке производного приобретения права собственности – в результате волеизъявления прежнего собственника, а собственность возникает первоначальным образом – из-за объективного действия правопорядка. В частности, право собственности возникает в результате накопления сложного юридического состава, в который *inter alia* входит решение суда об отказе в виндикационном иске в связи с добросовестностью ответчика².

² См. **Ерохова М.А.** Защита права собственности в свете реформы ГК РФ (17.09.2015 г.). [Электронный ресурс] URL: <https://ssrn.com/abstract=2664633>; **Лоренц Дмитрий Владимирович.**

Однако в науке высказывается также позиция о том, что право собственности у добросовестного приобретателя при рассматриваемых обстоятельствах может возникнуть только по давности владения и что до этого момента приобретатель является незаконным владельцем, а собственник, хотя и не имеет возможности виндицировать принадлежащую ему вещь, сохраняет на тот же срок право собственности¹. При таком подходе вещь, по сути, выбывает из имущественного оборота на достаточно длительный срок, что не соответствует интересам ни ее приобретателя (владельца), ни третьих лиц. Поэтому в литературе убедительно обосновывается мнение о том, что в данной ситуации в интересах гражданского оборота добросовестного приобретателя вещи следует признать ее собственником².

Французская школа права считала приобретение вещи от несобственника разновидностью приобретательной давности, обосновывая эту позицию теорией "мгновенной давности", согласно которой при ограничении виндикации в лице добросовестного приобретателя соединяются три условия, необходимые для приобретения права собственности в силу приобретательной давности: владение, добросовестность и законный способ приобретения, правда, в данном случае срок давности доведен до нуля, до мгновения³.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что отказ виндикационного иска собственника против добросовестного приобретателя приводит к тому, что последний получает право собственности мгновенно в силу действия правопорядка, а не в результате перехода права собственности от прежнего собственника. В связи с этим следует разобраться со случаями, когда собственник так и не предъявляет виндикационный иск против незаконного владельца. В таком случае

Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации: диссертация ... кандидата юридических наук. - Челябинск, 2008. - С. 12.

¹ См. **Тузов Д.О.** Приобретение имущества от неуправомоченного отчуждателя: сложный юридический состав или приобретательная давность? // Российская юстиция. 2003. № 6. - С. 38-40; **Бублик В.А., Семякин М.Н.** Основные тенденции современного реформирования гражданского законодательства РФ: общая характеристика, онтологические и гносеологические основания, отдельные виды // Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2020. № 4. -СПС КонсультантПлюс.

² См. **Суханов Е.А.** Вещное право: Научно-познавательный очерк. - М.: Статут, 2017. - С 267.

³ См.: **Васьковский Е.В.** Учебник гражданского процесса. [Электронный ресурс] URL: https://civil.consultant.ru/elib/books/24/page_37.html

когда именно владелец станет собственником? Возможна ли виндикация после истечения срока приобретательной давности?

Следует начать с того, что именно с целью устранения длительного разрыва права с фактом (что и происходит, когда вещь находится во владении одного лица, а в собственности – другого) правовой порядок предусматривает институт приобретательной давности. Суть приобретательной давности можно выразить словами Дернбурга: «... время возводит владение в право»¹. Институт приобретательной давности зарождался еще в римском праве. В римском праве лицо, получившее во владение вещь от несовладельца, не приобретало право собственности на основании *traditio*, но оно могло в этом случае стать собственником только в силу приобретательной давности, а следовательно, до истечения давностного срока вещь могла быть виндигирована у него собственником². Основной сферой применения приобретательной давности является приобретение по давности владения права собственности лицом, добросовестно приобретшим владение чужим имуществом на основании недействительной сделки³.

Для того чтобы изложенная проблема стала более отчетливой, рассмотрим вопрос соотношения виндикации и узупации на примере гражданского дела № ՀԿԴ/0041/02/24, ставшего предметом рассмотрения Антикоррупционным судом РА.

Из фактических обстоятельств дела следует, что руководитель административного района 19 лет назад без согласия совета старейшин продал недвижимость в центре Еревана. Недвижимость впоследствии была перепродана два раза, а последний покупатель заложил ее в банке в обеспечение надлежащего исполнения кредитного договора.

Прокуратура обратилась в Антикоррупционный суд с требованием о признании недействительным заключенного договора купли-продажи, в качестве последствий недействительности признать недействительными последующие договоры купли-продажи, договор ипотеки и применить реституцию — вернуть недвижимость органу местного самоуправления.

¹ Дернбург Г. Пандекты. Т. 1. Ч. 2: Вещное право. - СПб., 1905. - С. 127.

² См. Тузов Д.О. Реституция при недействительности сделок и защита добросовестного приобретателя в российском гражданском праве. - М.: Статут, 2007. - С. 193.

³ См. Рудоквас А.Д. Спорные вопросы учения о приобретательной давности: монография - М.: Закон, 2011. - С. 280 – 281.

Суд решением от 03.12.2024 г. удовлетворил требование о признании недействительным первого договора купли-продажи недвижимости, а в части признания последующих сделок недействительными и применения реституции — отказал в иске. Против решения была подана апелляционная жалоба, и в настоящее время ее рассматривает Апелляционный антикоррупционный суд РА.

В обоснование такого решения суд привел следующие аргументы:

1. Суд посчитал, что вещь выбыла из владения органа местного самоуправления помимо воли собственника (община не принимала решение об отчуждении публичной собственности, а руководитель административного района продал вещь, превысив свои полномочия), но при этом суд отметил, что при противоречии (коллизии) статьи 274 ГК РА о виндикации и норм ЕКПЧ о защите права собственности в приоритетном порядке применяются нормы Конвенции для защиты интересов добросовестных приобретателей и правообладателей. Поэтому в данном случае следует защитить добросовестных приобретателей и залогодержателя.

2. На протяжении последних двух десятилетий государственные органы признавали право собственности покупателей, регистрировали их право собственности и обременения. Первоначальный и последующие покупатели недвижимости полагались на достоверность действий органов местного самоуправления, на сведения публичного реестра, следовательно, их поведение нельзя считать порочным.

3. Кроме того, в вопросе выявления публичной политики для разрешения дела существенным является норма ГК РА о приобретательной давности, которая допускает возникновение права у несобственника, который на протяжении 10 лет добросовестно, открыто и непрерывно владел недвижимостью. При этом в данном случае с момента первой продажи недвижимости прошло 19 лет.

Примечательно, что в рамках дела было представлено ходатайство о применении срока исковой давности, которое было отклонено определением суда. Суд отметил, что полномочия защиты интересов органов местного самоуправления прокуратуре были предоставлены вступившими в силу 06.04.2023 г. законодательными изменениями, а иск был предъявлен в течение годичного срока исковой давности с момента вступления в силу указанного закона. В обоснованиях закона о предоставлении прокуратуре полномочий защиты интересов органов

местного самоуправления приводится довод, что прокуратура может возбуждать гражданские иски только в защиту интересов государства. При этом интересы органов местного самоуправления в это понятие не входят, поскольку последние являются публичной властью, но частью государства не являются. Прокуратура и некоторые суды фактически придали закону, предоставляющему новое полномочие прокуратуре, обратную силу, и эта попытка возобновления истекших сроков исковой давности подрывает стабильность гражданского оборота. На протяжении всего этого времени орган местного самоуправления имел возможность оспорить сделку, будучи ее стороной, но проявлял бездействие. Если продолжить логику прокуратуры, то можно предположить, что будут такие порочные сделки с участием органов местного самоуправления, которые прокуратура не успеет оспорить в течение годичного срока давности, и государство примет новый закон, передав эти полномочия другому государственному органу. Тогда этот орган может утверждать, что срок исковой давности исчисляется с момента получения им нового полномочия. Очевидно, что такой подход приводит к абсурду. Противоположную позицию можно встретить в судебной практике, например, суд по делам № ՀԿԴ/0178/02/23, № ՀԿԴ/0170/02/23, № ՀԿԴ/0168/02/23¹ применил срок исковой давности к иску прокуратуры об оспаривании проведенных органом местного самоуправления торгов и последующих сделок по отчуждению вещи. Практика по этому вопросу в судах первой инстанции противоречива, вышестоящие суды пока не выразили свою позицию, но Апелляционный антикоррупционный суд РА определением от 24.12.2024 г. по делу № ՀԿԴ/0169/02/23 приостановил производство дела и обратился в Конституционный Суд РА о проверке положений закона о прокуратуре в редакции, действующей до внесения изменений о защите интересов органов местного самоуправления. К сожалению, Конституционный Суд РА отказался принять дело к производству.

В российской судебной практике сложилась позиция, согласно которой если прокурор предъявляет иск в защиту прав гражданина или соответствующего юридического лица либо публично-правового образования, начало исчисления исковой давности определяется по наличию релевантных субъективных элементов у самих правообладателей, в чьих

¹ Судебные акты пока не вступили в законную силу.

интересах предъявлен иск, а не у прокурора. Момент выявления прокуратурой нарушения законодательства (например, при выделении земельного участка) не влияет на исчисление сроков исковой давности. В примере с земельным участком этот срок определяется по моменту принятия решения о выделении спорного участка¹. В любом случае оспаривание сделок, совершенных в далеком прошлом, свидетельствует о несогласованном взаимодействии государственных органов, в то время как государственные органы должны действовать согласованно и не подрывать доверие граждан к их деятельности. Несмотря на мнение К.И. Скловского о том, что в реальной хозяйственной жизни никто не будет доказывать порочность сделки ни через 18, ни через 15 лет, не озаботившись возбуждением спора ранее – такое внезапное прозрение наивным героем своего порочного прошлого возможно только в бразильских сериалах², оказывается, что на практике такие запоздалые иски действительно встречаются.

Проблема применения сроков исковой давности к искам прокуратуры является весьма интересной и объемной и заслуживает комплексного анализа (затрагиваются не только сугубо частно-правовые вопросы исковой давности, но и конституционно-правовые вопросы соотношения интересов государства и органов местного самоуправления) в рамках самостоятельного отдельного исследования, поэтому вернемся к доводам суда по существу дела.

1. Во-первых, следует обратиться к выбранному истцом способу защиты прав. Истец потребовал вернуть вещь, оспаривая не только сделку, по которой она вышла из собственности органа местного самоуправления, но и последующие сделки по ее отчуждению первоначальным покупателем и третьими лицами. При этом он требовал применить реституцию. Суд должен был пресечь такую попытку обхода виндикационного иска, так как для оспаривания сделок и применения реституции фактор добросовестности приобретателя вещи иррелевантен. Закон допускает применение реституции между участниками сделки, у прокуратуры не может быть заинтересованности требовать реституцию

¹ См. Сделки, представительство, исковая давность: постатейный комментарий к статьям 153–208 Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. ред. А.Г. Карапетов. – М.: М-Логос, 2018. – С 1194.

² См. **Скловский К.И.** Собственность в гражданском праве: учебное пособие для вузов / К. И. Скловский. — 5-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — С. 625-626.

российской судебной практике случай передачи имущества в порядке приватизации чиновником с превышением полномочий рассматривается как выбытие по воле, поскольку ему как представителю государства вверили владение, но на практике встречались и противоположные позиции¹. Аналогию можно провести с превышением директором юридического лица своих полномочий по распоряжению собственностью организации без соблюдения порядка одобрения сделки. Например, в Постановлении Президиума ВАС РФ от 18.12.2007 г. по делу № 10665/7 отмечено, что поскольку владение имуществом от имени юридического лица осуществляет директор, совершение им недействительной сделки означает выбытие имущества по воле собственника.

В нашем деле суд делает акцент на то, что руководитель общины не имел права продавать вещь без согласия совета старейшин, но следует придать значение внешней стороне отношений - фактическим обстоятельствам передачи владения. Руководителю общины как руководителю органа местного самоуправления была вверена во владение вещь. Последний по своей воле передал как владение вещью, так и титул, и на основании заключенного договора кадастр внес запись о праве собственности покупателя. Фактическое и юридическое владение перешли к покупателю добровольно, поскольку лицу, осуществлявшему владение от имени публичного органа, была вверена в распоряжение вещь.

3. Наиболее интересным является аргумент суда о приобретательной давности. Суд делает акцент на то, что с момента приобретения вещи уже прошло 19 лет. Действительно, в литературе часто пишется о влиянии времени на правовое положение дел: "Время в некоторых случаях создает правовую защиту фактическому положению, превращает факт в право, создает право, но оно же и погашает право. Время дает право одному и отнимает у другого. Иногда право возникало потому, что долго осуществлялось соответствующее ему положение вещей - отсюда приобретательная давность, дающая владельцу право собственности"². Приобретательная давность является ярким примером,

¹ См. **Ерохова М.А.** О колебании условий удовлетворения иска об истребовании недвижимого имущества из чужого незаконного владения в российской судебной практике // О собственности: сборник статей к юбилею К.И. Скловского / Сост. М.А. Ерохова. - М.: Статут, 2015. - С. 31-49.

² См. Римское частное право: Учебник / В.А. Краснокутский, И.Б. Новицкий, И.С. Перетерский и др. /Под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. - М.: Юрист, 2004. [Электронный ресурс]:

когда время превращает фактическое положение в правовое, ведь владение по давности означает фактическое обладание вещью без действительного правового основания, титула. В результате, право и факт расходятся: владение находится у одного лица, а право – у другого, а правопорядок предоставляет такому фактическому владельцу возможность привести право в соответствие с фактом, преследуя *inter alia* цель поддержания вещи в имущественном обороте.

Хотя суд посчитал существенным нахождение вещи у ответчиков на протяжении длительного времени, суд не применил норму о приобретательной давности и не признал ответчика собственником по давности владения, он только привел эту норму для политико-правового обоснования своего решения оставить вещь лицу, которое получило вещь по порочной сделке. Суд принял во внимание только временной критерий для приобретения права собственности по давности, не учитывая критерии добросовестности и непрерывности владения, и при этом он сослался лишь на то, что с момента первого отчуждения прошло 19 лет. Из фактов дела следует, что первый покупатель в день покупки (23.08.2011 г.) перепродал недвижимость второму покупателю, а второй покупатель продал недвижимость через 10 лет (02.11.2021 г.). Можно полагать, что критерий непрерывности сохранен, так как конечный собственник является сингулярным¹ правопреемником предыдущих владельцев, а значит, их срок владения суммируется со сроком конечного владельца. Относительно вида правопреемства для расчета срока приобретательной давности в науке существуют различные позиции. Например, Р.С. Бевзенко считает, что узukaпиент владеет вещью без титула, поэтому переход права собственности на вещь по истечении установленных в законе сроков возможен только в порядке универсального правопреемства². В римском праве приращение во владении (*accessio possessionis*) допускалось только в случае наследования, а сингулярный правопреемник может только начать новую давность,

https://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/rimskoe_chastnoe_pravo_uchebnik_pod_red_ib_novickogo_is_pereterskogo/

¹ В пункте 15 Постановления Пленума Верховного Суда РФ N 10, Пленума ВАС РФ N 22 от 29.04.2010 г. отмечено, что для обеспечения непрерывности к сроку владения узukaпиента присоединяется время владения лиц, чьим сингулярным или универсальным правопреемником является узukaпиент.

² См. **Бевзенко Р.С.** Защита добросовестно приобретенного владения в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2002. - С. 9.

поэтому в его лице должны соединиться все условия таковой, в частности и *bona fide*¹. А.Г. Карапетов отмечает, что нет серьезных причин думать, что позиция давностного владельца не может быть предметом сингулярного правопреемства². А.Д. Рудоквас пишет, что хотя давностный владелец не может передать приобретателю право собственности (которым сам не обладает), однако в результате отчуждения у добросовестного приобретателя возникает то же правовое положение, которое было у отчуждателя, а именно право давностного владения³.

Но разве предыдущие владельцы не должны также быть добросовестными? Из грамматического толкования нормы следует, что давностный владелец может приобрести собственность при одновременном наличии всех четырех критериев: времени владения, открытости, добросовестности, непрерывности. Следовательно, во время владения узупапиента может быть засчитано лишь время добросовестного правопредшественника. Верность данного заключения подтверждается концепцией преемства позиции узупапиента в римском праве: наследник только продолжает *usucapion* наследодателя, поэтому ему не вредит его собственная *mala fides*, если наследодатель был *in bona fide*, напротив, если наследодатель был *in mala fide*, то порок его владения переходит на наследника, и тот не может даже начать новой давности, несмотря на свою *bona fide*⁴. К.И. Скловский считает, что сингулярный правопреемник должен все же находиться в доброй совести, а для универсального правопреемства добрая совесть получателя не обяза-

¹ См. **Хвостов В.М.** Система римского права / В. М. Хвостов. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — С. 265 — (Антология мысли). — ISBN 978-5-534-10474-5. — Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/517863> (дата обращения: 19.01.2025).

² См. Общие положения о купле-продаже, поставка товара и купля-продажа недвижимости: комментарий к статьям 454–491, 506–524, 549–558 Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. ред. А. Г. Карапетов. – Москва: М-Логос, 2023. – С. 73.

³ См. **Рудоквас А.Д.** Спорные вопросы учения о приобретательной давности: монография - М.: Закон, 2011. – С. 209.

⁴ См. **Хвостов В.М.** Система римского права / В. М. Хвостов. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — С. 265 — (Антология мысли). — ISBN 978-5-534-10474-5. — Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/517863> (дата обращения: 19.01.2025).

тельна¹. Суд должен был рассмотреть вопрос о защите добросовестного давностного владельца даже в случае выбытия вещи помимо воли собственника.

Остается разобраться с вопросом определения момента возникновения права собственности у давностного владельца, когда у него также находится и запись права собственности на вещь. То есть мы рассматриваем ту ситуацию, когда давностный владелец приобрел вещь по порочной распорядительной сделке, на основании которой в реестр внесена запись права собственности приобретателя, и, как отмечает Н.А. Шадрина, узукапиент, будучи добросовестным владельцем, не знает, что его владение нарушает чье-либо право².

Нужно определить, каким образом узукапиент может защититься, когда против него представлен виндикационный иск собственником, который утратил владение вещью. Должен ли ответчик заявить встречный иск о признании права собственности в силу приобретательной давности? Если да, то является ли он установительным (о признании права) или конститутивным (о преобразовании права)?

Обращение в суд с заявлением о признании права собственности в силу приобретательной давности возможно как при наличии, так и при отсутствии государственной регистрации права собственности за заявителем. Такую возможность признал ВАС РФ в пункте 19 Постановления Пленума от 25.02.1998 г. № 8. Наличие государственной регистрации за владельцем по давности является все же более распространенной ситуацией, так как иначе, как правило, невозможна добрая совесть³.

Считается, что иск о признании права собственности в силу приобретательной давности является преобразовательным, так как судебный акт об удовлетворении иска о признании права собственности в силу приобретательной давности является основанием для регистрации

¹ См. **Скловский К.И.** Комментарий к Постановлению Пленума Верховного Суда РФ и Пленума Высшего Арбитражного Суда РФ от 29 апреля 2010 г. N 10/22 "О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав". - М., 2011. - С. 15.

² **Шадрина Н.** Течение сроков приобретательной давности по гражданскому праву России // Хозяйство и право. 2003. № 9. - С. 118.

³ См. **Скловский, К.И.** Собственность в гражданском праве: учебное пособие для вузов / К. И. Скловский. - 5-е изд., перераб. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2023. - С. 623-624

права собственности в реестре прав на недвижимое имущество¹. Этот вывод основан на положении закона, согласно которому давностный владелец приобретает право собственности на недвижимое имущество по давности владения с момента государственной регистрации права собственности (часть 4 статьи 187 ГК РА). Законодатель этой нормой презюмировал, что у давностного владельца нет записи права собственности, и он должен доказать свое право собственности по давности владения в судебном порядке. Судебное решение, с одной стороны, является конституционной гарантией лишения права прежнего собственника (ответчика по иску узупапиента) в судебном порядке (часть 4 статьи 60 Конституции РА), с другой стороны, является основанием для внесения в реестр прав на недвижимость записи права собственности давностного владельца.

В связи с этим интересна ситуация, когда у давностного владельца уже есть запись права собственности на недвижимость, и он не подозревает, что в основе записи нет действительного распорядительного акта, и узнает об этом, когда против него собственник предъявляет виндикационный иск. Применение к этой ситуации правил о возникновении права собственности у узупапиента в результате регистрации прав на основании преобразовательного судебного решения весьма проблематично. В связи с этим требуется иное решение и обоснование с учетом сущности узупапии и виндикации, абстрагируясь от формальностей законодательного регулирования².

В литературе также встречаются взгляды, что по истечении срока приобретательной давности добросовестный владелец приобретает право собственности на имущество автоматически, нет надобности вынесения специального решения суда³.

¹ См. Основные положения гражданского права: постатейный комментарий 1-16.1 ГК РФ [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. Ред. А.Г. Карапетов. - М.: М-Логос, 2020 (автор п. 2 комментария к ст. 12 - С.А. Громов). - С. 946.

² Кассационный суд РА определением от 15.01.2025г. по делу ԵՂ/7836/02/21 весьма справедливо отметил, что закрепленные законодательством формальные требования не могут быть истолкованы таким образом, в результате чего искажается преследуемая законом правомерная цель и сущность закрепленного права.

³ Этой позиции придерживается Победоносцев К.П. (см. Лоренц Дмитрий Владимирович. Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации: диссертация ... кандидата юридических наук. - Челябинск, 2008. - С. 178).

Обращаясь к вопросу возникновения права собственности у добросовестного приобретателя А.А. Новоселова отмечает: "Право собственности у добросовестного приобретателя должно возникать с момента вступления в силу решения суда об отказе в виндикационном иске, а в случае отсутствия спора – по истечении срока приобретательной давности"¹.

Добросовестный владелец, считая себя собственником, а не давностным владельцем, обычно узнает о ничтожности сделки, лежащей в основании приобретения им владения только в момент эффективного оспаривания действительности сделки, ставшей основанием для внесения в реестр соответствующей записи бывшим собственником. А.Д. Рудоквас считает, что давностный владелец, противопоставив своему процессуальному противнику ссылку на истечение приобретательной давности, все же должен выиграть процесс. Более того, по его мнению, став собственником по истечении приобретательной давности, лицо, и ранее значившееся в ЕГРП в качестве такового, считается собственником *ex tunc*, т. е. с момента внесения регистрационной записи, а не с момента истечения приобретательной давности. Автор в обоснование подхода ретроактивной приобретательной давности сравнивает ситуацию приобретения добросовестным приобретателем, купившим вещь у неуправомоченного отчуждателя, права собственности с момента внесения записи в ЕГРП при накоплении сложного юридического состава, на основании которого отклоняется виндикация. Таким образом, накопление предусмотренного законом сложного юридического состава приводит к исцелению (конвалидации) ничтожной сделки².

Можно было полагать, что такой вывод исходит из грамматического толкования нормы части 4 статьи 187 ГК РА о том, что право собственности у давностного владельца возникает с момента государственной регистрации права, но считаю, что узупапиент становится собственником с момента накопления необходимого фактического состава для возникновения права собственности, так как до этого момента он являлся лишь фактическим обладателем вещи. Сама норма первой части той же статьи отмечает, что узупапиент приобретает право собственности после истечения десятилетнего срока. В ситуации,

¹ См.: Новоселова А.А. Подшивалов Т.П. Вещные иски: проблемы теории и практики: Монография. - М.: ИНФРА-М, 2012. - С. 122.

² Рудоквас А.Д. Спорные вопросы учения о приобретательной давности: монография - М.: Закон, 2011. - С. 282.

когда у давностного владельца уже имеется запись, основанная на порочной сделке, тогда накопление фактов, необходимых для возникновения права собственности у узукапиента, производит ретроспективный эффект, но запись "исцеляется" не с момента ее внесения, а с момента окончания десятилетнего срока владения вещью.

Очевидно, что срок приобретательной давности и срок исковой давности по виндикации начинают исчисляться по разным основаниям, но в любом случае в ситуации, когда уже прошел десятилетний срок давности владения, срок исковой давности виндикации не имеет значение, так как в силу владения более десяти лет владелец при наличии остальных критериев узукапии стал собственником. А раз узукапиент стал собственником, то истец не сможет добиться удовлетворения виндикационного иска, даже доказав, что вещь выбыла из его владения помимо воли. По истечении десяти лет иск предъявляется уже не к незаконному владельцу, а к собственнику, у которого собственность возникла в результате накопления фактического состава, необходимого для возникновения права собственности у давностного владельца. А в результате возникновения права собственности у давностного владельца право собственности истца прекратилось.

Обобщая, можно сделать вывод о том, что в случае предъявления виндикационного иска против лица, которое приобрело вещь от неуправомоченного отчуждателя и у которого имеется запись права собственности, последнее вправе предъявить встречный иск о признании права собственности в силу приобретательной давности. В этом случае ответчик должен доказать наличие реквизитов, необходимых для приобретения права собственности по давности владения. Но ключевым здесь является то, что ответчик этим создает правовое основание для записи права собственности, которая внесена без действительного распорядительного акта. Также следует учесть, что при успешном доказывании наличия фактического состава приобретательной давности ответчик будет считаться собственником ретроспективно - с момента окончания десятилетнего срока владения. Такая позиция обоснована, так как она исходит из сущности приобретения права собственности по давности владения: законодатель закрепил правило возникновения права собственности у узукапиента с момента государственной регистрации его права, но очевидно, что это правило неприменимо к случаям, когда у

давностного владельца уже есть запись права собственности, в действительности которого он не сомневался до момента предъявления против него виндикационного иска. Природа такого иска, по нашему мнению, сводится к иску о признании возникшего по истечении десятилетнего срока владения и существующего на момент рассмотрения спора права собственности. Если такой встречный иск подлежит удовлетворению, то, следовательно, изначальный виндикационный иск подлежит отклонению, даже если вещь выбыла из владения истца помимо его воли, так как иск представлен не против незаконного владельца, а против законного владельца, который владеет вещью на основании права собственности. А если виндикационный иск представляется до истечения срока приобретательной давности, то ответчику остается способ защиты в виде возражения о добросовестности или пропуска срока исковой давности. Но следует учесть, что эти способы защиты не конкурируют между собой, а ответчик вправе сам выбрать, каким механизмом воспользоваться для защиты против виндикации. Если действительно присутствуют реквизиты приобретательной давности, то для ответчика выгоднее добиться доказывания права собственности по давности, что блокирует полностью представленный виндикационный иск. А если ответчик решает бороться механизмами виндикационного иска – возражением о добросовестности, то он будет нести риск наличия условий абсолютной виндикации – при доказывании истцом факта выбытия вещи из его владения помимо воли.

В связи с этим весьма обосновано мнение о том, что обычная приобретательная давность имеет значение только для вещей утраченных собственниками помимо их воли и затем не истребованных в порядке виндикации, а в остальных случаях, когда вещь приобретается у неуправомоченного отчуждателя, добросовестный приобретатель становится собственником в результате "моментальной приобретательной давности"¹. Но следует добавить, что приобретательная давность применима еще к одному случаю, когда давностный владелец являлся приобретателем по порочной сделке и вещь после приобретения не переходила к третьему лицу.

¹ См. **Скловский К.И.** Комментарий к Постановлению Пленума Верховного Суда РФ и Пленума Высшего Арбитражного Суда РФ от 29 апреля 2010 г. N 10/22 "О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав". - М., 2011. - С. 34.

Следовательно, между узукапиентом и собственником существуют отношения, связанные с недействительностью или ничтожностью сделки по отчуждению вещи. Это означает, что приобретатель сможет стать собственником в силу приобретательной давности, а не "моментальной давности", так как нормы виндикации не применимы к лицам, находящимся в обязательственных правоотношениях, в том числе отношениях, исходящих из недействительности сделки. Этот вывод более обоснован, когда сделка по отчуждению ничтожна, так как срок исковой давности по применению последствий недействительности ничтожной сделки равен десятилетнему сроку приобретательной давности (статья 317 ГК РА).

В итоге следует отметить, что лица, утратившие владение вещью, должны принять меры по защите их прав в разумные сроки, ведь гражданское право написано для бодрствующих (*ius civile sibi vigilantibus est*), и законы помогают лишь последним, а не "спящим" (*vigilantibus, non dormientibus, jura subveniunt*). Это особенно актуально, когда речь идет о публичных органах, которые должны действовать согласованно, не подрывать доверие граждан. С другой стороны, при правильном выборе способов защиты гражданских прав прокуратура может добиться истребования незаконно отчужденных органами местного самоуправления вещей, если докажет наличие условий удовлетворения виндикационного иска, а также недобросовестность ответчиков, которые не могут претендовать на приобретение собственности в силу давности владения. В любом случае благодаря многочисленным искам прокуратуры армянская правоприменительная практика по этим вопросам только начинает развиваться. Это открывает также возможность для пересмотра сложившейся порочной практики оспаривания цепочки сделок по отчуждению вещей, рассматривая эти требования по правилам виндикации (как случилось в обсуждаемом деле).

Список использованной литературы

1. **Бевзенко Р.С.** Защита добросовестно приобретенного владения в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2002. - 191 с.

2. **Бублик В.А., Семякин М.Н.** Основные тенденции современного реформирования гражданского законодательства РФ: общая характеристика, онтологические и гносеологические основания, отдельные виды // Вестник Пермского университета. Юридические науки. 2020. № 4. - СПС КонсультантПлюс.

3. **Васьковский Е.В.** Учебник гражданского процесса. [Электронный ресурс] URL: https://civil.consultant.ru/elib/books/24/page_37.html

4. **Дернбург Г.** Пандекты. Т. 1. Ч. 2: Вещное право. - СПб., 1905. - 376 с.

5. **Ерохова М.А.** Защита права собственности в свете реформы ГК РФ (17.09.2015 г.). [Электронный ресурс] URL: <https://ssrn.com/abstract=2664633>

6. **Ерохова М.А.** О колебании условий удовлетворения иска об истребовании недвижимого имущества из чужого незаконного владения в российской судебной практике // О собственности: сборник статей к юбилею К.И. Скловского / Сост. М.А. Ерохова. - М.: Статут, 2015. - С. 31-49.

7. **Карапетов А.Г.** Общие положения о купле-продаже, поставка товара и купля-продажа недвижимости: комментарий к статьям 454-491, 506-524, 549-558 Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. ред. А. Г. Карапетов. - Москва: М-Логос, 2023. - 1254 с.

8. **Карапетов А.Г.** Основные положения гражданского права: постатейный комментарий 1-16.1 ГК РФ [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. ред. А.Г. Карапетов. - М.: М-Логос, 2020. (автор п. 2 комментария к ст. 12 - С.А. Громов). - 1469 с.

9. **Карапетов А.Г.** Сделки, представительство, исковая давность: постатейный комментарий к статьям 153-208 Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. ред. А.Г. Карапетов. - М.: М-Логос, 2018. - 1264 с.

10. **Лоренц Д.В.** Виндикация: юридическая природа и проблемы реализации: диссертация ... кандидата юридических наук. - Челябинск, 2008. - 210 с.

11. **Новицкий И.Б., Перетерский И.С.** Римское частное право: Учебник / В.А. Краснухский, И.Б. Новицкий, И.С. Перетерский и др. - М.: Юрист, 2004. [Электронный ресурс]: https://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/rimskoe_chastnoe_pravo_uchebnik_pod_red_i_b_novickogo_is_pereterskogo/

12. **Новоселова А.А., Подшивалов Т.П.** Вещные иски: проблемы теории и практики: Монография. - М.: ИНФРА-М, 2012. - 279 с.

13. **Рудоквас А.Д.** Спорные вопросы учения о приобретательной давности: монография. - М.: Закон, 2011. - 304 с.

14. **Скловский К.И.** Собственность в гражданском праве: учебное пособие для вузов / К.И. Скловский. - 5-е изд., перераб. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2023. - 1016 с. (Высшее образование). ISBN 978-5-534-13090-4. Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. - URL: <https://urait.ru/bcode/516910>

15. **Скловский К.И.** Комментарий к Постановлению Пленума Верховного Суда РФ и Пленума Высшего Арбитражного Суда РФ от 29 апреля 2010 г. N 10/22 "О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав". - М., 2011. - 144 с.

16. **Суханов Е.А.** Вещное право: Научно-познавательный очерк. - М.: Статут, 2017. - 560 с.

17. **Тузов Д.О.** Приобретение имущества от неуправомоченного отчуждателя: сложный юридический состав или приобретательная давность? // Российская юстиция. 2003. № 6. - С. 38-40.

18. **Тузов Д.О.** Реституция при недействительности сделок и защита добросовестного приобретателя в российском гражданском праве. - М.: Статут, 2007. - 206 с.

19. **Тузов Д.О.** К вопросу об основании приобретения права собственности от неуправомоченного отчуждателя. В кн.: Гражданское законодательство Республики Казахстан. Вып. 15. - Алматы: ЮРИСТ, 2003. - С. 112-114.

20. **Хвостов В.М.** Система римского права / В. М. Хвостов. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. - 540 с. - (Антология мысли). - ISBN 978-5-534-10474-5. - Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. - URL: <https://urait.ru/bcode/517863> (дата обращения: 19.01.2025).

21. **Шадрина Н.** Течение сроков приобретательной давности по гражданскому праву России // Хозяйство и право. 2003. № 9. - С. 116-122.

**ՎԻՆԴԻԿԱՑԻԱՅԻ ԵՎ ՁԵՌՔԵՐՄԱՆ ՎԱՂԵՄՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՏՄԱՆ ԿԵՏԵՐԸ՝ ԹԻՎ ՀԿԴ/0041/02/24 ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ**

Ամփոփագիր

2023 թվականին տեղի ունեցած օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրվեց դատախազության լիազորությունը՝ համայնքի շահերը պաշտպանելու համար հայցեր ներկայացնելու վերաբերյալ: Վերջին երկու տարվա ընթացքում բազմաթիվ հայցադիմումներ են ներկայացվել, որոնցով վիճարկվում են 15-20 տարի առաջ համայնքի կողմից աճուրդներով օտարված գույքերի առուվաճառքի պայմանագրերը, այդ թվում՝ համայնքից գնած անձանց կողմից գույքը երրորդ անձանց վաճառելու գործարքները: Արդյունքում դատարանները քննում են այդ գործարքները շղթայաբար անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու հարցերը՝ զուգահեռ կիրառելով վինդիկացիոն հայցադիմումի կանոնները, ինչի արդյունքում հայցադիմումը ստանում է երկակի իրավական որակում: Այս համատեքստում առավել արդիական է նման հայցերով պատասխանողների մոտ գույքի սեփականության իրավունքի ծագումը՝ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով, քանի որ, որպես կանոն, դատախազության կողմից հայցադիմում ներկայացնելու դրությամբ արդեն իսկ լրացել է ձեռքբերման վաղեմության հիմքով իրավունքի առաջացման համար նախատեսված տասնամյա ժամկետը: Նման պայմաններում ուսումնասիրություն է պահանջում այն, թե արդյոք վինդիկացիոն հայցը ենթակա է բավարարման (երբ առկա է այն բավարարելու բացարձակ պայմանը՝ գույքը դուրս է եկել սեփականատիրոջ տիրապետությունից իր կամքից անկախ), եթե արդեն իսկ անցել է տասնամյա ժամկետը և առկա են ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունք ստանալու համար անհրաժեշտ այլ նախապայմանները:

Հիմնաբառեր. վինդիկացիոն հայց, ձեռքբերման վաղեմություն, մասնավորեցում, դատախազություն, սեփականության իրավունք, տիրապետում:

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԿԻՉԻ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

OVERLAPPING POINTS OF REI VINDICATIO AND USUCAPIO: A CASE STUDY OF CIVIL CASE № ՀԿԴ/0041/02/24

Annotation

As a result of legislative amendments in 2023 to the RA Law “On the Prosecutor's Office” the prosecution was granted the authority to file lawsuits to protect the interests of local self-government bodies. Over the past two years, numerous cases have been initiated challenging auctions organized by local self-government bodies, through which community property was sold to private individuals. Many of these disputed auctions took place 15–20 years ago, and in most cases, the original buyers had already transferred the property to third parties. Consequently, courts are examining chains of transactions related to the alienation of community property within the framework of claims contesting these transactions. Many courts consider these cases through the “lens” of the *rei vindicatio*, resulting in a dual legal characterization of the claim. Additionally, questions arise regarding the application of statutes of limitations. However, in light of the emerging judicial trend, an interesting issue concerns whether the original or subsequent buyers may acquire ownership rights through *usucapio*. By the time these cases are reviewed, the statutory period for acquisitive prescription - typically exceeding ten years - has often already elapsed. This raises the question of whether vindication of the property (especially in cases where the owner lost possession involuntarily) remains permissible after the ten-year period has expired and all other legal requirements for acquisitive prescription have been met by the defendant.

Keywords: *rei vindicatio*, *usucapio*, privatization, prosecution, ownership rights, possession.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 11.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 21.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-82

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության
փաստաբանների պալատի
Հանրային պաշտպանի գրասենյակի
մոնիթորինգի պատասխանատու,
Երևանի «Գլաձոր» համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻԶՄԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՓՈԽԵՐԸ

Ամփոփագիր

Անդրադարձ կատարելով ժամանակակից հայկական պառլամենտարիզմի կազմավորման և զարգացման փուլերին՝ հոդվածի հեղինակը գտնում է, որ Հայաստանում պառլամենտարիզմի կայացումն սկսվել է Անկախության մասին 1990 թ. օգոստոսի 23-ի Հռչակագրի ընդունումով:

Ըստ այդմ, հեղինակն առանձնացրել է ժամանակակից հայկական պառլամենտարիզմի ձևավորման և զարգացման երեք հիմնական փուլ: **Առաջինը՝** Հայաստանում պառլամենտարիզմի ձևավորման փուլն է, որն ընդգրկում է 1990 թ. օգոստոսի 23-ից մինչև 1995 թ. հուլիսի 5-ը ընկած ժամանակաշրջանը: Այս փուլը, ըստ հեղինակի, սկսվում է Հայաստանի անկախության հռչակագրի ընդունումով և ավարտվում Հայաստանի Սահմանադրության ընդունմամբ:

Հայաստանում պառլամենտարիզմի ձևավորման և զարգացման **երկրորդ** փուլն ընդգրկում է Սահմանադրության ընդունումից մինչև նրանում փոփոխություններ կատարելու ժամանակաշրջանը, այսինքն՝ 1995 թվականի հուլիսի 5-ից մինչև 2005 թվականի դեկտեմբերն ընկած ժամանակաշրջանը: Այս փուլը, ըստ հոդվածի հեղինակի, կարելի է անվանել Հայաստանում պառլամենտարիզմի հաստատման ժամանակաշրջան:

Հայաստանում պառլամենտարիզմի ձևավորման և զարգացման **երրորդ** փուլն ընդգրկում է սահմանադրական փոփոխություններից մինչև նոր խմբագրությամբ ընդունված Սահմանադրության ժամանակաշրջանը, այսինքն՝ 2005 թվականից մինչև 2015 թվականն ընկած ժամանակաշրջանը: Այս փուլը,

ըստ հողվածի հեղինակի, կարելի է անվանել Հայաստանում պառլամենտարիզմի հետագա զարգացման ժամանակաշրջան:

Հիմնաբառեր. Հռչակագիր, Սահմանադրություն, Գերագույն խորհուրդ, ՀՀ նախագահ, Սահմանադրական դատարան, պառլամենտարիզմ, օրենսդիր, գործադիր, դատական, պետական կառավարման խորհրդարանական ձև, իրավունքի գերակայություն, ներկայացուցչական մարմին, քաղաքական ճգնաժամ:

Նկատի ունենալով, որ պառլամենտարիզմը մենք համարում ենք ոչ միայն պետական իշխանության կազմակերպման, այլև գործառնման ձև, Հայաստանում պառլամենտարիզմի մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է քննարկել ինչպես Հայաստանի պետական իշխանության կազմակերպման ձևը, այնպես էլ նրա գործառնությունը: Պառլամենտարիզմը որպես պետական իշխանության ձև արտահայտվում է երկրի Սահմանադրությունում և օրենքներում, իսկ գործառնությունը՝ հասարակական-քաղաքական կոնկրետ իրադարձություններում: Դա նշանակում է, որ Հայաստանում պառլամենտարիզմի մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ինչպես այդ երևույթի սահմանադրական օրենսդրական հիմքերը, այնպես էլ նշված հիմքերի մարմնացումը կոնկրետ հասարակական-քաղաքական հարաբերություններում:

Ինչպես նշվեց, Հայաստանում պառլամենտարիզմի ձևավորման փուլն սկսվեց Հայաստանի անկախության մասին Հռչակագրի ընդունումով: Ինչպես նշված է Հռչակագրի նախաբանում՝ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը՝ արտահայտելով Հայաստանի ժողովրդի միասնական կամքը, գիտակցելով իր պատասխանատվությունը հայ ժողովրդի ճակատագրի առջև համայն հայության իղձերի իրականացման և պատմական արդարության վերականգնման գործում, ելնելով մարդու իրավունքների համընդհանուր Հռչակագրի սկզբունքներից և միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերից, կենսագործելով ազգերի ազատ ինքնորոշման իրավունքը, հիմնվելով 1989 թվականի դեկտեմբերի 1-ի «Հայկական ԽՍՀ-ի և Լեռնային Ղարաբաղի վերամիավորման մասին» համատեղ որոշման վրա, զարգացնելով Հայաստանի առաջին հանրապետության ժողովրդավարական ավանդույթները, խնդիր դնելով ժողովրդավարական, իրավական հասարակարգի ստեղծումը, հռչակում է անկախ պետականության հաստատման գործընթացի սկիզբը:

Հռչակագրով ամրագրվեց, որ Հայկական ԽՍՀ-ն վերանվանվում է Հայաստանի Հանրապետություն, կրճատ՝ Հայաստան, որն ունի իր դրոշը, զինանշանը և հիմնը: Հայաստանը հռչակվում էր ինքնիշխան պետություն, որն օժտված է պետական իշխանության գերակայությամբ, անկախությամբ, լիիրավությամբ: Հռչակագրով ամրագրվեց, որ հայոց պետականության կրողը Հայաստանի ժողովուրդն է, որն իր իշխանությունն իրագործում է

անմիջականորեն և ներկայացուցչական մարմինների միջոցով՝ Հայաստանի Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա, իսկ հանրապետության անունից հանդես գալու իրավունքը պատկանում է բացառապես Հայաստանի Գերագույն խորհրդին: Հռչակագրով ամրագրվեց նաև, որ իր անվտանգությունը և սահմանների անձեռնմխելիությունը ապահովելու նպատակով Հայաստանը ստեղծում է Գերագույն խորհրդին ենթակա սեփական զինված ուժեր, ներքին զորքեր, պետական և հասարակական անվտանգության մարմիններ: Հռչակվեց, որ Հայաստանի ազգային հարստությունը՝ հողը, ընդերքը, օդային տարածությունը, ջրային և այլ բնական պաշարները, տնտեսական, մտավոր, մշակութային կարողությունները նրա ժողովրդի սեփականությունն են: Հռչակվեց նաև, որ Հայաստանը սեփականության բազմաձևության հիման վրա որոշում է իր տնտեսավարման սուբյեկտները և կարգը, հիմնում սեփական դրամ, ազգային բանկ, ֆինանսավարկային համակարգ, հարկային և մաքսային ծառայություններ: Հռչակագրի կարևոր դրույթներից էր այն, որ Հայաստանն իր տարածքում ապահովում է խոսքի, մամուլի, խղճի ազատություն, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների իրավահավասարություն, իրավապահ մարմինների և զինված ուժերի ապաքաղաքականացում:

Նկատի ունենալով, որ ՀԽՍՀ Սահմանադրությունը դեռ գործում էր, իսկ այդ Սահմանադրության համաձայն Հայաստանի Գերագույն խորհուրդն էր ձևավորում իրեն ենթակա և հաշվետու կառավարություն, Հայաստանի ժողովրդի անունից հանդես գալու իրավունքը պատկանում էր բացառապես Գերագույն խորհրդին, որին ենթակա էին նաև զինված ուժերը, ներքին զորքերը, պետական և հասարակական անվտանգության մարմինները, կարելի է ասել, որ **Հռչակագրով Հայաստանում հաստատվեց պետական կառավարման խորհրդարանական ձև:**

Այնուհետև, Հայաստանի անկախության Հռչակագրի հիման վրա ընդունվեցին մի շարք օրենքներ, որոնք արձանագրում էին երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած արմատական տեղաշարժերը:

Երկրում պառլամենտարիզմի ձևավորման համար կարևոր նշանակություն ունեցավ 1991 թվականի փետրվարի 26-ին ընդունված «Հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների մասին» օրենքը: Այս օրենքով Հայաստանում ստեղծվում էր բազմակուսակցական համակարգ, որը պառլամենտարիզմի կարևորագույն տարրերից մեկն է: Օրենքը հնարավորություն ստեղծեց Հայաստանում արդեն իսկ ձևավորված կուսակցությունների զարգացման, նոր կուսակցությունների և քաղաքական միավորումների կազմավորման, ինչպես նաև հայ ազգային ավանդական կուսակցությունների՝ ՀՅ Դաշնակցության, Ռամկավար-ազատական և Հնչակյան կուսակցությունների կողմից Մայր հայրենիքում կրկին գործունեություն ծավալելու համար:

1991 թվականի օգոստոսի 1-ին Հայաստանի Գերագույն խորհուրդն ընդունեց օրենք՝ «Հայաստանի Հանրապետության նախագահի մասին»: Այս օրենքով, ըստ էության, պետք է փոխվեր Հայաստանի պետական կառավարման ձևը՝ Հայաստանը խորհրդարանական հանրապետությունից պետք է վերածվեր նախագահական հանրապետության: Սահմանվեց, որ Հայաստանի նախագահը հանրապետության բարձրագույն պաշտոնատար անձն է և գլխավորում է հանրապետության գործադիր իշխանությունը (հոդված 1): Սահմանվեց նաև, որ Հայաստանի նախագահն ընտրվում է հանրապետության քաղաքացիների կողմից՝ ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղտնի քվեարկությամբ, հինգ տարի ժամկետով (հոդված 1): Օրենքն ամրագրում էր Հայաստանի Հանրապետության նախագահի՝ բավական ընդարձակ լիազորությունները: Մասնավորապես, օրենքի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության նախագահը ներկայացնում է Հայաստանը երկրի ներսում և միջազգային հարաբերություններում, ունի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, երկշաքայա ժամկետում ստորագրում և հրապարակում է օրենքները և այդ ժամկետում կարող է չստորագրել օրինագիծն ու իր առարկություններով հանդերձ վերադարձնել Գերագույն խորհուրդ՝ կրկնակի քննարկման և քվեարկության համար, կարող է հրավիրել Գերագույն խորհրդի արտահերթ նիստ կամ նստաշրջան, նշանակում և ազատում է կառավարության նախագահին, նրա համաձայնությամբ նշանակում և ազատում է կառավարության անդամներին, ընդունում է կառավարության հրաժարականը՝ այդ մասին եռօրյա ժամկետում իրազեկ պահելով Գերագույն խորհրդին, ղեկավարում է կառավարության գործունեությունը, կարող է նախագահել կառավարության նիստերին, Գերագույն խորհրդին թեկնածուներ է ներկայացնում Սահմանադրական դատարանի, Գերագույն դատարանի նախագահի, նրա տեղակալների, Գերագույն դատարանի անդամների, գլխավոր պետական արբիտրի պաշտոններում ընտրվելու և երկրի գլխավոր դատախազի պաշտոններում նշանակվելու համար: Բացի այդ, համաձայն օրենքի՝ Հանրապետության նախագահն իրականացնում է արտաքին հարաբերությունների ընդհանուր ղեկավարումը, կնքում է միջազգային պայմանագրեր, հանդիսանում է զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարը, նշանակում է զինված ուժերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը, հայտարարում է ռազմական կամ արտակարգ դրություն (հոդված 8): Հայաստանի Հանրապետության նախագահն օրենքով օժտված էր նաև այլ լիազորություններով:

1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ին Հայաստանում անցկացվեց անկախության հանրաքվե, և բնակչության ճնշող մեծամասնությունը (94,39 տոկոս) «Այո» ասաց անկախությանը: **1991 թվականի սեպտեմբերի 23-ին Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը Հայաստանը հռչակեց անկախ պետություն:**

Հայաստանում պառլամենտարիզմի ձևավորման համար կարևոր նշանակություն ունեցավ 1991 թվականի սեպտեմբերի 25-ին Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքը: Այս օրենքն անդրադառնում էր Հայաստանի հասարակական-քաղաքական և պետական կյանքի կարևոր հարցերին: Օրենքն ամրագրեց, որ Հայաստանի Հանրապետությունը անկախ ժողովրդավարական պետություն է: Ամրագրեց նաև, որ Հայաստանում պետական իշխանության կրողը ժողովուրդն է, որն իր իշխանությունն իրականացնում է անմիջականորեն՝ հանրաքվեներով և ներկայացուցչական մարմինների միջոցով: Սահմանվեց, որ Հայաստանի Հանրապետությունն իր տարածքում ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատումը, ընդ որում, օրենսդիր իշխանությունն իրականացնում է Հայաստանի Գերագույն խորհուրդը: Հատուկ հոդվածով ամրագրվեց, որ Հայաստանի Հանրապետությունում բարձրագույն պաշտոնատար անձը հանրապետության նախագահն է, ով գլխավորում է գործադիր իշխանությունը և Հայաստանը ներկայացնում է երկրի ներսում և միջազգային հարաբերություններում:

Անկախ պետականության հիմնադրույթներն ամրագրում էին, որ Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքով ճանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը և սեփականության բոլոր ձևերի իրավահավասարությունը: Հիմնադրույթներն ամրագրում էին նաև, որ Հայաստանի Հանրապետությունը, ելնելով Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի սկզբունքներից և միջազգային իրավունքի նորմերից, ապահովում է իր քաղաքացիների ազատ և իրավահավասար զարգացումը՝ անկախ ազգությունից, ռասայական պատկանելությունից և դավանանքից: **Սա, ըստ էության, Հայաստանում իրավունքի գերակայության հաստատման առաջին քայլն էր, քանի որ իրավունքը ներառում է ամենից առաջ մարդու իրավունքները, և ցանկացած օրենք չպետք է հակասի մարդու իրավունքներին:**

Հայաստանի հետագա ժողովրդավարական զարգացման համար կարևոր նշանակություն ունեւր հիմնադրույթների այն կետը, որը, ըստ էության, դադարեցնում էր ՀԽՍՀ 1978 թվականի Սահմանադրության գործողությունը: Հիմնադրույթները սահմանում էին, որ մինչև Հայաստանի Հանրապետության նոր սահմանադրության ընդունումը գործող Սահմանադրությունն ու օրենքները գործում են այնքանով, որքանով դրանք չեն հակասում հիմնադրույթներին և «Հայաստանի անկախության մասին» Հռչակագրի հիման վրա ընդունված օրենսդրական ակտերին:

1991 թվականի դեկտեմբերի 8-ին ԽՍՀՄ-ը դադարեց գոյություն ունենալուց, և Հայաստանը վերջնականապես դարձավ անկախ պետություն:

Հայաստանի Գերագույն խորհուրդը 1995 թվականի մարտի 27-ին ընդունեց Հայաստանի օրենսդիր մարմնի կազմակերպման և կառուցվածքի վերաբերյալ սահմանադրական օրենք, այնուհետև՝ 1995 թվականի ապրիլի 4-ին, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավորների ընտրությունների մասին օրենք: Նշված օրենքներով, փաստորեն, ամբողջանում էին Հայաստանի Հանրապետությունում պառլամենտարիզմի հաստատման համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանները: Մշակվել և պատրաստվել էր նաև Հայաստանի նոր Սահմանադրության նախագիծը: 1995 թվականի հուլիսի 5-ին տեղի ունեցավ հանրաքվե, որն ընդունեց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը: Այդ Սահմանադրությունը, իր բոլոր թերություններով հանդերձ, կարևոր քայլ էր Հայաստանում պառլամենտարիզմի հաստատման ճանապարհին:

Սահմանադրությամբ Հայաստանը հռչակվում էր ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն (հոդված 1), որ իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին, որն այն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով (հոդված 2): Սահմանադրությունն ամրագրում էր նաև պառլամենտարիզմի հաստատման համար կարևոր այնպիսի մի դրույթ, ինչպիսին է բոլոր տեսակի ընտրությունների և հանրաքվեների անցկացումը ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ (հոդված 3):

Սահմանադրությունն ամրագրում էր պառլամենտարիզմի այնպիսի մի կարևոր տարր, ինչպիսին իշխանությունների բաժանումն է: Նշվում էր, որ Հայաստանում պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությամբ և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի հիման վրա (հոդված 5):

Սահմանադրության համաձայն՝ Հայաստանում երաշխավորվում էր օրենքի գերակայությունը (հոդված 6): Հատկանշական է, որ Սահմանադրությունն ամրագրում էր ոչ թե իրավունքի, այլ օրենքի գերակայություն: **Եթե նկատի ունենանք, որ իրավունքը, սովորաբար, նույնացվում է մարդու իրավունքների և ազատությունների հետ, իսկ օրենքը կարող է հակասել իրավունքին, ապա ակնհայտ է, որ պառլամենտարիզմի կարևոր տարրերից մեկը՝ իրավունքի գերակայությունը, ըստ էության, Սահմանադրությամբ խեղաթյուրվում էր:** Այս բացը մասամբ լրացվում էր սահմանադրական այլ նորմով, ըստ որի՝ պետությունն ապահովում է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա (հոդված 4):

Սահմանադրությունն ամրագրում էր պառլամենտարիզմի մեկ ուրիշ կարևոր տարր՝ Հայաստանում ճանաչվում էր բազմակուսակցությունը: Նշվում էր, որ կուսակցությունները կազմավորվում են ազատորեն, նպաստում ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանը և արտահայտմանը, ընդ որում, նրանց գործունեությունը չի կարող հակասել Սահմանադրությանը և օրենքներին, իսկ կառուցվածքը և գործելակերպը՝ ժողովրդավարության սկզբունքներին (հոդված 7):

Հայաստանում պառլամենտարիզմի օրենսդրական հիմքերը բնութագրելու համար անհրաժեշտ է ամենից առաջ անդրադառնալ երկրի ներկայացուցչական և բարձրագույն օրենսդիր մարմնի կազմավորման, կարգավիճակի, լիազորությունների շրջանակին: Անհրաժեշտ է քննարկել նաև գործադիր և դատական իշխանության կազմավորման, կարգավիճակի և իրավասության հարցերը, ինչպես նաև օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների փոխհարաբերության սկզբունքները:

Ինչպես նշվել է, տվյալ երկրում ներկայացուցչական և օրենսդիր հաստատության՝ խորհրդարանի առկայությունը և քաղաքական կուսակցությունների մասնակցությամբ ազատ ընտրությունների միջոցով նրա ձևավորումը պառլամենտարիզմի կարևոր և պարտադիր տարրերից մեկն է: Հայաստանի Սահմանադրության համաձայն՝ այդպիսի հաստատությունն էր Ազգային ժողովը, որն ընդհանուր, հավասար և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղտնի քվեարկությամբ ընտրվում էր չորս տարի ժամկետով: **Այն, որ Հայաստանի Ազգային ժողովը ներկայացուցչական մարմին էր, հատուկ ամրագրված չէր Սահմանադրությամբ:** Սակայն, Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթը դրսևորվում էր նրա ձևավորման կարգը և կառուցվածքը սահմանող սահմանադրական նորմերից: Բացի այդ, Ազգային ժողովն էր ներկայացնում Հայաստանի ժողովրդին և նա իրավունք ուներ հանդես գալու ժողովրդի իշխանությունը կրողի դերում: Ինչ վերաբերվում է Ազգային ժողովի՝ օրենսդիր մարմին լինելուն, ապա այդ դրույթը հստակ ամրագրված էր Սահմանադրությամբ: Վերջինս սահմանում էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդիր իշխանությունն իրականացնում է Ազգային ժողովը:

Հարկ է նշել, որ թեպետ Սահմանադրության համաձայն երկրում օրենսդիր իշխանությունը պետք է իրականացներ Ազգային ժողովը, բայց նրա օրենսդրական գործունեությանը ուղղակի, թե անուղղակի, կարող էին միջամտել պետական իշխանության այլ մարմիններ: Այսպես՝ Ազգային ժողովի օրենսդրական գործունեությանը կարող էր միջամտել Հանրապետության նախագահը: Սահմանադրության համաձայն՝ Հանրապետության նախագահը Ազգային ժողովի կողմից ընդունած օրենքը ստանալուց հետո քսանմեկօրյա ժամկետում ստորագրում և հրապարակում էր այն: Այդ ժամկետում նախագահը կարող էր օրենքն առարկություններով և առաջարկություններով վերադարձնել Ազգային ժողով՝ պահանջելով նոր

քննարկում (հոդված 55, կետ 2): Դա նշանակում է, որ Սահմանադրությունը նախագահին օժտել էր հետաձգող արգելքի (**վետո**) իրավունքով:

Ազգային ժողովի օրենսդրական գործունեությանը միջամտելու իրավունք ունեին նաև կառավարությունը և Սահմանադրական դատարանը: Հայաստանի կառավարությունն ուներ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, ընդ որում, կառավարությունն էր սահմանում իր ներկայացրած օրենքի նախագծի քննարկման հաջորդականությունը և կարող էր պահանջել, որ այն քվեարկության դրվի միայն իր համար ընդունելի ուղղումներով: Բացի այդ, կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագծի կապակցությամբ կարող էր դնել իր վստահության հարցը: Եվ եթե Ազգային ժողովը որոշում չէր կայացնում կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին, օրենքի նախագիծը ընդունված էր համարվում (հոդված 75):

Ազգային ժողովի օրենսդրական գործունեության վրա կարող էր ազդեցություն գործել նաև Սահմանադրական դատարանը: Վերջինիս հիմնական խնդիրներից մեկը օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, հանրապետության նախագահի հրամանագրերի, կարգադրությունների, կառավարության իրավական ակտերի սահմանադրականության որոշումն էր: Ազգային ժողովի ընդունած ցանկացած օրենք Սահմանադրական դատարանի կողմից կարող էր ճանաչվել ոչ սահմանադրական և իր ուժը կորցնել, եթե իրոք նման հիմքեր լինեին (հոդված 100):

Ազգային ժողովի կողմից օրենսդրական իշխանության իրականացման լիազորությունը բացարձակ չէր: Սահմանադրությունն ամրագրում էր մի այնպիսի վտանգավոր ինստիտուտ, ինչպիսին պատվիրակված օրենսդրական ինստիտուտն էր, որն իր էությամբ անհարիր էր պառլամենտարիզմին: Այս ինստիտուտի համաձայն՝ կառավարության գործունեության ծրագրի օրենսդրական ապահովման նպատակով Ազգային ժողովը կարող էր լիազորել կառավարությանը՝ ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, որոնք պետք է գործեին Ազգային ժողովի կողմից սահմանված ժամկետում և չէին կարող հակասել օրենքներին: Այդ որոշումները, ինչպես և օրենքները, պետք է ստորագրեր հանրապետության նախագահը (հոդված 78):

Հայաստանի Հանրապետության 1995 թվականի Սահմանադրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այն երկրում հաստատում էր **սահմանափակ պառլամենտարիզմ**, որքանով որ ամրագրում էր Ազգային ժողովի անուղղակի ենթակայությունը գործադիր իշխանությանը: Մասնավորապես, Սահմանադրությունն ամրագրում էր Ազգային ժողովի սահմանափակ լիազորություններ՝ գործադիր իշխանության կազմավորման գործում, ինչպես նաև Հանրապետության նախագահի և կառավարության յուրահատուկ հարաբերություններ:

Սահմանադրության համաձայն՝ Հանրապետության նախագահը գերակա դիրք ուներ ինչպես Ազգային ժողովի, այնպես էլ կառավարության և

դատական իշխանության մարմինների նկատմամբ: **Սահմանադրությունն, ըստ էության, վերացնում կամ չեզոքացնում էր պառլամենտարիզմի մի այնպիսի կարևոր տարր, ինչպիսին իշխանությունների բաժանումն էր:** Սահմանադրությունը չէր նախատեսում զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմ ինչպես Հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի, այնպես էլ՝ վերջինիս և կառավարության, ինչպես նաև Հանրապետության նախագահի և կառավարության, Հանրապետության նախագահի և դատական իշխանության մարմինների փոխհարաբերություններում: Փաստորեն, Սահմանադրության համաձայն՝ Հանրապետության նախագահը իշխանության առանձին ճյուղերից և ոչ մեկի մեջ չէր մտնում և կարծես վեր էր կանգնած այդ ճյուղերից: Այդ մասին է վկայում նաև Հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի, կառավարության, դատական իշխանության մարմինների հարաբերությունները կարգավորող սահմանադրական նորմերի վերլուծությունը: Այսպես, Հանրապետության նախագահին Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ խորհրդակցելուց հետո կարող էր արձակել Ազգային ժողովը և նշանակել արտահերթ ընտրություն (հոդված 55, կետ 3): Սահմանադրությունը չէր նախատեսում Հանրապետության նախագահի կողմից Ազգային ժողովի արձակման հիմքերը, ինչը նրան տալիս էր ազատ գործելու և գործնականում ցանկացած պահին Ազգային ժողովն արձակելու հնարավորություն: Այն, որ Հանրապետության նախագահը կարող էր Ազգային ժողովն արձակել միայն նրա նախագահի և վարչապետի հետ խորհրդակցելուց հետո, որևէ կերպ չէր կարող կաշկանդել Հանրապետության նախագահին: Նախ՝ Սահմանադրությամբ նախատեսված չէր, թե կարծիքների հակադրության դեպքում Նախագահին ինչպես պետք է վարվեր, և երկրորդ՝ նշված պաշտոնատար անձանց կարծիքները պարտադիր են Նախագահի համար, թե՞ ոչ, նույնպես պարզ չէր:

Ազգային ժողովի արձակման հարցում Հանրապետության նախագահը միայն չնչին սահմանափակումների էր ենթարկվում: Նախագահը չէր կարող Ազգային ժողովն արձակել Ազգային ժողովի ընտրություններից հետո մեկ տարվա ընթացքում, ռազմական դրության, սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում, ինչպես նաև իր պաշտոնավարության վերջին վեց ամսվա ընթացքում:

Հակառակ այս ամենին, Ազգային ժողովը որևէ կերպ չէր կարող ազդել Հանրապետության նախագահի գործունեության վրա և պաշտոնանկ անել նրան: Ճիշտ է, Սահմանադրությունը նախատեսում էր, որ Հանրապետության նախագահը Ազգային ժողովի կողմից կարող էր պաշտոնանկ արվել պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործություն կատարելու դեպքում, սակայն նախագահի պաշտոնանկությունը խիստ բարդեցված էր: Նախ՝ Հանրապետության նախագահի կողմից պետական դավաճանություն կամ այլ ծանր հանցագործություն կատարելը, բնական է, պետք է

հաստատված լինել դատարանի դատավճռով, և երկրորդ՝ Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին եզրակացությունը ստանալու համար Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ պետք է դիմեր Սահմանադրական դատարան, այնուհետև, դրական եզրակացություն ստանալու դեպքում պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների առնվազն երկու երրորդով որոշում կայացներ Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին (հոդված 57): Ակնհայտ է, որ սահմանադրական ճանապարհով Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելը գործնականում անհնար էր: Նույնիսկ Հանրապետության նախագահի ծանր հիվանդության կամ լիազորությունների կատարման համար այլ անհաղթահարելի խոչընդոտների առկայության դեպքում Ազգային ժողովը մեծ դժվարությամբ կարող էր պաշտոնանկ անել նրան: Այդպիսի դեպքերում Ազգային ժողովը կառավարության առաջարկով և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան եզրակացության հիման վրա Հանրապետության նախագահի՝ իր լիազորությունների կատարման անհնարինության մասին կարող էր որոշում ընդունել պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայների առնվազն երկու երրորդով (հոդված 59):

Սահմանադրության համաձայն՝ Հանրապետության նախագահն ընդարձակ լիազորություններ ուներ վարչապետի և կառավարության անդամների նշանակման ու ազատման հարցերում: Հանրապետության նախագահն ընդարձակ լիազորություններ ուներ նաև կառավարության գործունեության ղեկավարման ոլորտում: Սահմանադրությունը նախատեսում էր, որ կառավարությունն ինքը կարող էր դնել իր վստահության հարցը: Կառավարությունն իր վստահության հարցը կարող էր բարձրացնել իր գործունեության ծրագրի, բյուջեի մասին օրենքի նախագծի հաստատման, ինչպես նաև իր ներկայացրած օրենքի նախագծի ընդունման կապակցությամբ:

Եթե նկատի ունենանք, որ Հանրապետության նախագահն ըստ էության ուներ Ազգային ժողովն արձակելու անսահմանափակ իրավունք, ապա պարզ է դառնում, թե Ազգային ժողովի վրա ճնշում գործադրելու ինչպիսի հզոր միջոցի էր վերածվում կառավարության կողմից իր վստահության հարցը դնելու ինստիտուտը:

Հայաստանի Սահմանադրությունը չէր լուծում դատական իշխանության մարմինների անկախության խնդիրը, ավելին՝ Սահմանադրությունն արդարադատության ոլորտում այնպիսի լիազորություններով էր օժտում Հանրապետության նախագահին, որոնք նրան, ըստ էության, վեր էին դասում նաև դատական իշխանության մարմիններից:

Պետական իշխանության մարմինների և նրանց հարաբերությունների վերաբերյալ սահմանադրական-իրավական նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ 1995-2005 թվականների ընթացքում Հայաստանում հաստատվել

էր սահմանափակ պառլամենտարիզմ, իսկ ամուր նախագահական իշխանության առկայությունը վկայում է, որ պետական կառավարման ձևի տեսանկյունից այն, մեր գնահատմամբ՝ ռացիոնալիզացված պառլամենտարիզմ էր: Սակայն նշված ժամանակաշրջանում Հայաստանում պառլամենտարիզմի մասին ամբողջական պատկերացում ունենալու համար անհրաժեշտ է վերլուծել ոչ միայն համապատասխան սահմանադրական-իրավական նորմերը, այլև այդ նորմերի կիրառման ընթացքը և փաստացի սահմանադրաիրավական հարաբերությունները: Իսկ նշված ժամանակաշրջանում Հայաստանի սահմանադրաիրավական հարաբերությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Սահմանադրությամբ նախատեսված սահմանափակ պառլամենտարիզմը գործնականորեն շատ արագ վերածվեց իմիտացիոն պառլամենտարիզմի: Այդ մասին են վկայում Հայաստանում 1995-2005 թվականների քաղաքական իրադարձությունները:

1995 թվականի հուլիսի 5-ին տեղի ունեցան Ազգային ժողովի ընտրություններ: Այդ ժամանակ իշխող Հայոց համազգային շարժումը (ՀՀՇ) համախմբեց մի շարք կուսակցությունների և ձևավորեց «Հանրապետություն» միավորումը:

Ազգային ժողովի ընտրություններն անցան պառլամենտարիզմի տարրական պահանջների խայտառակ խախտումներով: Հայ պատմաբանների վկայությամբ՝ «խորհրդարանական այդ ընտրություններն անցան աննախադեպ խախտումների, անարդարության մթնոլորտում: Խորհրդարանում անհրաժեշտ թվով տեղեր նվաճելու նպատակով՝ իշխող ՀՀՇ կուսակցությունը դիմեց քվեաթերթիկների բացահայտ կեղծման, մամուլի և ընտրողների ահաբեկման, կատարեց ժողովրդավարության գաղափարները վարկաբեկող ամենատարբեր գործողություններ, ինչպես օրինակ «զուգահեռ» կազմակերպությունների ստեղծումը, կուսակցությունները մեկը մյուսին հակադրելը»¹:

Այս պայմաններում Ազգային ժողովը չէր կարող համարվել ժողովրդի ներկայացուցչական մարմինը: Համապատասխանաբար, Սահմանադրությամբ Հայաստանում նախատեսված սահմանափակ պառլամենտարիզմը գործնականում վերածվեց իմիտացիոն պառլամենտարիզմի:

Հայաստանում իմիտացիոն պառլամենտարիզմն ամրապնդվեց 1996 թվականի սեպտեմբերի 22-ին կայացած նախագահական ընտրություններից հետո: Հանրապետության նախագահի ընտրությունները նույնպես անցան բացահայտ ընտրակեղծիքներով և խախտումներով, և Հանրապետության նախագահ ընտրվեց «Հանրապետություն» միավորման թեկնածուն: Հայաստանի նախագահի նշված ընտրություններից հետո երկիրն ունեցավ ոչ միայն ոչ լեգիտիմ Ազգային ժողով, այլև ոչ լեգիտիմ նախագահ: Իսկ դա նշանակում

¹ Հայոց պատմություն: Խմբագրությամբ՝ պրոֆ. Հր. Սիմոնյանի, Երևան, 2002, էջ 793:

է, որ պառլամենտարիզմի մասին խոսք անգամ չէր կարող լինել: Այսպես Հայաստանում ամրապնդվեց իմիտացիոն պառլամենտարիզմը:

1997 թվականի նոյեմբերին Լեռնային Ղարաբաղի նախագահը հրավիրվեց Հայաստան և նշանակվեց երկրի վարչապետ: 1998 թվականի փետրվարին Հանրապետության նախագահը՝ չնայած իր սահմանադրական մեծ լիազորություններին, հրաժարական տվեց: Այդ հրաժարականը պայմանավորված էր նաև Հանրապետության նախագահի ոչ լեգիտիմությամբ, ժողովրդի մեջ հենարան չունենալու և վստահությունը կորցնելու հանգամանքներով: Համապատասխանաբար, Ազգային ժողովում տեղի ունեցան քաղաքական ուժերի վերախմբավորումներ: Իշխող «Հանրապետություն» միավորումը փլուզվեց, և Ազգային ժողովում ձևավորվեց ու գերիշխող դիրք գրավեց «Երկրապահ» պատգամավորական խումբը: Այդպես ՀՀԸ-ն կորցրեց իշխանությունը:

Իշխանության կուսակցությունը, որպես քաղաքական կյանքի երևույթ, դարձել է ետխորհրդային երկրների, այդ թվում՝ Հայաստանի քաղաքական իրականության հիմնական տարրերից մեկը: Քաղաքական կյանքի այս երևույթը **հայտնի չէ Արևմուտքի երկրներին, որտեղ տարածված է «կառավարող կուսակցություն» հասկացությունը:** Սակայն իշխանության կուսակցությունը տարբերվում է կառավարող կուսակցությունից: Եթե իշխանության կուսակցությունը կազմված է իշխող վերնախավի՝ քաղաքական տարբեր հայացքներ ունեցող կամ ընդհանրապես քաղաքական հայացքներ չունեցող ներկայացուցիչներից, որոնց միավորում է մեկ նպատակ՝ իշխանությունը պահելն ու վերարտադրվելը, ապա կառավարող կուսակցությունը կազմված է միևնույն քաղաքական հայացքներ ունեցող անձանցից, որոնց համար իշխանություն նվաճելն ու պահպանելը ոչ թե նպատակ է, այլ իրենց քաղաքական ծրագրերն իրականացնելու միջոց: Բացի այդ, եթե իշխանական կուսակցության ռազմավարությունը ձևավորվում և մշակվում է կուսակցության ինստիտուցիոնալ կառուցվածքից դուրս, ապա կառավարող կուսակցության ռազմավարությունը ձևավորվում և մշակվում է կուսակցության ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի ներսում:

Իշխանական կուսակցությունների ծագման պատճառը ետխորհրդային պետություններում բազմակուսակցական և ժողովրդավարական ընտրությունների ձևավորման անցումային շրջանի առկայությունն էր: Այս շրջանում հասարակության տարբեր սոցիալ խմբերի քաղաքական շահերի ինստիտուցիոնալ ձևակերպման համար բնական ճանապարհով կազմավորվող կուսակցությունները թույլ էին, տկար, և քաղաքական գործիչները խմբվում էին իրական իշխանություն կամ իշխանության հավակնություն ունեցող առաջնորդների շուրջը:

Հայաստանում առաջին իշխանական կուսակցությունը Հայաստանի նորացված հանրապետական կուսակցությունն էր, որն ստեղծվեց պաշտպանության նախարար Վազգեն Սարգսյանի նախաձեռնությամբ: ՀՀԿ-ի

կազմավորման նպատակը Ազգային ժողովի սպասվող ընտրություններում ձայների մեծամասնությունն ստանալն էր, իշխանությունը նվաճելը և քաղաքական տարածքը վերակազմավորելը:

Նորացված ՀՀ-ն 1988 թվականին միավորվեց Հայաստանի ժողովրդական կուսակցության (ՀԺԿ) հետ: ՀԺԿ-ն նույնպես իշխանական կուսակցություն էր, որն ստեղծվել էր Կարեն Դեմիրճյանի կողմից: ՀՀ-ի և ՀԺԿ-ի դաշինքն անվանվեց «Միասնություն»: Հայաստանի քաղաքական կյանքում սաղմնավորվում էր նոր քաղաքական ճգնաժամ:

1999 թվականի մայիսի 30-ին տեղի ունեցան Ազգային ժողովի ընտրություններ, որին մասնակցում էին շուրջ քսանմեկ կուսակցություններ, դաշինքներ և հասարակական-քաղաքական միավորումներ: Համամասնական ընտրակարգով ընտրվող՝ խորհրդարանի 56 պատգամավորական տեղերից ամենաշատ ձայներ ստացավ «Միասնություն» դաշինքը՝ 41,69 տոկոս, որն Ազգային ժողովում կազմեց բացարձակ մեծամասնություն և ընտրություններում տարավ լիարժեք հաղթանակ:

Ազգային ժողովում «Միասնություն» դաշինքի հաղթանակով երկրում ստեղծվեց բոլորովին նոր քաղաքական իրավիճակ: Դաշինքը չէր սատարում Հանրապետության նախագահին և նրա նշանակած կառավարությանը: Հայաստանը հայտնվեց քաղաքական ճգնաժամի ճիրաններում: Հանրապետության նախագահը, ունենալով սահմանադրական հսկայաժամպլ լիազորություններ, հայտնվեց երկիմաստ վիճակում: Նա, Ազգային ժողովում չունենալով իրեն սատարող քաղաքական մեծամասնություն, ըստ էության, մեկուսացվում էր քաղաքական գործընթացներից: Քանի որ «Միասնություն» դաշինքը չէր սատարում նաև վարչապետին, Հանրապետության նախագահն ստիպված էր առաջարկել ընտրություններում հաղթանակած քաղաքական ուժին՝ «Միասնություն» դաշինքին, ձևավորելու նոր կառավարություն: 1999 թվականի հունիսի 11-ին վարչապետ նշանակվեց «Միասնություն» դաշինքի ղեկավար, պաշտպանության նախարար Վազգեն Սարգսյանը:

Այդ նշանակումով երկրի քաղաքական ճգնաժամը չվերացավ, այլ ավելի խորացավ: Հանրապետության նախագահի և վարչապետի միջև առկա էր հակադրություն, նույնիսկ՝ քաղաքական առճակատում: Ակնհայտ էր, որ Հանրապետության նախագահը և կառավարությունը չէին կարող համատեղ մշակել և իրականացնել երկրի ներքին և արտաքին քաղաքականությունը, իսկ գործող Սահմանադրությունը նման քաղաքական իրավիճակից դուրս գալու որևէ լուծում չէր նախատեսում: Այս պայմաններում քաղաքական ճգնաժամը կարող էր լուծվել կա՛մ Հանրապետության նախագահի հրաժարականով, կա՛մ Ազգային ժողովի արձակմամբ: Հանրապետության նախագահը հրաժարական տալ չէր ցանկանում, Ազգային ժողովն արձակվել չէր կարող՝ ժողովուրդը մեծ հույսեր էր կապում վարչապետ Վազգեն Սարգսյանի և Ազգային ժողովի նախագահ Կարեն Դեմիրճյանի հետ:

Հայաստանում քաղաքական ճգնաժամը լուծվեց անսպասելի և արտառոց կերպով: 1999 թվականի հոկտեմբերի 27-ին ահաբեկիչների մի խումբ մուտք գործեց Ազգային ժողովի շենք, որտեղ այդ ժամանակ նիստ էր ընթանում, և նիստին ներկա էին վարչապետն ու կառավարությունը: Ահաբեկիչները գնդակահարեցին Ազգային ժողովի ղեկավարությանը, այդ թվում՝ Կարեն Դեմիրճյանին, վարչապետ՝ Վազգեն Սարգսյանին և այլ պատգամավորներին ու նախարարներին. «Միասնություն» դաշինքը գլխատվեց:

Ահաբեկչությունից հետո քաղաքական ճգնաժամն անմիջապես չհարթվեց: Հանրապետության նախագահի և նրա շրջապատի գործունեության և ձեռնարկած զանազան միջոցների շնորհիվ, 2000 թվականին Հայաստանի ներքաղաքական իրավիճակը քիչ թե շատ կայունացավ:

2003 թվականի փետրվարի 19-ին տեղի ունեցան Հայաստանի Հանրապետության նախագահի չորրորդ ընտրությունները: Քվեարկվեցին Հանրապետության նախագահի ինը թեկնածուներ, այդ թվում՝ Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը: Երկրորդ փուլ դուրս եկան թեկնածուներ Ռոբերտ Քոչարյանը և Ստեփան Դեմիրճյանը: Երկրորդ փուլում, որը տեղի ունեցավ 2003 թվականի մարտի 5-ին, Հանրապետության նախագահ ընտրվեց Ռոբերտ Քոչարյանը: Հայաստանի բնակչության մի մասը, ինչպես վկայում է այդ օրերի մամուլը, գտնում էր, որ ընտրությունները կեղծված են:

2003 թվականի մայիսի 25-ին տեղի ունեցան Ազգային ժողովի հերթական ընտրությունները, որոնց մասնակցում էին **21 կուսակցություններ և դաշինքներ**: Ազգային ժողովի ընտրություններում հինգ տոկոսի սահմանագիծը հաղթահարեցին վեց կուսակցություն և դաշինք: Սակայն ընտրություններում ոչ մի քաղաքական ուժ չկարողացավ ստանալ ընտրողների ձայների մեծամասնությունը: Հատկանշական է, որ երբեմնի իշխանական կուսակցություն եղած ՀԺԿ-ն դադարեց այդպիսին լինելուց, իսկ մյուս իշխանական կուսակցությունը՝ ՀՀԿ-ն, շարունակեց մնալ նույն իշխանական կուսակցությունը, որի անդամներն արդեն համախմբվել էին Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի շուրջ:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը վաղուց արդեն փոփոխությունների կարիք ուներ, և դեռևս Հանրապետության նախագահի 1998 թվականի մայիսի 19-ի հրամանագրով ստեղծվել էր սահմանադրական փոփոխությունների հանձնաժողով, սակայն այդ փոփոխություններն իրականություն դարձան միայն 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին անցկացված հանրաքվեով: Սահմանադրական փոփոխություններով Հայաստանում սկսվեց ժողովրդավարության և պառլամենտարիզմի զարգացման նոր փուլ:

Սահմանադրական փոփոխությունները չանդրադարձան Հայաստանի պետական կառավարման ձևի վրա: Հայաստանը մնաց որպես կիսանախագահական հանրապետություն: Սահմանադրական փոփոխություններով միայն ուժեղացվեցին պետական կառավարման ձևի խորհրդարանական տարրերը:

Սահմանադրական փոփոխություններով, ի թիվս այլնի, արձանագրվեց նաև, որ պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք (հոդված 3):

Սահմանադրական փոփոխություններով, ըստ էության, ամրագրվում էին նոր արժեքային համակարգի հիմքեր: Մարդը համարվում էր հիմնական արժեք, համապատասխանաբար, փոփոխվում էին անհատի և պետության հարաբերությունների բնույթն ու հիմքերը:

Ուշագրավ է իշխանությունների տարանջատումն ամրագրող նորմի փոփոխությունը: Այդ փոփոխմամբ «իշխանությունների տարանջատում» հասկացությունը փոխարինվեց «իշխանությունների բաժանում» հասկացությամբ, ինչը, մեր կարծիքով, ավելի ճշգրիտ է արտահայտում այն երևույթը, որն արտացոլվում է: Փոփոխված Սահմանադրությամբ ամրագրվեց, որ պետական իշխանությունը Հայաստանում իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա (հոդված 5): **Այս նորմով ամրագրվեց ոչ միայն իշխանությունների բաժանման, այլև նրանց հավասարակշռության անհրաժեշտությունը, ինչը պառլամենտարիզմի կարևորագույն բաղադրիչի ամբողջացումն էր:**

Սահմանադրական փոփոխություններով սահմանվում էր, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Դա նշանակում է, որ այդ մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք չեն կարող իրենց իսկ կողմից ընդունված ենթաօրենսդրական ակտերով իրենց վերապահել ինչ-ինչ լիազորություններ, ինչը հնարավոր էր նախորդ խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ: Անուղղակի կերպով այս նորմն, ըստ էության, ամրապնդում էր Սահմանադրության և օրենքների գերակայությունը, որը նույնպես պառլամենտարիզմի պահանջներից մեկն է: Սահմանադրական փոփոխություններով վերանայվեց Հայաստանում օրենքի գերակայությունը երաշխավորելու դրույթը և հստակ ամրագրվեց գործող իրավական ակտերի աստիճանականագրությունը՝ Սահմանադրություն-օրենքներ-այլ իրավական ակտեր (հոդված 6):

Իրենց բոլոր թերություններով հանդերձ՝ սահմանադրական փոփոխություններն առաջընթաց քայլ էին Հայաստանում պառլամենտարիզմի զարգացման գործում:

Սահմանադրական փոփոխությունները չանդրադարձան Հանրապետության նախագահի հիմնական գործառույթներին: Նախագահը շարունակում էր հետևել Սահմանադրության պահպանմանը, ապահովել օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը: Նա շարունակում էր մնալ Հանրապետության անկախության, տարածքային ամբողջ-

ջականության և անվտանգության երաշխավորը (հոդված 49): Փոխարենը սահմանադրական փոփոխություններն անդրադարձան Հանրապետության նախագահի դերին և կարգավիճակին: Սահմանադրական փոփոխություններով ամրագրվեց, որ Հանրապետության նախագահը պետության գլուխն է: Այդպիսի դրույթ չէր պարունակում ո՛չ «Հայաստանի Հանրապետության նախագահի մասին» 1991 թվականի օգոստոսի 1-ի օրենքը, որի համաձայն հանրապետության Նախագահը համարվում էր գործադիր իշխանության գլուխը, ո՛չ նախկին խմբագրությամբ Սահմանադրությունը: Սովորաբար, պետության գլուխ է համարվում պետության այն պաշտոնատար անձը կամ հրապարակային իշխանության մարմինը, որն օժտված է երկրի ներսում և միջազգային հարաբերություններում պետությունը ներկայացնելու իրավունքով: Սահմանադրական փոփոխություններով ահա այդպիսի իրավունքով օժտվեց Հայաստանի Հանրապետության նախագահը:

Հարկ է նշել, որ սահմանադրական փոփոխություններով, ընդհանուր առմամբ, սահմանափակվեցին Հանրապետության նախագահի լիազորությունները, սակայն երկրի հասարակական քաղաքական կյանքի որոշ բնագավառներում այդ լիազորությունները ընդարձակվեցին: Այդ տեսակետից իրավական և քաղաքական որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում Հանրապետության նախագահի լիազորությունները օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների իրականացման ոլորտներում, ինչպես նաև Հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի, Հանրապետության նախագահի և կառավարության սահմանադրական-իրավական սկզբունքները:

Անդրադառնալով օրենսդիր իշխանության ոլորտում Հանրապետության նախագահի լիազորություններին՝ նշենք, որ այդ ոլորտում Հանրապետության նախագահի լիազորություններում սահմանադրական էական փոփոխություններ չէին կատարվել: Հանրապետության նախագահը պահպանել էր վետոյի իրավունքը: Բացի այդ, նախկինի պես նա ստորագրում և հրապարակում էր Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենքները: Հանրապետության նախագահը պահպանել էր նաև հրամաններ և կարգադրություններ հրապարակելու լիազորությունը: Սահմանադրական փոփոխություններով միայն վերապահում էր կատարվել, որ Հանրապետության նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները չեն կարող հակասել Սահմանադրությանն ու օրենքներին (հոդված 56):

Սահմանադրական փոփոխություններով վերակառուցվեցին Հանրապետության նախագահի և Ազգային ժողովի այն հարաբերությունները, որոնք կապված էին կառավարության կազմավորման հետ, մասնավորապես վարչապետի նշանակման և ազատման հարցերում: Եթե մինչ սահմանադրական փոփոխությունները Հանրապետության նախագահն իր հայեցողությամբ էր նշանակում և ազատում վարչապետին, իսկ Ազգային ժողովը լիովին մեկուսացված էր այդ կարևոր գործընթացից, կառավարության կազմը

չէր էլ հաստատվում Ազգային ժողովում, ապա սահմանադրական փոփոխություններով նախատեսվեց բոլորովին այլ կարգ: Ամրագրվեց, որ Հանրապետության նախագահը Ազգային ժողովի պատգամավորական խմբակցությունների հետ խորհրդակցությունների հիման վրա վարչապետ է նշանակում պատգամավորների մեծամասնության վստահությունը վայելող անձին, իսկ եթե դա հնարավոր չէ, ապա առավել թվով պատգամավորների վստահությունը վայելող անձին (հոդված 55, կետ 4):

Սահմանադրական փոփոխությունների համաձայն՝ վարչապետի նշանակումից հետո քսանորյա ժամկետում պետք է կազմավորվեր կառավարություն, որի անդամներին վարչապետի առաջարկությամբ նշանակում էր Հանրապետության նախագահը: Կառավարությունն իր կազմավորումից հետո քսանորյա ժամկետում պետք է Ազգային ժողովին ներկայացներ իր ծրագիրը: Ազգային ժողովի կողմից կառավարության ծրագրին հավանություն տալու հարցը պետք է քննարկվեր արտահերթ և քվեարկության դրվեր այն ներկայացնելուց հետո հնգօրյա ժամկետում: Կառավարության ծրագրին հավանություն տալու մասին որոշումը պետք է ընդունվեր Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ (հոդված 74): Եթե Ազգային ժողովը երկու ամսվա ընթացքում երկու անգամ անընդմեջ հավանություն չտար կառավարության ծրագրին, Հանրապետության նախագահը պետք է արձակեր Ազգային ժողովը (հոդված 74.1):

Սահմանադրական փոփոխություններով Հանրապետության նախագահը չէր կարող պաշտոնանկ անել վարչապետին, ինչպես նախկինում էր: Հանրապետության նախագահը կարող էր միայն Ազգային ժողովին ներկայացնել կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ (հոդված 84): Ի դեպ, կառավարությանն անվստահություն հայտնելու մասին որոշման նախագիծ կարող էր ներկայացվել նաև պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից, ինչը նախկինում նախատեսված չէր: Կառավարությանը կարելի էր անվստահություն հայտնել Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ:

Խոսելով Հանրապետության նախագահ - Ազգային ժողով հարաբերությունների մասին՝ նշենք, որ սահմանադրական կարևոր փոփոխություններ կատարվեցին նաև Հանրապետության նախագահի կողմից Ազգային ժողովի արձակման հարցերում: Մինչև սահմանադրական փոփոխությունները Հանրապետության նախագահը, խորհրդակցելով Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ, կարող էր արձակել Ազգային ժողովը և նշանակել արտահերթ ընտրություններ: Հանրապետության նախագահի այս իրավունքն, ըստ էության, անսահմանափակ էր: Սահմանադրական փոփոխություններով այս իրավունքը սահմանափակվեց: Հանրապետության նախագահը կարող էր արձակել Ազգային ժողովը, միայն որոշակի դեպքերում և կարգով (հոդված

55, կետ 3): Հանրապետության նախագահը կարող էր արձակել Ազգային ժողովը, եթե վերջինս երկու անգամ անընդմեջ երկու ամսվա ընթացքում հավանություն չէր տալիս կառավարության ծրագրին: Բացի այդ, Հանրապետության նախագահը Ազգային ժողովը որոշակի դեպքերում կարող էր արձակել՝ Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի առաջարկությամբ: Այդ դեպքերը երեքն էին: Առաջին՝ Ազգային ժողովը հերթական նստաշրջանի ընթացքում որոշում չի կայացնում կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագծի վերաբերյալ, երկրորդ՝ հերթական նստաշրջանի ընթացքում Ազգային ժողովը երեք ամսից ավելի իր կողմից քննարկվող հարցերի վերաբերյալ որևէ որոշում չի կայացնում (հոդված 74.1): Ինչպես տեսնում ենք, սահմանադրական փոփոխությունները միտված էին ոչ թե Ազգային ժողովի նկատմամբ Հանրապետության նախագահի գերակայությունն ապահովելուն, ինչպես մինչ այդ էր, այլ Հանրապետության նախագահ - Ազգային ժողով - կառավարություն եռյակում հնարավոր հակասությունները սահմանադրական ճանապարհով լուծելուն:

Սահմանադրական փոփոխությունների ենթարկվեցին նաև Հանրապետության նախագահի և կառավարության հարաբերությունները: Եթե նախկին խմբագրությամբ Սահմանադրության համաձայն կառավարության կառուցվածքը և գործունեության կարգը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում էր Հանրապետության նախագահի հրամանագրով, ապա սահմանադրական փոփոխություններով հստակ ամրագրվեց, որ կառավարության կառուցվածքը կառավարության առաջարկությամբ սահմանվում է օրենքով: Սակայն սահմանադրական փոփոխություններն անհասկանալի կերպով պահպանեցին այն դրույթը, ըստ որի կառավարության և նրան ենթակա պետական կառավարման այլ մարմինների գործունեության կազմակերպման կարգը վարչապետի ներկայացմամբ սահմանվում է Հանրապետության նախագահի կողմից:

Սահմանադրական փոփոխություններով կառավարությունն ինքնուրույնություն էր ձեռք բերում իր գործունեության կազմակերպման հարցերում: Եթե նախկին խմբագրությամբ սահմանադրությամբ կառավարության նիստերը հրավիրում և վարում էր Հանրապետության նախագահը, ապա սահմանադրական փոփոխություններով կառավարության նիստերը պետք է հրավիրեր և վարեր վարչապետը: Սակայն արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և ազգային անվտանգության հարցերով կառավարության նիստը կարող էր հրավիրել և վարել Հանրապետության նախագահը (հոդված 86): Բացի այդ, եթե նախկին խմբագրությամբ սահմանադրությամբ կառավարության որոշումները ստորագրում էր վարչապետը և վավերացնում՝ Հանրապետության նախագահը, ապա սահմանադրական փոփոխություններով ամրագրվեց, որ կառավարության որոշումները ստորագրում է վարչապետը՝ առանց Հանրապետության նախագահի հետագա վավե-

րացման: Միևնույն ժամանակ Հանրապետության նախագահին իրավունք վերապահվեց կասեցնել կառավարության որոշումների գործողությունը մեկ ամիս ժամկետով և դիմել Սահմանադրական դատարան՝ Սահմանադրությանը դրանց համապատասխանության հարցը պարզելու համար (հոդված 86):

Մեր կարծիքով, սակայն, Հանրապետության նախագահի և կառավարության հարաբերությունների նորովի սահմանադրական կարգավորումը վկայում է այն մասին, որ սահմանադրական փոփոխությունները, այնուամենայնիվ, չվերացրեցին կառավարության կախվածությունը Հանրապետության նախագահից, այլ միայն սահմանափակեցին:

Սահմանադրական փոփոխություններով նկատելիորեն բարձրացվեց Ազգային ժողովի դերը երկրի հասարակական քաղաքական կյանքում: Դրանով իսկ ամրապնդվեցին պառլամենտարիզմի հիմքերը Հայաստանում: Սահմանադրական փոփոխությունները չանդադարձան Ազգային ժողովի բնույթի հստակեցմանը: Ի տարբերություն շատ երկրների սահմանադրությունների, որոնք ամրագրում են իրենց երկրների պառլամենտների ներկայացուցչական բնույթը, Ազգային ժողովը, ըստ Սահմանադրության, մնաց որպես օրենսդիր իշխանություն իրականացնող մարմին (հոդված 62): **Այսպիսի մոտեցումը, երբ Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթը չի ամրագրվում, մեր գնահատմամբ՝ կասկածի տակ է դնում ընտրողների կամքն արտահայտելու և նրանց շահերը ներկայացնելու՝ Ազգային ժողովի որպես ժողովրդի իշխանությունը կրողի, դերն ու նշանակությունը:**

Սահմանադրական փոփոխություններով ամրագրվեց, որ Ազգային ժողովն իր կանոնակարգ օրենքով նախատեսված կարգով կարող է ընդունել նաև ուղերձներ և հայտարարություններ (հոդված 62): Այս լիազորությունը Ազգային ժողովին հնարավորություն էր ընձեռում երկրի ներքին և արտաքին կյանքի կարևոր ու հրատապ խնդիրների կապակցությամբ դրսևորելու սեփական քաղաքական դիրքորոշում:

Սահմանադրական փոփոխություններով երկարացվեց Ազգային ժողովի լիազորությունների ժամկետը: Սահմանվեց, որ Ազգային ժողովն ընտրվում է հինգ տարի ժամկետով՝ նախկին չորս տարվա փոխարեն (հոդված 63):

Սահմանադրական փոփոխությունները չվերանայեցին Ազգային ժողովի պատգամավորների թվաքանակը, որը մնաց նույնը՝ հարյուր երեսունմեկ պատգամավոր: Սակայն համամասնական և մեծամասնական ընտրակարգերով ընտրված պատգամավորների թվաքանակը համապատասխան օրենքով՝ սկսած 1995 թվականից, անընդհատ փոփոխվել է:

Սահմանադրական փոփոխություններով կրկնապատկվեց Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովների թիվը: Եթե նախկին խմբագրությամբ սահմանադրությամբ Ազգային ժողովը կարող էր ստեղծել վեց մշտական հանձնաժողով, ապա սահմանադրական փոփոխություններով Ազգային

Ժողովում կարող էր ստեղծվել ոչ ավելի, քան տասներկու մշտական հանձնաժողով (հոդված 73): Սակայն, պետք է նկատի ունենալ, որ Սահմանադրությամբ Ազգային ժողովի մշտական հանձնաժողովների թիվն ամրագրելը, ըստ էության, ժողովրդի ներկայացուցչական մարմնի իրավունքների անհարկի սահմանափակում է, որը կարող է կաշկանդել այդ մարմնին և լուրջ ազդեցություն գործել նրա գործունեության արդյունավետության վրա:

Սահմանադրական փոփոխություններով վերացվեց պատվիրակված օրենսդրության ինստիտուտը, որը նախատեսված էր նախկին խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ (հոդված 78): **Դա Հայաստանում պառլամենտարիզմի հետագա զարգացմանն ուղղված լուրջ առաջընթաց քայլ էր, որովհետև պատվիրակված օրենսդրությունը և պառլամենտարիզմը անհամատեղելի են:**

Վերը նշվածից բացի, սահմանադրական փոփոխություններով՝

- ամրագրվեց գործադիր իշխանության նկատմամբ պառլամենտական վերահսկողության այնպիսի մի միջոց, ինչպիսին է հարցապնդման ինստիտուտը,

- վերանայվեց Ազգային ժողովի արտահերթ նստաշրջան գումարելու հարցը,

- ամրագրվեց Ազգային ժողովի կողմից վավերացման ենթակա միջազգային պայմանագրերի շրջանակը,

- ամրագրվեցին Ազգային ժողովի բացառիկ օրենսդրական կարգավորման ոլորտները,

- հստակեցվեցին պետական մարմինների ձևավորման և պաշտոնատար անձանց ընտրության կամ նշանակման գործում Ազգային ժողովի լիազորությունները,

- սահմանվեցին դատարանակազմության նոր հիմունքների ամրագրման ու դատական իշխանության անկախության ամրապնդմանն ուղղված դրույթները,

- սահմանվեց արդարադատության խորհրդի կազմավորման նոր կարգ,

- ճշգրտումներ կատարվեցին սահմանադրական արդարադատության ոլորտում, մասնավորապես, ընդլայնվեց Սահմանադրական դատարան դիմող սուբյեկտների շրջանակը:

Եթե ընդհանուր առմամբ բնութագրելու լինենք 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով Հայաստանում հաստատված պառլամենտարիզմը, ապա կարող ենք ասել, որ դրանցով Հայաստանում պետք է հաստատվեր թույլ զարգացած, բայց, այնուամենայնիվ, զարգացած պառլամենտարիզմ: Գործնական կյանքում այդպիսի պառլամենտարիզմը կյանքի կոչելու համար անհրաժեշտ էր միայն հստակ կենսագործել Սահմանադրությունը: Սակայն, Հայաստանի 2005-2015 թվականների

հասարակական-քաղաքական կյանքի հետագա զարգացումները ցույց տվեցին, որ երկրում հաստատվել է բոլորովին այլ պառլամենտարիզմ:

Այսպես՝ 2007 թվականի մայիսի 12-ին տեղի ունեցան չորրորդ գումարման Ազգային ժողովի ընտրությունները: Այդ ընտրություններում հինգ տոկոսի շեմը հաղթահարեցին Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը, որը ստացավ 63 մանդատ, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը՝ 26 մանդատ, ՀՅԴ-ն՝ 16 մանդատ, «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը՝ 8 մանդատ, «Ժառանգություն» կուսակցությունը՝ 7 մանդատ: Ազգային ժողովի ամենաշատ մանդատներն ստացավ ՀՀԿ-ն, որը որպես իշխանության կուսակցություն, պահպանեց իր դիրքերը: Ժողովրդի մի զգալի մասը կրկին համոզված էր, որ ընտրությունները կեղծվել են:

Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը և «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը կազմեցին քաղաքական կոալիցիա, որը համագործակցության համաձայնագիր կնքեց ՀՅԴ-ի հետ: Այս երեք կուսակցություններն էլ սատարում էին Հանրապետության նախագահին: Մի շարք քաղաքական ուժեր, որոնք ակտիվորեն մասնակցում էին նախորդ Ազգային ժողովի և Հանրապետության նախագահի ընտրություններին, այս անգամ չկարողացան հայտնվել Ազգային ժողովում: Քաղաքական կոալիցիան ձևավորեց կառավարություն: Վարչապետ նշանակվեց Սերժ Սարգսյանը: Ակնհայտ էր, որ առաջիկա նախագահական ընտրություններում իշխանությունը պետք է փոխանցվեր վարչապետին՝ Հանրապետության գործող նախագահի համախոհին:

2008 թվականի փետրվարի 18-ին տեղի ունեցան նախագահական հինգերորդ ընտրությունները: Իշխանության կուսակցությունը՝ ՀՀԿ-ն, բնականաբար, նախագահի թեկնածու առաջադրեց հանրապետության վարչապետ Սերժ Սարգսյանին: Գրանցվեցին նախագահի ևս ութ թեկնածուներ, որոնց մեջ առանձնանում էր նախկին նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը: Հանրապետության նախագահի այդ երկու հիմնական թեկնածուներից Սերժ Սարգսյանը ստացավ ընտրողների ձայների 52,8%-ը, իսկ Լևոն Տեր-Պետրոսյանը՝ 22,5% -ը: Լևոն Տեր-Պետրոսյանը և նրա կողմնակիցները, ինչպես նաև ժողովրդի մի ստվար զանգված մերժեցին ընտրությունների արդյունքները: Նրանք գտնում էին, որ այդ արդյունքները կեղծված են:

Հանրապետության նախագահի ընտրություններից անմիջապես հետո երկրում ծայր առան զանգվածային հանրահավաքներ: 2008 թվականի մարտի 1-ին ոստիկանության և ցուցարարների մեջ տեղի ունեցավ լուրջ բախում, որի ընթացքում զոհվեց տասը մարդ, վիրավորվեց ավելի քան երեք հարյուր մարդ: Հանրապետության նախագահի ընտրությունները և հետագա իրադարձությունները կրկին ստվեր գցեցին Հայաստանում ժողովրդավարության վրա, ուժգին հարված հասցրեցին երկրի միջազգային հեղինակությանը, արժեզրկեցին ընտրությունները, խարխլեցին ընտրական

գործընթացների նկատմամբ ժողովրդի վստահությունը: Նախագահական ընտրություններից հետո երկրում ստեղծվեց իշխանությունների նկատմամբ անվստահության և անհանդուրժողականության մթնոլորտ, հասարակությունը երկփեղկվեց և, որպես դրա հետևանք՝ իշխանությունների նկատմամբ անվստահությունը շարունակվում է մինչ օրս:

2012 թվականի մայիսի 6-ին տեղի ունեցան հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովի ընտրությունները: Այդ ընտրություններին մասնակցում էին ութ կուսակցություններ: Ազգային ժողովի ընտրություններում Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը ստացավ 69 մանդատ, «Բարգավաճ Հայաստան» կուսակցությունը՝ 37 մանդատ, «Հայ ազգային կոնգրես» դաշինքը՝ 7 մանդատ, «Օրինաց երկիր» կուսակցությունը՝ 6 մանդատ, ՀՅԴ-ն և «Ժառանգություն» կուսակցությունները՝ հինգական մանդատներ:

2013 թվականի փետրվարի 18-ին տեղի ունեցան Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հերթական ընտրությունները: Քվեարկվեցին նախագահի յոթ թեկնածուներ, այդ թվում՝ հանրապետության գործող նախագահը: Հասկանալի է, որ առավել շատ թվով ձայներ ստացավ գործող նախագահ Սերժ Սարգսյանը՝ 58,6%: Նրա հիմնական մրցակիցը «Ժառանգություն» կուսակցության նախագահ Րաֆֆի Հովհաննիսյանն ստացավ 36,7%-ը: Այս ընտրությունների արդյունքները նույնպես միարժեք չընդունվեցին հասարակության կողմից:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահը 2013 թվականի սեպտեմբերի 4-ի հրամանագրով ստեղծեց իրեն առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների հանձնաժողով: 2014 թվականի ապրիլին հանձնաժողովը հանրապետության նախագահին ներկայացրեց սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ: Այն ուղարկվեց եվրոպական հանձնաժողով (Վենետիկի հանձնաժողով), որն ընդհանուր առմամբ հավանություն տվեց հայեցակարգին: 2015 թվականի մարտի 14-ին Հանրապետության նախագահը նույնպես հավանություն տվեց սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգին և հանձնարարեց մշակել համապատասխան նախագիծ:

Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգը սկզբունքորեն նոր մոտեցում էր որդեգրում հայկական պետականության առջև ծառացած մի շարք հիմնախնդիրների լուծման հարցում: Հայեցակարգում նշվում էին մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք իրենց հետագա լուծումը պետք է ստանային բարեփոխված Սահմանադրությունում: Այդ հիմնախնդիրներից էին, մասնավորապես, իշխանակենտրոն սահմանադրական համակարգից մարդակենտրոն համակարգի անցումը, սոցիալական պետության սահմանադրական սկզբունքի հետևողական իրականացման երաշխիքների ստեղծումը, իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի առավել հետևողական իրացումը, որը ենթադրում է գործառույթ-ինստիտուտ-լիազորություն շղթայի ներդաշնակություն, իշխանության մարմինների գործառույթային,

հակակշռող և զսպող լիազորությունների հաշվեկշռվածություն, իշխանության տարբեր ճյուղերի պատշաճ գործունեություն և գործառնության անկախության ամրապնդում և այլն: Այդ հիմնախնդիրներից էր համարվում նաև Ազգային ժողովի դերի բարձրացումը՝ արդյունավետ օրենսդրության գործունեության, վերահսկողական գործառնության իրականացման, ինչպես նաև պետական իշխանության և կառավարման մարմինների ձևավորման գործում՝ միաժամանակ ստեղծելով խորհրդարանական փոքրամասնության արդյունավետ գործունեության և հակակշռող դերի ամրապնդման համար անհրաժեշտ և բավարար սահմանադրական երաշխիքներ¹:

Հայաստանի քաղաքական գործիչների մի մասը դեմ էր սահմանադրական փոփոխություններին, որոնք նախատեսում էին պետական կառավարման խորհրդարանական ձև: Այդ գործիչները չարախոսում էին, իբր իշխանությունները սահմանադրական բարեփոխումներ են ձեռնարկել ոչ թե Հայաստանում ժողովրդավարությունն ու պառլամենտարիզմը կատարելագործելու, մարդու իրավունքների ու ազատությունների համապատասխան երաշխիքներ ստեղծելու, այլ սոսկ իրենց իշխանությունը պահպանելու նպատակով: Իհարկե, այդպիսի հայտարարությունները ընդամենը անամոթ ապատեղեկատվություն էին, ինչը, ցավոք, կարող էր պարզվել միայն հետագայում, բարեփոխված Սահմանադրությունն ուժի մեջ մտնելուց հետո: 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին տեղի ունեցավ հանրաքվե, և ժողովուրդը «այո» ասաց սահմանադրական բարեփոխումներին:

Հարկ է նշել, որ բարեփոխված Սահմանադրությունը, ըստ էության, Հայաստանի Հանրապետության նոր Սահմանադրություն էր: Բավական է ասել, որ 2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությունն ուներ 220 հոդված՝ մինչ այդ գործող Սահմանադրության 117 հոդվածի փոխարեն, այսինքն՝ բարեփոխված Սահմանադրությունը շուրջ երկու անգամ շատ հոդվածներ է պարունակում, քան նախորդը: Եվ, ի թիվս այլնի, ամենակարևորը՝ **երկիրը կառավարման կիսանախագահական ձևից անցում էր կատարել խորհրդարանական կառավարման ձևի:**

Նոր սահմանադրությունն ստեղծում է Հայաստանում զարգացած պառլամենտարիզմի հաստատման համար անհրաժեշտ և բավարար բոլոր սահմանադրական-իրավական հիմքերը: Հիմնովին փոփոխվում են պետական իշխանության մարմինների փոխհարաբերությունների բնույթը, բարձրանում է Ազգային ժողովի դերն ինչպես օրենսդրական գործունեության ոլորտում, այնպես էլ վերահսկողություն իրականացնելիս և պետական իշխանության ու կառավարման մարմինների ձևավորման գործում: Նոր սահմանադրությունը ստեղծում է նաև խորհրդարանական փոքրամասնության արդյունավետ գոր-

¹ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ: Երևան, 2014 թ.:

ծունեության կառուցակարգեր, ամրագրում է գործադիր իշխանության սահմանադրական հիմքերը, ստեղծում է դատական մարմինների անկախության երաշխիքներ: Նոր սահմանադրությունը ճշտում է Հանրապետության նախագահի դերը քաղաքական համակարգում: Հանրապետության նախագահի հիմնական գործառույթն է դառնում պետական իշխանության մարմինների կողմից Սահմանադրության պահպանմանը հետևելը, իսկ նրա մյուս գործառույթները դառնում են արարողակարգային և խորհրդանշական բնույթի:

Նոր Սահմանադրությունը փոփոխում է Հայաստանի պետական կառավարման ձևը, երկիրը կառավարման կիսանախագահական համակարգից անցում է կատարում խորհրդարանական կառավարման համակարգի: Նոր Սահմանադրության համաձայն՝ Հայաստանում գործադիր իշխանությունն իրականացնում է միայն կառավարությունը՝ Ազգային ժողովի վերահսկողության ներքո, ընդ որում, վարչապետ է նշանակվում խորհրդարանական մեծամասնության թեկնածուն:

Նոր Սահմանադրությունն էապես փոխում է Ազգային ժողովի դերը երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում և պետական իշխանության ու կառավարման մարմինների ձևավորման գործում, ընդլայնում է նրա վերահսկողական լիազորությունները և ամրագրում նրա արդյունավետ գործունեության համար անհրաժեշտ երաշխիքներ:

Նոր Սահմանադրությունը հստակ ամրագրում է Ազգային ժողովի կարգավիճակը և գործառույթները: **Սահմանում է, որ Ազգային ժողովը ժողովրդի ներկայացուցչական մարմինն է** (հոդված 88, մաս 1): Ի դեպ, այսպիսի դրույթ առաջին անգամ է ամրագրվում Սահմանադրությամբ: Հարկ է նշել, որ ներկայացուցչությունը պառլամենտարիզմի հիմքն է և հիմնական բնորոշ գծերից մեկը: Առանց ներկայացուցչության չի կարող լինել պառլամենտարիզմ:

Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթն ապահովվում է ժողովրդական ընտրական համակարգի միջոցով: Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթը երաշխավորվում է կուսակցությունների՝ ընտրողների շահերի և կամքի արտահայտման այդ միջոցների ազատ գործունեությամբ:

Խոսելով Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթի մասին՝ հարկ է նշել նաև, որ Հայաստանում բնակվող ազգային փոքրամասնություններն Ազգային ժողովում նույնպես ունեն իրենց ներկայացուցչությունը: Սահմանադրության համաձայն՝ Ազգային ժողովում ընտրական օրենսգրքով սահմանված կարգով տեղեր են հատկացվում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին (հոդված 89, մաս 2):

Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթի հետ սերտորեն կապված է այն հարցը, թե ում է ներկայացնում պատգամավորը: Այդ հարցի պատասխանը պայմանավորված է ներկայացուցչության այն կոնցեպցիայի բնույթով, որն ընկած է պառլամենտական ներկայացուցչության հիմքում: Պատգա-

մավորը կարող է ներկայացնել միայն կոնկրետ ընտրատարածքի ընտրողների շահերը (**հրամայական մանդատ**), ողջ ժողովրդի շահերը (**ազատ մանդատ**), կոնկրետ կուսակցության շահերը (**կուսակցական մանդատ**): Հայաստանում պատգամավորը ներկայացնում է ամբողջ ժողովրդին, այսինքն՝ նա օժտված է ազատ մանդատով: Սահմանադրությունում ամրագրված է, որ պատգամավորը ներկայացնում է ամբողջ ժողովրդին, կաշկանդված չէ հրամայական մանդատով, առաջնորդվում է իր խղճով և համոզմունքներով (հոդված 94):

Հայաստանում պետական իշխանության օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմինների կազմավորման, ինչպես նաև նրանց հարաբերությունների սահմանադրական-իրավական վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանում պետք է հաստատվի զարգացած պառլամենտարիզմ: Սահմանադրության համաձայն Հայաստանը պետք է լինի ներկայացուցչական պետություն, որտեղ պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք կաշկանդված են Սահմանադրությամբ և օրենքներով, օրենսդիր, գործադիր, դատական իշխանությունները բաժանված են և հավասարակշռված, իսկ գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի վարած ներքին և արտաքին քաղաքականությունը պետք է համապատասխանի բարձրագույն ներկայացուցչական օրենսդիր մարմնում մեծամասնություն կազմող քաղաքական ուժի կամքին:

Սահմանադրությունն ամրագրում է զարգացած պառլամենտարիզմի բազմաթիվ դրույթներ: Նախ՝ Սահմանադրության համաձայն Հայաստանի պետական իշխանության բարձրագույն մարմինը պառլամենտն է՝ Ազգային ժողովը, որը ժողովրդական ներկայացուցչության և ժողովրդի շահերի ինստիտուցիոնալ պետական մարմին է: Սկզբունքորեն Ազգային ժողովը պետք է լինի ժողովրդաիշխանությունը պետական իշխանության հետ միավորող օղակ: Ազգային ժողովի ընտրությունները պետք է անցկացվեն ընդհանուր, հավասար, ազատ և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ:

Այնուհետև, Սահմանադրությունը նախատեսում է, որ Ազգային ժողովը պետք է լինի ժողովրդավարական եղանակով կազմավորված այնպիսի լեգիտիմ ներկայացուցչական մարմին, որը պետք է իրականացնի ոչ միայն օրենսդրական, այլև վերահսկողական գործառույթներ: Սահմանադրության համաձայն Ազգային ժողովը մի կողմից պետք է լինի Հայաստանի ներքին և արտաքին քաղաքականության նորմատիվ իրավական ապահովման և գործնական իրականացման, մյուս կողմից՝ պետական իշխանության այլ մարմինները ձևավորող և նրանց նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող բարձրագույն մարմին: Դա նշանակում է, որ Սահմանադրության համաձայն Ազգային ժողովը պետք է արտոնյալ դիրք ունենա պետական իշխանության մարմինների համակարգում:

Սահմանադրությունն ամրագրում է Հայաստանում իշխանությունների բաժանումը և հավասարակշռությունը, նախատեսում է զսպումների և հակակշիռների մի շարք կառուցակարգեր: Սահմանադրությունը նախատեսում է նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների, ինչպես նաև իրավունքի գերակայությունն ապահովելու իրական հնարավորություններ: Բացի այդ, Սահմանադրությունն ամրագրում է պառլամենտարիզմի այնպիսի մի կարևոր բաղադրիչ, ինչպիսին է բազմակուսակցությունը և գաղափարախոսական բազմակարծությունը, ինչն իրական հնարավորություններ է ստեղծում հասարակության բոլոր շերտերի և խավերի շահերի գործնական իրացման համար, այսինքն՝ ունի պրագմատիկ նշանակություն:

Այսպիսով, Սահմանադրությունն ամրագրում է Հայաստանում պետական իշխանության կազմակերպման այնպիսի ձև, որի հիմքում ընկած են իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման, իրավունքի գերակայության, մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովման, բազմակուսակցության և գաղափարախոսական բազմակարծության սկզբունքները, ինչպես նաև քաղաքական կուսակցությունների մասնակցությամբ համընդհանուր և ազատ ընտրություններով ձևավորված Ազգային ժողովի արտոնյալ դիրքը:

Եվ այսպես՝ Սահմանադրությունը նախատեսում է Հայաստանում հաստատել զարգացած պառլամենտարիզմ, որի համար անհրաժեշտ է միայն գործնականում անշեղորեն կիրառել սահմանադրական-իրավական սկզբունքները և նորմերը: Սակայն, մեր կարծիքով, Հայաստանում այդ սկզբունքների և նորմերի կիրառմանը խոչընդոտում են հասարակական-քաղաքական երկու իրողություն: Առաջին՝ Հայաստանում դեռ չեն ձևավորվել քաղաքական կուսակցություններ, որոնք կկարողանային լիարժեք ներկայացնել հասարակության բոլոր շերտերի և խավերի շահերը: Միակ բացառությունն է, թերևս, ՀՅԴ-ն: Եվ երկրորդ՝ Հայաստանում քաղաքական մշակույթը դեռևս բավական ցածր մակարդակ ունի, մասնավորապես ընտրողները չեն խորշում իրենց քվեները առ քու վաճառքի առարկա դարձնելուց: Այս իրողությունները կարող են խաչ քաշել Ազգային ժողովի ներկայացուցչական բնույթի վրա: Ցավոք, Սահմանադրությունը ընդունելուց և ուժի մեջ մտնելուց հետո այս երկյուղներն իրականություն դարձան:

2017 թվականի ապրիլին պետք է անցկացվեին Ազգային ժողովի վեցերորդ գումարման ընտրությունները: Այդ ընտրություններից հետո պետք է ձևավորվեր այնպիսի Ազգային ժողով, որը բոլորովին նոր դեր պետք է ունենար Հայաստանի պետական և հասարակական-քաղաքական կյանքում: Այդ կապակցությամբ երկրի քաղաքական ուժերի առջև ծառացան լուրջ և դժվարին խնդիրներ: Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունն իր առջև խնդիր էր դրել պահպանել և վերարտադրել նվաճված պետական իշխանությունը, մյուս քաղաքական կուսակցությունները՝ իրենց տեղն ունենալ պետական իշխանության համակարգում:

Դժվարին քաղաքական իրավիճակում էր հայտնվել, հատկապես, Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը: Իշխանությունը պահպանելու և վերարտադրվելու համար նա պետք է վերականգներ իր խարխված վստահությունը և շահեր ժողովրդի համակրանքը: Եվ ահա, 2016 թվականի սեպտեմբերի 13-ին ՀՀԿ-ն կատարում է առաջին քայլը՝ վարչապետ է նշանակում Երևանի նախկին քաղաքապետ Կարեն Կարապետյանին: Վերջինս մի շարք միջոցառումներ է ձեռնարկում փոքր և միջին ձեռնարկատիրական գործունեությունը խթանելու ուղղությամբ: Մի կարճ ժամանակ երկրի տնտեսությունն աշխուժանում է, և ժողովրդի մեջ կրկին ինչ-որ հույսեր են արթնանում:

Վարչապետ Կարեն Կարապետյանը 2016 թվականին անդամագրվում է ՀՀԿ-ին և անմիջապես տեղ զբաղեցնում կուսակցության գործադիր մարմնում, իսկ 2017 թվականի հունվարին ընտրվում է կուսակցության նախագահի առաջին տեղակալ: Ակնհայտ է, որ նա այդ ժամանակ արդեն նվիրված է եղել Ազգի և Հայրենիքի հավիտենության գաղափարներին, որոնք դավանում էր Հայաստանի Հանրապետական կուսակցությունը և խորությամբ ուսումնասիրել է Գարեգին Նժդեհի ուսմունքը:

Նախքան Ազգային ժողովի ընտրությունները՝ Հանրապետության նախագահը, ով նաև ՀՀԿ նախագահն էր, մի քանի անգամ հրապարակավ հայտարարում է, որ իր պաշտոնավարության ժամկետը լրանալուց հետո չի զբաղեցնելու Հանրապետության նախագահի, Ազգային ժողովի նախագահի կամ վարչապետի պաշտոնները: Վարչապետն իր հերթին տարբեր առիթներով հայտարարում է, որ եթե ՀՀԿ-ն Ազգային ժողովում մեծամասնություն կազմի, ինքը կզբաղեցնի վարչապետի պաշտոնը: Հայաստանի ժողովրդի մի մասը հավատում է այդ խոստումներին:

2017 թվականի ապրիլի 2-ին նշանակվում են վեցերորդ գումարման Ազգային ժողովի ընտրությունները: Ազգային ժողովի ընտրություններին մասնակցում էին չորս դաշինք և հինգ կուսակցություններ:

Շուտով լուրեր տարածվեցին նախընտրական քարոզչության փուլում ընտրական օրենսդրության խախտումների մասին: Մասնավորապես, մամուլը տեղեկություններ հաղորդեց Հայաստանի Հանրապետական կուսակցության կողմից վարչական ռեսուրսը օգտագործելու մասին:

Աստիճանաբար ընտրակաշառքը դառնում էր զանգվածային, բաժանվող գումարները մեծանում էին: Եվ ահա, 2017 թվականի մարտի 31-ին Ազգային ժողովի փոխնախագահը, ՀՀԿ գործադիր մարմնի անդամներից մեկը, ով նաև ՀՀԿ կանանց խորհրդի նախագահն էր, Կարեն Դեմիրճյանի անվան մարզահամերգային համալիրում, որտեղ տեղի էր ունենում ՀՀԿ նախընտրական քարոզչության ամփոփումը, պատասխանելով լրագրողների հարցերին, հայտարարեց, թե ընտրակաշառքը բարեգործություն է... Նա տառացիորեն ասաց հետևյալը. «Լինեն հանրապետականները, կամ մեկ այլ կուսակցության ներկայացուցիչները, բարձրաձայնում եմ և խնդրում եմ, որ

տարածք, հասցրեք մեր հանրությանը, որ ով այսօր ցանկություն ունի ընտրակաշառք բաժանելու, նա անում է բարեգործություն: Ուրեմն, նա մի մարդ է, ով պարզապես զբաղված է նվիրատվությամբ, պարզապես նվերներ է տալիս, առանց որևէ հույս ունենալու, որ այդ կերպ կգնի քվե... ընտրակաշառք բաժանելը ուղղակի նվիրատվություն է»: Այնուհետև ՀՀԿ գործադիր մարմնի անդամ, ՀՀԿ կանանց խորհրդի նախագահին ավելացնում է. «Ով որ ուզում է ընտրակաշառք տալ, թող տա, ով որ ուզում է ընտրակաշառք վերցնել, թող վերցնի ու թող գնա ընտրի այնպես, ինչպես իր կամքն է թելադրում»¹: Հանճարե՛ղ է:

Ազգային ժողովի ընտրություններից յոթ ամիս անց ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը հրապարակեց իր վերջնական գեկույցը, որտեղ, մասնավորապես, ասվում է, որ իշխանությունը և քաղաքական ուժերը պետք է միջոցներ ձեռնարկեն ընտրության նկատմամբ հանրային վստահությունը բարձրացնելու ուղղությամբ: Վերջնական գեկույցում շեշտվում է նաև, որ պետք է դատապարտելի դարձնել քվեների առք ու վաճառքը և բացառել ընտրական միջոցառումներին մասնակցելու և քվեարկելու հարցերում այս կամ այն կերպ ճնշումներ գործադրելու դեպքերը²:

Ինչպիսի՞ պառլամենտարիզմ է ներկայումս Հայաստանում, զարգացա՞ծ, թե՞ իմիտացիոն պառլամենտարիզմ: Այդ հարցին կարելի է ճշգրիտ պատասխանել տարիներ անց, երբ ուսումնասիրվեն սահմանադրական սկզբունքների և նորմերի երկարատև գործնական կիրառման արդյունքները, ասենք՝ 2050 թվականին:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. 1995 թ. հուլիսի 5-ի ՀՀ Սահմանադրություն:
2. 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրություն:
3. 2015 թ. դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրություն:
4. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ: Երևան, 2014 թ.:
5. Հայոց պատմություն: Խմբագրությամբ՝ պրոֆ. Հր. Սիմոնյանի, Երևան, 2002:
6. <https://news.am/arm/news/381992.html>
7. www.armradio.am/hy/2017/12/04eshk-jhmig/ 18:03, 04.12.2017:

¹ <https://news.am/arm/news/381992.html>

² www.armradio.am/hy/2017/12/04eshk-jhmig/: 18:03, 04.12.2017.

ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО АРМЯНСКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМА

Аннотация

Обращаясь и прослеживая этапы становления и развития современного армянского парламентаризма, автор статьи считает, что становление парламентаризма в Армении началось с провозглашения независимости в 1990 году с принятием Декларации от 23 августа.

Соответственно автор выделил три основных этапа становления и развития современного армянского парламентаризма. **Первый этап** – этап становления парламентаризма в Армении, включающий период с 23 августа 1990 года по 5 июля 1995 года. Этот этап, по мнению автора, начинается с принятия Декларации о независимости Армении и завершается принятием Конституции Армении.

Второй этап становления и развития парламентаризма в Армении охватывает период от принятия Конституции до внесения в нее изменений, то есть период с 5 июля 1995 года по декабрь 2005 года. Этот этап, по мнению автора статьи, можно назвать периодом утверждения парламентаризма в Армении.

Третий этап становления и развития парламентаризма в Армении охватывает период от внесения конституционных поправок до принятия новой Конституции, то есть период с 2005 по 2015 годы. Этот этап, по мнению автора статьи, можно назвать периодом дальнейшего развития парламентаризма в Армении.

Ключевые слова: Декларация, Конституция, Верховный Совет, Президент Республики Армения, Конституционный Суд, парламентаризм, законодательная, исполнительная, судебная, парламентская форма государственного правления, верховенство права, представительный орган, политический кризис.

STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF MODERN ARMENIAN PARLIAMENTARISM

Annotation

Addressing the stages of formation and development of modern Armenian parliamentarism, the author of the article believes that the formation of parliamentarism in Armenia began with the adoption of the Declaration on the Independence of Armenia dated August 23, 1990.

Accordingly, the author identified three main stages of formation and development of modern Armenian parliamentarism. **The first stage** is the formation of parliamentarism in Armenia, including the period from August 23, 1990, to July 5, 1995. According to the author, this stage begins with the adoption of the Declaration on the Independence of Armenia and ends with the adoption of the Constitution of Armenia.

The second stage of formation and development of parliamentarism in Armenia covers the period from the adoption of the Constitution to the amendments thereto, that is, the period from July 5, 1995, to December 2005. According to the author of the article, this stage can be called the period of establishment of parliamentarism in Armenia.

The third stage of formation and development of parliamentarism in Armenia covers the period from the introduction of constitutional amendments to the adoption of the new edition of the Constitution, that is, the period from 2005 to 2015. According to the author of the article, this stage can be called the period of further development of parliamentarism in Armenia.

Keywords: Declaration, Constitution, Supreme Council, President of the Republic of Armenia, Constitutional Court, parliamentarism, legislative, executive, judicial, parliamentary form of government, rule of law, representative body, political crisis.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.01.2025 թ., տրվել է գրախոսության 12.01.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 01.02.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-112

ՀՐԱՆՏ ՍԱՐԿԻՍՈՎ

Հայ-ռուսական համալսարանի
 Իրավունքի ինստիտուտ,
 Իրավունքի տեսության և
 սահմանադրական իրավունքի
 ամբիոնի դասախոս,
 Հեռուստատեսության և ռադիոյի
 հանձնաժողովի իրավական
 ապահովման բաժնի պետ

**ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ
 ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ ԵՎ
 ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆ
 ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել, քննարկել և ներկայացնել Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների կառավարման համակարգում Ազգային անվտանգության խորհրդի ստեղծման պատմական էվոլյուցիան, «The National Security Act»-ի ընդունման իրավաքաղաքական նպատակները, հետևանքները: Սույն հոդվածում օգտագործվում են հետազոտության համեմատական, վերլուծության և սինթեզի մեթոդները: Հետազոտության առարկան Միացյալ Նահանգների Ազգային անվտանգության խորհրդի ստեղծումն ու պետական կառավարման համակարգում վերջինիս տեղն ու դերն է:

Հիմնաբառեր. ազգային անվտանգություն, Ազգային անվտանգության ռազմավարություն, Ազգային անվտանգության խորհուրդ, Միացյալ Նահանգներ, Թեոդոր Ռուզվելտ, Հարի Թրումեն:

«Ազգային անվտանգություն» եզրույթը պաշտոնական շրջանառության մեջ է դրվել նախորդ դարում. **1901 թվականին** Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների (այսուհետ՝ **ԱՄՆ կամ Միացյալ Նահանգներ, Հ.Ս.**) նախագահ Թեոդոր Ռուզվելտն իր ուղերձում հայտարարեց, որ *ազգային անվտանգության շահը պահանջում է Պանամայի ջրանցքի անեքսիան: Չնայած*

Պանամայի ջրանցքը գտնվում էր այլ **ինքնիշխան** պետության տարածքում, սակայն **կառուցված էր ամերիկյան հարկավորումների միջոցներով**¹:

Ուղերձից անմիջապես հետո «ազգային անվտանգություն» եզրույթը մտավ պարբերական տպագրություն և քայլ առ քայլ սկսվեց գործածվել թե՛ գիտական, թե՛ քաղաքական բնագավառներում: Ելույթից շուրջ 40 տարի անց՝ 1947 թվականին, ԱՄՆ-ում ընդունվեց «Ազգային անվտանգության» մասին օրենքը՝ «**National security act**» («**Ազգային անվտանգության ակտը**», այսուհետ *նաև՝ Ակտ*)²:

Մինչ Ակտի բովանդակությանն ու նշանակությանն անդրադառնալը հարկ է արձանագրել, որ «**ազգային անվտանգություն**» եզրույթն առաջին անգամ սահմանել է ամերիկացի լրագրող, քաղաքական մեկնաբան Վոլթեր Լիփմանը (Walter Lippmann)՝ «**U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic**» (**ԱՄՆ արտաքին քաղաքականությունը՝ Հանրապետության վահանը**) աշխատությունում: Այսպես. «Ազգը գտնվում է անվտանգության *վիճակում* (*վիճակում*, <Մ>), երբ այն ստիպված չէ պատերազմից խուսափելու համար զիջել իր օրինական շահերը և ըստ անհրաժեշտության կարող է պատերազմի միջոցով դրանք պաշտպանել»³:

Ըստ առաջին սահմանման՝ ազգային անվտանգությունը ներկայացվում է որպես մի վիճակ, երբ ազգը՝ որպես հավաքական միավոր, ոչ միայն չի վախենում պատերազմից, այլ նաև պատրաստ ու կարող է, հանուն իր կենսական շահերի սպասարկման, պատերազմ վարել: Այս պարագային մենք գործ ունենք ազգային անվտանգության ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեբանական ասպեկտի հետ:

Երբ առաջին անգամ սահմանվում էր ազգային անվտանգություն եզրույթը, վերջինս ներկայացվում էր պետության և իրավունքի տեսությունից մեզ հայտնի ազգային անվտանգության ընկալման **նեղ իմաստով**՝ որպես զինված ուժերի կարողունակություն: Չքննարկելով այն հանգամանքը՝ արդյո՞ք ճիշտ է, թե՞ ոչ, որ այն ներկայացվել է որպես զինված ուժերի կարողունակության չափանիշ, արձանագրենք, որ հիշյալ սահմանումը հավաքական առումով լուրջ քննադատության չի արժանացել:

Մինչ Ազգային անվտանգության խորհրդի ստեղծմանն անդրադառնալը՝ հարկ ենք համարում արձանագրել, որ նմանատիպ կառույց կամ վերջինիս նախատիպ կոչվածն, այնուամենայնիվ, Միացյալ Նահանգներում գործել է: Այսպես, «Միացյալ Նահանգներում հատուկ ռազմական կաբինետի վերաբերյալ, որը սովորաբար Ազգային պաշտպանության խորհուրդ էր

¹ Основы национальной безопасности. Учеб. пособие для студ. высш. проф. учеб. заведений / [Л.А. Михайлов], - М., Издательский центр "Академия", 2008. - С. 45.

² <https://govtrackus.s3.amazonaws.com/legislink/pdf/stat/61/STATUTE-61-Pg495.pdf> [1/8/2025]

³ Walter Lippmann. US Foreign Policy: Shield of the Republic. An Atlantic monthly press book. Boston: Little, Brown and Compony, 1943, pp. 51-177.

կոչվում, տարբեր առաջարկությունների ենք հանդիպում դեռևս 1911 թվականից: 1916 թվականի Ազգային պաշտպանության ակտով ստեղծվեց համանուն մի կառույց, որը գլխավորում էր Պատերազմի քարտուղարը: Սակայն այդ օրենքը նախնական առաջարկների համեմատ այնքան փոփոխվեց, որ գրեթե չի օգտագործվել, բացառությամբ ավելի ուշ՝ 1940 թվականին Ռուզվելտի կողմից ստեղծված Ազգային պաշտպանության խորհրդատվական խորհրդի (անգլ.՝ NDAC, The Council of National Defence) և դրա ստորաբաժանումների»¹:

«Ազգային անվտանգության խորհուրդը (ԱԱԽ) ստեղծվել է ոչ թե ինքնուրույն, այլ որպես ամբողջական վերակազմավորման մաս, որը վերաբերում էր ամբողջ ազգային անվտանգության համակարգին՝ թե՛ քաղաքացիական, թե՛ ռազմական, ներառյալ՝ հետախուզական գործողությունները, և իրականացվել էր 1947 թվականի Ազգային անվտանգության ակտով: Հետևաբար, դժվար է տարանջատել ԱԱԽ-ի ստեղծումն ավելի լայն վերակազմավորումից, հատկապես հաշվի առնելով, որ ԱԱԽ-ի ստեղծումը շատ ավելի քիչ վիճահարույց էր, քան զինված ուժերի միավորումը, և դրա վրա ավելի քիչ ուշադրություն էր սևեռվում»²:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից և Սառը պատերազմի սկզբից հետո հարափոփոխ աշխարհին ուղղված յուրահատուկ պատասխան էր ԱՄՆ Ազգային անվտանգության խորհրդի (այսուհետ՝ **ԱՄՆ ԱԱԽ**) ստեղծումը, որն իր բնույթով եզակի էր: Ստեղծված պետական նոր ինստիտուտին Ակտով վերապահվեց ազգային անվտանգության բնագավառը համակարգելու և այս բնագավառում քաղաքականությունն ուսումնասիրելու և մշակելու լիազորություններ ու գործիքակազմ:

ԱՄՆ ԱԱԽ-ն իր «տանիքի» տակ սկսեց հավաքագրել անվտանգության և արտաքին քաղաքականության բնագավառներում հայտնի փորձագետների: Իր գործունեության սկզբնական շրջանում ԱՄՆ ԱԱԽ-ն գործում էր որպես Հանրապետության Նախագահի խորհրդականների խորհուրդ՝ խորհրդատվություն և տեղեկատվություն տրամադրելով ազգային անվտանգության վերաբերյալ: Ժամանակի ընթացքում ԱԱԽ-ի տեղն ու դերը պետական ապարատում դարձավ ավելի ֆորմալ, իսկ լիազորությունները՝ առավել ընդգրկուն:

Ակտի ընդունումն ամբողջությամբ ձևափոխեց և վերակառուցեց ԱՄՆ ռազմական, արտաքին քաղաքականության և հետախուզական գործակալությունները՝ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո այդ ծառայությունները կարգավորելու և ավելի հստակեցնելու նպատակով: Համաձայն Ակտի՝ Բանակի դեպարտամենտը միավորվեց ռազմածովային դեպար-

¹ Paul Y. Hammond. American Political Science Review. Volume 54, Issue 4, December, 1960, pp. 899–910.

² <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44828> [1/8/2025].

տամենտի հետ՝ դառնալով Պաշտպանության քարտուղարություն (**Department of Defense**¹), որը գլխավորեց Պաշտպանության քարտուղարը: Ակտը, ի թիվս այլնի, նախատեսում էր ստեղծել առանձին ռազմաօդային ուժեր, ինչպես նաև վերջինիս առանձնացումը ռազմաօդային ուժերի ակադեմիայից:

Ի սկզբանե այս երեք գերատեսչություններից յուրաքանչյուրն իր նախարարով քվադի-նախարարության կարգավիճակ ուներ, սակայն Ակտում կատարված փոփոխություններից հետո՝ 1949 թվականից սկսած, վերջիններս ներառվեցին Պաշտպանության քարտուղարության ենթակայության ներքո: Հարկ է նաև նշել, որ մինչև 1949 թվականը Պաշտպանության քարտուղարությունը կոչվում էր «Ազգային ռազմական հաստատություն» (անգլ.՝ **National Military Establishment, NME**): Քանի որ վերջինս ուներ չափազանց «տհաճ» հապավում՝ **NME (էնըմի)**, որն արտասանությամբ նման է անգլերեն թշնամի՝ **Enemy** բառին, որոշվեց այն վերանվանել:

Ռազմական վերակազմավորման արդյունքում օրենքով ստեղծվեց Ազգային անվտանգության խորհուրդ (անգլ.՝ **National Security Council, NSC**²)՝ Միացյալ Նահանգների Նախագահի խորհրդականների յուրօրինակ ու յուրահատուկ մի կոմիտե, որը կոչված է զբաղվելու ազգային անվտանգությանը վերաբերող ներքին, արտաքին և ռազմական քաղաքականության մշակման և իրացման հարցերով:

Սառը պատերազմի տարիներին «Ազգային անվտանգության» մասին օրենքը, **Մարշալի պլանը**³ և **Թրումենի դոկտրինը**⁴, որպես մեկ ամբողջություն, կազմում էին Նախագահ Թրումենի վարչակազմի ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության իրականացման ընդհանուր ռազմավարության հիմնական բաղադրիչներից մեկը:

Այսպես, ըստ 1947 թվականին ընդունված Ակտի՝ «ԱՄՆ ԱԱԽ-ն կազմված էր Նախագահից, Պետքարտուղարից, Պաշտպանության քարտուղարից, Բանակի քարտուղարից, Նավատորմի քարտուղարից, Ռազմաօդային ուժերի քարտուղարից, Ազգային անվտանգության ռեսուրսների խորհրդի նախագահից և այն պաշտոնյաներից, որոնց Նախագահը կարող էր ժամանակ առ ժամանակ նշանակել որպես ԱՄՆ ԱԱԽ անդամ, գործադիր իշխանության դեպարտամենտների այլ քարտուղարներ, Ռազմամթերքի խորհրդի նախագահ և Հետազոտությունների ու զարգացման խորհրդի նախագահ»⁵:

¹ <https://www.defense.gov> [1/8/2025]

² <https://www.whitehouse.gov/nsc/> [1/8/2025]

³ <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan> [1/8/2025]

⁴ <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine#:~:text=With%20the%20Truman%20Doctrine%2C%20President,external%20or%20internal%20authoritarian%20forces.> [1/8/2025]

⁵ <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44828> [1/8/2025]

Հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգահեռ, ԱՄՆ ԱԱԽ մշտական կազմը ենթարկվեց որոշակի փոփոխությունների, ըստ որոնց հստակ սահմանվեց, թե պետական բարձրագույն պաշտոնյաներից որոնք պետք է համարվեն ԱՄՆ ԱԱԽ մշտական անդամ, ինչպես նաև՝ որ պաշտոնյան, ինչ կարգավիճակում պետք է ծառայություն իրականացնի: Այսպես, «ԱՄՆ ԱԱԽ մշտական անդամներն են՝ Նախագահը, Փոխնախագահը, Պետական քարտուղարը, Գանձապետարանի, Պաշտպանության և Հներգեծիկայի քարտուղարները: ԱՄՆ ԱԱԽ մշտական անդամներ են նաև՝ Հանրապետության գլխավոր դատախազը, Ներքին անվտանգության քարտուղարը, ՄԱԿ-ում Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ներկայացուցիչը, Նախագահի օգնականն ու աշխատակազմի ղեկավարը (Նախագահի աշխատակազմի ղեկավար), Նախագահի Ազգային անվտանգության հարցերով օգնականը (Ազգային անվտանգության խորհրդական), Գիտության և տեխնոլոգիաների քաղաքականության գրասենյակի նախագահը և տնօրենի օգնականը, ինչպես նաև Միացյալ Նահանգների միջազգային զարգացման գործակալության ադմինիստրատորը (Administrator of the United States Agency for International Development)¹:

Ակտով սահմանված կարգով՝ Ազգային հեղափոխության տնօրենը, Միացյալ շտաբի պետերի նախագահը (Joint Chiefs of Staff²), ինչպես նաև Կենտրոնական հեղափոխական վարչության տնօրենն ԱՄՆ ԱԱԽ նիստերին մասնակցում են, սակայն արդեն խորհրդատվական կարգավիճակով:

Հանրապետության Նախագահի խորհրդականը, խորհրդականի տեղակալը և ԱԱԽ իրավախորհրդատուն հրավիրվում են մասնակցելու ԱԱԽ յուրաքանչյուր նիստին: Նախագահի օգնականը և ազգային անվտանգության հարցերով խորհրդականի տեղակալը (ազգային անվտանգության հարցերով խորհրդականի գլխավոր տեղակալը) պետք է մասնակցեն ԱԱԽ յուրաքանչյուր նիստին և ծառայեն որպես քարտուղար»³:

Միացյալ Նահանգների Սահմանադրության 2-րդ հոդվածի 2-րդ բաժնի (Article II, Section 2) 1-ին նախադասությունն ամրագրում է հետևյալը.

«Նախագահը հանդիսանում է Միացյալ Նահանգների Բանակի և Նավատորմի Գլխավոր Հրամանատարը (**Commander-in-Chief, Հ.Մ.**) (...)⁴:

Ըստ Ակտի՝ ԱՄՆ ԱԱԽ-ն կազմված է բացառապես գործադիր իշխանության ներկայացուցիչներից, հիմնականում՝ իրավապահ, արտաքին ու ներքին հետախուզությամբ զբաղվող պետական կառույցների, ինչպես նաև

¹ <https://www.usaid.gov/organization/office-administrator> [1/8/2025]

² <https://www.jcs.mil> [1/8/2025]

³ <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/02/04/memorandum-renewing-the-national-security-council-system/> [1/8/2025]

⁴ https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm#a1_sec1 [1/8/2025]

դիվանագիտական կորպուսի ղեկավարից, ասել կուզենք՝ արտաքին հարաբերությունների և անվտանգության պատասխանատուներից:

ԱՄՆ ԱԱԽ-ն, ստեղծվելով Նախագահ Թրումենի վարչակազմի կողմից, նպատակ ուներ ճգնաժամային և բարդ իրավիճակներում օգնել Հանրապետության Նախագահին՝ համակարգելու Գործադիր իշխանության մարմինների աշխատանքները անվտանգության և արտաքին հարաբերությունների բնագավառներում:

«Ազգային անվտանգության ակտի» 101-րդ հոդվածի (a) մասում (**Section 101 (a)**) ամրագրված դրույթը մեզ թույլ է տալիս պնդել, որ ԱՄՆ ԱԱԽ-ն՝ Հանրապետության Նախագահի վարչակազմում հիմնադրված խորհրդակցական մարմին է:

«*Խորհրդի գործառույթն ազգային անվտանգությանը վերաբերող ներքին, արտաքին և ռազմական քաղաքականության ինտեգրման վերաբերյալ Նախագահին խորհուրդ տալն է, որպեսզի ռազմական ծառայություններին և կառավարության մյուս գերատեսչություններին հնարավորություն ընձեռվի ավելի արդյունավետ համագործակցել ազգային անվտանգությանը վերաբերող հարցում*»¹:

Շարունակելով Ակտի ուսումնասիրությունը՝ կբացահայտենք Ազգային անվտանգության խորհրդի հավելյալ լիազորությունները ևս: Այսպես, Ակտի 101-րդ հոդվածի (b) մասի 1-ին ու 2-րդ կետերը (**Section 101 (b (1), (2))**) սահմանում են.

«Կառավարության քարտուղարությունների (*Departments, Հ.Ս.*) և գործակալությունների՝ ազգային անվտանգությանն առնչվող քաղաքականությունն ու գործառույթներն առավել արդյունավետ համակարգելու նպատակով Նախագահի կողմից հանձնարարված այլ գործառույթներ կատարելուց բացի, *խորհուրդը, Նախագահի հանձնարարությամբ, իրականացնում է իր (հետևյալ, Հ.Ս.) պարտականությունները.*

(1) Կապված մեր փաստացի և պոտենցիալ ռազմական հզորության հետ, ի շահ ազգային անվտանգության, գնահատել և արժևորել Միացյալ Նահանգների նպատակները, պարտավորությունները և ռիսկերը, ինչի կապակցությամբ (**խորհրդի, Հ.Ս.**) նպատակն է Նախագահին առաջարկություններ անելը.

(2) Քաղաքականության վերանայում, որը վերաբերում է ազգային անվտանգությանն առնչվող քարտուղարությունների և գործակալությունների ընդհանուր հարցերին, և այս կապակցությամբ առաջարկություններ ներկայացնել Նախագահին»²:

¹ <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> [28/11/2024]

² <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> [1/8/2025]

ԱՄՆ ԱԱԽ-ն Դաշնային Կառավարության առանցքային ինստիտուտ է, որը պատասխանատու է ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության հարցերում Նախագահին խորհրդատվություն տրամադրելու համար:

«Ճգնաժամային կառավարման դեպքում հատկապես կարևոր է անվտանգության միջոցառումների օպերատիվ իրականացումը, երբ գործադիր իշխանությունը տեղեկատվությունը, փորձը, պատկերացումներն ու գիտելիքները, որոնք առկա են կառավարության տարբեր մակարդակներում և գերատեսչություններում, պետք է կարող լինի գործածել»¹: ԱՄՆ ԱԱԽ-ն, ի թիվս այլնի, ներկայանում է որպես, այսպես կոչված, ճգնաժամային կառավարման մարմին, որի առանցքային լիազորությունը Հանրապետության Նախագահի սահմանադրական գործառույթներն իրականացնելուն օժանդակելն ու օգնելն է:

Ուսումնասիրելով Ակտի դրույթները և վկայակոչված հատվածները՝ կարող ենք առանձնացնել Ազգային անվտանգության խորհրդի հետևյալ լիազորությունները:

Նախագահին խորհուրդներ տրամադրելը. ԱՄՆ ԱԱԽ-ն Հանրապետության Նախագահին տրամադրում է խորհրդատվություններ և ուղղորդում ազգային անվտանգության, արտաքին քաղաքականության ու պաշտպանության բնագավառներին առնչվող հարցերի լուծման պարագայում: Սա ենթադրում է միջազգային և ազգային անվտանգության տարբեր խնդիրների լուծման նպատակով Հանրապետության Նախագահի կողմից կայացվող, ենթադրյալ որոշումների մի քանի տարբերակների առաջարկում՝ ներկայացնելով համապատասխան սցենարների նկարագրությունները:

Ազգային անվտանգությանն առնչվող քարտուղարությունների և գործակալությունների աշխատանքների համակարգում. ԱՄՆ ԱԱԽ-ն կարևորագույն դեր է զբաղեցնում ազգային անվտանգությանն առնչվող քարտուղարությունների² և գործակալությունների գործունեության, աշխատանքային քաղաքականության մշակման, իրականացման և համակարգման աշխատանքներում: Այս կարևոր լիազորությունը թույլ է տալիս, որպեսզի Գործադիր իշխանությունը՝ Նախագահին իր վարչակարգով, ապահովի ազգային անվտանգությանն առնչվող խնդիրների միասնական և արդյունավետ գույքագրում, ապա՝ նաև լուծում:

Համաձայն Ակտի կանոնակարգումների՝ Հանրապետության Նախագահն օժտված է Ազգային անվտանգության խորհրդի կազմում հանձնաժողովներ ստեղծելու իրավասությամբ: Այսպես, Ակտի **Section 101, (h) մասի (1) կետով** Ազգային անվտանգության խորհրդի կազմում *Արտաքին հետախուզության հանձնաժողովի ձևավորման* բացառիկ իրավասությունը վերապահվել է

¹ Anthony Wanis-St. John. The National Security Council: Tool of Presidential crisis management. Journal of Public and International Affairs, vol. 9, no. 1 (1998).

² Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում որպես այդպիսին նախարարություններ գոյություն չունեն. առկա են քարտուղարություններ (անգլ.՝ **Departments**):

Նախագահին, իսկ **(2)-րդ կետով՝** հաստատում է վերջինիս կազմը: Արտաքին հետախուզության հանձնաժողովի լիազորությունները ներառում են.

- Միացյալ Նահանգների ազգային անվտանգության շահի, ազգային անվտանգության ապահովման համար անհրաժեշտ հետախուզական տեղեկատվության նույնականացում, համադրում և վերլուծություն.

- Հանձնաժողովի կողմից Ազգային անվտանգության խորհրդի կողմից նախանշված ազգային շահերի սպասարկումը, ինչպես նաև ազգային անվտանգության ապահովման առաջնահերթությունների սահմանումը.

- Միացյալ Նահանգների կողմից իրականացվող հետախուզական գործողությունների իրականացման նպատակով անհրաժեշտ քաղաքականության մշակումը, հաստատումը, որը ներառում է անհրաժեշտ հետախուզական միջոցառումների նպատակների, խնդիրների և ժամկետների հաստատումը:

Section 101, (i) մասը նախատեսում է Անդրազգային մարտահրավերների հանձնաժողովի (անգլ.՝ **The Committee on Transnational Threats**) հիմնում:

Section 101A, (a) կետը՝ Ընդհանուր հետախուզության համայնքի խորհրդի (անգլ.՝ **Joint Intelligence Community Council**) հիմնում:

«Ընդհանուր հետախուզության համայնքի խորհուրդն ազգային անվտանգության ապահովմանն ուղղված համագործակցային, միասնական, ազգային հետախուզական միջոցառումների մշակման և իրականացման գործում պետք է աջակցի Ազգային հետախուզության տնօրենին (**հեղկյալ ճանապարհներով, Հ.Ս.**).

(1) Պահանջների սահմանման, բյուջեների մշակման, ֆինանսական կառավարման և հետախուզական համայնքի գործունեության մշտադիտարկման ու գնահատման, ինչպես նաև այլ հարցերի առնչությամբ խորհրդադրվություն է տրամադրում Տնօրենին, որոնց վերաբերյալ Տնօրենը կարող է խորհրդադրվություն հայցել.

(2) Տնօրենի կողմից հաստատված կամ մշակված ծրագրերի, քաղաքականության և ուղեցույցների ժամանակին իրականացման ապահովում»¹:

Հետախուզական հատուկ ծառայությունների աշխատանքների վերահսկողություն. Ի թիվս այլնի, ԱՄՆ ԱԱԽ-ն վերահսկում և գնահատում է Գործադիր իշխանության այն մարմինների գործունեությունը, որոնք առնչվում են հետախուզական գործունեության հետ, համոզվելով, որ դրանք համապատասխանում են ազգային անվտանգության նպատակներին, Հանրապետության Նախագահին տրված խորհրդատվություններին, ինչպես նաև վերջիններս, հիմնվելով նորմատիվ բազայի վրա, իրականացվում են:

Ազգային անվտանգության ապահովումը ենթադրում է բարդ, ճգնաժամային հարցերի, խնդիրների և իրավիճակների հանգուցալուծում, ինչ

¹ <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> [1/8/2025]

նպատակով էլ, ի թիվս այլնի, հիմնադրվել էր Ազգային անվտանգության խորհուրդը: Սույն համատեքստում կարող ենք ենթադրել, որ, ընդհանուր հաշվով, ԱՄՆ ԱԱԽ-ն պատասխանատու է օժանդակել Հանրապետության Նախագահին՝ կառավարելու առաջացած ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին ճգնաժամերը, արտակարգ իրավիճակները, ինչպես նաև վերջիններիս հավուր պատշաճի արձագանքելը: Ճգնաժամերի և արտակարգ իրավիճակների ներքո անհրաժեշտ է հասկանալ բնական աղետներ, ահաբեկչական հարձակումներ և միջազգային հակամարտություններ:

Ազգային անվտանգության ապահովմանն առնչվող քաղաքականության մշակումը. ԱՄՆ ԱԱԽ-ն, ի թիվս այլնի, պատասխանատու է ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության բնագավառների ռազմավարությունների մշակման համար: Սույն նպատակին հասնելու համար ԱՄՆ ԱԱԽ-ն դյուրացնում է հաղորդակցությունը և համակարգումը տարբեր քարտուղարությունների, գործակալությունների և իշխանության բոլոր ճյուղերի միջև՝ ապահովելով արդյունավետ և անհրաժեշտ համագործակցությունը:

Եզրակացություն

Ըստ այդմ, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Ազգային անվտանգության խորհրդի կազմի, կառուցվածքի ու լիազորությունների մասով կարող ենք կատարել հետևյալ արձանագրումները.

1. Նպատակն ու մանդատը: Ապահովել ազգային անվտանգության և պետական շահերի՝ ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին, պաշտպանության ռազմավարության մշակումը: Ազգային անվտանգության խորհուրդը ազգային անվտանգության բնագավառում քաղաքականության մշակման և որոշումների կայացման համակարգման պետական բարձրագույն ինստիտուտն է:

2. Կազմը: Միացյալ Նահանգներում Ազգային անվտանգության խորհուրդն ունի լայն կազմ: Ազգային անվտանգության խորհուրդը ներառում է Գործադիր իշխանության բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց, որոնք համակարգում են արտաքին հարաբերությունները, ներքին և արտաքին անվտանգության, ինչպես նաև ֆինանսական և էներգետիկ բնագավառները: Ազգային անվտանգության խորհրդի կազմում ներառված են Նախագահը, Փոխնախագահը և Նախագահի վարչակարգի այլ առանցքային անդամները, ինչպես նաև առանցքային տեղ է զբաղեցնում Միացյալ Նահանգների միջազգային զարգացման գործակալության ադմինիստրատորը:

3. Համակարգման բնագավառը: Ազգային անվտանգության խորհուրդը կարևորագույն դերակատարում ունի արտաքին հարաբերությունների և անվտանգության բնագավառներում գործունեություն ծավալող տարբեր

քարտուղարությունների (նախարարությունների), ինստիտուտների և գործակալությունների աշխատանքների համակարգման գործընթացում: Ազգային անվտանգության խորհուրդը նպաստում է ազգային անվտանգության խնդիրների լուծման համակարգված և կոնսենսուսային որոշումների կայացմանը:

4. Գործառույթներն ու լիազորությունները: Ազգային անվտանգության խորհուրդն օժտված է ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության հարցերով ազգային (ինչպես ներպետական, այնպես էլ գլոբալ) ռազմավարությունների մշակման լայն լիազորություններով: Վերջինիս առանցքային գործառույթը Հանրապետության Նախագահին և Վարչակարգի այլ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց անվտանգության և արտաքին հարաբերությունների բնագավառների համակարգման տիրույթում առկա խնդիրների ձևակերպման և դրանց լուծման քաղաքականության մշակման վերաբերյալ խորհուրդներ տալն է: Ազգային անվտանգության խորհուրդը հաճախ կայացնում է Հանրապետության վերաբերյալ առանցքային որոշումներ՝ ազգային անվտանգության և արտաքին հարաբերությունների խնդիրների լուծման վերաբերյալ: ԱՄՆ Նախագահը, ռազմավարական որոշումներ կայացնելիս, կարծիքների, դատողությունների և առաջարկությունների համար գրեթե միշտ դիմում է Ազգային անվտանգության խորհրդին: Որոշումներից զատ Նախագահը, ի թիվս այլնի, կարող է դիմել այնպիսի հարցերի պատասխաններ ստանալու համար, որոնք ներառում են ռազմական դոկտրինի և այլ պետությունների հետ փոխհարաբերությունների վերաբերյալ տարաբնույթ ռազմավարությունների և քաղաքականությունների մշակումը: Հատկանշական է, որ Ազգային անվտանգության խորհրդում որոշումների կայացման գործընթացում Հանրապետության Նախագահն օժտված է լայն ինքնուրույնությամբ:

5. Ստեղծման պատմությունը: Մինչև դասական իմաստով Ազգային անվտանգության խորհուրդը հիմնելը՝ Միացյալ Նահանգներում 1911-1916 թվականներին գործել է հատուկ ռազմական կաբինետ՝ Ազգային պաշտպանության խորհուրդ: Այնուհետև, 1916 թվականի Ազգային պաշտպանության ակտով ստեղծվեց համանուն մի կառույց, որը գլխավորում էր Պատերազմի քարտուղարը: 1940 թվականին Նախագահ Ռուզվելտի կողմից ստեղծվում է Ազգային պաշտպանության խորհրդատվական խորհուրդը, որն էլ գործում է մինչ 1947 թվականը: Միացյալ Նահանգներում Ազգային անվտանգության խորհուրդը ստեղծվեց 1947 թվականին՝ «Ազգային անվտանգության» ակտով:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Основы национальной безопасности: Учеб. пособие для студ. высш. проф. учеб. заведений / [Л.А. Михайлов]. - М.: Издательский центр «Академия», 2008.
2. **Walter Lippmann.** US Foreign Policy: Shield of the Republic. An Atlantic monthly press book. Boston: Little, Brown and Company, 1943.
3. **Paul Y. Hammond.** American Political Science Review. Volume 54, Issue 4, December 1960.
4. **Anthony Wanis-St. John.** The National Security Council: Tool of Presidential crisis management. Journal of Public and International Affairs, vol. 9, no. 1 (1998).
5. National Security Act of 1947.

Էլեկտրոնային ռեսուրսներ

1. <https://govtrackus.s3.amazonaws.com/legislink/pdf/stat/61/STATUTE-61-Pg495.pdf> [01.08.2025 թ.]
2. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44828> [01.08.2025 թ.]
3. <https://www.defense.gov> [01.08.2025 թ.]
4. <https://www.whitehouse.gov/nsc/> [01.08.2025 թ.]
5. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan> [01.08.2025 թ.]
6. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine#:~:text=With%20the%20Truman%20Doctrine%2C%20President,external%20or%20internal%20authoritarian%20forces> [01.08.2025 թ.]
7. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44828> [01.08.2025 թ.]
8. <https://www.usaid.gov/organization/office-administrator> [01.08.2025 թ.]
9. <https://www.jcs.mil> [01.08.2025 թ.]
10. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/02/04/memorandum-renewing-the-national-security-council-system/>
11. https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm#a1_sec1 [01.08.2025 թ.]

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРЕДПОСЫЛКА СОЗДАНИЯ СОВЕТА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА В СОЕДИНЕННЫХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Аннотация

Целью статьи является изучение, обсуждение и представление исторической эволюции создания Совета национальной безопасности в системе государственного управления США, правовых и политических целей принятия “Закона о национальной безопасности” и его последствий. В статье используются методы сравнения, анализа и синтеза. Объектом исследования является создание Совета национальной безопасности США и его место и роль в системе государственного управления.

Ключевые слова: национальная безопасность, стратегия национальной безопасности, Совет национальной безопасности, Соединенные Штаты, Теодор Рузвельт, Гарри Труман.

THE HISTORICAL BACKGROUND OF THE ESTABLISHMENT OF THE NATIONAL SECURITY COUNCIL AND THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Annotation

The purpose of this article is to study, discuss, and present the historical evolution of the establishment of the National Security Council in the governance system of the United States, the legal and political objectives of the adoption of the “National Security Act,” and its consequences. The article uses comparative, analytical, and synthesis methods of research. The subject of the study is the establishment of the United States National Security Council and its place and role in the state governance system.

Keywords: National Security, National Security Strategy, National Security Council, United States, Theodore Roosevelt, Harry Truman.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.01.2025 թ., պրվել է գրախոսության 12.01.2025 թ., ընդունվել է պատգարության 01.02.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-124

ԴԱՎԻԹ ՀԱԿՈԲՅԱՆ*ՀՀ Սահմանադրական դատարանի**նախագահի օգնական,**Հայ-ռուսական համալսարանի դասախոս*

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԴՐԱՆՑՈՒՄ ՀԱՄԸՆԴՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԿՈՆԿՐԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱՑՈՒՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Հոդվածում «սահմանադրական կարգի» ու «սահմանադրական կարգի հիմունքների» տարանջատման հիմքով վերլուծվել են «սահմանադրական կարգի» հասկացության բնորոշումները և վեր են հանվել դրանցում առկա բացթողումներն ու թերությունները, առաջադրվել են սահմանադրական կարգին բնորոշ որոշակի հատկանիշներ և այդ հիմքով փորձ է արվել կառուցել սահմանադրական կարգի հեղինակային բնորոշումը:

Հիմնաբառեր. սահմանադրություն, սահմանադրական կարգ, սահմանադրական կարգի հիմունքներ, համընդհանրություն, առանձնահատկություն, եզակիություն, հատկանիշ, հասկացություն:

Սահմանադրական իրավունքի գիտության մեջ օգտագործում են «սահմանադրական կարգ» և «սահմանադրական կարգի հիմունքներ» հասկացությունները և ամենատարածված մոտեցման համաձայն՝ «սահմանադրական կարգը պետության և քաղաքացիական հասարակության սահմանադրությամբ ամրագրված կառույցն է», «իսկ սահմանադրական կարգի հիմունքները հասարակության և պետության կառույցի էությունը կազմող գլխավոր արմատական հասարակական հարաբերություններն են և դրանցից արտաբերված համապատասխան սկզբունքները»¹: Օրինակ, Օ.Գ. Ռումյանցևի կարծիքով՝ «պետական և հասարակական կարգի օբյեկտիվ հիմքեր ունեցող սահմա-

¹ См. **Безуглов А.А., Солдатов С.А.** Конституционное право России. В трех томах. Том 1. – М., 2001, էջեր 213-214, 351-352:

նադրական սկզբնահիմքերն իրենց արտահայտությունն են գտնում սահմանադրական կարգի հիմունքներում»¹:

Հիմք ընդունելով հասկացության այս տարանջատումը՝ փորձենք վերլուծել տվյալ հասկացությունները: Բնորոշումներից մեկի համաձայն՝ «սահմանադրական կարգը պետության սահմանադրությամբ ամրագրված որոշակի ձևը, կազմակերպման որոշակի եղանակն է»²: Մեկ այլ բնորոշման համաձայն՝ «սահմանադրական կարգն այն կարգն է, որի պայմաններում պահպանվում են մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները, իսկ պետությունը գործում է սահմանադրությանը համապատասխան»³:

Վերոբերյալ բնորոշումները չեն կարող համարվել լիարժեք և ընդունելի, որովհետև դրանցում սահմանադրական կարգը վերագրվում է միայն պետության կառույցին, իսկ երկրորդում միաժամանակ շեշտադրվում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պահպանումը: Սակայն սահմանադրական կարգը վերաբերում է ոչ միայն պետությանը, ինչպես նաև մարդուն, այլև հասարակական ողջ համակարգին, հետևաբար նաև դրա առանցքային ենթահամակարգերին (տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր, մշակութային և այլն): Այս դիտողությանը համապատասխան գրականության մեջ առկա են սահմանադրական կարգի այնպիսի բնորոշումներ, որոնք ավելի լայն են իրենց տրամաբանական ընդգրկման աստիճանով: Դիտարկենք դրանցից մի քանիսը: Օ.Գ. Ռումյանցևը սահմանադրական կարգը սահմանում է որպես «սոցիալ-իրավական հարաբերությունների և ինստիտուտների ամբողջական համակարգ, որը ենթարկված է բարոյական և սահմանադրական անվերապահ թելադրանքներին (պահանջներին): Դրանք հիմնված են հիմնարար կարգադրագրիչների համակցության վրա, որոնք նպաստում են հասարակական պրակտիկայում և իրավագիտակցության մեջ՝ **մարդու, քաղաքացիական հասարակության ու պետության** միջև կայուն, արդար, մարդասիրական ու իրավական կապերի ամրագրմանը»⁴:

Վ.Տ. Կաբիշևը սահմանադրական կարգը դիտարկում է որպես սահմանադրական հարաբերությունների համակարգ, որպես սահմանադրական-իրավական կարգավորման, ինչպես նաև սահմանադրական նորմերի ու սկզբունքների արդյունք, որոնք կարգավորում ու ամրագրում են իրականում գոյություն ունեցող կարգի հասարակական հարաբերությունների առանձին տեսակները⁵:

¹ Տե՛ս **Румянцев О.Г.** Основы конституционного строя России. - М., 1994, էջ 22:

² Տե՛ս **Козлова Е.И., Кутафин О.Е.** Конституционное право России. - М., 1999, էջ 76:

³ Տե՛ս **Баглай М.В.** Конституционное право Российской Федерации. - М., 1999, էջ 98:

⁴ Տե՛ս **Румянцев О.Г.** Основы конституционного строя России. - М., 1994, էջ 23-24:

⁵ Տե՛ս **Кабышев В.Т.** Становление конституционного строя России // Конституционное развитие России: межвузовский научный сборник. - Саратов, 1993, էջ 4:

Վերը բերված բնորոշումների վերլուծությունը հիմք է տալիս պնդելու, որ դրանց բնորոշ են որոշակի թերություններ ու բացթողումներ այնքանով, որքանով դրանց մի մասին, ինչպես նշվեց վերևում, **առաջին**¹ բնութագրական է նեղ ընդգրկման աստիճանը, քանի որ սահմանադրական կարգերը վերագրվում են միայն անհատին և պետությանը, հազվադեպ միայն պետությանը, այնինչ դրանց ընդգրկման առարկայական ոլորտում անհրաժեշտորեն պետք է ներառվի նաև բուն հասարակությունը՝ իր քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, հոգևոր-մշակութային հարաբերություններով:

Սահմանադրական կարգի վերը բերված բնորոշումների **երկրորդ** թերությունն այն է, որ դրանցում անտեսված է սահմանադրական կարգերի այնպիսի հատկանիշ, ինչպիսին է դրանց սոցիալական նշանակությունը (կամ առաքելությունը): Մասնավորապես՝ վերը բերված բնորոշումներից ոչ մեկը չէր պարունակում նման բնույթի որևէ հատկանիշ: Այդուհանդերձ գրականության մեջ կան սահմանադրական կարգի որոշ բնորոշումներ, որոնք ներառում են սահմանադրական կարգի սոցիալական նշանակությանը վերաբերող հատկանիշ, սակայն մասնակիորեն: Այսպես օրինակ՝ Յու.Պ. Երեմենկոն սահմանադրական կարգը բնորոշում է որպես հասարակության մեջ գերիշխող տնտեսական, քաղաքական և գաղափարական հարաբերությունների սահմանադրական ձևով արտահայտված համակարգ, որոնք կենսագործում են ժողովրդի լիիշխանությունը (ինքնիշխանությունը) և որոշում են ամբողջ հասարակության էությունը և հիմնական գծերը¹: Ըստ Յու.Պ. Երեմենկոյի՝ ստացվում է, որ սահմանադրական կարգի գլխավոր առաքելությունը ժողովրդաիշխանության կենսագործումն է: Համաձայնվելով այս պնդման հետ՝ այդուհանդերձ, պետք է նկատել, որ նման մոտեցումը պարունակում է որոշակի բացթողում, այն իմաստով, որ ընդգծում է, իհարկե, կարևոր, բայց միայն մեկ նպատակ-առաքելություն, այնինչ սահմանադրական կարգի հասարակական նշանակությանը պետք է մոտենալ (վերաիմաստավորել) բավականին լայն տեսանկյունից՝ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ դրանք բացի ժողովրդավարությունից կարող են ունենալ այլ, ընդ որում էական կարևորության նպատակ-առաքելություններ, որոնք իրենց բնույթով կարող են պայմանավորված լինել կոնկրետ հասարակության ու նրա պետության առջև ծառացած կարևորագույն, առանձնակի խնդիրներով:

Այս տեսանկյունից սահմանադրական կարգի կարևոր հատկանիշ պետք է համարել այն, որ դրանք կոչված են կենսագործելու ինչպես ժողովրդաիշխանությունը, այնպես էլ տվյալ հասարակության առջև կանգնած առաջնային խնդիրները, որոնք կարող են լինել տարաբնույթ, վերաբերել

¹ См'у **Еременко Ю.П.** Советская Конституция и законность / Науч. ред. Ржевский В.А. - Саратов, 1982, էջ 18:

հասարակության բոլոր ենթահամակարգերին կամ կարևոր ինչ-որ մասնակի խնդրի:

Սահմանադրական կարգի վերը բերված բնորոշումների **երրորդ** բացթողումը, մեր կարծիքով, համարվում է դրանց կտրվածությունը այն հասարակությունից, որին դրանք վերաբերում են: Միանշանակ ընդունելի է այն, որ սահմանադրական կարգերում և դրանք արտահայտող հիմունքներում (սկզբունքներում) առկա են համընդհանուր միտումներ և բովանդակություն, սակայն, համաշխարհային սահմանադրական զարգացման միտումները վկայում են, որ սահմանադրական կարգերն ու դրանց հիմունքները, ունենալով համընդհանրություն, միևնույն ժամանակ աչքի են ընկնում նաև յուրահատուկ, ինչպես նաև եզակի հատկանիշներով¹: Ձևավորման պատմական ճակատագիրը որոշ պետությունների բերել է սահմանադրական կարգավորման, ներառյալ սահմանադրական կարգի հիմունքների ատիպիկ, ընդհանուր կարգից շեղվող իրավակարգավորումների: Օրինակ՝ Ճապոնիայի 1947 թ. Սահմանադրության 9-րդ հոդվածն ամրագրում է «**պացիֆիզմի՝ սկզբունքը**. «ժողովուրդը հայտարարում է, որ հավերժ հրաժարվում է պատերազմից՝ որպես ազգի ինքնիշխան իրավունքից, ինչպես նաև դրա սպառնալիքից կամ զինված ուժերի կիրառումից՝ որպես միջազգային վեճերի լուծման միջոցից»: Դրանից ելնելով՝ Սահմանադրությունը սահմանում է, որ «երբեք չեն ստեղծվի ցամաքային, ծովային և ռազմաօդային ուժեր, հավասարապես նաև պատերազմի այլ միջոցներ: Պատերազմ վարելու պետության իրավունքը չի ճանաչվում»: Այն չի սահմանում զինվորական ծառայության պարտականության վերաբերյալ դրույթներ²:

Այս փաստը գալիս է հաստատելու, որ սահմանադրական կարգն իր էությանմբ և բովանդակությամբ բացի համընդհանուրից պայմանավորված է

¹ Սահմանադրական իրավունքի գիտության մեջ ընդունված է սահմանադրական սկզբունքների, ըստ իրենց բնույթի, բաժանումը երեք հիմնական խմբերի՝ **համընդհանուր, առանձնահատուկ, եզակի**: Համընդհանուր են համարվում համամարդկային արժեք ունեցող, համաշխարհային քաղաքակրթության կողմից մշակված և արդի սահմանադրությունների մեծ մասին բնութագրական սկզբունքները: Առանձնահատուկ սկզբունքներ են կոչվում մի խումբ պետությունների սահմանադրություններում ամրագրված կամ սահմանադրական որոշակի մոդելին բնորոշ սկզբունքները, օրինակ՝ սոցիալիստական սահմանադրությունների սկզբունքները կամ ազգայնականության սկզբունքը (Բանգլադեշ, Ինդոնեզիա), աֆրիկյան միասնության սկզբունքը: Եզակի սկզբունքներն ամրագրված են միայն առանձին վերցրած երկրի սահմանադրությամբ և արտացոլում են դրա ազգային առանձնահատկությունը: Օրինակ՝ Պակիստանի Սահմանադրությամբ ամրագրված է «իսլամական կենսակերպի» սկզբունքը, իսկ Ճապոնիայում՝ պատերազմից հրաժարվելու (պացիֆիզմ) սկզբունքը (տե՛ս **Енгибарян Р.В.** Конституционное развитие в современном мире: основные тенденции / Р.В. Енгибарян. 2-е изд. - М.: НОРМА, 2010, էջ 154-157:

² Այդ մասին մանրամասն տե՛ս **Маклаков В.В.** Вступительная статья к Конституции Японии // Конституция зарубежных государств; сост. сб., пер., авт. введ. и вступ. ст. В.В. Маклаков. - 5-ое изд., перераб. и доп. - М., 2006, էջեր 381-394:

նաև կոնկրետ հասարակության էական առանձնահատկություններով: Այդ հասարակության առանձնահատկությունները, ձեռք բերելով առանձնակի կարևորություն, որոշակի իրավիճակներում ներառվում են սահմանադրական կարգի շրջանակում և արտացոլվում դրա հիմունքներում: Այս հանգամանքը շատ կարևոր է, որովհետև սահմանադրական կարգի արհեստական ընդօրինակումը (ռեցեպցիան), առանց տվյալ հասարակության տարաբնույթ, պատմական տվյալ պահին կարևոր նշանակություն ունեցող որոշակի առանձնահատկությունների հաշվառման, կարող է առաջացնել էական խզվածք սահմանադրական իրավակարգավորումների (նորմերի) և իրականության միջև, ինչը հղի է բազմաթիվ վտանգներով:

Ամփոփելով արված վերլուծությունը՝ սահմանադրական կարգը կարելի է բնորոշել հետևյալ կերպ. **սահմանադրական կարգը համընդհանուր օրինաչափություններով, ինչպես նաև կոնկրետ հասարակության առանձնակի ու եզակի հատկություններով պայմանավորված՝ անհատի իրավական կարգավիճակի, հասարակության և պետության սահմանադրությամբ հիմնադրված այնպիսի կառույցն է, որը նպատակաուղղված է ժողովրդաիշխանության, ինչպես նաև հասարակության առաջնային նշանակության խնդիրների կենսագործմանը:**

Սահմանադրական կարգի այս բնորոշումը տեղայնացնելով կամ համեմատելով Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված սահմանադրական կարգի հիմունքների հետ՝ ակնհայտ են դառնում հետևյալ եզրահանգումները:

Առաջին՝ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված սահմանադրական կարգի հիմունքները՝ որպես նրա սահմանադրական կարգի իրավաբանական արտացոլում, իրեն վերաբերող կարգավորման օբյեկտի տեսանկյունից ընդգրկում և լայն են այն իմաստով, որ կարգավորման ոլորտ են ներառել ինչպես անհատի կարգավիճակին, այնպես էլ պետության ու հասարակության կառույցին վերաբերող հիմնադրույթներ, որոնք հիմնականում համընկնում են կամ համահունչ են հիմնահարցի համաշխարհային համընդհանուր օրինաչափություններին ու միտումներին, սակայն դրանցում բացակայում են Արցախի որպես հասարակական-պետական ընդհանրության առանձնահատկություններն արտացոլող ինչ-որ հիմունքներ (սկզբունքներ), որոնք պայմանավորված են հենց նրա ակնհայտորեն առկա պատմաքաղաքական, աշխարհաքաղաքական կացության ու կարգավիճակի յուրահատկություններով, հետևաբար պետք է վերհանվեին և հաշվի առնվեին սահմանադրման գործընթացում և ստանային պատշաճ սահմանադրական ամրագրում:

Երկրորդ՝ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրությամբ ամրագրված սահմանադրական կարգի հիմունքների բովանդակային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանց ողջ նպատակային նշանակությունը հանգում է

Ժողովրդաիշխանության համընդհանուր կոնցեպտի (ներառյալ անհատին, հասարակությանը, պետությանը վերաբերող) կենսագործմանը: Սակայն դրանցում բացակայում են Արցախի Հանրապետության ներքին ու արտաքին առանձնահատկություններով պայմանավորված և նրա առջև կանգնած առաջնային նշանակության կոնկրետ խնդիրների կենսագործմանն ուղղված կառուցակարգային հիմունքներն ու սկզբունքները, որոնք պայմանավորված են ոչ թե սահմանադրական կարգի համընդհանուր համատեքստով, այլ առաջին հերթին բխում են Արցախի հասարակության յուրահատուկ ներքին և արտաքին կացությունից, որպես նրա առջև կանգնած առաջնային նշանակություն ունեցող խնդիրներ ու գործառույթներ: Որպես օրինակ կարող ենք նշել Արցախի Հանրապետության արտաքին քաղաքական կացությունը և նրա աշխարհաքաղաքական վիճակը: Հանրապետության չճանաչված լինելու հանգամանքը և նրա շուրջ առկա աշխարհաքաղաքական իրավիճակը պայմանավորում էին մշտական ռազմական ներխուժման վտանգը, որը, ի տարբերություն ճանաչված պետության, չուներ դրա չեզոքացման արտաքին քաղաքական, դիվանագիտական համապատասխան լծակներն ու կառուցակարգերը: Հետևաբար պաշտպանության կազմակերպման հարաբերությունների կարգավորումները Արցախի Հանրապետությունում պետք է արժանանային առանձնահատուկ ուշադրության, վերածվեին յուրահատուկ բնույթի սահմանադրական կարգի հիմունքների՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով: Պետք է համաձայնվել նաև այն հեղինակների հետ, ովքեր Հայաստանի Հանրապետության ու Արցախի Հանրապետության աշխարհաքաղաքական առանձնահատկություններից ելնելով՝ հիմնավորում են, որ պետական կառուցակարգի կազմակերպական ու գործառույթային սկզբունքներից է պաշտպանունակության սկզբունքը, և որպեսզի այդ սկզբունքից բխող իրավական պահանջների իրավական գործողությունը տարածվի և՛ հանրային իշխանության կառույցի, և՛ հասարակության (ժողովրդի), և՛ քաղաքացիների վրա, սկզբունքը պետք է ունենա «սահմանադրական կարգի հիմունքի» իրավական ուժ¹:

¹ Ա. Վաղարշյանն այդ սկզբունքը մեկնաբանում է որպես ելակետային դրույթ, որի կենսագործումը կապահովի պետական համակարգի ինքնապահպանումը, ինքնավերարտադրումը, ինքնակատարելագործումը՝ արտակարգ, ռազմական իրավիճակներում (տե՛ս Վաղարշյան Ա.Գ., Պետության և իրավունքի տեսություն-1: (Դասախոսություններ), ԵՊՀ, Եր., Հեղինակային հրատարակություն, 2016. էջ 203-206): Վաղարշյան Ա.Գ. «Պետության կառավարման ձևը և նրա պաշտպանության ու անվտանգության պրոբլեմը»: «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, թիվ 2 (88). 2016, էջ 45-53; Այս սկզբունքի բովանդակային տարրերը զարգացրել է նաև Լ. Բարսեղյանը (տե՛ս Վաղարշյան Ա.Գ., Բարսեղյան Լ.Վ., «Պաշտպանունակությունը որպես սահմանադրական կարգի հիմունք. Նորմատիվ բովանդակությունը և հարաբերակցությունը պետական կառուցակարգի այլ սկզբունքների հետ»: «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, թիվ 1-2(95-96). 2018, էջ 232-245):

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սահմանադրական կարգը, դրա սահմանադրական հիմունքների շրջանակն ու բովանդակությունն իրենց էությամբ, ինչպես նաև սոցիալական նշանակությամբ, բացի համընդհանուրից, պայմանավորված են նաև կոնկրետ հասարակության առանձնացող, երբեմն նաև եզակի հատկություններով: Հետևաբար **սահմանադրական կարգը համընդհանուր օրինաչափություններով, ինչպես նաև կոնկրետ հասարակության առանձնակի ու եզակի հատկություններով պայմանավորված՝ անհատի իրավական կարգավիճակի, հասարակության և պետության սահմանադրությամբ հիմնադրված այնպիսի կառույցն է, որը նպատակաուղղված է ժողովրդաիշխանության, ինչպես նաև հասարակության առաջնային նշանակության խնդիրների կենսագործմանը:**

Մեթոդաբանական հիմք ընդունելով այս բնորոշումը՝ ակնհայտ է, որ Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության սահմանադրական կարգի հիմունքները, կարգավորման օբյեկտի տեսանկյունից լինելով ընդգրկուն և լայն, համահունչ հիմնահարցի համաշխարհային համընդհանուր օրինաչափություններին ու միտումներին, բաց են ու որոշակի առումով թերի՝ Արցախի որպես հասարակական-պետական ընդհանրության պատմաքաղաքական, աշխարհաքաղաքական կացության ու կարգավիճակի առանձնահատկություններն արտացոլելու, ինչպես նաև սահմանադրական կարգի սոցիալական նպատակային նշանակությունը համակարգային ու ամբողջական կերպով կարգավորելու տեսանկյուններից:

Օգտագործված իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. **Безуглов А.А., Солдатов С.А.** Конституционное право России. В трех томах. Том 1. - М., 2001.
2. **Румянцев О.Г.** Основы конституционного строя России. - М., 1994.
3. **Козлова Е.И., Кутафин О.Е.** Конституционное право России. - М., 1999.
4. **Баглай М.В.** Конституционное право Российской Федерации. - М., 1999.
6. **Кабышев В.Т.** Становление конституционного строя России // Конституционное развитие России: межвузовский научный сборник. - Саратов, 1993.
7. **Еременко Ю.П.** Советская Конституция и законность / Науч. ред. Ржевский В.А. - Саратов, 1982.

8. **Енгибарян Р.В.** Конституционное развитие в современном мире: основные тенденции / Р.В. Енгибарян. 2-е изд. – М.: НОРМА, 2010.

9. **Маклаков В.В.** Вступительная статья к Конституции Японии // Конституция зарубежных государств. Сост. сб., пер., авт. введ. и вступ. ст. В.В. Маклаков. – 5-ое изд., перераб. и доп. – М., 2006.

10. **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Պետության և իրավունքի տեսություն-1: (Դասախոսություններ), ԵՊՀ, Եր., Հեղինակային հրատարակություն, 2016. էջ 203-206):

11. **Վաղարշյան Ա.Գ.**, «Պետության կառավարման ձևը և նրա պաշտպանության ու անվտանգության պրոբլեմը»: «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, թիվ 2 (88). 2016, էջ 45-53:

12. **Վաղարշյան Ա.Գ., Բարսեղյան Լ.Վ.**, «Պաշտպանունակությունը որպես սահմանադրական կարգի հիմունք. Նորմատիվ բովանդակությունը և հարաբերակցությունը պետական կառուցակարգի այլ սկզբունքների հետ»: «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, թիվ 1-2(95-96). 2018, էջ 232-245):

ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ В КОНТЕКСТЕ ОТРАЖЕНИЯ В НИХ УНИВЕРСАЛЬНОСТИ И КОНКРЕТНОСТИ

Аннотация

В статье на основе разграничения понятий конституционного строя и основ конституционного строя раскрыты признаки понятия “конституционный строй”, выявлены имеющиеся в них упущения и недостатки, даны определенные характеристики, присущие конституционному строю, и на этой основе предпринята попытка дать авторское определение конституционного строя.

Ключевые слова: конституция, конституционный порядок, основы конституционного строя, универсальность, особенность, уникальность, признак, понятие.

THE PROBLEMS OF THE CONCEPT OF CONSTITUTIONAL ORDER IN THE CONTEXT OF REFLECTION OF UNIVERSALITY AND CONCRETENESS THEREIN

Annotation

Based on the separation of the “constitutional order” and the “foundations of constitutional order”, the definitions of the “constitutional order” were analyzed in the article, the omissions and shortcomings therein were identified, and certain characteristics inherent in the constitutional order were put forward, and on this basis, an attempt was made to build the author's definition of the constitutional order.

Keywords: constitution, constitutional order, foundations of constitutional order, universality, peculiarity, uniqueness, characteristic, concept.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 03.03.2025 թ., փրվել է գրախոսության 12.03.2025 թ., ընդունվել է պատգրության 21.03.2025 թ.:

1(118)2025

ՍԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՄՔԻՈՆ

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-133

ԱՆՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի
աշխատակազմի իրավախորհրդավարական
վարչության անհատական
դիմումների վերլուծության
բաժնի գլխավոր մասնագետ,
Եվրոպական համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԻ ՍԿՋԲՈՒՆՔԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ամփոփագիր

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը համընդհանուր իրավական սկզբունք է, որն իր ամրագրումն է ստացել ՀՀ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածով¹: Վերոգրյալ սկզբունքի կապակցությամբ դեռևս 18-րդ դարում ֆրանսիացի հայտնի փիլիսոփա Շ. Մոնտեսքյոն գրել է. «եթե քաղաքացիների անմեղությունը ցանկապատված չէ, ապա ազատությունը նույնպես ցանկապատված չէ»²: Գիտական գրականության մեջ հեղինակների մեծամասնությունն անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը դիտարկում է բացառապես որպես քրեադատավարական սկզբունք: Չկիսելով վերոգրյալ կարծիքը՝ սույն հոդվածի շրջանակներում անհրաժեշտ ենք համարում քննարկել անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի ներդրման և հստակ իրավական ամրագրման անհրաժեշտությունը վարչաիրավական հարաբերություններում: Հետևաբար՝ սույն հոդվածի շրջանակներում փորձել ենք վեր հանել վարչաիրավական հարաբերություններում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի ներդրման և օրենսդրական հստակ ամրագրման անհրաժեշտությունը հիմնավորող գործոնները և առավել հստակ ընդգծել տվյալ

¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

² Տե՛ս **Монтескье Ш.Л.** О духе законов / Пер. с фр. А. Горнфельда. - М.: Издательство АСТ, 2022, էջ 57:

սկզբունքի կիրառման ոլորտը հենց խնդրո առարկա իրավահարաբերություններում՝ հաշվի առնելով վարչաիրավական հարաբերությունների բազմազանությունը:

Հիմնաբառեր. անմեղության կանխավարկած, վարչական պատասխանատվություն, վարչական իրավախախտում, վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործ, անմեղության կանխավարկածի կիրառությունը վարչաիրավական հարաբերություններում:

Գիտական համայնքում առկա են տարբեր տեսակետներ կապված վարչական իրավունքում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի գոյության անհրաժեշտության հարցի հետ: Ավելին, վարչական իրավունքով զբաղվող և վարչական մասնագիտացմամբ իրավաբանների և տեսաբանների հիմնական մասը գտնում է, որ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի գոյությունն անհրաժեշտ է վարչական իրավունքում, քանի որ այն անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության կարևոր երաշխիքներից մեկն է:

Մասնավորապես, Ա. Պ. Շերգինը, որպես մոդելային համակարգ, առաջարկել է վարչական դատավարության մի շարք սկզբունքներ, որոնցում ներառված է նաև անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը¹:

Ն. Դ. Բախրախը գտնում է, որ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի գործողության ոլորտը չպետք է սահմանափակվի և այդ սկզբունքի բովանդակության մեջ պետք է ներառվի քրեական կամ վարչական պատասխանատվության ենթարկված յուրաքանչյուր անձ²:

Բ. Վ. Ռոսինսկին ևս ընդգծում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի անխախտելիությունը վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթներում³:

Մեկ այլ հեղինակ՝ Ն. Ն. Յուկանովը համոզված է անմեղության կանխավարկածի անհրաժեշտության մեջ՝ ապացուցելով անմեղության կանխավարկածը որպես վարչական գործընթացի սկզբունք դիտարկելու հիմնավորվածությունը⁴:

¹ Տե՛ս **Шергин А.П.** Процессуальная составляющая правового регулирования административной ответственности // Административное право и процесс. 2010. № 3. էջ 3–7:

² Տե՛ս **Бахрах Д.Н., Ренов Э.Н.** Производство по делам об административных правонарушениях: Пособие для слушателей нар. ун-тов. - М.: Знание, 1989. էջ 95:

³ Տե՛ս **Росинский Б.В., Стариков Ю.Н.** Административное право: Учебник. 4-е изд., пересмотр. и доп. - М.: Норма, 2009. էջ 897:

⁴ Տե՛ս **Цуканов Н.Н.** Правовые презумпции в административной деятельности милиции: дис. ... канд. юрид. наук. - Омск, 2001:

Հեղինակներ Յու. Ի. Միգաչովը, Լ. Լ. Պոպովը և Ս. Վ. Տիխոմիրովը ևս նշել են, որ անմեղության կանխավարկածը վարչական պատասխանատվության սկզբունք է¹:

Ն. Գ. Դեմենկովան, Մ. Ս. Իգնատովան, Ի. Յու. Ստարիկովը ևս անմեղության կանխավարկածը դասել են վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի վարույթի սկզբունքների շարքին²:

Ողջ վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ հարկ է արձանագրել, որ վարչական իրավունքի տեսաբանները համոզված են, որ վարչական իրավունքում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի գոյությունը վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարույթների ընթացքում անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելիս խիստ պահանջված և անհրաժեշտ է:

Քննարկվող համատեքստում հարկ է նշել, որ ոստիկանության և դրա ծառայողների նկատմամբ վստահության բացակայության կամ պակասի ներկայում հասունացած խնդիրն իր գիտական աշխատություններում, ի թիվս այլոց, բարձրացրել է Օ. Ի. Յոկոլովան: Վերջինս իրավացիորեն նշել է, որ «ոստիկանության նկատմամբ բնակչության վստահությունը կարելի է միայն վաստակել, և ոչ մի իրավական նորմ դա չի երաշխավորում»³:

Ամբողջությամբ կիսելով վերոգրյալ կարծիքը՝ գտնում ենք, որ ոստիկանության և դրա ծառայողների նկատմամբ վստահության աստիճանի (մակարդակի) վրա մեծ ազդեցություն է թողնում հասարակության կարծիքը, որը ձևավորվում է նաև վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթների որակական, այն է՝ բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության արդյունքում: Գտնում ենք, որ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունը, առաջին հերթին, կարող է երաշխավորվել անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի իրացման միջոցով, քանի որ տվյալ սկզբունքն ապահովում է արդար, հիմնավորված և օրինական որոշումների կայացումը: Ողջ վերոշարադրյալը հաստատում է վարչական իրավունքում՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթների ընթացքում, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի գոյության և, հատկապես, օրենսդրությամբ դրա ուղղակիորեն ամրագրման անհրաժեշտությունը:

¹ Տե՛ս **Мигачев Ю.И., Попов Л.Л., Тихомиров С.В.** Административное право Российской Федерации: Учебник для вузов / Под ред. Л.Л. Попова. 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2024. էջ 182:

² Տե՛ս **Деменкова Н.Г., Игнатова М.С., Стариков И.Ю.** Административное право в схемах и таблицах: Учеб. пособие. - Москва: Проспект, 2019. էջ 112:

³ Տե՛ս **Цоколова О.И.** К вопросу о презумпции доверия полиции // Научный портал МВД России. 2019. № 1 (45). էջ 126:

Ընդհանուր առմամբ, հաշվի առնելով վարչական իրավունքի առանձնահատկությունները՝ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ վերջինս կարգավորում է մի կողմից ֆիզիկական և (կամ) իրավաբանական անձանց, իսկ մյուս կողմից՝ պետության՝ ի դեմս պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց միջև հարաբերությունները: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վարչական իրավահարաբերություններում մի կողմը (սուբյեկտներից մեկը) միշտ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձն է, իսկ մյուս կողմը՝ պետական իշխանությամբ և լիազորություններով օժտված պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը և դրա պաշտոնատար անձը (հետևաբար՝ գործնականում տվյալ իրավահարաբերություններում առկա չէ կողմերի միջև իրավահավասարություն), գտնում ենք, որ նման անհավասար պայմաններում վարչական իրավահարաբերության մի կողմի՝ պետության իշխանությանը որոշակիորեն զսպող և հակակշռող գործոն կարող է հանդիսանալ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի լիարժեք ներդրումը վարչական իրավունքում: Այնուամենայնիվ, վարչական օրենսդրության մեջ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքն անհրաժեշտ է լիարժեքորեն ներդնել և երաշխավորել ոչ թե առհասարակ բոլոր տեսակի վարչական իրավահարաբերություններում, այլ բացառապես վարչական իրավախախտումների հիման վրա վարույթների ընթացքում՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի վարչական պատասխանատվության հարցը լուծելիս: Ուստի՝ մեր առաջարկը կառուցված է այն տրամաբանությամբ, որ **անմեղության կանխավարկածը վարչական իրավունքում ենթակա է կիրառման միայն վարչական իրավախախտումների հիման վրա վարույթներով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց վարչական պատասխանատվության հարցը լուծելու իրավահարաբերություններում:**

Սույն համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ մի քանի կարևոր հանգամանքների, որոնք ևս վկայում են վարչական իրավունքում անմեղության կանխավարկածի գոյության անհրաժեշտության մասին:

Առաջին հերթին, ինչպես արդեն վերը նշել ենք, վարչական իրավահարաբերությունների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ տվյալ իրավահարաբերության սուբյեկտները, ի տարբերություն քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտների, վարչական դատավարության՝ կողմերի իրավահավասարության հիման վրա իրականացվելու սկզբունքի առկայությամբ հանդերձ, միևնույն է, գործնականում իրավահավասար չեն՝ պայմանավորված սուբյեկտներից մեկի պետաիշխանական լիազորություններով օժտված լինելու հանգամանքով: Վերը նշվածի համատեքստում հարկ է նշել, որ վարչական իրավահարաբերությունների սուբյեկտներից մեկը միշտ պետությունն է՝ ի դեմս պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց:

Հետևաբար, գտնում ենք, որ վարչական իրավունքում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի լիարժեքորեն ներդրումը որոշակի առումով կարող է հավասարեցնել վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթի կողմերի ուժերը և ապահովել վերջիններիս շահերի հավասարակշռումը: Ավելին՝ վարչաիրավական հարաբերությունների՝ պետական լիազորություններով օժտված կողմը, իր աշխատանքային պարտականությունների բնույթով և իրացմամբ պայմանավորված, հիմնականում առավել իրազեկ է գործող իրավակարգավորումների վերաբերյալ, հետևաբար՝ առավել «զինված» դատավարության ընթացքում և օժտված առավել մեծ լծակներով:

Հավելելով՝ հարկ է նշել, որ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով վարույթում պետությունն օժտված է պետական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու իրավասությամբ և, իր կարգավիճակով պայմանավորված, ունի որոշակի լծակներ, հետևաբար նաև՝ ապացույցներ ներկայացնելու առավել լայն հնարավորություններ: Մինչդեռ, անձը, ում նկատմամբ վարույթ է իրականացվում, օժտված չէ վերոգրյալով, հետևաբար՝ անձի՝ վարչական պատասխանատվության հարցը լուծելիս կարևոր նշանակություն ունի անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի իրացումը:

Սույն համատեքստում հարկ է նշել, որ վարչական դատավարությունում գործում է դատարանի կողմից գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու («ex officio») սկզբունքը, որը ևս որոշակի առումով ուղղված է վարչաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտների շահերի հավասարակշռմանը: Ինքնին տվյալ սկզբունքի էությունը կայանում է դատաքննության ընթացքում դատարանի ակտիվ ներգրավվածությունն ապահովելու մեջ՝ ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց նկատմամբ հանրային-իշխանական լիազորություններով օժտված սուբյեկտների ունեցած փաստացի առավելությունները մեղմելու և հավասարակշռելու անհրաժեշտության հաշվառմամբ: Այնուամենայնիվ, տվյալ սկզբունքի հիմքում ընկած է դատարանի հայեցողությունը, հետևաբար այն վարչաիրավական հարաբերություններում ոչ միշտ է հանդիսանում սուբյեկտների շահերի հավասարակշռման արդյունավետ և լիարժեք երաշխավորման գործիքակազմ:

Հաջորդիվ, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքն ուղղված է վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությանը, հետևաբար և՛ հիմնավորված, արդարացի և օրինական որոշման կայացմանը: Ուստի՝ ներկայացվող առաջարկի կենսագործումը կնպաստի պետության՝ ի դեմս պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց նկատմամբ քաղաքացիների վստահության մակարդակի բարձրացմանը: Ավելին՝ գտնում ենք, որ վերջիններիս նկատմամբ հասարակության վստահության մակարդակի վրա բացասաբար ազդող գործոններից մեկն

անձանց որոշ դեպքերում ոչ հիմնավոր կերպով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պրակտիկան է: Կարծում ենք, որ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով անձանց վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պարագայում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի գործողությունը կբարձրացնի վարչական վարույթն իրականացնող մարմնի՝ անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ որոշումների, իսկ դրանց իրավաչափությունը դատական կարգով վիճարկելու պայմաններում՝ նաև դատարանի համապատասխան որոշումների որակը: Մասնավորապես, վերոգրյալ գործերով անմեղության կանխավարկածի կիրառումը կարող է նպաստել գործի բոլոր հանգամանքների բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննությանը և վարչական իրավախախտում կատարած անձանց բացահայտմանը՝ միաժամանակ նպաստելով այդ կապակցությամբ հասարակության, այդ թվում և հատկապես՝ վարույթի մասնավոր մասնակից հանդիսացող ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց շրջանում տվյալ գործընթացի իրավաչափության և արդարացիության հանդեպ հավատի բարձրացմանը:

Եզրափակելով՝ հարկ ենք համարում ևս մեկ անգամ ընդգծել վարչական իրավունքում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի ներդրման անհրաժեշտությունը: Ընդ որում՝ տվյալ ոլորտում անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը պետք է կիրառվի միայն վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելիս:

Բացի այդ, սույն համատեքստում հարկ է նաև նշել, որ վարչական իրավախախտումները քրեական իրավախախտումներից հիմնականում տարբերվում են իրավախախտման բնույթով, որի տարբերակման ցուցիչն առավելապես տվյալ իրավախախտման հանրային վտանգավորության աստիճանն է: Այսինքն՝ վարչական իրավախախտումները քրեական իրավախախտումներից տարբերակող հատկանիշներից է դրանց առավել նվազ հանրային վտանգավորության աստիճան ունենալու հանգամանքը: Որպես օրինակ կարող ենք ներկայացնել հետևյալ իրավիճակը. անձի կողմից ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումն ինքնին վարչական իրավախախտում է և հանգեցնում է վարչական պատասխանատվության (օրինակ՝ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքի 124-րդ հոդվածը¹, որով սահմանվում է վարչական պատասխանատվություն տրանսպորտային միջոցների վարորդների կողմից ճանապարհային երթևեկության կանոնները խախտելու համար), այնուամենայնիվ, եթե ճանապարհային

¹ Տե՛ս «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգիրք, ՀՍՀՀ 1985/23, ընդունվել է 1985 թվականի դեկտեմբերի 6-ին, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=201371>

երթնեկության կանոնների խախտման հետևանքով մարդու առողջությանը վնաս է պատճառվել (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածը¹, որը քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում ճանապարհային երթնեկության անվտանգության ապահովմանն ուղղված պահանջները կամ ճանապարհային երթնեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման անվտանգությունն ապահովող կանոնները խախտելու համար), ապա այդ պարագայում ի հայտ է գալիս քրեական իրավախախտման հիման վրա անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Հետևաբար՝ վերոշարադրյալը ևս հիմնավորում է վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով անմեղության կանխավարկածի կիրառման անհրաժեշտությունը, քանի որ քրեական պատասխանատվությունը վարչական պատասխանատվությունից առավելապես տարբերվում է իրավախախտման բնույթով և հանրային վտանգավորության աստիճանով և նման տարբերակման հիմքում ընկած է օրենսդրի կամքը:

Սույն համատեքստում հարկ է վկայակոչել Սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի սեպտեմբերի 22-ի ՍԴՈ-832 որոշումը, որով Սահմանադրական դատարանն արտահայտել է դիրքորոշում առ այն, որ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը կիրառելի է ոչ միայն ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան որպես քրեական հանցանք որակված արարքների առնչությամբ հարուցված վարույթների նկատմամբ, այլև, պայմանավորված տվյալ արարքի բնույթով և նախադրյալով պատասխանատվության տեսակներով ու խստությամբ՝ կարող են կիրառվել նաև վարչական և կարգապահական պատասխանատվության վարույթների նկատմամբ²:

Վերոգրյալի կապակցությամբ հարկ է նաև նշել, որ մի շարք պետություններ իրենց ազգային օրենսդրություններում որդեգրել են հենց նման քաղաքականություն: Այսպես, օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքի³ 1.5. հոդվածով ամրագրված է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը՝ իր մեջ ներառելով նաև դրա տարրերը: Համաձայն վերոգրյալ հոդվածի 2-րդ մասի՝ «այն անձը, որի նկատմամբ վարվում է վարչական իրավախախտման գործով վարույթը, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով նախատեսված կարգով՝ գործը քննած դատավորի, մարմնի, պաշտոնատար անձի օրինական ուժի մեջ մտած որոշմամբ»: Նույն հոդվածի

¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ մտել՝ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=199821>

² Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 22.09.2009 թ. ՍԴՈ-832 որոշումը:

³ Տե՛ս «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» Ռուսաստանի Դաշնության օրենսգիրքը, ընդունվել է Պետական դումայի կողմից՝ 20.12.2001, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/

3-րդ և 4-րդ կետերով սահմանված են անմեղության կանխավարկածի հիմնական տարրերը, դրանք են՝ վարչական պատասխանատվության ենթակա անձը չպետք է ապացուցի իր անմեղությունը (որոշակի բացառություններով) և չփարատված կասկածները լուծվում են հոգուտ վարչական իրավախախտում կատարած անձի: Կարծում ենք, որ անմեղության կանխավարկածի վերաբերյալ համապատասխան դրույթ պետք է սահմանել նաև ՀՀ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքով:

Ղազախստանի Հանրապետության «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգիրքը¹ ևս նախատեսում է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի կիրառությունը տվյալ ոլորտում: Այսպես՝ տվյալ օրենսգրքի 10-րդ հոդվածով սահմանվում է.

«1. Անձը, որի նկատմամբ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործ է հարուցվել, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով նախատեսված կարգով և հաստատված չէ գործն իր լիազորությունների շրջանակներում քննած դատավորի, մարմնի (պաշտոնատար անձի)՝ օրինական ուժի մեջ մտած որոշմամբ:

Վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործը կարճված վարույթի կարգով քննելու, ինչպես նաև տուգանքը վճարելու անհրաժեշտության մասին կարգադրագրով քննելու դեպքում այն անձը, որի նկատմամբ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործ է հարուցվել, համարվում է անմեղ մինչև համապատասխան վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը:

2. Ոչ ոք պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը:

3. Մեղավորության վերաբերյալ ցանկացած կասկած մեկնաբանվում է հոգուր այն անձի, որի նկատմամբ վարչական իրավախախտման վերաբերյալ գործ է հարուցվել: Նրա օգտին պետք է լուծվեն նաև այն կասկածները, որոնք ծագում են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսդրության կիրառման ժամանակ»:

Որոշ երկրների իրավական համակարգերում վարչական իրավախախտումները հանդես են գալիս որպես քրեաիրավական արարքներ և ներառված են քրեական օրենսդրության մեջ: Որպես օրինակ կարող ենք ներկայացնել Բելգիայի Թագավորության, Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության, Շվեյցարիայի Համադաշնության, Իտալիայի Հանրապետության, Դանիայի Թագավորության ազգային օրենսդրությունները, որոնցում վարչական իրավախախտումները դասվում են քրեական հանցագործությունների շարքին և ներառված են տվյալ պետությունների քրեական օրենսդրություններում²: Այս

¹ Տե՛ս «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» Ղազախստանի Հանրապետության օրենսգիրքը, ընդունվել է 2014 թվականի հուլիսի 5-ին, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399&pos=5;-106#pos=5;-106

² Закопырин В.Н., Дазмарова Т.Н., Зверев А.Н., Тимохов В.П., Васильева И.В. Законодательство об административных правонарушениях в России и за рубежом: историко-

առումով ուշագրավ է, որ վերը թվարկված երկրների պարագայում ևս վարչական իրավախախտումների նկատմամբ, չնայած դրանց՝ քրեական հանցագործությունների շարքին դասվելու հանգամանքի, միևնույն է, կիրառելի է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը:

Արդյունքում, հաշվի առնելով ողջ վերոշարադրյալը՝ եզրահանգում ենք, որ անհրաժեշտ է դուրս գալ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի նեղ մեկնաբանության շրջանակներից՝ դրա կիրառման ոլորտը տարածելով նաև վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերով անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հարաբերությունների նկատմամբ: Գտնում ենք, որ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը պետք է վերաբերելի իրավական ամրագրում ստանա Հայաստանի Հանրապետության վարչական օրենսդրությամբ՝ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքով, ինչպես նաև Վարչական դատավարության օրենսգրքով:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:
2. «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» ՀՀ օրենսգիրք, ՀՍՀԳՍ 1985/23, ընդունվել է 1985 թվականի դեկտեմբերի 6-ին, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=201371>
3. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 5-ին, ուժի մեջ մտել՝ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=199821>
4. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Ռուսաստանի Դաշնության օրենսգիրք, ընդունվել է Պետական դումայի կողմից՝ 20.12.2001, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/
5. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Ղազախստանի Հանրապետության օրենսգիրք, ընդունվել է 2014 թվականի հուլիսի 5-ին, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399&pos=5;-106#pos=5;-106
6. Սահմանադրական դատարանի 22.09.2009 թ. ՍԴՈ-832 որոշումը:

правовой генезис // Национальный интерес, национальная идентичность и национальная безопасность / Под ред. И. Савченко. Том 102. Европейские труды по социальным и поведенческим наукам. Европейское издательство, 2021 г. էջեր 1186–1194:

7. **Бахрах Д.Н., Ренов Э.Н.** Производство по делам об административных правонарушениях: Пособие для слушателей нар. ун-тов. - М.: Знание, 1989.
8. **Деменкова Н.Г., Игнатова М.С., Стариков И.Ю.** Административное право в схемах и таблицах: Учеб. пособие. - М.: Проспект, 2019.
9. **Закопырин В.Н., Дазмарова Т.Н., Зверев А.Н., Тимохов В.П., Васильева И.В.** Законодательство об административных правонарушениях в России и за рубежом: историко-правовой генезис // Национальный интерес, национальная идентичность и национальная безопасность / Под ред. И. Савченко. Том 102. Европейские труды по социальным и поведенческим наукам. Европейское издательство, 2021.
10. **Мигачев Ю.И., Попов Л.Л., Тихомиров С.В.** Административное право Российской Федерации: Учебник для вузов / Под ред. Л.Л. Попова. 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2024.
11. **Монтескье Ш.Л.** О духе законов / Пер. с фр. А. Горнфельда. - М.: Издательство АСТ, 2022.
12. **Россинский Б.В., Стариков Ю.Н.** Административное право: Учебник. 4-е изд., пересмотр. и доп. - М.: Норма, 2009.
13. **Цоколова О.И.** К вопросу о презумпции доверия полиции // Научный портал МВД России. 2019. № 1 (45).
14. **Цуканов Н.Н.** Правовые презумпции в административной деятельности милиции: дис. ... канд. юрид. наук. - Омск, 2001.
15. **Шергин А.П.** Процессуальная составляющая правового регулирования административной ответственности // Административное право и процесс. 2010. № 3.

НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ ПРИНЦИПА ПРЕЗУМПЦИИ НЕВИНОВНОСТИ В АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Аннотация

Принцип презумпции невиновности является всеобщим правовым принципом, который закреплен в статье 66 Конституции Республики Армения. В связи с вышеуказанным принципом еще в XVIII веке известный французский философ Ш. Монтескье писал: "Если невиновность граждан не огорожена, то и свобода не огорожена". Большинство авторов в научной литературе рассматривают принцип

презумпции невиновности исключительно как принцип уголовного судопроизводства. Не разделяя вышеизложенного мнения, в рамках статьи считаем обязательным обсудить необходимость введения и четкого законодательного закрепления принципа презумпции невиновности в административно-правовые отношения. Поэтому в рамках настоящей статьи мы попытались выделить факторы, обосновывающие необходимость введения и четкого законодательного закрепления принципа презумпции невиновности в административно-правовые отношения, а также более четко подчеркнуть сферу применения данного принципа в рассматриваемых правоотношениях, учитывая многообразие административно-правовых отношений.

Ключевые слова: презумпция невиновности, административная ответственность, административное правонарушение, дело об административных правонарушениях, применение презумпции невиновности в административно-правовых отношениях.

THE NEED TO INTRODUCE THE PRINCIPLE OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN ADMINISTRATIVE-LEGAL RELATIONS

Annotation

The principle of the presumption of innocence is a universal legal principle, which was enshrined in Article 66 of the Constitution of the Republic of Armenia. In connection with the above-mentioned principle, back in the 18th century, the famous French philosopher S. Montesquieu wrote: "If the innocence of citizens is not fenced, then freedom is not fenced either". In scientific literature, the majority of authors consider the principle of the presumption of innocence exclusively as a principle of criminal procedure. Not sharing the above opinion, within the framework of this article, we consider it necessary to discuss the need for the introduction and clear legal establishment of the principle of the presumption of innocence in administrative-legal relations. Therefore, within the framework of this article we have tried to highlight the factors justifying the need for the introduction and clear legislative establishment of the principle of the presumption of innocence in administrative-legal relations and to more clearly emphasize the

scope of application of this principle in the legal relations in question, taking into account the diversity of administrative-legal relations.

Keywords: presumption of innocence, administrative responsibility, administrative offense, case on administrative offenses, application of the presumption of innocence in administrative-legal relations.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 01.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 13.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 23.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-145

ԱՆԱՀԻՏ ՉԱՆՈՅԱՆ

ՀՀ ՆԳՆ փրկարար ծառայության
ծառայության կազմակերպման
վարչության ավագ հրահանգիչ,
Հայ-ռուսական համալսարանի
իրավունքի տեսության և
սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՓՐԿԱՐԱՐ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՏՈՒԿ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՄՆԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածի շրջանակներում կուսումնասիրենք այնպիսի իրավական կատեգորիաների ըմբռնման հիմնական մոտեցումները, ինչպիսիք են «իրավական ռեժիմները» և «հատուկ իրավական ռեժիմները», այդ ռեժիմների ժամանակ փրկարար ծառայության գործունեության առանձնահատկությունները:

Հատուկ իրավական ռեժիմները ծառայում են որպես իրավական հիմք մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար. հետևաբար, հատուկ իրավական ռեժիմների հայեցակարգի, տեսակների և հիմնական հատկանիշների ուսումնասիրության արդիականությունը կասկածից վեր է:

Ինչպես գիտենք՝ ժամանակակից աշխարհում դինամիկ զարգացող սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, մշակութային, ազգային, ժողովրդագրական, տեղեկատվական և այլ գործընթացները մեծ ազդեցություն ունեն նաև իրավական ոլորտի վրա:

Սոցիալական հարաբերությունների ձևափոխումից հետո փոփոխության են ենթարկվում նաև այդ հարաբերություններն ամրագրող իրավական ձևերն ու դրանց կառուցվածքային տարրերը, որոնցից մեկն էլ հանդիսանում է իրավական ռեժիմը, որն իրավաբանական գրականության մեջ գնալով դառնում է

առավել կիրառական՝ հանդիսանալով իրավագիտության կարևորագույն կատեգորիաներից մեկը:

Հիմնաբառեր. հատուկ իրավական ռեժիմ, ռազմական դրություն, արտակարգ դրություն, արտակարգ իրավիճակ, փրկարար ծառայություն:

1. «Իրավական ռեժիմ»-ի հասկացությունը և դասակարգումը

«Ռեժիմ» բառը ծագում է ֆրանսերեն «*régime*» բառից, որի հիմքն է լատիներեն *regimen* «կառավարում, ղեկավարություն» բառը¹:

Վ.Բ. Իսակովի բնորոշմամբ «իրավական ռեժիմը» օբյեկտի (երևույթի կամ գործընթացի) սոցիալական ռեժիմն է, որն ամրագրված է իրավական դրույթներով և ապահովված իրավական միջոցներով:

Շարունակելով լուսաբանել այս թեզը և հիմնվելով «ռեժիմ» տերմինի (այսինքն՝ կառավարում, կարգավորում) ծագումնաբանության վրա՝ Վ. Բ. Իսակովն անդրադառնում է իրավական ռեժիմի այնպիսի էական հատկանիշի, ինչպիսին է վերջինիս նպատակահարմարությունը՝ բացատրելով, որ սոցիալական ռեժիմն իրենից ներկայացնում է սոցիալական օբյեկտի (երևույթի, գործընթացի, ենթահամակարգի) կայուն հարաբերություն՝ սոցիալական այլ օբյեկտների հետ, որն ապահովում է որոշակի նպատակների իրագործում:

Հեղինակը սահմանում է բովանդակությունը՝ որպես իրավական ռեժիմի ամենաբարդ տարր՝ հաշվի առնելով, որ վերջինս արտացոլում է կապը օբյեկտի (կրիչի) և շրջակա միջավայրի միջև, որի ներսում առկա են դրանց փոխազդեցության հիմնական առանձնահատկությունները²:

Ըստ Ս.Ս. Ալեքսեևի՝ իրավական ռեժիմը, ընդհանուր առմամբ, կարող է դիտարկվել որպես իրավական միջոցների համալիրը կազմող՝ կարգավորող բնույթ կրող ընթացակարգ, որը բնութագրվում է փոխազդող թույլտվությունների, արգելքների և դրական պարտավորությունների հատուկ համակցությամբ՝ ստեղծելով կարգավորման հատուկ ուղղություն:

Իրավական ռեժիմը իրավական գործիքակազմի ընդհանուր գինանոցում կարելի է դիտարկել որպես առանձին տարր, որի արդյունավետ կիրառումը մեծապես կախված է տվյալ խնդրի լուծմանը իրավիճակին համապատասխանող տարբերակի ընտրությունից, ինչպես նաև վերջինիս առանձնահատկությունից և կարգավորվող իրավահարաբերությունների բովանդակությունից³:

¹ Ст'я Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М., 1976 г. – С. 863, URL: <https://ashishkin.ru/wp-content/uploads/2019/03/Latinskii---Dvoretckii-.pdf>

² Ст'я Исаков В.Б. Механизм правового регулирования и правовые режимы // Проблемы теории государства и права / Под ред. С.С. Алексеева. – М., 1987. – С. 291:

³ Ст'я Алексеев С.С. Теория права. – М.: Издательство БЕК, 1995. – С. 243:

Ելնելով արդի հարաբերությունների տարատեսակ բնույթից՝ իրավական ռեժիմը, իրականում, կարող է ավելի լայն մեկնաբանվել:

Մասնավորապես, այն կարող է դիտարկվել որպես իրավական միջոցների, նպատակների, խնդիրների, ուղեցույցների և առաջնահերթությունների շարք, որոնք ուղղված են սոցիալական հարաբերությունների բարելավմանը, իրավական պետության ձևավորմանը, ժողովրդավարության, հումանիզմի և արդարադատության սկզբունքների իրականացմանը, ինչպես նաև մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների սահմանմանը:

Մասնագիտական գրականության մեջ առկա են իրավական ռեժիմի դասակարգման մի շարք տեսակետներ:

Ս.Ս. Ալեքսենն առաջին հետազոտողներից էր, որն առաջարկեց իրավական ռեժիմի բաժանումը առաջնային և երկրորդական (հատուկ ռեժիմների) կատեգորիաների:

Հեղինակն առաջնային իրավական ռեժիմը սահմանում է որպես իրավական միջոցների համալիր, որը սոցիալական գոյության որոշակի տիրույթում արտահայտում է իրավակարգավորման միջոցների հարաբերակցության ընդհանուր մակարդակը:

Երկրորդային իրավական ռեժիմը՝ ըստ նրա, ներառում է ընդհանուր ռեժիմի որոշակի փոփոխություններ, որոնք նախատեսում են կա՛մ հատուկ արտոնություններ՝ արտացոլված լրացուցիչ իրավունքների մեջ, կա՛մ հատուկ սահմանափակումներ, որոնք արտացոլված են լրացուցիչ արգելքներում կամ պարտավորություններում¹:

Ըստ որոշ հեղինակների՝ իրավական ռեժիմը բնութագրվում է քանակական և որակական ցուցանիշներով՝ ընդ որում, եթե քանակական ցուցանիշը պայմանավորված է իրավական ռեժիմի կիրառման հաճախական լինելով, ապա որակական ցուցանիշը պայմանավորված է վերջինիս արդյունավետությամբ և կարգավորման ազդեցությամբ:

Իրավական ռեժիմի անհիմն, երբեմն նաև՝ հաճախակի կամ, այսպես ասած, արտոնյալ կիրառումը, կարող է հանգեցնել նյութական, անձնակազմի, ֆինանսական ռեսուրսների, աշխատաժամանակի ոչ տնտեսական վատնման և որոշ ենթահամակարգերի հիպերտրոֆիայի՝ ի վնաս մյուսների²:

Մեկնաբանման նման լայն սպեկտրը պայմանավորված է, հատկապես, ժամանակի մարտահրավերներով, օրինակ՝ օրեցօր աճող հրդեհների քանակով, տեխնածին և տարերային բնույթի աղետներով, համաճարակներով և այլն:

¹ Տե՛ս **Алексеев С.С.** Общие дозволения и общие запреты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 187:

² Տե՛ս **Исаков В.Б.** Механизм правового регулирования и правовые режимы // Проблемы теории государства и права. – М., 1987. – С. 261:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է պնդել, որ իրավական ռեժիմը իրավա-կարգավորման հատուկ ձև է, որն արտահայտվում է իրավական միջոցների այնպիսի համադրությամբ, որը ստեղծում է ցանկալի սոցիալական վիճակ և ապահովում անձանց շահերի բավարարման որոշակի՝ բարենպաստ կամ անբարենպաստ պայման:

Չնայած այն հանգամանքին, որ իրավական ռեժիմին բնորոշ է կայունու-թյան որոշակի աստիճան, որը, ըստ էության, երաշխավորում է դրանց նորմա-տիվության բարձր մակարդակը՝ պետք է նշել, որ վերոնշյալ կայունությունը ևս հարափոփոխ է և զարգանում ու մեծապես ելնում է ժամանակակից պայման-ներից ու իրողություններից:

Այդ փոփոխությունները կարող են պայմանավորված լինել գործող պետա-կան ինստիտուտների ժողովրդավարացման գործընթացների, վարչական կառավարման համակարգի բարելավման, քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության ամրապնդման և տվյալ երկրների օրենսդրության արդի պահանջներով ու միջազգային չափանիշներով:

2. Հատուկ իրավական ռեժիմների կիրառումը Հայաստանի Հանրա-պետությունում

Ժամանակակից պետությունների սահմանադրությունները, որպես կանոն, սահմանում են պետական իշխանության իրականացման երկու ռեժիմ՝ սովորական և հատուկ:

Իրավական ռեժիմի ապահովումը նախատեսված է այնպիսի իրավի-ճակների համար, որոնց դեպքում պետական իշխանության մարմինների բնականոն գործունեությունը դառնում է անհնար, և անհրաժեշտ է լինում վերականգնել սահմանադրական կարգը՝ ամբողջ պետության կամ պետու-թյան որոշակի տարածքում:

Հայաստանի Հանրապետությունում արտակարգ իրավիճակների և ռազ-մական դրության հետ կապված հասարակական հարաբերությունների կար-գավորումը հատկապես կարևորվեց շնչառական համախտանիշ-2 վիրուսի (SARS-CoV-2) տարածումից և Ադրբեջանի կողմից 2020 թվականի սեպտեմ-բերի 27-ին սանձազերծված պատերազմից հետո:

2020 թվականի հունվարի 30-ից Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը կորոնավիրուսի բռնկումը հայտարարեց հանրային առողջության արտակարգ վիճակ, ինչը, մինչ օրս, միջազգային անհանգստու-թյուն է առաջացնում:

Մեկ ամսվա ընթացքում, հաշվի առնելով տարածման տագնապալի մա-կարդակը, Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը հայ-տարարեց համաշխարհային համաճարակի բռնկման մասին:

Քաղաքական էլիտան COVID-19-ի բռնկումը համարում էր «պատերազմ անտեսանելի թշնամու դեմ», «Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից

հետո ամենամեծ մարտահրավերը» կամ «պետության ամենատխուր ժամերը»¹:

Այն ի ցույց դրեց աղետների ռիսկի կառավարման ոլորտում առկա մի շարք կարևորագույն խնդիրներ, որոնց թվում էին բարդ և փոխկապակցված աղետների ռիսկերը, առողջապահական, կրթական, սոցիալ-տնտեսական համակարգերի կայունության և շարունակական գործունեության, բնակչության խոցելի խմբերի, հատուկ կարիք ունեցող անձանց առնչվող բազմաթիվ այլ հարցեր:

Վերջիններիս հաղթահարմանն ուղղված ջանքերը թելադրում են համակարգված նոր մոտեցումներ, տարբեր գերատեսչությունների, պետական և ոչ պետական հաստատությունների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, տեղական և միջազգային կառույցների սերտ համագործակցություն և հանրության շարունակական ուսուցում, իրազեկում, ներգրավում և գիտակցության բարձրացում:

Անվտանգությունն ապահովելու նպատակով ՀՀ Սահմանադրությունը՝ որպես այդպիսին, ամրագրում է «ռազմական դրության իրավական ռեժիմ» (Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարվելու դեպքերում) և «արտակարգ դրության իրավական ռեժիմ» (Սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում) հասկացությունները²:

«Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ **ռազմական դրությունը** բացառապես Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարվելու դեպքում իրականացվող ժամանակավոր միջոցառում է, որն իրենից ներկայացնում է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների գործունեության հատուկ իրավական ռեժիմ և թույլատրում է իրավաբանական անձանց, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, օտարերկրյա քաղաքացիների ու քաղաքացիություն չունեցող անձանց իրավունքների և ազատությունների որոշակի սահմանափակումների և նրանց նկատմամբ լրացուցիչ պարտավորությունների սահմանում³:

¹ Տե՛ս **Rusi, N., & Shqarri, F.** (2020). Limitation or derogation? The dilemma of the states in response to human rights threat during the COVID-19 crisis. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 9(5), 166,

URL: https://www.researchgate.net/publication/345336032_Limitation_or_Derogation_The_Dilemma_of_the_States_in_Response_to_Human_Rights_Threat_during_the_COVID-19_Crisis

² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններ, ընդունվել է 06.12.2015 թ.,

URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=143723>

³ Տե՛ս «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենք, ընդունվել է 05.12.2006 թ.,

URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=147114>

«Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ **արտակարգ դրությունը** ՀՀ ամբողջ տարածքում կամ դրա առանձին տարածքներում հայտարարվող պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև նրանց պաշտոնատար անձանց գործունեության իրավական հատուկ ռեժիմ է:

Արտակարգ դրությունը հայտարարվում է միայն ՀՀ սահմանադրական կարգին անմիջական վտանգ սպառնալու դեպքում, ներառյալ՝ ՀՀ սահմանադրական կարգը բռնությամբ փոփոխելու կամ տապալելու, իշխանությունը զավթելու փորձերը, զինված խռովությունները, զանգվածային անկարգությունները, բռնի գործողություններով ուղեկցվող ազգային, ռասայական, կրոնական հակամարտությունները, ահաբեկչական ակտերը, հատուկ նշանակության օբյեկտների գրավումը կամ շրջափակումը, անօրինական զինված միավորումների ստեղծումը և գործունեությունը, արտակարգ իրավիճակները:

Արտակարգ դրությունը հայտարարվում է միայն այն դեպքերում, երբ ՀՀ սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի վերացումն առանց դրա անհնարին է¹:

Սահմանադրական կարգը պետական գործերի և մարդկանց կյանքի կազմակերպման այնպիսի ընթացք է, որը բխում է սահմանադրության նորմերից և համապատասխանում է դրան: Օրինականության, անվտանգության և քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում սահմանադրական կարգի ապահովումը նշանակում է մարմինների, հիմնարկների և կազմակերպությունների գործունեության, պաշտոնատար անձանց ու քաղաքացիների գործողությունների սահմանադրությանը համապատասխանեցնելը²:

Ելնելով վերոգրյալից՝ կարող ենք փաստել, որ ՀՀ օրենսդրությամբ հստակ սահմանված են հատուկ իրավական ռեժիմների հասկացությունները և դրանց հայտարարման հիմքերը:

3. Փրկարար ծառայության գործունեության առանձնահատկությունները հատուկ իրավական ռեժիմների պայմաններում

«Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ ռազմական դրություն հայտարարվելու դեպքում ռազմական դրության ամբողջ ժամկետի ընթացքում կարող է իրականացվել փրկարար ծառայության ստորաբաժանումների համալրում, լիակատար մարտական պատրաստականության փոխադրում և «Քաղաքացիական պաշտպանության

¹ Տե՛ս «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենք, ընդունվել է 21.03.2012 թ., URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=142153>

² **Авакьян С.А.** Конституционное право: Энциклопедический словарь. – М.: Норма, 2007, URL: <http://law.niv.ru/doc/dictionary/constitutional-law/fc/slovar-202-2.htm#zag-567>

մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված միջոցառումների իրականացում:

«Փրկարար ծառայության մասին» օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ փրկարար ծառայությունն իրականացնում է արտակարգ իրավիճակների կանխման, հնարավոր հետևանքների նվազեցման և վերացման, քաղաքացիական պաշտպանության գործառույթներ, արտակարգ իրավիճակներում և ռազմական դրության (պատերազմի) ժամանակ բնակչության և տնտեսության օբյեկտների (տարածքների) պաշտպանության, ինչպես նաև փրկարարական, վթարային փրկարարական, անհետաձգելի վթարավերականգնողական, հրդեհաշիջման և այլ աշխատանքներ, 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ փրկարար ծառայությունն արտակարգ իրավիճակներում և ռազմական դրության ժամանակ իրականացնում է մարդկանց կյանքի փրկումն ու առողջության պահպանումը¹:

«Պաշտպանության մասին» օրենքի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ռազմական դրության կամ պատերազմի ժամանակ այլ զորքերը, քաղաքացիական պաշտպանության և արտակարգ իրավիճակների լիազոր պետական մարմնի ուժերն անցնում են զինված ուժերի հրամանատարության օպերատիվ ենթակայության ներքո, 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պատերազմի կամ ռազմական դրության ժամանակ զինված ուժերի կազմում ընդգրկվում են նաև այլ զորքերը, քաղաքացիական պաշտպանության և արտակարգ իրավիճակների լիազոր պետական մարմնի ուժերը, 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ Չինված ուժերի գլխավոր շտաբը հանդիսանում է զինված ուժերի, իսկ ռազմական դրության կամ պատերազմի ժամանակ՝ նաև այլ զորքերի, քաղաքացիական պաշտպանության և արտակարգ իրավիճակների լիազոր պետական մարմնի ուժերի օպերատիվ կառավարման մարմինը²:

Այսպիսով, օրենսդիրը հստակ կարգավորում է փրկարար ծառայության գործունեությունը ռազմական դրության ժամանակ թե՛ «Փրկարար ծառայության մասին», թե՛ «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենքներով և հարակից օրենսդրությամբ:

«Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենքի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ ոստիկանության, ազգային անվտանգության և պաշտպանության պետական լիազոր մարմինների ուժերն ու միջոցները գործադրվում են արտակարգ իրավիճակների կանխման, հնարավոր հետևանքների նվազեցման և վերացման, մարդկանց կյանքի, առողջության երաշխավորման և նյութական արժեքների պահպանության նպատակով: Նշենք, որ

¹ Տե՛ս «Փրկարար ծառայության մասին» օրենք, ընդունվել է 08.07.2005 թ., URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=190366>

² Տե՛ս «Պաշտպանության մասին» օրենք, ընդունվել է 15.11.2017 թ., URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=191089>

նման լիազորությունը, համաձայն «Փրկարար ծառայության մասին» օրենքի 5-րդ հոդվածի, պատկանում է փրկարար ծառայությանը: Հատկանշական է, որ նշված լիազորությունները փրկարար ծառայությունն իրականացնում է արտակարգ իրավիճակներում, սակայն արտակարգ դրության ժամանակ «Փրկարար ծառայության մասին» օրենքով փրկարար ծառայության գործունեության իրավական կարգավորումը բացակայում է: Միաժամանակ, «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենքը արտակարգ դրության ժամանակ այդ լիազորությունների իրականացումը վերապահում է ոստիկանության, ազգային անվտանգության և պաշտպանության պետական լիազոր մարմիններին: Ելնելով վերոգրյալից՝ կարծում ենք, որ արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի պայմաններում փրկարար ծառայության գործունեության կարգավորումը օրենսդրական հստակեցման կարիք ունի:

Հարկ է նշել, որ արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության հիմքերն ու կազմակերպումը, այդ բնագավառում պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ձեռնարկությունների, հիմնարկների, կազմակերպությունների՝ անկախ կազմակերպական-իրավական տեսակից, ինչպես նաև պաշտոնատար անձանց և քաղաքացիների իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանվել են դեռևս 1998 թվականին՝ «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» օրենքով:

«Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» օրենքի 1-ին հոդվածով տրված է **«արտակարգ իրավիճակ» եզրույթի սահմանումը, այն է՝** որոշակի տարածքում կամ օբյեկտում խոշոր վթարի, վտանգավոր բնական երևույթի, տեխնածին, տարերային կամ էկոլոգիական (բնապահպանական) աղետի, համաճարակի, անասնահամաճարակի (էպիզոոտիա), բույսերի և գյուղատնտեսական մշակաբույսերի լայնորեն տարածված վարակիչ հիվանդության (էպիֆիտոտիա), զենքի տեսակների կիրառման հետևանքով ստեղծված իրավիճակ, որը հանգեցնում է կամ կարող է հանգեցնել մարդկային զոհերի, մարդկանց առողջությանն ու շրջակա միջավայրին՝ զգալի վնասի, խոշոր նյութական կորուստների և մարդկանց կենսագործունեության բնականոն պայմանների խախտման¹:

Շատ կարևոր է տարբերակել «արտակարգ դրություն»-ը «արտակարգ իրավիճակ»-ից:

Հատկանշական է, որ հատուկ իրավական ռեժիմները պետք է ներառեն ոչ միայն արտակարգ և ռազմական բնույթի իրավիճակներ, այլ նաև այլ այնպիսի իրավական ռեժիմներ, որոնց հատուկ միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը իրավական սահմանափակումների ծավալով զգալիորեն

¹ Տե՛ս «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» օրենք, ընդունվել է 02.12.1998 թ., URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=197479>

զիջում է պետությունում կիրառվողներին՝ արտակարգ և ռազմական դրություններին: Խոսքը վերաբերում է որոշակի սահմանափակումների և արգելքների առկայությանը այն պայմաններում, երբ արտակարգ կամ ռազմական դրություն չի հայտարարվել:

Արտակարգ և ռազմական *իրավիճակներում* (ագրեսիա, պետության սահմանադրական կարգին, մարդկանց և քաղաքացիների կյանքին ու առողջությանը սպառնացող վտանգ, բնական և մարդածին արտակարգ իրավիճակներ և այլ բացառիկ հանգամանքներ) կամ դրանից հետո, երբ անհնար է հասարակության և պետության բնականոն գործունեությունը, աճում է արտակարգ իրավիճակների բացասական հետևանքների հաղթահարմանն ու վերացմանն ուղղված վարքագծի մոդելի հստակ, հետևողական իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը:

Սակայն ՀՀ օրենսդրական դաշտը չի տալիս «արտակարգ իրավիճակի ռեժիմ»-ի սահմանումը, չի կարգավորում մի շարք խնդիրներ, ինչպիսիք են, թե ինչ ժամկետներում և եղանակով է հայտարարվելու արտակարգ իրավիճակը, արտակարգ իրավիճակ հայտարարելու լիազորություններ ունեցող պետական մարմինների շրջանակը, որ դեպքերում, ինչ իրադրությունում, հետևանքների ծանրության որ աստիճանում և ինչպիսի հանգամանքների առկայության պարագայում համայնքում, մարզում կամ հանրապետությունում կարող է հայտարարվել արտակարգ իրավիճակ և մտցվել արտակարգ դրության իրավիճակի ռեժիմ, ինչպես նաև արտակարգ դրություն հայտարարելու և իրավական ռեժիմ հաստատելու պատասխանատու մարմինների, կազմակերպությունների, բնակչության իրավահարաբերությունները, կիրառվող սահմանափակումներն ու միջոցները:

Արտակարգ իրավիճակների դեպքում զարգացող սոցիալական հարաբերությունները որքան լիարժեք են կարգավորվում օրենքով, այնքան կատարյալ է դրանց կիրառման մեխանիզմը, այնքան ավելի վստահ և արդյունավետ են գործում փրկարարական ծառայության ուժերն ու միջոցները դիտարկվող պայմաններում:

Այս իրավիճակում արտակարգ իրավիճակներում պետական կառավարման լիազոր մարմնի և պետական կառավարման համակարգի այլ մարմինների ուժերի և միջոցների (վտանգի կամ դիտարկվող արտակարգ հանգամանքների առաջացման դեպքում) գործունեության իրավական և կազմակերպչական հիմքերը բարելավելու համար ՀՀ օրենսդրական համակարգը պետք է լրացվի իրավական նորմերով, որոնք կսահմանեն անհապաղ կիրարկվող մեխանիզմների առաջնահերթությունների ցանկը: Բացի այդ, պետք է որոշվեն օպերատիվ վերահսկողության մարմինները, ուժերն ու միջոցները՝ ապահովելու գերակա միջոցառումների իրականացումը: Անհրաժեշտ է նաև որոշել գործադիր իշխանության մարմինը, որը պատասխանատու է ուժերի և միջոցների գերատեսչական կամ միջգերատեսչական խմբա-

վորման ձևավորման համար, որոնք ներգրավված են սոցիալական արտակարգ իրավիճակների կանխարգելման կամ ճնշելու խնդիրներում: Պետք է որոշվի նաև, թե որ իրավիճակներում և ինչ իրավական հիմքերով պետք է հայտարարվի արտակարգ իրավիճակ: Օրինակ՝ արտակարգ իրավիճակ հայտարարելու հիմքեր կարող է հանդիսանալ ՀՀ-ում աղետի առաջացման, աղետի առաջացման սպառնալիքի կամ աղետի հակազդման և հետևանքների վերացման համար առկա հնարավորությունների անբավարարությունը:

Ինչպես նաև կարող են սահմանվել գործողության հետևյալ եղանակներից մեկը.

- բարձր տագնապի ռեժիմ՝ արտակարգ իրավիճակների վտանգի դեպքում.
- արտակարգ ռեժիմ՝ արտակարգ իրավիճակների առաջացման և վերացման դեպքում¹:

4. Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է փաստել, որ արտակարգ իրավիճակներում պետական կառավարման լիազոր մարմնի և պետական կառավարման համակարգի այլ մարմինների գործունեության իրավական և կազմակերպչական ասպեկտների հետագա կատարելագործումը պետք է առաջնահերթ ուղղված լինի անհատի, հասարակության և պետության անվտանգությանը սպառնացող մարտահրավերներին և սպառնալիքներին ժամանակին և համարժեք արձագանքման ապահովմանը:

Միևնույն ժամանակ, բոլոր այն դեպքերի պարագայում, որոնք ուղակիորեն չեն առնչվում սահմանադրական կարգի հիմունքների պաշտպանությանը՝ խոշոր վթարներ, վտանգավոր բնական երևույթներ, տեխնածին, մարդածին, տարերային կամ էկոլոգիական աղետներ, համաճարակներ, մեր կարծիքով անհրաժեշտ է սահմանել նոր՝ «արտակարգ իրավիճակի» իրավական ռեժիմ, ինչը թույլ կտա ոչ միայն ապահովել իրավիճակին հատուկ միջոցառումների կիրառում, այլև պետությանը զերծ կպահի նմանօրինակ դեպքերի պարագայում արտակարգ դրության իրավական ռեժիմ հայտարարելուց, և, դրա արդյունքում, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հավելյալ և երբեմն նաև անհարկի սահմանափակումներից:

Այս համատեքստում հարկ է նշել նաև, որ օրենսդրական դաշտի վերը նշված առանձնահատկություններով պայմանավորված անհրաժեշտություն կառաջանա նաև փրկարար ծառայության ստորաբաժանումների համար ևս

¹ Ст'я Постановление Правительства РФ от 30 декабря 2003 г. N 794 "О единой государственной системе предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций" (с изменениями и дополнениями), URL: <https://base.garant.ru/186620/>

սահմանել «արտակարգ իրավիճակի» իրավական ռեժիմի պայմաններում ծառայության կազմակերպման հստակ կառուցակարգեր:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. **Алексеев С.С.** Теория права. – М.: Издательство БЕК, 1995.
2. **Алексеев С.С.** Общие дозволения и общие запреты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1989.
3. **Исаков В.Б.** Механизм правового регулирования и правовые режимы // Проблемы теории государства и права. – М., 1987.
4. **Дворецкий И.Х.** Латинско-русский словарь. – М., 1976г., <https://ashishkin.ru/wp-content/uploads/2019/03/Latinskii--Dvoretskii-.pdf>
5. **Авакьян С.А.** Конституционное право: Энциклопедический словарь. – М.: Норма, 2007, <http://law.niv.ru/doc/dictionary/constitutional-law/fc/slovar-202-2.htm#zag-567>
6. **Rusi, N., & Shqarri, F.** (2020). Limitation or derogation? The dilemma of the states in response to human rights threat during the COVID-19 crisis. Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 9(5), p. 166, https://www.researchgate.net/publication/345336032_Limitation_or_Derogation_The_Dilemma_of_the_States_in_Response_to_Human_Rights_Threat_during_the_COVID-19_Crisis
7. ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններ, ընդունվել է 06.12.2015 թ. <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=143723>
8. «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենք, ընդունվել է 05.12.2006 թ., <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=147114>
9. «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» օրենք, ընդունվել է 21.03.2012 թ., <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=142153>
10. «Փրկարար ծառայության մասին» օրենք, ընդունվել է 08.07.2005 թ., <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=190366>
11. «Պաշտպանության մասին» օրենք, ընդունվել է 15.11.2017 թ., <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=191089>
12. «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» օրենք, ընդունվել է 02.12.1998 թ., <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=197479>
13. Постановление Правительства РФ от 30 декабря 2003 г. N 794 "О единой государственной системе предупреждения и ликвидации"

чрезвычайных ситуаций" (с изменениями и дополнениями)
<https://base.garant.ru/186620/>

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СПАСАТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ОСОБЫХ ПРАВОВЫХ РЕЖИМОВ

Аннотация

В рамках данной статьи рассмотрены основные подходы к пониманию таких правовых категорий, как "правовые режимы" и "особые правовые режимы", а также специфика деятельности спасательных служб в рамках данных режимов.

Особые правовые режимы служат правовой основой ограничения прав и свобод человека и гражданина. Поэтому актуальность изучения понятия, видов и основных признаков особых правовых режимов не вызывает сомнений.

Как известно, динамично развивающиеся социально-экономические, политические, культурные, национальные, демографические, информационные и иные процессы в современном мире оказывают большое влияние и на правовую сферу.

Вслед за трансформацией общественных отношений претерпевают изменения также правовые формы и их структурные элементы, закрепляющие эти отношения, одним из которых является правовой режим, который все больше находит применение в юридической литературе, становясь одной из важнейших категорий юриспруденции.

Ключевые слова: особый правовой режим, военное положение, чрезвычайное положение, чрезвычайная ситуация, спасательная служба.

1(118)2025

◆ ԵՄԵՐՈՍԵՅԱՆ

◆ ՏԵՐԻՄԻՆԱԼ

ՄԱՍԻՆԻՍԱԿԱՆ

FEATURES OF ORGANIZATION OF RESCUE SERVICE IN THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE CONDITIONS OF SPECIAL LEGAL REGIMES

Annotation

Within the framework of this article, we will study the main approaches to understanding legal categories such as “legal regimes” and “special legal regimes”, and the features of the activities of the rescue service in these regimes.

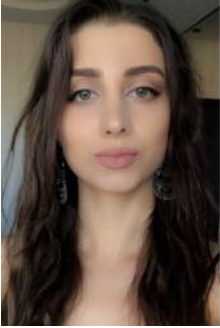
Special legal regimes serve as a legal basis for restricting the rights and freedoms of a person and a citizen, therefore, the relevance of studying the concept, types, and main features of special legal regimes is beyond doubt.

As we know, dynamically developing socio-economic, political, cultural, national, demographic, informational, and other processes in the modern world also have a great impact on the legal sphere.

After the transformation of social relations, the legal forms and structural elements that establish these relations also undergo changes, one of which is the legal regime, which increasingly becomes more applicable in legal literature as one of the most important categories of jurisprudence.

Keywords: special legal regime, martial law, state of emergency, emergency situation, rescue service.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 28.01.2025 թ., տրվել է գրախոսության 02.02.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 11.02.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-158

ՄԻԼԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՎԱ

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի
իրավախորհրդարկական վարչության
փորձագիտական-վերլուծական
բաժնի գլխավոր մասնագետ,
Հայ-ռուսական համալսարանի
3-րդ կուրսի ասպիրանտ

ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ամփոփագիր

Հոդվածում ուսումնասիրվում է իրավունքի սկզբունքների դերը վարչական իրավունքում՝ վարչական դատավարությունում դրանց կիրառման շեշտադրումով: Վերլուծության են ենթարկվել վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների անմիջական կիրառման տեսական և գործնական ասպեկտները, ներառյալ դրանց իրավական բնույթը, նորմատիվ կարգավիճակը և գործառնությունը: Ներկայացվել են սկզբունքների անմիջական կիրառման հիմնական առանձնահատկությունները, ինչպիսիք են կոմպլեմենտարությունը, նորմատիվ գերակայությունը, կիրառման պարտադիրությունը, ճկունությունը և հարմարվողականությունը: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության, իրավական բացերի վերացման և օրենքի միատեսակ կիրառման ապահովելու համար վերոնշյալ սկզբունքների կարևորությանը: Ներկայացվել է դատական պրակտիկայի վերլուծություն, որը ցույց է տալիս սկզբունքների արդիականությունը՝ որպես իրավական հիմնավորման և իրավունքի մեկնաբանման գործիք: Հոդվածում հիմնավորվում է վարչական գործընթացներում սկզբունքների անմիջական կիրառման մեխանիզմի հետագա գիտական զարգացման անհրաժեշտությունը՝ իրավակիրառման արդյունավետության բարձրացման և անձանց իրավունքների պաշտպանության համար:

Հիմնաբառեր. նորմ-սկզբունքներ, իրավակիրառ գործունեություն, անմիջական կիրառում, իրավական կայունություն, պարտադիր իրավական ուժ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Իրավունքի սկզբունքների հարցերը հատուկ տեղ են գրավում իրավագիտության և պրակտիկայի մեջ՝ արտացոլելով թե՛ տեսական, թե՛ գործնական նշանակությունը: Մասնավորապես, վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքները շարունակում են հետաքրքրություն առաջացնել որպես գիտական հետազոտությունների առարկա, ինչպես նաև իրավակիրառ գործունեության մեջ դրանց կիրառման շրջանակներում: Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների տեսության մշակման, զարգացման գործում, չնայած գիտնականների նշանակալի ներդրմանը¹, դեռևս մնում են չլուծված կարևորագույն հարցեր՝ վարչաիրավական սկզբունքների հասկացության, հատկանիշների, շրջանակների, համակարգի, ինչպես նաև նորմատիվ-իրավական ակտերում դրանց ամրագրման առնչությամբ:

Հատուկ ուշադրության է արժանի իրավակիրառ գործընթացում իրավունքի սկզբունքների օգտագործման խնդիրը: Դատական պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դատարաններն իրենց որոշումներում առավել հաճախ են վկայակոչում վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքները՝ չունենալով որևէ ուղեցույց սկզբունքների կիրառման առնչությամբ: Սա ընդգծում է դրանց արդիականությունը ոչ միայն որպես տեսական կառուցվածքի, այլև որպես իրավունքի գործնական իրացման գործիքի: Իրավունքի սկզբունքները կիրառվում են տարբեր համատեքստերում՝ փաստարկի ուժեղացման համար, իրավական մեկնաբանության գործընթացում, իրավունքի անալոգիան օգտագործելիս, ինչպես նաև որպես անմիջական գործող նորմեր: Սակայն ո՛չ տեսաիրավական, ո՛չ էլ վարչական իրավունքի դոկտրինը հստակ և ունիվերսալ կանոններ և առաջարկություններ դրանց անմիջական գործածության, կիրառման վերաբերյալ առայժմ չեն ձևավորել: Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների իրավակիրառելիության գիտական իմաստավորումն անհրաժեշտ է, քանզի նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տեսական հիմքի բացակա-

¹ “На основе конкретных дел римские знатоки права формулировали свои взгляды; на основе изучения решений парламента исследователи старого французского права писали свои трактаты; учитывая судебную и иную практику, современные авторы создают необходимые для нашей эпохи новые конструкции в области административного, трудового или делового права. Однако доктрина не считает, что в ее задачу входит лишь изложение и приведение по возможности в порядок созданных практикой положений. Она видит свою роль в выявлении из этой массы, складывавшейся изо дня в день, по воле случая или под давлением какой-то срочной необходимости, четких основополагающих принципов, норм права, которыми в будущем станут руководствоваться судьи и практики”. **Рене Давид**. Основные правовые системы современности, Пункт 70 / Перевод с французского доктора юридических наук, профессора В.А. Туманова. - Москва: Изд. Прогресс, 1988 г., <https://lib.ru/PRAWO/rene.txt>

յության պայմաններում անգամ, գործնականում դրանք արդեն իսկ կիրառվում են:

Դատական որոշումներում իրավունքի սկզբունքների կիրառումը արտացոլում է դրանց գործառնությունների բազմակողմանիությունը: Նախ՝ դրանք ուժեղացնում են պատճառաբանվածությունը, ինչը թույլ է տալիս դատարաններին հիմնավորել իրենց որոշումները՝ դուրս գալով օրենքի ֆորմալ տեքստի սահմաններից: Երկրորդ՝ սկզբունքներն օգտագործվում են իրավական նորմերի մեկնաբանման¹ գործընթացում, որտեղ դրանք ծառայում են որպես գործիք օրենքի իրական իմաստը² բացահայտելու և իրավական անորոշությունները վերացնելու համար: Երրորդ՝ դրանք առանցքային դեր են խաղում օրենսդրության բացերը հայտնաբերելու գործում՝ հիմք հանդիսանալով իրավունքի կամ օրենքի անալոգիայի կիրառման համար: Վերջապես՝ նորմ-սկզբունքների անմիջական կիրառումը ցույց է տալիս դատական պրակտիկայում դրանց ինքնուրույն նշանակությունը, ինչը պահանջում է դրանց բնույթի և գործողության մեխանիզմների խորը իմաստավորում³:

Սույն հոդվածը նպատակ ունի հետազոտել իրավունքի սկզբունքների դերը վարչական իրավունքում՝ շեշտը դնելով վարչադատական գործընթացում դրանց կիրառելիության վրա: Այս թեմայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս ոչ միայն բացահայտել իրավունքի սկզբունքների նշանակությունը՝ որպես իրավակիրառ գործունեության ունիվերսալ գործիք, այլև բացահայտել դրանց

¹ Харитонов Л.А. Герменевтический подход к толкованию правовых норм // Криминалистъ. 2011. № 1 (8). - С. 114, <https://cyberleninka.ru/article/n/germenevticheskij-podhod-k-tolkovaniju-pravovyh-norm-1>

² “Суслов В.А. в своей работе Герменевтика права // Правоведение. 2001. № 5. – С. 4–12. отмечает, что “прочтение текста закона правоприменителем сопряжено с работой по преодолению смысловой разобщённости между ним и законодателем, а основная работа профессионального юриста как раз и заключается в поиске и реализации смысла текста закона”, “...единственной (врождённой) мотивационной тенденцией, присущей любому юристу-профессионалу (правоприменителю) и всех юристов объединяющей, является стремление к поиску и реализации смысла правовой нормы”. Кожевников В.В. О герменевтическом методе в правоведении. Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского, УДК 340.312, DOI 10.24147/1990-5173.2020.17(1).15-26 // Вестник Омского университета. Серия “Право”. 2020. Т. 17. № 1. - С. 15–26, <https://cyberleninka.ru/article/n/o-germenevticheskom-metode-v-pravovedenii>

³ “В странах романо-германской правовой семьи, напротив, считают, что правовая норма должна оставлять известную свободу судье; ее функцией является лишь установление правовых рамок и директив судье; не следует регламентировать детали, так как создатель правовой нормы (юрист или законодатель) не может точно предусмотреть разнообразие конкретных дел, возникающих в практике”. Рене Давид. Основные правовые системы современности. Пункт 72 / Перевод с французского доктора юридических наук, профессора В.А. Туманова. - Москва: Изд.Прогресс, 1988 г., <https://lib.ru/PRAWO/rene.txt>

ներուժը՝ անձի պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքի՝ ապահովման գործում:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ

Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքները իրավական հիմնարար կատեգորիա են, որոնք սահմանում են վարչական գործունեության էությունը, բովանդակությունը և ուղղվածությունը: Նրանք հանդես են գալիս ոչ միայն որպես ուղենիշներ պետական մարմինների համար, այլև որպես քաղաքացիների այնպիսի սահմանադրական իրավունքների իրացման երաշխավոր, ինչպիսիք են արդար, ժամանակին և անկողմնակալ վարչարարության իրավունքը: Այս սկզբունքները դնում են իրավակարգի հիմքը, նպաստում պետական ինստիտուտների նկատմամբ վստահության ամրապնդմանը և ապահովում են իրավունքի նորմերի միատեսակ կիրառումը:

Ժամանակակից պայմաններում մեծանում է վարչարարության սկզբունքների կարևորությունը՝ որպես իրավական կարգավորման գործիք, հատկապես, համընթաց հասարակական հարաբերությունների շարունակական զարգացման և բարդացման և օրենսդրական բացերին հաճախակի բխվելու համատեքստում: Սկզբունքների անմիջական կիրառումը թույլ է տալիս հաղթահարել նորմատիվ անորոշությունը և ապահովել վարչաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների շահերի հավասարակշռությունը:

Այնուամենայնիվ, չնայած դրանց հիմնարար բնույթին, իրավակիրառ պրակտիկայում ծագում են հարցեր, որոնք կապված են սկզբունքների անմիջական կիրառման հետ: Մասնավորապես, դա վերաբերում է դրանց կարգավիճակին, օգտագործման կարգին և իրավունքի կոնկրետ նորմերի հետ հարաբերակցությանը: Այս ասպեկտների ուսումնասիրությունն առանցքային նշանակություն ունի վարչական իրավունքի զարգացման, պետական կառավարման արդյունավետության բարձրացման և քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության համար:

Այս հոդվածում ներկայացվում է վարչարարության սկզբունքների իրավական բնույթը, դրանց անմիջական կիրառման պայմաններն ու օրինակները, ինչպես նաև վարչական գործունեության մեջ իրավունքի գերակայության և արդարության ապահովման համար մոտեցումների կարևորությունը:

Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքները կարելի է դասակարգել՝ *ընդհանուր*, *հատուկ* և *ճյուղային*: Ընդհանուր սկզբունքներն (օրինակ՝ օրինականություն, իրավունքների և ազատությունների ապահովում) ունեն ունիվերսալ բնույթ: Հատուկ սկզբունքները (իրավունքի միատեսակ կիրառման և մեկնաբանման սկզբունքը, վստահության պաշտպանության

¹ ՀՀ Սահմանադրություն՝ ընդունված 06.12.2015 թ. հանրաքվեով / ՀՀՊՏ 2015.12.21, 50-րդ հոդված:

սկզբունքը) նեղ ուղղորդված են, իսկ ճյուղայինները կապված են կոնկրետ իրավահարաբերությունների ոլորտի հետ (հոգուտ ոչ իշխանական շահագրգիռ կողմի իրավունքի մեկնաբանման սկզբունքը՝ հարկային իրավունքում)։

Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների անմիջական կիրառման սկզբունքների իրավական բնույթը

Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների անմիջական կիրառման սկզբունքների իրավական բնույթը կայանում է նրանց հատուկ կարգավիճակի մեջ, որպես իրավական ուղենիշներ, որոնք կարող են անմիջականորեն կարգավորել հարաբերությունները՝ շրջանցելով իրավունքի կոնկրետ նորմեր։ Սկզբունքները ոչ միայն լրացնում են գոյություն ունեցող օրենսդրությունը, այլև դառնում են իրավունքի աղբյուր այն իրավիճակներում, երբ օրենսդրական բացերը կամ նորմերի անբավարար մանրամասնությունը խոչընդոտում են հանրային հարաբերությունների լիարժեք կարգավորմանը¹։

Սկզբունքների անմիջական կիրառումն ունի հետևյալ առանցքային ասպեկտները.

1. Կոմպլեմենտար բնույթը: Սկզբունքները գործում են որպես բացերը լրացնելու միջոց՝ ամրապնդելով իրավական կարգավորման արդյունավետությունը։ Դրանք թույլ են տալիս ապահովել վարչական գործընթացի շարունակականությունը կոնկրետ նորմի բացակայության դեպքում։

Այսինքն, վարչարարության սկզբունքները ինտեգրվում են իրավական համակարգում՝ ապահովելով դրա ամբողջականությունը։ Օրինակ, եթե կոնկրետ իրավիճակը չի կարգավորվում հստակ սահմանված նորմով, սկզբունքները կարող են կիրառվել արդար և ողջամիտ որոշում կայացնելու համար։ Նրանք ստեղծում են տրամաբանական և իրավական կապ տարբեր նորմերի միջև՝ ապահովելով նրանց համաձայնեցված կիրառումը։ Սա հատկապես կարևոր է բազմամակարդակ իրավական համակարգում, որտեղ կարող են առաջանալ նորմերի միջև բախումներ։ Սկզբունքները վարչական մարմինների համար ուղենիշ են ծառայում՝ օգնելով ապահովել նրանց գործողությունների իրավաչափությունն ու կանխատեսելիությունը նույնիսկ հստակ նորմերի բացակայության դեպքում։

Վարչարարության սկզբունքների կոմպլեմենտար (փոխլրացնող) բնույթն ունի կարևոր տեսական նշանակություն, քանզի կոմպլեմենտարությունը հաստատում է իրավունքի համակարգային լինելու հայեցակարգը, որտեղ կարգավորման տարբեր իրավական աղբյուրներ և մակարդակներ գործում են որպես մի ամբողջություն²։

¹ Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: Юрист, 2003. – С. 375, <https://pravo-olymp.ru/wp-content/uploads/2013/06/babaev.pdf>

² Այս մասին տես՝ **Рене Давид**. Основные правовые системы современности. Пункт 96. Перевод с французского доктора юридических наук, профессора В.А.Туманова. – Москва: Изд. Прогресс, 1988 г., <https://lib.ru/PRAWO/rene.txt>

2. Բարձրագույն նորմատիվ կարգավիճակը¹: Սկզբունքներն օժտված են ունիվերսալ կիրառելիությամբ, դրանց գործողությունը դուրս է գալիս հատուկ օրենքի շրջանակներից, որը նրանց պիտանի է դարձնում ոչ ստանդարտ իրավական իրավիճակները լուծելու համար:

Այսինքն, բարձրագույն նորմատիվ կարգավիճակն ընդգծում է իրավական համակարգում վարչարարության սկզբունքների հատուկ տեղը²: Դրանք օժտված են հատկություններով, որոնք թույլ են տալիս նրանց գործել հատուկ իրավական նորմերից դուրս՝ առանցքային դեր ունենալով ոչ ստանդարտ իրավական իրավիճակներում արդարության³ և կարգուկանոնի ապահովման գործում:

Վարչարարության սկզբունքները կիրառելի են վարչական իրավունքի բոլոր ոլորտներում՝ անկախ հատուկ նորմերի առկայությունից կամ բացակայությունից: Դրանց ունիվերսալ լինելը նշանակում է, որ նրանք ընդգրկում են հարաբերությունների լայն շրջանակ՝ հանդես գալով որպես հենարան նույնիսկ այն իրավիճակների կարգավորման համար, որոնք ուղղակիորեն նախատեսված չեն օրենսդրությամբ, չեն սահմանափակվում կիրառման նեղ շրջանակով, ինչը նրանց պիտանի է դարձնում ամենատարբեր հանգամանքների համար, ներառյալ բարդ և եզակի դեպքերը:

Սկզբունքները դուրս են գալիս առանձին նորմատիվ ակտերի սահմաններից, քանզի իրենցից ներկայացնում են **ընդհանուր արժեքներ և հիմնա-**

¹ Թեզիսն այն մասին, որ սկզբունքներն օժտված են ունիվերսալ կիրառելիությամբ, նրանց գործողությունը դուրս է գալիս կոնկրետ օրենքի սահմաններից, կարելի է հիմնավորել՝ հղում կատարելով Հանս Կելզենի «Իրավունքի մաքուր ուսուցում» աշխատության վրա, որտեղ նա ընդգծում է, որ բարձրագույն կարգավիճակ ունեցող նորմերը սահմանում են բոլոր ստորադաս նորմերի ուղղությունը: **Кельзен**, Чистое учение о праве (2-е издание. 1960. - С. 329), <https://www.scribd.com/document/387983062/%D0%93%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%9A%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%B5%D0%BD-%D0%A7%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B5-%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5-pd>

² “Право стран романо-германской правовой семьи — это всегда право, базирующееся на принципах, как и требует система. Это не казуистические правовые системы, и поэтому они сохраняют известные преимущества – простоту и ясность”. **Рене Давид**. Основные правовые системы современности. Пункт 74 / Перевод с французского доктора юридических наук, профессора В.А. Туманова. - Москва: Изд. Прогресс, 1988 г., <https://lib.ru/PRAWO/rene.txt>

³ Для устранения пробелов неясностей писанных законов Аристотель обосновал теорию “исправительного права” (исправительной справедливости) или учение о соотношении правосудия и справедливого равенства (пропорциональности). Согласно этой теории, закон воспринимается как воплощение справедливости, однако из-за его возможного несовершенства и пробелов при применении к конкретным жизненным ситуациям судьям предлагалось руководствоваться понятием правды как высшего проявления справедливости, поскольку при тяжбах обращались к посредничеству судьи (dikastes), поскольку они являлись одушевленным правосудием и обеспечивали равенство сторон справедливо. **Аристотель**, Никомахова этика. Книга V [О справедливости]. - С. 84, https://www.civisbook.ru/files/File/Aristotel_Nikomakhova.pdf

րար կանոններ, որոնք ամբողջ իրավական համակարգի հիմքում են: Դա նշանակում է, որ նրանք ունեն գերակայություն լոկալ նորմերի նկատմամբ՝ նրանց միջև բախման դեպքում, կարող են օգտագործվել որպես իրավունքի ինքնուրույն աղբյուր¹, երբ հատուկ նորմերը բացակայում են կամ դրանց կիրառումը բարդ է:

Սկզբունքները առանցքային դեր են խաղում այն իրավիճակներում, երբ առաջանում է իրավական անորոշություն կամ օրենսդրությունը չի տալիս ուղիղ պատասխան հարցին²: Նրանց բարձրագույն նորմատիվ կարգավիճակը թույլատրում է *հանդես գալ որպես իրավունքի ադապտացման գործիք փոփոխվող պայմանների և նոր մարտահրավերների պարագայում, խուսափել կամայականություններից, քանզի դրանց կիրառումը հիմնված է համընդհանուր ճանաչված իրավական արժեքների վրա:*

Բարձրագույն նորմատիվ կարգավիճակի տեսական նշանակությունը

- Սկզբունքներն ունեն **մետանորմատիվ բնույթ**, այսինքն «վեր են» գտնվում հատուկ նորմերից՝ միացնելով ֆորմալ իրավունքը ընդհանուր իրավական գաղափարների հետ, ինչպիսիք են արդարությունը, հավասարությունը և իրավական որոշակիությունը:

- Դրանք ապահովում են **իրավակիրառելիության ճկունությունը**՝ թույլ տալով դատական և վարչական մարմիններին որոշումները հարմարեցնել հատուկ հանգամանքներին՝ միաժամանակ պահպանելով իրավական կարգավորման ընդհանուր տրամաբանությունն ու նպատակը:

- Դրանց օգտագործումը նպաստում է **իրավական համակարգի ներդաշնակեցմանը**՝ վերացնելով առանձին նորմերի միջև առկա տարաձայնությունները և ստեղծելով համաձայնեցված իրավակիրառ պրակտիկա:

Այսպիսով, վարչարարության սկզբունքների բարձրագույն նորմատիվ կարգավիճակը արտացոլում է ոչ միայն գոյություն ունեցող օրենքները լրացնելու նրանց կարողությունը, այլև անորոշության պայմաններում իրավունքի ինքնուրույն աղբյուր դառնալու: Սա նրանց դարձնում է արդարության հասնելու, իրավական կայունության ապահովման և քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության անփոխարինելի գործիք:

3. Կիրառման պարտադիր լինելը: Սկզբունքների կիրառման պարտադիր լինելն ընդգծում է, որ վարչարարության սկզբունքները պետք է օգտագործվեն

¹ “Источник права, – т.е. исходная данность права, то, откуда происходит право, то, что создает право, – может быть только правом, поскольку право регулирует свое собственное создание”. Г. Кельзен, Чистое учение о праве (2-е издание, 1960). – С. 316.

² “Закон не может с точностью и вполне обнять превосходнейшее и справедливейшее, чтобы предписывать всем наилучшее”. Из сборника “Сочинения Платона”. Источник: Политик // Сочинения Платона: в 6 т. / Перевод с древнегреческого В.Н. Карпова. – М.: Синодальная типография, 1879. – Т. 6. – С.66-157, [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA_\(%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BD_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%BE%D0%B2\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA_(%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BD_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%BE%D0%B2))

ոչ թե հայեցողությամբ, այլ որպես իրավաբանորեն անհրաժեշտ գործիք, հատկապես այն իրավիճակներում, երբ դրանց կիրառումը անհրաժեշտ է սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության և վարչական իրավահարաբերություններում կողմերի իրավահավասարության ապահովման համար:

Վարչարարության սկզբունքների պարտադիր լինելը նշանակում է, որ դրանք առաջարկություններ կամ ցանկություններ չեն, դրանց կիրառումը սահմանված է իրավական կարգով: Դա պայմանավորված է նրանով, որ *դրանք արտացոլում են իրավական համակարգի հիմնական արժեքները, ինչպիսիք են արդարությունը, բարեխղճությունը և հավասարությունը, դրանց անտեսումը կարող է հանգեցնել վարչական գործընթացներում անարդարության և քաղաքացիների իրավունքների խախտման:*

Ինչ վերաբերում է **սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության հետ կապին**, ապա սկզբունքների կիրառումը հատկապես կարևոր է, երբ խոսքը վերաբերում է Սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնական իրավունքների պաշտպանությանը: Նրանք օգնում են *ապահովել այնպիսի իրավունքների իրացումը, ինչպիսիք են պատշաճ վարչարարության իրավունքը, այդ թվում և արդար վարչական վարույթի քննության իրավունքը, օրենքի առջև հավասարությունը և իրավական պաշտպանությունը, հանդես գալ որպես պաշտպանական մեխանիզմ այն դեպքերում, երբ օրենսդրական նորմերը կա՛մ բացակայում են, կա՛մ բավարար չափով չեն պաշտպանում քաղաքացիների իրավունքները*¹:

Սկզբունքները երաշխավորում են վարչական իրավահարաբերություններում կողմերի միջև իրավահավասարության ապահովումը. անկախ նրանց կարգավիճակից, հնարավորություններից և ռեսուրսներից նրանք գտնվում են հավասար պայմաններում: Դա ձեռք է բերվում *վարչական իրավահարաբերությունների տարբեր սուբյեկտների նկատմամբ հավասարության սկզբունքի կիրառմամբ, վարչական մարմինների մոտեցման անհիմն տարբերությունների կամ խտրականության բացառմամբ:*

Սկզբունքները կիրառվում են իրենց նորմատիվ ուժով, այլ ոչ թե պետաիշխանական մարմնի ցանկությունից կամ հարմարությունից ելնելով: Դա նշանակում է, որ *վարչական մարմինները պարտավոր են որոշումներ կայացնելիս հաշվի առնել սկզբունքները, հատկապես բարդ կամ վիճելի իրավի-*

¹ “Подобное преодоление отрицательных последствий общего характера закона Аристотель называл правдой. “Такова природа правды; она заключается в исправлении закона в тех случаях, где он, вследствие своей общности, неудовлетворителен”. **Нерсисянц В.С.** Философия права: Учебник для вузов. - М.: Норма, 2005. - С. 286, УДК 1(075.8) ББК 87я73 Н54, <https://artsakhlib.am/wpcontent/uploads/2020/03/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BA-%D0%9D%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%8F%D0%BD%D1%86%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-1.pdf>

ճակներում, սկզբունքների անտեսումը կարող է հիմք հանդիսանալ վարչական ակտն ապօրինի ճանաչելու համար:

Կիրառման պարտադիր լինելու տեսական նշանակությունը

- **Սկզբունքները՝ որպես իրավակիրառման ստանդարտ**, հանդես են գալիս որպես չափանիշ, որով գնահատվում է վարչական մարմինների որոշումների օրինականությունն ու պատճառաբանվածությունը:

- **Իրավական կարգի երաշխիք**. սկզբունքները կանխում են իրավունքի կամայական կիրառումը՝ ապահովելով վարչական գործընթացների կայունությունն ու կանխատեսելիությունը:

- **Ունիվերսալ կարգավորիչ**. դրանց պարտադիր կիրառումը հավասարակշռում է առանձին նորմերի միջև եղած տարբերությունները՝ վերացնելով իրավունքի բացերն ու կոլիզիաները:

Այսպիսով, սկզբունքների պարտադիր կիրառումն ընդգծում է դրանց դերը որպես հիմնարար իրավական ուղենիշներ, որոնք ապահովում են քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությունը, վարչական գործընթացի իրավահավասարությունն ու կայունությունը (Rechtssicherheit): Դրանք չեն կարող անտեսվել կամ ընտրողաբար օգտագործվել, քանզի դրանց կիրառումը իրավունքի գերակայության և արդարության պահպանման անհրաժեշտ պայման է:

4. Ճկունությունը և հարմարվողականությունը² ընդգծում է վարչարարության սկզբունքների դինամիկ բնույթը, որոնք կարող են փոխել իրենց բովանդակությունն ու կիրառման եղանակը՝ կախված կոնկրետ գործի առանձնահատկություններից: Այս հատկությունները սկզբունքները դարձնում են անփոխարինելի գործիքներ իրավակիրառ պրակտիկայում, հատկապես բարդ և եզակի իրավիճակներում:

Ճկունությունը՝ որպես մեկնաբանման հնարավորություն: Սկզբունքները չեն ներառում խիստ ամրագրված կանոններ, այլ ընդհանուր ուղեցույց են, որը կարող է հարմարեցվել հատուկ հանգամանքներին: Այն թույլ է տալիս *օգտագործել սկզբունքները տարբեր իրավական համատեքստերում՝ չխախտելով դրանց էությունը, կիրառել դրանք նոր և ոչ ստանդարտ իրավիճակների համար, որոնք նախատեսված չեն եղել ֆորմալ նորմերի մշակման ժամանակ*³:

¹ **Карл-Петер Зоммерманн**, Принципы административного права // ДПП ИМП 1(2016). - С. 63, https://dpp.mpil.de/05_2016/05_2016_41_86.pdf

² См. там же. - С. 83.

³ “Другие же из неписаных законов восполняют недостатки частного писаного закона, так как правда, относясь, по-видимому, к области справедливого, есть то, что справедливо вопреки закону. Подобные недостатки писаного закона допускаются законодателями иногда добровольно, а иногда и против воли; против воли, когда [недостатки закона] ускользают от их внимания, добровольно, – когда они не могут дать никакого предписания относительно данного случая, потому что их определения должны отличаться характером всеобщности, а данный случай касается не того, что бывает всегда, но того, что случается по большей части”. **Аристотель**,

Գործի առանձնահատկություններին հարմարվողականությունը: Սկզբունքների հարմարվողականությունը նշանակում է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքի եզակի հանգամանքները հաշվի առնելու նրանց կարողությունը: Այն թույլ է տալիս խուսափել կաղապարային մոտեցումից, որը կարող է անարդար լինել որոշակի իրավիճակներում, հաշվի առնել բազմաթիվ գործոններ (սոցիալական, տնտեսական, բարոյական և այլն), որոնք ազդում են իրավակիրառ գործունեության վրա:

Սկզբունքների արդիականության ապահովում: Իրենց ճկունության և հարմարվողականության շնորհիվ սկզբունքները պահպանում են իրենց արդիականությունը նույնիսկ արագ փոփոխվող հասարակական հարաբերությունների պայմաններում: Դա ձեռք է բերվում դրանց բովանդակության վերանայման հնարավորությամբ՝ հաշվի առնելով նոր մարտահրավերներն ու պայմանները, նորմատիվ բազայի փոփոխությանը հարմարվելով, ինչը նրանց իրավական բարեփոխումների նկատմամբ դարձնում է կայուն:

Հակազդեցությունը ֆորմալիզմին: Սկզբունքների ճկունությունը օգնում է հաղթահարել չափազանց ֆորմալ մոտեցման թերությունները, որոնք կարող են հանգեցնել անարդար կամ անտրամաբանական արդյունքների: Դա սկզբունքները դարձնում է արդարության ապահովման գործիք, որը դուրս է գալիս նորմերի մեխանիկական կիրառման սահմաններից, օրենքի խիստ պահպանման և մարդկային գործոնը հաշվի առնելու անհրաժեշտության միջև հավասարակշռություն գտնելու միջոց:

Ճկունության և հարմարվողականության տեսական նշանակությունը

- **Սկզբունքները որպես «կենդանի իրավունք»** զարգանում են հասարակության հետ միասին՝ պահպանելով իրավական համակարգի և իրական կյանքի միջև կապը:

- **Կամուրջ է ֆորմալ և ոչ ֆորմալ իրավունքի միջև.**¹ սկզբունքները թույլ են տալիս միացնել օրենքի նորմատիվային խստությունը նրա սոցիալական գործառույթի հետ:

- **Արդար իրավակիրառման գործիք է.** սկզբունքների ճկունությունն ապահովում է անհատական մոտեցում յուրաքանչյուր դեպքի նկատմամբ՝ կանխելով նորմերի ունիվերսալ կիրառման հետ կապված սխալները:

Այսպիսով, սկզբունքների ճկունությունն ու հարմարվողականությունն ընդգծում է կախված հանգամանքներից կիրառման եղանակը փոխելու նրանց

Риторика. Книга 1, Глава 13. - С. 6, ISBN: 978-5-17-102258-7 / Перевод с древнегреческого Н. Платонова, 2017, <https://www.litres.ru/book/aristotel/ritorika-24126156/chitat-onlayn/?page=6>

¹ “Использование общих принципов и формул также может в некоторых правовых системах служить для того, чтобы подправить в ту или иную сторону формальную норму действующего права”. **Рене Давид.** Основные правовые системы современности. Пункт 11 / Перевод с французского доктора юридических наук, профессора В.А. Туманова. - Москва: Изд. Прогресс, 1988 г., <https://lib.ru/PRAWO/rene.txt>

կարողությունը՝ միաժամանակ պահպանելով իրենց հիմնական էությունը: Սա նրանց դարձնում է արդյունավետ գործիք ոչ ստանդարտ և բարդ իրավական իրավիճակները լուծելու համար, ինչպես նաև ամրապնդում է նրանց կարևորությունը որպես ունիվերսալ մեխանիզմ, որն ունակ է ադապտացվել օրենքում և հասարակությունում կատարվող փոփոխություններին:

5. Sui generis¹ նորմեր. Sui generis տերմինը (լատիներենից բառացիորեն թարգմանաբար նշանակում է «իր տեսակի մեջ» կամ «յուրահատուկ իր հատկանիշներով»², «եզակի») ընդգծում է վարչարարության սկզբունքների հատուկ բնույթը որպես իրավական կատեգորիաներ, որոնք միաժամանակ կատարում են իրավունքի նորմերի և առաջնորդող դրույթների գործառույթները: Նրանց յուրահատկությունը պայմանավորված է նորմատիվ և արժեքային բնութագրերի համադրությամբ, ինչը նրանց դարձնում է իրավակիրառ պրակտիկայի կարևոր գործիքներ: «Տվյալների բազաների իրավական պաշտպանության մասին» տրամադրեց հատուկ տեսակի իրավունքներ՝ «sui generis» - տվյալների բազաների նկատմամբ, որոնցում կատարվել են զգալի ֆինանսական կամ այլ ներդրումներ:

Հիմնական ասպեկտներ են.

Եզակի իրավական կարգավիճակ. վարչարարության սկզբունքները միջանկյալ դիրք են գրավում իրավունքի ֆորմալ նորմերի և իրավական արևտրակտ գաղափարների միջև: Դա նշանակում է՝ *սկզբունքներն ունեն պարտադիր իրավական ուժ, ինչը թույլ է տալիս օգտագործել դրանք որպես հիմք որոշումների կայացման համար. սկզբունքների բովանդակությունը մնում է բավականաչափ լայն՝ տարբեր հանգամանքներ և մեկնաբանություններ հաշվի առնելու համար:*

Նորմատիվ-արժեքային բնույթ. սկզբունքները ոչ միայն սահմանում են վարքագծի կանոններ, այլև արտացոլում են իրավական համակարգի հիմնարար արժեքները, ինչպիսիք են արդարությունը, հավասարությունը և համաչափությունը: Այն թույլ է տալիս *իրավունքի նորմերի իրավական*

¹ Sui generis արտահայտությունը հաճախ օգտագործվում է որևէ գաղափար, էություն կամ երևույթ նշելու համար, որը չի կարող ներառվել ավելի ընդհանուր հասկացության մեջ: Իրավունքում sui generis-ը իրավական հասկացություն է, որը կիրառելի է ցանկացած գործում, որն իր եզակիության պատճառով պահանջում է հատուկ և եզակի մեկնաբանություն: Օրինակ՝ «Տվյալների բազաների իրավական պաշտպանության մասին» 96/9/EC տրամադրեց հատուկ տեսակի իրավունքներ՝ «sui generis» - տվյալների բազաների նկատմամբ, որոնցում կատարվել են զգալի ֆինանսական կամ այլ ներդրումներ: Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases, Document 31996L0009, Official Journal of the European Communities L 77/20, 27.3.1996, CHAPTER III SUI GENERIS RIGHT, <http://data.europa.eu/eli/dir/1996/9/oj>

² The Oxford English Dictionary / J. Simpson, E. Weiner (eds.). – 2nd ed. – United Kingdom, 1989. – P. 757, The New Dictionary of Cultural Literacy. — Houghton Mifflin Harcourt, 2002. — P. 79. — ISBN 0618226478, ISBN 9780618226474

արժեքներին համապատասխանությունը գնահատելու համար օգտագործել սկզբունքները, կիրառել սկզբունքները որպես ստանդարտ՝ պետաշխատական մարմինների գործողությունների օրինականությունը ստուգելու համար:

Ճկունությունն ու ունիվերսալ լինելը. որպես sui generis նորմեր՝ սկզբունքները կիրառելի են տարբեր իրավական համակարգերում և կոնտեքստներում: Նրանց ճկունությունը թույլ է տալիս ընդգրկել իրավական հարաբերությունների լայն շրջանակ, հաշվի առնել հատուկ իրավիճակների առանձնահատկությունները:

Իրավունքի էվոլյուցիոն զարգացումը. սկզբունքները՝ որպես sui generis նորմեր, հանդես են գալիս որպես իրավական զարգացման շարժիչ՝ ապահովելով իրավական համակարգի դինամիկան: Նրանք հիմք են ստեղծում նոր նորմերի և դոկտրինների ստեղծման համար, ապահովում են իրավունքի, արժեքների և փոփոխվող սոցիալական իրականության միջև կապը:

Sui generis նորմերի տեսական նշանակությունը

- **Իրավական եզակի գործիք** լինելով՝ սկզբունքները համատեղում են իրավունքի նորմի գործառույթներն ու իրավական արժեքները:

- **Արժեքային կողմնորոշում**. սկզբունքներն արտացոլում են առանցքային իրավական արժեքները, ինչը նրանց դարձնում է օրինականության գնահատման չափանիշ:

- **Իրավական զարգացումը**. սկզբունքներն ապահովում են իրավական համակարգի էվոլյուցիան՝ հիմք ձևավորելով նոր նորմերի և ստանդարտների համար:

Այսպիսով, սկզբունքները՝ որպես sui generis նորմեր, կարևոր դեր են խաղում իրավունքի զարգացման և իրավակիրառման հարցում՝ համատեղելով բազմակողմանիությունը, ճկունությունը և արժեքային բնույթը:

Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների անմիջական կիրառման պայմանները.

Սկզբունքները կարող են անմիջականորեն կիրառվել հետևյալ պայմաններից որևէ մեկի առկայության պարագայում.

- *Օրենսդրական բաց.*¹ Եթե բացակայում է վիճելի հարաբերությունները կարգավորող իրավունքի կոնկրետ նորմը, ապա սկզբունքը հիմք է դառնում որոշում կայացնելու համար: Տեսականորեն այս մոտեցումը հիմնված է նորմատիվ բազմակարծության հայեցակարգի վրա, որտեղ սկզբունքները կապող օղակ են հանդիսանում ֆորմալ ամրագրված նորմերի և ոչ ստանդարտ իրավիճակներում դրանց կոնկրետացման անհրաժեշտության միջև²:

- *Հակասությունների առկայություն*. սկզբունքների կիրառումը պետք է համապատասխանի գործող իրավունքի նորմերին և ընդհանուր իրավական

¹ Кельзен Г. Чистое учение о праве (2-е издание), 1960. - С. 305-316.

² “Надо принять то, что после разума находится на втором месте, - закон и порядок, которые охватывают своим взором многое, но не могут охватить всего”. Платон, Законы. Книга 10. - С. 35, https://www.civisbook.ru/files/File/Platon_Lows.pdf

համակարգին՝ խուսափելով դրա հիմնարար դրույթների հետ բախումից: Այս պայմանը հաստատում է իրավական աղբյուրների համաձայնեցվածության գաղափարը, որտեղ սկզբունքները դառնում են իրավական կարգավորման կառուցվածքային միասնության տարր¹:

- *Իրավունքների և ազատությունների գերակայության ապահովում.* սկզբունքների անմիջական կիրառումը ենթադրում է, որ ուշադրության կենտրոնում են մարդու իրավունքներն ու ազատությունները: Սա արտացոլում է օրենքում «մարդակենտրոնության» տեսական հայեցակարգը², որտեղ սկզբունքները պաշտպանական մեխանիզմի դեր են խաղում արդարության և իրավական անվտանգության ապահովման համար:

- *Սուբսիդարման սկզբունքը*³. սկզբունքները պետք է կիրառվեն այն ժամանակ, երբ ֆորմալ նորմերը բավարար հիմք չեն տրամադրում իրավիճակը լուծելու համար: Տեսականորեն, այս պայմանը հիմնված է սուբսիդիար դոկտրինի վրա, որն ընդգծում է սկզբունքների օժանդակ դերը ամրագրված իրավունքի գերակայությունը պահպանելու գործում⁴:

- *Իրավական որոշակիության ապահովում.* սկզբունքների կիրառումը պետք է ապահովի վարչական գործընթացի կանխատեսելիությունը և բացառի կամայականությունը: Այս պայմանը կապված է իրավական որոշակիության տեսության հետ, որտեղ սկզբունքները ծառայում են որպես ուղեցույց արդար լուծում մշակելու համար⁵:

Անմիջական կիրառման օրինակներ

ՎԴ/6443/05/14 վարչական գործով վարչական դատարանը օրենսդրական կարգավորման բացակայության դեպքում անմիջականորեն կիրառել է

¹ Այս մասին տես՝ **Васильева А.Ф.** 2024. “Кодификация общих принципов административного права”. Вестник Санкт-Петербургского университета. Право 3: 617–635, <https://doi.org/10.21638/spbu14.2024.305>, <file:///C:/Users/PC-3/Downloads/617-635.pdf>

² Այս մասին տես՝ **Шамшурин В.И.** О политике, праве и религии (антропоцентризм в теории и практике). Часть 1, Серия “Политология. Религиоведение”. 2010. № 2 (5). – С. 123–130, <https://cyberleninka.ru/article/n/o-politike-prave-i-religii-antropotsentrizm-v-teorii-i-praktike-chast-1> Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, г. Москва.

³ Այս մասին տես՝ **Михалева Т.Н.** Принцип субсидиарности в праве европейского союза: предел наднациональности или ее развитие? Минск: БГУ, 2016. – С. 145-155, <https://elib.bsu.by/handle/123456789/172850> <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/172850/1/145-155.pdf>

⁴ Այս մասին տես՝ **Грачева С.А.** Конституционный путь к доктрине субсидиарности в международном праве. DOI: 10.12737/jflcl.2020.001, Journal of Foreign Legislation and Comparative Law, 2020, no. 1, <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionnyy-put-k-doktrine-subsidiarnosti-v-mezhdunarodnom-prave>

⁵ Այս մասին տես՝ **Васильева А.Ф.** 2024. “Кодификация общих принципов административного права”. Вестник Санкт-Петербургского университета. Право 3: 617–635, <https://doi.org/10.21638/spbu14.2024.305>, <file:///C:/Users/PC-3/Downloads/617-635.pdf>

օրինականության սկզբունքը՝ արձանագրելով հետևյալը. «(...) Հայաստանի Հանրապետությունը (...) ունի պարտավորություն ապահովելու և պաշտպանելու այն մարդկանց սոցիալական իրավունքները, որոնք գտնվում են իր իրավագործության ներքո: (...) Տվյալ դեպքում հայցվորը, ունենալով Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կենսաթոշակ ստանալու իրավունք, իրավունք ունի նաև Հայաստանի Հանրապետությունից պահանջելու, որպեսզի ապահովվի նաև իր ակնկալիքը ստանալու այնպիսի կենսաթոշակ, որում հաշվի կառնվեն (...) համաձայնագրով նախատեսված գումարները: Այս հարցում էական է ոչ թե Խորհրդային Միության պարտավորությունների իրավահաջորդության կամ արտաքին պարտքի խնդիրը, այլ մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունը, որը պետք է Հայաստանի Հանրապետությունն ապահովի անվերապահորեն:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունը կրում է պարտավորություն ապահովելու հայցվորի իրավունքը՝ ստանալու այնպիսի կենսաթոշակ, որում հաշվի կառնվեն Միավորված ազգերի կազմակերպության Անձնակազմի միացյալ կենսաթոշակային հիմնադրամին կատարած վճարները: (...) Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը չի նախատեսում Միավորված ազգերի կազմակերպության Անձնակազմի միացյալ կենսաթոշակային հիմնադրամին կատարած վճարները կենսաթոշակում հաշվառելու կարգ: Գործող օրենսդրության հիման վրա հնարավոր չէ պարզել, թե այս պարագայում հայցվորին ինչ տեսակի և ինչ չափի կենսաթոշակ պետք է նշանակվի: (...) Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունն այս հարցում ի սպառ լուծում է:

Սակայն այս հանգամանքը նույնպես խոչընդոտ չէ դատարանի համար պարտավորեցնելու նշանակել այնպիսի կենսաթոշակ, որում կներառվի հայցվորի կատարած վճարները: Դատարանը, հանդիսանալով արդարադատություն իրականացնող մարմին, կաշկանդված չէ մարդու իրավունքի վերականգնման եղանակով: Յուրաքանչյուր գործ քննելիս դատարանը պետք է պարզի, թե արդյոք խախտվել է հայցվորի որևէ իրավունք և ապահովվի դրա պաշտպանությունը: Նշվածը բխում է արդարադատության (այդ թվում՝ վարչական) հայեցակարգից:

Սա նշանակում է, որ դատարանը, հաստատելով, որ Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավոր է ապահովել հայցվորի իրավունքը, կարող է պարտավորեցնել իրավասու վարչական մարմնին նշանակելու հայցվորի նկատմամբ կենսաթոշակն այնպես, որ հաշվի առնվի վերջինիս կուտակած վճարումները: Իսկ դատական ակտի կատարման խնդիրն արդեն համապատասխան վարչական մարմնի լուծման դաշտում է, որը պետք է ձեռնարկի բոլոր անհրաժեշտ և հնարավոր միջոցները վերականգնելու հայցվորի խախտված իրավունքը: Այսպիսով, բոլոր հանգամանքների քննարկումից

հեղուկ պարզ է դառնում, որ հայցվորի պահանջն ամբողջությամբ հիմնավոր է և ենթակա է բավարարման»¹:

ՎԴ/14835/05/24 վարչական գործով վարչական դատարանը՝ հայցվորի դիմումը վերադարձնելու մասին 02.12.2024 թ. որոշման մեջ՝ օրենսդրական կարգավորումներում առկա հակասությունների հաղթահարման նպատակով (եթե կոլիզիան հնարավոր չէ լուծել կոլիզիայի հաղթահարման կանոններով) անմիջականորեն կիրառել է **իրավունքի որոշակիության, իրավական անվտանգության, խտրականության արգելքի սկզբունքները** և արձանագրել հետևյալը. «Վերոնշյալ իրավակարգավորումների վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը ՀՀ վարչական դատարան դիմելու համար ժամկետային տարբեր կարգավորումներ է սահմանել նույն դեպքի և սուբյեկտների համար՝ մի կողմից դատարան դիմելու իրավունքի իրացումը հատկորոշված սուբյեկտների համար պայմանավորելով նորմատիվ իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ չորսամսյա ժամկետով և միաժամանակ մյուս կողմից նույն սուբյեկտների համար նորմատիվ իրավական ակտի վիճարկման համար դատարան դիմելու իրավունքի իրացումը չպայմանավորելով որևէ ժամկետով: Նման պայմաններում կարելի է պնդել, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերով ամրագրված կարգավորումներում առկա է հակասություն: (...)

Սույն դեպքում, հաշվի առնելով, որ գործ ունենք միևնույն իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտի նորմերի հետ, որոնք ամրագրված են ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի նույն հոդվածում, ուժի մեջ են մտել միաժամանակ, իսկ դիմումատու պետական մարմին է, դատարանն արձանագրում է, որ վերոնշյալ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 5-րդ մասի միջև առկա հակասությունը հնարավոր չէ լուծել Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածով սահմանված կանոններով: (...)

Այսպես, վերը նշված՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերի մեջ առկա հակասությունը քննարկելով իրավական որոշակիության և իրավական անվտանգության սկզբունքների համադրությամբ՝ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածով ամրագրված իրավական պետության կարևորագույն հատկանիշներից է իրավունքի գերակայությունը, որի ապահովման գլխավոր պահանջներից են իրավական որոշակիության սկզբունքը, իրավահարաբերությունների կարգավորումը բացառապես այնպիսի օրենքներով, որոնք համապատասխանում են որակական որոշակի հատկանիշների՝ հստակ են, կանխատեսելի, մատչելի: (...) անդրադառնալով ՀՀ վարչական դատավարության

¹ ՎԴ/6443/05/14 վարչական գործով 29.10.2015 թ. կայացված վճիռ.
https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=38562071809879264

օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերի մեջ առկա հակասությանը՝ դատարանն արձանագրում է, դատարան դիմելու իրավունքի իրացումը հատկապես սուբյեկտների համար մի դեպքում պայմանավորելով նորմատիվ իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ չորսամսյա ժամկետով՝ Օրենսդիրը իրավական որոշակիության սկզբունքի համադրությամբ իրավաչափորեն կանխատեսելի է դարձրել իշխանության կրողների՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարքագիծը՝ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի՝ դրանց համեմատ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերին (քաղաքի Սահմանադրությունից) համապատասխանությունը վիճարկելիս: Ընդ որում, հաշվի առնելով, որ խոսքը վերաբերում է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի վիճարկման դատավարական ժամկետներին, հարկ է ընդգծել, որ այս համադրությամբ առավել քան պետք է որոշակի՝ կանխատեսելի, հստակ և բոլորի համար մատչելի օրենսդրական կարգավորումներ, այդ թվում՝ դատավարական ժամկետներ լինեն այդպիսի ակտերի վիճարկման համար, որը և սահմանված է հենց ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին մասում: (...)»¹:

ՎԴ/2847/05/24 վարչական գործով վարչական դատարանը անմիջականորեն կիրառել է **հայեցողական լիազորությունները չարաշահելու սկզբունքը** և **համաչափության սկզբունքը**, որոնք օժանդակող դերակատարում են ունեցել համապատասխան դրույթով սահմանված նվազագույն և առավելագույն տուգանքի շեմի ընտրության հարցում և արձանագրել հետևյալը. «(...) Տվյալ դեպքում, հայցվորը պատասխանատվության է ենթարկվել Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 154.2-րդ հոդվածի 1-ին մասով, որի սանկցիայով նախատեսված է տուգանք՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հինգհարյուրապատիկից մինչև յոթհարյուրապատիկի չափով: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայեցողական լիազորությունն օրենքով վարչական մարմնին վերապահված իրավունք է՝ ընտրելու մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկը:

Հայեցողական լիազորություն իրականացնելիս վարչական մարմինը պարտավոր է առաջնորդվել մարդու և քաղաքացու՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, նրանց իրավահավասարության, վարչարարության իրականացման համաչափության և կամայականության արգելքի սկզբունքներով, ինչպես նաև հետապնդել օրենքով կանխորոշված այլ նպատակներ: (...)

¹ ՎԴ/14835/05/24 վարչական գործով 02.12.2024 թ. դիմումը վերադարձնելու մասին որոշում, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=38562071810010184

Տվյալ դեպքում, վարչական մարմինը կայացնելով 19.12.2023 թ. թիվ Վ-49/49 որոշումը, ընտրել է 700.000 դրամի չափով տուգանք կիրառելու վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 154.2-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված առավելագույն լուծումը, այսինքն, չի ընտրել վարչական պատասխանատվության նվազագույն չափը, սակայն վիճարկվող որոշմամբ առկա չէ որևէ նշում՝ նշված ընտրության հիմքում ընկած դրդապատճառների մասին, վարչական իրավախախտման համար պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքների մասին, ինչպես նաև դրանով որևէ կերպ չի հիմնավորվում նաև այն հանգամանքը, որ նշված նորմի սանկցիայով տրված նշված չափի ընտրությունը նախատեսել է «վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված իրավաչափ նպատակներից որևէ մեկը: Ավելին, վիճարկվող վարչական ակտում պատասխանողը հենց ինքն է արձանագրել, որ տվյալ պարագայում առկա չեն պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքներ, ուստի նշված հանգամանքը հիմք է հայցադիմումով վիճարկվող վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու համար: Ամբողջ վերոնշյալից ելնելով, դատարանը եզրահանգում է, որ սույն հայցով վիճարկվող վարչական ակտն ընդունվել է օրենսդրության վերը նշված պահանջների խախտմամբ, որպիսի խախտումը հիմք է գործով վիճարկվող՝ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ Վ-49/49 վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու համար, հետևաբար հայցը հիմնավոր է և ենթակա բավարարման:»¹:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքների անմիջական կիրառման իրավական բնույթն ընդգծում է դրանց կարևորությունը որպես իրավունքի ինքնուրույն աղբյուր, որը կարող է լրացնել նորմատիվ կարգավորման թերությունները: Նրանք հանդես են գալիս որպես ունիվերսալ գործիք՝ վարչական գործընթացներում նորմատիվ որոշակիության և արդարության միջև հավասարակշռություն ապահովելու համար:

Տեսականորեն, սկզբունքների անմիջական կիրառումը դինամիկ կարգավորման ձև է, որտեղ շեշտը դրվում է իրավական արժեքների ճկունության, հարմարվողականության և առաջնահերթության վրա²: Սա թույլ է տալիս սկզբունքներին գործել ոչ միայն որպես առաջնորդող դրույթներ, այլև որպես իրավական նորմեր, որոնք ունեն պարտադիր իրավաբանական ուժ: Այս մեկնաբանությունը շեշտում է նրանց երկակի բնույթը՝ մի կողմից, ուղղված են իրա-

¹ ՎԴ/2847/05/24 վարչական գործով 11.12.2024թ. կայացված վճիռ, https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=38562071809995131

² «Динамическая теория права изучает правовые нормы — а именно те, которые регулируют создание и применение права», Кельзен Г. Чистое учение о праве (2-е издание), 1960. - С. 94.

վական համակարգի կայունությանը աջակցելուն, մյուս կողմից՝ ապահովում են դրա էվոլյուցիան՝ ի պատասխան փոփոխվող սոցիալական մարտահրավերների:

Սկզբունքների անմիջական կիրառումը ոչ միայն նպաստում է իրավունքի բացերի և կոլիզիաների հաղթահարմանը, այլև ամրապնդում է վստահությունը պետական ինստիտուտների նկատմամբ: Երկարաժամկետ հեռանկարում այն նպաստում է վարչական իրավունքի զարգացմանը, կառավարման ավելի արդար և արդյունավետ համակարգի ձևավորմանը, որտեղ քաղաքացիների իրավունքներն ու ազատությունները գտնվում են իրավակիրառ գործունեության կենտրոնում: Սա վարչարարության և վարչական վարույթի սկզբունքները դարձնում է իրավունքի գերակայության ապահովման և սահմանադրական արժեքների իրացման մեխանիզմի անբաժանելի մաս:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունված 06.12.2015 թ. հանրաքվեով / ՀՀՊՏ 2015.12.21:

2. Directive 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on the legal protection of databases, Document 31996L0009, Official Journal of the European Communities L 77/20, 27.3.1996, CHAPTER III SUI GENERIS RIGHT, <http://data.europa.eu/eli/dir/1996/9/oj>

Գիտական գրականություն

1. **Аристотель.** Никомахова этика. Книга V [О справедливости], https://www.civisbook.ru/files/File/Aristotel_Nikomakhova.pdf

2. **Аристотель.** Риторика., Книга 1, Глава 13, стр. 6, ISBN: 978-5-17-102258-7, перевод с древнегреческого Н. Платонова, 2017, <https://www.litres.ru/book/aristotel/ritorika-24126156/chitat-onlayn/?page=6>

3. **Васильева А.Ф.** 2024. “Кодификация общих принципов административного права”. Вестник Санкт-Петербургского университета. Право 3: 617–635. <https://doi.org/10.21638/spbu14.2024.305>, <file:///C:/Users/PC-3/Downloads/617-635.pdf>

4. **Кожевников В.В.** О герменевтическом методе в правоведении. Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского, УДК 340.312, DOI 10.24147/1990-5173.2020.17(1).15-26 // Вестник Омского университета. Серия "Право". 2020. Т. 17, № 1, <https://cyberleninka.ru/article/n/o-germenevticheskom-metode-v-pravovedenii>

5. **Кельзен Г.** Чистое учение о праве (2-е издание, 1960. - С. 94, 305-316, 329), <https://www.scribd.com/document/387983062/%D0%93%D0%B0%D0%BD%D1%81-%D0%9A%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D0%A7%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B5%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5-pd>
6. **Грачева С.А.** Конституционный путь к доктрине субсидиарности в международном праве. DOI: 10.12737/jfcl.2020.001, Journal of Foreign Legislation and Comparative Law, 2020, no. 1, <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionnyy-put-k-doktrine-subsidiarnosti-v-mezhdunarodnom-prave>
7. **Карл-Петер Зоммерманн**, Принципы административного права // ДПП ИМП 1(2016), https://dpp.mpil.de/05_2016/05_2016_41_86.pdf
8. **Михалева Т.Н.** Принцип субсидиарности в праве европейского союза: предел наднациональности или ее развитие? Минск: БГУ, 2016, <https://elib.bsu.by/handle/123456789/172850>, <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/172850/1/145-155.pdf>
9. **Нерсисянц В.С.** Философия права: Учебник для вузов. - М.: Норма, 2005. УДК 1(075.8) ББК 87я73 Н54, <https://artsakhlib.am/wp-content/uploads/2020/03/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BA-%D0%9D%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%8F%D0%BD%D1%86-%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-1.pdf>
10. **Платон.** Законы. Книга 10, https://www.civisbook.ru/files/File/Platon_Lows.pdf
11. **Платон.** Политик. Из сборника “Сочинения Платона”: в 6 т. / Перевод с древнегреческого В. Н. Карпова. - М.: Синодальная типография, 1879. - Т.6.
12. **Давид Р.** Основные правовые системы современности // Перевод с французского доктора юридических наук, профессора В.А. Туманова. - Москва: Изд. Прогресс, 1988 г., <https://lib.ru/PRAWO/rene.txt>
13. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. - М.: Юрист, 2003, <https://pravo-olymp.ru/wp-content/uploads/2013/06/babaev.pdf>
14. **Харитонов Л.А.** Герменевтический подход к толкованию правовых норм // Криминалисть. 2011. № 1 (8), <https://cyberleninka.ru/article/n/germenevticheskiy-podhod-k-tolkovanuyu-pravovyh-norm-1>
15. **Шамшурин В.И.** О политике, праве и религии (антропоцентризм в теории и практике). Часть 1, Серия "Политология. Религиоведение". 2010. № 2 (5), <https://cyberleninka.ru/article/n/o-politike-prave-i-religii-antropotsentrizm-v-teorii-i-praktike-chast-1>
16. The New Dictionary of Cultural Literacy. - Houghton Mifflin Harcourt, 2002. - P. 79. - ISBN 0618226478, ISBN 9780618226474

17. The Oxford English Dictionary / J. Simpson, E. Weiner (eds.). – 2nd ed. – United Kingdom, 1989.

Դատական գործեր

1. ՎԴ/6443/05/14 վարչական գործով 29.10.2015 թ. կայացված վճիռ,
https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=38562071809879264
2. ՎԴ/14835/05/24 վարչական գործով 02.12.2024 թ. դիմումը
վերադարձնելու մասին որոշում,
https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=38562071810010184
3. ՎԴ/2847/05/24 վարչական գործով 11.12.2024 թ. կայացված վճիռ,
https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=38562071809995131

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НЕПОСРЕДСТВЕННОГО ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНЦИПОВ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ И АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

В статье исследуется роль принципов права в административном праве с акцентом на их применимость в административном судопроизводстве. Анализируются теоретические и практические аспекты непосредственного применения принципов администрирования и административного производства, включая их правовую природу, нормативный статус и функции. Рассматриваются ключевые характеристики непосредственного применения принципов: комплементарность, нормативное превосходство, обязательность применения, гибкость и адаптивность. Особое внимание уделяется их значению для защиты конституционного права на надлежащее администрирование, устранения правовых пробелов и обеспечения единообразного правоприменения. Приводится анализ судебной практики, демонстрирующий актуальность принципов как инструмента юридической аргументации и интерпретации права. В статье обосновывается необходимость дальнейшей научной проработки механизма непосредственного применения принципов в административных процессах для повышения эффективности правоприменения и защиты прав лиц.

Ключевые слова: нормы-принципы, правоприменительная деятельность, непосредственное применение, правовая стабильность, обязательная юридическая сила.

SOME ISSUES OF DIRECT APPLICATION OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE ACTION AND ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Annotation

The article explores the role of legal principles in administrative law, with a focus on their applicability in administrative court proceedings. Theoretical and practical aspects of the direct application of principles of administrative action and administrative proceedings including their legal nature, normative status, and functions are analyzed. The main characteristics of the direct application of principles are considered: complementarity, normative superiority, mandatory application, flexibility, and adaptability. Special attention is given to their significance in the protection of the constitutional right to proper administration, eliminating legal gaps, and ensuring uniform application of the law. The article includes an analysis of case law, demonstrating the relevance of principles as instrumentality of legal argumentation and interpretation of the law. The need for further scientific development of the mechanism for the direct application of principles in administrative processes is substantiated, aiming to enhance the effectiveness of law enforcement and the protection of individuals' rights.

Keywords: normative principles, law enforcement, direct application, legal stability, mandatory legal force.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 13.02.2025 թ., տրվել է գրախոսության 15.02.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 27.02.2025 թ.:

1(118)2025

◆ ՍԵՂԵԿԻՍԻՆ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-179

ՄԱՐԻՆԵ ԱՎԱԳՅԱՆ

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի
աշխատակազմի իրավախորհրդատվական
վարչության անհատական դիմումների
վերլուծության բաժնի վարիչ,
իրավագիտության մագիստրոս

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԴԻՄՈՒՄԻ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ՝ ՈՐՈՇ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի կողմից իրականացվող կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում անհատական՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դիմումների ընդունելությանը Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով ներկայացվող պահանջների սահմանադրաիրավական բովանդակության, դրանց առանձնահատկությունների վերլուծությանը՝ անհատական գանգատարկման ինստիտուտի որոշ արդի հիմնախնդիրների համատեքստում:

Հետազոտությամբ հակիրճ անդրադարձ է կատարվում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանում անհատական գանգատարկման ինստիտուտի ներդրման պատմությանը, այնուհետև՝ օրենսդրությամբ անհատական դիմումի ընդունելությանը ներկայացվող հստակ, սակայն երբեմն տարակերպ ընկալվող իմպերատիվ պահանջներին, խնդրո առարկա ինստիտուտի որոշ արդի հիմնախնդիրներին, ինչպես նաև նշվածի կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանի որոշումներով արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին և վերաբերելի միջազգային փորձին:

Վերոշարադրյալի համապարփակ վերլուծության արդյունքում հեղինակը ներկայացնում է քննարկվող իրավական խնդիրների հաղթահարմանն ուղղված առաջարկներ՝ արձանագրելով անհատական դիմում ներկայացնելու համար սահմանված վեցամյա ժամկետի բացթողումը Սահմանադրական դատարանի կողմից հարգելի համարելու ինստիտուտի՝ օրենսդրական մա-

կարդակում ներդրման և դրա հիման վրա՝ գործնականում կիրառման անհրաժեշտությունը: Միաժամանակ, հեղինակը, անդրադառնալով Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բացի սահմանադրաիրավական բովանդակությանը, ընդգծում է «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից նման բացի սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավասության, Սահմանադրական դատարանի կողմից դրա քննության սահմանների, ինչպես նաև նշվածի արդյունքում առաջացող իրավական հետևանքների ամրագրման կարևորությունը:

Հիմնաբառեր. սահմանադրական արդարադատություն, կոնկրետ վերահսկողություն, անհատական դիմում, սահմանադրաիրավական վեճ, պատճառահետևանքային կապ, ժամկետային սահմանափակում, օրենսդրական բաց:

Ներածություն. Ի սկզբանե հարկ է փաստել, որ սույն հետազոտության արդիականությունը պայմանավորված է Սահմանադրական դատարանում կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված հիմնական իրավունքների և (կամ) ազատությունների արդյունավետ և լիարժեք պաշտպանությունն ապահովելու հրամայականով՝ հաշվի առնելով անհատական գանգատարկման ինստիտուտի արդի զարգացումները, ինչպես նաև ներկայումս այս գործընթացում որոշ հիմնախնդիրների, տարընկալումների և թյուրընկալումների առկայությունը:

Այսպես՝ չնայած այն հանգամանքին, որ Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական արդարադատության հիմքերը դրվել են 1995 թվականի հուլիսի 5-ին անցկացված համապետական հանրաքվեի արդյունքում ընդունված Սահմանադրությամբ, այնուամենայնիվ, կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից անհատական դիմում ներկայացնելու իրավական հնարավորությունը նախատեսվեց, մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանում անհատական դիմումների ինստիտուտը ներդրվեց միայն 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին անցկացված հանրաքվեով ընդունված սահմանադրական փոփոխություններով:

Հետագայում՝ 2015 թվականին անցկացված հանրաքվեի արդյունքում Հայաստանի Հանրապետությունում տեղի ունեցած սահմանադրական փոփոխություններով առավել ընդլայնվեց կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավասության շրջանակը, այդ թվում՝ հստակ ամրագրվեց անհատական դիմումով իրավանորմին իրավակիրառ

պրակտիկայում տրված մեկնաբանության սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավական հնարավորությունը:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության՝ «Սահմանադրական դատարան դիմելը» վերտառությամբ 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով սահմանված են անհատական դիմումին ներկայացվող սահմանադրաիրավական պահանջները, որի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարան կարող է դիմել յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը: Նույն հոդվածի 6-րդ մասով Սահմանադրական դատարան դիմելու կարգի մանրամասների սահմանումը վերապահվել է ոլորտը կարգավորող՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքին:

Քննարկվող համատեքստում կարևոր է նաև վկայակոչել Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, որով հստակ ամրագրվել է Սահմանադրական դատարանի՝ գործը միայն համապատասխան դիմումի առկայության դեպքում քննելու իրավասությունը: Այսպիսով, անհատական գանգատարկման ինստիտուտի առանցքը ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումն է, դրա բովանդակությունը, որի հիման վրա է, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու է քննության ընդունել, ապա նաև քննել կոնկրետ գործը:

Անդրադառնալով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքին՝ հարկ է փաստել, որ դրա 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով ևս վերաշարադրվել են Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով սահմանված՝ անհատական դիմումին ներկայացվող պահանջները: Կարևոր է արձանագրել, որ այս առումով սահմանված իմպերատիվ պահանջներից յուրաքանչյուրի միաժամանակյա առկայության պարագայում է (բացառությամբ վիճարկվող իրավադրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը հաշվի առնելուն վերաբերող պահանջի, քանի որ յուրաքանչյուր դիմումով բարձրացված հարց չէ, որ անպայմանորեն առնչվում է այդ կամ նաև այդ հարցին), որ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձն իրավասու է իրացնել սահմանադրական գանգատ ներկայացնելու իր իրավունքը: Այս համատեքստում, հաշվի առնելով անհատական դիմումի ընդունելիությանը ներկայացվող պահանջներից յուրաքանչյուրի առանցքային կարևորությունը դիմումի՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից քննության ընդունման, հետևաբար և՛ ըստ էության քննության հարցում, ինչպես նաև գործնականում այդ պահանջների սահմանադրաիրավական բովանդակության

վերաբերյալ որոշ տարընկալումների և թյուրընկալումների առկայությունը, գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է հակիրճ անդրադառնալ դրանցից յուրաքանչյուրին՝ իր առանձնահատկություններով հանդերձ, որը կիրականացնենք ստորև.

1. Անհատական դիմումի՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից կոնկրետ գործով ներկայացված լինելու պահանջի¹ առնչությամբ հարկ է արձանագրել հետևյալը.

Ի տարբերություն Սահմանադրական դատարանի կողմից իրականացվող վերացական վերահսկողության՝ կոնկրետ վերահսկողության տարբերակիչ հատկանիշն անհատական դիմումի՝ դիմող սուբյեկտի՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից այն կոնկրետ գործի շրջանակներում ներկայացված լինելն է, որով վերջինս իրացրել է իր իրավունքների և (կամ) ազատությունների դատական կարգով պաշտպանությունը ՀՀ դատական ատյաններում: Կարևոր է ընդգծել, որ այս առումով կոնկրետ գործը ենթադրում է ոչ թե ցանկացած, այլ դիմողի կողմից ներկայացված անհատական դիմումի առանցքը կազմող սահմանադրաիրավական վեճի հիմքում ընկած իրավական հարցի քննությանը նվիրված դատական գործ, որի քննության արդյունքում է ձևավորվել համապատասխան սահմանադրաիրավական վեճը կամ ակնհայտ դարձել նման վեճի առկայությունը՝ դիմողի մոտ համոզմունք ձևավորելով առ այն, որ կոնկրետ հարցը ենթակա է Սահմանադրական դատարանի կողմից քննության:

Վերոշարադրյալից բխում է, որ անհատական դիմումի ընդունելիությանը ներկայացվող խնդրո առարկա պահանջի իմաստով «կոնկրետ գործ»-ը վերաբերում է կոնկրետ իրավահարաբերության կապակցությամբ ծագած վեճի դատավարական ընթացակարգերով քննությանը, ինչպես նաև դրանում անպայմանորեն դիմող անձի ներգրավվածությանը և շահագրգռվածությանը՝ հենց տվյալ գործով վերջինիս առնվազն որևէ հիմնական իրավունքին և (կամ) ազատությանը միջամտությանը:

2. Անհատական դիմումի՝ դատարանի վերջնական ակտի առկայության պայմաններում ներկայացված լինելու պահանջի² առնչությամբ հարկ է արձանագրել հետևյալը.

¹ Այս պահանջի էության և առանձնահատկությունների վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2009 թվականի մարտի 17-ի ՍԴԱՌ-21 աշխատակարգային որոշմամբ, 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի ՍԴԱՌ-77 աշխատակարգային որոշմամբ: Տե՛ս նաև **Հարությունյան Գ.Գ., Վաղարշյան Ա.Գ.**, «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ»: Եր., «Իրավունք», 2010 թ., էջեր 976, 982-983, <https://www.osce.org/files/f/ documents/8/0/74940.pdf>

² Այս պահանջի էության և առանձնահատկությունների վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ի ՍԴՌ-719 որոշմամբ, 2008 թվականի սեպտեմբերի

Անհատական դիմումին ներկայացվող հաջորդ պահանջն այն խնդրո առարկա կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտի առկայության պայմաններում ներկայացնելն է: Նշվածից բխում է, որ դիմողի կողմից անհատական դիմումը կոնկրետ գործի շրջանակներում ներկայացված լինելն ինքնին բավարար չէ, եթե համապատասխան դատական գործով, դիմողի կողմից բարձրացվող սահմանադրաիրավական վեճի համատեքստում, առկա չէ վերջնական դատական ակտ:

Ընդ որում, կախված անհատական դիմումով բարձրացվող հարցի էությունից՝ կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտ կարող է լինել ոչ միայն Վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացված համապատասխան որոշումը, այլ նաև եռաստիճան դատական համակարգի մյուս՝ ստորադաս ատյանների կողմից կայացված դատական ակտերը: Խոսքը սույն պարագայում վերաբերում է օրենսդրական վերաբերելի կարգավորումների համատեքստում վերջնական համարվող ցանկացած դատական ակտի, որով Հայաստանի Հանրապետության դատարանների կողմից ավարտվել է կոնկրետ հարցի վերաբերյալ գործի քննությունը և ներպետական մակարդակում այլևս հնարավոր չէ տվյալ հարցին անդրադարձ կատարել որևէ այլ փուլում:

Հարկ է նաև փաստել, որ քննարկվող համատեքստում առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում և երբեմն տարընկալումների տեղիք է տալիս ՀՀ դատարանների կողմից կայացվող և ի սկզբանե կամ հետագայում անբողոքարկելի դարձող միջանկյալ դատական ակտերի՝ անհատական դիմումի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանի կողմից որպես վերջնական դատական ակտ դիտարկվելու հարցը: Այս առումով կարևոր է արձանագրել, որ նշվածը հնարավոր է միայն այն պարագայում, երբ անհատական դիմումով բարձրացվող հարցն ուղղակիորեն առնչվում է տվյալ միջանկյալ դատական ակտին: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ դիմողի կողմից որպես վերջնական դատական ակտ ներկայացված հենց տվյալ միջանկյալ դատական ակտով քննված կամ դրա քննության արդյունքում ի հայտ եկած հարցը, այդ համատեքստում դիմողի նկատմամբ կիրառված իրավանորմի սահմանադրականության հարցն է կազմում անհատական դիմումով բարձրացված սահմանադրաիրավական վեճի առանցքը, ինչպես նաև տվյալ կոնկրետ գործով ՀՀ դատարանների կողմից կայացվելիք դատական այլ ակտերով խնդրո առարկա հարցի որևէ

9-ի ՍԴՈ-758 որոշմամբ, 2010 թվականի նոյեմբերի 2-ի ՍԴՈ-922 որոշմամբ, 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի ՍԴՈ-77 աշխատակարգային որոշմամբ, 2019 թվականի ապրիլի 16-ի ՍԴՈ-1453 որոշմամբ, 2019 թվականի նոյեմբերի 6-ի ՍԴՈ-1487 որոշմամբ, 2023 թվականի մայիսի 16-ի ՍԴՈ-47 աշխատակարգային որոշմամբ: Տե՛ս նաև **Հարությունյան Գ.Գ., Վաղարշյան Ա.Գ., «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ»:** Եր., «Իրավունք», 2010 թ., էջեր 983-984, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/0/74940.pdf>

կերպ վերանայումը (թե՛ անմիջական, թե՛ հետաձգված բողոքարկման միջոցով) այլևս բացառվում է:

Այնուամենայնիվ, ինչպես ակնհայտ է վերոշարադրյալից, նշվածը ենթակա է Սահմանադրական դատարանի կողմից գնահատման յուրաքանչյուր անհատական դիմումի, ինչպես նաև դրա հիմքում դրված կոնկրետ գործով կայացված դատական ակտի (ակտերի) համապարփակ ուսումնասիրության արդյունքում:

3. Անհատական դիմումի՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառած լինելու պայմաններում ներկայացված լինելու պահանջի՝ առնչությամբ հարկ է արձանագրել հետևյալը.

Հաջորդ պահանջը վերաբերում է դիմող ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառած լինելուն և միայն այդ պայմաններում Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելուն: Այսպես՝ ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառումը ենթադրում է օրենքով սահմանված ընթացակարգերին համապատասխան՝ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող եռաստիճան դատական համակարգում դատական պաշտպանության բոլոր միջոցներից օգտվելը, բողոքարկման իրավունքի իրացմամբ օրենսդրությամբ հնարավոր բոլոր առյաններում համապատասխան հարցը քննարկման առարկա դարձնելը:

Այս առումով կարևոր է ընդգծել, որ ներպետական դատական պաշտպանության միջոցների սպառումը ենթադրում է դիմողի կողմից ոչ միայն օրենսդրորեն սահմանված բողոքարկման ընթացակարգերի պահպանման և դրանով պայմանավորված՝ պարտադիր բնույթ կրող որոշակի դատավարական գործընթացի ամբողջական սպառման պահանջ, այլ նաև դիմողի կողմից իր իրավունքի և (կամ) ազատության արդյունավետ դատական պաշտպանությանն ուղղված առավելագույն անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկելու պահանջ: Ընդ որում, դիմողի կողմից օրենսդրությամբ սահմանված բողոքարկման ընթացակարգերի պահպանման, ինչպես նաև այդ գործընթացում բարեխիղճ և հետևողական գործելու պահանջները սերտորեն փոխկապակցված են, հետևաբար՝ քննարկվող համատեքստում չեն կարող

¹ Այս պահանջի էության և առանձնահատկությունների վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2011 թվականի մարտի 29-ի ՍԴՈ-946 որոշմամբ, 2016 թվականի ապրիլի 26-ի ՍԴԱՈ-29 աշխատակարգային որոշմամբ, 2017 թվականի օգոստոսի 30-ի ՍԴԴԿՈ/2-20 դատական կազմի որոշմամբ, 2019 թվականի հոկտեմբերի 24-ի ՍԴԴԿՈ-58 դատական կազմի որոշմամբ, 2020 թվականի հուլիսի 31-ի ՍԴԴԿՈ-39 դատական կազմի որոշմամբ, 2021 թվականի նոյեմբերի 23-ի ՍԴԱՈ-233 աշխատակարգային որոշմամբ, 2022 թվականի ապրիլի 1-ի ՍԴԱՈ-64 աշխատակարգային որոշմամբ, 2022 թվականի հուլիսի 8-ի ՍԴԱՈ-120 աշխատակարգային որոշմամբ, 2023 թվականի հունվարի 10-ի ՍԴԴԿՈ-1 դատական կազմի որոշմամբ:

դիտարկվել միմյանցից մեկուսի, առանձին: Այլ կերպ ասած՝ «ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառումը» ենթադրում է դիմողի կողմից օրենսդրությամբ սահմանված անհրաժեշտ ընթացակարգով և պահանջների պահպանմամբ իր համապատասխան իրավունքի և (կամ) ազատության պաշտպանությունը պատշաճ կերպով, օրենսդրությամբ նախատեսված և թույլատրելի հնարավոր բոլոր եղանակներով իրականացնելու, առաջին հերթին՝ սեփական նախաձեռնությամբ այդ պաշտպանության «հետևից գնալու», ինչպես նաև այդ ամբողջ գործընթացում բարեխիղճ և հետևողական գործելու պահանջ:

Մյուս կողմից՝ այս պահանջը, հաշվի առնելով նաև տվյալ գործընթացում դիմողի բարեխիղճ և հետևողական գործելու անհրաժեշտությունը, չի ենթադրում և չպետք է հանգեցնի վերջինիս կողմից ներպետական դատական պաշտպանության այնպիսի ոչ արդյունավետ միջոցների սպառման միջոցով Սահմանադրական դատարանում անհատական դիմումի ներկայացման համար սահմանված վեցամսյա ժամկետի հոսքի սկիզբը հետաձգելուն, այդ ժամկետի երկարաձգմանը, որոնց միջոցով ողջամտորեն իրատեսական և հնարավոր չէ իրավունքի արդյունավետ պաշտպանության ապահովումը խնդրո առարկա հարցի կապակցությամբ¹:

Կարևոր է նաև ընդգծել, որ նախորդ պահանջի համատեքստում անհատական դիմումով միջանկյալ դատական ակտը որպես դատարանի վերջնական ակտ ներկայացնելուն առնչվող՝ մեր կողմից ներկայացված դիրքորոշումները վերաբերելի և տարածելի են նաև այս պահանջի նկատմամբ՝ նման անհատական դիմումներով դիմողի կողմից ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառած լինելու պահանջը պահպանված լինելու առնչությամբ ճշգրիտ եզրահանգման գալու նպատակով: Այս առումով գործում է այն մոտեցումը, որ եթե անհատական դիմումով ներկայացված միջանկյալ դատական ակտը սահմանադրաիրավական իմաստով Սահմանադրական դատարանի կողմից գնահատվում է որպես դատարանի վերջնական ակտ (այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ որոշ դեպքերում միջանկյալ դատական ակտն իր իրավաբանական ուժով կարող է համարվել վերջնական դատական ակտ, սակայն սահմանադրաիրավական իմաստով՝ ոչ), ապա դիմողի կողմից այս առումով պահպանված է համարվում նաև ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառած լինելու պահանջը:

4. Անհատական դիմումով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի նկատմամբ վերջնական դատական ակտով կիրառված նորմատիվ

¹ St'ú, օրինակ, Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal [GC], no. 56080/13, § 132, 19 December 2017:

իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը վիճարկելու պահանջի¹ առնչությամբ հարկ է արձանագրել հետևյալը.

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում դիմող սուբյեկտի նկատմամբ անհատական դիմումով վիճարկվող իրավանորմի՝ վերջնական դատական ակտով կիրառված լինելու պահանջը: Այս պահանջից բխում է, որ վիճարկվող իրավանորմը պետք է դիմողի նկատմամբ կիրառված լինի կոնկրետ գործով կայացված համապատասխան վերջնական դատական ակտով: Ընդ որում, այս առումով առաջնահերթ կարևորություն ունի վիճարկվող դրույթի՝ հենց վերջնական դատական ակտով կիրառումը: Այնուամենայնիվ, նշված պահանջն ինքնին չի բացառում այն իրավիճակները, երբ վիճարկվող դրույթի առաջնային, ուղղակիորեն կիրառումը խնդրո առարկա կոնկրետ գործով տեղի ունեցած լինի մյուս՝ ստորադաս դատական ատյաններում, սակայն հետագայում այն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն կիրառված լինի նաև վերջնական դատական ակտով:

Վերոգրյալից կարող ենք բխեցնել մոտեցումն առ այն, որ վիճարկվող դրույթի միայն վերջնական դատական ակտով կիրառումն ինքնին բավարար է քննարկվող պահանջը պահպանված համարելու համար, հետևաբար՝ այս առումով պարտադիր չէ դրա՝ կոնկրետ գործով նաև ստորադաս դատական ատյանների կողմից կիրառված լինելը:

Ավելին, «կիրառում» եզրույթը հնարավոր և անհրաժեշտ է դիտարկել ինչպես «դրական», այնպես էլ «բացասական» առումով կիրառման համատեքստում: Մասնավորապես՝ այս առումով որևէ նշանակություն չունի կոնկրետ գործով կայացված դատական ակտերում վիճարկվող իրավանորմի ուղղակիորեն վկայակոչման կամ նման վկայակոչման բացակայության հանգամանքը: Փոխարենը՝ քննարկվող համատեքստում անկյունաքարային նշանակություն ունի վիճարկվող իրավանորմի՝ դիմող անձի նկատմամբ կոնկրետ գործի շրջանակներում կիրառման ազդեցությունը և միջամտության բնույթը վերջինիս հիմնական իրավունքների և (կամ) ազատությունների նկատմամբ:

Ամփոփելով՝ հարկ է արձանագրել, որ անհատական դիմումին ներկայացվող տվյալ պահանջի համատեքստում վիճարկվող իրավադրույթի կիրառումն առկա է այն պարագայում, երբ դատարանը վերջնական

¹ Այս պահանջի էության և առանձնահատկությունների վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2008 թվականի ապրիլի 4-ի ՍԴՈ-747 որոշմամբ, 2008 թվականի սեպտեմբերի 9-ի ՍԴՈ-758 որոշմամբ, 2009 թվականի մարտի 17-ի ՍԴԱՈ-21 աշխատակարգային որոշմամբ, 2013 թվականի մայիսի 7-ի ՍԴՈ-1092 որոշմամբ, 2017 թվականի ապրիլի 4-ի ՍԴԴԿՈ/1-7 դատական կազմի որոշմամբ, 2019 թվականի սեպտեմբերի 4-ի ՍԴՈ-1476 որոշմամբ, 2020 թվականի մարտի 23-ի ՍԴԴԿՈ-15 դատական կազմի որոշմամբ, 2021 թվականի հունվարի 27-ի ՍԴՈ-1573 որոշմամբ, 2022 թվականի սեպտեմբերի 6-ի ՍԴԱՈ-147 աշխատակարգային որոշմամբ, 2022 թվականի հոկտեմբերի 11-ի ՍԴԱՈ-157 աշխատակարգային որոշմամբ:

դատական ակտով կայացրել է դիմողի իրավունքներին և (կամ) ազատություններին առնչվող դատական ակտ՝ հիմնվելով հենց վիճարկվող տվյալ իրավադրույթի վրա:

5. Անհատական դիմումով նորմատիվ իրավական ակտի այն դրույթի սահմանադրականությունը վիճարկելու պահանջի¹ առնչությամբ, որը հանգեցրել է ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված որևէ հիմնական իրավունքի և (կամ) ազատության խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը, հարկ է արձանագրել հետևյալը.

Ի վերջո, Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումներով անհրաժեշտ է հիմնավորել ոչ միայն դիմողի կողմից վիճարկվող իրավանորմի՝ ՀՀ դատարանների կողմից կիրառված լինելու հանգամանքը, այլև այն, որ վիճարկվող դրույթի նման կիրառումը վերաբերելի է և առանցքային նշանակություն ունի դիմողի կողմից բարձրացված սահմանադրաիրավական վեճի համատեքստում, մասնավորապես՝ այն, որ տվյալ դրույթի կիրառումը հանգեցրել է կոնկրետ իրավական հետևանքի՝ դիմողի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված առնվազն որևէ հիմնական իրավունքի և (կամ) ազատության խախտման: Այս պահանջը սերտորեն փոխկապակցված է դիմումի հիմնավորվածության պահանջի հետ, որի սահմանադրաիրավական բովանդակությունից բխում է, որ դիմողը պետք է փորձի բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորել, թե իր՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված հիմնական ո՞ր իրավունքը և (կամ) ազատությունն է խախտվել, ինչպես նաև ի՞նչ անմիջական պատճառահետևանքային կապ է առկա վիճարկվող դրույթի (իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության, դրանում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի) և իր համապատասխան հիմնական իրավունքի և (կամ) ազատության խախտման փաստի միջև:

Նշված պահանջի կապակցությամբ ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում դիմողն իրավասու է անհատական դիմումով բարձրացնել վիճարկվող դրույթի (իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության, դրանում

¹ Այս պահանջի էության և առանձնահատկությունների վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2009 թվականի մարտի 17-ի ՍԴԱՌ-21 աշխատակարգային որոշմամբ, 2009 թվականի նոյեմբերի 24-ի ՍԴՌ-839 որոշմամբ, 2018 թվականի դեկտեմբերի 4-ի ՍԴԱՌ-91 աշխատակարգային որոշմամբ, 2020 թվականի դեկտեմբերի 29-ի ՍԴԱՌ-244 աշխատակարգային որոշմամբ, 2021 թվականի մարտի 10-ի ՍԴԱՌ-49 աշխատակարգային որոշմամբ, 2022 թվականի հունվարի 20-ի ՍԴԱՌ-14 աշխատակարգային որոշմամբ, 2022 թվականի հուլիսի 12-ի ՍԴԱՌ-126 աշխատակարգային որոշմամբ:

առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի)՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ներառված, սակայն հիմնական իրավունք կամ ազատություն չհանդիսացող այլ հոդվածներին (դրանցով ամրագրված սահմանադրական սկզբունքներին, պահանջներին) համապատասխանության հարց միայն նույն գլխով երաշխավորված առնվազն որևէ հիմնական իրավունքի և (կամ) ազատության սահմանափակման լույսի ներքո: Հետևաբար՝ այն դեպքում, երբ անհատական դիմումի առանցքը չի կազմում վիճարկվող դրույթի (իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության, դրանում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի)՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված առնվազն որևէ հիմնական իրավունքին և (կամ) ազատությանը համապատասխանության հարցը, ապա դրա՝ նույն գլխով սահմանված այլ հոդվածներին համապատասխանության հարցն ինքնուրույնաբար ենթակա չէ Սահմանադրական դատարանի կողմից քննության:

6. Որոշ դիտարկումներ Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետային սահմանափակման վերաբերյալ՝ ժամկետի բացթողումը Սահմանադրական դատարանի կողմից հարգելի համարելու ինստիտուտի բացակայության համատեքստում.

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված է կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու ժամկետային սահմանափակում, որի համաձայն՝ *անհատական դիմումները կարող է Սահմանադրական դատարան ներկայացնել ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառելուց՝ վերջնական դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց ոչ ուշ, քան վեց ամիս հետո:* Նույն հոդվածի 5-րդ մասով արդեն սահմանված է տվյալ պահանջի չպահպանման պարագայում վրա հասնող հստակ իրավական հետևանքը, այն է՝ *անհատական դիմումներով գործի քննությունը, ի լրումն սույն օրենքի 29-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի, կարող է մերժվել նաև այն դեպքերում, երբ լրացել է Սահմանադրական դատարան դիմելու համար սույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված վեցամսյա ժամկետը:*

Այսինքն՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով սահմանված է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու հստակ՝ վեցամսյա ժամկետային սահմանափակում՝ սկսած այն օրվան հաջորդող օրվանից («Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն), երբ դիմողը սպառել է ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները՝ օրինական ուժի մեջ է մտել համապատասխան վերջնական դատական ակտը:

Այս առումով հարկ է նախ ընդգծել, որ ժամկետային սահմանափակման պահանջի պահպանված չլինելու պարագայում անհատական դիմումի հիման վրա գործի քննությունը Սահմանադրական դատարանի կողմից աներկբայորեն ենթակա է մերժման՝ բացառելով համապատասխան գործի՝ Սահմանադրական դատարանում ըստ էության քննության հեռանկարը՝ անգամ մյուս բոլոր պահանջների պահպանված լինելու պարագայում: Այսպիսով՝ անհատական դիմումին ներկայացվող ժամկետային սահմանափակման պահանջի պահպանումը, ինչպես նաև այս առումով տարընկալումների և բացթողումների բացառումն անկյունաքարային նշանակություն ունեն անհատական դիմումի հիման վրա գործը Սահմանադրական դատարանում քննության ընդունելու և դրանով Սահմանադրական դատարանի առջև բարձրացված հարցի՝ սահմանադրաիրավական վեճի բովանդակային քննության իրավական հնարավորությունն ապահովելու հարցում:

Հաշվի առնելով քննարկվող վեցամսյա ժամկետի հաշվարկի կապակցությամբ դիմող սուբյեկտների, ինչպես նաև վերջիններիս ներկայացուցիչների շրջանում երբեմն տարընկալումների և թյուրընկալումների առկայությունը՝ կարևոր է արձանագրել, որ գործող իրավակարգավորումների համաձայն՝ նշված ժամկետի հաշվարկի սկիզբը և ավարտը հստակ ամրագրված են օրենսդրությամբ: Այսպես՝ ժամկետի հաշվարկը, դրա հոսքը, ինչպես արդեն վերը նշվել է, սկսվում է դիմողի կողմից ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառելուն՝ համապատասխան վերջնական դատական ակտը օրինական ուժի մեջ մտնելուն հաջորդող օրը, իսկ ավարտվում է այն վեցամսյա ժամկետի վերջին ամսվա համապատասխան ամսաթվին («Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն): Այն դեպքում, երբ ժամկետի վերջին օրը ոչ աշխատանքային օր է, ապա ժամկետի ավարտի օր է համարվում դրան հաջորդող աշխատանքային օրը («Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն):

Անդրադառնալով սահմանված վեցամսյա ժամկետային սահմանափակմանը՝ հարկ է հատուկ ընդգծել, որ այն, ընդհանուր առմամբ, խնդրահարույց չէ, հակառակը՝ վերաբերելի միջազգային փորձի, այդ թվում՝ այլ երկրների սահմանադրական դատարաններում գործող համապատասխան ժամկետային սահմանափակումների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ վեցամսյա ժամկետային սահմանափակումը բավականին ողջամիտ ժամանակահատված է դիմող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից իրենց՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված հիմնական իրավունքների և (կամ) ազատությունների պատշաճ պաշտպանությունը Սահմանադրական դատարանում ապահովելու համար: Ավելին, նման ժամկետային սահմանափակումն ինքնին խնդրահարույց չէ նաև այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ վերջինս ուղղված է դատավարական գործընթացներում կողմերի շահերի

ողջամիտ հավասարակշռության, վերջիններիս համար կանխատեսելիության և իրավական որոշակիության ապահովմանը, որը միջազգայնորեն ընդունված մոտեցում է: Այս կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ բողոքարկման ձևական, ընթացակարգային պահանջներին, ժամկետային սահմանափակումներին վերաբերող կարգավորումները նպատակ ունեն ապահովելու արդարադատության պատշաճ իրականացումը և հարգանքը, մասնավորապես, իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ¹:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նաև արձանագրել է, որ դատարանի մատչելիության իրավունքը բացարձակ չէ և ենթակա է սահմանափակումների, մասնավորապես՝ այն դեպքերում, երբ խոսքը վերաբերում է բողոքի ընդունելիության պայմաններին, և նշվածն իր բնույթով պահանջում է պետության կողմից կարգավորում, որն այդ կապակցությամբ օգտվում է հայեցողության որոշակի սահմաններից: Այնուամենայնիվ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նաև հստակ ընդգծել է, որ այդ սահմանափակումները չպետք է այնպես կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ խաթարվի տվյալ իրավունքի բուն էությունը: Ավելին, նման սահմանափակումները համատեղելի չեն լինի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի հետ, եթե չհետապնդեն օրինական նպատակ, և առկա չլինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև²:

Ուշադրության է արժանի Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներով³, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի որոշումներով⁴ հստակ արտահայտված իրավական այն դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը խախտվում է, երբ սահմանված կարգավորումները դադարում են ծառայել իրավական որոշակիության և արդարադատության պատշաճ իրականացման նպատակներին՝ վերածվելով

¹ St'u, օրինակ, Rodriguez Valin v. Spain, no. 47792/99, § 22, 11 October 2001, Zvolský and Zvolská v. the Czech Republic, no. 46129/99, § 46, 12 November 2002, Ferré Gisbert v. Spain, no. 39590/05, § 26, 13 October 2009:

² St'u, օրինակ, Edificaciones March Gallego S.A. v. Spain, no. 7/1997/791/992, § 34, 19 February 1998, Waite and Kennedy v. Germany [GC], no. 26083/94, § 59, 18 February 1999, Khalfaoi v. France, no. 34791/97, § 36, 14 December 1999, Luordo v. Italy, no. 32190/96, § 85, 17 July 2003, Staroszczyk v. Poland, no. 59519/00, § 124, 22 March 2007, Hirschhorn v. Romania, no. 29294/02, § 50, 26 July 2007, Ferré Gisbert v. Spain, no. 39590/05, § 27, 13 October 2009, Stanev v. Bulgaria, no. 36760/06, § 230, 17 January 2012, Zubac v. Croatia, no. 40160/12, § 78, 5 April 2018:

³ St'u, օրինակ, Efsthathiou and others v. Greece, no. 36998/02, § 24, 27 July 2006:

⁴ St'u, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի փետրվարի 2-ի ՍԴՈ-1575 որոշումը:

իրավասու դատարանի կողմից գործն ըստ էության քննության առնելու խոչընդոտի:

Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ գտնում ենք, որ քննարկվող համատեքստում առկա է հիմնաքարային նշանակություն ունեցող խնդրահարույց իրավական բաց, որը սույն պարագայում առաջնահերթ դրսևորվում է համապատասխան օրենսդրական բացի առկայությամբ և որոշ բացառիկ բնույթ կրող, սակայն լիարժեքորեն հնարավոր, գործնականում հանդիպող իրավիճակներում կարող է խոչընդոտել Սահմանադրական դատարանում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված հիմնական իրավունքների և (կամ) ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության երաշխավորմանը, Սահմանադրական դատարանի կողմից մի շարք իրապես խնդրահարույց գործերով սահմանադրական արդարադատության պատշաճ իրականացմանը: Մասնավորապես՝ մեր գնահատմամբ խնդրահարույց օրենսդրական բացը վերաբերում է նշված վեցամսյա ժամկետից որևէ բացառություն կատարելու իրավական անհնարինությանը՝ համապատասխան իրավակարգավորման բացակայությամբ պայմանավորված:

Այսպես՝ գործող օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում բացակայում է անհատական դիմում ներկայացնող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից բաց թողնված ժամկետը հարգելի համարելու միջնորդություն ներկայացնելու, հետևաբար նաև՝ համապատասխան միջնորդության հիման վրա՝ ելնելով յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի առանձնահատկություններից, Սահմանադրական դատարանի կողմից այդ կապակցությամբ բացառություններ կատարելու և վեցամսյա ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու իրավական հնարավորությունը:

Այս առումով հարկ է փաստել, որ Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու արդի պրակտիկական զարգացել է այն ուղղությամբ, որ դրա համար սահմանված վեցամսյա ժամկետը բաց թողնելու որոշ դեպքերում դիմող սուբյեկտներն իրենց դիմումով կամ դրան կից ներկայացնում են նաև այդ ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդություն՝ համապատասխան հիմնավորումներով և ապացույցներով հանդերձ: Դրանք, բնականաբար, որոշ դեպքերում պատշաճ հիմնավորված են լինում, որոշ դեպքերում՝ ոչ: Այնուամենայնիվ, անկախ տվյալ հանգամանքից, խնդրահարույց է շարունակում մնալ այն փաստը, որ անհատական դիմումով կամ դրան կից ներկայացված՝ ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդությունները, առկա իրավակարգավորումների պայմաններում, ենթակա չեն լինում Սահմանադրական դատարանի կողմից բովանդակային քննության, իսկ դրանցով ներկայացված հիմնավորումները և ապացույցները՝ պատշաճ ուսումնասիրության և գնահատման, քանի որ վերաբերելի ինստիտուտի՝ Սահմանադրական դա-

տարանին նման իրավասության իրացումը լիազորող օրենսդրական կարգավորման բացակայության պայմաններում վերջինս իր որոշումներում պարզապես սահմանափակվում է նման իրավական հնարավորության բացակայության փաստի հերթական անգամ արձանագրմամբ և այդ հիմքով համապատասխան անհատական դիմումի հիման վրա գործի քննության մերժմամբ¹:

Քննարկվող համատեքստում խոսքը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու համար սահմանված վեցամսյա ժամկետի բացթողումը տեղի է ունեցել որոշակի բացառիկ՝ դիմողի կամքից անկախ հանգամանքներում, որով պայմանավորված՝ վերջինս, անգամ Սահմանադրական դատարան դիմելու համար վեցամսյա ժամկետ սահմանված լինելու պարագայում, միևնույն է, զրկվել է օրենքով հստակ սահմանված՝ առաջին հայացքից առավել քան ողջամիտ այդ ժամանակահատվածում Սահմանադրական դատարան դիմելու հնարավորությունից: Այսինքն՝ առկա իրավակարգավորումների պայմաններում դիմողի կողմից անհատական դիմումին ներկայացվող մյուս բոլոր պահանջները պահպանված լինելու, ինչպես նաև սահմանված ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ հիմնավոր միջնորդություն ներկայացված լինելու պարագայում, միևնույն է, Սահմանադրական դատարանն իրավական առումով օժտված չէ կոնկրետ դիմումի, համապատասխան միջնորդության և ընդհանուր առմամբ գործի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ և գնահատմամբ, բացառիկ, սակայն հավանական և գործնականում հանդիպող որոշ խնդրահարույց իրավիճակներում դիմողի կողմից վեցամսյա ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու և վերջինիս՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխով երաշխավորված հիմնական իրավունքի և (կամ) ազատության արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու լիազորությամբ: Մինչդեռ, անտեսման ենթակա չպետք է լինեն նաև բացառիկ բնույթ կրող՝ վերը ներկայացված իրավիճակները, որոնց պարագայում անչափ կարևոր և խիստ անհրաժեշտ է Սահմանադրական դատարանին նման՝ գործող ընդհանուր իրավակարգավորումներից բացառություն կատարելու իրավասության առնվազն վերապահված լինելը, համապատասխան օրենսդրական կարգավորման առկայությունը՝ երաշխավորելու համար Սահմանադրական դատարանի կողմից հնարավոր բոլոր իրավիճակներում իրապես արդյունավետ և քննարկվող համատեքստում առավել «անկաշկանդ» սահմանադրական արդարադատության իրականացումը:

¹ Տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2020 թվականի մայիսի 27-ի ՍԴԴԿՈ-30 դատական կազմի որոշում, 2021 թվականի հունվարի 15-ի ՍԴԱՈ-8 աշխատակարգային որոշում, 2021 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴԴԿՈ-9 դատական կազմի որոշում, 2025 թվականի մարտի 19-ի ՍԴԴԿՈ-12 դատական կազմի որոշում:

Այս առումով կարևոր է փաստել, որ «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (այսուհետ՝ Վենետիկի հանձնաժողով), անդրադառնալով Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու ժամկետային սահմանափակումներ նախատեսելու հարցին, հստակ արձանագրել է հետևյալը.

«(...) Տարաբնույթ դիմումների համար նախատեսված են ժամկետային փարաբնույթ սահմանափակումներ: Ժամկետային սահմանափակումները ծառայում են իրավական որոշակիություն ապահովելու նպատակին, քանի որ դրանք ապահովում են, որ, որոշակի ժամանակահատված հետո, ակտիվ վավերականությունը դառնա անառարկելի: Թեև այդ ժամկետները չպետք է չափազանց երկար լինեն, այնուամենայնիվ, դրանք պետք է լինեն ողջամիտ, որպեսզի հնարավորություն ընձեռեն անհատին՝ ինքնուրույն նախապարտաստելու ցանկացած բողոք կամ հանձնարարելու որևէ իրավաբանի (ներկայացուցչի)՝ հետապնդելու բողոքը և պաշտպանելու փոխյալ անձի իրավունքները (ինչպես որոշ երկրներում է, որտեղ իրավական ներկայացուցչությունը պարտադիր է անհատական բողոքների համար): **Վենետիկի հանձնաժողովը խորհուրդ է տալիս, որ անհատական ակտերի առնչությամբ դատարանը հնարավորություն ունենա երկարաձգելու ժամկետները այն դեպքերում, երբ դիմողը չի կարողանում պահպանել սահմանված ժամկետը՝ այնպիսի պարճառներով պայմանավորված, որոնք չեն առաջացել իր կամ իր իրավաբանի (ներկայացուցչի) կողմից թույլ տրված սխալի հետևանքով, կամ եթե կան համոզիչ այլ պարճառներ»¹ (ընդգծումը՝ հեղինակի):**

Այսպիսով, Վենետիկի հանձնաժողովը ևս կարևորել և հատուկ անդրադարձ է կատարել Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելու համար սահմանվող ժամկետային սահմանափակումներին, որի առնչությամբ կատարել է հետևյալ երկու թիրախային արձանագրումները. նախ՝ առկա է խնդրո առարկա ժամկետների ոչ շատ երկար, սակայն նաև ողջամիտ լինելու անհրաժեշտություն, ինչպես նաև անկախ դրանից՝ առկա է Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումների կապակցությամբ բաց թողնված ժամկետի երկարաձգման, դրա վերականգնման իրավական հնարավորության ապահովման անհրաժեշտություն՝ այն բոլոր իրավիճակների համար, երբ ժամկետի բացթողումը տեղի է ունեցել դիմող սուբյեկտի (վերջինիս ներկայացուցչի) կամքից անկախ հանգամանքներում՝

¹ St'u European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 'Study on Individual Access to Constitutional Justice' on the basis of comments by Mr. Gagik Harutyunyan (Member, Armenia), Ms. Angelika Nussberger (Substitute Member, Germany), Mr. Peter Paczolay (Member, Hungary), adopted at the 85th Plenary Session of Venice Commission (Venice, 17-18 December 2010), Study N° 538/2009 (CDL-AD(2010)039rev.), § 112, Strasbourg, 27 January 2011, [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)039rev](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)039rev)

վերջիններիս սխալի բացակայության պայմաններում, կամ առկա են ուշադրության արժանի և համոզիչ այլ պատճառներ: Նշվածից նաև ակնհայտ է, որ քննարկվող համատեքստում նման մոտեցման կիրառման համար բավարար հիմքերի առկայության բացահայտումը հնարավոր է յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով Սահմանադրական դատարանի կողմից վերաբերելի քննության իրականացման և դրա հիման վրա համապատասխան եզրահանգումների գալու միջոցով:

Քննարկվող համատեքստում հարկ է փաստել, որ, օրինակ, Լիտվայի Հանրապետությունը, հետամուտ լինելով Վենետիկի հանձնաժողովի վերը ներկայացված հանձնարարականի կատարմանը, իր ներպետական օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» Լիտվայի Հանրապետության օրենքով, ամրագրել է Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը՝ վերականգնելու անհատական դիմում ներկայացնելու համար սահմանված չորսամսյա ժամկետը բոլոր այն դեպքերում, երբ դիմողը կհիմնավորի, իսկ Սահմանադրական դատարանը հաստատված կհամարի, որ սահմանված ժամկետի բացթողումը տեղի է ունեցել հարգելի (կարևոր) պատճառներով¹: Որոշակի առանձնահատկություններով հանդերձ, նմանատիպ իրավական կարգավորում է նախատեսված նաև, օրինակ, Հունգարիայի Հանրապետությունում՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքով²:

Գերմանիայի Դաշնային սահմանադրական դատարանը, ամրագրելով հանդերձ, որ սահմանադրական բողոք ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետային սահմանափակումը երկարաձգման ենթակա չէ, այնուամենայնիվ, արձանագրել է, որ այդ առումով բացառություն են կազմում «Դաշնային սահմանադրական դատարանի մասին» Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության օրենքով սահմանված այն դեպքերը, երբ բողոքաբերները, իրենց կամքից անկախ հանգամանքներով պայմանավորված, չեն կարողացել պահպանել սահմանված ժամկետը: Նման պարագայում, «Դաշնային սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքի համաձայն՝ բողոքաբերներն իրավասու են դիմել Դաշնային սահմանադրական դատարանին՝ մինչ այդ իրենց ունեցած դատավարական կարգավիճակը վերականգնելու խնդրան-

¹ St'u Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, Article 65, <https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193> St'u նաև Dovilė Pūraitė-Andrikiene, 'Understanding the Mechanism of Individual Constitutional Complaints in Lithuania: Main Features and Challenges of the First Years of Application' (2023) 4(21) Access to Justice in Eastern Europe, էջ 221 // <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.4-a000475> Dovilė Pūraitė-Andrikiene, 'Individual Constitutional Complaints in Lithuania: An Effective Remedy to be Exhausted Before Applying to the European Court of Human Rights?' Baltic Journal of Law & Politics 15:1 (2022), էջ 18, <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/bjlp-2022-0001>

² St'u Act on the Constitutional Court of the Republic of Hungary, Section 30, <https://hunconcourt.hu/act-on-the-cc/>

քով: Այնուամենայնիվ, ընդունման ենթակա չեն այն բողոքները, որոնք ներկայացվում են սահմանված ժամկետի լրանալուն հաջորդող մեկ տարուց հետո: Ի դեպ, այս առումով դիմողի ներկայացուցչի մեղքը հավասարազոր է դիմողի մեղքին¹:

Սլովենիայի Հանրապետությունը ևս որդեգրել է նմանատիպ մոտեցում՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» Սլովենիայի Հանրապետության օրենքով ամրագրելով, որ հատկապես պատշաճ հիմնավորված գործերով Սահմանադրական դատարանն իրավասու է բացառիկ դեպքերում քննության առնել և որոշում կայացնել՝ անհատական դիմում ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտից հետո ներկայացված սահմանադրական բողոքի կապակցությամբ²:

Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ կարևոր է ընդգծել, որ քննարկվող համատեքստում խնդրո առարկա հարցը ոչ թե և ոչ այնքան ներկայացված ընթացակարգով Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումի ներկայացման համար սահմանված և դիմողի կողմից բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու (ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու) պրակտիկայի խթանումն է առհասարակ, այլ Սահմանադրական դատարանի համար առնվազն նման լիազորության օրենսդրական ամրագրման, տվյալ իրավական հնարավորության նախատեսման անհրաժեշտությունը:

Համապատասխան ինստիտուտի ներդրման և վերաբերելի անհատական դիմումների առկայության պայմաններում Սահմանադրական դատարանն արդեն իրավասու կլինի իր որոշումներով անդադառնալ առավել կոնկրետ իրավիճակների և դրանց կապակցությամբ ներկայացնել իր իրավական դիրքորոշումները, ձևավորել որոշակի ուղենիշային չափանիշներ և այս առումով զարգացնել պրակտիկան՝ դրանով իսկ դիմող անձանց համար բացահայտելով և առավել կանխատեսելի դարձնելով կոնկրետ, դիմողների բնորոշմամբ «բացառիկ» և «իրենց կամքից անկախ» բնույթ կրող իրավիճակների պայմաններում սահմանված վեցամսյա ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի մոտեցումները և գնահատման նվազագույն չափանիշները:

Հարկ ենք համարում նաև նշել, որ մեր գնահատմամբ՝ քննարկվող առումով նման «բացառիկ» և «դիմող սուբյեկտի (վերջինիս ներկայացուցչի) կամքից անկախ» բնույթ կրող իրավիճակներ կարող են լինել կամ առնվազն

¹ St'u Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgerichtsgesetz - BVerfGG), § 93(2), <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BINR002430951.html> St'u նաև Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany, 'How to lodge a constitutional complaint' (last amended: February 2025) // <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Merkblatt.pdf?blob=publicationFile&v=7>

² St'u The Constitutional Court Act (ZUstS) of the Republic of Slovenia, Article 52(3), <https://www.us-rs.si/wp-content/uploads/2020/02/The-Constitutional-Court-Act.pdf>

դիտարկվել, օրինակ, երկրում արտակարգ դրություն, ռազմական դրություն հայտարարված լինելով կամ փաստացի նման դրություն առկա լինելով, անձի մահվամբ և դրան հաջորդող իրավական գործընթացներով՝ իրավահաջորդությամբ (հատկապես հաշվի առնելով ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ սահմանված՝ այս գործընթացին առնչվող իրավակարգավորումների բովանդակությունը և ժամկետները, այդ թվում և մասնավորապես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1227-րդ, 1228-րդ, 1246-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավակարգավորումները, ինչպես նաև այդ համատեքստում ընդհանուր իրավակարգավորումներն առ այն, որ ժառանգությունը կարող է ընդունվել ժառանգության բացման՝ քաղաքացու մահվան օրվանից վեց ամսվա ընթացքում, իսկ ժառանգության իրավունքի վկայագիրը ժառանգներին է տրվում ժառանգության բացման օրվանից վեց ամիս հետո (բացառությամբ տվյալ օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի)), անձի առողջական վիճակի հետ կապված առանձնակի բարդություն ներկայացնող որոշակի իրավիճակներով, դատական ծանուցումների վերաբերյալ պատշաճ կերպով չիրազեկվելու (դրանց ոչ ողջամիտ ժամկետներում ստացվելու)¹ և մի շարք այլ հանգամանքներով պայմանավորված՝ սահմանված վեցամսյա ժամկետի պահպանման անհնարինությունը:

Բացի այդ, գտնում ենք, որ խնդրո առարկա համատեքստում «բացառիկ» և «դիմող սուբյեկտի (վերջինիս ներկայացուցչի) կամքից անկախ» բնույթ կրող կարող են լինել կամ առնվազն դիտարկվել այն իրավիճակները, երբ դիմողների կողմից սահմանված վեցամսյա ժամկետում պատշաճ կերպով ներկայացված անհատական դիմումի հիման վրա համապատասխան գործը Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվի քննության, քննվի և քննության արդյունքներով Սահմանադրական դատարանը ճայների հավասարության հետևանքով տվյալ գործով ըստ էության որոշում չընդունի, որն էլ, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն, կհանգեցնի դիմողների անհատական դիմումի մերժված համարվելուն: Մասնավորապես՝ խնդիրը կայանում է նրանում, որ Սահմանադրական դատարանում քննության առնված գործի նման հանգուցալուծում ստանալու պարագայում դիմողները, ըստ էության, զրկված չեն նույն սահմանադրաիրավական վեճի կապակցությամբ Սահմանադրական դատարան վերստին դիմելու և սահմանադրական արդարադատություն հայցելու իրավունքից, սակայն գործնականում, մեծամասնություն կազմող դեպքերում, նշված իրավունքի իրացումը, ըստ էության,

¹ St'u Supergrav Albania Shpk v. Albania, no. 20702/18, §§ 23 and 26, 9 May 2023: St'u նաև Miragall Escolano and Others v. Spain, nos. 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 and 41509/98, § 33, 25 January 2000, Shkalla v. Albania, no. 26866/05, §§ 31 and 53, 10 May 2011, Lay Lay Company Limited v. Malta, no. 30633/11, § 56, 23 July 2013, Jensen v. Denmark, no. 8693/11, § 36, 13 December 2016:

անիրատեսական է: Այսպես՝ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում դիմողների կողմից վերը ներկայացված իրավական հնարավորությունից օգտվելը, միևնույն է, հանգեցնելու է վերջիններիս՝ սահմանադրական արդարադատություն կրկին հայցելու իրավունքից զրկման՝ այդ գործընթացում վեցամսյա ժամկետի հոսքի չընդհատման հետևանքով համապատասխան ժամկետն ավարտվելու (արդեն իսկ ավարտված լինելու) և օրենսդրական կարգավորման բացակայության պայմաններում դրա վերականգնման անհնարինության հանգամանքների հաշվառմամբ: Ինչպես այս առումով արձանագրել է Սահմանադրական դատարանը, ձայների հավասարության հետևանքով ըստ էության որոշում չընդունվելու պարագայում նույն հարցի առնչությամբ Սահմանադրական դատարան դիմելիս դիմող սուբյեկտները սահմանափակվելու են հստակ սահմանված ժամկետների իմպերատիվ պահանջով, իսկ տվյալ խնդրի լուծումն առավելապես ենթադրում է օրենսդրական կանոնակարգումներ, որպիսի հարցն օրենսդիր մարմնի տիրույթում է¹:

Այնուամենայնիվ, անգամ վերոշարադրյալ իրավիճակների առկայության պարագայում, միևնույն է, դրանցից յուրաքանչյուրը պետք է ենթակա լինի Սահմանադրական դատարանի կողմից գնահատման ներկայացված կոնկրետ անհատական դիմումի, դրա առանցքը կազմող գործի, ինչպես նաև համապատասխան միջնորդության շրջանակներում, որի հիման վրա էլ Սահմանադրական դատարանը համապատասխան որոշմամբ պետք է իրավասու լինի որոշել սահմանված ժամկետի բացթողումը «հարգելի» համարելու հարցը:

Քննարկվող համատեքստում կրկին անդրադառնալով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի փորձին և այս առումով մոտեցմանը՝ հարկ է վկայակոչել, որ, օրինակ, 2020 թվականին կորոնավիրուսային հիվանդության (COVID-19) գլոբալ բռնկման և Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կողմից այդ կապակցությամբ հայտարարված՝ միջազգային անհանգստություն պատճառող հանրային առողջության արտակարգ իրավիճակով պայմանավորված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ունեցել է այդ ժամանակահատվածում մի շարք բացառիկ միջոցներ կիրառելու, այդ թվում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան դիմելու համար սահմանված և տվյալ պահին դեռևս գործող վեցամսյա ժամկետի հաշվարկին ընդհանուր առմամբ երեք ամիս ավելացնելու փորձ, երբ օրացուցային վեցամսյա ժամկետը կա՛մ սկսել է հոսել, կա՛մ, ընդհակառակը, պետք է ավարտվեր 2020 թվականի մարտի 16-ից հունիսի

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի մարտի 15-ի ՍԴՈ-1639 որոշում: Տե՛ս նաև Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի մարտի 1-ի ՍԴԱՌ-38 աշխատակարգային որոշում:

15-ն ընկած ցանկացած ժամանակահատվածում: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այդ կապակցությամբ արձանագրել է, որ սահմանված և տվյալ պահին դեռևս գործող վեցամսյա ժամկետի հոսքը կարող է համարվել օրինական կերպով կասեցված համաշխարհային համավարակի ճգնաժամային փուլում¹:

Ուստի՝ հաշվի առնելով մեր կողմից վերը ներկայացված հիմնավորումները, ինչպես նաև վերաբերելի միջազգային փորձը, գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակում ներդնել, սույն պարագայում՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով հստակ նախատեսել կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում անհատական դիմումների ներկայացման համար սահմանված վեցամսյա ժամկետից դիմող սուբյեկտի հիմնավորված միջնորդության հիման վրա և Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ ու որոշմամբ բացառություններ կատարելու՝ բաց թողնված ժամկետը Սահմանադրական դատարանի կողմից հարգելի համարելու իրավական հնարավորություն:

7. Որոշ դիտարկումներ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավասության, Սահմանադրական դատարանի կողմից նման բացի քննության սահմանների, ինչպես նաև նշվածի արդյունքում առաջացող իրավական հետևանքների՝ օրենսդրական ամրագրում ստանալու անհրաժեշտության վերաբերյալ.

Ինչպես արդեն նշել ենք, ՀՀ Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված են անհատական դիմումին ներկայացվող սահմանադրաիրավական պահանջները, որոնց շարքում ներառված է նաև դիմողի նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի այն դրույթի սահմանադրականության վիճարկումը, որը հանգեցրել է վերջինիս՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված հիմնական իրավունքների և (կամ) ազատությունների խախտման: Այս առումով հատուկ ուշադրության է արժանի դրան հաջորդող՝ «(...) հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը» ձևակերպումը: Ընդ որում, նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ անհատական դիմումը պետք է հղումներ պարունակի նորմատիվ իրավական ակտի այն դրույթներին, որոնց սահմանադրականությունը վիճարկվում է, և հիմնավորումներ, որ նորմատիվ իրավական ակտի հակասությունը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների

¹ St'u European Court of Human Rights, 'Practical Guide on Admissibility Criteria' (updated on 31 August 2024), էջեր 46-47, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_eng

խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը:

Վերոգրյալից բխում է, որ դիմողն իր անհատական դիմումով իրավասու է բարձրացնել, իսկ Սահմանադրական դատարանը դրա հիման վրա քննության առարկա դարձնել ինչպես կոնկրետ իրավանորմի, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականության հարցը:

Այս առումով հարկ է փաստել, որ Սահմանադրական դատարանը 2011 թվականի հուլիսի 15-ի ՍԴՈ-984 որոշմամբ արձանագրել է, որ «(...) վիճարկվող իրավակարգավորումների սահմանադրականությունը որոշելիս կարևոր նշանակություն ունի վիճարկվող դրույթների սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտումը՝ իրավակիրառական պրակտիկայում դրանց տրված մեկնաբանությամբ, քանի որ իրավանորմի սահմանադրականությունը պայմանավորված է ոչ միայն նրանով, թե ինչպես է այն շարադրված իրավական ակտում, այլև նրանով, թե ինչպես է այն ընկալվում ու կիրառվում իրավակիրառ պրակտիկայում»:

Այնուամենայնիվ, կոնկրետ իրավանորմի, իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականության վիճարկումից զատ, անհատական դիմումի շրջանակներում դիմողն իրավասու է բարձրացնել, իսկ Սահմանադրական դատարանը քննության առարկա դարձնել նաև վիճարկվող իրավադրույթում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարց: Սահմանադրական դատարանն օրենսդրական բացի էությանը, դրա սահմանադրաիրավական բովանդակությանն անդրադարձել է իր մի շարք որոշումներով¹: Ընդհանուր առմամբ, Սահմանադրական դատարանի կողմից վերաբերելի որոշումներով օրենսդրական բացի կապակցությամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները հանգում են հետևյալին. իրավակարգավորման ոլորտում գտնվող կոնկրետ հանգամանքների առնչությամբ նորմատիվ պատվիրանի բացակայությամբ պայմանավորված իրավական (օրենսդրական) բացի հաղթահարումը, որպես կանոն, օրենսդիր մարմնի իրավասության տիրույթում գտնվող հարց է, որը կարող է Սահմանադրական դատարանի քննության առարկա դառնալ միայն այն դեպքերում, երբ՝ 1) նման բացն իրավակարգավորման թերությունն է, այլ ոչ թե իրավաստեղծ մարմնի կամքը՝ ձեռնպահ մնալու որպես օրենսդրական բաց ընկալվող իրավական կարգավորումից, 2) տվյալ թերի օրենսդրական

¹ Տե՛ս, օրինակ, Սահմանադրական դատարանի՝ 2010 թվականի փետրվարի 5-ի ՍԴՈ-864 որոշում, 2010 թվականի սեպտեմբերի 14-ի ՍԴՈ-914 որոշում, 2010 թվականի նոյեմբերի 2-ի ՍԴՈ-922 որոշում, 2012 թվականի ապրիլի 11-ի ՍԴՈ-1020 որոշում, 2012 թվականի նոյեմբերի 13-ի ՍԴՈ-1056 որոշում, 2018 թվականի դեկտեմբերի 4-ի ՍԴԱՈ-91 աշխատակարգային որոշում, 2019 թվականի փետրվարի 22-ի ՍԴԱՈ-17 աշխատակարգային որոշում, 2019 թվականի սեպտեմբերի 4-ի ՍԴՈ-1476 որոշում:

կարգավորումը հնարավոր չէ հաղթահարել այլ վերաբերելի իրավակարգավորումների մեկնաբանման և կիրառման միջոցով, 3) այն հանգեցրել է հակասական իրավակիրառ պրակտիկայի, որի հաղթահարումը հնարավոր չէ կամ որը փաստացի չի հաղթահարվել ՀՀ եռաստիճան դատական համակարգի կողմից, 4) դրա հետևանքով խաթարվում է օրենսդրորեն կարգավորված իրավահարաբերությունների ամբողջական և բնականոն իրագործումը, 5) վիճարկվող նորմի բովանդակությամբ պայմանավորված իրավական անորոշությունն իրավակիրառ պրակտիկայում հանգեցնում է տվյալ նորմի այնպիսի մեկնաբանության և կիրառման, որը խախտում է կամ կարող է խախտել կոնկրետ սահմանադրական իրավունք:

Ինչպես ակնհայտ է վերոշարադրյալից, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանն այս համատեքստում տարբերակում է՝ 1) իր իրավասության շրջանակներից դուրս՝ օրենսդրի իրավասության տիրույթում գտնվող օրենսդրական բաց, երբ կոնկրետ հանգամանքի առնչությամբ նորմատիվ պատվիրանի բացակայությունը հենց օրենսդրի կամքն է՝ վերջինիս գիտակցաբար որդեգրած մոտեցումը, և 2) օրենսդրական բաց, որի սահմանադրականության քննությունը Սահմանադրական դատարանի կողմից հնարավոր և անհրաժեշտ է՝ վերը ներկայացված չափանիշներին բավարարելու հանգամանքով պայմանավորված: Այս առումով Սահմանադրական դատարանի պրակտիկան զարգացել է այն ուղղությամբ, որ անհատական դիմումով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից կոնկրետ իրավանորմում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը վիճարկելու պարագայում Սահմանադրական դատարանը նախ գնահատում և որոշում է խնդրո առարկա իրավանորմում ենթադրյալ օրենսդրական բացի իրապես առկայության կամ բացակայության հարցը: Այնուհետև, Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ օրենսդրական բացի առկայության պարագայում, դրան հաջորդում է նման բացի՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա լինելու հարցի որոշումը՝ վերջինիս կողմից տարբեր որոշումներով արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում, և միայն խնդրո առարկա օրենսդրական բացի՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա լինելու պարագայում է, որ Սահմանադրական դատարանն ըստ էության անդրադառնում է այդ բացի սահմանադրականության հարցին՝ կայացնելով համապատասխան որոշում:

Այնուամենայնիվ, ի վերջո ի՞նչ է իրենից ենթադրում «Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բաց» ձևակերպումը և արդյո՞ք հնարավոր է դրա հստակ, լիարժեք սահմանազատումն ու տարանջատումն օրենսդրական բացի ընդհանուր բովանդակությունից, հետևաբար նաև՝ կոնկրետ իրավադրույթի և (կամ) իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականության վիճարկման համա-

տեքստից: Մեր գնահատմամբ՝ այո՛, նման տարբերակումը, միանշանակ, հնարավոր և անգամ անհրաժեշտ է, ընդ որում՝ օրենսդրական մակարդակում, քանի որ որոշ իրավիճակներում վիճարկվող իրավանորմի, իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության և դրանում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի ունեցած փոխադարձ սերտ կապը գիտակցելով և չբացառելով հանդերձ, այնուամենայնիվ, բոլոր իրավիճակներում չէ, որ դրանք կարող են լիարժեք նույնանալ՝ հանգեցնելով ինքնին կոնկրետ իրավադրույթի և (կամ) իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականության վիճարկման միջոցով նաև խնդրո առարկա օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարցի լուծման:

Առհասարակ, իրավունքի տեսության մեջ չափազանց հակասական մոտեցումներ են առկա Սահմանադրական դատարանների կողմից օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը քննելու և նման բացը լրացնելու իրավասության, դրա սահմանների առնչությամբ, որոնք երբեմն հանգեցնում են նաև այս առումով Սահմանադրական դատարաններին օրենսդիր մարմնի իրավասությանը միջամտելու՝ օրենսդրի դեր ստանձնելու մեջ «մեղադրելուն»: Մեր գնահատմամբ՝ նման «մեղադրանքների» հիմնավորվածությունն առնվազն համոզիչ չէ այն բոլոր իրավիճակներում, երբ Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելու գործընթացում ձևավորված են հստակ և պատշաճ մոտեցումներ, իրավակարգավորումներ, ինչպես նաև իրավակիրառ պրակտիկա՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բացի էության, դրա քննության սահմանների, ինչպես նաև նման քննության արդյունքում վրա հասնող իրավական հետևանքների առնչությամբ:

Այս առումով առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ չնայած Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներով արձանագրել և ժամանակի ընթացքում զարգացրել է օրենսդրական բացի, այդ թվում և մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բացի էությունը և բովանդակությունը բացահայտող իրավական դիրքորոշումներ՝ այդ համատեքստում ուրվագծելով ուղենիշային չափանիշներ, այնուամենայնիվ, ո՛չ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, ո՛չ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով նախատեսված չէ որևէ իրավակարգավորում խնդրո առարկա համատեքստում օրենսդրական բացի՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելու գործընթացում ունեցած դերի, դրա սահմանադրականությունը որոշելու Սահմանադրական դատարանի լիազորության, նման հարցի քննության շրջանակների, ինչպես նաև այդ պարագայում առաջացող իրավական հետևանքների մասին:

Մեր գնահատմամբ՝ վերոգրյալը խնդրահարույց է՝ անկախ այն հանգամանքից, որ գործնականում, հիմնվելով Սահմանադրական դատարանի որոշումներով ձևավորված ուղենիշային չափանիշների վրա, անհատական դիմում ներկայացնող սուբյեկտներն իրավասու են բարձրացնել ոչ միայն կոնկրետ իրավանորմի, իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության, այլ նաև հենց տվյալ իրավանորմում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարց:

Այսպես՝ ինչպես արդեն վերը վկայակոչվել է, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով ուղղակիորեն իրավական կարգավորման է ենթարկվել ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից միայն կոնկրետ իրավանորմի և (կամ) իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավական հնարավորությունը՝ օրենսդրական մակարդակում անտեսելով և կարգավորման չենթարկելով օրենսդրական բացի, մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավասությանն առնչվող իրավահարաբերությունները: Մինչդեռ, գործնականում ունենք այլ պատկեր, երբ Սահմանադրական դատարանը ոչ միայն իր կողմից կայացվող որոշումներով սահմանում է Սահմանադրական դատարանում օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարցը քննության առարկա դարձնելու թույլատրելի սահմանները և չափանիշները, այլ նաև դրանց հիման վրա, համապատասխան դիմումի առկայության պարագայում, քննում է այդ բովանդակությամբ անհատական դիմումների ընդունելիության հարցը, իսկ քննության ընդունվելու պարագայում՝ նաև դրանցով բարձրացվող սահմանադրաիրավական վեճը: Ընդ որում, անկախ այդ դիմումներով գործերի ելքից՝ դրանց կապակցությամբ կայացվող որոշումների բովանդակությունից, դիմողների կողմից ներկայացված՝ նման բովանդակությամբ անհատական դիմումները ուսումնասիրվում և քննության առարկա են դարձվում Սահմանադրական դատարանի կողմից՝ հիմնվելով հենց վերջինիս որոշումներով ձևավորված և զարգացված չափանիշների, սակայն ոչ համապատասխան օրենսդրական կարգավորումների վրա:

Ուստի՝ հատկապես հաշվի առնելով նաև տարբեր երկրներում Սահմանադրական դատարանների՝ օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը քննության առարկա դարձնելու և որոշելու իրավասության, դրա սահմանների վերաբերյալ տարակարծիք մոտեցումների և անհստակությունների, այդ թվում՝ օրենսդրական մակարդակում անհստակությունների և բացերի առկայությունը, առավել է կարևորվում Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդրական մակարդակում, այն է՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքում Սահմանադրական դատարանի քննու-

թյանը ենթակա օրենսդրական բացին առնչվող առնվազն ուղենիշային կարգավորումների նախատեսումը:

Քննարկվող համատեքստում հարկ ենք համարում վկայակոչել Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության որդեգրած մոտեցումը և այդ համատեքստում «Դաշնային սահմանադրական դատարանի մասին» օրենքում ամրագրում ստացած կարգավորումները: Այսպես՝ նշված օրենքի 92-րդ հոդվածով սահմանված է, որ դիմող սուբյեկտի կողմից անհատական բողոքի հիմնավորումներով անհրաժեշտ է հստակեցնել իր ենթադրաբար խախտված իրավունքը, ինչպես նաև իրավասու մարմնի կամ պաշտոնատար անձի այն գործողությունը (ընդունած համապատասխան ակտը) կամ անգործությունը (թույլ տրված բացը), որով, բողոքաբերի պնդմամբ, խախտվել են իր իրավունքները¹: Միևնույն ժամանակ, նույն օրենքով սահմանված են տվյալ հարցի առնչությամբ Դաշնային սահմանադրական դատարանի կողմից կայացվող որոշման բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, ինչպես նաև համապատասխան սահմանադրական բողոքը բավարարելու պարագայում վրա հասնող իրավական հետևանքները, այդ թվում՝ այն, որ Դաշնային սահմանադրական դատարանն իր որոշման մեջ պետք է հայտարարի, թե Հիմնական օրենքի ո՞ր դրույթն է խախտվել, ինչպես նաև ո՞ր ակտի կամ դրանում առկա բացի հետևանքով (իրավասու մարմնի կամ պաշտոնատար անձի գործողությամբ կամ անգործությամբ) է խախտվել համապատասխան իրավունքը: Նման պարագայում Դաշնային սահմանադրական դատարանը միաժամանակ կարող է հայտարարել, որ վիճարկված ակտի (գործողության) կամ բացի (անգործության) շարունակական (կրկնվող) դրսևորումը ևս կխախտի Հիմնական օրենքը²:

Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանի կողմից այս առնչությամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներում գերիշխում է այն համընդհանուր մոտեցումը, որ օրենսդրական բացի սահմանադրականության վիճարկումը չի համապատասխանում անհատական բողոքների ընդունելիության չափանիշին: Միևնույն ժամանակ, Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանը ձևավորել է իրավական դիրքորոշում առ այն, որ որոշ դեպքերում առկա է իր կողմից օրենքում առկա բացի ուսումնասիրության և գնահատման իրավական հնարավորություն: Մասնավորապես՝ քաղաքացու բողոքի հիման վրա օրենսդրական բացի սահմանադրականության ստուգումը հնարավոր է միայն այն պարագայում, երբ այն իրավակիրառ պրակտիկայում հանգեցնում է նորմերի այնպիսի մեկնաբանության, որով խախտվում է կամ կարող է խախտվել կոնկրետ

¹ St'u Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgerichtsgesetz - BVerfGG), § 92, <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BjNR002430951.html>

² St'u նույն տեղում, § 95(1):

սահմանադրական իրավունք: Այսպիսով, գործերը քննելիս Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանը դե ֆակտո բացահայտում է օրենսդրական բացերը: Միևնույն ժամանակ, այն ուղղորդում է օրենսդրին վերացնել դրանք, իսկ իրավակիրառ մարմիններին՝ ընդունել որոշումներ՝ ուղղակիորեն հիմնվելով Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրության և միջազգային իրավական նորմերի դրույթների վրա կամ կիրառելով օրենքի անալոգիա¹:

Ավելին՝ «Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանի մասին» դաշնային սահմանադրական օրենքի՝ «Որոշման իրավաբանական ուժը» վերտառությամբ 79-րդ հոդվածում հստակ ամրագրված է, որ այն դեպքում, երբ Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ նորմատիվ ակտն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն Սահմանադրությանը հակասող է ճանաչվել, կամ երբ Սահմանադրական դատարանի որոշումից բխում է իրավակարգավորման բացը վերացնելու անհրաժեշտությունը, համապատասխան նորմատիվ ակտն ընդունած պետական մարմինը կամ պաշտոնատար անձը քննարկում է նոր նորմատիվ ակտի ընդունման հարցը, որը պետք է, մասնավորապես, պարունակի դրույթ՝ ամբողջությամբ հակասահմանադրական ճանաչված նորմատիվ ակտի չեղարկվելու (ուժը կորցնելու) կամ մասամբ հակասահմանադրական ճանաչված նորմատիվ ակտում անհրաժեշտ փոփոխություններ և (կամ) լրացումներ կատարելու վերաբերյալ: Մինչև նոր նորմատիվ ակտի ընդունումն ուղղակիորեն կիրառվում է Սահմանադրությունը²: Միևնույն ժամանակ, կարևոր է ընդգծել, որ Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ նորմի տեքստում առկա «ձևական» բացը կարող է «վերացվել» դրան սահմանադրաիրավական մեկնաբանություն հաղորդելու միջոցով՝ համակարգվածության և սահմանադրականության սկզբունքների կիրառմամբ³:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» Հունգարիայի Հանրապետության օրենքով էլ ամրագրված է, որ այն պարագայում, երբ Սահմանադրական դատարանն իր իրավասություններն իրականացնելիս գտնում է, որ առկա է օրենսդիր մարմնի կողմից թույլ տրված օրենսդրական բաց, որը

¹ St'u Конституционный Суд Российской Федерации. "Проблемы законодательных пробелов в конституционной юриспруденции" // Национальный доклад XIV Конгрессу Конференции европейских конституционных судов. Вильнюс, июнь 2008 года, էջեր 18-19, https://www.confueconstco.org/reports/rep-xiv/report_Russian_ru.pdf

² St'u Федеральный конституционный закон от 21.07.1994 N 1-ФКЗ (ред. от 31.07.2023) "О Конституционном Суде Российской Федерации", հոդված 79, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4172/

³ St'u Конституционный Суд Российской Федерации. "Проблемы законодательных пробелов в конституционной юриспруденции" // Национальный доклад XIV Конгрессу Конференции европейских конституционных судов. Вильнюс, июнь 2008 года, էջ 27, https://www.confueconstco.org/reports/rep-xiv/report_Russian_ru.pdf

հանգեցնում է Հիմնական օրենքի խախտման, ապա «իրավախախտ» մարմինն կոչ է անում սահմանված ժամկետում կատարել իր պարտականությունները¹:

Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ գտնում ենք, որ օրենսդրական մակարդակում նախ անհրաժեշտ է նախատեսել կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավասությունը՝ իրավանորմի, ինչպես նաև իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականության վիճարկման սահմանված հնարավորությանը զուգահեռ: Նշվածի արդյունքում հստակ կուրվագծվեն նաև Սահմանադրական դատարանի կողմից կոնկրետ իրավադրույթում առկա օրենսդրական բացի սահմանադրականության քննության սահմանները: Բացի այդ, մեր գնահատմամբ, առկա է «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դիմումների հիման վրա նման բացի քննության արդյունքներով պայմանավորված՝ առաջացող իրավական հետևանքների, մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից ձեռնարկվող իրավական հստակ միջոցների սահմանման անհրաժեշտություն: Այս մոտեցմամբ առավել համապարփակ և լիարժեք օրենսդրական կարգավորման կենթարկվեն անհատական դիմումի շրջանակներում իրավանորմի սահմանադրականության վիճարկման հնարավոր և թույլատրելի համատեքստը, դրա սահմանները: Նշվածն իր հերթին կնպաստի այնպիսի օրենսդրական կարգավորումների առկայության ապահովմանը, որոնց պայմաններում Սահմանադրական դատարանի դերն օրենսդրական բացի հաղթահարման գործում կբացահայտվի ոչ միայն Սահմանադրական դատարանի վերաբերելի որոշումներով արտահայտած իրավական դիրքորոշումներով, այլ առաջնահերթ կունենա հստակ օրենսդրական ամրագրում, որն էլ հետագայում առավել մանրամասն հիմնավորումներ և զարգացում կստանա Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացվելիք վերաբերելի որոշումներում: Բացի այդ, նշված եղանակով կսահմանվեն առավել արդյունավետ օրենսդրական երաշխիքներ՝ ուղղված Սահմանադրական դատարանի որոշումների հնարավորինս սեղմ ժամկետներում և պատշաճ կատարման պրակտիկայի բարելավմանը:

Այս առումով թիրախային նշանակություն ունի նաև անհատական դիմումով Սահմանադրական դատարան դիմող սուբյեկտների՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նման օրենսդրական կարգավորման

¹ St'u Act on the Constitutional Court of the Republic of Hungary, Section 46(1), <https://hunconcourt.hu/act-on-the-cc/>

առկայության կարևորության մատնանշումը, քանի որ դրանով կհստակեցվի վերջիններիս կողմից Սահմանադրական դատարան ներկայացվող սահմանադրաիրավական վեճի հնարավոր և թույլատրելի համատեքստը, դրա շրջանակները, ինչպես նաև այն պայմանները, որոնց բավարարելու պարագայում Սահմանադրական դատարանը քննության առարկա կդարձնի նաև վիճարկվող իրավադրույթում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականության հարցը: Այլ կերպ ասած՝ առաջարկվող փոփոխության իրականացման պարագայում դիմող սուբյեկտների համար կվերացվեն կամ առնվազն առավելագույնս կնվազեցվեն խնդրո առարկա հարցի կապակցությամբ առկա անհստակությունները, տարընկալումները և թյուրընկալումները, հետևաբար՝ դիմողների գնահատմամբ որևէ դրույթում առկա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականության վիճարկման հիմքեր առկա լինելու պարագայում վերջիններս կկարողանան առավել ճշգրիտ գիտակցել նման բովանդակությամբ սահմանադրական գանգատ ներկայացնելու թույլատրելի սահմանները և պատշաճ կերպով իրացնել սահմանադրական արդարադատություն հայցելու իրենց իրավունքը: Նշվածն էլ իր հերթին կնպաստի դիմողների քննարկվող առումով իրազեկվածության, հետևաբար և՛ Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումների որակի բարձրացմանը՝ երաշխավորելով առավել մեծաքանակ գործեր, որոնք կբավարարեն ընդունելիության համար սահմանված պահանջներին և քննության կընդունվեն Սահմանադրական դատարանի կողմից՝ ստեղծելով դրանցով բարձրացված սահմանադրաիրավական վեճի հաջող հանգուցալուծման պատշաճ նախադրյալներ:

Ուստի՝ գտնում ենք, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով անհրաժեշտ է նախատեսել և առնվազն ուղենիշային կարգավորման ենթարկել անհատական դիմումով բարձրացվող սահմանադրաիրավական վեճի առանցքը կազմող կոնկրետ իրավադրույթի վիճարկման թույլատրելի համատեքստը, այն է՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից իրավանորմի և (կամ) իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության և (կամ) դրանում առկա՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականության վիճարկման իրավասությունը: Նշվածի արդյունքում օրենսդրական ամրագրում կստանա «Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բաց» ձևակերպումը, որի միջոցով կհստակեցվեն Սահմանադրական դատարանի կողմից օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը քննության առնելու իրավասության էությունը, դրա սահմանները, ինչպես նաև նման քննության հետևանքով առաջացող իրավական հետևանքները:

Ամփոփելով՝ կարևոր ենք համարում սույն հետազոտությունը եզրափակել Սահմանադրական դատարանների եվրոպական կոնֆերանսի XIV վեհա-

ժողովում Գ. Հարությունյանի՝ «Օրենսդրական բացերի հիմնախնդիրը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական արդարադատության պրակտիկայում» թեմայով զեկույցից հետևյալ հատվածների վկայակոչմամբ.

«Մեր խորին համոզմունքն է, որ օրենսդրական բացի հիմնախնդիրը չի կարող քննության առարկա դառնալ միաշափության կամ երկշափության մեջ: Մենք գործ ունենք բազմաշափ վերարտադրվող երևույթի հետ, որի հաղթահարումը համակարգային մոտեցում է պահանջում: Դրանում բացառիկ կարևոր դեր ունի սահմանադրական արդարադատությունը, որի միջոցով է միայն հնարավոր հաղթահարել սահմանադրաիրավական բացը՝ սահմանադրական հիմնարար սկզբունքների ու արժեքների հիման վրա:

(...):

Մենք, մասնավորապես, գործ ունենք «իրավական վակուում», «իրավակարգավորման անորոշություն», «օրենսդրական բաց», «սահմանադրաիրավական բաց» կամ «սահմանադրական արժեքների ու սկզբունքների ոչ համարժեք իրացում օրինաստեղծ գործունեության մեջ», «իրավական ակտերի մեկնաբանման արդյունքում ստեղծված իրավական բաց կամ դատական պրակտիկայի կողմից ստեղծված իրավական բաց» հասկացությունների հետ, որոնք պարտադիր կարգով պետք է սահմանադրական վերահսկողության առարկա լինեն այնքանով, որքանով այդպիսին են այն իրավական ակտերը, որոնց առնչվում են այդ բացերը: (...):

(...) իրավական բացն իր բնույթով սահմանադրաիրավական դաշտի ստվերոտ դրսևորում է, որը կարող է հաղթահարվել միայն Սահմանադրության լույսի ներքո: Իսկ Սահմանադրության լույսով նման խավարը ցրելու հիմնական առաքելությունը վերապահված է հենց սահմանադրական դատարաններին¹:

Եզրակացություն. Այսպիսով՝ վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ հարկ է արձանագրել, որ ներկայում դեռևս շարունակում են արդիական մնալ սույն հոդվածով քննարկված հիմնախնդիրները՝ խնդրո առարկա օրենսդրական կարգավորումների բացակայությամբ, ինչպես նաև դիմող սուբյեկտների շրջանում անհատական դիմումին ներկայացվող պահանջների սահմանադրաիրավական բովանդակության, դրանց առանձնահատկությունների վերաբերյալ ոչ պատշաճ իրազեկվածությամբ՝ այդ առումով որոշ տարընկալումների և թյուրընկալումների առկայությամբ պայմանավորված: Հետևաբար՝ առկա է կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումների ինստիտուտին առնչվող օրենսդրական կարգավորումների, ինչպես նաև դրանց համատեքստում համապատասխան պրակտիկայի կատարելագործման անհրաժեշտություն:

¹ Տե՛ս **Հարությունյան Գ.Գ.**, «Օրենսդրական բացերի հիմնախնդիրը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական արդարադատության պրակտիկայում» թեմայով զեկույց, Սահմանադրական դատարանների եվրոպական կոնֆերանսի XIV վեհաժողով: Վիլնյուս, 3-6 հունիսի 2008 թ., https://www.concourt.am/pdf/uploads/6246b4fca6011_2008-06-3-am.pdf

Ամփոփելով՝ եզրահանգում ենք, որ սույն աշխատանքում ներկայացված հիմնախնդիրների լուծման նպատակով անհրաժեշտ է.

1) «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով ներդնել կոնկրետ վերահսկողության շրջանակներում անհատական դիմումների ներկայացման համար սահմանված վեցամսյա ժամկետից դիմող սուբյեկտի հիմնավորված միջնորդության հիման վրա և Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ ու որոշմամբ բացառություններ կատարելու՝ բաց թողնված ժամկետը Սահմանադրական դատարանի կողմից հարգելի համարելու ինստիտուտ,

2) «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով նախատեսել և առնվազն ուղենիշային կարգավորման ենթարկել անհատական դիմումով բարձրացվող սահմանադրաիրավական վեճի առանցքը կազմող կոնկրետ իրավադրույթի վիճարկման թույլատրելի համատեքստը, այն է՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից անհատական դիմումով իրավանորմի և (կամ) իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանության սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավասությանը զուգահեռ սահմանել նաև տվյալ իրավանորմում առկա՝ Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա ենթադրյալ օրենսդրական բացի սահմանադրականությունը վիճարկելու իրավասությունը: Նշվածի համատեքստում կարևոր է «Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա օրենսդրական բաց» ձևակերպման օրենսդրական ամրագրում ստանալով՝ օրենսդրական մակարդակում հստակեցնելով Սահմանադրական դատարանի կողմից նման բացի սահմանադրականությունը քննելու իրավասության սահմանները, ինչպես նաև նշվածի արդյունքում առաջացող իրավական հետևանքները:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

Նորմատիվ իրավական ակտեր

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով), ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

2. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա, ընդունվել է 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին, ՀՀՊՏ 2002.06.05/17(192) Հոդ. 367:

3. «Սահմանադրական դատարանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենք, ընդունվել է 2018 թվականի հունվարի 17-

ին, ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի ապրիլի 9-ին, ՀՀՊՏ 2018.01.31/7(1365) Հոդ.74:

4. «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 2018 թվականի մարտի 21-ին, ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի ապրիլի 7-ին, ՀՀՊՏ 2018.03.28/23(1381) Հոդ.373:

5. Act on the Constitutional Court of the Republic of Hungary, <https://hunconcourt.hu/act-on-the-cc/>

6. Constitutional Court Act (ZUstS) of the Republic of Slovenia, <https://www.us-rs.si/wp-content/uploads/2020/02/The-Constitutional-Court-Act.pdf>

7. Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, <https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193>

8. Gesetz über das Bundesverfassungsgericht (Bundesverfassungsgerichtsgesetz-BVerfGG), <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/BINR002430951.html>

9. Федеральный конституционный закон от 21.07.1994 N 1-ФКЗ (ред. от 31.07.2023) "О Конституционном Суде Российской Федерации", https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4172/

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներ

1. Edificaciones March Gallego S.A. v. Spain, no. 7/1997/791/992, 19 February 1998.

2. Waite and Kennedy v. Germany [GC], no. 26083/94, 18 February 1999.

3. Khalfaoui v. France, no. 34791/97, 14 December 1999.

4. Miragall Escolano and Others v. Spain, nos. 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 and 41509/98, 25 January 2000.

5. Rodriguez Valin v. Spain, no. 47792/99, 11 October 2001.

6. Zvolský and Zvolská v. the Czech Republic, no. 46129/99, 12 November 2002.

7. Luordo v. Italy, no. 32190/96, 17 July 2003.

8. Efstathiou and others v. Greece, no. 36998/02, 27 July 2006.

9. Staroszczyk v. Poland, no. 59519/00, 22 March 2007.

10. Hirschhorn v. Romania, no. 29294/02, 26 July 2007.

11. Ferré Gisbert v. Spain, no. 39590/05, 13 October 2009.

12. Shkalla v. Albania, no. 26866/05, 10 May 2011.

13. Stanev v. Bulgaria, no. 36760/06, 17 January 2012.

14. Lay Lay Company Limited v. Malta, no. 30633/11, 23 July 2013.

15. Jensen v. Denmark, no. 8693/11, 13 December 2016.

16. Lopes de Sousa Fernandes v. Portugal [GC], no. 56080/13, 19 December 2017.

17. Zubac v. Croatia, no. 40160/12, 5 April 2018.

18. Supergrav Albania Shpk v. Albania, no. 20702/18, 9 May 2023.

Գրականություն

1. **Դիլանյան Ա.Է., Փխրիկյան Ա.Մ., Ղազարյան Ա.Ա., Թադևոսյան Ա.Ա.,** «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների շտեմարան» (2-րդ լրամշակված հրատարակություն): Եր., 2024 թ., 408 էջ:

2. **Հարությունյան Գ.Գ., Վաղարշյան Ա.Գ.,** «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ»: Եր., «Իրավունք», 2010 թ., 1086 էջ, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/0/74940.pdf>

3. **Հարությունյան Գ.Գ.,** «Օրենսդրական բացերի հիմնախնդիրը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական արդարադատության պրակտիկայում» թեմայով զեկույց, Սահմանադրական դատարանների եվրոպական կոնֆերանսի XIV վեհաժողով: Վիլնյուս, 3-6 հունիսի 2008 թ., https://www.concourt.am/pdf/uploads/6246b4fca6011_2008-06-3-am.pdf

4. Dovilė Pūraitė-Andrikienė, 'Individual Constitutional Complaints in Lithuania: An Effective Remedy to be Exhausted Before Applying to the European Court of Human Rights?' *Baltic Journal of Law & Politics* 15:1 (2022), <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/bjlp-2022-0001>

5. Dovilė Pūraitė-Andrikienė, 'Understanding the Mechanism of Individual Constitutional Complaints in Lithuania: Main Features and Challenges of the First Years of Application', (2023) 4(21) *Access to Justice in Eastern Europe*, <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.4-a000475>

6. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 'Study on Individual Access to Constitutional Justice' on the basis of comments by Mr. Gagik Harutyunyan (Member, Armenia), Ms. Angelika Nussberger (Substitute Member, Germany), Mr. Peter Paczolay (Member, Hungary), adopted at the 85th Plenary Session of Venice Commission (Venice, 17-18 December 2010), Study N° 538/2009 (CDL-AD(2010)039rev.), Strasbourg, 27 January 2011, chrome-extension://efaidnbmnmbnbpcajpcglclefindmkaj/[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)039rev](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)039rev)

7. European Court of Human Rights, 'Practical Guide on Admissibility Criteria' (updated on 31 August 2024), https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_eng

8. Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany, 'How to lodge a constitutional complaint' (last amended: February 2025), https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Merkblatt.pdf?__blob=publicationFile&v=7

9. Конституционный Суд Российской Федерации. "Проблемы законодательных пробелов в конституционной юриспруденции" // Национальный доклад XIV Конгрессу Конференции европейских конституционных судов. Вильнюс, июнь 2008 года, https://www.confconstco.org/reports/rep-xiv/report_Russian_ru.pdf

ОСОБЕННОСТИ ТРЕБОВАНИЙ К ПРИЕМЛЕМОСТИ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ОБРАЩЕНИЯ В КОНСТИТУЦИОННОМ СУДЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ НЕКОТОРЫХ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ

Аннотация

Настоящая статья посвящена анализу конституционно-правового содержания требований, предъявляемых Конституцией и Конституционным законом "О Конституционном Суде" к приемлемости обращений физических и юридических лиц в рамках конкретного контроля, осуществляемого Конституционным Судом Республики Армения, их особенностей в контексте некоторых актуальных проблем института индивидуальных обращений.

В исследовании кратко рассматривается история внедрения института индивидуальных обращений в Конституционном Суде Республики Армения, анализируются императивные требования законодательства к приемлемости индивидуального обращения, которые, несмотря на их четкость, иногда трактуются по-разному, а также рассматриваются некоторые актуальные проблемы данного института, правовые позиции, выраженные в решениях Конституционного Суда, и соответствующий международный опыт.

В результате всестороннего анализа вышеизложенного автор предлагает меры по преодолению рассматриваемых правовых проблем, отмечая необходимость законодательного закрепления и последующего практического применения института признания Конституционным

Судом уважительности пропуска шестимесячного срока для подачи индивидуального обращения. Одновременно, обращаясь к конституционно-правовому содержанию законодательного пробела, подлежащего рассмотрению Конституционным Судом, автор подчеркивает важность закрепления в Конституционном законе "О Конституционном Суде" правомочий физических и юридических лиц оспаривать конституционность такого пробела, пределов его рассмотрения Конституционным Судом, а также правовых последствий, возникающих в результате данного процесса.

Ключевые слова: конституционное правосудие, конкретный контроль, индивидуальное обращение, конституционно-правовой спор, причинно-следственная связь, сроковое ограничение, законодательный пробел.

SPECIFIC FEATURES OF REQUIREMENTS FOR THE ADMISSIBILITY OF INDIVIDUAL APPLICATIONS BY THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE CONTEXT OF SOME CURRENT ISSUES

Annotation

This article looks into the analysis of the constitutional and legal content of the requirements presented by the Constitution and the Constitutional Law "On the Constitutional Court" on the admissibility of applications of individuals and legal entities within the framework of concrete control exercised by the Constitutional Court of the Republic of Armenia. The author discusses their peculiarities in the context of some current issues of the institution of individual complaints.

The research briefly refers to the history of the introduction of the institution of individual complaints in the Constitutional Court of the Republic of Armenia. It denotes clear, yet sometimes differently perceived imperative requirements imposed by the legislation for the admissibility of an individual application. The author alludes to some current issues of the institution in

question, alongside the legal positions expressed in the decisions of the Constitutional Court in this regard and relevant international experience. Based on a comprehensive analysis of the aforementioned aspects, the author puts forward proposals aimed at addressing the legal issues under consideration. The author particularly underscores the necessity of legislatively establishing the institution for recognizing the omission of the six-month period for submitting an individual application as justifiable by the Constitutional Court and ensuring its practical implementation accordingly. Simultaneously, in addressing the constitutional nature of legislative omission subject to review by the Constitutional Court, the author highlights the significance of defining the authority of individuals and legal entities to challenge the constitutionality of such omissions, delineating the scope of the Court's examination, and specifying the legal consequences arising therefrom within the Constitutional Law "On the Constitutional Court".

Keywords: constitutional justice, concrete control, individual application, constitutional and legal dispute, causal connection, time limit, legislative omission.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 06.03.2025 թ., տրվել է գրա-
խոսության 18.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 28.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-214

TIGRAN SIMONYAN

*Chief specialist at the
Public Affairs and Protocol Division
of the Constitutional Court
of the Republic of Armenia,
Ph.D. Student at the
Russian-Armenian University*

THE STATUS AND PECULIARITIES OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC AUTHORITIES IN THE CONTEXT OF PARLIAMENTARY GOVERNANCE

Annotation

The article explores the intricate relationship between the executive, legislative, and judicial branches in parliamentary governance. It compares the parliamentary system to presidential and semi-presidential systems, highlighting the fusion of executive and legislative powers that fosters collaboration and accountability. The Prime Minister, appointed by the head of state, is at the helm of the government, formulating policies and ensuring their implementation while maintaining the confidence of the legislature. This system allows for swift crisis management and more inclusive governance. The legislative branch, responsible for lawmaking, also plays a critical oversight role in ensuring executive accountability. The judiciary ensures adherence to constitutional norms and protects individual rights, serving as a check on the power of both the executive and the legislature. Ultimately, parliamentary governance thrives on the dynamic interplay between the three branches of government.

Keywords: parliamentary system, executive power, legislative power, Prime Minister, government, coalition, crisis management, accountability, judiciary, legislative oversight.

Introduction

The status of the public authorities in a parliamentary system is diverse in its structure and functioning, especially compared to presidential or semi-presidential systems. Within the context of parliamentary governance, executive power is closely tied to the legislature, which creates an interesting and unique interplay of power and accountability. The Prime Minister, as the head of the government, receives authority from the legislator, shapes the governmental policies, and responds to crises in case of emergency situations. The fusion of executive and legislative powers fosters collaborative governance and the requirement for the executive to be responsive to the legislative.

The status of public authorities in parliamentary governance: Executive

Compared to the presidential or semi-presidential system, the executive branch in the parliamentary system upholds a pivotal role as unlike these two systems, where executive and legislative powers are separated, the parliamentary system fuses the two branches and creates a dynamic interplay of power and accountability. The executive is still the head of the government and this function is mainly carried by the prime minister (chancellor, chief minister, the names vary from state to state). This person is the head of the party with the majority seats in the parliament or the person appointed as a head in a coalition government through consensus. The head of the government is appointed by the head of state, who may be the president, or monarch (like in the UK). Vested with the authority to appoint ministers, the prime minister (hereinafter referred to as PM) forms a cabinet, which is an integral part of the executive branch. These people can be party members, who are responsible for overseeing governmental departments like finances, defense, education, international relations, etc. Without the government, formulation, and implementation of government policies is impossible.

The primary function of the executive is the policy formulation and implementation. The executive branch is responsible for not only implementing the policies but also overseeing and controlling the whole process. Policies are often shaped by the political platform of the ruling party or coalition. PM is the chief spokesperson of the government, as s/he provides

direction both domestically and internationally.¹ While the executive gives directions and instructions on how state apparatus should function, they are directly accountable to the legislative branch. PM and the cabinet must maintain the confidence of the majority in the legislature in order to remain in power. This point becomes much more important when the topic is about the governments formed through the coalition as it is in Israel, while in Armenia for instance, where a single party holds the majority of seats in the parliament this issue is not primary.² In case if legislator is not satisfied with the work of the government, they may demonstrate their dissatisfaction through votes of confidence or no-confidence motions, which may eventually lead to the resignation of the government.

Crisis management and adequate response to emergency situations have become important in recent years all over the world. The executive is responsible for responding to emergencies, crises, national disasters, or security threats. While the technical work bears the cabinet and the ministries of the country, PM should coordinate their actions and check, whether the results are mitigating the consequences of the crisis. In the context of crisis management, the response may be more consolidated in the parliamentary system rather than in the presidential as in this case we are facing the fusion of power, which creates a closer relationship between the executive and the legislator. It is obvious that the executive is drawn from the legislative and the government has the support of the majority in the parliament. In this case, the government may take any necessary step to overcome the challenges by having a secure back in the face of a loyal parliament, which will not create legislative obstacles during the planning or implementation processes. In order to deal with the ongoing issues, the government is making an agenda to sort the problems based on their importance, as well as the executive sets the legislative agenda. Most of the bills introduced in the legislature originate from the government and reflect the priorities. The importance of agenda setting comes to the arena when the government should outline financial allocations or in cases where a military confrontation broke out.

¹ Metzger, G. (2020). Legislatures, Executives and Political Control of Government. P.p. 698-716. Columbia Law School. Retrieved from: https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5355&context=faculty_scholarship

² Library of Congress, (2017). Parliamentary Oversight of the Executive Branch. Retrieved from: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llglrd/2017299150/2017299150.pdf>

The executive branch in the government may quickly respond to changing circumstances as the close relationship between the executive and the legislature facilitates swift decision-making and policy implementation. It is important to remember that the parliamentary system significantly limits the executive branch by overseeing its work, which obliges the government to work on maintaining the confidence of the legislature.¹ Small parties may otherwise be engaged in the political life of the country by joining each other or other major parties to form a government, which would make the parliament and the government more inclusive. Most importantly, such *prima facie* “limitations” may foster tradition-building in developing democracies, where small groups should not be marginalized in politics.

Legislative branch

Parliament, National Assembly, Congress... the name of the legislator does not change its primary function in the parliamentary system of shaping laws, overseeing the executive, and representing the interests of the people. In parliamentary systems, everything is moving around the legislator. In parliamentary systems, legislators can be unicameral or bicameral. In the case of the unicameral system, everything is clear, there is only one body that is responsible for the legislature, while in bicameral systems the lower house (often called House of Commons, National Assembly, or House of Representatives) performs primary legislative functions. In such a system, members of the lower house are directly elected by the public and represent their constituencies. The lower house is vested with authority and holds significant power to introduce and pass legislation, approve the budget, and oversee the executive. While, the upper house, known as the Senate, the House of Lords serves as revising chamber. Their members may be appointed or elected (depending on what is stated in the constitution or the Basic Laws of the particular country). The main function of the upper house is to review and make suggestions to amendments passed by the lower house, though they have less power compared to the lower house, especially in matters of finance and confidence vote.²

¹ Putri, R. & Ausath, M. (2024). The Oversight Role of Legislative Institutions in Emergency Situations (Comparison of Indonesia with The United States). Retrieved from:

<https://jurnal.fh.unila.ac.id/index.php/constitutionale/article/view/3376/2105>

² UNDP, (n.d.) Internal Organization of the Legislative Branch. Retrieved from: https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/undp_-_internal_organization_of_the_legislative_branch_-_en_-_pi.pdf

The primary role of the legislator is the lawmaking. Parliament should draft, debate, and pass laws. The procedure starts with the proposition of bills by the members of the parliament (MPs) which are discussed and amended in committees and during the plenary sessions. Upon being approved by the majority of votes, they are sent to the head of state for formal assent. However, this procedure may differ from country to country based on the internal rules of procedure. For instance, according to Chapters 13 and 14 of the Rules of Procedure of the National Assembly of the Republic of Armenia, the session of the National Assembly is valid if more than half of the total number of deputies have been registered at the beginning of the session. Unless otherwise provided by the Rules of Procedure, issues shall be discussed at a session of the National Assembly in the following order, main report, questions to the rapporteur, his/her answers, responses of the questioner and the rapporteur, related reports, questions to each related rapporteur, their answers, responses of the questioner and the rapporteur, exchange of views and voting. During the discussion of an issue, a deputy has the right to make a speech on the procedure once before and after the vote, in accordance with the procedure established by Article 59 of the Rules of Procedure. Voting on issues shall be held openly, by roll call. Secret votes shall be held in cases provided for by the Rules of Procedure.¹

Elected officials are responsible to represent the interests of their constituents. Their role is to ensure that diverse voices are heard in the policymaking process. They serve as a bridge between the government and the people by addressing local concerns and advocating for the communities. Moving away from lyrical pathos about their role, in Armenia, according to the Rule of Procedure of the National Assembly (Chapter 4), MP is obliged by law to be included on one of the standing committees of the NA, regularly participate in the sessions, parliamentary hearings convened by the committee of which s/he is a member, observe the rules of parliamentary ethics, ensure the compliance with the requirements of incompatibility of the parliamentary mandate, organize the reception of citizens, as well as respond to written proposals of citizens within the framework of his powers in the manner prescribed by law and observe the security rules in force in the territory and building of the National Assembly.²

¹ Rule of Procedure of the National Assembly of the Republic of Armenia, (2002). Chapters 13, 14 and 59. Retrieved from: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=38&lang=eng>

² Ibid.

The legislative branch is responsible for holding the executive accountable through various mechanisms such as question time, parliamentary inquiries, and votes of confidence. MPs are allowed to ask questions to the members of the cabinet, scrutinize governmental policies, debate complex policy issues, and investigate the allocation of misconduct or inefficiency. While talking about inefficiency one should not forget about the driving force of the state; finances. The legislator has the power to approve or reject the budget. In the majority of cases, the parliament adopts the state budget upon the presentation of the government. The state budget usually includes budget revenues and expenditures.

Judicial branch

The judiciary – in all types of democratic governance – is responsible for upholding the rule of law. The principle itself ensures that everybody in the state – individuals, institutions, and the government – is subject to law. The judiciary is vested with the authority to interpret the role impartially and ensure that justice is administered without bias. In the context of the parliamentary system, the judiciary performs the function of the inspector against arbitrary actions by the executive and the legislator. Otherwise, they are checking whether the actions taken by the two branches of the government are within the boundaries set by the laws and constitutional norms. Courts show their positions by rendering decisions regarding a disputed issue, where they detailly explain their position by reference to the existing laws.¹

Courts are often called to resolve disputes not only among individuals or companies but also state institutions and to determine the limits of their power. For instance, according to the Constitution of the Republic of Armenia (Article 168, Part 3), the Constitutional Court shall determine the compliance of the commitments of the international treaties prior to their ratification, which are enshrined in the Constitution. This example shows how the separation of power works in practice. While the National Assembly as a legislative body is vested with the authority to ratify the treaties with other countries, they are unable to do so, unless the Constitutional Court gives its consent and states that all the points and requirements enshrined in the treaty are in conformity with

¹ Luney, P. (1990). The Judiciary: Its Organization and Status in the Parliamentary System. Retrieved from: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4029&context=lcp>

the Constitution. In case the Court renders a decision where it is stated that an international treaty cannot be ratified, the parliament should oblige to this decision, otherwise, it would be a gross violation.¹ In the protection of human rights and civil liberties judiciary also plays an indispensable role as courts serve as a venue for citizens to challenge government actions that infringe upon their rights. In many countries with a parliamentary system, the human rights charter serves as a legal framework in order to safeguard individual freedoms. Courts are responsible for interpreting this document to ensure that governmental powers do not undermine their rights. The key feature of the parliamentary system is the separation of power, with the judiciary checking both on legislative and executive branches.

By checking over the legislative and executive branches, the judiciary may face significant pressure on its independence. By itself, the independence of the judiciary is essential, as in the parliamentary system, where politicians have significant influence over the legislative process, judges should be free from political interference in order to be unbiased. Freedom from political pressure is the most crucial component for judges to make decisions based solely on law. In order to protect judges from pressure, many parliamentary systems provide protection for them such as security of tenure, which makes the process of removing a judge based on political reasons at least problematic and time-consuming.

Attorney General

In parliamentary systems, the Attorney General also plays an important role in ensuring that the government acts within the legal boundaries of the Constitution and law. In general, this position prescribes that the appointee should serve as a legal advisor for the government, its position's functions extend beyond merely providing legal counsel. It also includes overseeing the administration of justice, representing the government (in a legal framework), and ensuring the legal integrity of government actions. However, the primary function of the Attorney General is to serve as the chief legal advisor to the executive branch of government. However, it is worth mentioning that this position typically is part of the Cabinet, and in many countries, the Attorney

¹ Constitution of the Republic of Armenia. Retrieved from. <https://www.concourt.am/normative-legal-bases/constitution-of-ra>

General may be a member of a political party. In the process of providing legal opinions on the interpretation of laws and constitutional matters. In the parliamentary system, where the legislative and the executive closely cooperate, the Attorney General is assigned the task of ensuring that proposed laws and policies comply with the Constitution. Offering guidance on the legality of proposed government actions like the introduction of legislation, the execution of administrative decisions, or the interpretation of judicial rulings that can affect government policy.¹ In other words, the Attorney General helps to prevent the executive and other branches of government. In states with codified constitutions like India, this position is responsible for ensuring that executive actions are constitutional and do not violate the rights. The Attorney General appears before the courts, especially in cases where the actions of the government are challenged or when the government is the party initiating litigation. In case of conflict between the legislative and executive branches, the Attorney General has an essential role in maintaining the government's legal stance and defending its interests in legal proceedings. The importance of this position is especially significant in states with a prolonged history of judicial review, where courts (Constitutional or Supreme) may strike down laws passed by the legislator if they are found to be unconstitutional.² In such cases, the Attorney General may intervene in legal proceedings in order to represent the government's interests and argue the validity of the legislation under scrutiny. In some cases, this position is empowered to intervene in high-profile cases, even if there is no direct involvement of the government. For example, in the United Kingdom, the Attorney General can act in public interest litigation, where legal issues of national importance are being debated.

Conclusion

In the end, parliamentary governance relies on the integration of the executive and legislative branches in order to ensure a dynamic and accountable relationship between them. The Prime Minister and Cabinet (which is formed from a parliamentary majority) are bearing responsibility for formulating and implementing policies, while also putting an effort to maintain the support of the legislation. Such close relationships may foster

¹ House of Commons, (2007). Constitutional Role of the Attorney General. Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmselect/cmconst/306/306.pdf>

² Ibid.

more efficient decision-making. At the same time, the legislative branch by its ability to pass laws and having an oversight function ensures that the government remains accountable to the people. In its turn, the judiciary, as a neutral and impartial branch upholds constitutional principles and protects individual rights.

Bibliography

1. **Metzger, G.** (2020). Legislatures, Executives and Political Control of Government. P.p. 698-716. Columbia Law School. Retrieved from: https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5355&context=faculty_scholarship
2. Library of Congress, (2017). Parliamentary Oversight of the Executive Branch. Retrieved from: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lglrd/2017299150/2017299150.pdf>
3. **Putri, R. & Ausath, M.** (2024). The Oversight Role of Legislative Institutions in Emergency Situations (Comparison of Indonesia with The United States). Retrieved from: <https://jurnal.fh.unila.ac.id/index.php/constitutionale/article/view/3376/2105>
4. UNDP, (n.d.) Internal Organization of the Legislative Branch. Retrieved from: https://www.agora-parl.org/sites/default/files/agora-documents/undp_-_internal_organization_of_the_legislative_branch_-_en_-_pi.pdf
5. Rule of Procedure of the National Assembly of the Republic of Armenia, (2002). Chapters 13, 14 and 59. Retrieved from: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=38&lang=eng>
6. **Luney, P.** (1990). The Judiciary: Its Organization and Status in the Parliamentary System. Retrieved from: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4029&context=lcp>
7. Constitution of the Republic of Armenia. Retrieved from: <https://www.concourt.am/normative-legal-bases/constitution-of-ra>
8. House of Commons, (2007). Constitutional Role of the Attorney General. Retrieved from: <https://publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmselect/cmconst/306/306.pdf>

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Ամփոփագիր

Հոդվածն ուսումնասիրում է գործադիր, օրենսդիր և դատական իշխանությունների սերտ կապերը խորհրդարանական կառավարման համակարգում: Խորհրդարանական համակարգը համեմատվում է նախագահական և կիսանախագահական համակարգերի հետ՝ ընդգծելով գործադիր և օրենսդիր իշխանությունների միաձուլումը, որը խթանում է համագործակցությունը և հաշվետվողականությունը: Խորհրդարանական կառավարման համատեքստում կառավարությունն ընդգծում է վարչապետի դերը՝ քաղաքականություն մշակելիս և իրականացնելիս: Խորհրդարանական համակարգը թույլ է տալիս արագ արձագանքել արտակարգ իրավիճակներին և ընդգրկել ավելի լայն զանգվածներին քաղաքականության մեջ: Օրենսդիր մարմինը պատասխանատու է օրենքների ընդունման համար, ինչպես նաև վերահսկում է գործադիր իշխանությանը՝ ապահովելով նրա հաշվետվողականությունը: Իր հերթին, դատական իշխանությունը ապահովում է սահմանադրական նորմերի կատարումը և անձնական իրավունքների պաշտպանությունը՝ ծառայելով որպես երկու իշխանությունների վերահսկող կառույց: Վերջին հաշվով, խորհրդարանական կառավարման համակարգը զարգանում է երեք իշխանությունների սերտ փոխազդեցության շնորհիվ:

Հիմնաբառեր. խորհրդարանական համակարգ, գործադիր իշխանություն, օրենսդիր իշխանություն, վարչապետ, կառավարություն, կոալիցիա, արտակարգ իրավիճակների կառավարում, հաշվետվողականություն, դատական իշխանություն, օրենսդիր վերահսկողություն:

СТАТУС И ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ В УСЛОВИЯХ ПАРЛАМЕНТСКОГО ПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Статья рассматривает сложные взаимоотношения между исполнительной, законодательной и судебной ветвями власти в парламентской системе. В отличие от президентской и полупрезидентской систем, в парламентской системе происходит слияние исполнительной и законодательной власти, что способствует сотрудничеству и подотчетности. Премьер-министр, назначаемый главой государства, возглавляет правительство, формулирует политику и отвечает за её реализацию, одновременно поддерживая доверие парламента. Эта система обеспечивает оперативное реагирование на кризисы и более инклюзивное управление. Законодательная ветвь отвечает за принятие законов и играет ключевую роль в контроле над исполнительной властью. Судебная власть гарантирует соблюдение конституционных норм и защиту прав граждан, служа проверкой для обеих ветвей власти. В конечном итоге парламентская система управления зависит от динамичного взаимодействия между тремя ветвями власти.

Ключевые слова: парламентская система, исполнительная власть, законодательная власть, премьер-министр, правительство, коалиция, управление кризисами, подотчетность, судебная власть, законодательный контроль.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.01.2025 թ., տրվել է գրախոսության 12.01.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 01.02.2025 թ.:

1(118)2025

◆ ԵՄԵՎԻԴԻԼ

◆ ՄԱՀԱՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-225

ԱՆՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան
քաղաքի քննչական վարչության
Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական
շրջանի քննչական բաժնի ավագ քննիչ

ԱՊԱՑՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԲԺՇԿՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎՐԱ ԶՀԻՄՆՎԱԾ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՄԲ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆԵԼՈՒ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ամփոփագիր

Հոդվածում քննարկվում է 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվող հանցակազմը, որը վերաբերում է ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելուն, անդրադարձ է կատարվում տվյալ հանցակազմի կիրառման ընթացքում առաջացող իրավական հիմնախնդիրներին: Հանցակազմը քննարկվում է սահմանադրորեն ամրագրվող՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի համատեքստում: Ուսումնասիրության նպատակը դրա կիրառման ընթացքում առաջացող իրավական խնդիրների վերհանումն է, ինչպես նաև համապատասխան իրավական լուծումների առաջարկումը: Հաշվի առնելով, որ հանցակազմն օգտագործում է «ապացուցողական բժշկություն» հասկացությունը, հոդվածում քննարկվել է նաև «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով ամրագրվող ապացուցողական բժշկության հասկացությունը, այն համեմատվել է բժշկության այնպիսի տեսակների հետ, ինչպիսիք են՝ գիտական, պաշտոնական, կոնվենցիոն կամ կոնվենցիոնալ, ավանդական, ժողովրդական, այլընտրանքային կամ ալտերնատիվ, ինտեգրատիվ բժշկությունը: Ընդգծվել են դրանց առանձնահատկությունները և պատճառները, թե ինչու է Հայաստանի Հանրապետությունը որպես բժշկության պաշտոնական տեսակ ամ-

րագրում ապացուցողական բժշկությունը, սակայն միաժամանակ լիցենզավորման ենթակա բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակների ցանկում ընդգրկում այնպիսի բուժօգնության տեսակներ, որոնց գիտականորեն հիմնավորվածությունը հաստատված չէ, համեմայն դեպս, այն աստիճանի, որ ընդգրկված լինեն ապացուցողական բժշկության շրջանակներում ձևավորված կլինիկական ուղեցույցներում ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությունում, այլև մյուս պետություններում:

Հիմնաբառեր. ապացուցողական բժշկության սկզբունքներ, պաշտոնական բժշկություն, իրավական որոշակիության սկզբունք, քրեական պատասխանատվություն, կլինիկական ուղեցույց:

1. Ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելու հանցակազմը:

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելու հանցակազմը¹: ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքը (ընդունված՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին) նման հանցակազմ չէր սահմանում: Հանցակազմը սահմանվում է հետևյալ կերպ. «Ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ կամ համապատասխան բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակն իրականացնելու համար մասնագիտական գիտելիքների կամ տեխնոլոգիաների շրջանցմամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելը, եթե դա անզգուշությամբ միջին կամ թեթև ծանրության վնաս է պատճառել մարդու առողջությանը, պատժվում է տուգանքով՝ քսանապատիկից քառասնապատիկի չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ հարյուր հիսունից երկու հարյուր հիսուն ժամ տևողությամբ, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ մեկից երեք տարի ժամկետով, կամ կարճաժամկետ ազատազրկմամբ՝ մեկից երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ մեկից չորս տարի ժամկետով»: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է. «նույն արարքը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է մարդու մահ կամ առողջությանը ծանր վնասի պատճառում կամ այլ ծանր հետևանք, պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից վեց տարի ժամկետով»: Այս հանցակազմը սահմանվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ գլխում, որտեղ տեղ են գտել բնակչության առողջության դեմ ուղղված այլ հանցագործությունները: Այսինքն՝ հանցակազմի անմիջական հիմնական օբյեկտը բնակչության առողջության անվտանգությունը պաշտպանող

¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքը, ՀՕ-199-Ն, ընդունված՝ 05.05.2021 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թվականին:

հասարակական հարաբերություններն են, իսկ լրացուցիչ օբյեկտը՝ մարդու կյանքը և առողջությունը պաշտպանող հասարակական հարաբերությունները:

2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 280-րդ հոդվածով¹ սահմանվում էր միայն մասնավոր բժշկական կամ դեղագործական գործունեությամբ ապօրինաբար զբաղվելու, կեղծ դեղեր պատրաստելու կամ արտադրելու կամ իրացնելու հանցակազմը, ըստ որի՝ «առանց պետական գրանցման, հաշվառման կամ հատուկ թույլտվության (լիցենզիա) մասնավոր բժշկական կամ դեղագործական գործունեությամբ զբաղվելը, եթե դա անզգուշությամբ վնաս է պատճառել մարդու առողջությանը պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի առավելագույնը երեքհարյուրապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով»: Այս հանցակազմը սահմանվում էր օրենսգրքի 26-րդ գլխում, որտեղ տեղ էին գտել բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները, այսինքն՝ տվյալ դեպքում դարձյալ հանցակազմի անմիջական հիմնական օբյեկտը բնակչության առողջության անվտանգությունը պաշտպանող հասարակական հարաբերություններն էին, իսկ լրացուցիչ օբյեկտը՝ մարդու կյանքը և առողջությունը պաշտպանող հասարակական հարաբերությունները: Այն իր օբյեկտիվ կողմով մոտ է ՀՀ ներկայիս քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 1-ին մասին, որը սահմանում է. «Առանց օրենքով նախատեսված հատուկ թույլտվության (լիցենզիա) բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնելը, եթե դա անզգուշությամբ միջին կամ թեթև ծանրության վնաս է պատճառել մարդու առողջությանը, պատժվում է տուգանքով՝ տասնապատիկից երեսնապատիկի չափով, կամ հանրային աշխատանքներով՝ հարյուրից երկու հարյուր ժամ տևողությամբ, կամ ազատության սահմանափակմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ կարճաժամկետ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով»: ՀՀ ներկայիս քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվող հանցակազմի անմիջական հիմնական օբյեկտը բնակչության առողջության անվտանգությունը պաշտպանող հասարակական հարաբերություններն են, իսկ լրացուցիչ օբյեկտը՝ մարդու կյանքը և առողջությունը պաշտպանող հասարակական հարաբերությունները:

Սուբյեկտիվ կողմից վերը նշված հանցանքները դրսևորվում են անզգուշության՝ հանցավոր ինքնավստահության/անփութության եղանակներով:

Սուբյեկտ կարող է լինել 16 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը:

Մի կողմ թողնելով վերը նշված երեք հանցակազմերով սահմանվող հետևանքները (առողջությանը թեթև/միջին ծանրության վնաս, ծանր վնաս

¹ ՀՀ քրեական օրենսգրքը, ՀՕ-528-Ն, ընդունված՝ 18.04.2003 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.08.2003 թվականին, ուժը կորցրել է 01.07.2022 թվականին:

պատճառելը, մահ կամ այլ ծանր հետևանք առաջացնելը, որոնք պետք է անմիջական պատճառահետևանքային կապի մեջ գտնվեն արարքի հետ)՝ անդրադառնանք հանցկազմերի օբյեկտիվ կողմերի արարքներին:

Վերջիններս են՝

1/ Ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ կամ համապատասխան բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակն իրականացնելու համար մասնագիտական գիտելիքների կամ տեխնոլոգիաների շրջանցմամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելը (ՀՀ գործող ՔՕ 407-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

2/ Առանց օրենքով նախատեսված հատուկ թույլտվության (լիցենզիա) բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնելը (ՀՀ գործող ՔՕ 407-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

3/ Առանց պետական գրանցման, հաշվառման կամ հատուկ թույլտվության (լիցենզիա) մասնավոր բժշկական կամ դեղագործական գործունեությամբ զբաղվելը (ՀՀ նախկին ՔՕ 280-րդ հոդված):

Ինչպես տեսնում ենք՝ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 280-րդ հոդվածով սահմանվող հանցակազմերը քրեական պատասխանատվություն են նախատեսում միայն առանց օրենքով նախատեսված հատուկ թույլտվության, առանց պետական գրանցման, հաշվառման բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնելու համար, այնինչ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ուղղակիորեն նշվում է ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելը: Բանն այն է, որ նախկինում «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքը¹, ի տարբերություն ներկայիս, չէր սահմանում Հայաստանի Հանրապետությունում պաշտոնական բժշկություն համարվող բժշկության տեսակը:

2. Ապացուցողական բժշկության հասկացությունը և ապացուցողական բժշկությունը՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական բժշկություն:

Ներկայումս «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 61-րդ կետը սահմանում է ապացուցողական բժշկության հասկացությունը: Այն է. «ապացուցողական բժշկությունը բժշկական օգնության և սպասարկման ընթացքում կիրառվող մոտեցում է, որի ընթացքում կանխարգելիչ, փստորոշիչ, բուժական միջոցների օգտագործման վերաբերյալ որոշումներն ընդունվում են՝ ելնելով դրանց արդյունավետության և անվտանգության վերաբերյալ առկա ապացույցներից, որոնք ի շահ

¹ «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-42, ընդունված՝ 04.03.1996 թվականին, ուժի մեջ է մտել 16.05.1996 թվականին:

պացիենտի օգտագործելու համար ենթակա են որոնման, համեմատման, ամփոփման և լայնորեն տարածման»: Չնայած օրենքում ուղղակիորեն նշում չկա, որ այն Հայաստանի Հանրապետությունում պաշտոնական բժշկության միակ ձևն է, սակայն «կլինիկական ուղեցույց»-ի, «բժշկական մեթոդ»-ի հասկացությունների և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համակարգային վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ ապացուցողական բժշկության սկզբունքներին դեմ բժշկական մեթոդների կիրառումն առաջացնում է պատասխանատվություն, այսինքն՝ արգելվում է, և ապացուցողական բժշկությունը Հայաստանի Հանրապետությունում պաշտոնական բժշկություն է համարվում: «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 17-րդ կետի համաձայն՝ «բուժման մեթոդը համապատասխան բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակն իրականացնելու համար մասնագիտական գիտելիքների կամ տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա հիմնված գործողությունը կամ գործողություններն են», իսկ 30-րդ կետի համաձայն՝ «կլինիկական ուղեցույցը լիազոր մարմնի հաստատած բժշկական մասնագիտական հասարակական կազմակերպությունների կամ առողջապահական կամ բժշկական կազմակերպությունների՝ ապացուցողական բժշկության սկզբունքների հիման վրա մշակած և բուժաշխատողների համար նախատեսված փաստաթուղթ է, որը ներառում է որոշակի հիվանդության կամ համախտանիշի կամ կլինիկական վիճակի վարման ժամանակակից բժշկագիտության լավագույն փորձը և բավարարում է առողջության հետ կապված որոշակի խնդիր ունեցող պացիենտների կարիքները, որի նպատակը բուժաշխատողների կողմից կլինիկական որոշակի դեպքի համար որոշում կայացնելուն աջակցելն է»: Օրենքը չնայած օգտագործում է «ապացուցողական բժշկության սկզբունքներ» հասկացությունը, սակայն թե ինչ սկզբունքների մասին է խոսքը, օրենքը չի մանրամասնում, վերջիններիս վերաբերյալ առկա չեն նաև ենթաօրենսդրական ակտեր: Ապացուցողական բժշկության առանձնահատկություններից ելնելով՝ հնարավոր է ենթադրել, թե ինչ է նկատի ունեցել օրենսդիրը, սակայն նորմի միատեսակ կիրառություն ապահովել նման ձևակերպման պարագայում հնարավոր չէ: Հասկանալու համար, թե ինչ իրավական խնդիրներ է առաջացնում օրենքում նման ձևակերպումը, նախևառաջ անհրաժեշտ է անդրադառնալ բժշկության տեսակների պարզաբանմանը:

Բժշկական գրականությունում բացի ապացուցողական բժշկությունից հաճախ կարելի է հանդիպել հետևյալ հասկացություններին՝ պաշտոնական բժշկություն, գիտական բժշկություն, կոնվենցիոն կամ կոնվենցիոնալ բժշկություն, ավանդական բժշկություն, ժողովրդական բժշկություն, այլընտրանքային կամ ակտերնատիվ բժշկություն, ինտեգրատիվ բժշկություն: Անդրադառնալով դրանցից յուրաքանչյուրին՝ համեմատական վերլուծություն

կատարենք, թե դրանցից որ տեսակը ինչ առնչություն ունի ապացուցողական բժշկության հետ:

«Պաշտոնական բժշկություն»-ը բժշկության այն տեսակն է, որը դասավանդվում է տվյալ պետության բժշկական դպրոցներում, ինստիտուտներում, համալսարաններում և մշակվում է տվյալ պետության հանրային առողջապահական հաստատություններում և ընդունելի է համարվում տվյալ պետության կողմից: Դրա գործունեության տեսակները խիստ կարգավորվում են պետության կողմից և պարտադիր կերպով լիցենզավորվում:

«Գիտական բժշկություն»-ը բժշկության այն տեսակն է, որի նպատակը հիվանդությունների բուժումն ու կանխարգելումն է՝ հիմնված գիտականորեն ձեռք բերված գիտելիքների վրա: Վերոշարադրյալը նշանակում է գիտելիք ձեռք բերել յուրաքանչյուր գործընթացի էթիոլոգիայի¹ և պաթոֆիզիոլոգիայի² մասին փորձերի միջոցով և կիրառել ախտորոշիչ մեթոդներ և թերապևտիկ միջոցներ, որոնք մշակվել են համալիր հետազոտությունների միջոցով, նախատեսված են արդյունքները հաստատելու և դրանք համեմատելու այլ հետազոտողների ձեռք բերվածների հետ՝ գնահատելու թերապիայի արդյունավետությունը և ռիսկերի բացակայությունը:

«Կոնվենցիոն» կամ «կոնվենցիոնալ բժշկություն»-ը հիմնված է հեղինակավոր դասագրքերում, հանրագիտարաններում և տեղեկատվությունում շարադրված համընդհանուր ճանաչված գիտական գիտելիքների վրա, որոնցով դասավանդվում է բժշկական ինստիտուտներում, համալսարաններում, ակադեմիաներում: Դրանում ընդգրկված բուժման մեթոդների շուրջ առկա է բժշկագիտական հանրույթի փոխհամաձայնությունը:

«Ժողովրդական բժշկություն»-ը գոյություն ունի բանավոր ավանդույթի մեջ և բնորոշ է որոշակի աշխարհագրական տարածաշրջանին: Ասվածը չի նշանակում, որ այն անպայմանորեն չպետք է գրավոր կերպով փոխանցման ձև ունենա: Վերոգրյալը նշանակում է, որ այն փոխանցվել է սերնդեսերունդ, չունի կոնկրետ բուժման մեթոդը մշակող անձ կամ մարմին և պատմության ինչ-որ ժամանակահատվածում է միայն հավաքագրվել և դարձել նյութական ժառանգություն:

«Ավանդական բժշկություն»-ը կամ այլ կերպ՝ «բնիկ բժշկություն»-ը ժողովրդական բժշկության տարատեսակ է: Այս հասկացությունը վերաբերում է բժշկության այնպիսի համակարգերին, որոնք հատուկ են տվյալ տարածքին կամ ազգին: Այդպիսիք են՝ ավանդական չինական բժշկությունը՝ ասեղնաբուժությունը, հնդկական բժշկությունը՝ յոգան և այլն:

¹ Բժշկության բաժին, որն ուսումնասիրում է հիվանդության առաջացման պատճառներն ու պայմանները: Հունարենից թարգմանաբար նշանակում է՝ «aitia»՝ պատճառ և «logos»՝ գիտություն:

² Այլ կերպ՝ ախտաբանական ֆիզիոլոգիա, գիտություն մարդու և կենդանու օրգանիզմում ախտաբանական պրոցեսների ծագման և ընթացքի օրինաչափությունների մասին:

«Այլընտրանքային» կամ «ալտերնատիվ բժշկություն»-ը ցանկացած պրակտիկա է, որի նպատակն է հասնել բուժիչ ազդեցություններին՝ չնայած հավաստիության, փորձարկման, կրկնելիության կամ արդյունավետության ապացույցների բացակայությանը: Այլ կերպ անվանվում է «ոչ ապացուցողական բժշկություն»:

«Ինտեգրատիվ բժշկություն»-ը համատեղում է առավել լավ ուսումնասիրված ավանդական բժշկությունը ապացույցների վրա հիմնված թերապիաների հետ՝ յուրաքանչյուր անձի համար համապատասխան բուժօգնության, բուժսպասարկման և խնամքի հասնելու համար: Այսինքն՝ բժշկության այս տեսակը կատեգորիկ կերպով չի սահմանում բժշկական մեթոդների ամբողջություն, որով պարտադիր կերպով պետք է առաջնորդվել, և ելնում է յուրաքանչյուր անձի առողջական վիճակից, որն ընդգրկում է ֆիզիկական, հոգեկան և սոցիալական բարօրությունը¹: Այսինքն՝ այն կարելի է դասել բժշկության խառը տիպին, ինչի ճանապարհով շարժվում են ներկայումս աշխարհում բազմաթիվ պետություններ²:

Վերոշարադրյալը միանշանակորեն որպես բժշկության առանձին տեսակներ համարել չի կարելի, քանի որ ավանդական բժշկությունը նաև այլընտրանքային բժշկության ձև է համարվում, ապացուցողական բժշկությունն ընդգրկում է գիտական բժշկությունն ու կոնվենցիոնալ բժշկության ձևերը, պաշտոնական բժշկությունը, կախված պետությունից, կարող է ենթադրել բժշկության խառը տիպ՝ օրինակ ապացուցողական և ալտերնատիվ բժշկության մեթոդները միաժամանակ:

Ուսումնասիրելով բժշկության տեսակներն ու դրանց հասկացությունները՝ կարող ենք նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ապացուցողական բժշկությունը համարվում է պաշտոնական բժշկություն, սակայն տվյալ պարագայում խնդրահարույց է թվում այնպիսի բժշկական գործունեությունների թույլատրումը, ինչպիսիք են՝ էլեկտրաբուժումը, լուսաբուժումը, բալնեոլոգիական բուժումը, ցեխաբուժությունը, ռեֆլեքսաթերապևտիկ բուժումը, բուժական մերսումը, անձավաբուժությունը, հալոթերապևտիկ բուժումը, սոմնոլոգիան: «Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակների ցանկը սահմանելու մասին» 2008 թվականի մարտի 27-ի N 276-Ն կառավարության որոշման հավելվածով սահմանվում են վերոնշյալ լիցենզավորվող բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակները՝ որպես լիցենզավորվող բժշկական գործունեության տեսակներ: Նշված բժշկական գործունեությունների տեսակ-

¹ Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը առողջության սահմանումը տալիս է հետևյալ կերպ. առողջությունը մարդու ֆիզիկական, մտավոր և սոցիալական բարօրությունն է:

² St'u https://www.who.int/Health-Topics/Traditional-Complementary-and-Integrative-Medicine#tab=tab_1, վերջին այցելությունը կայք՝ 28.02.2025 թվականին:

ներն իրապես բարենպաստ ազդեցություն ունեցող ուղղություններ են, օրինակ՝ անձավաբուծությունը վերականգնողական բուժման ձև է, որի արդյունքը երկարաժամկետ է և իր ազդեցությունն է ունենում քարանձավների բնական միկրոկլիմայի պայմաններում երկարատև գտնվելու շնորհիվ, հալոթերապիան արհեստականորեն վերարտադրված միկրոկլիմայում կամ քարանձավներում, հանքերում աղաբուծությունն է, իսկ սոմնոլոգիան սիրտ-անոթային համակարգի հիվանդությունների կանխարգելումը և բուժումը՝ սրտի ռիթմի կարգավորման միջոցով: Սակայն բուժման այս մեթոդները համարվում են ավտերնատիվ բուժման մեթոդներ:

Վերը նշվածից բխում է, որ «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքը կատեգորիկ կերպով է սահմանում ապացուցողական բժշկության հասկացությունը և այլընտրանքային բարենպաստ բուժման մեթոդների ընդգրկման համար օրենսդրական դաշտ չի նախատեսում: Իսկ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվող հանցակազմն ավելի կատեգորիկ է դարձնում այլընտրանքային բուժման մեթոդների արգելքը:

3. Ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելու հանցակազմը՝ սահմանադրական որոշակիության սկզբունքի համատեքստում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասն օգտագործում է այսպիսի հասկացություն՝ «ապացուցողական բժշկության սկզբունքներ», որը որևէ նորմատիվ իրավական ակտի կամ ենթաօրենսդրական ակտի շրջանակներում չի պարզաբանվում և չի սահմանվում: Իհարկե, ապացուցողական բժշկության հասկացության ուսումնասիրությունից կարելի է ենթադրել, որ օրենսդիրը, «սկզբունքներ» բառն օգտագործելով, նկատի է ունեցել բժշկական մեթոդների հիմնավորվածությունը, արդյունավետությունը և անվտանգությունը, սակայն վերջիններս ևս այնքան հստակ և կանխատեսելի չեն հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի արարքի նկարագրության մաս լինելու համար: Այս հանգամանքը չի բխում իրավական որոշակիության սկզբունքից: ՀՀ 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով Սահմանադրության 79-րդ հոդվածի համաձայն՝ «հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ»: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներում անդրադարձել է որոշակիության սահմանադրական սկզբունքին (ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-753, ՍԴՈ-851, ՍԴՈ-1142, ՍԴՈ-1270, ՍԴՈ-1357, ՍԴՈ-1439, ՍԴՈ-1449, ՍԴՈ-1488)՝ նշելով, որ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության սկզբունքին,

այսինքն՝ ձևակերպված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ տա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը»: Իսկ հիմնական իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող օրենքների հստակությունը, կանխատեսելիությունը և մատչելիությունն ուղիղ համեմատական են հիմնական իրավունքի սահմանափակման աստիճանին. որքան ավելի ինտենսիվ է այդ սահմանափակումը, այնքան ավելի հստակ, կանխատեսելի և մատչելի պետք է լինեն հիշյալ օրենքների ձևակերպումները, որպեսզի երկիմաստություն չառաջացնեն մասնավոր անձանց համար արգելքների, այլ սահմանափակումների կամ նրանց վրա դրված պարտականությունների առկայության և բովանդակության հարցում: Այլ կերպ ասած՝ օրենսդրության մեջ օգտագործվող հասկացությունները պետք է լինեն հստակ, որոշակի և չհանգեցնեն տարաբնույթ մեկնաբանությունների կամ շփոթության: Անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվող հանցակազմին՝ նշենք, որ նախևառաջ ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը որևէ կերպ չի սահմանում ապացուցողական բժշկության սկզբունքներ, այնուհետև՝ նույնիսկ որևէ միջազգային իրավական փաստաթուղթ համապարփակորեն չի ամրագրում այդպիսի սկզբունքներ, ուստի սույն հանցակազմը իրավակիրառ պրակտիկայում իրավական խնդիրներ առաջացնող ձևակերպում է՝ իր ոչ որոշակի և կանխատեսելի լինելու հետևանքով: Իհարկե, արդարացված է օրենսդիր մարմնի այն մտահոգությունը, որ պետք է տարանջատվեն լիցենզավորվող բժշկական գործունեության և չլիցենզավորվող բժշկական գործունեության հանրային վտանգավորության աստիճանները և համապատասխան քրեական պատասխանատվություն սահմանվի դրանցից յուրաքանչյուրի համար, սակայն ավելի հստակ ձևակերպման միջոցով ևս հնարավոր է հասնել այս արդյունքին և չունենալ նորմի որոշակիության և կանխատեսելիության հետ կապված խնդիրներ: Բացի այդ՝ հարկ է ընդգծել, որ միայն քրեական օրենսդրությամբ է ամրագրվել ապացուցողական բժշկության սկզբունքների վրա չհիմնված գործողությամբ բժշկական գործառույթ իրականացնելու դեմ պայքարը՝ նախատեսելով վերջինիս համար քրեական պատասխանատվություն՝ նյութական հանցակազմով, այսինքն՝ հետևանքի պարտադիր առկայություն: Այնինչ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում¹ որևէ կերպ չեն տարանջատվում ապացուցողական և ոչ ապացուցողական բժշկությամբ զբաղվելու զանցակազմերը: Եթե դիտարկենք ոչ ապացուցողական բժշկության դրսևորումների դեմ օրենսդրական եղանակով պայքարը, ապա կնկատենք, որ ոչ համակարգային լուծումներ են տրվել: Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում համապատասխան փոփոխություններ չեն

¹ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքը, ընդունված՝ 06.12.1985 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.06.1986 թվականին, ընդունող մարմին՝ Գերագույն խորհուրդ:

կատարվել և ապօրինաբար բժշկությամբ զբաղվելու զանցակազմը շարունակում է ՎԻՎՕ-ում մնալ միևնույն բովանդակությամբ: ՎԻՎՕ-ի 47-րդ հոդվածը սահմանում է այն հետևյալ կերպ. «Բժշկական պատշաճ կրթություն չունեցող և սահմանված կարգով բժշկական գործունեության չթույլատրված անձի կողմից որպես արհեստ բժշկությամբ զբաղվելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկի չափով»: Այլ զանցակազմ, որը կվերաբերի ապօրինաբար բժշկական գործառույթ իրականացնելուն, ՎԻՎՕ-ում առկա չէ:

4. Եզրահանգումներ: Այսպիսով, ելնելով կատարված վերլուծությունից՝ հարկ է փաստել, որ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 407-րդ հոդվածը փոփոխության ենթարկել այնպես, որ վերջինիս 1-ին մասով ընդգծվի, որ արգելվում է լիցենզավորման ենթակա բժշկական օգնությունը և սպասարկումն իրականացնել առանց օրենքով նախատեսված հատուկ թույլտվության (իհարկե, միաժամանակ նախատեսելով նյութական հանցակազմի հետևանքները), իսկ 2-րդ մասում որպես ծանրացնող հանցակազմ նախատեսել՝ այնպիսի բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնելը, որն ընդգրկված չէ լիցենզավորման ենթակա բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակների ցանկում (այսինքն՝ իրականացվող բժշկական գործառույթ կամ ուղղություն է, որը Հայաստանի Հանրապետությունը չի ճանաչում որպես բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակ): Ի վերջո, երբ գոյություն ունեն կլինիկական ուղեցույցները, հանցակազմի առկայությունը կամ բացակայությունն ավելի հստակ կարելի է քննարկել և անձի/անձանց արարք/ներ/ին տալ համապատասխան քրեաիրավական գնահատական: Բացի այդ՝ անհրաժեշտ է փոփոխություն կատարել Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում և սահմանել զանցակազմ, որով իրավախախտում կհամարվի նաև այնպիսի բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնելը, որը ընդգրկված չէ լիցենզավորման ենթակա բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակների ցանկում:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-199-Ն, ընդունված՝ 05.05.2021 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թվականին:
2. ՀՀ քրեական օրենսգիրք, ՀՕ-528-Ն, ընդունված՝ 18.04.2003 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.08.2003 թվականին, ուժը կորցրել է 01.07.2022 թվականին:

3. «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-42, ընդունված՝ 04.03.1996 թվականին, ուժի մեջ է մտել 16.05.1996 թվականին:

4. «Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող բժշկական օգնության և սպասարկման տեսակների ցանկը սահմանելու մասին» 2008 թվականի մարտի 27-ի N 276-Ն կառավարության որոշում:

5. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումներ՝ ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-753, ՍԴՈ-851, ՍԴՈ-1142, ՍԴՈ-1270, ՍԴՈ-1357, ՍԴՈ-1439, ՍԴՈ-1449, ՍԴՈ-1488:

6. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրք, ընդունված՝ 06.12.1985 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.06.1986 թվականին, ընդունող մարմին՝ Գերագույն խորհուրդ:

7. <https://www.who.int/> (Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կայք):

**ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ,
СВЯЗАННОГО С ОСУЩЕСТВЛЕНИЕМ МЕДИЦИНСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОСРЕДСТВОМ ДЕЙСТВИЯ,
НЕ ОСНОВАННОГО НА ПРИНЦИПАХ
ДОКАЗАТЕЛЬНОЙ МЕДИЦИНЫ**

Аннотация

В статье рассматривается состав преступления, установленный частью 2 статьи 407 Уголовного кодекса Республики Армения, принятого 5 мая 2021 года, которая касается осуществления медицинской деятельности, не основанной на принципах доказательной медицины, а также затрагиваются правовые вопросы, возникающие при применении данного состава преступления. Состав преступления рассматривается в контексте закрепленного в Конституции принципа правовой определенности. Целью исследования является выявление правовых проблем, возникающих при его применении, а также предложение соответствующих правовых решений. Учитывая, что состав преступления использует понятие "доказательная медицина", в статье также рассматривается понятие доказательной медицины, закрепленное в Законе Республики Армения "О медицинской помощи и обслуживании населения", она сравнивается с такими видами медицины, как научная,

Ключевые слова: принципы доказательной медицины, официальная медицина, принцип правовой определенности, уголовная ответственность, клинические рекомендации.

Annotation

The article discusses the crime defined by Part 2 of Article 407 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted on May 5, 2021, which refers to the performance of a medical function by an act not based on principles of evidence-based medicine and refers to the legal issues arising during the application of this crime. The crime (*corpus delicti*) is discussed in the context of the constitutionally enshrined principle of legal certainty. The purpose of the study is to identify the legal issues arising during its application, as well as to propose appropriate legal solutions. Considering that *corpus delicti* uses the concept of "evidence-based medicine", the article also discusses the concept of evidence-based medicine enshrined in the Law of the Republic of Armenia "On Medical Care and Services to the Population", compares it with such types of medicine as scientific, official, conventional, traditional, folk, alternative, and integrative medicine, and highlights their peculiarities and the reasons why the Republic of Armenia establishes evidence-based medicine as an official type of medicine, but at the same time includes in the list of types of medical care and services subject to licensing such types of medical care whose scientific substantiation has not been

confirmed, at least not to the extent that they are included in the clinical guidelines developed within the framework of evidence-based medicine not only in the Republic of Armenia but also in other countries.

Keywords: principles of evidence-based medicine, official medicine, principle of legal certainty, criminal liability, clinical guidelines.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 28.02.2025 թ., տրվել է գրախոսության 01.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 11.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-238

ՆԱՐԻՆԵ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի
աշխատակազմի իրավական
փորձաքննությունների ծառայության
գլխավոր մասնագետ,
ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ԿԱՌՈՒՑԱՊԱՏՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Ամփոփագիր

Կառուցապատման իրավունքի՝ որպես երկարաժամկետ իրային իրավունքի բնութագրական հատկանիշներից մեկն այդ իրավունքի կայունությունն է: Օրենսդրի կողմից կառուցապատման իրավունքի՝ սահմանափակ իրային իրավունքների շարքում ընդգրկելու հանգամանքը ենթադրում է ոչ միայն այդ իրավունքի ճանաչում և դրա իրացման երաշխիքների ապահովում պետության և այլ անձանց կողմից, այլև այդ իրավունքի արդյունավետ և համակողմանի պաշտպանություն: Կառուցապատման իրավունքը, կրելով միաժամանակ և՛ իրային, և՛ պարտավորական իրավունքին ներհատուկ հատկանիշներ, առանձնանում է իր պաշտպանության ուրույն եղանակներով, որոնց ուսումնասիրությանն էլ նվիրված է սույն հոդվածը:

Հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված՝ սուբյեկտիվ իրավունքների քաղաքացիաիրավական պաշտպանության եղանակներին, մասնավորապես՝ կառուցապատման իրավունքի նկատմամբ դրանց կիրառելիությանը, իրավահամեմատական հետազոտության հիման վրա ներկայացնում արտասահմանյան երկրների իրավական փորձը, առանձնացնում դրանց նմանությունները և տարբերությունները՝ ՀՀ օրենսդրությամբ առկա իրավակարգավորումների նկատմամբ: Հոդվածում ներկայացված իրավական նորմերի, վկայակոչված իրավական դիրքորոշումների և դրանց հաշվառմամբ կատարված իրավական վերլուծության հիման վրա հեղինակը վեր է հանում գործնականում կառուցապատման իրավունքի իրավական պաշտպանության շուրջ ծագող իրավահարաբերություններում առաջացող

գործնական խնդիրները, առանձնացնում այդ իրավահարաբերությունների բնույթը և ներկայացնում իր տեսակետը՝ դրանց լուծման հնարավոր տարբերակների վերաբերյալ՝ ներկայացնելով ՀՀ օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված իր առաջարկները:

Հիմնաբառեր. սուբյեկտիվ իրավունքներ, կառուցապատման իրավունք, իրավունքների պաշտպանության եղանակներ, վիճակագրություն, հայց, նեգատոր հայց, ճանաչման հայց:

1. Ներածություն

Սույն հոդվածի շրջանակում իրականացված ուսումնասիրության նպատակն է բացահայտել կառուցապատման իրավունքի քաղաքացիաիրավական պաշտպանության եղանակները՝ հաշվի առնելով այդ իրավունքի՝ իրային և պարտավորական իրավունքի հատկանիշներով օժտված լինելու առանձնահատկությունը:

Նշված ուսումնասիրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ կառուցապատման իրավունքը, փաստացի առաջանալով համապատասխան պայմանագրի հիման վրա, ստեղծում է պայմանագրային հարաբերություններ՝ կառուցապատողի և հողամասի սեփականատիրոջ միջև: Միաժամանակ, կառուցապատման իրավունքն ընդգրկված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով (այսուհետ՝ Քաղ. օր.) ամրագրված սահմանափակ իրային իրավունքների շարքում, ըստ այդմ՝ իր իրային բնույթով պայմանավորված՝ այն պաշտպանվում է նաև իրային-իրավական պաշտպանության միջոցներով: Ուստի, գործնականում խնդիրներ են առաջանում այս իրավունքի հետ առնչություն ունեցող սուբյեկտների համար, քանի որ իրենց իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնելիս վերջիններս չեն կողմնորոշվում քաղաքացիաիրավական պաշտպանության որ միջոցներին դիմել՝ պարտավորական, թե իրային-իրավական:

Ուստի, վերոգրյալի հաշվառմամբ, հեղինակն անդրադառնում է կառուցապատման իրավունքի պաշտպանության հնարավոր եղանակներին, ինչպես նաև դրանց ուսումնասիրության արդյունքում ներկայացնում իր վերլուծությունները՝ նշված խնդրի կապակցությամբ:

2. Բուն հետազոտություն

Քաղաքացիական հարաբերություններում իրավունքների պաշտպանության ձևերից յուրաքանչյուրը՝ իրեն բնորոշ դերին ու նշանակությամբ համահունչ, օժտված է որոշակի առանձնահատկություններով: Առանձնահատկությունների և տարբերությունների առկայությունը, սակայն, չի բացառում

քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ձևերի միասնական նպատակի գաղափարը՝ իրավունքների պաշտպանության ապահովումը¹:

Քաղ. օր.-ի 11-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք իրենց պատկանող քաղաքացիական իրավունքները՝ ներառյալ դրանց պաշտպանության իրավունքը, իրականացնում են իրենց հայեցողությամբ: Քաղ. օր.-ի 13-րդ հոդվածով սահմանված են քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ընդհանուր դրույթները, իսկ 14-րդ հոդվածը սահմանում է քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակները:

Հարկ է նշել, որ տեսության մեջ տեսակետ է հայտնվել, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ընդհանուր եղանակների թվարկումը հազիվ թե հնարավոր լինի գիտականորեն հիմնավորված ճանաչել, քանի որ պաշտպանության որոշ միջոցներ արհեստականորեն տարանջատվել են, հետևանքների կիրառությունը դիտարկվել է որպես պաշտպանության առանձին միջոց, իսկ պաշտպանության ձևը՝ ինքնապաշտպանությունը, համարվել է պաշտպանության եղանակ²:

Նման տեսակետը հիմնվում է այն հանգամանքի վրա, որ Քաղ. օր.-ի 14-րդ հոդվածում ընդգրկված իրավունքների ինքնապաշտպանությունը համարվում է ոչ թե քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակ, այլ ձև՝ օպերատիվ ներգործության միջոցների կիրառման և իրավասու պետական կամ այլ մարմինների կողմից քաղաքացիական իրավունքները խախտողների նկատմամբ հարկադրանքի միջոցների կիրառման հետ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսվում են սեփականության և այլ իրային իրավունքների պաշտպանության երեք տեսակի հայցեր.

1. նյութաիրավական հայցեր (վինդիկացիոն, նեգատոր և սեփականության իրավունքի ճանաչման հայցեր), որոնք սեփականության իրավունքի անմիջական և ուղղակի պաշտպանության միջոցներ են,

2. պարտավորաիրավական հայցեր (վնասների, իրի արժեքի, անհիմն ձեռք բերածի փոխհատուցման և այլ հայցեր),

3. իրավախախտումներից սեփականության իրավունքների պահպանության և դադարած իրավունքների վերականգնման հայցերը (պետական

¹ Տե՛ս Մկրտչյան Ա.Ա., Օպերատիվ ներգործության միջոցների և ինքնապաշտպանության հարաբերակցությունը քաղաքացիական իրավունքում: «Օրինականություն» ՀՀ դատախազության գիտագործնական և ուսումնամեթոդական հանդես, No 120, 2020, էջ 62, (հասանելի է chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.prosecutor.am/storage/dynamic_web_pages/dyn_page_235_8776119104.pdf հղումով՝ 17.02.2025 թվականի դրությամբ):

² Տե՛ս Բարսեղյան Տ.Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս, չորրորդ հրատարակություն, Եր., Տիգրան Մեծ հրատ., 2014, էջ 89:

կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ակտերը անվավեր ճանաչելու և այլ հայցեր)¹:

Արտասահմանյան օրենսդրությամբ առանձնացվում են սեփականության և տիրապետման իրավունքի պաշտպանության տարբեր եղանակներ:

Մասնավորապես՝ ֆրանսիական իրավունքում սեփականության և տիրապետման իրավունքի պաշտպանության համար նախատեսված են *complainte* (տիրապետման դեմ խոչընդոտները վերացնելու) և *reintegrande* (տիրապետումից դուրս եկած գույքի վերադարձի) հայցեր: Քաղաքացիական դոկտրինան և դատական պրակտիկան տիրապետման հայցերը նախատեսում են միայն անշարժ գույքի նկատմամբ՝ հիմնավորելով դա ֆրանսիական քաղաքացիական օրենսգրքի 2279-րդ հոդվածի դրույթներով, ըստ որի՝ շարժական գույքի տիրապետումը պայմանավորվում է դրա համար իրավական հիմքերի առկայությամբ: Դա, ինքնին, շարժական գույքի նկատմամբ տիրապետման ցանկացած հայց վերածում է սեփականության իրավունքի հայցի: Թույլատրվում է նաև տիրապետման հայց ընդդեմ սեփականատիրոջ²:

Չնայած ֆրանսիական օրենսդրությունը վինդիկացիոն հայցի տերմինը չի օգտագործում, սակայն օրենսդրական կարգավորումներից սեփականատիրոջ այդ իրավունքը ենթադրվում է³:

Այսինքն՝ ֆրանսիական օրենսդրությամբ տիրապետման պաշտպանության հայցերը բաժանում են երկու տեսակի, որոնք, իրենց կիրառմամբ համապատասխանաբար նման են մեր օրենսդրությամբ կիրառվող նեգատոր և վինդիկացիոն հայցերին:

Անգլո-ամերիկյան սովորույթը չի ճանաչում այնպիսի հայցեր, որոնք համապատասխանեն մայրցամաքային իրավական համակարգում գոյություն ունեցող տիրապետման հայցերին: Սեփականության պաշտպանությունն

¹ Տե՛ս **Բարսեղյան Տ.Կ.**, նշված աշխ.: էջեր 385-386:

² Տե՛ս **Лоренц Д.В.** Владельческая защита: зарубежный опыт, российская история и модернизация ГК РФ // Научная сеть Современное право, 2018, էջեր 50-60, (հասանելի է <https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D0%BE%D0%BF%D1%8B%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%93%D0%9A-%D0%A0%D0%A4> հղումով՝ 03.02.2025 թվականի դրությամբ):

³ Տե՛ս **Вахитова Ю.И.** Виндикационный иск в кодифицированных актах европейских государств: направление рецепции римского права. էջ 2, (հասանելի է [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.hse.ru/data/2016/10/03/1122904252/%D0%92%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%AE.%D0%98.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F.pdf](https://www.hse.ru/data/2016/10/03/1122904252/%D0%92%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%AE.%D0%98.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F.pdf) հղումով՝ 19.02.2025 թվականի դրությամբ):

իրականացվում է դելիկտային պարտավորություններից՝ իրավախախտումներից (torts) բխող ընդհանուր հայցերի հիման վրա՝ օգտագործելով ընդհանուր իրավունքի trespass (իրավախախտում՝ արտահայտված ուրիշի տիրապետում ներխուժմամբ) ինստիտուտը: Դրանք հիմնականում սահմանված են որպես ոչ թե սեփականատիրոջ, այլ տիրապետողի հայցեր և գույքի վերադարձի և դրամական փոխհատուցման հնարավորություն են նախատեսում¹:

Հետաքրքրական է նաև հռոմեական իրավունքում սուպերֆիցիարիի իրավունքների պաշտպանության եղանակների ուսումնասիրությունը, քանի որ ի տարբերություն արտասահմանյան մի շարք օրենսդրությունների, հռոմեական իրավունքում նախատեսվում էր կառուցապատողի իրավունքների պաշտպանության լայն հնարավորություն: Մասնավորապես՝ հռոմեական իրավունքում կառուցապատողն իր իրավունքը կարող էր պաշտպանել հետևյալ միջոցներով.

1) պետիտորական հայցերի միջոցով՝ սուպերֆիցիի տիրապետման կորստի դեպքում,

2) նեգատոր հայցի միջոցով՝ այն պարագայում, երբ կառուցապատողի համար այլ անձանց կողմից խոչընդոտներ էին ստեղծվում իր տիրապետման իրավունքն իրացնելու համար, առանց տիրապետումից զրկելու,

3) կանխարգելիչ (պրոհիբիտոր) հայցի միջոցով՝ որևէ երրորդ անձի կողմից սուպերֆիցիարիի իրավունքի իրացմանը միջամտելու դեպքում,

4) կոնֆեսսոր հայցի միջոցով, երբ ինչ-որ անձինք խոչընդոտում էին կառուցապատվող հողամասին վերաբերող սերվիտուտի իրացմանը,

5) տիրապետման (պոսսեսոր) պաշտպանության միջոցով, որն ավելի դյուրին էր, քան մյուս հայցերը, չէր կրում ինչ-որ հանգամանքի ապացուցման պարտականություն, բացառությամբ տիրապետման փաստի,

6) պարտավորաիրավական հայցի միջոցով այն անձի դեմ, ումից ստացել էր սուպերֆիցիի իրավունքը, քանի որ այդպիսի իրավունքը ծագում էր հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի միջև կնքված պայմանագրի հետևանքով²:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ, ինչպես նշվեց, նախատեսվում են քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության երեք խումբ եղանակներ, որոնք համապատասխանաբար վերաբերում են իրային իրավունքների, պարտավորական հարաբերությունների շրջանակներում և իրավախախտումների դեպքում ծագող հարաբերություններում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակներին:

¹ Տե՛ս **Лоренц Д.В.** Նշված աշխ.: էջեր 50-56:

² Տե՛ս **Хатунцев О.А.** Субъективные вещные права как разновидность абсолютных имущественных прав: проблемы теории и практики: дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук. - Москва, 2015, էջ 132:

Հետաքրքրական է այն հարցի պարզումը, թե արդյոք միևնույն իրավունքի պաշտպանությունը կարող է իրականացվել միաժամանակ մի քանի եղանակներով, թե՛ ոչ:

Այս հարցի առնչությամբ տեսության մեջ տեսակետ է հայտնվել առ այն, որ այն դեպքում, երբ սահմանափակ իրային իրավունքները ծագում են սեփականատիրոջ հետ կնքված պայմանագրի հիման վրա (օրինակ՝ սերվիտուտ սահմանելիս), դրանք պաշտպանվում են այդ սուբյեկտների կողմից բոլոր այլ անձանց հետ հարաբերություններում իրային-իրավական (բացարձակ) հայցերի, այլ ոչ պարտավորաիրավական հայցերի միջոցով, քանի որ հենց այդ իրավունքները կրում են բացարձակ, և ոչ հարաբերական բնույթ: Իրի սեփականատերն այդ իրավիճակում սահմանափակ իրային իրավունքի սուբյեկտի հետ կապված է պայմանագրից ծագող պարտավորություններով, հետևաբար վերջինիս հետ հարաբերություններում չի կարող օգտվել իր իրավունքների պաշտպանության իրային-իրավական միջոցներից¹:

Մեր գնահատմամբ կառուցապատման իրավունքը, կրելով իրային բնույթ և միաժամանակ ձևակերպվելով համապատասխան պայմանագրով, պայմանագրի կողմերի՝ հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի համար առաջացնում է երկու խումբ իրավահարաբերություններ, որոնք իրենց բնույթով արտահայտում են կառուցապատման իրավունքի ներքին և արտաքին կողմերը: Այսպես, կառուցապատման իրավունքի ներքին կողմը կառուցապատողի և հողամասի սեփականատիրոջ միջև ծագող հարաբերություններն են, որոնք իրենց բնույթով մեծամասամբ կրում են պայմանագրային բնույթ, քանի որ վերջիններս իրենց իրավագործությունների շրջանակը նախատեսում են կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով: Բացառություն են կազմում, սակայն, կառուցապատողի կողմից իր իրային իրավունքի պաշտպանության շուրջ ծագող հարաբերությունները, որտեղ կառուցապատողը, լինելով հողամասի տիտղոսային տիրապետող, իրեն տրամադրված իրային իրավունքի պաշտպանության քաղաքացիական իրային իրավական միջոցների կիրառման հնարավորություն ունի:

Ինչ վերաբերում է կառուցապատման իրավունքի արտաքին կողմին, ապա այն վերաբերում է կողմերից յուրաքանչյուրի՝ պայմանագրի կողմ չհանդիսացող երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում իրենց իրավունքների իրականացման և դրանց պաշտպանության եղանակներին, որոնք առավելապես կրում են իրային իրավական բնույթ:

Այսինքն՝ այն հարաբերություններում, որտեղ կառուցապատողը և սեփականատերը հանդես են գալիս որպես կառուցապատման իրավունքի

¹ См. **Суханов Е.А.** Гражданское право. В 4 т. Том 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права: Учеб. для студентов вузов, 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2008, էջ 181-182:

տրամադրման պայմանագրի կողմեր, գործում են պայմանագրային հարաբերություններին առնչվող քաղաքացիական իրավունքի նորմերը, ըստ այդմ՝ պայմանագրային պարտավորությունների խախտման առնչությամբ ամրագրված պատասխանատվության միջոցները, իսկ այն հարաբերություններում, որտեղ թե՛ սեփականատերը, և թե՛ կառուցապատողը մտնում են որոշակի հարաբերությունների մեջ պայմանագրի կողմ չհանդիսացող անձանց հետ, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են իրային-իրավական պաշտպանության եղանակները:

Ինչպես հայտնի է, իրավունքների պաշտպանության իրային-իրավական եղանակներն են վինդիկացիոն հայցը, նեգատոր հայցը և իրավունքի ճանաչման հայցը:

Նշված հայցատեսակների սկզբնաղբյուրը նույնպես հռոմեական իրավունքն է: Հռոմեական իրավունքում իրի նկատմամբ անձի ունեցած սեփականության իրավունքի առկայությունը ենթադրում էր, որ երրորդ անձինք պարտավոր էին ձեռնպահ մնալ իրի նկատմամբ որևէ ոտնձգություն կատարելուց, իսկ սեփականության իրավունքի խախտման դեպքում սեփականատերն իրավունք ուներ հայցերի միջոցով իրականացնել իր խախտված իրավունքի պաշտպանությունը: Գոյություն ունեցած հայցերից առավել կարևորներն էին վինդիկացիոն (actio vindicatio) և նեգատոր (actio negatoria) հայցերը¹:

Քաղ. օր.-ի 273-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի պահանջել ճանաչելու իր սեփականության իրավունքը:

Գտնում ենք, որ իրավունքի ճանաչման միջոցով պաշտպանության եղանակը կառուցապատման իրավունքի դեպքում կիրառելի չէ, քանի որ իրավունքի ճանաչման միջոցով իրավունքի պաշտպանությունը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ իրավասու անձի իրավունքի պաշտպանությունը կապված է վեճի առարկա գույքի նկատմամբ իր իրավունքների իրավաբանորեն ճանաչման հետ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույնպես իր որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ ճանաչման հայցի նպատակն իրավունքի վիճելիությունը կամ անորոշությունը վերացնելն է, նման հայցի հիմք է ծառայում վիճելի իրավունքը հայցվորին պատկանելը: Այդպիսի հայցով դատարանը պատասխանողի վրա որոշակի պարտավորություններ չի դնում, այլ հաստատելով հայցվորի իրավունքը՝ որոշակիացնում է այն, կանխում այդ իրավունքի ապագա խախտումները²:

¹ Տե՛ս Ավետիսյան Վ.Դ., Հռոմեական մասնավոր իրավունք: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ: Երևան, Ինդիանական իրատ., 2015, էջ 62;

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2013 թվականի թիվ ԵՄԴ/1140/02/12 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ընդգծելով գույքի նկատմամբ գրանցված իրավունքների պաշտպանության խնդրի կարևորությունը, նշել է, որ պետությունը, սահմանելով անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքները պետական գրանցման ենթարկելու պահանջ, միաժամանակ ստանձնել է պարտավորություն երաշխավորելու և պաշտպանելու այդ իրավունքները: Անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումն է հենց այն մեխանիզմը, որի միջոցով պետությունը ճանաչում է անձանց այս կամ այն իրավունքն անշարժ գույքի նկատմամբ, ստեղծում է միասնական տեղեկատվական բանկ այդ իրավունքների և դրանք կրող սուբյեկտների վերաբերյալ ու համապատասխանաբար հնարավորություն է ունենում երաշխավորելու և պաշտպանելու այդ իրավունքները: Անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքը գրանցելու պահից մինչ այդ իրավունքի գրանցումը դադարեցնելու պահը պետությունը ճանաչում, երաշխավորում և պաշտպանում է այդ իրավունքը¹:

Կառուցապատման իրավունքի դեպքում այդ իրավունքի օբյեկտի նկատմամբ իրավունքներն արդեն իսկ ճանաչված են լինում, քանի որ կառուցապատման իրավունքը պետական գրանցում ենթադրող իրավունքի տեսակ է, հետևաբար դժվար է պատկերացնել այնպիսի իրավիճակ, որտեղ կառուցապատման իրավունքի պաշտպանությունը պայմանավորված կլինի ճանաչման հայց ներկայացնելու հանգամանքով: Դեռ ավելին, Քաղ. օր.-ի 273-րդ հոդվածը վերաբերում է գույքի սեփականատիրոջ կողմից իր իրավունքի ճանաչման հայց ներկայացնելու դեպքին, իսկ կառուցապատման իրավունքը, ինչպես արդեն իսկ արձանագրել ենք սույն աշխատանքում, տրամադրվում է հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի միջև կնքվող պայմանագրի հիման վրա, հետևաբար կառուցապատման իրավունքով հողամասի ծանրաբեռնման դեպքում հողամասի սեփականատերն արդեն իսկ սեփականության իրավունքի գրանցված իրավատեր է:

Վերոնշյալ եզրահանգումը բխում է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումից, ըստ որի՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով սեփականության իրավունքի ճանաչմանը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակի, փաստել է, որ օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 273-րդ հոդվածով սեփականության իրավունքի պաշտպանության նշված եղանակը վերապահել է միայն ենթադրյալ սեփականատիրոջը՝ վերջինիս հնարավորություն տալով իրավաբանորեն հիմնավորել փաստացի իրեն պատկանող իրավունքը: Այլ կերպ ասած՝ սեփականության իրավունքի պաշտպանության վերը նշված եղանակից կարող է օգտվել **միայն գույքի ենթադրյալ սեփականատերը:**

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.12.2020 թվականի թիվ ԵԿԴ/3193/02/13 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ դատարան ներկայացրած հայցի առարկան, այսինքն՝ պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջը, վերաբերում է պատասխանողի սեփականության իրավունքի ճանաչմանը, անկախ այն հանգամանքից, թե հայցի հիմքում ընկած և հայցվորի կողմից վկայակոչված փաստական հանգամանքներն ինչ նպատակ են հետապնդում, նման պահանջ ներկայացրած անձը (գույքի ոչ ենթադրյալ սեփականատերը) այդ պահանջով պատշաճ հայցվոր չէ: Ավելին, այդ պահանջի ներկայացումն անհարկի միջամտություն է պատասխանողի կամքի ինքնավարության դրսևորմանը, խախտում է գույքի ենթադրյալ սեփականատիրոջ սուբյեկտիվ իրավունքներն իր հայեցողությամբ և ազատ կամքի դրսևորման միջոցով օգտվելու տնօրինչականության սկզբունքից, քանի որ սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջի իրավունքը պատկանում է միայն սեփականության իրավունքի ենթադրյալ կրողին¹:

Հատկանշական է նաև, որ Քաղ. օր.-ի 278-րդ հոդվածը սահմանում է, որ օրենսգրքի 274-277 հոդվածներով նախատեսված իրավունքները պատկանում են նաև այն անձին, ով թեև սեփականատեր չէ, սակայն գույքը տիրապետում է օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված հիմքով: Այդ անձն իր տիրապետման պաշտպանության իրավունք ունի նաև ընդդեմ սեփականատիրոջ:

Այս կարգավորումը ևս մեկ անգամ փաստում է, որ Քաղ. օր.-ի 273-րդ հոդվածը չի վերաբերում գույքի օրինական տիրապետողի կողմից ճանաչման հայց ներկայացնելու հնարավորությանը:

Քաղ. օր.-ի 277-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի պահանջել վերացնելու իր իրավունքների ամեն մի խախտում, թեկուզև այդ խախտումները զուգորդված չեն եղել տիրապետումից զրկելու հետ:

Տեսական գրականության մեջ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության այս եղանակը կոչվում է նեգատոր հայց²:

Նեգատոր հայցի դեպքում գույքը գտնվում է իրավագոր անձի տիրապետման ներքո, սակայն երրորդ անձանց կողմից իրականացվում են որոշակի գործողություններ, որոնք խոչընդոտում են օգտագործման, տնօրինման իրավագործություններ իրականացնելիս:

Այսինքն՝ նեգատոր հայցի դեպքում սեփականության իրավունքի բաղադրիչը հանդիսացող տիրապետման իրավագործությունը շարունակում է մնալ սեփականատիրոջ կամ տիտղոսային տիրապետողի մոտ, սակայն վերջինս որոշակի հանգամանքների ուժով զրկվում է օգտագործման, տնօրինման (եթե այդպիսին վերապահված է տվյալ անձին) իրավագո-

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.01.2022 թվականի թիվ ԵԱՔԴ/4949/02/16 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

² Տե՛ս Ավետիսյան Վ.Դ., Հոռմեական մասնավոր իրավունք: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ: Երևան, հեղինակային հրատ., 2015, էջ 63:

րությանների իրականացման հնարավորությունից, կամ որոշակի խոչընդոտներ են առաջանում դրանց իրացման համար:

Վճռաբեկ դատարանը, թիվ ԿԴ3/0450/02/13 գործով անդրադառնալով նեգատոր հայցի կիրառման առանձնահատկություններին, նշել է, որ նեգատոր հայցը՝ որպես սեփականության իրավունքի պաշտպանության միջոց, ուղղված է սեփականատիրոջ կողմից գույքի օգտագործման և/կամ փաստացի տիրապետման իրավունքների իրացման խոչընդոտների վերացմանը: Նեգատոր հայցի ներկայացման հնարավորություն առաջանում է այն դեպքում, երբ գույքի սեփականատերը և երրորդ անձը վիճելի գույքի առնչությամբ չեն գտնվում պարտավորական հարաբերությունների մեջ, և երբ թույլ տրված իրավախախտումը չի հանգեցրել գույքի նկատմամբ սեփականության սուբյեկտիվ իրավունքի դադարման:

Վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ եզրահանգել է, որ նեգատոր հայցի ներկայացման դեպքում միաժամանակ պետք է առկա լինեն հետևյալ երկու պայմանները.

1) հայցվորը հայցի հարուցման պահին պետք է լինի գույքի սեփականատեր կամ այլ օրինական (տիտղոսային) տիրապետող,

2) հայցի ներկայացման պահին պետք է առկա լինի երրորդ անձի կողմից թույլ տրված այնպիսի գործողություն կամ անգործություն, որը խոչընդոտի գույքի սեփականատիրոջը կամ օրինական (տիտղոսային) այլ տիրապետողին օգտագործել և/կամ տնօրինել գույքը¹:

Այսինքն՝ նեգատոր հայցը գույքի սեփականատիրոջ կողմից արտապայմանագրային հարաբերություններից բխող սեփականության իրավունքի պաշտպանության միջոց է, որն ուղղված է սեփականատիրոջ կողմից գույքի օգտագործման կամ տիրապետման իրավունքների իրացման խոչընդոտների վերացմանը²:

Նեգատոր հայցի առարկայի մեջ նաև կարող է ներառվել ապագայում սեփականության իրավունքը խախտող գործողություններից ձեռնպահ մնալու պահանջը: Այդպիսով, նեգատոր հայցի կառուցվածքն իր մեջ ընդգրկում է նաև հռոմեական իրավունքին հայտնի պրոհիբիտոր հայցի տեսակը³:

Կառուցապատման իրավունքի դեպքում նեգատոր հայցի՝ որպես այդ իրավունքի իրային իրավական պաշտպանության եղանակի կիրառելիություն

¹ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.11.2014 թվականի թիվ ԿԴ3/0450/02/13 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի թիվ ԵԿԴ/0502/02/13 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

³ Տե՛ս **Кондратенко З.К., Полушин Д.С.** Негаторный иск в российском гражданском праве // Вестник Марийского государственного университета. Серия «Исторические науки. Юридические науки». 2019. №2 (18), էջ 178, (հասանելի է <https://cyberleninka.ru/article/n/negatornyy-isk-v-rossiyskom-grazhdanskom-prave> հղումով՝ 18.02.2025 թվականի դրությամբ):

արտահայտվում է հետևյալ ձևով. օրինակ՝ կառուցապատողը ձեռք է բերել հողամաս և սկսել է իրականացնել կառուցապատում, սակայն հարևան հողամասի սեփականատերը նույնպես կատարում է կառուցապատման աշխատանքներ և դուրս գալիս իր հողամասի սահմաններից՝ փակելով կառուցապատողի հողամաս տանող ճանապարհը, որը դառնում է մեքենաների համար անանցանելի: Ստացվում է, որ հողամասի կառուցապատողը թեև չի զրկվում իրեն կառուցապատման իրավունքով տրամադրված հողամասի տիրապետման և օգտագործման հնարավորությունից, սակայն ստեղծվում են որոշակի խոչընդոտներ՝ իր իրավունքի իրացման համար, քանի որ կառուցապատման աշխատանքներն իրականացնելիս անհրաժեշտություն է առաջանում տեղափոխել մեծ քանակությամբ շինանյութ և շինարարության համար անհրաժեշտ այլ սարքավորումներ, որոնք, սակայն, տվյալ իրավիճակում չեն կարող տեղափոխվել:

Նման իրավիճակում, նեգատոր հայցով հարևանի գործողությունները կանխելու հնարավորությունից օգտվում է ոչ միայն հողամասի սեփականատերը, այլև այն օրինական տիրապետող կառուցապատողը:

Հետևաբար կառուցապատողը կարող է նեգատոր հայցի ներկայացման միջոցով իր իրավունքները պաշտպանել ցանկացած երրորդ անձանց գործողություններից: Հատկանշական է, որ նեգատոր հայցի ընձեռած հնարավորությունից կառուցապատողն օգտվում է նաև ընդդեմ հողամասի սեփականատիրոջ, ինչը չի կարելի ասել վերջինիս դեպքում, քանի որ հողամասի սեփականատերը, սեփականության իրավունքում ընդգրկված իր իրավագործությունները ժամանակավորապես փոխանցելով կառուցապատողին, զրկվում է այդ իրավագործություններին առնչվող հարցերով վերջինիս դեմ հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, բացառությամբ, իհարկե, եթե այլ բան նախատեսված չէ կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով, և սեփականատիրոջ պահանջն ուղղված է պայմանագրի պայմանների պատշաճ իրացմանը:

Քաղ. օր.-ի 274-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի իր գույքը հետ պահանջել ուրիշի ապօրինի տիրապետումից:

Սեփականատիրոջից բացի վինդիկացիոն հայց ներկայացնելու իրավասություն ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ վերապահված է նաև գույքի տիտղոսային տիրապետողին, ով իրավասու է պաշտպանելու իր տիրապետումը նույնիսկ սեփականատիրոջ ոտնձգություններից (Քաղ. օր.-ի 278-րդ հոդված):

Տիտղոսային տիրապետող կարող է հանդիսանալ սահմանափակ իրային իրավունքի՝ մեր դեպքում կառուցապատման իրավունքի սուբյեկտը կամ վարձակալը, ում տիրապետումից գույքը դուրս է եկել իր կամքին հակառակ կերպով: Վկայակոչված հոդվածի օգնությամբ պաշտպանվում են ոչ միայն սեփականատիրոջ, այլև օրինական տիրապետողների իրավունքները, ովքեր

գույքի վերադարձման հայց ներկայացնելիս հանդես են գալիս որպես շահագրգռված անձինք՝ անուղղակի կերպով պաշտպանելով նաև սեփականատիրոջ իրավունքները, քանի որ նման կանոնի բացակայության պայմաններում սեփականատերը հնարավորություն չէր ունենա հետ պահանջելու իր գույքը բարեխիղճ ձեռք բերողից¹։ Վերոնշյալը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ գույքը սեփականատիրոջ տիրապետումից դուրս է եկել իր կամքով՝ պայմանագրի ուժով։

Հարց է առաջանում՝ իսկ ինչպե՞ս հարցը կլուծվի, եթե հայց հարուցվի միաժամանակ սեփականատիրոջ և օրինական տիրապետողի կողմից, ու՞մ հայցին առաջնություն կտրվի դատարանի կողմից։ Այս հարցի պարզաբանման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել տիրապետմանը վերաբերող որոշակի փաստական հանգամանքներ։ Ինչպես ճիշտ նկատում է Օ.Ս. Իոֆֆեն, պահառուն գույքը պահպանում է ոչ թե իր, այլ հոգուտ սեփականատիրոջ, հետևաբար՝ պահառուի և սեփականատիրոջ հայցերի ներկայացման դեպքում նախապատվությունը տրվում է սեփականատիրոջ հայցին։ Հակառակ պատկերն առկա է, երբ հայցը հարուցվում է վարձակալի կողմից, քանի որ վարձակալը գույքը տիրապետում է՝ դրանից օգտվելու նկատառումներով, այդ իսկ պատճառով էլ նախքան վարձակալության պայմանագրի ժամկետի լրանալը վարձակալի հարուցած հայցը ենթակա է բավարարման՝ սեփականատիրոջ հայցի նկատմամբ²։

Կառուցապատման իրավունքի պարագայում ենթադրվում է, որ կառուցապատողի՝ որպես տիտղոսային տիրապետողի հարուցած հայցին պետք է նախապատվություն տրվի սեփականատիրոջ հարուցած հայցի նկատմամբ։ Օրինակ՝ հողամասը սեփականատիրոջ կողմից տրամադրվել է կառուցապատման իրավունքով մեկ այլ անձի, սակայն որոշակի ժամանակ անց հողամասը փաստացի զավթվում է մեկ այլ անձի կողմից։ Տվյալ իրավիճակում վինդիկացիոն հայցի ներկայացման իրավունք ունի կառուցապատողը, ով հանդիսանում է այդ գույքի տիտղոսային տիրապետող։ Ինչ վերաբերում է հողամասի սեփականատիրոջը, ապա վերջինիս կողմից վինդիկացիոն հայց թեև օբյեկտիվորեն կարող է ներկայացվել, սակայն այն ամենայն հավանականությամբ չի բավարարվի՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հողամասն իր տիրապետումից դուրս է եկել իր կամքով։ Դեռ ավելին, նույնիսկ վերջինիս ներկայացրած հայցի բավարարման պարագայում սեփականատերը, միևնույն է, հողամասը կրկին հանձնելու է կառուցապատողի տիրապետմանը՝ վերջինիս հետ կնքված կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրի ուժով։

¹ Տե՛ս Гражданское право. Часть I: Учебник / Под ред. Ю.К.Толстого, А.П. Сергеева. - М.: Изд. Проспект, 2005, էջեր 554-555:

² Տե՛ս **Иоффе О.С.** Обязательственное право. - М.: Изд. "Юрид. лит.", 1975, էջեր 307-312:

Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ գույքի սեփականատերը չի կարող վինդիկացիոն հայց ներկայացնել կառուցապատողի դեմ, մասնավորապես՝ վինդիկացիոն հայցով պատասխանող է հանդիսանում ուրիշի գույքը ապօրինի կերպով փաստացի տիրապետողը: Եթե նա գույքը հանձնում է երրորդ անձի, ապա վերջինս է հանդես գալիս որպես պատասխանող: Գույքի փաստացի տիրապետումը, որը չունի իրավական կամ օրինական հիմունքներ, համարվում է անօրինական տիրապետում: Որպեսզի անձը համարվի անօրինական տիրապետող, անհրաժեշտ է կա՛մ իր տիրապետման իրավական հիմքի բացակայություն, կա՛մ դրա ամրագրման բացակայություն օրենսդրությամբ: Հետևաբար սեփականատերը չի կարող հայց ներկայացնել գույքի օրինական տիրապետող հանդիսացող կառուցապատողի դեմ, քանի որ վերջինս գույքը տիրապետում է օրինական հիմքերով:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս հարցի վերաբերյալ հայտնել է, որ ապօրինի տիրապետման փաստն առկա է ոչ միայն այն դեպքում, երբ ի սկզբանե բացակայում է տիտղոսային տիրապետումը, այլև երբ տիրապետումը հիմնված է օրինական հիմքի (տիտղոսի) վրա, որը հետագայում վերանում է: Ուրիշի ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ պահանջելու գործով ապացուցման առարկան պատասխանողի կողմից վեճի առարկա գույքն ապօրինի տիրապետելու և հայցվորի կողմից տվյալ գույքի սեփականատեր հանդիսանալու փաստերն են: Հետևաբար՝ ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ վերադարձնելու պահանջ ներկայացնող կողմը կրում է նշված երկու փաստերի ապացուցման բեռը¹:

Վերոգրյալից հետևում է, որ այն դեպքում, երբ անձը գույքը տիրապետում է օրինական հիմքով, սակայն հետագայում այդ հիմքը վերանում է, և վերջինս հրաժարվում է այն հանձնել գույքի սեփականատիրոջը, նման պարագայում սեփականատիրոջ մոտ ծագում է գույքը փաստացի տիրապետողի տիրապետումից հետ պահանջելու իրավունքը: Գտնում ենք, որ այս դիրքորոշումը այդքան էլ չի համապատասխանում վինդիկացիոն հայցի էությանը, քանի որ այն դեպքում, երբ գույքի սեփականատերն իր գույքն իր կամքով հանձնել է այլ անձի, ստացվում է, որ այն իր տիրապետումից դուրս է գալիս իր կամքով, իսկ վինդիկացիոն հայցի բավարարման կարևոր նախապայմաններից է վեճի առարկա գույքի՝ սեփականատիրոջ տիրապետումից իր կամքին հակառակ կամ իր կամքից անկախ դուրս գալու փաստը: Իսկ այն պարագայում, երբ գույքը տիրապետելու օրինական հիմքը որոշակի ժամանակ անց վերանում է, և այն տիրապետող անձը հրաժարվում է այն վերադարձնել, տվյալ պարագայում սեփականատերը օժտվում է ոչ թե վինդիկացիոն հայց ներկայացնելու, այլ վնասների հատուցման պահանջ ներկայացնելու իրավունքով:

¹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի թիվ ԵԿԴ/0805/02/10 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

Հարկ է նշել նաև, որ վինդիկացիոն հայցն իրավունքների արտապայմանագրային պաշտպանության եղանակ է և ներկայացվում է այն ժամանակ, երբ վիճելի գույքի նկատմամբ կողմերի միջև բացակայում են պայմանագրային հարաբերությունները: Հնարավոր է, սակայն, իրավիճակ, երբ կողմերի միջև գոյություն ունեցած լինեն պայմանագրային հարաբերություններ, սակայն հայցը ներկայացնելու անհրաժեշտությունը առաջանալու է հարաբերությունների դադարումից հետո:

Օրինակ՝ սեփականատերը իր գույքն ուրիշին է հանձնել պայմանագրի հիման վրա, որի ուժով վերջինիս մոտ ժամանակավորապես օրինական տիրապետման իրավունք է ծագել, սակայն պայմանագրի ժամկետի լրանալուց հետո տիրապետողը գույքը չի վերադարձնում սեփականատիրոջը: Հարց է ծագում. ո՞ր հայցից պետք է օգտվի սեփականատերը՝ իր գույքը հետ վերադարձնելու համար:

Այս դեպքում օրինական տիրապետման ժամանակը լրացել է, տիրապետողի ապօրինի գործողություններով խախտվել է սեփականատիրոջ իրավունքը, և կարելի է կարծել, որ առկա է ուրիշի գույքի ապօրինի տիրապետում, այլ կերպ ասած՝ առկա են վինդիկացիոն հայցի ներկայացման նախադրյալները:

Այս հարցի լուծումը գրականության մեջ տրվել է հետևյալ կերպ. վիճող կողմերի միջև պարտավորաիրավական հարաբերությունների առկայությունը բացառում է վինդիկացիոն հայցի հարուցումը: Այս կերպ է լուծվում վինդիկացիոն և պարտավորաիրավական հայցերի միջև մրցակցությունը, առաջնությունը տրվում է պարտավորաիրավական հայցերին (հատուկ նորմը բացառում է ընդհանուր նորմի կիրառումը)¹:

Տեսության մեջ վերոնշյալի վերաբերյալ ձևակերպվել են հետևյալ սկզբունքները.

- այն դեպքում, երբ հայցվորը հանդիսանում է այն գործարքի կողմ, որով փոխանցվել է սեփականության իրավունք, վերջինս պետք է ներկայացնի գործարքի անվավերության և դրա հետևանքների կիրառման պահանջ,

- եթե սեփականատերը չի հանդիսանում գործարքի կողմ, կարող է ներկայացնել միայն վինդիկացիոն հայց, որի պարագայում կկիրառվեն բարեխիղճ տիրապետողի իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված սահմանափակումները²:

¹ Տե՛ս Практика применения Гражданского кодекса РФ части первой (А.Б. Бабаев, Р.С. Бевзенко, В.А. Белов, Ю.А. Тарасенко) / Под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2010, էջ 260-261:

² Տե՛ս **Թավադյան Ա.**, Վինդիկացիայի և ռեստիտուցիայի հայցերի մրցակցությունը: ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Երևան, 2017, ԵՊՀ, էջ 249, (հասանելի է [chrome-](#)

Բացի այդ, պետք է նշել նաև, որ պարտավորությունները դադարում են դրանց իրականացմամբ: Հետևաբար գույքը վերադարձնելու պարտավորությունը չկատարելը նշանակում է, որ համապատասխան պայմանագրային պարտավորությունը չի դադարել, այլ շարունակում է գործել: Այդպիսով սեփականատերը չի կարող տիրապետողի դեմ վինդիկացիոն հայց ներկայացնել, քանի որ նրանց միջև շարունակում է գործել պարտավորական հարաբերություն, որը ենթակա է կատարման¹:

Մենք համամիտ ենք այս տեսակետի հետ և կարծում ենք, որ սեփականատիրոջ վինդիկացիոն հայցը ոչ միայն չի բավարարվի այն պատճառով, որ վերջինիս և իր կոնտրագենտի միջև չեն դադարել պարտավորաիրավական հարաբերությունները, այլև այն պատճառով, որ գույքը սեփականատիրոջ տիրապետումից դուրս է եկել իր կամքով, ինչը բացառում է վինդիկացիոն հայցի բավարարումը:

Այս հարցի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ դատական արակտիկայում երբեմն շփոթմունք է առաջանում պայմանագրային հարաբերությունների ոչ պատշաճ կատարման և սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության քաղաքացիաիրավական ինստիտուտների միջև: Երբեմն, երբ պայմանագրային պարտավորությունները չեն կատարվում կամ կատարվում են ոչ պատշաճ, գույքի նախկին սեփականատերը պահանջում է վերադարձնել հանձնված գույքը՝ պատճառաբանելով, որ այն իր տիրապետումից դուրս է եկել իր կամքից անկախ պատճառներով: Նման իրավիճակ երբեմն հանդիպում է այն դեպքերում, երբ գույքը ձեռք բերողը չի վճարում դրա դիմաց:

Վերոգրյալի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ առուվաճառքի կնքման դեպքում օտարված գույքի համար ձեռք բերողի կողմից չվճարելը չի կարող վկայել տվյալ գույքի՝ սեփականատիրոջ տիրապետումից նրա կամքից անկախ դուրս գալու մասին: Հետևաբար, եթե անձը, կնքված, նոտարական վավերացում ստացած առուվաճառքի պայմանագրով ավտոմեքենան վաճառելով այլ անձի, իր կամքով փոխանցել է այդ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, այն հանգամանքը, որ գնորդը չի կատարել իր պայմանագրային պարտավորությունը, այն է՝ չի վճարել ավտոմեքենայի ամբողջ արժեքը, չի կարող հիմք հանդիսանալ գույքը

extension://efaidnbmninnibpcajpcgclclefindmkaj/http://www.old.yso.am/files/15Tavadyan.pdf հղումով՝ 18.02.2025 թվականի դրությամբ):

¹ См. Практика применения Гражданского кодекса РФ части первой (А.Б. Бабаев, Р.С. Бевзенко, В.А. Белов, Ю.А. Тарасенко) / Под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2010, էջեր 261-262:

վաճառողի տիրապետումից իր կամքից անկախ դուրս գալու փաստը հաստատված համարելու համար¹:

Հարկ է նշել, որ անշարժ գույքի պարագայում ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը նախատեսում է սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության մեկ այլ մեխանիզմ ևս, այն է՝ ներխուժումը վերացնելը: Ընդ որում՝ ներխուժումն առավելապես դիտարկվում է որպես իրավունքի ինքնապաշտպանության եղանակ:

Ներխուժման ինստիտուտի կարգավորման նպատակով, օրենսդիրը միաժամանակ ամրագրել է ինչպես իրավունքների ինքնապաշտպանությունը՝ որպես իրավունքների պաշտպանության ձև, այնպես էլ անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակ: Ընդ որում՝ ինքնապաշտպանության եղանակ պետք է դիտարկել ոչ թե ներխուժումը, այլ դրա դեմ պայքարելու սեփականատիրոջ իրավունքները²:

Հետևաբար՝ եթե կառուցապատման իրավունքի տրամադրման ավարտից հետո կառուցապատողը հրաժարվում է հողամասի սեփականատիրոջը վերադարձնել հողամասը, ինչպես նաև դրա վրա կառուցած շենքը կամ շինությունը կամ հրաժարվում է ազատել այն, տվյալ դեպքում վերջինիս գործողությունները քաղաքացիաիրավական իմաստով դառնում են ներխուժում և հողամասի սեփականատերն իրավունք է ստանում վերացնելու այն:

Մասնավորապես՝ Քաղ. օր.-ի 203-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր օրինական տիրապետման ներքո գտնվող հողամասը, շենքը, շինությունը և այլ անշարժ գույքի տարածք այլոց մուտք գործելուց զերծ պահելու իրավունք:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի 2-րդ ենթակետը ներխուժում է դիտարկում նաև այն դեպքը, երբ օրենքով սահմանված հիմքերով հողամաս, շենք կամ շինություն կամ այլ անշարժ գույքի տարածք մուտք գործած կամ դրա վրա շարժական գույք տեղադրած անձը այդ հիմքերի դադարումից կամ օրենքով նախատեսված համապատասխան գործողություններ կատարելուց հետո հողամասից, շենքից կամ շինությունից կամ այլ անշարժ գույքի տարածքից դուրս գալու կամ տեղադրած շարժական գույքը հեռացնելու վերաբերյալ դրանց օրինական տիրապետողի պահանջը չի կատարում:

Նշված հոդվածն առնչվում է ոչ միայն հողամասի սեփականատիրոջը, այլև՝ կառուցապատողին, քանի որ վերջինս նույնպես ունի իր օրինական տիրապետման ներքո գտնվող հողամասը, շենքը, շինությունը և այլ անշարժ գույքի տարածք այլոց մուտք գործելուց զերծ պահելու իրավունք, այլ կերպ

¹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 27.05.2011 թվականի թիվ ԱՐԴ/0647/02/09 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

² **Մկրտչյան Ա.Ա.** Իրավունքի ինքնապաշտպանությունը քաղաքացիական իրավունքում: Ատենախոս.՝ իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման, Երևան, 2022, էջեր 100, 105:

ասած՝ ներխուժումը կանխելու կամ վերացնելու նպատակով համապատասխան միջոցներ ձեռնարկելու իրավունք:

Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքի իրացման շրջանակներում ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված ներխուժման ինստիտուտը որոշ դեպքերում նույնպես կարող է կիրառելի լինել:

Ստացվում է, որ քաղաքացիական իրավունքի տեսությամբ սահմանված և օրենսդրությամբ նախատեսված՝ իրավունքների իրային իրավական պաշտպանության որոշ եղանակներ կիրառելի են կառուցապատման իրավունքի իրացման շրջանակներում, ընդ որում՝ և՛ հողամասի սեփականատիրոջ, և՛ կառուցապատողի համար: Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքը պաշտպանվում է իրային-իրավական պաշտպանության եղանակներով:

Միաժամանակ, հաշվի առնելով, որ կնքվում է պայմանագիր, և այդ փաստի ուժով առաջանում են պայմանագրային հարաբերություններ, ուստի չենք կարող բացառել նաև իրավունքների պաշտպանության պարտավորա-իրավական եղանակների կիրառելիության հնարավորությունը: Վերոնշյալը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ կառուցապատողի և հողամասի սեփականատիրոջ միջև կնքվում է կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագիր, և վերջիններիս միջև ձևավորվում են որոշակի պայմանագրային հարաբերություններ, ուստի՝ հնարավոր չէ պայմանագրի կողմերի միջև առաջացող տարաձայնությունները լուծել միայն իրային-իրավական պաշտպանության միջոցների գործադրմամբ: Տվյալ պարագայում պայմանագրային-իրավական պաշտպանության միջոցների կիրառելիությունն անխուսափելի է, օրինակ՝ պայմանագրով սահմանված վարձավճարը կառուցապատողի կողմից չվճարելու, վճարման ժամանակացույցը խախտելու, պայմանագրով կողմերի սահմանած այլ պահանջներ խախտելու և այլ դեպքերում:

Իր գույքային իրավունքների պաշտպանության համար սեփականատերը կամ այլ իրավունքի կրողը կարող է նաև օգտագործել իրեն պատկանող գույքի օտարման պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու պահանջը (եթե խոսքը վերաբերում է վիճարկելի գործարքներին), կամ գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջը (եթե խոսքը վերաբերում է առոչինչ գործարքին): Երկու դեպքում էլ անվավեր գործարքի դադարման ընդհանուր հետևանքը ռեստիտուցիան է, որն արտահայտվում է՝ մասնավորապես կոնկրետ իրը (գործարքի առարկան) սկզբնական տիրապետողին վերադարձնելով¹:

¹ См. **Суханов Е.А.** Гражданское право. В 4 т. Том 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права: Учеб. для студентов вузов, 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2008, էջ 182:

Այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրի կնքման ուժով՝ այդ իրավունքի նկատմամբ կիրառելի են պայմանագրային պարտավորությունների խախտման հետևանքով վրա հասնող հետևանքները, այլ կերպ ասած՝ պայմանագրային պատասխանատվության միջոցները:

Քաղ. օր.-ի 14-րդ հոդվածով սահմանված՝ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության միջոցների մեջ ներառված են պատասխանատվության միջոցները: Քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցները կիրառվում են քաղաքացիական իրավունքների խախտման դեպքում՝ մեծամասամբ պարտավորությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու ժամանակ: Պատասխանատվության միջոցները պաշտպանության այլ միջոցներից տարբերվում են նրանով, որ լրացուցիչ ծանրաբեռնվածություն են դնում իրավախախտողի վրա¹:

Ըստ Տ. Բարսեղյանի՝ պայմանագրային պատասխանատվության խնդիրը բարիքների և ծառայությունների փոխանցման գործընթացի անխաթար իրականացման ապահովումն է:

Պայմանագրային պատասխանատվությունը կամքի ինքնավարության, պայմանագրի ազատության և դիսպոզիտիվության սկզբունքների վրա հիմնված իրավահավասար սուբյեկտների կամահայտնությամբ կիրառվող գույքային պատասխանատվություն է: Դրա նպատակը ոչ թե մեղավոր կողմին պատժելն է, այլ նրա հաշվին տուժողի մոտ առաջացած կորուստները փոխհատուցելը: Այդ պատասխանատվությունն ունի երկրորդային բնույթ. կարծես թե այն ուղեկցում է պայմանագրային պարտավորությունը և սկսում է գործել միայն պարտավորությունը խախտելու դեպքում:

Տ. Բարսեղյանը նշել է նաև, որ «պայմանագրային պատասխանատվություն» տերմինի օգտագործումն ընդգծում է կողմերի կամահայտնությամբ առաջացող պարտականությունների խախտման համար կիրառվելու հանգամանքը և ցույց է տալիս, որ դեպքերի մեծամասնությունում պատասխանատվությունը կիրառվում է մինչև իրավախախտումը ձևավորված պարտականությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար²:

Պայմանագրային պատասխանատվությունն արտահայտվում է կողմերի կողմից պայմանագրով սահմանված պայմանները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում վրա հասնող հետևանքների առաջացմամբ: Կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրի կողմերը, պայմանագրով ձևակերպելով կառուցապատման իրավունքի իրացման պայմանները, կարող են նախատեսել նաև դրանց չկատարման համար

¹ Տե՛ս **Գրիգորյան Ս., Գրիգորյան Գ.**, Իրավագիտություն: Երևան, ԵԳԵԱ, 2014, էջ 484, (հասանելի է <https://library.asue.am/open/1574.pdf> հղումով՝ 18.02.2025 թվականի դրությամբ):

² Տե՛ս **Բարսեղյան Տ.Կ.**, Գույքային պատասխանատվության էվոյուցիան և արդիական հիմնահարցերը: Երևանի պետական համալսարան, Երևանի համալս. իրատ., Երևան, 2006, էջեր 74-75:

որոշակի պատասխանատվության միջոցներ, օրինակ՝ պայմանագրի լուծում, պարտավորության բնեղենով կատարում կամ փոխհատուցում և այլն:

Պայմանագրի լուծումը, օրինակ, ըստ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱՔԴ/4004/02/17 գործով 23.07.2021 թվականին արտահայտած իրավական դիրքորոշման՝ հնարավոր է ոչ միայն կողմերի համաձայնությամբ, այլ նաև օրենքով կամ նրանց միջև կնքված պայմանագրով նախատեսված դեպքերում կողմերից մեկի պահանջով՝ դատարանի վճռի հիման վրա: Ընդ որում, օրենսդիրը սահմանել է, որ պայմանագիրը մեկ կողմի նախաձեռնությամբ հնարավոր է լուծել, եթե պայմանագրի կողմերից մեկը թույլ է տվել պայմանագրի էական խախտում կամ պայմանագրով սահմանված այլ հիմքերի առկայության դեպքում: Միաժամանակ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ սույն իրավակարգավորումները գործում են նաև կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրեր կնքելիս, ուստիև պայմանագրի կողմը կարող է պայմանագրի լուծման մասին պահանջը դատարան ներկայացնել միայն այն դեպքում, երբ պայմանագրի լուծման առաջարկ է ներկայացրել պայմանագրի մյուս կողմին և դրա վերաբերյալ ստացել է մերժում կամ առաջարկում նշված ժամկետում, իսկ այդ ժամկետի բացակայության դեպքում երեսնօրյա ժամկետում պատասխան չստանալու դեպքում¹:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է եզրահանգել, որ քանի որ կառուցապատման իրավունքի իրավական բնույթը ենթադրում է կառուցապատողի իրավունքի պաշտպանություն ոչ միայն սեփականատիրոջից, այլև իր իրավունքը ոտնձգող ցանկացած այլ երրորդ անձից, ուստի կառուցապատողն ընդգրկվում է իր իրավունքների խախտման կապակցությամբ ծագող երկու հարաբերություններում՝ հողամասի սեփականատիրոջ հետ և երրորդ անձանց հետ ծագող հարաբերություններում: Ուստի, եթե հողամասի սեփականատիրոջ հետ առաջացող տարաձայնությունները կանխորոշվում են միմյանց միջև կնքված պայմանագրով, և ըստ այդմ՝ կիրառվում են պայմանագրի խախտման հետևանքով վրա հասնող օրենսդրական հետևանքներ, ապա երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում կառուցապատողը ստանում է իրային-իրավական պաշտպանության եղանակներից օգտվելու հնարավորություն:

3. Եզրակացություն

Կառուցապատման իրավունքի՝ որպես սահմանափակ իրային իրավունքի պաշտպանության նկատմամբ կիրառելի են և՛ իրային-իրավական, և՛

¹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 23.07.2021 թվականի թիվ ԵԱՔԴ/4004/02/17 գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը:

պարտավորաիրավական պաշտպանության եղանակները՝ կառուցապատման իրավունքի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ:

Իրավունքների պաշտպանության իրային-իրավական եղանակներից կառուցապատման իրավունքի նկատմամբ կիրառելի են նեգատոր և վինդիկացիոն հայցերը, իսկ իրավունքների ճանաչման հայցը կիրառելի չէ, քանի որ իրավունքի ճանաչման միջոցով իրավունքի պաշտպանությունը վերաբերում է վեճի առարկա գույքի նկատմամբ իրավասու անձի իրավունքների իրավաբանորեն ճանաչմանը, մինչդեռ կառուցապատման իրավունքը, պետական գրանցման ենթակա լինելու հանգամանքով պայմանավորված, արդեն իսկ ճանաչվում է պետության և բոլորի կողմից:

Նեգատոր հայցի ընձեռած հնարավորությունից կառուցապատողն օգտվում է նաև ընդդեմ հողամասի սեփականատիրոջ, ինչը չի կարելի ասել վերջինիս դեպքում, քանի որ հողամասի սեփականատերը, սեփականության իրավունքում ընդգրկված իր իրավագործությունները ժամանակավորապես փոխանցելով կառուցապատողին, զրկվում է այդ իրավագործություններին առնչվող հարցերով վերջինիս դեմ հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, քանի որ գույքը վերջինիս տիրապետումից դուրս է գալիս իր կամքով, բացառությամբ, իհարկե, եթե այլ բան նախատեսված չէ կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրով, և սեփականատիրոջ պահանջն ուղղված է պայմանագրի պայմանների պատշաճ իրացմանը:

Հողամասի սեփականատիրոջ և կառուցապատողի կողմից միաժամանակ վինդիկացիոն հայց ներկայացնելու պարագայում նախապատվությունը պետք է տրվի կառուցապատողի՝ որպես տիտղոսային տիրապետողի հարուցած հայցին, քանի որ նույնիսկ վերջինիս ներկայացրած հայցի բավարարման պարագայում սեփականատերը, միևնույն է, հողամասը կրկին հանձնելու է կառուցապատողի տիրապետմանը՝ վերջինիս հետ կնքված կառուցապատման իրավունքի տրամադրման պայմանագրի ուժով:

Կառուցապատման իրավունքի պաշտպանության պարագայում կիրառելի է նաև ներխուժումը վերացնելու ինստիտուտը՝ որպես իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակ, այն պարագայում, օրինակ, երբ կառուցապատման իրավունքի տրամադրման ավարտից հետո կառուցապատողը հրաժարվում է հողամասի սեփականատիրոջը վերադարձնել հողամասը, ինչպես նաև դրա վրա կառուցած շենքը կամ շինությունը կամ հրաժարվում է ազատել այն, տվյալ դեպքում վերջինիս գործողությունները քաղաքացիաիրավական իմաստով դառնում են ներխուժում և հողամասի սեփականատերն իրավունք է ստանում վերացնելու այն:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կառուցապատման իրավունքը փաստացի օժտված է երկակի բնույթով՝ իր մեջ ներառելով իրային իրավունքի և պարտավորական իրավունքի տարրեր, ուստի վերջինիս պաշտպանության եղանակի ընտրությունը որոշակի չէ՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ

իրային և պարտավորական իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմները համապատասխանաբար բացառում են միմյանց, ուստի իրավունքի սուբյեկտի համար պարզ չէ, թե որ պաշտպանության եղանակին պետք է դիմի կառուցապատման իրավունքի խախտման կամ այդ իրավունքի նկատմամբ ոտնձգությունների պարագայում:

Ուստի, վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ առաջարկում ենք ՀՀ օրենսդրությամբ հստակ նախատեսել կառուցապատման իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմները, մասնավորապես՝ նախատեսել, որ ՀՀ քաղ. օր.-ի 274-277-րդ հոդվածները կիրառելի են նաև կառուցապատման իրավունքի նկատմամբ՝ միաժամանակ սահմանելով իրավունքների պաշտպանության պարտավորաիրավական եղանակների կիրառելիության հնարավորությունը: Վերոնշյալը կանոնակարգելիս անհրաժեշտ է հստակ նախատեսել կառուցապատման իրավունքի խախտման կամ այդ իրավունքի իրացման պարագայում ոտնձգությունների կանխարգելման հստակ կառուցակարգեր՝ նախատեսելով, թե որ դեպքում հողամասի սեփականատերը և որ դեպքում կառուցապատողը քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված իրավունքների պաշտպանության ինչպիսի եղանակներից օգտվելու հնարավորություն ունեն:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, ընդունվել է 05.05.1998 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թվականին, ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):
2. **Ավետիսյան Վ.Դ.**, Հռոմեական մասնավոր իրավունք: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ: Երևան, Ինտելեկտուալ իրատ., 2015:
3. **Բարսեղյան Տ.Կ.**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս, չորրորդ հրատարակություն, Եր., Տիգրան Մեծ հրատ., 2014:
4. **Բարսեղյան Տ.Կ.**, Գույքային պատասխանատվության էվոլյուցիան և արդիական հիմնահարցերը: Երևանի պետական համալսարան, Երևանի համալս. հրատ., Երևան, 2006:
5. **Գրիգորյան Ա., Գրիգորյան Գ.**, Իրավագիտություն: Երևան, ԵԳԵԱ, 2014, (հասանելի է <https://library.asue.am/open/1574.pdf> հղումով՝ 18.02.2025 թվականի դրությամբ):
6. **Թավադյան Ա.**, Վինդիկացիայի և ռեստիտուցիայի հայցերի մրցակցությունը: ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու: Երևան, 2017, ԵՊՀ, (հասանելի է

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://www.old.ysu.am/files/15Tavadyan.pdf հղումով՝ 18.02.2025 թվականի դրությամբ):

7. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.12.2020 թվականի թիվ ԵԿԴ/3193/02/13 որոշում:

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2013 թվականի թիվ ԵՄԴ/1140/02/12 որոշում:

9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 14.01.2022 թվականի թիվ ԵԱԲԴ/4949/02/16 որոշում:

10. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.11.2014 թվականի թիվ ԿԴ3/0450/02/13 որոշում:

11. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի թիվ ԵԿԴ/0502/02/13 որոշում:

12. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի թիվ ԵԿԴ/0805/02/10 որոշում:

13. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.05.2011 թվականի թիվ ԱՐԴ/0647/02/09 որոշում:

14. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.07.2021 թվականի թիվ ԵԱԲԴ/4004/02/17 որոշում:

15. **Մկրտչյան Ա.Ա.**, Օպերատիվ ներգործության միջոցների և ինքնապաշտպանության հարաբերակցությունը քաղաքացիական իրավունքում: «Օրինականություն» ՀՀ դատախազության գիտագործնական և ուսումնամեթոդական հանդես, No 120, 2020, (հասանելի է chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.prosecutor.am/storage/dynamic_web_pages/dyn_page_235_8776119104.pdf հղումով՝ 17.02.2025 թվականի դրությամբ):

16. **Մկրտչյան Ա.Ա.**, Իրավունքի ինքնապաշտպանությունը քաղաքացիական իրավունքում: Ատենախոս.՝ իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման, Երևան, 2022:

17. **Вахитова Ю.И.** Виндикационный иск в кодифицированных актах европейских государств: направление рецепции римского права (հասանելի է chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.hse.ru/data/2016/10/03/1122904252/%D0%92%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%AE.%D0%98.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F.pdf հղումով՝ 19.02.2025 թվականի դրությամբ):

18. Гражданское право. Часть I: Учебник / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. - М.: Изд. Проспект, 2005.

19. **Иоффе О.С.** Обязательственное право. - М.: Изд. «Юрид. лит.», 1975.

20. **Кондратенко З.К. Полушин Д.С.** Негаторный иск в российском гражданском праве // Вестник Марийского государственного университета. Серия «Исторические науки. Юридические науки». 2019. №2 (18) (հասանելի է

<https://cyberleninka.ru/article/n/negatornyy-isk-v-rossiyskom-grazhdanskom-prave>
 հղումով՝ 18.02.2025 թվականի դրությամբ):

21. **Лоренц Д.В.** Владельческая защита: зарубежный опыт, российская история и модернизация ГК РФ // Научная сеть современное право, 2018 (հասանելի է <https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%B7%D0%B0%D1%89%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%8B%D0%B9-%D0%BE%D0%BF%D1%8B%D1%82-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F-%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%B8-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%93%D0%9A-%D0%A0%D0%A4> հղումով՝ 03.02.2025 թվականի դրությամբ):

22. Практика применения Гражданского кодекса РФ части первой (А.Б. Бабаев, Р.С. Бевзенко, В.А. Белов, Ю.А. Тарасенко) // Под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2010:

23. **Суханов Е.А.** Гражданское право. В 4 т. Том 2: Вещное право. Наследственное право. Искключительные права. Личные неимущественные права: Учеб. для студентов вузов, 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2008:

24. **Хатунцев О.А.** Субъективные вещные права как разновидность абсолютных имущественных прав: проблемы теории и практики: дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. Наук. – Москва, 2015.

СПОСОБЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВА ЗАСТРОЙКИ

Одной из характерных черт права застройки как долгосрочного вещного права является его стабильность. Отнесение законодателем права застройки к числу ограниченных вещных прав предполагает не только признание этого права и обеспечение государством и другими лицами гарантий его осуществления, но и эффективную и всестороннюю защиту этого права. Право застройки, имея признаки, характерные и вещному, и обязательственному праву, отличается уникальными способами защиты, исследованию которых посвящена данная статья.

В статье автор рассматривает способы гражданско-правовой защиты субъективных прав, закрепленных в законодательстве Республики Армения, в частности, их применимость к праву застройки, на основе сравнительно-правового исследования представляет правовой опыт зарубежных стран, выявляет их сходства и различия с правовыми регулированиями законодательства Республики Армения. На основе представленных в статье правовых норм, приведенных правовых позиций и проведенного на их основании правового анализа автор ставит практические проблемы, возникающие на практике в правоотношениях в связи с правовой защитой права застройки, раскрывает природу этих правоотношений и излагает свою точку зрения относительно возможных вариантов их решения, представляя свои предложения, направленные на совершенствование законодательства Республики Армения.

Ключевые слова: субъективные права, право застройки, способы защиты прав, виндикационный иск, негаторный иск, иск о признании.

METHODS OF CIVIL LEGAL PROTECTION OF THE RIGHT TO CONSTRUCTION

Annotation

One of the characteristics of the right to construction as a long-term real right is its stability. The fact that the legislator includes the right to construction among the limited real rights implies not only the recognition of this right and the provision of guarantees for its implementation by the state and other persons but also the effective and comprehensive protection of this right. The right to construction, bearing at the same time the characteristics inherent in both property and obligation law, is distinguished by its unique methods of protection, to the study of which this article is devoted. In the article, the author addresses the methods of civil legal protection of subjective rights enshrined in the legislation of the Republic of Armenia, in particular, their applicability to the right to construction, based on a comparative legal study, as well as presents the legal experience of foreign countries, identifies their similarities and differences with the legal regulations existing in the

legislation of the Republic of Armenia. Based on the legal norms presented in the article, the cited legal positions, and the legal analysis, the author highlights the practical problems arising in legal relations in practice around the legal protection of the right to construction, identifies the nature of these legal relations, and presents her point of view on possible options for their solution, presenting her proposals aimed at improving the legislation of the Republic of Armenia.

Keywords: subjective rights, right to construction, methods of protecting rights, vindication claim, negatory action, claim for recognition.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 28.02.2025 թ., տրվել է գրախոսության 31.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 14.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-263

ՆԱԻՐԱ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

*ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեի
քննչական հինգերորդ
վարչության քննիչ,
արդարադատության երրորդ
դասի խորհրդական,
իրավագիտության մագիստրոս*

**ԾԱՆՐ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՊԵՍ ԾԱՆՐ
ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻՆՔ ԿԱՐՈՂ
ԵՆ ԱԶԱՏՎԵԼ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ԳՈՐԾՈՒՆ ԶՂՋԱԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ
ԱՀԱՍԱՐՍՈՒՌ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ՛
ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉՅԱՆ ԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆ**

Ամփոփագիր

Հոդվածը նվիրված է «գործուն զղջալու» հիմքով անձանց պատասխանատվությունից ազատելու կարգավորումների ուսումնասիրությանը:

Նկատի ունենալով, որ 12.07.23 ՀՕ-273-Ն օրենքով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը լրացվել է 1.1-ին մասով, որի համաձայն գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից կարող են ազատվել նաև ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած անձինք, ինստիտուտը դարձվել է ուսումնասիրության առարկա զղջման իրավական, հոգևոր և հոգեբանական ասպեկտներում:

Հոդվածում բացահայտվել է Ֆալսիֆիկացման սկզբունքի էությունը՝ որպես զղջման իրական լինելը հավաստող մեթոդաբանություն: Առանձնացվել են զղջման և համագործակցության պարադիգմաները՝ որպես ոչ մեծ և միջին ծանրության ու ծանր և առանձնապես ծանր հանցանքներում զղջման գործուն լինելը հավաստող մոդելներ: Առանձնահատուկ ուշադրության են արժանացել զղջման հոգևոր և հոգեբանական ասպեկտները: Գիտական հետազոտությունների ուսումնասիրությամբ փորձ է կատարվել ցույց տալ, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1.2 հոդվածը անհրաժեշտ է լրացնել մի շարք հանցատեսակներով, ինչպիսիք են սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության, երեխաների թրաֆիքինգի վերաբերյալ հանցանքները:

ՍԱՀՄԱՆԱՐԴՐԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ 1(118)2025

Հիմնաբառեր. գործուն զղջալ, ֆալսֆիկացիայի սկզբունք, զղջման պարադիգմա, համագործակցության պարադիգմա, ապրումակցում:

Գովաբանվեց և անառակ որդին, զի չեղավ ինձ պես անդարձ ուխտագնաց.
Օրհնաբանվեց և ավազակն՝ իբրև անհավատների ոսոխ, ամբաստան.
Պոռնիկ կինն անգամ պատիվ ստացավ՝ որպես նախամայր զղջացողների:
Գրիգոր Նարեկացի¹

Եթե որևէ մեկն անարգվի իր որդու կողմից և կամ թե այլ անօրենություն գործեն որդիները օտարների առաջ, օրենքները անարգանքների համար հրաման են տալիս, որ հայրն իշխանություն ունի իր որդուն տանել դատավորների առաջ: Եվ, եթե որդին հանձն առնի իր մեղքերը և խոստանա, որ այլևս նման բան չի անի, ապա խրատեն նրան ու արձակեն:

Մխիթար գոշ²

Ներածություն: Հետազոտությունը նվիրված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 81-րդ հոդվածում տեղ գտած փոփոխություններին: 12.07.23 ՀՕ-273-Ն օրենքով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը լրացվել է 1.1-ին մասով, համաձայն որի գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից կարող են ազատվել նաև ծանր և առանձնապես ծանր հանցանքներ կատարած անձինք: Նկատի ունենալով, որ ծանր և առանձնապես ծանր հանցանքներ կատարած անձանց գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու իրավակիրառ մշակույթ ՀՀ-ում չի ձևավորվել, իսկ զղջման շարժառիթները տարբեր են և օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման իրավակիրառ մշակույթը ոչ միայն խնդրի լուծում չէ, այլև խիստ անցանկալի է նման մոտեցում կիրառելը, սույն հետազոտությամբ առաջ ենք քաշում ինստիտուտի կիրառման որոշակի մեթոդաբանություն: Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1.2 մասով նախատեսվել են այն հանցատեսակները, որոնց վրա չի տարածվում գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու իրավակարգավորումը: Հոդվածի շրջանակներում հետազոտվել են առանձին տեսակների հանցանքների կատարման շարժառիթները և հոգեբանական ասպեկտը, որոնք ցույց են տալիս, որ 81-րդ հոդվածի 1.2 մասը թերի է, քանի որ ներառված չեն այնպիսի հանցատեսակներ, ինչպիսիք են երեխաների և անօգնական վիճակում գտնվող անձանց շահագործումը, սեռական ազատության և անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցանքները: Նման բացերը կարող են հանգեցնել իրավակիրառի կողմից երկու հնարավոր ծայրահեղությունների դիմելուն. կա՛մ խուսափել հատկապես ծանր և

¹ Գ. Նարեկացի, «Մատյան ողբերգության»: «ՄՀՄ գրատուն» հրատ., Եր., 2020 թ., էջ 35:

² Մ. Գոշ, «Դատաստանագիրք»: Եր., 2001 թ., էջ 70:

առանձնապես ծանր հանցագործությունների դեպքում գործուն զղջալու հիմքով անձանց պատասխանատվությունից ազատելուց, կա՛մ օրենսդրական արգելքի բացակայության պայմաններում այն կիրառել անարգել՝ ընդհուպ երեխաների շահագործման դեպքերով, որպիսի մտահոգությունն էլ պայմանավորում է սույն հետազոտության արդիականությունը:

Հոդվածում քննարկված հաջորդ իրավական հարցը հետևյալն է. եթե անձը չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը, սակայն համաձայն չէ շարժառիթի կամ դիտավորության ձևի հետ, կարո՞ղ է քննարկվել գործուն զղջալու ինստիտուտի կիրառման հարցը:

Բուն հոդված

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում գործուն զղջալը՝ անձի հոգևոր և հոգեբանական փոփոխություն, որի պարզևատրումը պատասխանատվությունից ազատելն է, թե՛ համագործակցություն, որի նպատակը իրավապահ մարմինների ծանրաբեռնվածությունը թթափելն է: Սույն հետազոտության առարկան այս հարցադրման պատասխանի որոնումն է իրավակիրառ պրակտիկայում, հոգեբանական և հոգևոր հարթություններում:

Համաձայն Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ն մասի՝ «Եթե անձն առաջին անգամ է հանցանք կատարել, ապա կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա կատարած արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք է և նա համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ, չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը, վնաս պատճառած լինելու դեպքում հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությամբ պատճառված վնասը»:

12.07.23 ՀՕ-273-Ն օրենքով Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը լրացվել է 1.1-ին մասով, հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Եթե անձի առաջին անգամ կատարած հանցանքը ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք է, ապա հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս կամ դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ հանգամանքների հետ կապված բացառիկ գործոնների առկայության դեպքում նա կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե համագործակցում է քրեական հետապնդման մարմինների հետ, չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը, վնաս պատճառած լինելու դեպքում հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությամբ պատճառված վնասը: Բացառիկ կարող են ճանաչվել ինչպես առանձին մեղմացնող հանգամանքները, այնպես էլ այդ հանգամանքների համակցությունը»:

Ի՞նչը ստիպեց օրենսդիր մարմինն գնալ այս ճանապարհով:

Ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների վերաբերությամբ գործուն զղջալու ինստիտուտի կիրառման օրենսդրական փոփոխության նախագիծը հիմնավորվել է այսպես. «Նկատենք, որ նախաքննական մարմինների առկա ծանրաբեռնվածության պայմաններում խիստ կարևոր է

Նման իրավակարգավորումը, որն էապես նվազեցնում է ինչպես նախաքննական մարմինների, այնպես էլ դատարանների ծանրաբեռնվածությունը: Նման պայմաններում հարց է առաջանում. իսկ ինչու նույն իրավակարգավորումները բացառիկ դեպքերում կիրառելի չեն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքների դեպքում»¹:

Նման մոտեցումը խորթ չէ նաև ռեսուրսների խնայողության և վարույթի նպատակահարմարության քաղաքականության առաջամարտիկ Միացյալ Նահանգների օրենսդրությանը: Պրոֆեսոր Օ Հիերը նկատում է. մեղքի ընդունումը կոնկրետ օգուտ է բերում հասարակությանը, նման հայտարարությունները պահպանում են քրեական արդարադատության համակարգի ռեսուրսները և վկաները՝ մասնավորապես տուժողները, զերծ են մնում դատավարության սթրեսներից²:

Ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների վերաբերությամբ նման՝ մտորելու տեղիք տվող հիմնավորումը պայմանավորել է սույն հետազոտության առարկան, այն է՝ զղջման հոգևոր և հոգեբանական խորությունը և դրա արտահայտումն իրավունքի մեջ:

Ֆալսիֆիկացման սկզբունքը որպես գործուն գղջալու իրական լինելը հավաստող մեթոդաբանություն

Մինչև 12.07.23 ՀՕ-273-Ն փոփոխությամբ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար ևս գործուն գղջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատման իրավակարգավորման նախատեսումը պրակտիկայում քննիչները և դատախազները, իրենց առջև ունենալով վարույթի բեռնաթափման խնդիր, կարող էին առանձնապես չխորանալ գղջման անկեղծությունը բացահայտելու գործընթացի մեջ՝ բավարարվելով միայն նվազագույն պայմանների առկայությամբ. եթե գործում չկան այնպիսի փաստական հանգամանքներ, որոնք կստիպեն չկիրառել այդ հիմքը, ապա այն հանգիստ կարող է կիրառվել: Օրինակ՝ հանցանք կատարած անձի անհարգալից վերաբերմունքն իրավապահ մարմինների և տուժողների նկատմամբ կամ ավտովթարի դեպքում նախկինում տվյալ անձի մասնակցությամբ և մեղավորությամբ այլ վթարների առկայությունը, վատ բնութագրվելը, կայուն հակասոցիալական վարք դրսևորելը, եթե նույնիսկ քրեական իրավունքի տեսանկյունից անձն առաջին անգամն է հանցանք կատարել, կարող են լինել այն բացասական գործոնները, որ կհավաստեն

¹ <https://www.e-draft.am/projects/5416/justification> մուսը՝ 08.04.2024:

² M. O'Hear, Remorse, Cooperation, and "Acceptance of Responsibility": The Structure, Implementation, and Reform of Section 3E1.1 of the Federal Sentencing Guidelines, էջ 1514, <https://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1278&context=facpub> մուսը՝ 08.04.2024:

զղջման բացակայությունը կամ դրա իրական չլինելը: Հաշվի առնելով այն մինիմալ պայմանները, որոնք նախատեսված են Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասում, թվում է, թե այս հայեցողությունը կիրառելու համար անհրաժեշտ է ոչ այնքան մեղադրյալի վարքում հավելյալ դրական բացառիկ հանգամանքների առկայությունը, որքան հավելյալ բացասական հանգամանքների բացակայությունը, որը կարող է խոչընդոտել նվազագույն պայմանների առկայությամբ գործուն զղջալու հիմքով անձին պատասխանատվությունից ազատելուն:

Իրավիճակը փոխվում է նոր կարգավորումների պայմաններում: Օրենսդրական փոփոխությամբ նախատեսվել են հավելյալ պայմաններ՝ կապված հանցավորի դերի, նրա վարքագծի և այլ բացառիկ հանգամանքների առկայության հետ: Բարեբախտաբար օրենսդրական ձևակերպումը, ի տարբերություն վերը մեջբերված նախագծի հիմնավորման, առավել հաջող է և ամրապնդում է այն տեսակետը, որ եթե ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների մասով զղջման անկեղծությունը խորությամբ առանձին ապացուցման առարկա կարող է չդարձվել, որպիսի պայմաններում առաջ է մղվում վարույթի բեռնաթափման նպատակը, ապա ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություններում անհրաժեշտ է բացահայտել այն **բացառիկ** հանգամանքները, որոնք պետք է հավաստեն զղջման իրական լինելը: Օրենսդրական ձևակերպման հիմքում, գուցե ևս ակամա, դրվել է ոչ թե հաստատման, այլ հերքման տեսությունը: Այսինքն, ոչ թե պետք է առաջնորդվել նրանով, որ եթե մեղադրյալի վարքում առկա չեն տվյալներ, որոնք կհերքեն նրա կողմից չզղջալու հանգամանքը, ապա հաստատված համարել, որ նա զղջում է, այլ պետք է փաստել, թե ինչ հավելյալ դրական փաստական տվյալներ են առկա, որոնք հաստատում են մեղադրյալի զղջման մասին և միաժամանակ հերքում չզղջալու հանգամանքը: Նման մոտեցումը փրկիսփայության մեջ հայտնի է որպես «Ֆալսիֆիկացման սկզբունք»: Ըստ դոկտոր պրոֆեսոր Կարլ Ռեյմունդ Պոպպերի՝ «Ֆալսիֆիկացման սկզբունք»-ի տրամաբանությունը հետևյալն է. ձևակերպում ենք մի խիզախ վարկած, այնուհետև սկսում ենք դիտարկումներ կատարել դա հերքելու համար: Սա ավելի տարածված դրական հավաստումներ փնտրելու մոտեցման այլընտրանքային մոտեցում է: Սա բացասական էմպիրիզմն է, որի մասին առաջին անգամ գրել է Վիկտոր Բրոշարը 1878 թ., որը հետագայում հայտնի է դարձել իբրև Պերս-Պոպպերի մոտեցում¹:

Հասկանալի է, որ անմիջապես կարող են զուգահեռներ անցկացվել մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության թագուհի անմեղության կանխավարկածի հետ, որն ակնհայտորեն հաստատման տեսության մասին է: Այսինքն, եթե չկան բավարար ապացույցներ հաստատված համարելու

¹ Թալեթ Ն., Սև կարապը: «Անտարես» իրատ., Եր., 2021, էջեր 76-77:

համար, որ անձը կատարել է ենթադրյալ հանցանքը, ապա հաստատված ենք համարում նրա անմեղությունը: Սակայն անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի հիմք հանդիսացող հաստատման տեսությունը չպետք է տարածվի մյուս իրավահարաբերությունների վրա: Վճռաբեկ դատարանը ևս իր արտահայտած դիրքորոշումներից մեկով վկայում է, որ ազգային իրավամտաձողությանը խորթ չէ հերքման տեսությունը, եթե նույնիսկ այն ակամա կիրառված լինի:

Այսպես. թիվ ԿԴ1/0006/01/15 որոշման 14-րդ կետով Վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ. *«...Յուրաքանչյուր դեպքում ապացուցման ենթակա է ոչ թե միասնական դիտավորության բացակայությունը, այլ առկայությունը. այլ կերպ ասած՝ արարքը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է համարել ոչ միասնական դիտավորությամբ կատարված, եթե միասնական դիտավորությամբ կատարված լինելը չի հաստատվել»:*

Թեև մեջբերված որոշումը չի կայացվել գործուն զոջալու ինստիտուտի կիրառման կապակցությամբ, սակայն արտացոլում է մեր այն պնդումը, որ առանձին իրավակարգավորումներում Վճռաբեկ դատարանը ևս առաջնորդվում է ոչ թե հաստատման՝ եթե գործում չկան տվյալներ, որ հերքում են անձի կողմից արարքը միասնական դիտավորությամբ կատարելը, ապա հաստատված ենք համարում, որ այն կատարվել է միասնական դիտավորությամբ, այլ, ընդհակառակը՝ հերքման տեսությամբ՝ գործում պետք է լինեն անձի կողմից արարքը միասնական դիտավորությամբ կատարելը հավաստող փաստական տվյալներ, որպեսզի հաստատված համարվի միասնական դիտավորության առկայության փաստը և միաժամանակ հերքվի դրա բացակայությունը:

Վճռաբեկ դատարանը ամբաստանյալ Էդվարդ Գրիգորի Ադամյանի վերաբերյալ թիվ ԵԷԴ/0048/01/14 գործով դիրքորոշում է արտահայտել, որ եթե հանցանք կատարած անձը ներկայանում է իրավապահ մարմին՝ նախապես իմանալով, որ հայտնի է հանցանքն իր կողմից կատարելու փաստը, և գիտակցելով քննությունից երկար թաքնվելու հնարավորության բացակայությունը, ապա խոսք չի կարող լինել ներկայանալու կամովին բնույթի և կատարվածի համար անկեղծորեն զոջալու մասին, քանի որ վերջինս ի սկզբանե խուսափել է վարույթ իրականացնող մարմնից: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալի ներկայանալը պայմանավորված է եղել ոչ թե կատարվածի համար զոջալու, մեղքն ընդունելու ցանկությամբ, այլ իր դեմ վկայող բավարար փաստերի ճնշմամբ, այսինքն՝ այն եղել է ոչ թե կամովին, այլ հարկադրված: Դատարանն անդրադարձել է զոջմանը պատասխանատվությունը մեղմացնելու համատեքստում՝ ընդգծելով, որ եթե կամովին ներկայանալը մեղայականով ներկայանալու տարրեր չի պարունակում, ապա այդպիսի զոջումը չի կարող համարվել անկեղծ: Մեջբերված որոշման ամբողջական ուսումնասիրումը վկայում է, որ Վճռաբեկ դատարանը անձի կողմից մեղայականով ներկայանալը կամովին

չբնութագրելու հանգամանքը գնահատելիս, ի թիվս այլնի, հաշվի է առել ամբաստանյալի ոչ դրական բնութագրվելը, ընտանիքի մասին հոգ չտանելը, ամբաստանյալը նաև ունեցել է մարված դատվածություն: Հենց վերջին հանգամանքներն են այն գործոնները, որոնք ըստ էության հերքում են զղջման առկայությունը:

Մեջբերված որոշմամբ, Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ամբաստանյալի ներկայանալը պայմանավորված է եղել ոչ թե կատարվածի համար անկեղծ զղջալու և մեղքն ընդունելու ցանկությամբ, այլ իր դեմ վկայող բավարար փաստերի ճշմամբ: Նման մոտեցումն ունի խորը հոգևոր արմատ, ինչպես Նարեկացու աղոթքում է.

Իսկ եթե Աքար Քարմյանն ու Սավուղ Կիսյանը և Սիմոնյան Հուդան

Մեղան այս ասելով հանդերձ չարդարացան,

Վկայում եմ և ես իրավամբ, խոստովանելով, թե արդարացի էր
ճշմարտապես:

Զի նրանք, որ ակամա և բռնադատյալ են այդ խոսքն արտասանում,

Չունեն կատարյալ սեր, հետևապես՝ և փրկություն¹:

Զղջման և համագործակցության պարադիգմաների էությունը և կիրառման չափանիշները

Իհարկե զղջման իրավաբանական ասպեկտը չէր կարող ամբողջությամբ հենվել զղջման հոգևոր ընկալման վրա: Նշվածի համատեքստում էլ Օ Հիերը առանձնացնում էր զղջման երկու կատեգորիա՝ զղջման պարադիգմա (հարացույց) և համագործակցության պարադիգմա: Համագործակցության պարադիգմայի դեպքում կենտրոնանում ենք ոչ թե անձի հոգեվիճակի, այլ նրա հետհանցավոր վարքագծի վրա: Համագործակցության պարադիգմայի նպատակն է խրախուսել և պարզևատրել ամբաստանյալի վարքագիծը, եթե այն նպաստում է քրեական արդարադատության համակարգի արդյունավետ կառավարմանը, տուժածների վնասների վերականգնմանը: Զղջման պարադիգման պահանջում է հետաքննել ամբաստանյալի հոգեվիճակը, բացահայտել՝ արդյո՞ք ամբաստանյալը լիովին և ազատորեն ընդունում է հանցանքը կատարելը, արդյո՞ք ընդունում է պատիժը որպես հանցագործության համապատասխան հետևանք, արդյո՞ք ամբաստանյալը զղջում է արածի համար, արդյո՞ք ամբաստանյալը հավատարիմ է խոստափել ապագայում հանցագործություններ կատարելուց²:

Տեսական դաշտում զղջման և համագործակցության պարադիգմաների առանձնացումը կարևոր է, որպեսզի իրավապահ մարմինները, կախված հանցագործության ծանրության աստիճանից, որոշեն, թե որ մարտավարու-

¹ Գ. Նարեկացի, «Մառյան ողբերգության»: «ՄՀՄ գրատուն» հրատ., Եր., 2020 թ., էջ 148:

² M. O'Hear, Remorse, Cooperation, and "Acceptance of Responsibility": The Structure, Implementation, and Reform of Section 3E1.1 of the Federal Sentencing Guidelines. էջ 1511:

թյամբ և ինչպիսի խորությամբ են քննելու զղջման անկեղծությունը: Շեշտը դրվելու է հաստատման, թե՞ հերքման տեսության վրա, քանի որ համագործակցության պարադիգման ըստ էության իրենից ենթադրում է օրենսդրական մինիմալ պայմանների պահպանման պայմաններում ընդունել գործուն գղջալը, իսկ զղջման պարադիգման պահանջում է խորանալ զղջման անկեղծության, անձի ոչ միայն վարքի, այլև հոգեբանական ընկալումների, զղջման շարժառիթների մեջ: Թեև օրենսդիրը անկեղծ բառի փոխարեն ընտրել է գործուն բառը, ենթադրաբար որպեսզի հնարավոր լինի օրենսդրական չափորոշիչների սահմանմամբ հասնել դրա գործնական կիրառությանը, որպեսզի իրավակարգավորումը չվերածվի հիպոթետիկ կամ պրակտիկորեն չգործող կրոնական պատկերացման, այնուհանդերձ, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների դեպքում ավելի շուտ անհրաժեշտ է ապացուցել զղջման անկեղծությունը, քան դրա միայն գործուն լինելը: Այստեղ գործուն ասելով նկատի ունենք գործի փաստական հանգամանքների համապատասխանությունը օրենսդրական չափորոշիչներին՝ հանցանքն առաջին անգամ կատարած լինելը, մեղքը չվիճարկելը և այլն:

Պետք է խոստովանել, որ գործուն գղջալու ինստիտուտը հանրային ուշադրություն սկսեց գրավել վերջին փոփոխություններից հետո: Նախկին կարգավորումների պայմաններում իրավապահ մարմինների բեռնափաթեման նպատակով կիրառվող համագործակցության պարադիգման կարող էր համարվել հարգի պատճառ և առանձնապես հետաքրքրություն չէր առաջանա խորանալ զղջման անկեղծության մեջ, գնահատել ապագայում նոր հանցանքներ կատարելու հավանականությունը, քանի որ գործ ունեինք անձանց հետ, որանք կատարել էին ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքներ, և ենթադրյալ հանցանք կատարած անձանց հանրային վտանգավորությունը բարձր չէր: Այժմ կարող ենք գործ ունենալ անձանց հետ, որոնց հանրային վտանգավորությունը բարձր է ու անկախ նրանից, թե օրենսդրական նախաձեռնությունը ինչպես է հիմնավորվել, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների մասով զղջման պարադիգման, այսինքն զղջման անկեղծությունը գնահատելը նոր ու կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում: Նշվածի համատեքստում հարկ ենք համարում անդրադառնալ զղջման էությանը նաև լեզվական ու կրոնական տեսանկյունից:

Լեզվական և կրոնական ասպեկտները

Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում «զղջալ» բառը բացատրվում է իբրև ափսոսալ, ցավել, փոշմանել, երկրորդ իմաստով նաև մեղքերը խոստովանել, գործածված է նաև ներգործական նշանակությամբ. խոստովանանք արա, զղջա անցյալը, խոյս տուր գալիքից (Շեքսպիր)¹:

¹http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=29&dt=HY_HY&query=%D5%A6%D5%B2%D5%BB%D5%A1%D5%AC մոնսք՝ 08.04.2024:

Էդուարդ Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարան»-ում հայերենի «զղջալ» բառը նշված իմաստներից բացի բացատրվում է նաև ապաշավել և մեղքերը քավել իմաստներով, իսկ «ապաշխարել» բառը հետևյալ կերպ է բացատրում՝ գործած հանցանքի՝ մեղքի համար զղջալ, փոխաբերական առումով՝ նեղություն՝ չարչարանք կրել: Ըստ Հայկազյան բառարանի այն առաջացել է «ապա» (հետո) մասնիկից և «աշխարել»-ից, այսինքն՝ իբրև աշխարհից մեկուսացած: Աճառյանը «ապաշխարել»-ը իրանյան փոխառություն է համարում, որ նշանակում է՝ լալ արած հանցանքի համար: Մաշտոցն այդ բառով է թարգմանել ավետարանական «մեթանոյիա» հունարեն բառը, որը նշանակել է զղջալ արածի համար, ճանապարհները փոխել (Մատթեոս 3.2; 4.17): Հունարեն μετάνοια. բառը («մեթանոյիա»-ապաշխարություն) նաև նշանակում է «մտածողության, մտքի փոփոխություն»: Ըստ Տաթևացու՝ ապաշխարությունն իր մեջ ընդգրկում է սրտի զղջում, խոստովանություն և ապաշխարություն գործով, քանի որ երեք ձևով ենք մեղանչում,- գրում է նա,- խորհրդով, խոսքով և գործով, ուստի պետք է երեք ձևով էլ ապաշխարենք:

Առանց սրտաբուխ զղջման չի կարող լինել և ճշմարիտ ապաշխարություն: Զղջումը գործված մեղքից հրաժարվելն է. այն առաջ է գալիս հավատից: Զճմարիտ զղջումով և անկեղծ խոստովանությամբ ներվում է ամեն մեղք¹:

Ինչպես նկատում ենք բառի քերականական բացատրությունից, այն որոշ իմաստով համընկնում է օրենսդրական կարգավորման հետ. մեղքը խոստովանելը իրավաբանական իմաստով նշանակում է չվիճարկել իրեն մեղսագրվող արարքը, մեղքերը քավելը, այսինքն ապաշխարելը՝ հատուցել կամ հարթել վնասը:

Ի տարբերություն դատախազի, քահանայի գործերը հեշտ են, եթե նույնիսկ քահանան սխալմամբ մեղքերի թողություն տա, Աստված քննում է մարդկանց սրտերը և կարող է տեսնել, թե այդ զղջումը որքանով էր անկեղծ, մինչդեռ դատախազը, չունենալով մարդկանց սրտերը քննելու հնարավորություն, ստիպված է քննել գործի փաստական հանգամանքները: Այսպիսի պայմաններում թվում է, թե իրավակիրառ մշակույթում զղջման չափելի միջոցներ են պետք, մյուս կողմից ցանկացած կանոնի սահմանում պաշտպանների ձեռքին դառնալու է խաղաթուղթ՝ ուղղորդելու հանցավորների նախընտրելի վարքագիծ, որն իրականում կարող է աղերս չունենալ անկեղծ զղջման հետ:

Պատկերացնենք, որ հանցավորը, ով առաջին անգամ է հանցագործություն կատարում, տեսնելով տուժած անձին՝ գիտակցում է կատարվածի բնույթը և անկեղծ զղջում: Օրինակ, չլինելով հավատացյալ, սկսում է գնալ պատարագների, կալանավորված ժամանակ քահանայի հետ հանդիպումներ

¹ <https://surbzoravor.am/post/view/apashkharhutyun> մուտք՝ 08.04.2024:

է խնդրում, սկսում է ապրել հոգևոր կյանքով, իրեն մեղավոր է զգում կատարվածի համար: Նման մեկ նախադեպ բավական է, որ պաշտպաններն ուղղորդեն իրենց պաշտպանյալներին արհեստականորեն դրսևորել համանման վարք: Ուստի զոջման անկեղծությունը գնահատելիս պետք է սահմանել ոչ թե ընդհանուր չափորոշիչներ, այլ կոնկրետ գործի հանգամանքներից վեր հանել զոջման անկեղծությունը վկայող փաստական տվյալներ, միաժամանակ պատշաճ իրավական մշակույթի ձևավորմամբ պետք է իրավապահ մարմիններին զերծ պահել օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման «մոլուցքից», քանի որ անձանց հոգեվիճակները և զոջման պատճառները միատեսակ չեն կարող լինել:

Քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նախկինում սույն հոդվածով նախատեսված հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատված անձը չի կարող նույն հիմքով կրկին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Մոտեցումը խիստ արդարացված է, քանզի նույնիսկ Աստված անվերջ ներողամիտ չէ.

Որովհետև նրանք, ովքեր հեռացել են աշխարհիկ պղծությունից

Մեր տեր Հիսուս քրիստոսի մասին ունեցած գիտությամբ,

Բայց դարձյալ դրանց մեջ թաթախվելով պարտվել են,

Նրանց վախճանը ավելի վատ կլինի քան նախկինում:

Պետրոս 2:20

Այսպիսի իրավական կարգավորման պայմաններում համագործակցության պարադիգման զիջում է իր դերը զոջման պարադիգմային: Մեթանոյա բառը, որն ըստ Մաշտոցի թարգմանության նշանակում է ապաշխարություն, իսկ հունարենից բառացի թարգմանվում է մտածողության, մտքի փոփոխություն, ձեռք է բերում առանձնակի նշանակություն անձի զոջման պատճառները վեր հանելու համար, որից էլ կարելի է եզրահանգել (թեև միշտ սխալվելու հավանականությամբ, ինչպես բնորոշ է ցանկացած ենթադրության), որ անձն ապագայում նոր հանցանք չի կատարի: Այսինքն իրավակիրառը յուրաքանչյուր անգամ գործուն զոջալու հիմքով անձին պատասխանատվությունից ազատելիս պետք է պատշաճ պատճառաբանի, թե ինչպիսի հանգամանքներ են հիմք հանդիսացել ենթադրելու, որ անձն ունի մտածողության ու մտքի փոփոխություն, որը հիմք է հանդիսացել ենթադրելու, որ զոջումն անկեղծ է և անձն ապագայում նոր հանցանք չի կատարի:

Անկեղծ զոջումը որպես հոգեբանական պրոցես հնարավոր է այն դեպքում, երբ հանցավորը զուրկ չէ ապրումակցման և այլասիրության կարողությունից, որը կարող է դրսևորվել նաև հանցանքը կատարելուց հետո:

Զոջման հոգեբանական ասպեկտը և դրա շարժառիթների բացահայտման կարևորությունը

«Երբեք մի՛ հարցրու, թե ում մահն է գուժում զանգը. քո՛ մահն է գուժում» նախադասությունն անգլալեզու գրականության ամենահայտնի տողերից է:

Ջոն Դոնի տեսանկյունն արտահայտում է ապրումակցման և հոգատարության միջև կապը. ուրիշի ցավը քո սեփական ցավն է:

Ապրումակցումն ուսումնասիրող գիտնական Մարտին Հոֆմանը պնդում է, որ բարոյականության արմատներն անհրաժեշտ է փնտրել ապրումակցման մեջ, քանի որ հնարավոր զոհի (վշտի, վտանգի կամ կարիքի մեջ գտնվող մարդու) հետ նույնականացումն ու նրա վիշտը կիսելն է դրդում մարդուն օգնելու կարիքավորներին: Ըստ Հոֆմանի՝ բացի ապրումակցման և այլասիրության այս անմիջական կապից, որ դրսևորվում է միջանձնային հարաբերություններում, նույն այդ ապրումակցման կարողությունը՝ քեզ ուրիշի տեղում պատկերացնելն է դրդում մարդկանց հետևել որոշակի բարոյական սկզբունքների: Ապրումակցումն ընկած է տարաբնույթ բարոյական դատողությունների ու արարքների հիմքում: Դրանցից մեկը «ապրումակից զայրույթն» է, որը Ջոն Սթյուարտ Միլը բնութագրում է որպես «վրեժխնդրության բնական զգացում, որն առաջ է գալիս ինտելեկտի և համակրանքի ազդեցությամբ և ուղղված է այն ամենին, ինչը վիրավորում է մեզ՝ այլ մարդկանց վիրավորելու միջոցով»: Միլն այս մարդկանց անվանում է «արդարության պահապաններ»: Մեկ այլ օրինակ, որում ապրումակցումը մղում է բարոյական արարքի, այն դեպքերն են, երբ կողմնակի անձը փորձում է միջամտել՝ պաշտպանելով զոհին. սոցիալական գիտափորձերի արդյունքները ցույց են տալիս, որ որքան մեծ է ականատեսի ապրումակցումը, այնքան մեծ է հավանականությունը, որ նա կմիջամտի¹: Ապրումակից զայրույթը պարզելը հատկապես կարևոր է այնպիսի հանցանքներում գործուն զղջալը բացահայտելու համար, ինչպիսիք են անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ այլ անձի պաշտպանելու դեպքում, հակաիրավական ոտնձգություն կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը՝ սահմանազանցման դեպքում և այլն:

Դենիել Գոուլմանն իր հուզական ինտելեկտ աշխատությունում անդրադարձել է ապրումակցման կարևորությանը՝ այն ներկայացնելով առանձին տեսակի հանցանքներ կատարած անձանց հոգեվերլուծության համատեքստում:

Գոուլմանը վերլուծում է Էրիկ Էքլորդի հոգեվիճակն այսպես. լինելով Թոնյա Հարդինգի թիկնապահը, Էքլորդը ավագակային հարձակում էր կազմակերպել Նենսի Քերիգանի դեմ, ով 1994 թ. կանանց գեղասահքի Օլիմպիական ոսկու համար մղվող պայքարում Թոնյայի գլխավոր մրցակիցն էր: Հարձակման ժամանակ վնասել էին Քերիգանի ծունկը՝ զրկելով նրան վճռորոշ ամիսներին մարզվելու հնարավորությունից: Սակայն տեսնելով արտասովոր Քերիգանին հեռուստատեսությամբ՝ Էքլորդը հանկարծակի զղջման զգացումով էր

¹ Hoffman, M. "Empathy, Social Cognition, and Moral Action" in W. Kurtines and J. Gerwitz, eds., *Moral Behavior and Development: Advances in Theory, Research, and Applications* /New York: John Wiley and Sons, 1984/.

համակվել և փնտրել էր մեկին, որի առաջ կբացահայտեր իր գաղտնիքը: Սա հիմք էր հանդիսացել հաջորդող մի շարք իրադարձությունների համար, որոնց արդյունքում հարձակում իրականացնողները ձերբակալվել էին: Այսպիսին է ապրումակցման ուժը: Սակայն, դրանից, որպես կանոն և դժբախտաբար զուրկ են բոլոր նրանք, ովքեր գործում են ամենազարհուրելի հանցանքները: Բռնաբարոյները, մանկապիղծներն ու ընտանեկան բռնություն իրականացնողներն ունեն ընդհանուր հոգեբանական ճեղքվածք. նրանք անկարող են ապրումակցելու:

Իրենց զոհերի ցավն զգալու այս անկարողությունը թույլ է տալիս նրանց ինքնախաբեությամբ զբաղվել՝ խրախուսելով սեփական հանցանքները: Բռնաբարոյներին բնորոշ ստերից են՝ «Կանայք, իրականում, ցանկանում են բռնաբարվել» կամ «Եթե կինը դիմադրում է, ապա ընդամենը անձեռնմխելիություն է խաղում», մանկապիղծներն իրենց համոզում են հետևյալ կերպ՝ «Ես չեմ վնասում երեխային, ընդամենը սեր եմ արտահայտում» կամ «Սա պարզապես սիրո մեկ ուրիշ ձև է», ֆիզիկական բռնություն կիրառող ծնողները պնդում են՝ «Սա ընդամենը խիստ դաստիարակություն է»:

Շատ անհույս է ապրումակցման զգացում առաջացնել հանցագործների մեկ ուրիշ խմբի ներկայացուցիչների՝ փսիխոպաթների մոտ: Փսիխոպաթները (կամ հոգեպաթները) տխրահոչակ կերպով օժտված են մարդկանց՝ իրենց հանդեպ դրական տրամադրելու ընդունակությամբ և, միևնույն ժամանակ, խղճի խայթի միանգամայն բացակայությամբ, նույնիսկ երբ խոսքը վերաբերում է ամենադաժան և սառնասիրտ արարքներին: Հոգեպաթիան՝ որևէ տեսակի ապրումակցում կամ կարեկցանք, կամ գոնե խղճի խայթ զգալու անընդունակությունը, ամենամտահոգիչ հուզական արատներից մեկն է: Հոգեպաթի սառնասրտության հիմքում, ըստ երևույթին, ընկած է մակերեսային հուզական կապերից ավելին որևէ բան ստեղծելու անընդունակությունը: Հնարավոր է, որ հանցանքի է վերաճում մարդկանց ահ ներշնչելու անառողջ հուզական հմտությունը, որը կենսական կարևորություն ունի բռնություններով լի բնակավայրերում գոյատևելու համար, որտեղ ավելորդ ապրումակցումը կարող է հակառակ ազդեցությունն ունենալ: Ապրումակցման այսօրինակ բացակայության ամենաաղետաբեր ձևերից մեկը բացահայտվել է բռնարար ամուսինների հետազոտության ժամանակ: Հետազոտության արդյունքում դուրս է բերվել ֆիզիոլոգիական այն անոմալիան, որը բնորոշ է դաժանագույն բռնարար ամուսիններից շատերին, ովքեր կանոնավոր կերպով ծեծի են ենթարկում իրենց կանանց կամ սպառնում դանակով ու զենքով: Այս սառնասիրտ բռնարար ամուսինները տարբերվում են իրենց կանանց ծեծի ենթարկող տղամարդկանց նմանությունից: Նախևառաջ՝ նրանք շատ ավելի հաճախ են բռնություն կիրառում նաև ամուսնությունից դուրս՝ ծեծկռտուքի բռնվելով բարերում և վիճելով գործընկերների ու ընտանիքի այլ անդամների հետ: Եվ մինչդեռ բռնարար

ամուսիններից շատերը բռնություն են կիրառում իրենց կանանց նկատմամբ իմպուլսիվ կերպով՝ մերժված, լքված լինելու վախի կամ խանդի հողի վրա, այս հաշվենկատ բռնարարները ծեծի են ենթարկում իրենց կանանց, ըստ էության, առանց որևէ պատճառի և սկսելուն պես, ոչինչ ունակ չէ զսպելու նրանց գործողությունները: Ինչպես պնդում է Հեյրը, հենց այն պատճառով, որ ցավի հեռանկարը տագնապ չի հարուցում, փսիխոպաթենրին չի հուզում այս կամ այն արարքի արդյունքում իրենց սպասվող պատիժը: Եվ քանի որ անձամբ իրենք զուրկ են վախի զգացումից, նրանք ունակ չեն հասկանալու նաև իրենց զոհերի վախը կամ ցավը, հետևաբար՝ ապրումակցել կամ կարեկցել նրանց¹:

Այսօրինակ հետազոտությունները հատկապես կարևորություն են ձեռք բերում ընտանիքում բռնության դեպքերով գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու դեպքում: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ անկախ քրեական հայց ներկայացնելուց կամ քրեական հայցից հրաժարվելուց՝ դատախազի նախաձեռնությամբ քրեական հետապնդումն իրականացվում է հանրային կարգով ընտանիքում բռնության հատկանիշներով հանցանքներով: ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկային և բնակչության մտածողությանը մինչև քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունումը խորթ չէին այն իրավիճակները, երբ կանայք ընտանիքում բռնության դեպքերով դիմում էին ոստիկանություն, սակայն հետագայում տարաբնույթ պատճառներով՝ ֆինանսական կախվածություն, երեխաների խնամք, հարազատների ճնշում, հետ էին վերցնում բողոքը և վարույթը կարճվում էր բողոքի բացակայության հիմքով:

Մասնավոր մեղադրանքի նոր մոդելի ընդունման պայմաններում, մինչև դրա օրինական ուժի մեջ մտնելը, իրավակիրառ պրակտիկայում միտում է նկատվում կնոջ բողոքի բացակայության պայմաններում վարույթը կարճել գործուն զղջալու հիմքով, քանի որ բողոքի բացակայությունը՝ հատկապես ընտանիքում բռնության հատկանիշների առկայության պայմաններում, չի կարող հաշվի առնվել և սա, չնայած այն հանգամանքին, որ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1.2-րդ մասով նախատեսված են մի շարք հանցագործություններ, որոնց վրա չի տարածվում գործուն զղջալու կարգավորումը, այդ թվում 196-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը պատասխանատվություն է սահմանում հանցավորից նյութական կամ այլ կախվածության մեջ գտնվողի նկատմամբ գործադրված ֆիզիկական ուժեղ ցավի կամ հոգեկան ուժեղ տառապանքի համար: Նկատի ունենալով, որ իրավապահ մարմինների կողմից գործուն զղջալու մասին նորմը կիրառելը կարող է հետապնդել բացառապես ծանրաբեռնվածության բեռնաթափման նպատակ, գտնում ենք, որ բռնարար ամուսինների վարքագիծը պետք է դարձվի առանձին ուսում-

¹ Գոուլման Դ., Հուզական ինտելեկտ: «Զանգակ» հրատ., Եր., 2020, էջեր 161-166:

նասիրության առարկա՝ հնարավորինս վեր հանելով բռնի վարքի պատճառները՝ հասկանալու համար ապագայում այդ վարքն ուղղելի դարձնելու հնարավորությունները:

Նկատենք, որ 81-րդ հոդվածի 1.2-րդ մասում ներառված չեն այնպիսի հանցանքներ, ինչպիսիք են սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցանքները, մինչդեռ Հոֆմանի գիտական հետազոտությամբ ցույց տվեցինք, որ նման հանցագործություններ կատարող անձինք զուրկ են ապրումակցման կարողությունից, իսկ գործուն զոջալը հուզական և հոգևոր վիճակ է, որին հնարավոր է հասնել դիմացինի ցավը զգալու կամ գոնե հասկանալու ճանապարհով:

Ուշագրավ է նաև, որ 81-րդ հոդվածի 1.2-րդ մասում թեև արդարացիորեն նախատեսվել է Օրենսգրքի 188-րդ հոդվածը՝ մարդու թրաֆիքինգը կամ շահագործումը, որի դեպքում չի կարող կիրառվել գործուն զոջալը, սակայն տարօրինակ կերպով բաց է թողնվել 189-րդ հոդվածը՝ երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը, որն ավելի ծանր հանցագործություն է: Քրեական օրենսգիրքը չի սահմանում երեխա հասկացությունը, հետևաբար հատկապես սեռական շահագործման կամ թրաֆիքինգի դեպքերում անհրաժեշտ է հղում կատարել միջազգային իրավական ակտերին, այս դեպքում՝ «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիային (Լանզարոտեի կոնվենցիա), որի 3-րդ հոդվածի համաձայն երեխա հասկացությունը մեկնաբանվում է որպես 18 տարին չլրացած անձ¹:

Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1.3-րդ մասը սահմանում է, որ եթե հանցագործությունից տուժողը 14 տարին չլրացած անձ է կամ հոգեկան առողջության խնդիրների կամ մտավոր զարգացման մեջ հետ մնալու հետևանքով լրիվ կամ մասնակիորեն զրկված է իր դեմ ուղղված հանցագործության բնույթն ու հետևանքները գիտակցելու կամ իր վարքագիծը ղեկավարելու հնարավորությունից, ապա նրա դեմ ուղղված հանցանք կատարած անձը նշված հոդվածի 1.1-ին մասով նախատեսված հիմքով չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Կարծում ենք, որ այստեղ տեղի է ունեցել տեխնիկական վրիպակ: Օրենսդիր մարմինը ուշադրություն չի դարձրել այն հանգամանքներին, որ որպես երեխա պետք է դիտարկել մինչև 18 տարեկան անձանց, իսկ Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անօգնական վիճակը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես հոգեկան, այնպես էլ ֆիզիկական վիճակով: Հետևաբար Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածը չի նախա-

¹ «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա:

տեսվել 81-րդ հոդվածի 1.2 մասում, ենթադրելով, որ 1.3 մասը լուծում է այդ հարցը, որպիսի պայմաններում 15-17 տարեկան անչափահասների, ինչպես նաև ֆիզիկական վիճակով պայմանավորված անօգնական վիճակում գտնվող անձանց նկատմամբ տեղի ունեցող թրաֆիքինգի դեպքում օրենսդրական արգելքի բացակայության պայմաններում, ստացվում է, որ կարող է կիրառվել գործուն զոջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու կարգավորումը: Թեև ինստիտուտը հայեցողական է և բարեխղճության դեպքում չի գործարկվի, այդուհանդերձ որոշակի վտանգներ է պարունակում և ստացվում է, որ այն իրավապահ մարմինը, որն այսպիսի հանցագործության մասով կիրառի գործուն զոջալը՝ օրենսդրական արգելքի բացակայության պայմաններում ձևական իմաստով օրենք խախտած չի լինի:

Քննարկվեցին իրավիճակներ, որոնց դեպքում վտանգավոր է գործուն զոջալը կիրառելը, սակայն հարկ է նկատել, որ որոշ իրադրություններում ընդհուպ մշակութային մտածողությունը կարող է հանգեցնել ինստիտուտը անհարկի չկիրառելուն:

Էմորի համալսարանի իրավունքի և հոգեվերլուծության պրոֆեսոր Մարթա Գրեյս Դունկանը քրեական իրավունքը բացատրելու համար օգտագործում է գրականություն և հոգեվերլուծություն: Նրա աշխատությունը նվիրված է անչափահասների կողմից կատարված հանցանքների ուսումնասիրությանը, որոնցից մեծ մասի վերաբերությամբ դատարանը չի կիրառել զոջման հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու իրավակարգավորումը տարբեր հիմնավորումներով:

Դունկանը, վերլուծելով Աստվածաշունչը, գրականության և ֆիլմերի որոշ դրվագներ, ցույց է տալիս, որ հասարակության մեջ արմատացած է օրինակ քնի վերաբերյալ բացասական կարծրատիպ:

Եվ եկավ աշակերտների մոտ ու նրանց քնած գտավ:

Պետրոսին ասաց.«Այդպես, մեկ ժամ էլ՝ չկարողացաք ինձ

հետ արթուն մնալ: Արթո՛ւն կացեք ու աղոթե՛ք, որպեսզի

փորձության մեջ չընկնեք. հոգին հոժար է բայց մարմինը՝ տկար»

Մատթեոս 26:40

«Ամեն ինչ Եվայի մասին» ֆիլմում դրամատուրգիայի ցինիկ քննադատ Էդիսոն Դեյվիթը նկատում է, որ Եվան պատրաստվում է քնել և ասում է. «Դուք հիմա կարող էիք քնել, չէ՞: . . . Իսկական մարդասպանի նշան»:

Քունն ըստ գեղարվեստական գրականության մեկնաբանվում է անխղճության դրսևորում, սակայն Դունկանը խնդիրն ուսումնասիրել է հոգեբանական մակարդակում և ցույց է տալիս, որ իրականում դա կարող է լինել փախուստ իրավիճակից: Դունկանի հետազոտությունը կենտրոնացած էր դեպի խնդրի հոգեբանական ասպեկտը, նա ցույց է տալիս, որ անչափահասները կարող են

սկզբում չզղջալ, սակայն մասնագետներն ասում են, որ նրանք այնուամենայնիվ կարող են հասնել դրան¹:

Գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու հայեցողությունը թողնված է իրավակիրառին, դատահոգեբանական փորձաքննություն նշանակելու պարտավորություն առկա չէ, սակայն հոգեբանական մոտեցումները հաշվի առնելը շատ կարևոր է բացահայտելու համար զղջման իրական շարժառիթները: Քննիչը, դատախազը և դատավորը մասնագիտական տեսանկյունից չպետք է սահմանափակվեն անձին պարզունակ շարադրանքով հետևյալ հարցը տալով. դուք զղջու՞մ եք կատարվածի համար: Նրանք պետք է մշակեն հարցաքննության որոշակի մարտավարություն՝ բացահայտելու համար ոչ միայն գործի չոր փաստական հանգամանքները, այլև հուզական վիճակը, որն ուղեկցել է անձին հանցանքը կատարելու պահին կամ դրանից հետո, ինչպիսի հանգամանքներ են հանգեցրել հուզական վիճակի և արարքի հանդեպ ունեցած վերաբերմունքի փոփոխությանը:

Գրագետ իրավակիրառ մշակույթի ձևավորումը կարևոր է, որպեսզի իրավապահները խուսափեն երկու հնարավոր ծայրահեղությունների դիմելուց. կա՛մ մեխանիկորեն, նվազագույն պայմանների պահպանմամբ կիրառեն գործուն զղջալու մասին նորմը՝ թեթևացնելով վարույթի ծանրաբեռնվածությունը, կա՛մ առհասարակ խուսափեն այն կիրառելուց, հատկապես երբ անձի վարքում սկզբնական շրջանում բացակայել է համագործակցության պատրաստակամությունը:

Այսպես՝ մեղսունակությունը չբացառող հոգեկան հուզմունքի վիճակում հանցագործություն կատարելիս անձը կարող է սկզբնական վրեժի, խանդի, ցասումի հուզական վիճակում լինել, որը չի կարող բացառել, որ այն հաղթահարելուց հետո նա կարող է ապրել անկեղծ և խորը զղջում, միայն թե գործի փաստական հանգամանքներում պետք է երևան այն բացառիկ գործոնները, որոնք կստիպեն հավատալ զղջման անկեղծությանը: Հետևաբար զղջման առկայությունը որոշելիս անհրաժեշտ է առաջնորդվել արարքի բնույթը գիտակցելու պահով: Օրինակ՝ մեղադրյալն իրեն հայիոյաժ տուժողին հանկարծակի ծագած անուղղակի դիտավորությամբ սպանել է ընտանիքի պատիվը բարձր պահելու համար և չի գիտակցում (նկատի չունենք արարքի քրեական հակաիրավականությունը գիտակցելը, այլ բարոյական գիտակցումը) իր արարքի սխալ լինելը, ընդհակառակը՝ դա համարում է պատվի հարց, սակայն տուժողի մոր հետ առերեսումը և սզակիր մոր կերպարը տեսնելը կարող է ստիպել նրան վերաբժնորել իր գործողությունները, ուստի զղջման մասին խոսելիս կարևոր չէ, թե երբ է դա տեղի ունեցել, այլ այն, թե ինչ հանգամանք է ազդել անձի կողմից իր արարքի վերաբժնորման վրա:

¹ Duncan, M.G. Emory University School of law, SO YOUNG AND SO UNTENDER. Remorseless Children and the Expectations of the Law, էջեր 30- 36:

Հետևաբար, հետհանցավոր վարքագիծ ասելով չպետք է նկատի ունենալ միայն կոնկրետ արարքին ուղեկցող կամ անմիջապես հաջորդող վարքագիծը: Բարոյական տեսանկյունից արարքի սխալ լինելը գիտակցելու պահից դրսևորած հետհանցավոր վարքագիծը կարող է հաշվի առնվել զղջման անկեղծությունը գնահատելիս:

Քրեական օրենսգրքի 28-րդ հոդվածը սահմանում է անձի պատասխանատվությունը, երբ առկա է ընկալման սխալ արարքի փաստական հանգամանքների մեջ: Զղջման շարժառիթի բացահայտումը կարևոր է նաև այս համատեքստում: Հոդվածի 6-րդ մասով սահմանվում է. «Եթե անձի դիտավորության մեջ ընդգրկվածից բացի, առաջանում են նաև այլ հետևանքներ, ապա անձն այդ հետևանքների համար քրեական պատասխանատվության է ենթարկվում միայն այն դեպքում, երբ դրանց նկատմամբ առկա է անզգուշություն»: Քննարկենք 191-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված արարքը՝ մարդուն առևանգելը, որն անզգուշությամբ առաջացրել է հանցագործությունից տուժած անձի մահ կամ առողջությանը ծանր վնասի պատճառում կամ այլ ծանր հետևանք: Օրինակ՝ ամուսնության նպատակով կնոջ առևանգումը, որը խորթ չէ հայկական մշակույթին և առանձին տարածաշրջաններում, թեև հազվադեպ, սակայն մեր օրերում էլ կարող է դեռ հանդիպել: Հնարավոր է, որ այս հանցակազմում անձը զղջա միայն չնախատեսված հետևանքն անզգուշությամբ թույլ տալու համար:

Զղջման շարժառիթները շատ տարբեր կարող են լինել. երբեմն հանցանք կատարած անձինք կարող են փշրված թվալ, ճնշված սարսափելի գիտակցությամբ, թե ինչ են արել իրենց կյանքի հետ: Օրենքը չի կարող մշտապես տարբերել այս տեսակ զղջումը բուն հանցագործության համար ափսոսանքից: Մեղադրյալը կարող է զղջալ, քանի որ հանցանք կատարելու պատճառով ստիպված է կրել պատիժ և տառապանքներ, կարող է զղջալ կոնկրետ այդ տեսակի հանցագործություն կատարելու համար, օրինակ գողությունը վերաճել է կողոպուտի և տուժողը ստացել է մարմնական վնասվածք: Անձը, ով միայն գողանալու նպատակ ուներ, կարող է խորապես զղջալ կամա թե սկամա մարմնական վնասվածք պատճառելու համար կամ պարզել, որ գողություն է կատարել պատերազմում զոհվածի ընտանիքից և խորապես զղջա արարքի համար՝ պայմանավորված տուժողի՝ իր համար կարևորություն ունենալու հանգամանքով, սակայն իրականում չզղջա կոնկրետ սկզբնական նպատակ համարվող հանցագործության համար: Զղջման այսօրինակ դրսևորումները պետք է հաշվի առնվեն քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի համատեքստում՝ իբրև պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք, սակայն չեն կարող որակվել իբրև գործուն զղջալ, քանի որ մտածողության փոփոխություն առհասարակ դեպի հանցավոր վարքագիծն առկա չէ:

Արդյո՞ք մեղսագրվող արարքը չվիճարկելը գործուն զղջալու ինստիտուտի կիրառման բացարձակ պայման է

Ինչպե՞ս է պետք վարվել այն իրավիճակներում, երբ անձն ընդունում է իր կողմից հանցավոր արարքի կատարումը, սակայն ոչ այն որակումը, որը տվել են իրավապահ մարմինները: Կարո՞ղ է արդյոք վիճարկվել հոդվածի առանձին մաս կամ դիտավորության ձև կամ ծանրացնող հանգամանքի առկայություն, իդեալական համակցության դեպքում հանցանքներից որևէ մեկի անհարկի վերագրումը: Այլ խոսքով տեղի է ունենում մեղքի մասնակի ընդունում:

Փորձենք զուգահեռներ անցկացնել համաձայնեցման վարույթի հետ: Քրեական դատավարության օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը բավարարում է համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին միջնորդությունը, եթե մեղադրյալը համաձայն է իրեն մեղսագրվող արարքին: ԵԿԴ/0209/01/10 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ դատական քննության արագացված կարգ կիրառվում է այն դեպքում, երբ մեղադրյալը կամ ամբաստանյալը համաձայն է կատարված արարքի փաստական հանգամանքների, մեղքի ձևի, շարժառիթների, արարքի իրավական գնահատականի, ինչպես նաև պատճառված վնասի բնույթի ու չափի վերաբերյալ մեղադրական եզրակացության մեջ առկա ենթադրության հետ: Նշենք, որ համաձայնեցման վարույթը դատաքննության արագացված կարգի գենետիկական շարունակությունն էր, որը որոշ առանձնահատկություններով տեղ գտավ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում: Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցողական լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույցում, հղում կատարելով Վճռաբեկ դատարանի մեջբերված որոշմանը, միաժամանակ նշվում է, որ թեև քրեական դատավարության օրենսգրքն ուղղակիորեն չի նախատեսում, սակայն համաձայնության մասին արձանագրության բովանդակությունից բխում է, որ կողմերը կարող են բանակցել նաև մեղադրյալին մեղսագրված արարքին տրված իրավական գնահատականի շուրջ: Ամեն դեպքում, համաձայնեցված իրավական գնահատականը չի կարող ակնհայտորեն չհամապատասխանել մեղադրանքի փաստական հանգամանքներին, քանի որ այդ դեպքում դատարանը չի ընդունի համաձայնության մասին արձանագրությունը¹: Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե որքանով է մեղքի ձևի, շարժառիթների ընդունման ամբողջականության պահանջը վերաբերելի գործուն զղջալու դեպքում մեղքի ընդունմանը, և եթե համաձայնեցման վարույթի

¹ Դուկայան Հ., Մելքոնյան Դ., Նիկողոսյան Ա., ՀՀ քր. դատ. նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ., էջեր 581-582:

շրջանակներում կողմերը կարող են արարքի որակումը քննարկել միմյանց հետ, արդյո՞ք գործուն զղջալու դեպքում ևս այն չպետք է թույլատրելի լինի: Մեղքի ձևի, շարժառիթների, տրված իրավական գնահատականի հետ համաձայն լինելը համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում կարևոր է, քանի որ այս վարույթով հիմնական դատալսումների փուլը բաց է թողնվում և ապացույցների հետազոտություն տեղի չի ունենում, ինչն էլ հանգեցնում է նրան, որ տրված իրավական գնահատականի համապատասխանությունը գործի փաստական հանգամանքներին հետազայում չի կարող բողոքարկվել: Գործուն զղջալու դեպքում ապացույցների հետազոտման արգելք չկա, հետևաբար այդ հարցը կարող է քննության առարկա դարձվել քրեական վարույթի կամ գործի ցանկացած փուլում: Ուստի իրեն մեղսագրված արարքի ընդունումն այս դեպքում չպետք է հասկանալ բացարձակ իմաստով՝ հատկապես դատաքննության փուլում դատավորի կողմից կիրառվելու դեպքում:

Հետևաբար, թեև կարևոր է, որ անձն ընդունի իր մեղքը, սակայն կարծում ենք՝ պարտադիր չէ, որ նա համաձայն լինի մեղքի ձևի, հանցագործության շարժառիթների հետ կապված վերագրումներին ամբողջությամբ: Նա կարող է նույնիսկ ապացույցների թույլատրելիությունը վիճարկել, քանի որ գործուն զղջալը չպետք է վերածել այնպիսի առևտրային իրավահարաբերության, ինչպիսին համաձայնեցման կամ համագործակցության վարույթն է, որտեղ կարևոր է մեղքի ընդունումն իր բոլոր ձևերով և այլ հանցագործության բացահայտմանն աջակցելը՝ որպես խրախուսանք ստանալով ավելի մեղմ պատիժ:

Վերջին դիտարկման օրինակ է Վարդան Պետրոսյանի մասնակցությամբ ավտովթարի դեպքը, երբ վերջինս զղջում էր կատարվածի համար, պատրաստ էր օրենքով սահմանված պատիժը կրել, սակայն վիճարկում էր առանձին ապացույցների թույլատրելիությունը, ցանկանում էր հասնել արդար դատաքննության¹:

Նման մոտեցումը կարող է ընդունելի չլինել, որովհետև զղջալ բառի բառարանային բացատրությունը, գրականության մեջ առկա մոտեցումները տպավորություն են ստեղծում, որ անձը, ով իրականում զղջում է, ոչ միայն պետք է պատրաստ լինի պատժի կրմանը, այլև մեղքն ընդունի իր բոլոր վերագրումներով: Դուրեկանն իր աշխատությամբ մեջբերում էր Ֆրոյդի այն տեսությունը, որ երբեմն մեղքի զգացումը նախորդում է հանցանքի կատարմանը²: Մեղքի զգացումով համակված մարդիկ կարող են հանցանք կատարել, քանի որ ձգտում են տառապանքի և պատժի: Դուստոնսկին հավանաբար գործած հանցանքի համար անպայման պատիժ կրելու մեղքի

¹ Պետրոսյան Վ., «Իմ կիսատ թողած երգը», <https://www.youtube.com/watch?v=sSCoLNN-a6Y> մուտք՝ 08.04.2024:

² Duncan, M.G. Նույն աշխատությունը: Էջ 92:

զգացումը նկատի ուներ, երբ գրում էր հետևյալ միտքը. «Ես վախենում եմ միայն իմ տառապանքներին արժանի չլինելուց»: Այս միտքը անտարբեր չի թողել նույնիսկ համակենտրոնացման ճամբարի դժոխքը հաղթահարած հայտնի հոգեթերապևտ Վիկտոր Ֆրանկլին¹: Սակայն Հարկ ենք համարում բերել աստվածաշնչյան ամենահայտնի օրինակը, ևս մեկ անգամ ընդգծելով, որ պարտադիր չէ, որ զղջումն ուղեկցվի անհաղթահարելի մեղքի զգացումով և տառապանքով, որպեսզի համարվի անկեղծ. Հուդան իր դավաճանության համար զղջաց, ապրեց այդ կեղեքող մեղքի զգացումը և ինքնասպան եղավ՝ այդպես էլ ներման չարժանանալով, քանի որ ընտրեց ինքնասպանության ճանապարհը, մինչդեռ Պետրոսը Հուդայից իմաստուն եղավ, նա լաց եղավ, խոստովանեց և խաղաղություն գտավ²:

Կոռուպցիոն բնույթի հանցանքներով գործուն զղջալը կիրառելու հնարավորության իրավական և բարոյական կողմը

Հոգեբանական տեսանկյունից ուշադրության են արժան շահադիտական դրդումներով, նախապես նախապատրաստության փուլ ունեցող հանցանքները: Մարդը չի կարող մեկ ամիս հանցագործություն պլանավորել և մեկ օրում միայն բռնվելուց հետո անկեղծ զղջալ:

Կան հանցատեսակներ, որոնք պահանջում են հատուկ որակներ, օրինակ խարդախությունը, կոռուպցիոն բնույթի հանցագործությունները: Եթե առաջնորդվելու լինենք բացառապես նպատակահարմարության տեսությամբ, երբեմն կոռուպցիոն բնույթի հանցագործությունները քննելիս նպատակահարմար կարող է լինել կիրառել գործուն զղջալու հիմքով պատասխանատվությունից ազատելը ոչ թե բուն զղջման, այլ վերը քննարկված համագործակցության պարադիգմայի հիմքով, որի նպատակը բացառապես պետությանը պատճառված վնասների վերականգնումն է: Մանավանդ, որ 81-րդ հոդվածի 1.2 մասով սահմանված արգելք չկա: Սա լավագույն մոտեցումը չէ և կարող է կիրառվել ոչ թե որպես պետության հիմնական քաղաքականություն, այլ բացառապես այն իրավիճակներում, երբ ընտրությունը վատի ու վատագույնի միջև է: Հիմնավորումը, որ ծայրահեղ դեպքում կարելի է նման հանցագործություններում գործուն զղջալը կիրառելիս առաջնորդվել համագործակցության պարադիգմայով, հետևյալն է. եթե անձը հանցանքը կատարել է որպես պաշտոնատար անձ և պաշտոնից զրկվել է, հայտնվել մեղադրյալի կարգավիճակում, մեղքն ընդունում է և ոչ արդարացնող հիմքով վարույթի կարճումից հետո չի կարող պաշտոն զբաղեցնել, ապա նրա հանրային վտանգավորությունն այլևս չեզոքացված է, եթե նույնիսկ նա չի ապրում իրական և խորը զղջում:

¹ Ֆրանկլ Վ., Կյանքին ասել այդ: «Գրատուն» հրատ., Երևան 2022 թ., էջ 98:

² Matthew 26:75. According to The Interpreter's Bible, Peter "was wiser than Judas; he wept, made confession, and found peace. ... He became a 'rock' in very fact". 7 The Interpreter's Bible 590 (1979). Մեջբերումն ըստ Duncan, M.G. Նույն աշխատությունը: էջ 94:

Հայաստանի Հանրապետությունը չպետք է վերածվի մի պետության, որտեղ սոցիալական ծայրահեղ պայմանների, սխալ միջավայրում մեծանալու կամ հուզական վիճակով պայմանավորված կամ զորամասերում պարբերաբար ճնշումների և ծաղրի ենթարկվող զինվորների կողմից կատարված հանցանքները պատժվում են ամենայն խստությամբ, իսկ սառնասիրտ և հաշվենկատ հանցանք կատարած անձինք, ովքեր ոտնձգում են կայուն պետականություն ունենալու դեմ, ազատվեն պատասխանատվությունից գործուն գղջալու հիմքով: Ոչ գրագետ բալանսի պահպանումը նպատակահարմարության և արժեքների միջև, եթե նույնիսկ այն հետապնդում է պետական շահի նպատակ, կարող է քայքայել հասարակության վստահությունը իրավապահ համակարգի ու պետության հանդեպ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ գործուն զղջալու հիմքով անձինք երեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքի կիրառման պարագայում անհրաժեշտ է տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել Օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին և 1.1-ին մասերի նկատմամբ: Ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների դեպքում զղջման հանգամանքի ապացուցման մեթոդաբանությունն ընտրելիս առաջնորդվել հաստատման տեսությամբ և համագործակցության պարադիգմայով, որոնց էությունը բացահայտվել է հոդվածում, իսկ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների դեպքում առաջնորդվել Ֆալսիֆիկացիայի սկզբունքով և զղջման պարադիգմայով:

282

սեռական ազատության կամ սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցանքները: Այսպիսի մոտեցման համար հիմք են ծառայել հողվածում կատարված գիտական բնույթի հոգեբանական հետազոտությունները, որոնք ցույց են տալիս, որ նման հանցանքներ կատարած անձինք չունեն ապրումակցման կարողություն, հետևաբար չեն կարող ունենալ անկեղծ զղջում:

Զուգահեռներ անցկացնելով համաձայնեցման և համագործակցության վարույթների հետ, որոնց կիրառման համար ևս անհրաժեշտ է, որ անձը չվիճարկի իրեն մեղսագրվող արարքը, գտնում ենք, որ մեղադրյալի կողմից իրեն մեղսագրվող արարքը չվիճարկելը չի կարող կրել բացարձակ բնույթ և անձը, գործուն զղջալով հանդերձ, կարող է վիճարկել գործում առկա ապացույցների թույլատրելիությունը, կամ մեղքն ընդունելով հանդերձ՝ համաձայն չլինել դիտավորության ձևի, շարժառիթների և որակման այլ նույր հարցերի հետ, որոնք չպետք է արգելք լինեն զղջման հիմքով անձին պատասխանատվությունից ազատելու հարցի քննարկման համար: Այսպիսի մոտեցման համար հիմք են հանդիսացել հիշյալ ինստիտուտների կիրառման նպատակային տարբերությունները: Ինչպես հողվածում է ցույց տրվել՝ գործուն զղջալը հատկապես ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների մասով չի կարող հետապնդել վարույթի բեռնաթափման կամ ռեսուրսների խնայողության նպատակ:

Օգտագործված իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիա, Լանզարոտե, 25 հոկտեմբերի 2007 թ.:

Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Lanzarote, 25.X.2007.

2. **Գրիգոր Նարեկացի**, Մատյան ողբերգության: «ՄՀՄ գրատուն», Եր., 2020:

G. Narekatsi, “The Book of Lamentations”, «MHM gratun» publishing house, Yerevan, 2020.

3. **Մխիթար Գոշ**, Դատաստանագիրք: Եր., 2001 թ.:

M. Gosh, “The Lawcode”, Yerevan, 2020.

4. **Թալեբ Ն.**, Սև կարապը: «Անտարես» հրատ, Եր., 2021:

Taleb N. The black swan. «Antares» publishing house, Yerevan, 2021.

5. **Ֆրանկլ Վ.**, Կյանքին ասել այո: «Գրատուն» հրատ., Եր., 2022:

Frankl, V. “Say yes to life”, «Gratun» publishing house, Yerevan, 2022.

6. **Գոռվման Դ.**, Հուզական ինտելեկտ: «Զանգակ» հրատ., Եր., 2020:

Goleman D., “Emotional Intelligence”. «Zangak» publishing house, Yerevan, 2020.

7. **Ղուկասյան Հ., Մելոնյան Դ., Նիկողոսյան Ա.**, ՀՀ քր. դատ. նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գիտական ուղեցույց: Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս 2022:

Ghukasyan, H., Melkonyan, D., Nikoghosyan, A. “Conceptual solutions, innovative approaches and key institutions practical guide to interpretation of the new Criminal Procedure Code of RA”. «Council of Europe» july 2022.

8. **Պետրոսյան Վ.**, «Իմ կիսատ թողած երգը»:

Petrosyan V., “My unfinished song”,

<https://www.youtube.com/watch?v=sSCoLNN-a6>

9. **Martin L. Hoffman**, «Empathy, Social Cognition, and Moral Action» in W. Kurtines and J.Gerwitz, eds., Moral Behavior and Development: Advances in Theory, Reserch, and Applications /New York: John Wiley and Sons, 1984/.

10.**Michael M. O'Hear**, Remorse, Cooperation, and "Acceptance of Responsibility": The Structure, Implementation, and Reform of Section 3E1.1 of the Federal Sentencing Guidelines,

<https://scholarship.law.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1278&context=facpub>

11. **Duncan, M.G.** Emory University School of law, SO YOUNG AND SO UNTENDER. Remorseless Children and the Expectations of the Law.

12. Matthew 26:75. According to The Interpreter’s Bible, Peter “was wiser than Judas; hewept, made confession, and found peace. . . . He became a ‘rock’ in very fact.” 7 TheInterpreter’s Bible 590 (1979).

13. <https://www.e-draft.am/projects/5416/justification>

14. http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=29&dt=HY_HY&query=%D5%A6%D5%B2%D5%BB%D5%A1%D5%AC

15. <https://surbzoravor.am/post/view/apashkharhutyun>

ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЛИЦ, СОВЕРШИВШИХ ТЯЖКИЕ И ОСОБО ТЯЖКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ НА ОСНОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОГО РАСКАЯНИЯ: УЖАСНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ БИБЛЕЙСКАЯ МУДРОСТЬ?

Аннотация

Статья посвящена изучению регулирований освобождения лиц от уголовной ответственности на основании деятельного раскаяния.

Принимая во внимание, что статья 81 Уголовного кодекса РА была дополнена частью 1.1, согласно которой лица, совершившие тяжкие и особо тяжкие преступления, также могут быть освобождены от ответственности на основании деятельного раскаяния, данный институт стал предметом изучения раскаяния в правовых, духовных и психологических аспектах.

В статье раскрыта суть принципа фальсификации как методики, подтверждающей реальность раскаяния. Выделены парадигмы раскаяния и сотрудничества как модели, подтверждающие действенность раскаяния в преступлениях небольшой и средней тяжести, а также в тяжких и особо тяжких преступлениях. Особое внимание было уделено духовным и психологическим аспектам раскаяния. Изучив научные исследования, была предпринята попытка показать, что часть 1.2 статьи 81 Уголовного кодекса РА необходимо дополнить такими видами преступлений, как преступления против половой неприкосновенности, половой свободы и траффикинг детей.

Ключевые слова: деятельное раскаяние, принцип фальсификации, парадигма раскаяния, парадигма сотрудничества, сопереживания.

1(118)2025

◆ ՏԵՄԱԿՈՒՄ

◆ ՄԱՍԻՆԻ ԴՐՈՒՄԻ ՄԱՍԻՆ

EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY OF PERSONS WHO HAVE COMMITTED GRAVE AND PARTICULARLY GRAVE CRIMINAL OFFENCES DUE TO ACTIVE REMORSE: HORRIBLE REALITY OR BIBLICAL DEPTH?

Annotation

The article is dedicated to the study of the regulations for releasing persons from liability due to “active remorse”.

Bearing in mind that Article 81 of the RA Criminal Code was supplemented with part 1.1 under the Law HO-273-N of 12.07.23, according to which persons having committed grave and particularly grave criminal offences may be released from responsibility due to active remorse, this institution has become the subject of study in legal, spiritual and psychological aspects of remorse.

The article reveals the essence of the falsification principle as a methodology verifying the genuineness of remorse. The paradigms of remorse and cooperation have been singled out as models confirming the effectiveness of remorse in criminal offences of minor or medium gravity, as well grave and particularly grave criminal offences. Particular emphasis was placed on the spiritual and psychological aspects of remorse. Through the study of scientific research, an attempt was made to show that part 1.2 of Article 81 of the RA Criminal Code needs to be supplemented with a number of crimes, such as crimes against sexual freedom and sexual immunity, and child trafficking.

Keywords: active remorse, falsification principle, repentance /remorse/ paradigm, cooperation paradigm, empathy.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 03.03.2025 թ., տրվել է գրախոսության 11.03.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 21.03.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.1-288

ՎԱՀԱԳՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ Իրավագիտության ֆակուլտետի
«Քրեական արդարադատություն» ծրագրի
և փաստաբանություն» ծրագրի
1-ին կուրսի մագիստրանտ

ԱՆՁԻՆ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆՈՐԵՆ ԾԱԳԱԾ ՀԻՄՆԱՎՈՐ ԿԱՍԿԱԾԻ ՀԻՄՔՈՎ ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼՈՒՑ ԵՎ ԱԶԱՏ ԱՐՁԱԿԵԼՈՒՑ ԱՆՄԻՋԱՊԵՍ ՀԵՏՈ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ՀԻՄՔՈՎ ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ամփոփագիր

Սույն աշխատությունում քննարկվում են նախաքննության ընթացքում անձին հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության հիմքով ձերբակալելուց, այնուհետև ազատ արձակելուց անմիջապես հետո կամ կարճ ժամանակ՝ րուպեններ անց, արդեն ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալման հիմնախնդիրները:

Տվյալ ուսումնասիրությունները կատարվել են ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի շրջանակներում: Սույն աշխատությունում փորձ է արվել վեր հանել վերոնշյալ ինստիտուտի՝ պրակտիկայում առավել հաճախ հանդիպող խնդիրները, վեր հանել օրենսդրական բացերը, թերի կարգավորումները, ստեղծվող իրավիճակների համար լուծումներ գտնել:

Աշխատության շրջանակներում փորձելու ենք պատասխանել՝ արդյոք անձը կարող է անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալվելուց և ազատ արձակվելուց անմիջապես հետո (րուպեններ անց) ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալվել:

Հիմնաբառեր. ձերբակալում, կալանք, հիմնավոր կասկած, մեղադրյալ, անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկած:

Իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ հանդիպում է իրավիճակ, երբ անձն անմիջականորեն ծագած կասկածի հիմքով ձերբակալվելուց և ազատ արձակվելուց անմիջապես հետո (րոպեներ անց) կրկին ազատությունից զրկվում է և ձերբակալվում է արդեն ձերբակալման երկրորդ տեսակով՝ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով:

2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում էապես փոխվել են ձերբակալման հայեցակարգն ու դրա իրավական կարգավորումները:

Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի՝

1. Ձերբակալումը կարող է կիրառվել՝

1) հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում.

2) ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու համար.

3) խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի նկատմամբ:

2. Անձը համարվում է ձերբակալված նրան ազատությունից փաստացի զրկելու պահից:

(...)

Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի՝

1. Անձը հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում կարող է ձերբակալվել, եթե՝

1) նա բռնվել է ենթադրյալ հանցանքը կատարելիս կամ այն կատարելուց անմիջապես հետո.

2) ականատեսն ուղղակի մատնանշում է տվյալ անձին որպես քրեական օրենքով նախատեսված արարքը կատարողի.

3) տվյալ անձի կամ նրա հագուստի կամ նրա կողմից օգտագործվող այլ իրերի վրա, նրա մոտ կամ նրա բնակարանում, ներառյալ տրանսպորտային միջոցում, հայտնաբերվել են քրեական օրենքով նախատեսված արարքի կատարմանը նրա առնչությունը վկայող բացահայտ հետքեր.

4) առկա են հանցանքի կատարմանը անձի առնչությունը հաստատող այլ հիմքեր, և միաժամանակ նա դեպքի վայրից կամ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից թաքնվելու փորձ է կատարել կամ չունի բնակության մշտական վայր, կամ նրա ինքնությունը պարզված չէ:

(...)

8) Սույն հոդվածով սահմանված կարգով իրականացված ձերբակալումը չի կարող տևել 72 ժամից ավելի: Սակայն ձերբակալվածին պետք է մեղադրանք ներկայացվի, և նրա նկատմամբ համապատասխան խափանման միջոց կիրառելու հարցը լուծելու համար մեղադրյալը պետք է դատարան տարվի ոչ ուշ, քան ձերբակալման պահից 60 ժամվա ընթացքում:

9) Եթե ձերբակալվածի նկատմամբ ձերբակալման պահից 72 ժամվա ընթացքում դատարանի որոշմամբ չի ընտրվում կալանք, ապա նա ենթակա է անհապաղ ազատ արձակման: Կալանավորման հարցը քննարկելիս դատարանը պետք է ստուգի նաև ձերբակալման իրավաչափությունը:

(...)

Օրենսդիրը տվյալ տեսակի ձերբակալման համար առավելագույն ժամկետ է սահմանել 72 ժամը, միաժամանակ սահմանելով, որ անձը պետք է դատարան բերվի ձերբակալման պահից առավելագույնը 60 ժամվա ընթացքում:

2. Ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու ձերբակալման հիմքը.

Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի՝

1. Ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտության դեպքում քննիչն իրավասու է որոշում կայացնելու մեղադրյալին ձերբակալելու մասին: Որոշման մեջ նշվում են այն կազմելու տարին, ամիսը, օրը, մեղադրյալի տվյալները, ձերբակալման հիմքը և պատճառները, ինչպես նաև հետաքննության այն մարմինը, որին հանձնարարվում է ձերբակալման իրականացումը:

(...)

4. Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքով իրականացված ձերբակալումը չի կարող տևել 24 ժամից ավելի: Նշված հիմքով ձերբակալված մեղադրյալը պետք է դատարան տարվի ոչ ուշ, քան ձերբակալման պահից 12 ժամվա ընթացքում: Հակառակ դեպքում անձը պետք է ազատ արձակվի:

5. Եթե սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքով ձերբակալված մեղադրյալը ձերբակալման պահից 24 ժամվա ընթացքում դատարանի որոշմամբ չի կալանավորվում, ապա նա ենթակա է անհապաղ ազատ արձակման: Կալանավորման հարցը քննարկելիս դատարանը պետք է ստուգի նաև ձերբակալման իրավաչափությունը:

Համաձայն վերոնշյալ իրավադրույթի, օրենսդիրը հստակ սահմանում է, որ ձերբակալման տվյալ տեսակի համար պետք է՝

1) անձը գտնվի ազատության մեջ,

2) անձն ունենա մեղադրյալի կարգավիճակ,

3) անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտություն լինի:

Օրենսգրքի սույն նորմի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ տվյալ տեսակի ձերբակալման համար պետք է առկա լինի վերոնշյալ երեք հիմքերի միաժամանակյա առկայությունը: Տվյալ տեսակի ձերբակալման առավելագույն ժամկետ է սահմանված ձերբակալման պահից 24 ժամը, և եթե անձը դատարանի որոշմամբ չի կալանավորվում, ապա նա անհապաղ ազատ է

արձակվում: Նշված հիմքով ձերբակալված անձը դատարան պետք է տարվի ոչ ուշ, քան ձերբակալման պահից 12 ժամվա ընթացքում:

Այսինքն՝ օրենսդիրը նախաքննությունն իրականացնող մարմնին տվել է հնարավորություն անձի իրավունքները սահմանափակելու և միաժամանակ գտել է, որ տվյալ հիմքով անձի իրավունքները կարող են սահմանափակվել հստակ ժամկետով, փաստելով որ տվյալ ժամանակահատվածում հնարավոր է կատարել բոլոր անհրաժեշտ գործողությունները:

Հաճախ իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ, օրինակ, անձը հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալվում է, այնուհետև որոշում է կայացվում ձերբակալված անձին ազատ արձակելու մասին, որից հետո նույն օրը րոպեներ անց կրկին ձերբակալվում է, արդեն ձերբակալման երկրորդ տեսակով (ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով):

Այսինքն օրենսդիրը վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն է տվել անձի իրավունքները սահմանափակել առավելագույնը 72 ժամով և նշելով՝ (...) չի կարող տևել 72 ժամից ավել (...) ձևակերպումը, կարելի է փաստել, որ օրենսդիրը գտնում է, որ 72 ժամն այն առավելագույն ժամկետն է, որի ընթացքում հնարավոր է կատարել բոլոր անհրաժեշտ վարույթային գործողությունները, իսկ վարույթն իրականացնող մարմնին առաջին տեսակով (հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով) անձին ձերբակալելուց և 72 ժամ հետո ազատ արձակելուց հետո ձերբակալման երկրորդ տեսակով (ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով) ձերբակալելու դեպքում անձին փաստացի ազատությունից զրկում է օրենքով սահմանված առավելագույն ժամկետից՝ 72 ժամից ավելի, սահմանափակում է վերջինիս ազատության իրավունքն ընդհուպ մինչև 96 ժամով, որն անընդունելի և ոչ իրավաչափ է:

Այսպիսով՝ օրենսդիրը սահմանել է ձերբակալման երեք տեսակ (երեք հիմք), որոնց հետապնդած նպատակներն իրարից տարբերվում են: Այսպես՝ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալումը նպատակ է հետապնդում արագ բացահայտել կատարված ենթադրյալ հանցագործությունը: Այլ կերպ՝ նշված տեսակը հանցագործությունը տաք հետքերով բացահայտելու նպատակ է հետապնդում, հետևաբար նման հիմքով ձերբակալման տեսակին ամենաերկար ժամանակահատված (72 ժամ) տալը պայմանավորված է հենց այդ հանգամանքով:

Վերոնշյալի համատեքստում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր 2024 թվականի հունվարի 18-ի որոշմամբ արձանագրել է, որ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում ձերբակալման ինստիտուտի հիմքում դրված է հանցագործության կանխման և խափանման *in flagranti*

delicto (անձին ենթադրյալ հանցագործությունը կատարելու պահին (տաք հետքերով) բռնելու) սկզբունքը: Նման իրավիճակները, որպես կանոն, լինում են այն դեպքերում, երբ, օրինակ, ոստիկանությունն իրականացնում է օրենքով նախատեսված գործառույթները (հանցագործությունների և այլ իրավախախտումների դեմ պայքարելու կամ հասարակական կարգի պահպանության պարտականությունները («Ոստիկանության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ, 11-րդ, 19-րդ, 27-րդ և 36-րդ հոդվածներ) կամ համապատասխան հաղորդման հիման վրա մեկնում է ենթադրյալ հանցագործության կատարման վայր (ՀՀ Կառավարության 23 նոյեմբերի 2017 թվականի N 1495-Ն որոշում)) և տեղում «ֆիզիկապես» բախվում է ենթադրյալ հանցանքի և այն կատարող անձի հետ և արձագանքում քրեական օրենքի խախտման փաստին: Դրա համար քննարկվող հիմքով ձերբակալված անձն ազատ արձակվելուց հետո չի կարող կրկին ձերբակալվել նույն կասկածով (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), քանի որ ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածի հիմքերն արդեն անցյալում են:

Այլ կերպ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում ձերբակալումը կիրառվում է այն դեպքում, երբ ենթադրյալ հանցանքի փաստական հանգամանքները (օբյեկտիվ կողմի հատկանիշները) և այն կատարող անձն իրավասու մարմնին հայտնի են դառնում հենց այդ հոդվածում թվարկված իրավիճակներից որևէ մեկի ակնհայտ առկայության դեպքում, այսինքն՝ ակնհայտ անմիջականորեն¹:

Վճռաբեկ դատարանը 2024 թվականի մարտի 1-ին կայացված որոշմամբ վերահաստատում է Ա. Հովհաննիսյանի գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը և զարգացնում այն, մասնավորապես՝

(...)

«12. Մեջբերված օրենսդրական կարգավորումների վերլուծության արդյունքում, վերահաստատելով և զարգացնելով Վճռաբեկ դատարանի՝ Ալբերտ Հովհաննիսյանի գործով որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի» առկայության դեպքում ձերբակալման հիմքերը հանդիսանում են այն փաստական իրավիճակները, որոնք հիմնավորում են հենց այդ կասկածանքը և դրա հիմնավոր լինելը: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ի տարբերություն կալանավորման, որի կիրառման համար անհրաժեշտ հիմնավոր կասկածի առկայությունը և դրա բավարար լինելը որոշվում է

¹ <https://cassationcourt.am/en/news/single/vchrhabek-datarani-hakakorhowpts-ion-palate-nakhadepayin-dirk-oroshowmner-e-dzevavorel-hants-ank-katarats-linelow-anmijakanoren-tsagats-himnavor-kaskatsi-arhkayowt-yan-depk-owm-andzi-dzerbak>

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորած իրավական դիրքորոշումներով սահմանված չափանիշներով, ձերբակալման դեպքում ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածի հիմնավոր լինելը և դրա ապացուցվածության աստիճանը (ապացուցման շեմը) որոշված է օրենքով: Մասնավորապես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում օրենսդիրը որպես ձերբակալման հիմք սահմանել է հենց հիմնավոր կասկած առաջացնող փաստացի իրավիճակները, որոնցից որևէ մեկի առկայությունն ինքնին բավարար է անձին ձերբակալելու համար: Այս սկզբունքից միակ բացառությունը վերաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետին, որի դեպքում հիմնավոր կասկածից զատ օրենսդիրը սահմանել է նաև, որ պետք է միաժամանակ անձը դեպքի վայրից կամ քրեական վարույթն (ձերբակալումն իրականացնելու իրավասություն ունեցող) իրականացնող մարմնից թաքնվելու փորձ կատարի կամ չունենա բնակության մշտական վայր, կամ նրա ինքնությունը պարզված չլինի: Այսինքն՝ կասկած ծնող իրավիճակները հանդիսանում են նաև անձին ձերբակալելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ից 4-րդ կետերով նախատեսված հիմքերը և դրանով պայմանավորված կասկածի հիմնավոր լինելը տվյալ դեպքում պետք է գնահատել օրենքով սահմանված իրավիճակներով, այլ ոչ թե հետագայում ձեռք բերված և այն հաստատող այլ ապացույցներով:

Վերոգրյալից հետևում է, որ դատարանը պետք է գնահատի, թե արդյոք տվյալ դեպքում առկա է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված որևէ իրավիճակ, թե ոչ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկած հասկացությունը չի ենթադրում կասկածի հետագա հիմնավորման պահանջ, քանի որ նման դեպքերում կխախտվի անմիջականության չափանիշը: Այսինքն՝ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածը բացառում է կասկածի հետագա հիմնավորման հնարավորությունը, այն միշտ պետք է առկա լինի ի սկզբանե¹:

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ Օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած կասկածը պետք է լինի հիմնավոր: Այս հատկանիշի ամրագրման նպատակը ձերբակալման իրավաչափությունը գնահատելիս կալանավորման անհրաժեշտ պայման հանդիսացող «հիմնավոր կասկածի» չափորոշիչի վերաբերելի տարրերի կիրառումն է:

¹ Տե՛ս Արամ Սուքիասյանի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի 2024 թվականի մարտի 1-ի թիվ ՀԿԴ/0066/06/23 որոշման 12-րդ կետը:

Այլ կերպ, Դատարանը, խափանման միջոց կիրառելու միջնորդությունը քննարկելիս, պարտավոր է ստուգել ձերբակալման իրավաչափությունը. վերջինս պետք է նախևառաջ ստուգման ենթարկի ձերբակալելիս հանցանք կատարելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայությունը, որի բացառման դեպքում խափանման միջոցի կիրառումը կլինի ոչ իրավաչափ:

Այսինքն՝ անձի կողմից հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմք հանդիսացող փաստական տվյալների ի հայտ գալու և վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի դառնալուց անմիջապես հետո վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է անհապաղ միջոցներ ձեռնարկի անձին ձերբակալելու ուղղությամբ:

Միևնույն ժամանակ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքում ընկած բավարար փաստական տվյալների ի հայտ գալու և անձին ձերբակալելու գործողությունների միջև ժամանակագրական խզումը, որպես կանոն, պետք է լինի հնարավորինս կարճ: Հակառակ դեպքում, եթե ժամանակագրական խզումը երկար լինի, ապա այն ուղղակիորեն կհակասի անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ձերբակալելու քրեադատավարական ինստիտուտի տրամաբանությանը:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, իհարկե, հնարավոր են այս ընդհանուր կանոնից բացառություններ, օրինակ՝

1) անձի կողմից հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմք հանդիսացող փաստական տվյալների ի հայտ գալու և վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի դառնալուց անմիջապես հետո վարույթն իրականացնող մարմնին անհապաղ միջոցներ ձեռնարկի անձին հայտնաբերելու և արգելանքի վերցնելու ուղղությամբ, սակայն ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում անձին հնարավոր չլինի հայտնաբերել (օրինակ՝ նրա գտնվելու վայրը հայտնի չլինելու պատճառով),

2) կարող են լինել իրավիճակներ, երբ անձի կողմից հանցանքը կատարելու անմիջականորեն ծագած կասկածն առկա է, սակայն այն հիմնավոր դարձնելու և ամրապնդելու համար վարույթն իրականացնող մարմինը կատարում է լրացուցիչ ապացուցողական և վարութային գործողություններ, օրինակ՝ «հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում կամ խուզարկություն:

Այսինքն՝ հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարելի է փաստել, որ կասկածը հիմնավոր կհամարվի նաև ենթադրյալ հանցագործության հետ կասկածվող անձի օբյեկտիվ կապը հաստատող որոշակի տեղեկությունների ու փաստերի առկայության դեպքում:

Ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալումը նպատակ է հետապնդում դատարան ներկայացնելու ենթադրյալ հանցանք կատարած այն անձին, ով խուսափել է կամ կա իրական

վտանգ, որ ապագայում կարող է խուսափել պատասխանատվությունից: Նման հիմքով ձերբակալման համար անձը պետք է լինի ազատության մեջ, անձն արդեն իսկ ունենա մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ և անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտություն լինի:

Այսինքն՝ վերոնշյալ ձերբակալման հիմքում թվարկված պայմանները հստակ փաստում են այն մասին, որ ձերբակալման նշված տեսակի նպատակը ոչ թե հանցանքի կատարումը տաք հետքերով բացահայտելն է, այլ անձին դատարան ներկայացնելը:

Եվ տվյալ տեսակի ձերբակալման համար առավելագույն ժամանակ է սահմանված 24 ժամը:

Իսկ ինչ վերաբերվում է ձերբակալման երրորդ տեսակին (խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի նկատմամբ), ապա վերջինի նպատակն է ապահովել անձի պատշաճ վարքագիծը:

Հիմնականում վարույթն իրականացնող մարմինն օգտվում է օրենսդրական ձևակերպումից և արհեստականորեն ունենում է հնարավորություն անձի իրավունքներն սահմանափակելու ավելի երկար ժամկետով, քան սահմանված է օրենքով:

Իրավակիրառ պրակտիկայում անձին ձերբակալելուց հետո որոշում է կայացվում քրեական հետապնդում հարուցելու մասին, դրանից հետո անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում է կայացվում, դրանից հետո՝ ձերբակալման ժամկետը լրանալուց թույլենք առաջ որոշում է կայացվում անձին ազատ արձակելու մասին, դրանից հետո թույլենք անց անձը ձերբակալվում է արդեն ձերբակալման երկրորդ տեսակով, իսկ որպես սույն գործողությունների հիմնավորում վարույթն իրականացնող մարմինը հիմնականում նշում է տվյալ ձերբակալման տեսակի համար 3 իմպերատիվ պահանջների առկայությունը՝ նշելով, որ

1) անձը գտնվում է ազատության մեջ, քանի որ որոշում է կայացվել անձին ազատ արձակելու մասին,

2) անձն ունի մեղադրյալի կարգավիճակ, քանի որ որոշում է կայացվել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին,

3) առկա է անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտություն:

ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերլուծությունը փաստում է այն մասին, որ հարկադրանքի միջոցի սահմանման առանցքում դրվել են ոչ թե հերթականությամբ իրականացվող որոշակի գործողություններ, որոնցից վերջինը կատարվելու պահից է միայն հնարավոր խոսել ձերբակալման ինստիտուտի մասին, այլ մարդու, նրա իրավունքների և ազատությունների տեսանկյունից առանց դատական սանկցավորման հանցագործության մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անձին

ազատությունից զրկելու առաջին իսկ պահից վերջինս համարվում է ձերբակալված:

Հայաստանի Հանրապետության Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույցի մեկնաբանման համաձայն՝

«Անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալված անձն ազատ արձակվելուց հետո չի կարող կրկին ձերբակալվել նույն հիմքով, այսինքն՝ միևնույն ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածանքով: Սա չի նշանակում, սակայն, որ ազատ արձակվածը հետագայում չի կարող ձերբակալվել՝ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով»¹:

Վերոնշյալ մեկնաբանման համաձայն՝ անձը ձերբակալման առաջին հիմքով ձերբակալվելուց և ազատ արձակվելուց հետո չի կարող կրկին ձերբակալվել նույն (անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի) հիմքով և միևնույն ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածանքով, սակայն որը չի խոչընդոտում անձին ձերբակալումը երկրորդ հիմքով (կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով):

Նման սահմանումը վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն է տալիս օրենքն ընկալելու և մեկնաբանելու, որ էքսպլիցիտ արգելք չկա անձին ազատ արձակելուց հետո անմիջապես այլ հիմքով ձերբակալելու:

Մինչդեռ դրույթի մեկնաբանության մեջ շատ կարևոր է նկատել՝

(...) ազատ արձակվելուց հետո չի կարող կրկին ձերբակալվել նույն հիմքով (...)
միևնույն ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածանքով (...)
 ձևակերպմանը, քանի որ ազատ արձակված անձինք կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով ձերբակալվում են հիմնականում միևնույն ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածանքով:

Միաժամանակ հարկ է փաստել, որ անձն ազատ է արձակվում և իրավաբանորեն գտնվում է ազատության մեջ, մինչդեռ փաստացի հնարավորություն չի ունենում ազատ գործելու և տեղաշարժվելու:

Իսկ ինչ վերաբերվում է վերջին իմպերատիվ պայմանին՝ անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտությանը, ապա այս մասով հարկ ենք համարում նշել, որ հիմնականում վարույթն իրականացնող մարմինը որպես նման պայմանի անհրաժեշտություն նշում է՝ փախուստ կատարելու հավանականությունը, վարույթին խոչընդոտելու կամ նոր հանցանք կատարելու ենթադրությունները, մինչդեռ, մեր կարծիքով՝ տվյալ դեպքում ոչ թե պետք է ապագայում կատարվելիք գործողությունների

1 Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: 2022 թ. էջ 192:

հավանականությունը դիտարկվի որպես անհրաժեշտություն, այլ՝ օբյեկտիվ իրականության մեջ առկա փաստական տվյալ(ներ)ը:

Միաժամանակ գտնում ենք, որ տվյալ դեպքում ազատ արձակվելուց հետո անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող հանգամանքները պետք է վարույթն իրականացնող մարմինն հայտնի դարձած լինեն անձին ազատ արձակելուց հետո, այսինքն առկա լինի ժամանակագրական խզում, հակառակ պարագայում կստացվի, որ անհրաժեշտությունն առկա է եղել անձին անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալման ժամանակ, իսկ վարույթն իրականացնող մարմինն անհրաժեշտության առկայության պարագայում որոշում է կայացրել անձին ազատ արձակելու մասին:

Այսինքն՝ վերոնշյալի համատեքստում գտնում ենք, որ պետք է բարձրացվի խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտության հիմնավորման շեմը:

Վերոնշյալի համատեքստում գտնում ենք, որ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալված և ազատ արձակված անձին ձերբակալման երկրորդ տեսակով, այն է՝ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալելու համար անհրաժեշտ է՝

1) անձը դրսևորած լինի ակտիվ վարքագիծ, կատարած լինի ակտիվ գործողություններ,

2) անձն այդ ակտիվ գործողությունները կատարած լինի ազատ արձակվելուց հետո:

Այսինքն նման պարագայում գտնում ենք, որ անձն ազատ արձակվելուց հետո կարող է ձերբակալվել կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով **բացառապես** այս երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում:

Հակառակ պարագայում կարծում ենք, որ ազատ արձակված անձը չի կարող ազատ արձակվելուց հետո (կարճ ժամանակ անց) ձերբակալվել մեկ այլ ձերբակալման տեսակով, քանի որ դա կարող է հանգեցնել մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտման:

Միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ ցանկացած այլ պարագայում անձի ազատ արձակվելուց հետո նրան ձերբակալման այլ տեսակով ձերբակալելու հիմքում չի կարող դրվել միևնույն ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու հիմնավորումը: Քանի որ վերոնշյալ ձերբակալման երկու տեսակները միմյանցից էականորեն տարբերվում են և նրանց հետապնդած նպատակները տարբեր են:

Միաժամանակ գտնում ենք, որ «(...) Սա չի նշանակում, սակայն, որ ազատ արձակվածը **հեղազայում** չի կարող ձերբակալվել՝ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով (...)» նախադասության մեջ **«հեղազայում»** բառը տվյալ համատեքստում իրենից ենթադրում է առնվազն

Ժամանակագրական խզում, որն ըստ մեզ չի կարող կարճ լինել (մի քանի րոպե):

Ուստի, հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ձերբակալելուց, այնուհետև ազատ արձակելուց հետո կարճ ժամանակ անց ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալելը ոչ իրավաչափ է: Սակայն, նշեմ, որ վերոնշյալ դեպքերը պրակտիկայում հազվադեպ են հանդիպում:

Եզրակացություն

Վերոգրյալ վերլուծությունների լույսի ներքո գտնում ենք, որ նման իրավիճակներից խուսափելու համար անհրաժեշտ են օրենքով սահմանված գործիքակազմեր՝ թույլ չտալու վարույթն իրականացնող մարմնին, օգտվելով օրենսդրական ձևակերպումից, սահմանափակել անձի ազատության իրավունքը՝ օրենքով սահմանված առավելագույն ժամկետից ավելի ժամանակով: Հաշվի առնելով նախաքննության առանձնահատկությունները և քննության տվյալ փուլում կողմերի անհավասարությունը՝ գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, ի տարբերություն նախկին ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (ընդունված 1998 թվականի հուլիսի 1-ին), մարդու իրավունքները և ազատությունները գերադասում է մնացած այլ արժեքներից: Գործող օրենսգիրքն ընդունվել է ավելի մարդասիրական մոտեցումներով, օրինակ՝ սահմանվել և/կամ կրճատվել են որոշակի ժամկետներ, որոնք արագացնում են գործի ընթացքը և հնարավոր է լինում խուսափել մարդու իրավունքների խախտումներից:

Իրավահամեմատական վերլուծության դեպքում գալիս ենք այն համոզման, որ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի նպատակներից մեկը եղել է անձի համար էլ ավելի բարենպաստ պայմաններ ստեղծելը՝ համեմատած ՀՀ քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի:

Կարծում ենք, որ օրենսդրական ձևակերպումը և/կամ դրա մեկնաբանումը չպետք է պատճառ հանդիսանա իրավունքների չարաշահման՝ հաշվի առնելով նաև այն փաստը, որ իրավունքների չարաշահումը կապված է անձի անազատության մեջ գտնվելու հետ, որն էլ իր հերթին արտահայտվում է անձին առավելագույն ժամկետից ավելի երկար անազատության մեջ պահելով. սույն պարագայում ցանկացած իրավունքի չարաշահում անընդունելի է:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց:
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք: Ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին:
3. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Արամ Սուքիասյանի վերաբերյալ 2024 թվականի մարտի 1-ի թիվ ՀԿԴ/0066/06/23 որոշում:
4. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի 2024 թվականի հունվարի 18-ի նախադեպային որոշում (<https://cassationcourt.am/news/single/vchhabek-datarani-hakakorhowpts-ion-palate-nakhadepayin-dirk-oroshowmner-e-dzevavorel-hants-ank-katarats-linelow-anmijakanoren-tsagats-himnavor-kaskatsi-arhkayowt-yan-depk-owm-andzi-dzerbak>):

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОВТОРНОГО ЗАДЕРЖАНИЯ НА ОСНОВАНИИ ДОСТАВЛЕНИЯ В СУД УЖЕ НАХОДЯЩЕГОСЯ НА СВОБОДЕ ОБВИНЯЕМОГО, РАНЕЕ ЗАДЕРЖАННОГО НА ОСНОВАНИИ НЕПОСРЕДСТВЕННО ВОЗНИКШЕГО ОБОСНОВАННОГО ПОДОЗРЕНИЯ, СРАЗУ ПОСЛЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются основные проблемы повторного задержания на основании доставления в суд уже находящегося на свободе обвиняемого, ранее задержанного в ходе предварительного расследования на основании непосредственно возникшего обоснованного подозрения в совершении преступления, сразу или спустя короткое время - несколько минут после освобождения.

Данные исследования были проведены в рамках Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения. В данной работе предпринята попытка выделить наиболее часто встречающиеся на практике проблемы вышеуказанного института, выявить законодательные пробелы, неполные регулирования и предложить решения возникающих ситуаций.

В рамках настоящей работы мы попытаемся ответить на вопрос, может ли обвиняемый, задержанный на основании непосредственно возникшего обоснованного подозрения, сразу же после освобождения (спустя несколько минут) вновь быть задержан на основании доставления его в суд.

Ключевые слова: задержание, арест, обоснованное подозрение, обвиняемый, непосредственно возникшее подозрение.

MAIN PROBLEMS OF DETENTION OF AN ACCUSED PERSON, BASED ON A PRESENTATION TO COURT IMMEDIATELY AFTER THE ACCUSED'S DETENTION AND RELEASE, BASED ON AN IMMEDIATELY ARISEN REASONABLE SUSPICION

Annotation

The article examines the issues surrounding the detention of a person during a preliminary investigation based on reasonable suspicion of having committed a crime. It then addresses the situation where, immediately after their release or after a few minutes, the accused - who is already free - is presented to the court.

These studies were conducted within the framework of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. In this work, an attempt was made to identify the most frequently encountered problems in the practice of the above-mentioned institution, to identify legislative gaps, incomplete regulations and to propose solutions for emerging situations.

In the framework of this study, we will explore whether a person can be arrested on the grounds of reasonable suspicion and then presented to court shortly after being released.

Keywords: arrest, detention, reasonable suspicion, accused, immediately arisen reasonable suspicion.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 28.01.2025 թ., տրվել է գրախոսության 01.02.2025 թ., ընդունվել է պաշարության 11.02.2025 թ.:

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ՀՀ ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ 117-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

14 հունվարի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի, Հ. Հովակիմյանի,
Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,
մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

դիմողի՝ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դա-
տարանի,

գործով որպես պատասխանող կողմ ներգրավված Ազգային ժողովի ներ-
կայացուցիչ՝ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավական ապահովման և
սպասարկման բաժնի պետ Մ. Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ
հոդվածի 4-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 22, 40 և 71-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «ՀՀ Շիրակի մարզի
առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման
վրա՝ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝
Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ»
գործը:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2004 թվականի դեկտեմբերի 8-ին և ուժի մեջ է մտել 2005 թվականի ապրիլի 19-ին:

Օրենսգրքի՝ «Որդեգրողի և որդեգրվող երեխայի միջև Կարիքային Կարբերությունը» վերտառությամբ 117-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է.

«1. Որդեգրողի և որդեգրվողի տարիքային տարբերությունը պետք է լինի 18 տարուց ոչ պակաս և 50 տարուց ոչ ավելի, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ երեխան որդեգրվում է որդեգրելու նախապատվության իրավունք ունեցող անձանց կողմից»:

Վիճարկվող դրույթը մեջբերված խմբագրությամբ շարադրվել է 21.12.2017 թ. ՀՕ-10-Ն օրենքով:

Գործի քննության առիթը ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ՇԴ/6930/02/22 քաղաքացիական գործով «Սահմանադրական դատարան դիմելու և քաղաքացիական գործի վարույթը կասեցնելու մասին» 2024 թվականի հուլիսի 24-ի որոշման հիման վրա նույն դատարանի՝ 2024 թվականի հուլիսի 26-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով դիմումը, պատասխանողի գրավոր բացատրությունը, գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, վերլուծելով վիճարկվող և վերաբերելի իրավադրույթները՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. Դիմողի դիրքորոշումները

Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (այսուհետ նաև՝ Դատարան կամ Դիմող), մասնավորապես, արձանագրում է. «(...) իր վարույթում գտնվող գործով երկրորդ Դիմումատուի և որդեգրվող երեխայի տարիքային տարբերությունը (...) է [զերազանցում է 50 տարին], ինչպիսի փաստի առկայությունը, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին կետի կիրառմամբ, բացառում է որդեգրման հնարավորությունը, ընդ որում՝ **այդ պայմաններում Դատարանն այլևս չի կարող քննարկման առարկա դարձնել որդեգրվող երեխայի լավագույն շահը**, այն հաշվառմամբ, որ այդ փաստի բացահայտումը որևէ այլ հետևանք չի կարող առաջացնել»:

Դիմողը գտնում է, որ «ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասը, **այնքանով, որքանով դատարանին (իրավասու մարմնին) հնարավորություն չի տալիս բացահայտել և գնահատել կոնկրետ գործով երեխայի լավագույն շահը և բացառիկ հիմքերի առկայության դեպքում չկիրառել որդեգրողի և որդեգրվողի միջև «50 տարուց ոչ ավելի» տարիքային տարբերության առավելագույն շեմի սահմանափակումը**, խնդրահարույց է երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը

առաջնահերթ ուշադրության արժանացնելու Սահմանադրական սկզբունքի տեսանկյունից (...):»:

Հղում անելով Օրենսգրքի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի և «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» օրենքի համապատասխան դրույթներին՝ Դիմողը հանգում է հետևության, որ «(...) ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 117-րդ հոդվածը չի կարող մեկնաբանվել այլ կերպ, քան դրանում պարունակող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունն է, այն է՝ երբ գործի փաստերով հաստատվում է, որ որդեգրողի (ամուսինների դեպքում թեկուզ և մեկի) և որդեգրվողի տարիքային տարբերությունը գերազանցում է 50 տարին և առկա չէ նույն հոդվածով սահմանված բացառությունները, ապա այլևս երեխայի լավագույն շահի բացահայտման անհրաժեշտությունն առկա չէ և որդեգրման հաստատման պահանջի մասին դիմումը ենթակա է մերժման, կամ որ նույնն է. **դատարանները չեն կարող երեխայի լավագույն շահով պայմանավորված չկիրառել տարիքային տարբերության առավելագույն շեմը**»:

Այդ առնչությամբ Դիմողը բարձրացնում է Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթի՝ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխանության հարցը:

Երեխայի լավագույն շահի առնչությամբ վկայակոչելով Միավորված ազգերի կազմակերպության (այսուհետ նաև՝ ՄԱԿ) 1989 թվականի «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի (Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել 1993 թվականի հուլիսի 22-ից) համապատասխան դրույթները, Սահմանադրական դատարանի, Վճռաբեկ դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վերաբերելի իրավական դիրքորոշումները՝ Դիմողն արձանագրում է. «(...) երեխան ունի իր լավագույն շահերի բացահայտման և դրանց առաջնային նշանակության տրամադրման իրավունք և երեխային առնչվող որոշումների ընդունման ընթացքում պետք է բացահայտվի երեխայի իրավունքների և շահերի վրա այդ որոշման հնարավոր ազդեցությունը»:

Դիմողը կարծում է, որ «տարիքային տարբերությունը (խոսքը վերաբերում է տարիքային տարբերության առավելագույն շեմին) կարող է որդեգրման հաստատման պահանջը մերժելու հիմք հանդիսանալ, մինչև ժամանակ այդ տարբերության ազդեցությունը պետք է քննարկման առարկա դարձվի երեխայի շահերին վերաբերող ուշադրության արժանի մյուս հանգամանքների համադրման և գնահատման համատեքստում, որի իրականացման հնարավորությունը բացառվել է վիճարկվող նորմով»:

Դիմողը հավելում է, որ միջազգային փաստաթղթերով սահմանված են որդեգրողի նվազագույն տարիքին վերաբերող չափանիշներ, սակայն այդպիսի չափանիշ սահմանված չէ առավելագույն տարիքի մասով. օրինակ՝

«Երեխաների որդեգրման մասին» վերանայված եվրոպական կոնվենցիան սահմանում է, որ որդեգրողի և երեխայի միջև պետք է լինի տարիքային պատշաճ տարբերություն և, հաշվի առնելով երեխայի շահերը, նախընտրելի է, որ այն լինի առնվազն 16 տարի: Նշված կոնվենցիան չի սահմանում առավելագույն տարիքային տարբերություն և անգամ տարիքային տարբերության նվազագույն շեմի դեպքում նախատեսել է բացառիկ հանգամանքներով պայմանավորված՝ այդ կանոնից շեղվելու հնարավորություն:

Դիմողը եզրահանգում է, որ Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասն այնքանով, որքանով հնարավորություն չի տալիս բացահայտել և գնահատել կոնկրետ գործով երեխայի լավագույն շահը և բացառիկ հիմքերի առկայության դեպքերում չկիրառել որդեգրողի և որդեգրվողի միջև «50 տարուց ոչ ավելի» տարիքային տարբերության սահմանափակումը, խնդրահարույց է երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացնելու սահմանադրական սկզբունքի առումով:

2. Պատասխանողի դիրքորոշումները

Ազգային ժողովը (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող), վկայակոչելով Սահմանադրության 36 և 37-րդ հոդվածների, «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի վերաբերելի դրույթները, մեջբերելով Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթով սահմանված և այլ համապատասխան իրավակարգավորումները, Վճռաբեկ դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վերաբերելի իրավական դիրքորոշումները, մասնավորապես, նշում է. «Մի շարք դեպքերում օրենսդիրը դատարաններին երեխայի լավագույն շահով պայմանավորված հնարավորություն է տվել շեղվել օրենքով սահմանված կանոնից, այդ մասին նշելով համապատասխան նորմում, մինչդեռ **խնամատար ծնողի ընտրության կարգի հստակեցումը պետք է թույլ տա ողջամտորեն վստահ լինել, որ ընտրվել է այնպիսի խնամատար, ով ունի բավարար ունակություններ և հնարավորություններ երեխայի դաստիարակության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման մասին հոգ տանելու համար:** Երեխաներ դաստիարակելիս տարեց ծնողները բախվում են ժամանակի ընթացքում առաջ եկող մի շարք դժվարությունների, որոնք կարող են խնդիր չհանդիսանալ որդեգրման պահին, սակայն ժամանակի ընթացքում խոչընդոտ հանդիսանան երեխայի խնամքի և զարգացման հարցում: Ուստի դատարանը գործնականում չի կարող տվյալ ժամանակահատվածում ճիշտ գնահատել երեխայի լավագույն շահը՝ օբյեկտիվորեն կանխատեսել երկարաժամկետ մարտահրավերները»:

Պատասխանողը նշում է նաև. «Որդեգրող ծնողների համար առավելագույն տարիքային շեմ սահմանող նորմերը նպատակ ունեն ապահովելու, որ որդեգրումը բխի երեխայի լավագույն շահերից: Որդեգրումը

ցմահ պարտավորություն է: Տարիքային սահմանափակումները երաշխավորում են, որ որդեգրող ծնողներն ունենան հասունություն և համապատասխան փորձ, որն անհրաժեշտ է երեխայի զարգացման ընթացքում կայուն միջավայր ապահովելու համար: Ավելի երիտասարդ կամ առավել տարեց ծնողները կարող են հանդիպել տարբեր մարտահրավերների, որոնք կարող են ազդել երեխայի կարիքները բավարարելու նրանց կարողության վրա: Տարիքային սահմանափակումները օգնում են հավասարակշռել այս գործոնները՝ հնարավորություն տալով որդեգրող ծնողներին երկարաժամկետ հեռանկարում ֆիզիկապես բավարարել երեխային զարգացման համար անհրաժեշտ կենսական պահանջներին՝ այն է՝ կարողանալ պլանավորել երեխայի ապագան, ապահովել կրթությամբ, տրամադրել էմոցիոնալ աջակցություն: Տարիքային սահմանափակումները լուծում են նաև սոցիալական մի շարք խնդիրներ, այն է՝ տարեց ծնողները մոտենում են կենսաթոշակային տարիքին, ինչը կարող է բարդացնել եկամուտների պլանավորումը, երեխաների կարիքների պատշաճ բավարարումը»:

Ըստ Պատասխանողի՝ «Տարիքային (առավելագույն) շեմի սահմանումն օգնում է ստեղծել բոլոր ապագա որդեգրող ծնողների գնահատման համար հետևողական ստանդարտ: Այն երաշխավորում է, որ որոշումները հիմնված լինեն օբյեկտիվ չափանիշների վրա, այլ ոչ թե կոնկրետ իրավիճակում որդեգրողի անհատական կարողությունների վերաբերյալ դատարանի անհատականացված դատողությունների վրա՝ առաջնորդվելով բացառապես երեխայի լավագույն շահով: Քանի որ դատարանները գործնականում չեն կարող երկարաժամկետ հեռանկարում կանխատեսել տարիքով պայմանավորված որդեգրող ծնողի ֆիզիոլոգիական փոփոխությունները, և դրանք գնահատման առարկա դարձնել, հետևաբար նաև պատշաճ կերպով գնահատել երեխայի լավագույն շահը: Բացի այդ անհրաժեշտ է ուշադրության արժանացնել այն հանգամանքը, որ նշված գնահատման ենթակա հարցերը ոչ այդքան իրավական, որքան սոցիալական բնույթի են և դրանք կարող են վրա հասնել որոշակի ժամանակի ընթացքում: Հետևաբար այդ հանգամանքների՝ որոշակի հստակ ժամանակահատվածում ռացիոնալ գնահատում իրականացնելը իրատեսական չէ»:

Պատասխանողն արձանագրում է, որ տարիքային շեմի սահմանումը հիմնված է օբյեկտիվ և ողջամիտ չափանիշների վրա՝ նպատակ ունենալով հասնել օրինական նպատակի՝ հավասարակշռել երեխայի լավագույն շահը և որդեգրողի ֆիզիկական ու մտավոր կարողությունները, ծնողական իրավունքների արդյունավետ իրացումը՝ ապահովելու երեխայի կարիքները վերջինիս զարգացման տարբեր փուլերում, ինչը պետք է բացառի դատարանի անհատականացված դատողությունները՝ հաշվի առնելով երկարաժամկետ հեռանկարում հնարավոր խոչընդոտների ի հայտ գալու բարձր

ռիսկայնությունը (տարիքային սահմանափակումների վերաբերյալ որոշումները հաճախ հիմնված են գիտական ապացույցների, բժշկական փորձաքննությունների վրա):

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ Պատասխանողը պնդում է, որ «տարիքային սահմանափակումը հիմնավոր է, այն նպատակ է հետապնդում բացառապես ապահովելու երեխայի լավագույն շահը և բխում է որոշակի սոցիալական երաշխիքների ապահովման սկզբունքներից»:

3. Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը պարզելու համար Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ, մասնավորապես, ներքոնշյալ հարցադրումներին.

- արդյո՞ք Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված պահանջը վերաբերում է Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ երեխայի՝ իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքին, և եթե՝ այո, ապա արդյո՞ք նշված իրավունքը ենթակա է որևէ միջամտության (սահմանափակման), և արդյո՞ք վիճարկվող օրենսդրական կարգավորումը սահմանադրական է երեխայի լավագույն շահերի ապահովման տեսակետից:

4. Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

4.1. Սահմանադրության՝ «Երեխայի իրավունքները» վերտառությամբ 37-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Երեխան իրավունք ունի ազատ արտահայտելու իր կարծիքը, որը, երեխայի տարիքին և հասունության մակարդակին համապատասխան, հաշվի է առնվում իրեն վերաբերող հարցերում:

2. Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան:

3. Յուրաքանչյուր երեխա ունի իր ծնողների հետ կանոնավոր անձնական փոխհարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ դա, դատարանի որոշման համաձայն, հակասում է երեխայի շահերին: Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

4. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաները պետության հոգածության և պաշտպանության ներքո են»:

Սահմանադրության՝ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները» վերտառությամբ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է: Մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է:

2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են:

3. Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»:

Այսպիսով, երեխայի իրավունքները սահմանադրական բարձր պաշտպանության տակ առնելով՝ Սահմանադիրն ամրագրել է նաև այդ իրավունքների ապահովման սահմանադրական երաշխիքները, որոնք հիմնարար նշանակություն ունեն թե՛ երեխայի իրավունքները և օրինական շահերը կարգավորող օրենսդրության, թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայի՝ Սահմանադրությանը համահունչ զարգացման առումներով, մասնավորապես՝

1) երեխայի փրկիչին և հասունության մակարդակին համապատասխան՝ իրեն վերաբերող հարցերում վերջինիս՝ կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքը, որն անվերապահորեն պետք է հաշվի առնվի: Սույն կարգավորումն առանցքային նշանակություն է հաղորդում ընտանեկան իրավունքի հարցերում երեխայի կամարտահայտության արժեւորմանը՝ նպաստելով ընտանիքում և հասարակությունում նրա դերի բարձրացմանը՝ վերջնարդյունքում ստեղծելով բարենպաստ միջավայր երեխայի ֆիզիկական, մտավոր և սոցիալական զարգացման համար,

2) երեխայի՝ իր ծնողների հետ կանոնավոր անձնական փոխհարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանելու իրավունքը՝ որպես բացառություն սահմանելով այն դեպքը, երբ դա, դատարանի որոշման համաձայն, հակասում է երեխայի շահերին,

3) առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի՝ պետության հոգաժողության և պաշտպանության ներքո գտնվելը, որը ենթադրում է հանրային իշխանության անքննելի պարտավորությունը՝ իր բարձր հոգաժողության և պաշտպանության ներքո դիտարկել առանց ծնողական խնամքի մնացած յուրաքանչյուր երեխայի,

4) երեխային վերաբերող հարցերում նրա շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանանալու նախապայմանը, որը ելակետային նշանակություն է ձեռք բերում երեխայի իրավունքների երաշխավորման առումով՝ հաշվի առնելով դրա առանցքային դերակատարումը երեխայի իրավունքները հարգելու, խրախուսելու մշակույթի ձևավորման հարցում: Երեխայի շահի երաշխավորման սահմանադրական սկզբունքի ճանաչումն ու անշեղ կիրարկումն ապահովում է երեխային վերաբերող հարցերում վերջինիս շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացնելը՝ համապատասխան որոշումների կայացման գործընթացներում:

Սահմանադրական դատարանի՝ 2016 թվականի դեկտեմբերի 20-ի ՍԴԴ-1333 որոշմամբ արձանագրված է. «(...) ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ

հոդվածի 2-րդ մասը հանրային իշխանության վրա դնում է հստակ պարտականություն՝ առաջնահերթ ուշադրության արժանացնել երեխայի շահերին՝ նրան վերաբերող հարցերում: Հետևաբար, սահմանադրի նպատակն է երեխային վերաբերող հարցերում տարբեր շահերի առկայության դեպքում առաջնահերթ պաշտպանել երեխայի շահերը, այնուհետև՝ առկա մյուս շահերը, իսկ այդ շահերի հակասության դեպքում հանրային իշխանությունը պարտավոր է պաշտպանել երեխայի շահերը:

(...)

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն 37-րդ հոդվածի, մասնավորապես՝ 1-ին և 2-րդ մասերի դրույթները գործում են անմիջականորեն, և դատական պրակտիկան պարտավոր է առաջնորդվել այդ պահանջով» (կետ 7):

Սահմանադրության վերոգրյալ դրույթների և Սահմանադրական դատարանի մեջբերված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված՝ երեխայի՝ **իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքը գերակայում է մյուս բոլոր հնարավոր շահերի նկատմամբ**, և չեն կարող գոյություն ունենալ այնպիսի իրավունքներ, որոնց իրացումը հետապնդելով՝ երեխայի նշված իրավունքը կարող է ենթարկվել սահմանափակման: Սահմանադրական դատարանը նաև հարկ է համարում արձանագրել, որ համապատասխան իրավահարաբերությունների մասնակից մյուս սուբյեկտները, տվյալ դեպքում՝ որդեգրելու ցանկություն հայտնած անձինք, որդեգրման գործընթացում չունեն որևէ սուբյեկտիվ իրավունք, որը չի բխում երեխայի նշված շահից, կամ՝ որևէ պարտականություն, որը չի համապատասխանում դրան:

Հանրային իշխանությունը նմանապես, պարտավորված լինելով հարգել և պաշտպանել երեխայի իրավունքները, մասնավորապես՝ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված իրավունքը, պարտավոր է ոչ միայն, որպես բացասական (նեգատիվ) պարտավորություն, ձեռնպահ մնալ հիմնական իրավունքների իրացումը՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք, վտանգող գործողություններից, այլև որպես դրական պարտավորություն՝ ապահովել դրանց արդյունավետ իրացումը՝ համապատասխան կարգավորումներ նախատեսելու միջոցով, իսկ մինչ այդ, այն է՝ կարգավորումների բացակայության դեպքում ապահովել այդ իրավունքների **անմիջական իրացումը**՝ կոնկրետ դեպքի նկատմամբ դրանց բովանդակությունը բացահայտելու և արդյունքում՝ **պարտադիր կատարման ենթակա** ակտեր կայացնելու միջոցով:

Ողջ վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող կարգավորմամբ օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել

ոչ թե սահմանափակելու երեխայի՝ իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքը, այլ կարգավորելու այդ իրավունքի իրացումը՝ երեխայի լավագույն շահերից ելնելով:

4.2. Ուսումնասիրելով դիմումը և գործի մյուս նյութերը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ երեխայի՝ իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքի ապահովման նպատակով օրենսդիրը, որդեգրման իրավահարաբերությունների կարգավորման շրջանակներում, որդեգրելու նախապատվության իրավունք չունեցող անձանց կողմից որդեգրվելու համար սահմանել է տարիքային առավելագույն տարբերության հիմքով որդեգրման արգելք, որով **կանխվում է երեխայի որդեգրումը՝ որդեգրման ցանկություն ունեցող անձի կողմից՝ անկախ գործով որևէ այլ հանգամանքից:**

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նշված կարգավորումը նախատեսված է Օրենսգրքով, որը բավարարում է օրենքի որակական հատկանիշները: Մասնավորապես՝ վիճարկվող դրույթը հասանելի է և որոշակի. ընդ որում՝ ձևակերպված է որպես արգելիչ բացարձակ (վերապահում չնախատեսող) նորմ՝ բացառելով օրենքով սահմանված առավելագույն տարիքային տարբերության փաստը պարզելուց հետո որևէ այլ փաստի վերաբերելիության գնահատման և վիճարկվող դրույթի բովանդակության դատական որևէ մեկնաբանման հնարավորություն: Այս լույսի ներքո Սահմանադրական դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում Դիմողի այն պնդմանը, որ սույն գործով Դիմողի համար «դատական մեկնաբանությամբ անհնար է հաղթահարել կիրառման ենթակա նորմի՝ Սահմանադրության հակասության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը»:

Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ համամիտ է Պատասխանողի կողմից ներկայացված՝ վիճարկվող դրույթի նպատակների իրավաչափությունը փաստող՝ սույն որոշման 2-րդ կետում շարադրված դիրքորոշումներին: Դրանք չկրկնելով հանդերձ՝ Սահմանադրական դատարանը, սակայն, կարևոր է համարում ընդգծել երկու հանգամանք՝

1. Պատասխանողի կողմից նշված նպատակների հիմք հանդիսացած մտահոգությունները կամ ռիսկերը, թեև օբյեկտիվորեն հիմնավորված լինելով, կրում են կանխատեսական, ենթադրական և մոտավոր բնույթ, հիմնված են այն վտանգների առթիվ ունեցած մտահոգությունների վրա, որոնք **հնարավոր է՝ որպես կանոն առաջանան** որդեգրած ծնողների և որդեգրված երեխայի միջև տարիքային առավելագույն շեմը գերազանցող տարբերության դեպքում. ընդ որում՝ օրենսդրի կողմից այդ վտանգները ենթադրվում են (կանխավարկածվում են) բացառապես որդեգրելու նախապատվություն չունեցող անձանց պարագայում.

2. Դատարանը գրկված է այդ վտանգների նյութականացման հավանականությունը (ռեալությունը) յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում գնահատելու լիազորությունից, արդյունքում՝ վերը նշված հնարավորության՝ տվյալ գործով՝ նաև իրական լինելու փաստը ուսումնասիրելու և արձանագրելու հնարավորությունից:

Այլ խոսքով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող դրույթի ընդունման հիմքում օրենսդրի կողմից իրավաչափ նպատակներ հետապնդվելով հանդերձ՝ դրվել է թեկուզ ողջամիտ հավանականությունների վրա հիմնված, սակայն դատական ճանաչողությամբ ստուգման ոչ ենթակա կանխավարկած: Մյուս կողմից՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ քննարկվող արգելքով օրենսդիրը փորձ է արել երեխայի լավագույն շահերի իրացումն ապահովող առավել արդյունավետ կարգավորում նախատեսելու:

4.3. Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում դիտարկել, թե արդյոք երեխայի՝ քննարկվող իրավունքի վիճարկվող կարգավորման հիմքում ընկած իրավաչափ մտահոգությունների փարատման վիճարկվող եղանակը՝ վերապահումներ չնախատեսող որդեգրման արգելքի սահմանման տեսքով, համապատասխանում է Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասին այն տեսակետից, որ երեխան գրկվում է իրեն առնչվող կոնկրետ գործով բոլոր հանգամանքները դատարանի կողմից գնահատման ենթարկվելու հնարավորությունից: Այլ կերպ՝ արդյո՞ք երեխայի լավագույն շահերին համապատասխանում է այն կարգավորումը, որի հիմքում ընկած է օրենսդրի կանխատեսած՝ նման որդեգրմամբ երեխայի համար առաջացող բացասական հետևանքների հավանականությունը՝ որպես յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում արդեն իսկ իրողություն կամ փաստ գնահատելը՝ գրկելով դատարաններին տվյալ երեխային առնչվող կոնկրետ գործով նման հավանականության նյութականացման անխուսափելիությունը գնահատելու հնարավորությունից:

Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի հոկտեմբերի 5-ի ՍԴՈ-919 որոշմամբ արձանագրված է. «Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասում օգտագործված՝ «երեխաների շահեր» հասկացությանը և դրա բնորոշ հատկանիշների բովանդակության բացահայտմանը: Ընդ որում, նշված հասկացությունը ենթակա է գնահատման յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում՝ ելնելով տվյալ գործի բոլոր փաստական հանգամանքների համադրված վերլուծությունից:

(...)

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասում «ընդ որում» բառակապակցությունից հետո թվարկված պայմանները պարտավորեցնում են դատարաններին երեխայի շահը գնահատելիս հիմք ընդունել այդ պայմանները, ինչպես նաև, առաջնորդվելով իրենց հայեցողական լիազորությամբ,

հիմք ընդունել նաև այլ պայմաններ, եթե դատարանի գնահատմամբ այդպիսիք կան» (կետ 6):

Այսպիսով, Երեխայի իրավունքների սահմանադրական ճանաչումն ու ամրագրումը՝ նրա իրավական պաշտպանության, բարեկեցության ապահովման, ծայնը լսելի դարձնելու և ծնողների հետ կանոնավոր անձնական փոխհարաբերություններ և անմիջական շփումներ պահպանելու իրավունքի իրացման գործուն երաշխիք է, որի արդյունավետ ապահովումն ու պաշտպանությունը կախված են պետության համապատասխան հանձնառությունից, ինչից էլ ուղղակիորեն կախված է սահմանադրական արժեքների և Երեխայի ապրած իրողությունների միջև անջրպետի հաղթահարումը:

«Երեխայի (լավագույն) շահերի» երաշխավորման սկզբունքն ամրագրվել է նաև մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթերում: Մասնավորապես՝ «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի առաջին պարբերության համաձայն՝ **«Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում Երեխայի լավագույն շահերին»**, իսկ երկրորդ պարբերության համաձայն՝ «Մասնակից պետությունները պարտավորվում են Երեխային ապահովել նրա բարեկեցության համար անհրաժեշտ պաշտպանությամբ և հոգատարությամբ՝ ուշադրության առնելով նրա ծնողների, խնամակալների կամ օրենքով նրա համար պատասխանատվություն կրող այլ անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները, և այդ նպատակով ձեռնարկում են օրենսդրական ու վարչական բոլոր համապատասխան միջոցները»: Նշված կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի առաջին պարբերությամբ ամրագրված է. «(...) Ծնողները կամ համապատասխան դեպքերում օրինական խնամակալները Երեխայի դաստիարակության ու զարգացման համար կրում են հիմնական պատասխանատվություն: Երեխայի լավագույն շահերը նրանց հիմնական հոգածության առարկան են»:

Միավորված ազգերի կազմակերպության Երեխայի իրավունքների կոմիտեն, 2013 թվականի մայիսի 29-ի՝ «Երեխայի՝ իր լավագույն շահերին առաջնահերթ ուշադրություն դարձնելու իրավունքի վերաբերյալ (հոդված 3, մաս 1)» Ընդհանուր բնույթի թիվ 14 (2013) մեկնաբանության մեջ հատուկ անդրադառնալով Երեխայի լավագույն շահերի ապահովմանը, ընդգծել է, որ «Երեխայի լավագույն շահերը» հասկացությունը բաղկացած հետևյալ տարրերից՝

ա) Նյութական իրավունք: Երեխան իրավունք ունի, որ իր լավագույն շահերը գնահատվեն և հաշվի առնվեն իրեն վերաբերող բոլոր գործողություններում և որոշումներում: Ավելին՝ այդ իրավունքն առաջնահերթ ուշադրության

արժանանալու նախապատվություն ունի: «Երեխայի իրավունքների մասին» 1989 թվականի ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի առաջին պարբերությունը մասնակից պետությունների համար ձևավորում է ներքին պարտավորություն, անմիջականորեն կիրառելի է և կարող է վկայակոչվել դատարանում:

բ) *Հիմնարար, մեկնաբանելի իրավական սկզբունք*: Եթե իրավադրույթին կարող են տրվել մեկից ավել մեկնաբանություններ, ապա պետք է ընտրվի երեխայի լավագույն շահերին ամենից արդյունավետ ծառայող մեկնաբանությունը:

գ) *Ընթացակարգային կանոն*: Յուրաքանչյուր անգամ, երբ անհրաժեշտ է կայացնել որոշում, որն ազդեցություն է ունենալու կոնկրետ երեխայի, երեխաների սահմանված խմբի կամ երեխաների վրա՝ առհասարակ, որոշման կայացման գործընթացը պետք է ներառի տվյալ երեխայի կամ երեխաների վրա այդ որոշման հնարավոր ազդեցության (դրական կամ բացասական) գնահատումը: Երեխայի լավագույն շահերի գնահատումն ու որոշումը պահանջում են ընթացակարգային երաշխիքներ: Բացի դրանից, որոշման հիմնավորումը պետք է ցույց տա, որ այդ իրավունքը հստակ հաշվի է առնվել: Այդ առնչությամբ մասնակից պետությունները պետք է բացատրեն, թե ինչպես է այդ իրավունքը հարգվել համապատասխան որոշման մեջ, այսինքն՝ ինչն է հաշվի առնվել որպես երեխայի լավագույն շահ, ինչ չափանիշների վրա է այն հիմնված, և ինչ նշանակություն է տրվում երեխայի շահերին այլ նկատառումների համեմատ (Ներածություն, Ա. Երեխայի լավագույն շահերը. իրավունք, սկզբունք և ընթացակարգային կանոն, կետ 6)¹:

Միավորված ազգերի կազմակերպության Երեխայի իրավունքների կոմիտեն նույն փաստաթղթում (կետ 10) արձանագրել է նաև, որ բոլոր պետությունները պարտավոր են երաշխավորել, որ երեխայի լավագույն շահերն առաջնահերթության կարգով հաշվի առնվեն նրա վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս՝ ինչպես դատարանների, վարչական մարմինների կողմից, այնպես էլ իրավակարգավորման գործընթացում, մասնավորապես՝ օրենքների, քաղաքականությունների, ռազմավարությունների, ծրագրերի, բյուջեների, օրենսդրական և բյուջետային նախաձեռնությունների և ուղեցույցների ընդունման բոլոր փուլերում, ինչպես նաև դրանց իրագործմանն ուղղված բոլոր միջոցառումների ընթացքում:

«Երեխաների իրավունքների իրականացման մասին» 1996 թվականի եվրոպական կոնվենցիայի նախաբանում ամրագրված է, որ մասնակից պետությունները ճանաչում են ծնողների դերի կարևորությունը երեխաների

¹ General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1), ընդունվել է Երեխայի իրավունքների Կոմիտեի կողմից՝ Կոմիտեի 62-րդ նիստում (2013 թվականի հունվարի 14-ից փետրվարի 1-ի նիստում), <https://www.refworld.org/legal/crc/general/crc/2013/en/95780>

իրավունքների և լավագույն շահերի պաշտպանության ու խթանման գործում և համարում, որ անհրաժեշտության դեպքում պետությունները նույնպես պետք է ներգրավվեն նշված գործին: Նույն կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ երեխայի հետ կապված դատավարություններում դատական մարմինը նախքան որոշում կայացնելը պետք է հաշվի առնի, թե **արդյո՞ք իր տրամադրության ներքո ունի բավարար տեղեկատվություն՝ երեխայի լավագույն շահերից ելնելով որոշում կայացնելու համար, և անհրաժեշտության դեպքում լրացուցիչ տեղեկություններ ստանա, մասնավորապես՝ ծնողական պարտականությունները կրողներից («ա» պարբերություն), իսկ 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ երեխայի հետ կապված դատավարություններում դատական մարմինը ներքին օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում իրավասու է գործելու իր հայեցողությամբ, եթե երեխայի բարեկեցությունը լուրջ վտանգի տակ է:**

Անդրադառնալով «երեխայի լավագույն շահ» հասկացությանը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է իրավական դիրքորոշում առ այն, որ երեխայի լավագույն շահը չի կարող որոշվել ընդհանուր բնույթի իրավական դատողությունների միջոցով և **կախված է յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի հանգամանքներից՝** հիմք ընդունելով երեխայի շահերի առաջնայնությունը (Schneider v. Germany, Application no. 17080/07, 15.09.2011, FINAL 15.12.2011, §100):

Անդրադառնալով երեխայի և ծնողների փոխհարաբերություններին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը պահանջում է, որ ներպետական իշխանությունները պետք է արդարացի հավասարակշռություն հաստատեն երեխայի և ծնողների շահերի միջև՝ սույն գործընթացում հատուկ ուշադրություն դարձնելով երեխայի լավագույն շահերին, որոնք, կախված իրենց բնույթից և լրջությունից, կարող են գերակշռել ծնողների շահերը (Rytchenko v. Russia, Application no. 22266/04, 20.01.2011, FINAL 20.04.2011, §39):

Այսպիսով, երեխայի (լավագույն) շահերի երաշխավորման սկզբունքը միջազգային և սահմանադրական մակարդակներում ծառայում է որպես երեխաների վերաբերյալ որոշումների կայացման ուղենշային չափանիշ, որը գերազանցում է մշակութային, իրավական և քաղաքական սահմանները՝ երաշխավորելով, որ երեխաների իրավունքները, վերջիններիս բարեկեցությունը, լիարժեք և ներդաշնակ զարգացման ապահովումը մշտապես պետք է առաջնահերթորեն հաշվի առնվեն:

4.4. Վերը հիշատակված սկզբունքներին և կարգավորումներին համահունչ՝ օրենսդիրը երեխայի իրավունքների պաշտպանության և նրա լավագույն շահերի գերակայության միջազգայնորեն ընդունված

սահմանադրահեն գաղափարի հիման վրա սահմանել է համապատասխան կարգավորումներ:

«Երեխայի իրավունքների մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի երկրորդ նախադասությամբ ամրագրված է, որ երեխան գտնվում է հասարակության և պետության հովանավորության ու պաշտպանության ներքո: Նույն օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր երեխա ունի ֆիզիկական, մտավոր և հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմանների իրավունք:

Օրենսգրքի՝ «Ընտանեկան օրենսդրության հիմնական սկզբունքները» վերտառությամբ 1-ին հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ «Երեխայի նկատմամբ իրականացվող ցանկացած գործողություն պետք է բխի նրա լավագույն շահերից: Երեխայի լավագույն շահերի ապահովումն ուղղված է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով ամրագրված՝ երեխայի իրավունքների արդյունավետ և ամբողջական իրականացմանը, ինչպես նաև երեխայի զարգացմանը՝ հաշվի առնելով երեխայի մտավոր և ֆիզիկական կարիքները, այդ կարիքների բավարարման համար համապատասխան խնամքի և դաստիարակության հնարավորությունը, ընտանիք վերադառնալու կամ ընտանիքի հետ ապրելու կարևորությունը, երեխայի զարգացման համար ծնողի և ընտանիքի այլ անդամների հետ շփվելու կարևորությունը, ազգային պատկանելության հարցը, երեխայի մշակութային, լեզվական, հոգևոր կամ կրոնական կապերը կամ դաստիարակությունն ու նշանակությունն ընտանեկան միջավայրում և այլ կարիքները, պահանջները և շահերը (այսուհետ՝ Երեխայի լավագույն շահեր)»: Օրենսգրքի հիշյալ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ «Եթե որևէ նորմ կարող է տարաբնույթ կիրառվել, ապա այն կիրառելիս առաջնահերթ հաշվի են առնվում Երեխայի լավագույն շահերը»:

Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի առաջին նախադասությանը համապատասխան՝ երեխան ունի իր իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության իրավունք:

Վերոնշյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ պետությունը, Սահմանադրությամբ պարտավորվելով երաշխավորել երեխայի իրավունքները, պետք է համապատասխան նախադրյալներ ստեղծի երեխայի կայուն զարգացման համար՝ ապահովելով «Երեխայի լավագույն շահերի» երաշխավորման սկզբունքի կիրառումը նրան վերաբերելի բոլոր գործողություններում և կայացվող որոշումներում, այդ թվում՝ որդեգրման իրավունքի իրացման գործընթացներում՝ կարևորելով առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի՝ ընտանիքում ապրելու և դաստիարակվելու իրավունքը, քանզի առողջ ընտանեկան միջավայրի առկայությունն առանցքային նշանակություն ունի երեխայի կյանքում՝ նրա ֆիզիկական, հուզական, սոցիալական և մտավոր համակողմանի զարգացման հարցում:

Օրենսդիրը, արտահայտելով իր անվերապահ հավատարմությունը երեխայի իրավունքների գերակայությանը, Օրենսգրքում ամրագրել է նաև երեխաների որդեգրման վերաբերյալ իրավակարգավորումներ՝ *որդեգրումը համարելով առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման նախապատվելի ձև*:

Օրենսգրքի՝ «Երեխաների որդեգրումը (դաստիարակումը)» վերտառությամբ 18-րդ գլուխը վերաբերում է որդեգրման հետ կապված հարաբերությունների ընդհանուր իրավական կարգավորմանը՝ որդեգրման ենթակա երեխաներին, նրանց որդեգրելու կարգին ու պայմաններին, որդեգրման ենթակա երեխաների և երեխաներ որդեգրել ցանկացող անձանց հաշվառմանը, որդեգրելու իրավունք ունեցող անձանց և այլ հարցերի:

Օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի առաջին պարբերության համաձայն՝ որդեգրումը դատական ակտ է, որով որդեգրվող ձեռք է բերում կենսաբանական կապերին համարժեք ընտանեկան կապեր, որոնց շնորհիվ որդեգրողները և որդեգրվածները ձեռք են բերում ծնողների և զավակների համար օրենքով նախատեսված իրավունքներ և պարտականություններ: Որդեգրումն իրականացվում է՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահերից՝ Կառավարության սահմանած՝ որդեգրողի և որդեգրվողի համադրելիության չափանիշների գնահատման հիման վրա:

Այդ առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ **երեխայի լավագույն շահերը երաշխավորելու սկզբունքն առանցքային է որդեգրման գործընթացում**, հետևաբար՝ որդեգրման հետ կապված ընթացակարգերը, որդեգրող ծնողների ընտրության հստակ չափորոշիչներն ու կարգը սահմանող իրավադրույթները պետք է նպատակ ունենան ապահովելու, որ **որդեգրման գործընթացը ծառայի երեխայի լավագույն շահերին և ապահովի մշտական, լիարժեք, կայուն ընտանեկան միջավայր և կապեր**, որոնք երեխային հնարավորություն կընձեռեն մեծանալ առողջ և ապահով միջավայրում ծնողավարման հմտություններ և կարողություններ ունեցող ծնողների հետ: **Որդեգրման հետ կապված ցանկացած որոշման կայացման պարագայում թե՛ օրենսդրական, թե՛ իրավակիրառ հարթություններում առաջնահերթությունը տրվում է երեխայի լիարժեք ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր և բարոյական զարգացումն ապահովելու հնարավորությունների կենսագործմանը՝ հաշվի առնելով որդեգրման հնարավոր ազդեցությունը երեխայի ապագայի վրա**:

4.5. Վերոնշյալի համատեքստում անդրադառնալով վիճարկվող իրավակարգավորմանը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է.

Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ որդեգրողի և որդեգրվողի տարիքային տարբերությունը պետք է լինի 18 տարուց ոչ պակաս և **50 տարուց ոչ ավելի**, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ երեխան որդեգրվում է որդեգրելու նախապատվության իրավունք ունեցող անձանց կողմից:

Վիճարկվող դրույթով, ըստ էության, սահմանված են **որդեգրողի և որդեգրվող երեխայի միջև տարիքային տարբերության նվազագույն և առավելագույն շեմերը**: Տարիքային տարբերությունների առնչությամբ բացառություն է նախատեսված միայն երեխային որդեգրելու նախապատվության իրավունք ունեցող անձանց համար:

Օրենսդրի կողմից որդեգրողի և որդեգրվողի միջև՝ սույն գործի քննարկման առարկա հանդիսացող առավելագույն տարիքային տարբերության սահմանումը նպատակ ունի *հաստատելու և ամրապնդելու երեխայի և որդեգրման ցանկություն հայտնաբերած անձի միջև կապը՝* հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ **ակնհայտ առավելագույն տարիքային տարբերությունը իրապես կարող է խաթարել ծնող-երեխա հոգեհուզական կապի ձևավորումը**: Նման պայմաններում հիմք ընդունելով էթիկական նկատառումներն ու հասարակական արժեքները, ազգաբնակչության կենսամակարդակը, առողջությունը, մահացության ցուցանիշները, ինչպես նաև ուշ ծնողավարման հետևանքները և դրա հնարավոր ազդեցությունը երեխաների ֆիզիկական, հուզական և հոգեբանական զարգացման վրա՝ օրենսդրի կողմից որդեգրել ցանկացող անձանց համար սահմանվել են տարիքային նվազագույն, ինչպես նաև սույն գործով քննության առարկա առավելագույն շեմերը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում նկատել, որ **բացի տարիքային առավելագույն տարբերության շեմի հաղթահարման գործիքակազմի կիրառումից, պետության կողմից օրենսդրական մակարդակում սահմանված են որդեգրման այնպիսի գործուն ընթացակարգեր, որոնց պայմաններում քննարկվող արգելքի հիմքում ընկած մտահոգությունների մի մասը կարող է փարատվել**: Հիշատակված գործիքակազմի շարքում առանցքային կարևորություն ունի **որդեգրելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը**: Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ որդեգրելու իրավունք ունի Կառավարության սահմանած կարգով որպես երեխա որդեգրել ցանկացող հաշվառված չափահաս անձը, որը մասնակցել է նշված հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված նախապատրաստական դասընթացներին: Օրենսգրքի հիշատակված դրույթով սահմանված է նաև այն անձանց շրջանակը, որոնք որդեգրելու իրավունքով օժտված չեն՝

ա) դատարանի կողմից անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձինք,

բ) ամուսինները, որոնցից մեկը դատարանի կողմից ճանաչվել է անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ,

գ) դատական կարգով ծնողական իրավունքներից զրկված կամ ծնողական իրավունքները սահմանափակված անձինք,

դ) օրենքով իրենց վրա դրված պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու համար խնամակալի (հոգաբարձուի) պարտականություններից հեռացված անձինք,

ե) նախկին որդեգրողները, եթե որդեգրումը դատարանով վերացվել է նրանց մեղքով,

զ) անձինք, որոնք, առողջական վիճակով պայմանավորված, չեն կարող իրականացնել ծնողական իրավունքներ,

է) անձինք, որոնք որդեգրման պահին չունեն այնպիսի եկամուտ, որը կապահովի որդեգրվող երեխայի նվազագույն կենսապայմանները,

ը) անձինք, որոնք չունեն մշտական բնակության վայր, ինչպես նաև այնպիսի բնակելի տարածություն, որը համապատասխանում է սանիտարական և տեխնիկական սահմանված պահանջներին,

թ) որդեգրման պահին մարդու դեմ ուղղված կամ հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար դատվածություն ունեցող անձինք:

Օրենսգրքի նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Երեխա որդեգրել ցանկացող անձին հոգեբանական, մանկավարժական և իրավական աջակցություն տրամադրելու նպատակով Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմինը իրականացնում է անվճար նախապատրաստական դասընթացներ»:

Բացի դրանից, Օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի առաջին պարբերության համաձայն՝ *Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացու կողմից երեխայի որդեգրման համար անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետության մարզպետարանների (Երևանի քաղաքապետարանի) եզրակացությունը՝ որդեգրման հիմնավորվածության և այդ որդեգրումը որդեգրվող երեխայի շահերին համապատասխանելու մասին՝ նշելով որդեգրվող երեխայի և որդեգրողի (որդեգրողների) անձնական շփումների փաստի վերաբերյալ տեղեկություններ, իսկ օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կողմից Հայաստանի Հանրապետության երեխայի որդեգրման դեպքում՝ կենտրոնական մարմնի եզրակացությունը՝ որդեգրման հիմնավորվածության և այդ որդեգրումը որդեգրվող երեխայի շահերին համապատասխանելու մասին: Ավելին, որդեգրումը հաստատվելու բացառիկ իրավասությամբ օժտված է դատարանը, ինչը հիմնարար նշանակություն ունի սույն գործընթացի օրինականությունը երաշխավորելու առումով:*

Վերոնշյալը հիմք է տալիս եզրահանգելու, որ որդեգրման ինստիտուտի կենսագործումը՝ երեխայի լավագույն շահերի առաջնահերթ երաշխավորման լույսի ներքո, գտնվում է և **շարունակաբար** պետք է գտնվի պետության դիտակետում:

4.6. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ վիճարկվող դրույթով նախատեսված՝ **որդեգրման՝ որևէ բացառություն չթույլատրող՝ տարիքային տարբերության առավելագույն շեմով պայմանավորված արգելքը իրավակիրառին զրկում է**

յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով բոլոր հանգամանքները հաշվի առնելու, այլ խոսքով՝ դրանք որպես իրավական նշանակություն ունեցող փաստեր գնահատելու և դրանցից իրավական հետևանքներ բխեցնելու որևէ հնարավորությունից: Հաշվի առնելով այն, որ նշված հանգամանքները կարող են պարունակել երեխայի՝ իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքին **վերաբերելի փաստեր**, օրենսդրի կողմից՝ դատական ակտի կայացման համար դրանց վերաբերելիությունն ի սկզբանե բացառելը, թեև հիմնված է երեխայի լավագույն շահերն արտահայտող մտահոգությունների վրա, ժխտում է այլ, այդ թվում՝ երեխայի լավագույն շահերն արտահայտող հանգամանքները հաշվի առնելու հնարավորությունը:

Բացի դրանից, նշված արգելքը հիշյալ մտահոգությունները փարատելուն ուղղված՝ օրենսդրորեն արդեն իսկ սահմանված այլ կառուցակարգերի նկատմամբ կրում է ինքնուրույն բնույթ, այսինքն՝ տարածվում է այն անձանց վրա, որոնք այդ արգելքի բացակայության պարագայում ունեն որդեգրելու իրավունք: Սահմանադրական դատարանի համոզմամբ՝ նշվածը մտահոգիչ է իրավաչափ նպատակին հասնելու ուղղությամբ գործադրվող միջոցների արդարացվածության տեսակետից այն առումով, որ տարիքային առավելագույն տարբերության հիմքով որդեգրման արգելքի հիմքում ընկած մտահոգությունների որոշ մասն առնվազն պետք է փարատված լինի Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի կարգավորումների շրջանակում, որոնց համաձայն՝ որդեգրելու իրավունք չունեն, ի թիվս այլոց, այն անձինք, որոնք, առողջական վիճակով պայմանավորված, չեն կարող իրականացնել ծնողական իրավունքներ:

Բացի դրանից, ի հակադրումն *Միավորված ազգերի կազմակերպության երեխայի իրավունքների կոմիտեի* վերը վկայակոչված դիրքորոշման առ այն, որ «Յուրաքանչյուր անգամ, երբ անհրաժեշտ է կայացնել որոշում, որն ազդեցություն է ունենալու կոնկրետ երեխայի (...) վրա՝ (...), որոշման կայացման գործընթացը պետք է ներառի տվյալ երեխայի (...) վրա այդ որոշման հնարավոր ազդեցության (դրական կամ բացասական) գնահատումը», վիճարկվող դրույթի կարգավորումը Դատարանին նաև զրկում է որդեգրումը թույլ տալուն հանգեցնող որոշման դրական ազդեցության հեռանկարները գնահատելու հնարավորությունից՝ ստիպելով Դատարանին յուրաքանչյուր դեպքում իր՝ որդեգրումը մերժող դատական ակտում արտացոլել բացառապես օրենսդրի կողմից՝ որդեգրման արգելքի հիմքում ընկած հնարավոր բացառապես բացասական հետևանքներն առաջ չգալու մտահոգությունը:

4.7. Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ երեխայի լավագույն շահերի տեսակետից մտահոգիչ է վիճարկվող դրույթով սահմանված տարիքային տարբերության առավելագույն շեմով պայմանավորված արգելքը, քանի որ դատարաններին զրկում է երեխայի լավագույն շահերի նկատմամբ նման որդեգրման նաև դրական

ազդեցությունը գնահատելու, ինչպես նաև բացասական ազդեցության առթիվ մտահոգությունները գործի հանգամանքների համակողմանի վերլուծությամբ փարատելու հնարավորությունից՝ պետությանը զրկելով նաև Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իրավունքի ներքո իր բացասական (նեգատիվ) և դրական (պոզիտիվ) պարտավորություններն արդյունավետ իրացնելու հնարավորությունից:

Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում անդրադառնալ այն հարցին, թե ինչպիսի չափանիշներ և ապացուցողական չափորոշիչներ պետք է կիրառվեն դատարանների կողմից իրավաչափ նպատակներից բխող՝ վիճարկվող դրույթով օրենսդրորեն սահմանված արգելքից՝ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասին անմիջական կիրառություն հաղորդելու միջոցով բացառություն անելու համար:

Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրական դատարանի և համապատասխան միջազգային մասնագիտացված կառույցների վերոշարադրյալ դիրքորոշումներով ամրագրված են այն չափանիշներն ու չափորոշիչները, որոնց դատական պրակտիկայում կայուն և կանխատեսելի կիրառմամբ ողջամտորեն հնարավոր կլինի ապահովել, որ վիճարկվող դրույթով սահմանված արգելքից բացառություն անելու՝ երեխայի շահերով պայմանավորված հայեցողությունը չհանգեցնի իրավակիրառի կամայականության: Մասնավորապես՝ յուրաքանչյուր դեպքում պարտադիր կատարման ենթակա պահանջները հետևյալն են՝

ա) վիճարկվող դրույթով սահմանված արգելքը գիտականորեն հիմնավորված եզրակացություններից բխող կանխավարկած է առ այն, որ որպես կանոն, երեխայի լավագույն շահերը պահանջում են, որ որդեգրողի և որդեգրվողի տարիքային առավելագույն տարբերությունը չգերազանցի 50 տարին: Սույն փաստից հետևում է, որ այս կանխավարկածը կարող է հերքվել՝ 1) **բացառիկ դեպքերում**, 2) կոնկրետ գործի բոլոր հանգամանքները **լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ հետազոտելու** արդյունքում կայացված և 3) տվյալ կոնկրետ գործի հանգամանքների բացառիկությունը հատուկ հիմնավորող, այսինքն՝ արգելքի հիմքում ընկած՝ օրենսդրի բոլոր ողջամիտ մտահոգությունները տվյալ կոնկրետ գործի հանգամանքներով փարատվածությունը **պատճառաբանող որոշմամբ**: Այլ խոսքով, եթե կանոնի (արգելքի) համար պահանջվում է պարզապես այդ կանոնի կիրառման փաստական հիմքի (50 տարվա տարբերության) առկայությունը, ապա կանոնից բացառություն անելու համար անհրաժեշտ է, որ դրանից արվող բացառությունը պատճառաբանվի հատուկ կերպով:

բ) նախորդ կետում ներկայացված երաշխիքներից բխող՝ դատական ակտում բոլոր մտահոգությունները փարատելու պարտականությունը ենթադրում է, որ դատարանը պետք է ապացուցված համարի, որ **բացակայում է այն բոլոր բացասական հետևանքների առաջ գալու վտանգը**, որն օրենսդիրը հիմք է համարել նշված արգելքը սահմանելու համար, **ինչպես նաև՝** որ

բացառություն անելու արդյունքում, երեխայի լավագույն շահերի տեսակետից, և **միաժամանակ՝ առկա է դրական ազդեցության և/կամ հետևանքների առաջ գալու ողջամիտ հեռանկարը**.

գ) վերը նշված բացասական կամ դրական ազդեցության և/կամ հետևանքների ողջամիտ հեռանկարի, համապատասխանաբար՝ բացակայության կամ առկայության առթիվ արված՝ Դատարանի հետևությունները պետք է հաստատված լինեն միմյանց լրացնող և հակառակը **ողջամիտ կասկածից վեր բացառող** փաստերի համակցությամբ:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 169-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 71-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

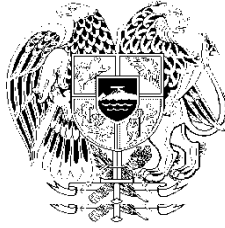
1. Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասը ճանաչել Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասին հակասող և անվավեր այն մասով, որ որդեգրելու նախապատվության իրավունք չունեցող անձի և որդեգրվողի միջև տարիքային առավելագույն տարբերությամբ պայմանավորված որդեգրման արգելք սահմանելով, այդ արգելքից որևէ բացառություն չի նախատեսում՝ իրավակիրառին զրկելով յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի բոլոր հանգամանքները՝ երեխայի լավագույն շահերը հաշվի առնելու հնարավորությունից:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

14 հունվարի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1766

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ԱՐԱԳԱԾՈՏՆԻ ՄԱՐԶԻ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ 2021 Թ.
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 12-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ
1-ԻՆ ՄԱՍԻ 11-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ԴՐԱ ՀԵՏ ՀԱՄԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԱՌՈՒՄՈՎ
ՓՈԽԿԱՊԱԿՑՎԱԾ՝ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 12-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 4-ՐԴ ՄԱՍԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

5 փետրվարի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Վ. Գրիգորյանի, Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի,
Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,
մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
դիմողի՝ Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի (այսուհետ նաև՝ Դիմող կամ Դատարան),
գործով որպես պատասխանող կողմ ներգրավված Ազգային ժողովի
(այսուհետ նաև՝ Պատասխանող) ներկայացուցիչ՝ Ազգային ժողովի աշխա-
տակազմի իրավական ապահովման և սպասարկման բաժնի պետ Մ.
Ստեփանյանի,
համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ
հոդվածի 4-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 22, 40 և 71-րդ հոդվածների,
դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Արագածոտնի մարզի
առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման

1(118)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

վրա՝ 2021 թ. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի՝ դրա հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ 2021 թվականի ՔԴՕ կամ Օրենսգիրք) ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ին:

1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Նախկին ՔԴՕ կամ Նախկին օրենսգիրք) ուժը կորցրել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, բացառությամբ 2021 թվականի հունիսի 30-ի ՀՕ-306-Ն օրենսգրքի 483-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի: Նախկին օրենսգրքի 54-րդ, 54.1-ին, 54.2-րդ, 54.3-րդ, 54.4-րդ գլուխների դրույթներն ուժը կորցրած չեն ճանաչվել:

Օրենսգրքի՝ «Քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները» վերտա-ռությամբ 12-րդ հոդվածի՝ սույն գործին առավել վերաբերելի դրույթներով ամրագրված է.

«1. Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝

1) անձը չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը.

2) առկա է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվությունը բացառող որևէ հանգամանք (բացառությամբ անմեղսունակության).

(...)

11) անձն արարքի կատարման պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքին.

(...)

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հանգամանքները ռեաբիլիտացնող են:

(...)

4. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 11-14-րդ կետերով նախատեսված հանգամանքների առկայությունը քրեական հետապնդումը բացառող չէ, եթե անձն առարկում է դրա դեմ այն հիմքով, որ չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը: Այս դեպքում քրեական վարույթը շարունակվում է ընդհանուր կարգով, սակայն մեղադրական վերդիկկր կայացնելու դեպքում այդ անձի նկատմամբ պատիժ չի նշանակվում»:

Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածում փոփոխություն կամ լրացում չի կատարվել:

Գործի քննության առիթը՝ Դիմողի՝ թիվ ԱՐԱԴ2/0012/01/23 գործով «ՀՀ Սահմանադրական դատարան դիմելու և դատալսումները հետաձգելու

մասին» որոշման հիման վրա նույն դատարանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 2-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Դիմողը Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմումով վիճարկել է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասը: Սահմանադրական դատարանը 2025 թվականի փետրվարի 5-ի ՍԴԱՌ-14 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթն այդ մասով կարճել է:

Ուսումնասիրելով դիմումը, Դիմողի և Պատասխանողի գրավոր բացատրությունները, գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, վերլուծելով վիճարկվող և վերաբերելի օրինադրույթները՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. Գործի համառոտ դատավարական նախապատմությունը

1.1. 2022 թվականի հունիսի 10-ին ՀՀ ոստիկանության Արագածոտնի մարզային վարչության Թալինի բաժնում 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Քրեական օրենսգիրք) 118-րդ հոդվածի (Ծեծելը կամ այլ բռնի գործողություններ կատարելը, որն առողջությանը թեթև վնաս չի պատճառել) և 137.1-ին հոդվածի 1-ին մասի (Անձին ծանր վիրավորանք հասցնելը՝ հայիոյելը կամ նրա արժանապատվությունն այլ ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակով վիրավորելը) հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 54154122 քրեական գործը և ուղարկվել ՀՀ ՔԿ Արագածոտնի մարզային քննչական վարչություն՝ նախաքննություն կատարելու համար:

2023 թվականի մարտի 9-ին որոշում է կայացվել թիվ 54154122 քրեական վարույթով Սլ.Ս.-ի, Մ.Ս.-ի, **Ս.Ս.-ի (ծնված՝ 30.11.2008 թ.)**, Զ.Ն.-ի և Սվ.Ս.-ի նկատմամբ 18.04.2003 թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137.1-ին հոդվածի 1-ին մասով հանրային քրեական հետապնդում չհարուցել՝ 2021 թվականի ՔԴՕ 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետի հիմքով:

2023 թվականի մարտի 13-ին **Ս.Ս.-ի նկատմամբ** հարուցվել է հանրային քրեական հետապնդում 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված Քրեական օրենսգրքի 195-րդ հոդվածի 1-ին մասով (Հարվածներ հասցնելը կամ բռնի այլ գործողություններ կատարելը, որն առողջության թեթև վնաս չի առաջացրել): Նույն օրը Ս.Ս.-ի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել բացակայելու արգելքը: Ս.Ս.-ին առաջադրված մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը հանգում է նրան, որ «նա, 2022 թվականի մայիսի 13-ին՝ ժամը 14:30-ի սահմաններում, գտնվել է Արագածոտնի մարզի (...) համայնքի (...) բնակավայրում, որտեղ անասունները արգելված վայրում արածեցնելու հարցի շուրջ վիճաբանել է նույն բնակավայրի բնակիչ Սվ.Ս.-ի հետ, որից հետո փայտով, ձեռքերով ու ոտքերով մի քանի անգամ հարվածներ է հասցրել Սվ.Ս.-ի մարմնի տարբեր հարվածներին՝ նրան պարզառեղծ ֆիզիկական ցավ»: Նույն օրը Զ.Ն.-ն ճանաչվել է անչափահաս մեղադրյալ Ս.Ս.-ի օրինական ներկայացուցիչ:

2023 թվականի մայիսի 3-ին որոշում է կայացվել թիվ 54154122 քրեական վարույթով Սվ.Ս.-ի նկատմամբ Քրեական օրենսգրքի 195-րդ հոդվածի 1-ին մասով հանրային քրեական հետապնդում չհարուցել՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով: 2023 թվականի մայիսի 8-ին Սվ.Ս.-ն ճանաչվել է տուժող:

2023 թվականի մայիսի 22-ին թիվ 54154122 քրեական վարույթը հաստատված մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է ՀՀ Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

2024 թվականի ապրիլի 18-ին Դատարանի կողմից որոշում է կայացվել քրեական գործի վարույթն ստանձնելու և նախնական դատախոսմաներ նշանակելու մասին:

1.2. 2024 թվականի օգոստոսի 13-ին նախնական դատախոսմաների ընթացքում մեղադրյալ Ս.Ս.-ի պաշտպան Ա. Հակոբյանը միջնորդություն է ներկայացրել Դատարան՝ անչափահաս մեղադրյալ Ս.Ս.-ի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ ՀՀ Սահմանադրական դատարան դիմելու մասին: Ի հիմնավորումն իր միջնորդության՝ պաշտպան Ա. Հակոբյանը, *ի թիվս այլնի*, նշել է, որ Քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվություն չի կարող կրել 14 տարին չլրացած անձը, իսկ քանի որ նույն օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության հիմքը հանցանք կատարելն է, որի պարտադիր հատկանիշ է արարքը հանցագործության սուբյեկտի կողմից կատարված լինելը, ապա վերջինիս՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելու պատճառով, բացակայում է նաև հանցագործությունը: Մինչդեռ, ըստ պաշտպանի՝ օրենսդիրը քրեական պատասխանատվության հիմքի բացակայության պայմաններում (**հանցանք** կատարած լինելը) նման բացակայությունը չի համարել քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք: Նման պայմաններում, հաշվի առնելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի այն դրույթը, որ *«1. Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝ (...) 1) անձն արարքի կատարման պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքին»*, պաշտպանի պնդմամբ՝ առաջանում է *«ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի սահմանադրաիրավականության հարց»*: Նույն օրը Զ.Ն.-ն ճանաչվել է անչափահաս մեղադրյալ Ս.Ս.-ի օրինական ներկայացուցիչ:

Պաշտպան Ա. Հակոբյանի՝ վերը նկարագրված միջնորդությանը միացել են անչափահաս մեղադրյալ Ս.Ս.-ն և նրա օրինական ներկայացուցիչ Զ.Ն.-ն: Հանրային մեղադրող Վ. Մելքոնյանն առարկել է միջնորդության դեմ, իսկ տուժող Սվ.Ս.-ն, ըստ էության, դիրքորոշում չի հայտնել:

1.3. Դատարանը, ներկայացված միջնորդությունը քննելու արդյունքում, որպես Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված պայմանի առկայության հիմք արձանագրելով այն, որ «[Տ]վյալ դեպքում պաշտպան Ա. Հակոբյանի կողմից ներկայացված միջնորդության վերաբերյալ որոշում կայացնելու միակ իրավաչափ լուծումը Դատարանը տեսնում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմի սահմանադրականության ստուգման ճանապարհով», ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով և նույն հոդվածի 3-րդ մասով, 2024 թվականի օգոստոսի 30-ին որոշում է կայացրել «ՀՀ Սահմանադրական դատարան դիմելու և դատալսումները հետաձգելու մասին», որով որոշել է՝

«Թիվ ԱՐԱԴ2/0012/01/23 քրեական վարույթով դիմել ՀՀ Սահմանադրական դատարան՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի՝ նույն հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերի հետ փոխկապվածության մեջ, ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի լուծման խնդրանքով:

Հետաձգել թիվ ԱՐԱԴ2/0012/01/23 քրեական վարույթով դատալսումները՝ մինչև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշում կայացնելը»:

Սահմանադրական դատարանը 2024 թվականի հոկտեմբերի 4-ի ՍԴԱՈ-154 աշխատակարգային որոշմամբ գործն ընդունել է քննության, որոշել՝ գործի դատաքննությունն անցկացնել գրավոր ընթացակարգով, ինչպես նաև սույն գործով որպես պատասխանող կողմ դատավարությանը ներգրավել՝ 2021 թվականի ՔԴՕ-ն ընդունած մարմնին՝ Ազգային ժողովին:

2. Դիմողի դիրքորոշումները

2.1. Դիմողը, ներկայացնելով թիվ ԱՐԱԴ2/0012/01/23 քրեական գործի դատավարական նախապատմությունը, գործով պաշտպանի՝ վերը նկարագրված միջնորդության հիմնավորումները և պահանջը, վերլուծելով Սահմանադրության, քրեաիրավական և քրեադատավարական օրենսդրության վերաբերելի կարգավորումներն ու դրանց առթիվ Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ վերաբերելի միջազգային պայմանագրերի առանձին դրույթներ, գտել է, որ տվյալ գործով կիրառման ենթակա՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը՝ նույն հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերի հետ փոխկապվածության մեջ, առերևույթ հակասում է Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ **համաչափության** (78-րդ հոդված), **իրավական որոշակիության** (79-րդ հոդված), **հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության** (75-րդ հոդված), **երեխայի լավագույն շահերի** (37-րդ հոդված) ապահովման սկզբունքներին: Բացի

դրանից, Դիմողը Սահմանադրության 78, 79, 75 և 37-րդ հոդվածների ներքո իր պնդումները շարադրելիս դրանք նախորդել է հենց անձի՝ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածով ամրագրված՝ մեղադրյալի **անմեղության կանխավարկածի** իրավունքին արված հղումով:

2.2. Մասնավորապես՝ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի հետ կապված Դիմողը նշել է հետևյալը՝

«(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 11-րդ կետերը, որպես քրեական հետապնդման դադարեցման հիմքեր, էապես տարբերվում են միմյանցից իրենց բովանդակությամբ, կիրառման իրավական և բարոյական հետևանքներով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի ուժով դասվում է քրեական հետապնդման դադարեցման «արդարացնող» հիմքերի խմբին: Նշված հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս չի թույլատրվում որոշման մեջ տալ ձևակերպումներ, **որոնք կասկածի տակ կոչեն այն անձի անմեղությունը, որի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է:** Այս հիմքերով քրեական հետապնդման դադարեցումը միշտ ենթադրում է մեղադրյալի լիովին արդարացում, այսինքն՝ այս հիմքով արդարացված անձին ոչ ոք իրավունք չունի ներկայացնելու իրավական և (կամ) բարոյական բնույթի որևէ պահանջ: Ի տարբերություն դրան, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետն ընդգրկված է քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմքերի շարքում: Նման հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցման դեպքում փաստվում է, որ անձի կատարած արարքն իր մեջ պարունակում է քրեական օրենքով արգելված արարքի հատկանիշներ, սակայն օրենքով սահմանված պայմանների առկայության պարագայում վարույթն իրականացնող մարմինը նրան ազատում է քրեական պատասխանատվությունից»:

Դիմողի պնդմամբ՝ օրենսդիր և դատական պրակտիկան ելնում են այն հանգամանքից, որ **«անձի արարքում հանցակազմի բացակայությունից»** տարբերվող (արդարացնող հիմք) և անչափահասի համար բացասական քրեաիրավական հետևանքներ առաջացնող քրեական հետապնդումը դադարեցնելու այնպիսի հիմքի առանձնացումը, ինչպիսին է՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելը (ոչ արդարացնող հիմք), լուծում է ընդամենը մեկ խնդիր՝ «ոչ արդարացնող» հիմքը չի բացառում անձի վրա որոշակի իրավական կամ բարոյական բնույթի պարտականություններ դնելը:

Դատական պրակտիկայում նշված մոտեցման առկայությունը Դիմողը հիմնավորել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ Հ. Աթոյանի գործով 2010 թվականի հուլիսի 23-ի թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 որոշմամբ՝ 1998 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի (համապատասխանում է 2021 թվականի ՔԴՕ 12-րդ

հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետին) վերաբերյալ արտահայտված այն դիրքորոշումներով, որոնց համաձայն՝

«20. (...) եթե հանցագործության կատարման պահին անձը չի հասել ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության տարիքին, իսկ հանցակազմի մյուս բոլոր տարրերը և հատկանիշներն առկա են, ապա նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը պետք է դադարեցվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և ոչ թե նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով:

(...):

22. (...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը, (...) ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի, քրեական գործով վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմք է և չի բացառում անձի վրա որոշակի իրավական կամ բարոյական բնույթի պարտականություններ դնելը: (...):»:

Դիմողը, նշելով, որ Վճռաբեկ դատարանի վերագրյալ դիրքորոշումներից հետևում է, որ «ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից հիշյալ երկու հիմքերի տարբերակման համար ելակետ է ընդունվել այն, որ քրեական հետապնդման դադարեցման «արդարացնող» հիմքը բացառում է այս հիմքով արդարացված անձի վրա իրավական կամ բարոյական բնույթի որևէ պահանջ դնելը, մինչդեռ քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմքը չի բացառում անձի վրա որոշակի իրավական կամ բարոյական բնույթի պարտականություններ դնելը», ընդգծել է, որ «Այսպես է, որ Դատարանի մոտ հիմնավոր կասկածներ են առաջանում, թե որքանով է հիշյալ օրենսդրական կարգավորումը համահունչ ՀՀ Սահմանադրությանը և արդյոք սահմանադրաիրավական տեսանկյունից իրավաչափ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածում նման տարբերակված մոտեցումը»:

2.3. Անդրադառնալով Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով ամրագրված համաչափության սկզբունքին, Դիմողը գտել է, որ «քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելը՝ որպես քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինքնուրույն հիմքի առանձնացումն այն նպատակով, որ տուժող կողմը կարող է որևէ իրավական կամ բարոյական բնույթի պահանջ ներկայացնել անչափահասին՝ չի համապատասխանում ընտրված միջոցի և ակնկալվող արդյունքի միջև ողջամիտ հավասարակշռությանը»: Դիմողը գտել է նաև, որ Վճռաբեկ դատարանի՝ նշված տարբերակման համար վերը բերված հիմնավորումը բավարար չէ համաչափության սկզբունքի տեսանկյունից, քանի որ տարբերակման հիմք տված խնդիրները կարող են լուծվել քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական հարաբերությունների տիրույթում, և ի հիմնավորումն իր այս հետևության՝ նշում, որ

«ենթադրյալ հանցանքը քաղաքացիաիրավական առումով հանդիսանում է դեյիկտ, իսկ դրանից ածանցվող հարաբերությունները դեյիկտային, ընդ որում, դեյիկտը, ինչպես և հանցակազմը, բաղկացած է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ նույն տարրերից, հետևաբար այդ տարրերը պետք է ապացուցվեն բոլոր դեպքերում»:

Հետևաբար, ըստ Դիմողի՝ ստացվում է, որ ոչ արդարացնող քննարկվող հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելը որևէ այլ հարց չի լուծում քրեական դատավարությունում, քան երեխայի համար բացասական իրավական հետևանքներ առաջացնելը: Այլ կերպ ասած՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի հասած չլինելը՝ որպես քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինքնուրույն հիմք առանձնացնելը և ոչ արդարացնող հիմքերի շարքին դասելն իրավաչափ չէ ինչպես սահմանադրական համաչափության տեսանկյունից, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով երաշխավորված երեխայի լավագույն շահի ապահովման տեսանկյունից, քանի որ, բացի երեխային պիտակավորելուց, քրեական օրենքը խախտված համարելուց և համապատասխան հաշվառման վերցնելուց, որևէ իրավական խնդիր չի լուծվում:

2.4. Սահմանադրության 79-րդ հոդվածով ամրագրված **իրավական որոշակիության սկզբունքի** մասով Դիմողը պնդել է, որ դրա հետ հակասության մեջ է ՔԴՕ 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի և նույն հոդվածի 2-րդ մասի հետ փոխկապվածության մեջ վերցրած, «քանի որ «հանցանքի» բացակայությունը մի դեպքում արդարացնող է, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ ոչ արդարացնող»: Դիմողի կողմից ներկայացվող փաստարկները հիմնականում հանգում են նրան, որ Քրեական օրենսգրքի 16-րդ և 19-րդ հոդվածների բովանդակությունից հետևում է, որ՝ «հանցանք է համարվում այն արարքը, որը նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքում, արգելված է պարտով, կատարվել է հանցագործության սուբյեկտի կողմից մեղավորությամբ, ընդ որում՝ հանցագործության սուբյեկտ կարող է լինել 14 կամ 16 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը: (...): Փաստորեն եթե երեխան չի հասել քրեական պատասխանատվության տարիքի, ապա նա ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, քանի որ նրա արարքը չի համարվում հանցանք»:

Ըստ Դիմողի՝ քրեաիրավական նշված դրույթներից հետևում է, որ՝ «քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի չհասած անձի կատարած արարքը, եթե անգամ համընկնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում սահմանված որևէ հանցագործության հատկանիշներին, այդուհանդերձ չի համարվում հանցանք, ինչն էլ ենթադրում է, որ այն կատարող անձը չի կարող ենթարկվել քրեաիրավական որևէ ներգործության և նրա համար որևէ քրեաիրավական բացասական հետևանք չի կարող առաջանալ այդ արարքի կատարման համար», մինչդեռ «ՀՀ քրեական

դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը՝ նույն հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերի հետ փոխկապվածության մեջ թույլ է տալիս, ավելին՝ պարտադիր է համարում ոչ միայն երեխայի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը և նախաքննություն իրականացնելը, եթե նա չի համաձայնում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հետ, այլև նրա համար առաջացնում է բացասական բնույթի քրեաիրավական հետևանքներ»:

Դիմողը պնդել է, որ Քրեական օրենսգրքի այն կարգավորման պայմաններում, որով սահմանվել է «այն նվազագույն տարիքը, որից ցածր երեխաները չեն կարող ճանաչվել հանցանք կատարող կամ հանցագործության սուբյեկտ (քրեական օրենսդրությունը խախտելու անընդունակ)», 2021 թ. ՔԴՕ 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը ««քողարկված» կերպով վերացրել է նվազագույն տարիքի սահմանը (շեմը) և փաստացի ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված տարիքից ցածր երեխաներին դիտում է հանցանք կատարող կամ հանցագործության սուբյեկտ»:

Արդյունքում, Դիմողը եզրակացրել է, որ Քրեական օրենսգրքի 16-րդ հոդվածում սահմանված «հանցանք» հասկացությունը և դրան համապատասխան 19-րդ հոդվածում սահմանված՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքը, համահունչ լինելով անչափահասների արդարադատության բնագավառում առկա միջազգային իրավական չափանիշներին և ՀՀ Սահմանադրությանը, փաստացի չեղարկվում են Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի տարբերակված մոտեցմամբ:

2.5. Դիմողը պնդել է նաև, որ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով ամրագրված՝ համաչափության սկզբունքին հակասելու վերաբերյալ փաստարկները վերաբերում են նաև Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով ամրագրված՝ **երեխայի լավագույն շահերի ապահովման** սկզբունքին, քանի որ «քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի հասած չլինելը՝ քրեական դատավարությունում որպես քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինքնուրույն հիմք առանձնացնելը և ոչ արդարացնող հիմքերի շարքին դասելը (...) բացի երեխային պիտակավորելուց, քրեական օրենքը խախտված համարելուց և համապատասխան հաշվառման վերցնելուց՝ որևէ իրավական խնդիր չի լուծվում»:

Դիմողը, ի թիվս այլնի, նշել է նաև, որ՝ «Երեխայի իրավունքների մասին» Միավորված ազգերի կազմակերպության (այսուհետ՝ ՄԱԿ) կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «1. Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին»: Նույն կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 3. Մասնակից պետությունները

ծգրում են նպաստել մեղադրվող կամ քրեական օրենսդրությունը խախտած համարվող երեխաների նկատմամբ հատկապես կիրառելի օրենքների, ընթացակարգերի, մարմինների և հաստատությունների ստեղծմանը, մասնավորապես.

(ա) այն նվազագույն տարիքի սահմանմանը, որից ցածր երեխաները համարվում են **անընդունակ խախտելու քրեական օրենսդրությունը**,

(բ) անհրաժեշտության և ցանկալիության դեպքում նման երեխաների նկատմամբ միջոցներ ձեռնարկել՝ առանց դատաքննության դիմելու, մարդու իրավունքների լիակատար պաշտպանության և իրավական երաշխիքների պահպանման պայմանով: (...)»:

Դիմողը նշել է նաև, որ «Անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ» ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների (այսուհետ՝ «Պեկինյան կանոններ») համաձայն՝ «11.1. Անչափահաս իրավախախտների գործերի քննության ժամանակ հնարավորության սահմաններում չպետք է դիմել (...) իշխանության իրավասու մարմինների կողմից գործի պաշտոնական քննությանը: 11.2. Ոստիկանությունը, դատախազությունը, անչափահասների գործերը վարող մյուս մարմինները պետք է լիազորված լինեն այդպիսի գործերի կապակցությամբ վճիռ ընդունել իրենց հայեցողությամբ, առանց գործերի պաշտոնական լուծման՝ համապատասխան իրավական համակարգում այդ նպատակով սահմանված չափանիշների, ինչպես նաև սույն կանոններում ամփոփված սկզբունքների համաձայն: (...)»:

Դիմողը, վկայակոչելով ՄԱԿ-ի տնտեսական և սոցիալական խորհրդի 1997 թվականի հուլիսի 21-ի թիվ 1997/30 բանաձևով առաջարկված «Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունների ուղեցիկների» (Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System) 14-րդ կետում ամրագրված այն արձանագրումը, որ «Առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձվի հետևյալին. (...) (գ) **քրեական պատասխանատվության տարիքից ցածր որևէ երեխայի չպետք է քրեական մեղադրանք առաջադրվի**», եկել է այն եզրակացության, որ դրանցից «(...) հստակ երևում է, որ անհրաժեշտ է տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել անչափահասների վերաբերյալ քրեական գործերով դատաւարություններին, մասնավորապես օրենսդրորեն սահմանել և գործնականում ապահովել այնպիսի ընթացակարգեր, որոնք հիմնված են անչափահաս իրավախախտի խոցելի վիճակի վրա և հնարավորություն են ընձեռում նրան առավելագույնս ներկայացնելու իր իրավունքներն ու օրինական շահերը»:

2.6. Վերոնշյալի հիման վրա՝ Դիմողը «ՀՀ Սահմանադրական դատարան դիմելու և դատալուծումները հետաձգելու մասին» որոշմամբ արձանագրել է, որ «[S]վյալ դեպքում պաշտպան Ա. Հակոբյանի կողմից ներկայացված միջոցոր-

դրության վերաբերյալ որոշում կայացնելու միակ իրավաչափ լուծումը (...) րենստում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմի սահմանադրականության ստուգման ճանապարհով»:

3. Պատասխանողի դիրքորոշումները

3.1. Պատասխանողը, վկայակոչելով Սահմանադրության 71, 72, 78, և 79-րդ հոդվածների, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի դրույթները, մեջբերելով Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթներով սահմանված և այլ վերաբերելի իրավակարգավորումները, Սահմանադրական դատարանի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի մի շարք ակտերում արտացոլված առանձին իրավական դիրքորոշումներ, գտել է, որ՝ «... անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝ անձը չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը, ինչը նշանակում է, որ անձի կողմից կատարվածն՝ այն գործողություն կամ անգործություն չէ, որը արգելված է պարզի սպառնալիքով: Հետևաբար, քրեական հետապնդման չհարուցումը, իսկ հարուցված քրեական հետապնդման դադարեցումը նշյալ հիմքով՝ ռեաբիլիտացնող, այսինքն՝ արդարացնող հանգամանք է: Այլ կերպ՝ անձն անմեղ է իր գործողություններում (կամ անգործությամբ)», **մինչդեռ՝ վիճարկվող դրույթով նախատեսված՝** «հիմքը չի դասվում ռեաբիլիտացնող, այսինքն՝ արդարացնող հանգամանքների շարքին այն պատճառաբանությամբ, որ անձն իր գործողություններում անմեղ չէ և կատարել է իրեն մեղսագրվող արարքը: Նշված մոտեցումն անհրաժեշտ է անձի հանցավոր վարքագծին հակազդելու և այդպիսի վարքագծի կանխման տեսանկյունից:

Անհրաժեշտ է հանցակազմի բացակայության փաստը տարբերակել՝ պարզի սպառնալիքով արգելված արարքի (գործողություն կամ անգործություն) կատարված լինելու հանգամանքից»:

Ի հիմնավորումն իր պնդումների՝ Պատասխանողը, մասնավորապես, վկայակոչել է Վճռաբեկ դատարանի՝ 2010 թվականի հուլիսի 23-ի թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 քրեական գործով որոշմամբ, *ի թիվս այլնի*, արտահայտված և սույն որոշման 2.2-րդ կետում վկայակոչված այն դիրքորոշումը, որից ելնելով՝ Պատասխանողը եզրահանգել է, որ «Վերոնշյալի համակարգային մեկնաբանությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ արարքի կատարման պահին անձի՝ օրենքով նախատեսված քրեական պատասխանատվության տարիքին հասած չլինելու ոչ արդարացնող հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելը, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելը չի հաստատում, որ արարքը չի կատարվել կամ որ այդ արարքն անմեղ է: Այլ կերպ ասած, քրեական պատասխանատվության տարիքին հասած չլինելը չի արդարացնում կամ վերացնում կատարած արարքը՝ պարզապես ազատում է քրեական պատասխա-

նապովությունից՝ իրավաբանական հասունության բացակայության պարճառով»:

Անդրադառնալով Դիմողի կողմից բարձրացված՝ վիճարկվող դրույթով հետապնդվող նպատակների իրավաչափության հարցին՝ Պատասխանողը պնդել է, որ՝ «Օրենքով նախատեսված քրեական պատասխանատվության տարիքին հասած չլինելու հանգամանքը օրենսդրի կողմից որպես ոչ ռեաբիլիտացնող հիմք դասելն ինքնանպատակ չի եղել, այն ընտրվել է որպես հակազդման այլընտրանքային միջոց՝ հիմքում ունենալով ոչ միայն անչափահասների դատարարական նշանակության սկզբունքները, այլ նաև հասարակական անվտանգության, խաղաղության, մարդկության անվտանգության ապահովման նկատառումները, ինչպես նաև հաշվի առնելով քրեական վարույթի մյուս մասնակիցների սահմանադրական իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը: Հակառակ դեպքում կխախտվի ոչ միայն հասարակական կարգը, այլև հասարակության միջանձնային հարաբերություններում գլուխ կբարձրացնեն անկարգությունն ու ագրեսիվ դրսևորումները»:

Արդյունքում, Պատասխանողը եզրակացրել է. «Այսպիսով, Օրենսգրքի՝ «Քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները» վերաբերյալ 12-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերը պայմաններ կամ հանգամանքներ են, որոնք բացառում են քրեական հետապնդումը, իսկ դրանց արդարացնող կամ ոչ արդարացնող հիմքերը գնահատվում և որոշվում են իրավասու մարմինների կողմից՝ յուրաքանչյուր գործով առանձնապես: Այսինքն՝ վիճարկվող դրույթը հնարավորություն է տալիս իրավապահ մարմիններին ընտրելու այն հիմքը, որն անհրաժեշտ է կոնկրետ գործով»:

3.2. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Պատասխանողը խնդրել է. ««Արագածուրնի մարզի առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի՝ նույն հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերի հետ փոխկապվածության մեջ՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործով ընդունել որոշում վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին»:

4. Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

Հաշվի առնելով, որ սույն գործով սահմանադրաիրավական վեճը հանգում է քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքում դրվող՝ նման անձի՝ իրեն ներկայացված մեղադրանքի առնչությամբ հայտնած դատավարական դիրքորոշմանը դատավարական կանխորոշիչ հանգամանքի կարգավիճակ տվող քրեաիրավական նորմի սահմանադրականության հարցին, Սահմանադրական դատարանը, սույն գործով վիճարկվող օրինադրույթների

սահմանադրականությունը պարզելու համար, անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ներքոնշյալ հարցադրումներին՝

- արդյո՞ք Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետով և դրա հետ համակարգային առումով փոխկապակցված Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2 և 4-րդ մասերով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը շարունակելու կամ դադարեցնելու հարցի լուծումը նման մեղադրյալի կամահայտնությամբ պայմանավորող կարգավորումը առնչվում է Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ մեղադրյալի՝ արդար դատաքննության մաս կազմող անմեղության կանխավարկածի իրավունքին, անձի՝ կատարման պահին հանցագործություն չհանդիսացած գործողության կամ անգործության համար չդատապարտվելու իրավունքին, ինչպես նաև երեխայի՝ իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերը առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքին.

- նախորդ կետում ձևակերպված որևէ հարցի դրական պատասխանի դեպքում՝ արդյո՞ք վիճարկվող դրույթով նախատեսված կարգավորումները՝ որպես անձի և մեղադրյալի վերոնշյալ սահմանադրական իրավունքների հնարավոր սահմանափակում, նախատեսված են օրենքով, հետապնդում են օրենքով նախատեսված նպատակ, ինչպես նաև համաչափ են՝ հետապնդվող նպատակի հետ ռացիոնալ կապի, հռչակված նպատակին հասնելու համար պիտանի և համարժեք միջոց լինելու և իրավունքի սահմանափակման դիմաց տրամադրվող պարտադիր երաշխիքների արդյունավետության տեսակետից՝ հաշվի առնելով նաև քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձ հանդիսացող մեղադրյալի՝ նաև որպես երեխա ունեցած՝ իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքի արդյունավետ իրացման անհրաժեշտությունը:

5. Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

5.1. Անձի սահմանադրական ո՞ր իրավունքն է սահմանափակվելու վիճարկվող դրույթի կիրառման դեպքում

Սահմանադրական դատարանը, Դիմումի և դրանում մեջբերված վերաբերելի իրավակարգավորումների լույսի ներքո հարկ է համարում ընդգծել, որ ենթադրաբար միջամտության ենթարկվող իրավունքը **Սահմանադրության 63-րդ հոդվածով ամրագրված՝ յուրաքանչյուրի արդար դատաքննության իրավունքն է և դրա մաս կազմող՝ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածով ամրագրված՝ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը:**

Ինչ վերաբերում է Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ երեխայի՝ իրեն վերաբերող հարցերում իր շահերն առաջնահերթ ուշադրության արժանացվելու իրավունքին, ապա Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սույն գործով նշված իրավունքի նկատմամբ միջամտու-

թյունը կրում է ոչ թե ինքնուրույն, այլ կողմնակի բնույթ: Այլ կերպ՝ ենթադրյալ միջամտությամբ սահմանափակվում են ոչ թե երեխայի՝ որպես այդպիսին, այլ՝ մեղադրյալի՝ անկախ տարիքից ունեցած իրավունքները, իսկ երեխայի լավագույն շահերը հաշվի առնվելու իրավունքը վերաբերելի է նշված միջամտությամբ սահմանափակվող զուտ մեղադրյալի որևէ կոնկրետ իրավունքի, տվյալ դեպքում՝ անձի՝ արդար դատաքննության մաս կազմող՝ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքի նկատմամբ միջամտության դիմաց տրամադրվող պարտադիր երաշխիքի արդյունավետության պահանջին՝ իբրև անմեղության կանխավարկածի տարր դիտելով նաև դրա հերքման՝ օրենքով սահմանված կարգը, այդ թվում՝ բացառապես օրենքով սահմանված կարգով մեղադրյալի կարգավիճակ ձեռք բերելու և պահպանելու, այսինքն՝ քրեական հետապնդման ենթարկվելու օրինականությունը:

Հետևաբար՝ Դիմումում վիճարկվող դրույթի՝ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածին համապատասխանելու մասով սահմանադրականության հարցի վերլուծությանը Սահմանադրական դատարանը կանդադառնա անձի՝ վիճարկվող դրույթի կիրառմամբ սահմանափակվող՝ անմեղության կանխավարկածի իրավունքի նկատմամբ միջամտության համաչափությանը վերաբերող՝ սույն որոշման համապատասխան կետում:

Ինչ վերաբերում է Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով ամրագրված՝ անձի՝ կատարման պահին հանցագործություն չհանդիսացած գործողության կամ անգործության համար չդատապարտվելու իրավունքին, ապա Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այս իրավունքը անմիջականորեն առնչվում է անձին առաջադրված մեղադրանքի օրինականության հարցին, այլ կերպ՝ արդեն մեղադրյալի կարգավիճակ ունեցող անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար՝ վիճարկվող դրույթով նախատեսված **դատավարական պայմանի լեգիտիմության հարցին այն պայմաններում, երբ անձի քրեական պատասխանատվությունը բացառված է քրեական նյութական օրենքով:**

Այլ խոսքով՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ այն պայմաններում, երբ մի կողմից՝ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածը սահմանում է, որ անձը կարող է քրեական պատասխանատվություն կրել բացառապես այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը **հանցանք է եղել դրա կատարման պահին, և Քրեական օրենսգրքով սահմանվում է քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքը**, իսկ մյուս կողմից՝ Քրեական դատավարության օրենսգիրքը չի բացառում այդ տարիքի չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելը և նրա՝ իբրև մեղադրյալի նկատմամբ մեղադրական վերդիկտ կայացնելը, ապա այստեղ **Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքի իրացումը հնարավոր է կատարել բացառապես մեղադրյալի սահմանադրական իրավունքների, առաջին հերթին՝ Սահմանադրության 63-րդ**

հողվածով նախատեսված արդար դատաքննության և դրա մաս կազմող՝ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածով անմեղության կանխավարկածի շրջանակներում: Մասնավորապես՝ այստեղ վերաբերելի են դառնում անձի՝ մինչև մեղադրյալ ունեցած դատավարական այնպիսի իրավունքներ, որոնք երաշխավորում են մեղադրանքի օրինականությունը և ապօրինի քրեական հետապնդման չենթարկվելու, ինչպես նաև նման հետապնդումը դադարեցվելու, այլ կերպ՝ արդեն մեղադրյալի կարգավիճակ ունեցող անձի՝ իր անմեղության կանխավարկածը բացառապես օրենքով սահմանված կարգով հերքելու՝ դարձյալ մեղադրյալի դատավարական իրավունքները:

Վերոգրյալից ելնելով՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ մեղադրյալի իրավունքների նկատմամբ սահմանափակում նախատեսող վիճարկվող դրույթների սահմանադրականության ստուգումը կարող է իրականացվել բացառապես մեղադրյալի դատավարական սահմանադրական իրավունքների՝ արդար դատաքննության իրավունքի և դրա մաս կազմող անմեղության կանխավարկածի իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունը բացահայտելու միջոցով:

Հետևաբար՝ Դիմումում վիճարկվող դրույթի՝ նույն դիմումում չվկայակոչված՝ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածին համապատասխանելու մասով սահմանադրականության հարցի վերլուծությանը Սահմանադրական դատարանը նույնպես, ինչպես և Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի դեպքում, կանդրադառնա անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքի և դրա մաս կազմող մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի դատավարական իրավունքների նկատմամբ միջամտության օրինականությանը վերաբերող՝ սույն որոշման համապատասխան կետում:

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են»:

Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ»:

Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը»:

Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի համաձայն՝

«(...)

2. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները:

Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը՝ ապահովելով Սահմանադրության գերակայությունը»:

Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Երեխային վերաբերող հարցերում երեխայի շահերը պետք է առաջնահերթ ուշադրության արժանանան»:

Սահմանադրության՝ «Հանցագործություններ սահմանելիս և պատիժներ նշանակելիս օրինականության սկզբունքը» վերտառությամբ 72-րդ հոդվածի 1-ին նախադասության համաձայն՝ «Ոչ ոք չի կարող դատապարտվել այնպիսի գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին հանցագործություն չի հանդիսացել»:

Անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքն ամրագրող Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

Մեղադրյալի՝ անմեղության կանխավարկածն ամրագրող Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

Ի սկզբանե Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում արձանագրել, որ չնայած Սահմանադրության տարբեր՝ 63 և 66-րդ հոդվածներով ամրագրված իրավունքների՝ Սահմանադրության տեքստում տեղ գտած այս տարանջատմանը, անմեղության կանխավարկածն անձի՝ արդար դատաքննության իրավունքի մասն է:

Նշվածը, ի թիվս Սահմանադրական դատարանի և ՄԻԵԴ-ի հարուստ նախադեպային իրավունքի, ապացուցվում է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա կամ ՄԻԵԿ) 6-րդ՝ «Արդար դատաքննության իրավունքը» վերտառությունը կրող հոդվածի բուն կառուցվածքով, որի շրջանակներում 1-ին մասը սահմանում է մեղադրյալի՝ դատարանի իրավունքը՝ դատարանին և դատավարությանը ներկայացվող պահանջներով հանդերձ, իսկ 2-րդ մասը՝ որպես արդար դատաքննության, այսինքն՝ այդ թվում «օրենքով սահմանված կարգով» իրեն ներկայացված մեղադրանքի վերաբերյալ գործով դատարանի իրավունքի մի մաս, ամրագրում է, հետևաբար, ներառում է նաև մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը: Մասնավորապես՝ Սալաբիական ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով 1988 թ. հոկտեմբերի 7-ի վճռում Մարդու իրավունքների

եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) նշել է, որ՝ «28 (...) 6-րդ հոդվածը, **արդար դատաքննության իրավունքը և, մասնավորապես՝ անմեղության կանխավարկածի իրավունքը պաշտպանելով, նպատակ ունի արտացոլելու իրավունքի գերակայության հիմնարար սկզբունքը** (*see, inter alia, the Sunday Times judgment of 26 April 1979, Series A no. 30, p. 34, para. 55*)»:

Այլ կերպ՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ իրավունքի սահմանափակման համաչափության, սահմանափակող կամ կարգավորող նորմերի որոշակիության և իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ ապահովման սկզբունքներն անհնար է վերլուծել առանց այն իրավունքի, տվյալ դեպքում՝ մեղադրյալի արդար դատաքննության իրավունքի մաս կազմող անմեղության կանխավարկածի սահմանադրափրավական բովանդակությունը՝ սույն գործով բացահայտման ենթակա սահմաններում վերլուծելու, որի նկատմամբ վիճարկվող դրույթի կիրառման դեպքում, ըստ Դիմողի, տեղի կունենա Սահմանադրության՝ համաչափության, իրավական որոշակիության, հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանության և երեխայի լավագույն շահերի ապահովման պահանջներին չհամապատասխանող միջամտություն:

Այս առումով Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նաև ընդգծել, որ Դիմողը Սահմանադրության 37, 78 և 79-րդ հոդվածների ներքո իր պնդումները շարադրելիս դրանք նախորդել է հենց անձի՝ **անմեղության կանխավարկածի իրավունքին արված հղումով**:

Հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է տալ այն հարցի պատասխանը, թե **արդյոք Սահմանադրության 66-րդ հոդվածին, հետևաբար՝ նաև 63-րդ հոդվածին համապատասխանում է 14 տարին չլրացած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը, իսկ նման հետապնդում հարուցված լինելու պայմաններում և մեղադրյալի՝ հանցագործության կատարման պահին ունեցած տարիքը հայտնի լինելու դեպքում նրա կողմից ենթադրաբար կատարված արարքը օրենսդրի կողմից հանցանք համարելը և նման մեղադրյալի կամահայտնությանը քրեադատավարական որոշիչ նշանակություն տալը, այն է՝ առարկություն չներկայացնելու կամ ներկայացնելու փաստը՝ որպես քրեական հետապնդումը, համապատասխանաբար, դադարեցնելու կամ շարունակելու հիմք դիտարկելու ձևով**:

Ինչպես նշվեց՝ Սահմանադրության՝ «**Անմեղության կանխավարկածը**» վերտառությունը կրող 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ «*Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտնող դատավճռով*»: Բառացիորեն նույնը՝ բացառությամբ՝ «մեղք» բառի, որի փոխարեն օգտագործվում է «մեղավորություն» բառը, նախատեսված է

Օրենսգրքի՝ **«Անմեղության կանխավարկածը»** վերտառությամբ 17-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ **«Մեղադրական վերդիկը չի կարող հիմնված լինել ենթադրությունների վրա և կայացվում է միայն այն դեպքում, երբ հանցանքը կատարելու մեջ մեղադրյալի մեղավորությունն ապացուցված է դատաքննության ընթացքում: Հանցանքը կատարելու մեջ մեղադրյալի մեղավորությունը կարող է համարվել ապացուցված, եթե դատարանը, ղեկավարվելով անմեղության կանխավարկածով, հիմնվելով պատշաճ ապացուցման արդյունքների վրա, հանգում է մեղադրյալի մեղավորության մասին հետևության»:**

Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ **«Սույն օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով քրեական հետապնդում չհարուցելիս կամ այն դադարեցնելիս որոշման մեջ չպեղծ է տրվեն այնպիսի ձևակերպումներ, որոնք կասկածի տակ են դնում անձի անմեղությունը»:**

Անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական իրավունքի՝ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածով և ՔԴՕ 17-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված բովանդակությունից ելնելով՝ **Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անմեղության կանխավարկածի առաջնային տարրը դրա հերքման կամ դատավարական բացասման օրենքով սահմանված կարգն է, այլ կերպ՝ մեղադրական վերդիկտի՝ դրան ներկայացվող՝ օրինականության, հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության պայմանները բավարարող դատական ակտի ուժի մեջ մտնելը: Այսինքն՝ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի անքակտելի առաջնային տարրերից է անձի մեղավորությունը հաստատելու՝ դատարանի բացառիկ իրավասության սկզբունքը, կամ այլ կերպ՝ այն, որ յուրաքանչյուր մեղադրյալ իրավունք ունի, որ իր մեղավորությունը հաստատվի, կամ որ նույնն է՝ իր անմեղության կանխավարկածը հերքվի բացառապես իր նկատմամբ արձակված և դատական ակտին՝ ընդհանրապես, և մեղադրական դատավճռին՝ մասնավորապես, առաջադրվող պայմանները բավարարող և օրինական ուժի մեջ մտած ակտով:**

Մեղադրյալի՝ անմեղության կանխավարկածի իրավունքի բնույթի և բովանդակության առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված՝ սույն գործին առավել վերաբերելի դիրքորոշումները, ի թիվ այլնի, հետևյալն են՝

- «5. (...) ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածում ամրագրված՝ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը պահանջում է հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվողին համարել անմեղ այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրա մեղավորությունը չի ապացուցվել օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Այս սկզբունքի էությունն անձի

մեղքը բացառապես դատական կարգով հաստատվելու երաշխավորումն է, այսինքն՝ այս սկզբունքի ուժով անձի մեղքը կարող է հաստատվել բացառապես քրեական դատավարության արդյունքում և միայն դատական ակտով»։ (ՍԴՈ-871, 30 մարտի 2010 թ.)

- «8. (...) [Ա]նձի՝ պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում մեղավորության կամ անմեղության հաստատումը համապատասխանում է (...) օրինականության (...), օրենքի և դատարանի առջև բոլորի հավասարության (...), անձի իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելու ... և գործի արդարացի քննության (...) սկզբունքներին:

Հեղինակը, եթե մահացած անձի (կասկածյալի կամ մեղադրյալի) մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով, հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը, գործող օրենսդրության համաձայն, անկախ նրանից՝ նա ողջ է, թե մահացած, համարվում է անմեղ»։ (ՍԴՈ-1358, 21 մարտի 2017 թ.)

Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայուն հաստատված նախադեպային իրավունքն է այն, որ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածը հանդիսանում է ոչ բացարձակ սկզբունք, որի երաշխիքները (տարրերը), մասնավորապես՝ ապացուցման պարտականությունը մեղադրանքի կողմի վրա դրված լինելու, մեղադրյալի լուռության իրավունքը իր դեմ չօգտագործելու և միայն դատարանի մեղադրական դատավճռով անձի կողմից հանցանքի կատարումը հաստատելու սկզբունքները կարող են սահմանափակվել՝ համապատասխան վավերապայմանների առկայությամբ¹:

Մեղքը բացառապես դատարանի կողմից հաստատվելու իրավունքի սահմանափակման հետ կապված ՄԻԵԴ-ը հաստատել է, որ ոչ դատական մարմինների կողմից կայացվող որոշումներով անձի մեղքը հաստատելու հնարավորությունը խախտում է հանդիսանում այն դեպքում, երբ չի կատարվել մեղադրյալի համաձայնությամբ՝ հստակ արձանագրելով մի կողմից՝ անձին մեղավոր ճանաչելու դատարանի բացառիկ իրավասության սկզբունքը՝ որպես անմեղության կանխավարկածի անքակտելի մաս, և միաժամանակ սահմանելով, որ այդ իրավունքը նույնպես բացարձակ չէ և կարող է սահմանափակվել մեղադրյալի համաձայնությամբ: Մասնավորապես՝ «Վիրաբյանն ընդդեմ Հայաստանի»

¹ Տե՛ս, մասնավորապես, ապացուցման բեռի մասով՝ Սալաբիակուն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով 1988թ. հոկտեմբերի 7-ի վճիռը (Salabiaku v. France, Application no.10519/83, par 28), Գրեյսոնն ու Բարնհամն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով 2007թ. սեպտեմբերի 27-ի վճիռը (Grayson and Barnham v. the United Kingdom, 19955/05 and 15085/06, par 49)

գործով 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճռով ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ Նախկին ՔԴՕ 37-րդ հոդվածով նախատեսված՝ դատախազի՝ առանց մեղադրյալի համաձայնության նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը ոչ արդարացնող, օրինակ՝ գործուն զոջալու կամ իրադրության փոփոխության հիմքով դադարեցնելու լիազորությունը հակասում էր ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, այսինքն՝ անմեղության կանխավարկածին: Այս գործով, ի թիվս այլնի, ՄԻԵԴ-ն արտահայտել է *հետևյալ վերաբերելի դիրքորոշումները*.

«185. Դատարանը վերահասարակում է, որ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված անմեղության կանխավարկածը արդար քրեական դատավարության այն բաղադրիչներից մեկն է, որը պահանջվում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով (...): ... 187. ... Դատարանը անհրաժեշտ համարեց որոշելու, թե արդյոք սույն գործում դիմումատուի նկատմամբ հարուցված քրեական վարույթի արդյունքը կասկածի տակ էր դրել նրա անմեղությունը, չնայած որ նրա մեղավորությունը դեռ չէր ապացուցվել: 188. Դատարանը նշում է, որ դիմումատուի նկատմամբ հարուցված քրեական վարույթը կարճվել է նախադատական փուլում դատախազի ... որոշմամբ ՔԴՕ-ի 37-րդ հոդվածի նախկին 2-րդ կետի 2-րդ մասով սահմանված հիմքով, որով թույլատրվում էր վարույթի կարճում այն դեպքում, եթե դատախազի կարծիքով մեղադրյալը քավել է կատարածը տուժելու և այլ զրկանքների միջոցով, որոնց նա ենթարկվել է կատարածի առումով: Դատախազի որոշումը թողնվել է անփոփոխ ներպետական դատարանների կողմից: 189. Հաշվի առնելով դատախազի ... որոշումը՝ Դատարանը նշում է, որ այս որոշումը ձևակերպվել է այնպես, որ կասկած չի առաջացել այն առումով, որ դատախազի կարծիքով դիմումատուն հանցանք է կատարել: Մասնավորապես, դատախազը ... եզրակացրել է, որ նպատակահարմար չէր քրեական հետապնդում իրականացնել դիմումատուի նկատմամբ, քանի որ կատարվածի պարճառով նա նույնպես վնասվել է: Սա նշելով՝ դատախազը հատուկ օգտագործել է «Հանցանքը կատարելու ժամանակ [դիմումատուն] նույնպես վնաս է ստացել» և «զրկանքների միջոցով [դիմումատուն] քավել է իր մեղքը» բառերը (տե՛ս վերոնշյալ § 82): ... 191. Վերջապես, Դատարանը նկատում է, որ ՔԴՕ-ի 37-րդ հոդվածի նախկին 2-րդ կետի 2-րդ մասով նախատեսված քրեական վարույթը կարճելու հիմքը ենթադրում էր, որ մեղսագրվող արարքի կատարումը **անվիճարկելի** փաստ էր: 192. Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ Դատարանը համարում է, որ դիմումատուի դեմ քրեական գործի կարճման համար դատախազի կողմից տրված պարճառները և ՔԴՕ-ի 37-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 2-րդ մասի հիման վրա անփոփոխ թողնելը անմեղության կանխավարկածի խախտում էին»:²

² Վիրաբյանն ընդդեմ Հայաստանի, գանգատ թիվ 40094/05:

Անմեղության կանխավարկածի ոչ բացարձակ բնույթ կրելուն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն անդրադարձել է նաև մեղադրյալի լուծությունը նրա դեմ օգտագործելու հնարավորության մասով: Մասնավորապես՝ *Ջոն Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով* իր 1996թ. փետրվարի 8-ի վճռում,³ ՄԻԵԴ-ն ընդունել է, որ իր դեմ ցուցմունք չտալու արտոնությունը մտնում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի երաշխիքների մեջ: Այնուամենայնիվ, Դատարանը նաև ընդունել է, որ այդ անձեռնմխելիությունը չի կարող և չպետք է արգելք հանդիսանա, որպեսզի այնպիսի իրավիճակներում, որոնք պարզորոշ կերպով նրանից բացատրություն են ակնկալում, մեղադրյալի լուծությունը հաշվի առնվի մեղադրանքի կողմի ներկայացրած ապացույցների համոզիչ լինելը գնահատելիս:⁴

Ջոն Մյուրեյի գործով արտահայտած իր դիրքորոշումը Դատարանն օգտագործեց *Կոկն ընդդեմ Նիդերլանդների գործով 2000թ. հուլիսի 4-ի իր վճռում*՝ նշելով. «5. (...) մեղադրյալի կողմից արված, իսկ հետագայում որպես ոչ ճշմարիտ հաստատված հայտարարությունից մեղադրյալի համար ոչ բարենպաստ եզրակացություն դուրս բերելը նույնպես բացառված չէ: Սույն գործի հանգամանքներից ելնելով՝ Դատարանը չի կարող գտնել, որ խնդրո առարկա հայտարարությունից եզրակացություն դուրս բերելը որևէ հարց է բարձրացնում 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 2-րդ մասի ներքո: Հետևաբար, այս գանգալը նույնպես ակնհայտ անհիմն է»:⁵

Սահմանադրական դատարանի և ՄԻԵԴ-ի՝ վերը մեջբերված իրավական դիրքորոշումներից կարելի է եզրակացնել, որ անձի անմեղության կանխավարկածը՝ 1) ներառում է դրա հաղթահարման պարտադիր դատավարական նախապայմանը, այն է՝ ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճռի առկայությունը, հետևաբար՝ ներառում է մեղադրյալի՝ օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված մեղադրական վերդիկտ ստանալու իրավունքը, ընդ որում՝ դատարանը մեղադրյալի մեղավորության մասին հետևությանը հանգում է՝ ղեկավարվելով անմեղության կանխավարկածով, այսինքն՝ վերջինս նաև դատական ճանաչողության, այլ ոչ միայն դատական ակտի տեքստին առաջադրվող սկզբունք է, և՛ 2) կրում է ոչ բացարձակ բնույթ, այսինքն՝ կարող են լինել լեգիտիմ (իրավագո) շահեր, որոնք հետապնդելիս այն կարող է սահմանափակվել, ընդ որում՝ համապատասխան կոնկրետ երաշխիքներ (վավերապայմաններ) նախատեսելով անմեղության կանխավարկածի յուրաքանչյուր տարրի սահմանափակման համար: Մասնավորապես՝ անձի մեղավորությունը բացառապես մեղադրական

³ John Murray v. the United Kingdom judgment of 8 February 1996, Reports 1996-I, § 45

⁴ նույն տեղում, կետ 47-րդ:

⁵ Kok v. The Netherlands, Հ-43149/98), Իրավունք, կետ 5:

դատավճռով հաստատելու տարրը կարող է սահմանափակվել մեղադրյալի կողմից այդ իրավունքից հրաժարվելու կամ այլ կերպ՝ դրան իր համաձայնությունը տալու միջոցով, ինչի հնարավորությունը և նախատեսված է Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, որի համաձայն՝ քրեական վարույթը չբացառող հանգամանքների հիմքով (նույն հոդվածի 2-րդ մասի 11-14-րդ կետեր) քրեական հետապնդումը բացառելու համար անհրաժեշտ է մեղադրյալի համաձայնությունը:

Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող դրույթի կիրառման դեպքում միջամտության կամ սահմանափակման առարկան մեղադրյալի՝ արդար դատաքնության մաս կազմող՝ անմեղության կանխավարկածի իրավունքն է՝ ի դեմս անձի մեղքը բացառապես օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճռով հաստատված համարվելու իրավունքի, որի համար որպես հանդիպակաց երաշխիք նախատեսված է մեղադրյալի՝ իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու համար տրվող համաձայնությունը: Սահմանադրական դատարանը նկատում է նաև, որ քրեական դատավարության շրջանակներում իրականացվող քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել բացառապես անձի կողմից արարքի մեղավոր կատարման փաստը հաստատելու համար, այսինքն՝ քրեական հետապնդումը և քրեական վարույթն ընդհանրապես չեն իրականացվում զուտ արարքի կատարումը՝ այն կատարողի մեղքից և հանցագործության սուբյեկտ լինելու փաստից անկախ, հաստատելու համար:

Դիմողի կողմից վիճարկվող դրույթի՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի և նույն հոդվածի 2 և 4-րդ մասերի՝ վերը մեջբերված բովանդակության համակարգված վերլուծությունից, **հաշվի առնելով նաև** դատական պրակտիկայում դրանց տրված մեկնաբանությունը, բխում է, որ անձի նկատմամբ կարող են կայացվել մեղադրական դատավճռից բացի այլ դատավարական ակտեր, որոնց հիմքում դրված կլինեն մեղադրյալի կողմից տվյալ արարքի կատարումը հաստատող փաստեր, այսինքն՝ որոնցով կճանաչվի արարքը մեղադրյալի կողմից կատարվելու փաստը:

Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Սահմանադրական դատարանի համար լուծման ենթակա հարցերի տեսակետից՝ անմեղության կանխավարկածի նկատմամբ ենթադրյալ միջամտությունն այն է, երբ վիճարկվող դրույթով թույլատրվում է քրեական հետապնդումը շարունակել արարքը կատարելու պահին քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ և ոչ արդարացնող հիմքով այդ հետապնդումը դադարեցնելը՝ որպես նշված սահմանափակումը հակակշռող երաշխիք նախատեսելով մեղադրյալից՝ իր նկատմամբ քրեական հետապնդումը չշարունակելու (դադարեցնելու) համար համա-

ծայնություն (առարկության բացակայություն) ստանալը՝ որպես նման մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում կայացվելու համար անհրաժեշտ՝ 14 տարին լրացած չլինելու փաստից բացի նաև լրացուցիչ դատավարական պայման:

5.2. Արդյո՞ք միջամտությունը նախատեսված է օրենքով

5.2.1. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վիճարկվող դրույթների կիրառումն ուղղակիորեն կապված է քրեական օրենքով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքի հետ, անձի սահմանադրական իրավունքի նկատմամբ ենթադրյալ միջամտության՝ օրենքով նախատեսված և սահմանադրաչափ նպատակ հետապնդելու հարցերը քննարկելիս վիճարկվող դրույթներն անհրաժեշտ է վերլուծել ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքը սահմանող՝ 16 և 19-րդ հոդվածների հետ համակցության մեջ: Բացի դրանից, վիճարկվող դրույթներն անհրաժեշտ է քննարկել նաև 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Նախկին՝ օրենսգիրք կամ ՔԴՕ) համապատասխան իրավակարգավորումների հետ համեմատական վերլուծության շրջանակներում՝ ինչպես օրենսդրի փոփոխված կամքը պարզելու համար, այնպես էլ հաշվի առնելով համապատասխան վերաբերելի դրույթների առթիվ Սահմանադրական դատարանի՝ նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների առկայությունը:

Օրենսգրքի՝ 12-րդ հոդվածի՝ սույն գործին առավել վերաբերելի դրույթների համաձայն՝

«1. Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, եթե՝

(...)

11) անձն արարքի կատարման պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված փարիքին.

(...)

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հանգամանքները ռեաբիլիտացնող են:

4. Սույն հոդվածի 1-ին մասի 11-14-րդ կետերով նախատեսված հանգամանքների առկայությունը քրեական հետապնդումը բացառող չէ, եթե անձն առարկում է դրա դեմ այն հիմքով, որ չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը: Այս դեպքում քրեական վարույթը շարունակվում է ընդհանուր կարգով, սակայն մեղադրական վերդիկր կայացնելու դեպքում այդ անձի նկատմամբ պարիժ չի նշանակվում»:

Սահմանադրական դատարանը քննարկվող դրույթներում օրենսդրի կամքի հստակ արտահայտվածությունը պարզելու նպատակով անհրաժեշտ է

համարում գործող Օրենսգրքի նշված կարգավորումները համեմատել նույն հարցի՝ Նախկին ՔԴՕ-ում տրված կարգավորումների հետ:

Նախկին ՔԴՕ՝ «**Քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ**» վերտառությամբ 35-րդ հոդվածի՝ սույն գործով սահմանադրաիրավական վեճի առարկային առավել վերաբերելի դրույթներով նախատեսված էր հետևյալը.

«1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝

(...):

9) անձն արարքը կատարելու պահին չի հասել քրեական պատասխանաբարության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքին.

(...):

4. Մեղադրողը, դատարանում հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, պարտավոր է հայտարարել ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին: Ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին մեղադրողի հայտարարությունը դատարանի համար քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք է:

5. Դատարանը, հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, լուծում է ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը»:

Սահմանադրական դատարանն այսպիսով արձանագրում է, որ Նախկին ՔԴՕ՝ մեջբերված կարգավորումներով **աներկբայորեն սահմանված էր այն սկզբունքը, որ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելն անթույլատրելի է (Նախկին օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին նորմատիվային դրույթ՝ «1. Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, ... եթե...»):** Այնուամենայնիվ, Նախկին ՔԴՕ-ն չէր բացառում, որ նշված կանոնը լիներ խախտված և քրեական հետապնդում հարուցված լինելը քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ՝ անմիջապես նախատեսելով նման խախտման փաստը պարզելու հետևանքները՝ վարույթ իրականացնող մարմնի գործողությունների տեսքով, մասնավորապես՝ նշելով, որ **նման հետապնդումը ենթակա է պարտադիր դադարեցման՝ առանց մեղադրյալի դիրքորոշմանը որևէ դատավարական նշանակություն տալու:**

Այսպիսով, նշված արգելքը բացառում էր քրեական հետապնդումը շարունակելը և մեղադրական դատավճռի կայացումը քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ: Այս է պատճառը, որ Վճռաբեկ դատարանի՝ Դիմողի և Պատասխանողի կողմից վկայակոչված՝

2010 թվականի հուլիսի 23-ի թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 որոշումը վերաբերել է քրեական պատասխանատվության տարիքի հասած չլինելուն՝ ոչ թե որպես հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, այլ նման հետապնդման հարուցումը մերժելու հիմքին, երբ գործով բողոքաբերը՝ անչափահասի ծնողը, բողոքարկել էր քննիչի նշված որոշումը՝ նշելով, որ իր երեխայի նկատմամբ քրեական հետապնդումը հարուցելը մերժելու մասին որոշումը պետք է կայացվեր ոչ թե հանցակազմի, այլ հանցադեպի բացակայության հիմքով, ընդ որում՝ երկու հիմքերն էլ, ըստ Նախկին ՔԴՕ 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի, եղել են ամբողջությամբ արդարացնող, ինչը նաև նշվել է Վճռաբեկ դատարանի՝ վկայակոչված որոշման մեջ:

Ի տարբերություն Նախկին օրենսգրքի՝ 2021 թվականի Օրենսգիրքը վարույթ իրականացնող մարմինների նույն՝ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու պարտադիր գործողության, վերջինիս համար նախատեսել է **լրացուցիչ դատավարական պայման**: Մասնավորապես, եթե Նախկին օրենսգրքի համաձայն՝ մեղադրողը, դատարանում հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, պարտավոր էր հայտարարել ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին, ինչը դատարանի համար հիմք էր քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար, իսկ եթե նման հիմք հայտնաբերում էր դատարանը, ապա ինքն էլ լուծում էր ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը (տես՝ Նախկին օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը), ապա գործող Օրենսգիրքը, ինչպես հստակ երևում է վերջինիս 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորումից, նույն գործողության՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար նման պարտադիր պայման նախատեսում է՝ ի դեմս դրա դեմ մեղադրյալի չառարկելու փաստի:

Վերը մեջբերված իրավադրույթների վերլուծության արդյունքում Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդրի հստակ արտահայտած, նախկինի համեմատ փոփոխված կամքն արտահայտվել է՝ հենց նշված դատավարական նախապայմանը սահմանելով, որի պարտադիրությունն էլ հենց հանդիսանում է սույն գործով՝ անձի սահմանադրական իրավունքի նկատմամբ՝ քննարկման ենթակա միջամտության նախապայմանը:

Հետևաբար՝ որոշման սույն կետի ներքո Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում նշել, որ այն իրավիճակը, երբ օրենսդիրը, մի կողմից՝ Քրեական օրենսգրքով հստակ սահմանում է քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքը, այսինքն՝ այդ տարիքին չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու արգելքը, իսկ մյուս կողմից՝ սահմանում, որ այդ արգելքը փաստացի խախտվելու դեպքում ստեղծված իրավիճակը (քրեական

հետապնդման իրականացումը) կարող է պահպանվել, առաջացնում է ոչ թե իրավական որոշակիության, այլ երկու դրույթների միջև հնարավոր հակասության, իսկ դրանցից մեկի՝ նաև Սահմանադրության հետ հակասության խնդիր:

Ուստի՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի կամահայտնությանը՝ չառարկելու կամ առարկելու ձևով քրեադատավարական նշանակություն հաղորդելն ի սկզբանե առաջացնում է ոչ թե 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի անորոշություն, այլ նույն հոդվածի 1-ին մասի՝ «չպետք է հարուցվի»՝ Քրեական օրենսգրքի՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքը սահմանող 19-րդ հոդվածի հետ համակցությամբ՝ օրենսդրական պատվիրանի ակնհայտ խախտում, **իսկ խախտումը պարզվելու դեպքում՝ նախկին վիճակն առանց որևէ նոր վավերապայմանի վերականգնելու հարց:**

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է այն փաստը, որ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը՝ Քրեական օրենսգրքի՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքը սահմանող նորմերի հետ համակցությամբ արդեն իսկ «չպետք է հարուցվի» ձևակերպմամբ արգելում է քրեական պատասխանատվության ոչ ենթակա անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը, հետևաբար և՛ ելնելով օրենքի պատվիրանների կատարման, այդ թվում՝ սահմանված արգելքների խախտման դեպքում մինչև արգելքի խախտումը գոյություն ունեցած վիճակը վերականգնելու սկզբունքից՝ բացառում է ինչպես քրեական պատասխանատվության ոչ ենթակա անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը, այնպես էլ նման հետապնդումը շարունակելը՝ նշված արգելքի խախտված լինելը պարզվելու դեպքում:

Նշվածից ելնելով՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ **քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումն արգելված է քրեական օրենքով**, իսկ քրեադատավարական օրենքը պետք է ամրագրի բացառապես վարությամբ կարգավորումներ՝ չհակասելով նյութական օրենքին, և հետևաբար՝ քրեական օրենքի խախտմամբ քրեական հետապնդում հարուցված լինելու դեպքում՝ մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի նկատմամբ միջամտությունը, ի դեմս նրա կամահայտնությանը դատավարական եզրափակիչ ակտի կայացումը կանխորոշող փաստի կարգավիճակ տալու, **նախատեսված չի եղել օրենքով:**

5.2.2. Այս տեսակետից վիճարկվող կարգավորումը, այսինքն՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասում նույն հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի ներառումը, խախտում է ոչ միայն 12-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ

քրեական հետապնդում հարուցելու, հետևաբար նաև՝ հարուցված հետապնդումը շարունակելու իմպերատիվ արգելքը, այլ նաև խնդրահարույց է Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի տեսանկյունից, քանի որ ստացվում է, որ անձը կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել մի գործողության կամ անգործության համար, որը չէր կարող կատարել՝ Քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասով սահմանված հանցագործության սուբյեկտին առաջադրվող տարիքային պահանջը չբավարարելու պատճառով, այլ խոսքով՝ որ անձը կարող է մեղադրյալ դառնալ և դատապարտվել մի արարքի համար, որը հանցանք չէ դրա կատարման պահի դրությամբ: Այնուամենայնիվ, Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածով նախատեսված անմեղության կանխավարկածը չի կորցնում իր վերաբերելիությունը, այլ ապահովվում է լրացուցիչ՝ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածով նախատեսված՝ բացառապես օրենքի դիմաց քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու՝ անձի բացարձակ իրավունք հանդիսացող սկզբունքով՝ այն առումով, որ պաշտպանում է անձին նաև քրեադատավարական պատասխանատվությունից, հանցանք չհանդիսացող արարքի համար մեղադրանքի առաջադրումից, խափանման միջոցների կիրառումից և այլն, իսկ այդ արգելքը խախտելու դեպքում տալիս է նախկին վիճակը վերականգնելու իրավունք:

Վերջապես, Քրեական օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «1. Սույն օրենսգրքի իմաստով՝ հանցանք կատարած անչափահաս է համարվում հանցագործության պահին 14 տարին լրացած, սակայն 18 տարին չլրացած անձը»: Համադրելով այս դրույթը «քրեական վարույթ» հասկացության՝ 2021 թվականի ՔԴՕ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում տրված սահմանման հետ, այն է՝ «քրեական վարույթ՝ առերևույթ հանցանքի մասին պարզաճ ձևով տեղեկանալու պահից սույն օրենսգրքով սահմանված պեղական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց իրավասության սահմաններում իրականացվող ընթացակարգ, որը դրսևորվում է վարույթային գործողությունների կատարմամբ և դատավարական ակտերի ընդունմամբ», Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ **հանցանք կատարելուն ակնհայտորեն ոչ ընդունակ անձի կողմից կատարված արարքը չի կարող համարվել առերևույթ հանցանք**, հետևաբար՝ նման անձի կողմից որևէ արարք կատարելու վերաբերյալ քրեական վարույթ և հետապնդում իրականացվել չեն կարող:

Ընդ որում՝ Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել նաև այն փաստը, որ օրենսդրի կողմից սահմանված՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքի հասած չլինելը որպես **քրեական հետապնդումը բոլոր դեպքերում իմպերատիվ կարգով բացառող հանգամանք չդիտելը ստեղծում է կամայականություն դրսևորելու հնարավոր**

րություններ այն առումով, որ եթե, փաստորեն, քրեական հեղափոխման իրականացումը հնարավոր է քրեական օրենքով սահմանվածից ցածր տարիքի երեխայի նկատմամբ, իսկ քրեադատարարական օրենքը նման որևէ տարիք սահմանել չի կարող, ապա հնարավոր է քրեական հեղափոխման իրականացումը, և մեղադրական վերդիկտի կայացումը 14 տարին չլրացած ցանկացած տարիքի երեխայի նկատմամբ, և նման, օրինակ՝ 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 կամ 12 տարեկան երեխային մեղադրանք առաջադրելու լիազորության իրացումն այլևս որևէ դատարարական օրենքով արգելված չէ:

5.3. Արդյո՞ք միջամտությունը հետապնդում է սահմանադրաչափ և օրենքով սահմանված նպատակ

5.3.1. Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն **Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար**»:

Սահմանադրության 31-րդ, 32-րդ, 33-րդ և մի շարք այլ հոդվածներով ամրագրված են այն նպատակները, որոնցով մարդու հիմնական սահմանադրական իրավունքները կարող են սահմանափակվել քրեական վարույթում: Մասնավորապես՝ այդ նպատակներն են հանցագործությունների կանխումը և բացահայտումը, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ խնդրո առարկա միջամտության նպատակը (նպատակները) անհրաժեշտ է պարզել՝ ելնելով օրենսդրի կողմից սահմանված՝ քրեական և քրեական դատավարության օրենսդրության ընդհանուր խնդիրների շրջանակից: Այսպես՝ **2021 թվականի ՔԴՕ-ի 2-րդ՝ «Քրեական դատավարության օրենսգրքի նպատակը» վերտառությամբ հոդվածի համաձայն՝ «Սույն օրենսգրքի նպատակն անձի իրավունքների և ազատությունների երաշխավորման վրա հիմնված՝ ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթի իրականացման արդյունավետ կարգի սահմանումն է»:**

Ըստ Օրենսգրքի նախագծի հեղինակների կողմից կազմված Օրենսգրքի մեկնաբանման ուղեցույցի՝ «Քրեադատարարական օրենսդրությանը վերաբերող նորամուծություններից մեկն էլ այն է, որ սահմանվել է Օրենսգրքի նպատակը, այսինքն՝ այն վերջնարդյունքը, որի նվաճմանը միտված են այս նորմատիվ իրավական ակտում ներառված բոլոր իրավակարգավորումներն իրենց ամբողջության մեջ:⁶ (...) Դրա հետ մեկտեղ օրենսդիրը ձեռնպահ է

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 2-րդ հոդվածը:

մնացել առանձին հոդվածով Օրենսգրքի խնդիրները նախատեսելուց՝ երբեմն դրանք ամրագրելով այլ հիմնարար դրույթներում»:⁷

Ըստ նշված ուղեցույցի՝ այդ դրույթներից են, *ի թիվս այլնի՝* «Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 29-րդ հոդվածի 1-ին մասը և այլն»:⁸

Օրենսգրքի 15-րդ՝ «Վարույթի հանրայնությունը» վերտառությամբ հոդվածի 2 և 4-րդ մասերի համաձայն՝ «2. Արդարադատությունը, դատախազական հսկողությունը, նախաքննությունը, հետաքննությունը և հանրային այլ գործունեությունն իրականացվում են բացառապես իրավունքի շահից ելնելով՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված իրավասու մարմինների կողմից: (...) 4. Վարույթի հանրայնությունն ապահովելիս անձի իրավունքների կամ ազատությունների սահմանափակումը պետք է համաչափ լինի հակակշիռ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակին»:

Օրենսգրքի 16-րդ՝ «Բոլորի հավասարությունն օրենքի առջև» վերտառությամբ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների իրավասությունը, նրանց կողմից վարույթի իրականացման ձևը չեն կարող կամայականորեն փոփոխվել առանձին դեպքի կամ անձի կամ որոշակի իրավիճակի համար կամ որևէ ժամանակահատվածով»:

Օրենսգրքի 29-րդ՝ «Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը» վերտառությամբ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Վարույթի մասնավոր մասնակիցները և վարույթին օժանդակող անձինք պետք է իրենց իրավունքներից օգտվեն և իրենց պարտականությունները կատարեն բարեխղճորեն»:

Մեջբերված իրավադրույթներից երևում է, որ քրեական դատավարության միասնական նպատակն է անձի իրավունքների և ազատությունների երաշխավորումը և դրա վրա հիմնված՝ ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթի իրականացման արդյունավետ կարգի ապահովումը, իսկ խնդիրներն են՝ հանրային գործունեության՝ բացառապես իրավունքի շահից ելնելով՝ օրենքի հիման վրա ստեղծված իրավասու մարմինների կողմից իրականացումը, անձի իրավունքների կամ ազատությունների սահմանափակումների համաչափությունը հակակշիռ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակին, քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների կամայականության բացառումը, և մյուս կողմից՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցների, ինչպես նաև վարույթին օժանդակող անձանց կողմից իրենց իրավունքներից օգտվելու և իրենց պարտականությունները կատարելու բարեխղճության ապահովումը:

⁷ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց», Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ., էջ 31-32:

⁸ Տես՝ նույն տեղում, էջ 32:

Քրեական դատավարության Նախկին օրենսգրքի՝ վերը ներկայացված նպատակների սահմանադրաչափությունը Սահմանադրական դատարանի կողմից հաստատվել է 2015 թվականի նոյեմբերի 17-ի ՍԴՈ-1236 որոշմամբ, որտեղ արձանագրվել է հետևյալը՝

«5. (...) [ս]ույն գործով վիճարկվող նորմերն իրենց իրավական բովանդակությամբ կոչված են (...) երաշխավորել, որպեսզի՝

- քրեական օրենսգրքերով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում ու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի,

- ոչ մի անմեղ անձ հանցանքի կատարման մեջ չկասկածվի, չմեղադրվի և չդատապարտվի,

- ոչ ոք անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության չենթարկվի դատավարական հարկադրանքի միջոցների, պարծի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման /ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, հոդվ. 2/:

Այսպիսով, **վեճի առարկա իրավակարգավորմամբ հեղապնդվող վերոհիշյալ նպատակներն ունեն սահմանադրական հիմնավորում**, քանի որ հեղապնդություն, նախաքննություն իրականացնող մարմինների՝ քրեական գործի հարուցումը մերժելու, քրեական գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հեղապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումները վերացնելու լիազորության նախատեսմամբ ոչ միայն երաշխավորվում են դատախազության սահմանադրական կոնկրետ գործառույթի իրականացման կարգն ու պայմանները, այլև ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ անձի հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը: Հերևաբար, **հեղապնդվող այդպիսի նպատակների առումով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 4-րդ մասի նորմերը սահմանադրականության խնդիր չեն հարուցում**:

Քրեական օրենսգրքի 2-րդ՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության խնդիրները» վերտառությամբ հոդվածի համաձայն՝ «1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության խնդիրներն են օրենքով նախատեսված շահերի պաշտպանությունը հանցավոր ոտնձգություններից, հանցագործությունների կանխումը, քրեական պատասխանատվության ենթակա իրավաբանական անձի և հանցանք կատարած անձի պատասխանատվության արդարացիությունը, հասարակությունում հանցանք կատարած անձի վերաինտեգրումը, վերասոցիալականացումն ապահովելը»:

5.3.2. Սահմանադրական դատարանը, վերը մեջբերված իրավադրույթների և նախկինում արտահայտած դիրքորոշումների հիման վրա արձանագրում է, որ Քրեական դատավարության նախկին օրենսգրքի 2-րդ հոդվածում նշված խնդիրները՝ որպես խնդիրներ կամ նպատակներ

արտացոլված են 2021 թվականի ՔԴՕ 2-րդ և համապատասխան այլ հոդվածներում, ինչպես նաև նոր Քրեական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածում, հետևաբար՝ սույն գործով Սահմանադրական դատարանն առաջնորդվում է նշված նպատակների սահմանադրաչափության կանխավարկածով:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Օրենսգրքում ոչ ուղղակի, ոչ էլ անուղղակի ձևով հստակեցված չեն այն կոնկրետ նպատակները, որոնք օրենսդիրն հետապնդել է այն կարգավորումը նախատեսելիս, որով հանրային իշխանության մարմիններին հնարավորություն է տվել քրեական հետապնդում իրականացնել քրեական պատասխանատվության ոչ ենթակա անձի նկատմամբ, ընդ որում՝ անկախ տարիքից:

Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում նշել, որ վիճարկվող կարգավորման կոնկրետ նպատակների հստակ ձևակերպվածության բացակայության պատճառով իրավակիրառներին, այդ թվում՝ Սահմանադրական դատարանին, մնում է տրամաբանական դատողությունների միջոցով **օրենսդրի նպատակը բխեցնել վերը նշված գործողությունների հետևանքներից**, ինչի արդյունքում էլ, մասնավորապես, Դիմողը եկել է այն եզրակացության, որ վիճարկվող կարգավորման նպատակն է ապահովել երեխայի հաշվառումը և գույքային հայցի առթիվ համապատասխան դատական ակտերի կայացումը:

Այնուամենայնիվ, չնայած Օրենսդրի կողմից համապատասխան օրենսգրքերում կոնկրետ նպատակներ չնախատեսելու փաստին՝ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նկատել, որ Պատասխանողը, անդրադառնալով վիճարկվող դրույթով հետապնդվող նպատակների իրավաչափության մասին Դիմողի արտահայտած կասկածին, պնդել է, որ՝ **«Օրենքով նախատեսված քրեական պատասխանատվության փարիքին հասած չլինելու հանգամանքը օրենսդրի կողմից որպես ոչ ռեաբիլիտացնող հիմք դասելն ինքնանպատակ չի եղել, այն ընտրվել է որպես հակազդման միջոց՝ հիմքում ունենալով ոչ միայն անչափահասների դաստիարակչական նշանակության սկզբունքները, այլ նաև հասարակական անվտանգության խաղաղության, մարդկության անվտանգության ապահովման նկատառումները, ինչպես նաև հաշվի առնելով քրեական վարույթի մյուս մասնակիցների սահմանադրական իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը:** Հակառակ դեպքում կխախտվի ոչ միայն հասարակական կարգը, այլև հասարակության միջանձնային հարաբերություններում գլուխ կբարձրացնեն անկարգությունն ու ագրեսիվ դրսևորումները»:

Սահմանադրական դատարանը նույնպես իր հետագա վերլուծությունն իրականացնելու է այդ թվում նաև Դիմողի կողմից որպես իրավաչափորեն հնարավոր ենթադրված, ինչպես նաև Պատասխանողի կողմից ուղիղ մատնանշած նպատակների իրավաչափության լույսի ներքո: Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Դիմողի և

Պատասխանողի նշած նպատակները՝ անգամ առավել վերացարկված ձևով, այն է՝ քրեական վարույթի խնդիրների մակարդակով, Օրենսգրքով ամրագրված չեն:

Սահմանադրական դատարանը 2015 թվականի փետրվարի 24-ի ՍԴՈ-1191 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝

«6. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, (...), ի թիվս այլ խնդիրների, կոչված է երաշխավորելու անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությունը հանրորեն առավել վրանգավոր (հանցավոր) արարքներից: Այդ օրենսգրքի համապատասխան նորմերը կոչված են սահմանելու իրավասու պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից քրեական գործերով վարույթի իրականացման կարգը, որպեսզի քրեական օրենսգրքով չթուլվարված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի, ոչ մի անմեղ անձ հանցանքի կատարման մեջ չկասկածվի, չմեղադրվի և չդատապարտվի, ոչ ոք անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության չենթարկվի դատավարական հարկադրանքի միջոցների, պատժի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման»:

Սահմանադրական դատարանը 2019 թվականի սեպտեմբերի 4-ի ՍԴՈ-1476 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝

«4.2. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ քրեական գործի վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման ինստիտուտների նպատակը նախևառաջ հանցանքի կատարման մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող անձի հիմնական, ներառյալ՝ արդար դատաքննության, անմեղության կանխավարկածի և կրկին չդատվելու իրավունքների իրականացման դատավարական երաշխիքներ ամրագրելն է, ինչպես նաև քրեական վարույթի իրականացման արդյունավետ կազմակերպական կառուցակարգ և ընթացակարգ սահմանելը: Ուստի դրանց ոչ ամբողջական կամ ոչ պարզաձև իրավական կանոնակարգումներն ուղղակիորեն վրանգում են այդ նպատակի կենսագործումը»:

Վերահաստատելով մեջբերված դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ սահմանելով քրեական վարույթի ընդհանուր խնդիրները՝ օրենսդիրը կարևորել է **հանցանք կատարած անձանց բացահայտման և քրեական պատասխանատվության ենթարկելու միջոցով իրավակարգի ապահովումը:**

Այս իրողության լույսի ներքո Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ անչափահաս երեխա հանդիսացող անձի հաշվին, քրեական վարույթի խնդիրներից դուրս այլ նպատակներ, մասնավորապես՝ այլ վարույթների շրջանակներում կայացվելիք դատական ակտերի հիմքեր ստեղծելը, մասնավորապես՝ քաղաքացիական հայցի հիմքում դրվելիք փաստերը հաստատելով,

դուրս է քրեադատավարական օրենսդրության խնդիրների շրջանակից և չի կարող համարվել որպես **օրենքով նախատեսված** նպատակ:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը չի կարող իրականացվել ՔԴՕ օրենսգրքով սահմանված խնդիրներից բացի որևէ այլ խնդիր լուծելու համար:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է նաև, որ քանի որ օրենսդրի՝ քրեական դատավարության խնդիրներից բխող կարգավորումն այն է, որ հանցանք կատարած անձինք ենթարկվեն քրեական պատասխանատվության, իսկ անմեղ անձինք ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից, Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետով նախատեսված հիմքը՝ նույն հոդվածի 4-րդ մասի հետ ամբողջության մեջ վերցված, նպատակ ունի կարգավորել մեղքն ընդունելու պայմանով այնպիսի անձի քրեական պատասխանատվությունից ազատելը, որն արդեն իսկ դրանից ազատված է **քրեական օրենքով:**

Այսպիսով, վիճարկվող դրույթներով՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետով և դրա հետ համակարգային ամբողջության մեջ վերցված նույն հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված միջամտությունը չի հետապնդում օրենքով նախատեսված նպատակ:

5.4. Արդյո՞ք միջամտությունը համաչափ է կամ հավասարակշռված է արդյունավետ դատավարական երաշխիքներով

5.4.1. Արդյո՞ք միջամտությունը համաչափ է կամ անհրաժեշտ ժողովրդավարական հասարակությունում

Սահմանադրական դատարանի՝ 2007 թվականի փետրվարի 7-ի ՍԴՈ-677 որոշման համաձայն՝ «5. (...) Սահմանադրության 23–25, 27, 28–30, 30.1 հոդվածներով, 32 հոդվածի երրորդ մասով ամրագրված հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարոյականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար: (...)»

Սահմանադրության 43 հոդվածի 1-ին մասում նաև անուղղակիորեն ամրագրված է հիմնական իրավունքների պաշտպանության համար կարևորագույն նշանակություն ունեցող սկզբունքներից մեկը՝ համաչափության սկզբունքը, որի համաձայն՝ օրենքը կարող է նախատեսել մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների միայն այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք համապատասխանում են Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակներին և պիտանի, անհրաժեշտ ու իրավաչափ են դրանց հասնելու համար»:

Սահմանադրական դատարանի՝ 2010 թվականի հոկտեմբերի 12-ի ՍԴՈ-920 որոշման համաձայն՝ «5. (...) **հանրային իշխանության իրականացումը նախևառաջ սահմանափակվում է իրավական պետության գաղափարից բխող՝ համաչափության ընդհանուր սկզբունքով: Այս սկզբունքը հանդիսանում է ընդհանրապես իրավաբանական պատասխանատվության (...) հիմքում ընկած կարևորագույն սկզբունքներից մեկը, որի ապահովման տեսանկյունից էլ նախևառաջ անհրաժեշտ է գնահատել վիճարկվող նորմի սահմանադրականությունը**»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայուն հաստատված նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ համաչափության սկզբունքը պահանջում է, որ ՄԻԵԿ մասնակից պետությունները ղեկավարվեն նվազագույն միջամտության սկզբունքով, այսինքն՝ օրենքով հռչակված իրավաչափ նպատակներին հասնելու համար կիրառեն մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների հնարավորինս նվազագույն սահմանափակումները:⁹

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սույն կետի ներքո անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյո՞ք քրեական պատասխանատվության ոչ ենթակա երեխամեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու, այնուհետև՝ այն՝ մեղադրյալի համաձայնությամբ միայն քրեական պատասխանատվության տարիքը լրացած չլինելու ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու արդյունքում **առաջացող հետևանքներին հնարավոր է հասնել քրեական արդարադատությունից դուրս կայացվող որոշումներով, ինչպես նաև՝ արդյո՞ք այդ հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը պիտանի է քրեական արդարադատության համակարգից դուրս գտնվող խնդիրները լուծելու համար:**

Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ վիճարկվող դրույթի կիրառման՝ վերը նկարագրված հետևանքներից առաջինը հնարավոր գույքային հայցի լուծումն է քրեական դատավարության կամ քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում: Քրեական վարույթում դատարանի կողմից հաստատվող անձի մեղավորությունը և արարք կատարելը հաստատվում են ողջամիտ կասկածից վեր շեմով, մինչդեռ գույքային հայցը լուծվում է քաղաքացիական դատավարության ապացուցողական շեմով: Դրա ապացույցն է այն, որ 2021 թ. ՔԴՕ 162-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «2.

⁹ Տես՝ ի թիվս բազմաթիվ այլ աղբյուրների՝ «6-րդ հոդվածի 1-ին մասի ներքո թույլատրելի են պաշտպանական կողմի իրավունքների միայն այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք խիստ անհրաժեշտ են: Ավելին, մեղադրյալի նկատմամբ արդարացի դատական քննության իրականացումը երաշխավորելու նպատակով, պաշտպանական կողմի համար, նրա իրավունքների սահմանափակմամբ հարուցվող բոլոր ռիսկերից իրականացվող պետք է բավարար չափով հավասարակշռվեն դատական մարմինների կողմից իրականացվող հետազա ընթացակարգերով», (Jasper v. the United Kingdom, application no. 27052/95, Judgment of 16 February 2000, par. 52):

Արդարացման դատավճիռ կայացնելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ վարույթը կարճելու դեպքում, ելնելով հայցի ապացուցվածությունից, դատարանն իրավասու է հայցը լրիվ կամ մասնակի բավարարելու»:

Նշված կարգավորումների հիման վրա Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անգամ քրեական վարույթում արարքը կատարելու և հայցի ապացուցվածության հետ կապված փաստերը հաստատող որոշումները չեն կայացվում այն շեմից բարձր շեմով, որով նույն հարցերը լուծվում են քաղաքացիական վարույթի ընթացքում կայացվող որոշումներով: Հետևաբար՝ **գույքային հարցերի լուծման քրեադատավարական կարգն օրենսդրի հոչակած կամ իրավաչափորեն հնարավոր նպատակների իրագործելիության տեսակետից որևէ կերպ ավելի արդյունավետ համարվել չի կարող՝ դատավարական այլ կարգերի համեմատ:**

Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ հիշյալ նպատակների իրագործելիության առավել արդյունավետության ապահովման լրացուցիչ փաստարկ կարող է ծառայել Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածի 3-րդ մասի այն կարգավորումը, որ՝ «3. Գույքային հայցը մերժելու, լրիվ կամ մասնակի բավարարելու մասին՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը բացառում է նույն անձանց միջև նույն առարկայի մասին հայցի քննությունը քաղաքացիական դատավարության կարգով»:

Նշված կարգավորման՝ քրեական վարույթի շրջանակներում քաղաքացիական վարույթի համեմատ նույն հարցերի առավել արդյունավետ լուծում ապահովելու ենթադրությունը, սակայն, ուղղակիորեն հերքվում է նույն հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված այն կարգավորմամբ, որ՝ «4. Առանց լուծման թողնված գույքային հայցը կարող է հետագայում հարուցվել քաղաքացիական դատավարության կարգով»:

Բացի դրանից, Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածի 3-րդ մասի վկայակոչված կարգավորման նպատակն է դատական ակտերի վերջնականության ապահովումը և այն իրավիճակների բացառումը, երբ դատական ակտով լուծված նույն հարցերը հետագայում վիճարկվեն այլ մասնագիտացման դատարանում՝ նույն՝ քրեական մասնագիտացման դատարանների համակարգի ներսում բողոքարկման ընթացակարգերից դուրս: Նշված վերջնականության (*res judicata*)՝ որպես իրավաչափ նպատակին հասնելու արդյունավետությունը բխում է այն կանխավարկածից, որ քրեական վարույթի ընթացքում հարուցված գույքային հարցի քննությանը մասնակցում են այն բոլոր անձինք, որոնց գույքային շահերին տվյալ գույքային հարցի լուծումը ոչ միայն առնչվում է, այլ նաև կարող է առնչվել:

Նշված կանխավարկածն ուղղակիորեն բխում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ին ԵԿԴ/0282/01/09 որոշմամբ արտահայտված այն դիրքորոշումից, որ՝ «22. (...) եթե անձը դատավարության մասնակից չէ,

սակայն վարույթն իրականացնող մարմնի ընդունած ակտով խախտվում են նրա իրավունքներն ու օրինական շահերը կամ այդ ակտն առնչվում է նրա իրավունքներին և օրինական շահերին, ապա անձն իրավունք ունի դիմել թե՛ դատարան և թե՛ վերադատության կարգով բողոքարկել դատական ակտը՝ իր իրավունքների պաշտպանության կամ խախտված իրավունքները վերականգնելու համար, իսկ դատարանները պարտավոր են քննության առնել նրանց դիմումները և բողոքները:

23. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ իրավական հիմնավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքը վերաբերում է նաև այն անձանց, ովքեր դատավարության մասնակից չեն, սակայն վարույթն իրականացնող մարմինների ընդունած որոշումն առնչվում է նրանց օրինական շահերին, ենթադրաբար խախտում է նրանց իրավունքներն ու ազատությունները»:

Այսինքն՝ Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածի 3-րդ մասի այդ կարգավորումն արտացոլում է դատական պրակտիկայից բխած այն կանխավարկածը, որ գույքային հայցին քրեական վարույթում տրված լուծումը հաշվի է առնում դատավարության բոլոր հնարավոր մասնակիցների շահերը, այդ թվում՝ քրեական արդարադատության բողոքարկման ընթացակարգերում:

Վերջապես, Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածի 4-րդ մասի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է, որ 14 տարին չլրացած մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը և իրականացնելը՝ **անգամ եթե դրանք հանգեցնելու են ոչ արդարացնող կամ նաև արդարացնող հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելուն, պարտադիր կերպով չեն ապահովում այն հետևանքը, որը իրավաչափորեն կարող էր հետապնդվել քրեական վարույթի շրջանակներում, մասնավորապես՝ որպեսզի քրեական գործեր քննող դատարանի դատավորը պարտադիր գույքային հայցին լուծում տար քրեական վարույթի շրջանակներում:** Ստացվում է, որ հնարավոր է, որ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած երեխան՝ անկախ տարիքից, քրեորեն հետապնդվի, ընդունի իր կողմից արարքը կատարելը, սակայն դատարանը գույքային հայցը թողնի առանց քննության, և նույն գույքային հայցը հարուցվի և քննվի քաղաքացիական դատավարության կարգով:

Մյուս կողմից, եթե քրեական վարույթում այդ հարցը չի լուծվել, ապա կրկին ՀՀ օրենսդրությունը, մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 61-րդ՝ «Ապացուցելուց ազատվելու հիմքերը» վերտառությամբ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «Գործին մասնակցող անձն ազատվում է գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող այն փաստերն ապացուցելու պարտականությունից, որոնք գործին մասնակցող մյուս անձինք ընդունում են առաջին փայանի դատարան ներկայացված դատավարական փաստաթղթով, դատական նիստի ընթացքում արված հայտարարությամբ,

դիրքորոշում հայտնելու կամ ցուցմունք տալու ընթացքում (անվիճելի փաստեր) (...):»:

Այսինքն՝ հանցանքի հատկանիշներ պարունակող արարքից տուժած անձի կողմից քաղաքացիական հայցով դատարան դիմելու դեպքում 14 տարին չլրացած երեխան նույնպես կարող է դիրքորոշում հայտնել հայցի համար նշանակություն ունեցող փաստի՝ արարքը իր կողմից կատարելու կապակցությամբ, և այդ փաստը այլևս ապացուցման կարիք չունենա ճիշտ այնպես, ինչպես այդ փաստը նա ընդունում է քրեական վարույթի շրջանակներում հայտնած իր դիրքորոշմամբ՝ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեմ առարկություն չներկայացնելու ձևով: **Այլ կերպ՝ և՛ քաղաքացիական, և՛ քրեական վարույթներում արարքի կատարման փաստը հաստատվում է նույն անձի դատավարական դիրքորոշմամբ, դրա հետևանքները նույնն են, և անձն իրավունք ունի հրաժարվել նման դիրքորոշում հայտնելուց:**

Հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը, այնուհետև այն՝ մեղադրյալի՝ զուտ քրեական պատասխանատվության տարիքը լրացած չլինելու ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու դեմ չառարկելու միջոցով արարքի կատարումն ընդունելու՝ այլևս ապացուցման ոչ ենթակա փաստը քրեական վարույթի շրջանակներում հաստատելու համար անհրաժեշտ և համաչափ միջոց չէ սահմանադրաչափ որևէ նպատակի հասնելու համար:

Մյուս հետևանքը, որը կարող է առաջանալ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու, այնուհետև՝ այն մեղադրյալի համաձայնությամբ զուտ քրեական պատասխանատվության տարիքը լրացած չլինելու ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու արդյունքում, **երեխային հաշվառման վերցնելն է**, որն անհրաժեշտ է դեվիանտ (շեղվող) վարքագիծ դրսևորող երեխաներին պետության հատուկ հսկողության տակ վերցնելու և վերադաստիարակումն ապահովելու համար:

Սահմանադրական դատարանը նկատում է, սակայն, որ նշված հետևանքը կարող է առաջանալ քրեական վարույթից դուրս կայացվող որոշումների արդյունքում, և զուտ քրեական վարույթում կայացվող՝ տվյալ ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու մասին որոշումը՝ որպես հաշվառման վերցնելու հիմք, որևէ կերպ պարտադիր կամ այլ հիմքերի համեմատ առավել արդյունավետ կամ պիտանի միջոց համարվել չի կարող: **Այլ կերպ՝ սույն սահմանադրաիրավական վեճին վերաբերելի հնարավոր նպատակներին կարելի է հասնել անձի իրավունքների նկատմամբ նվազ ծանր միջամտություն իրականացնելով, մասնավորապես՝ առանց 14 տարին չլրացած երեխայի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու, իրականացնելու և նրա առարկության բացա-**

կայությամբ նշված հետապնդումը դադարեցնելու, կամ առարկության դեպքում՝ վարույթը ընդհանուր կարգով շարունակելու և մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում՝ պատիժ չնշանակելու, ինչի հնարավորությունը նախատեսված է ՔԴՕ 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ նախադասությամբ:

Անդրադառնալով Պատասխանողի կողմից վկայակոչված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից արտահայտված այն դիրքորոշմանը (T. v. The United Kingdom (Application no. 24724/94) page 41), որ՝ «Եթե երեխաները ենթակա են քրեական պատասխանատվության, ապա նրանց նկատմամբ պետք է իրականացվի դատաքննություն, սակայն այդ դատական ընթացակարգը տեղին չէ այն պարագայում, երբ երեխան չափազանց անհաս է արդար դատաքննություն ապահովելու համար», որից ելնելով Պատասխանողը պնդում է, որ՝ «[Ս]ա նշանակում է, որ անչափահասները կարող են ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, սակայն դա չի նշանակում, որ նրանք անմեղ են իրենց գործողություններում»՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ մեջքերված դիրքորոշումից ուղղակիորեն բխում է, որ **դատաքննություն չի կարող իրականացվել այն երեխաների նկատմամբ, որոնք քրեական պատասխանատվության ենթակա չեն:**

Միավորված ազգերի կազմակերպության Տնտեսական և սոցիալական խորհրդի 1997 թվականի հուլիսի 21-ի թիվ 1997/30 բանաձևով սահմանված «Քրեական արդարադատության համակարգում հայտնված երեխաների նկատմամբ գործողությունների ուղենիշների» (Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System) 14-րդ կետում ամրագրված է, որ **«(գ) քրեական պատասխանատվության տարիքից ցածր որևէ երեխայի չպետք է քրեական մեղադրանք առաջադրվի»:**

Բացի դրանից, միջազգային նույն վերաբերելի չափորոշիչները սահմանում են, որ անգամ այն դեպքերում, երբ անչափահասները ենթակա են քրեական պատասխանատվության, պետությունները պետք է քայլեր ձեռնարկեն հնարավորության դեպքում երեխաներին քրեական արդարադատության ոլորտից արդարադատության այլ ոլորտներ ուղղորդելու համար: Մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի նույն Ուղենիշների 15-րդ կետի համաձայն՝ «Անհրաժեշտ է գործող ընթացակարգերի վերանայում ձեռնարկել, իսկ հնարավորության դեպքում մշակել գործերի լուծման արտադատական կամ քրեական արդարադատության դասական համակարգերից տարբերվող այլընտրանքային այլ նախաձեռնություններ՝ քրեական հանցանք կատարած երիտասարդ անձանց քրեական արդարադատության համակարգեր ուղղորդելուց խուսափելու համար»:

Վերոհիշյալին ուղիղ հակառակ՝ վիճարկվող դրույթներով սահմանված է քրեական պատասխանատվության ոչ ենթակա երեխաներին դեպի քրեական արդարադատության ոլորտ ներգրավելու հնարավորությունն այնպիսի

նպատակների իրագործման համար, որոնք նույն արդյունավետությամբ իրագործելի են արդարադատության այլ ոլորտներում:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը եզրակացնում է, որ քրեական պատասխանատվության տարիքի չհասած երեխայի նկատմամբ քրեական հետապնդում սկսելն ու իրականացնելը պիտանի միջոց չեն սույն գործով իրավաչափորեն հնարավոր որևէ սահմանադրական նպատակի հասնելու համար, ինչպես նաև համաչափ չեն՝ երեխայի լավագույն շահերը հաշվի առնելու, մասնավորապես՝ առանց խիստ անհրաժեշտության երեխային քրեական արդարադատության ոլորտին ներգրավելու տեսանկյունից:

5.4.2. Արդյո՞ք միջամտությունը հավասարակշռված է արդյունավետ դատավարական երաշխիքներով

Այս կետի ներքո Սահմանադրական դատարանի խնդիրն է պարզել, թե արդյո՞ք 14 տարին չլրացած մեղադրյալ հանդիսացող անձի կողմից՝ իր անմեղության կանխավարկածի տարր հանդիսացող՝ միայն մեղադրական դատավճռով իր մեղքը հաստատված համարվելու իրավունքից հրաժարվելը՝ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու դեմ չառարկելու ձևով, արդյունավետ երաշխիք է իր անմեղության կանխավարկածը՝ նշված տարրի մասով, սահմանափակելու դիմաց:

Սահմանադրական դատարանը 2020 թվականի դեկտեմբերի 8-ի ՍԴՈ-1571 որոշմամբ արձանագրել է.

«Պետությունը պետք է ստեղծի անհրաժեշտ երաշխիքներ մարդու իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրացման համար: Պետությունը պարտավորվում է ոչ միայն ճանաչել, պահպանել և պաշտպանել իրավունքները և ազատությունները, այլև ստեղծել պետականիրավական այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք արդյունավետ ձևով կարող են կանխել, վերացնել դրանց ցանկացած խախտումներ, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները» (կետ 4.1)»:

Սույն սահմանադրաիրավական վեճի առարկայի մասով, իրավունքից հրաժարման (waiver) իրավաչափության չափանիշները նաև անմիջակա-նորեն այն պարտադիր երաշխիքի (առարկություն ներկայացնելու հնարավորության) արդյունավետության չափանիշներն են, որով սահմանափակվում է մեղադրյալի, մասնավորապես՝ մեղադրյալերեխայի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը:

Սահմանադրական դատարանը 2018 թվականի փետրվարի 13-ի ՍԴՈ-1403 որոշմամբ արձանագրել է. «7. (...) [ի]րավունքի իրացումից հրաժարվելու ինստիտուտը չի կարող հանգեցնել պետության կողմից արդարադատության շահի և մարդու իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված՝ իր վրա դրված պոզիտիվ պարտավորություններից հրաժարվելու պահանջի: Այսպիսի իրավի-ճակում պետությունն առաջնորդվում է մարդու իրավունքով՝ ոչ միայն որպես

անձի կողմից իր վարքագծի ընտրության հնարավորություն, այլ որպես բարձրագույն արժեք»:

Անձի՝ իր սահմանադրական իրավունքի, մասնավորապես՝ արդար դատաքնության մաս կազմող տարբեր իրավունքներից հրաժարվելու լեգիտիմության վերաբերյալ հարուստ նախադեպային իրավունք է ձևավորել ՄԻԵԴ-ը՝ սահմանելով, որ իրավունքից հրաժարումը պետք է արված լինի իմացաբար և գիտակցված ձևով (“knowing and intelligent waiver”),¹⁰ որպիսի «չափորոշիչը պահանջում է, որ ցանկացած հրաժարում¹¹ պետք է տրված լինի աներկբա ձևով,¹² ապահովված լինի դրա կարևորությանը համարժեք նվազագույն երաշխիքներով, լինի կամովին, հիմնված լինի տեղեկացված կերպով կատարված ընտրության վրա, լինի պարզ. անձը պետք է ողջամտորեն ի վիճակի լինի կանխատեսելու այն հետևանքները, որոնց կարող է հանգեցնել իր վարքագիծը, չհակասի որևէ կարևոր հանրային շահի»:¹³

Բացի դրանից, արդար դատաքնության մաս կազմող առանձին իրավունքներից, օրինակ՝ վկաներին հակընդդեմ հարցաքննելու (Murtazaliyeva v. Russia [GC], 2018, § 118), պաշտպան ունենալու (Fariz Ahmadov v. Azerbaijan, 2021, §§ 50-55) իրավունքներից հրաժարումը, ինչպես նաև իրավունքից հրաժարումը խոցելի վիճակում գտնվող անձանց կողմից (Bogdan v. Ukraine, 2024, §§ 57-69 and 75) գտնվում են «հատուկ պաշտպանության ներքո»:¹⁴

Սահմանադրական դատարանի խնդիրն է, հետևաբար, վերը նշված չափորոշիչների տեսանկյունից պարզել, թե արդյոք 14 տարին չլրացած երեխայի կողմից իր սահմանադրական իրավունքից (անմեղության կանխավարկածի մաս կազմող՝ միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով իր մեղքը հաստատվելու իրավունքից) հրաժարվելը կարող է համարվել գիտակցված, իմացաբար և կամովին արված, ինչպես նաև՝ արդյո՞ք այդպիսին կարող է համարվել նույն անձի կողմից՝ նշված իրավունքից հրաժարվելը քրեական վարույթի ընթացքում քրեական պատասխանատվության տարիքին հասնելուց հետո, որի համար անհրաժեշտ

¹⁰ St’u’ Ibrahim and Others v. the United Kingdom [GC], 2016, § 272:

¹¹ St’u’ Dvorski v. Croatia [GC], 2015, §§ 100-102; Simeonovi v. Bulgaria [GC], 2017, § 115; Pishchalnikov v. Russia, 2009, § 77):

¹² St’u’ նաև՝ **Գաբրիելյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով** (զանգատ թիվ 8088/05) 2012 թվականի ապրիլի 10-ի վճռում՝ արտահայտված դիրքորոշումը՝ «85. (...) Կոնվենցիայով երաշխավորված որևէ իրացումից հրաժարվելը՝ որքանով նման հրաժարում թույլ է տրվում ներպետական իրավունքում, պետք է հաստատված լինի միանշանակ ձևով»:

¹³ St’u’ «Հոդված 6 (քրեական հատված): Արդար դատաքնության երաշխիքներից հրաժարումը (խմբ. 31.08.2024)», էջ 1, Article 6 (criminal limb): Waiver of the guarantees of a fair trial (Last updated: 31/08/2024):

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 1-2:

է ուսումնասիրել, թե ինչ մոտեցում ունի օրենսդիրն ընդհանրապես՝ իր առավել վերաբերելի կարգավորումներում, 14 տարին չլրացած անձի կամահայտնության տարբեր դրսևորումների արժանահավատության նկատմամբ:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 29-րդ՝ «Մինչև տասնչորս տարեկան անչափահասների գործունակությունը» վերտառությունը կրող հոդվածի համաձայն՝ 14 տարին չլրացած երեխաները համարվում են «**փոքրահասակներ**», և նրանց փոխարեն և նրանց անունից բոլոր գործարքները, բացառությամբ՝ մանր կենցաղային գործարքների, նոտարական վավերացում կամ գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցում չպահանջող՝ անհատույց օգուտներ ստանալուն ուղղված գործարքների, օրինական ներկայացուցչի կամ վերջինիս համաձայնությամբ երրորդ անձանց կողմից որոշակի նպատակով կամ ազատորեն տնօրինելու համար տրամադրված միջոցները տնօրինելու գործարքների, կարող են կնքել միայն նրանց ծնողները, որդեգրողները կամ խնամակալները:

Քրեական օրենսգրքի 45-րդ՝ «Արդարադատության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերտառությամբ գլխում ներառված և ոչ մի հանցագործության համար (տես՝ Քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 473-515 հոդվածները) նախատեսված չէ քրեական պատասխանատվություն անգամ 14 տարին լրացած, բայց 16 տարին չլրացած անձի համար: Այսինքն՝ այս անձինք նաև հարցաքննության ընթացքում չեն նախազգուշացվում ցուցմունք տալուց հրաժարվելու և սուտ ցուցմունք տալու համար սահմանված քրեական պատասխանատվության մասին (տես՝ 2021 թ. ՔԴՕ 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասը): **Այլ կերպ՝ Քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված չէ 16 տարին չլրացած անձի կողմից տրված ցուցմունքի արժանահավատության ապահովման կարևորագույն երաշխիքը՝ քրեական պատասխանատվության սպառնալիքի մասին տեղեկացնելը, օրինակ՝ սուտ մատնության համար: Մինչդեռ նույն Օրենսգիրքը վիճարկվող դրույթում՝ 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք նախատեսում է ոչ միայն 16, այլև 14 տարին չլրացած անձի հայտնած «դատավարական» դիրքորոշումը:**

Վերջապես, օրենսդիրը Քրեական օրենսգրքի շրջանակներում մի կողմից համարում է, որ 14 տարին չլրացած անձը չունի բավարար հասունություն քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու համար, սակայն Քրեական դատավարության օրենսգրքով ամրագրում է, որ նույն անչափահասը կարող է տալ իր գիտակցված, կամովին և աներկբա համաձայնությունը՝ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար: Այս տեսակետից Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ այն գործոնները, որոնք օրենսդրի կողմից հաշվի են առնվել քրեական պատասխանատվության կոնկրետ նվազագույն տարիք սահմա-

նելիս, անտեսվել են քրեական վարույթի ելքը նույնպիսի անձի նկատմամբ կանխորոշող դատավարական դիրքորոշման «հասունության» աստիճանը գնահատելիս:

Այլ խոսքով՝ եթե անձը չի կարող քրեական պատասխանատվություն կրել իր ենթադրաբար կատարած արարքի համար, չի կարող պատասխանատվություն կրել սուտ մատնություն և սուտ ցուցմունք տալու համար և կարող է կնքել միայն մանր կենցաղային և այլ սահմանափակ բնույթի գործարքներ, ապա նույն անձի դիրքորոշումը՝ առարկություն չներկայացնելը կամ ներկայացնելը, չի կարող քննարկվող իրավունքից հրաժարվելու իրավաչափ երաշխիք համարվել՝ նշված արգելքների հիմքում ընկած՝ նրա հասունությունը բնութագրող նույն օբյեկտիվ պատճառներով:

Վերոնշյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը եզրահանգում է, որ սույն գործով վիճարկվող դրույթներով իրավունքից հրաժարման իրավաչափության երաշխիքները բացակայում են՝ սուբյեկտի անձի ուժով:

Սահմանադրական դատարանն այսպիսով գտնում է, որ 14 տարին չլրացած մեղադրյալի՝ իր դեմ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեմ ուղղված առարկությունը արդյունավետ հակակշռող երաշխիք չէ նրա անմեղության կանխավարկածը սահմանափակելու համար, քանի որ իրավունքից հրաժարվելը չի կարող կատարվել իմացաբար և գիտակցված՝ իր դատավարական գործողությունների բնույթը լիովին հասկանալու և դրանց հետևանքները կանխատեսելու ունակության բացակայության առումով, որպիսի կանխավարկածն ամրագրված է Քաղաքացիական օրենսգրքի, Քրեական օրենսգրքի և Օրենսգրքի՝ վերը մեջբերված վերաբերելի դրույթներով, հատկապես՝ քրեական պատասխանատվության նվազագույն տարիքի հասած չլինելու փաստով: Միայն օրենսդիրը կարող է հերքել այդ կանխավարկածը՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նվազագույն տարիքը նվազեցնելու միջոցով:

Ինչ վերաբերում է նրան, թե արդյոք 14 տարին չլրացած երեխայի ունեցած սահմանադրական իրավունքից, այն է՝ անմեղության կանխավարկածի մաս կազմող՝ միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով իր կողմից արարքի կատարումը հաստատվելու իրավունքից հրաժարվելը, կարող է համարվել գիտակցված, իմացաբար և կամովին արված, եթե այն կատարվում է նույն անձի կողմից՝ քրեական վարույթի ընթացքում քրեական պատասխանատվության տարիքին հասնելուց հետո, ապա Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ վիճարկվող դրույթի պարագայում սահմանափակելի իրավունքի նկատմամբ իրականացվող միջամտության պահին հանդիպակաց արդյունավետ երաշխիքի բացակայությունը չի կարող լրացվել հետագայում, այսինքն՝ քրեական պատասխանատվության ոչ ենթակա անձի կողմից առերևույթ հանցագործության

հատկանիշներ պարունակող արարքի կատարման համար նրան նաև «հանցանքի» կատարման մեջ մեղադրելու լեգիտիմությունը չի կարող կախված լինել նույն անձի հետագա հասունացումից և, ըստ այդմ՝ ավելի գիտակցված դիրքորոշումներ արտահայտելու կարողությունից:

Ավելին՝ հակառակ մոտեցումը կարող է կամայականությունների պատճառ դառնալ այն առումով, որ քրեական վարույթը կարող է արհեստականորեն ձգձգվել թե՛ քրեական հետապնդման հարուցման և թե՛ հետագայում այն դադարեցնելու պահին՝ անչափահասի՝ քրեական պատասխանատվության տարիքին հասնելն ապահովելու և հետո միայն նրանից «գիտակցված, իմացաբար և կամովին արված» համաձայնություն ստանալու համար:

Նշվածի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ անձի՝ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված հիմնական սահմանադրական իրավունքը՝ երեխայի լավագույն շահերը հաշվի առնելն է, ինչը նշանակում է, որ որոշ դեպքերում երեխայի կարծիքը կարող է հակասել իր իսկ լավագույն շահերին: Այլ խոսքով, երեխայի կարծիքը, թեկուզ ազատորեն և աներկբա արտահայտված, չի կարող *a priori* համարվել նրա լավագույն շահի արտացոլումը:

Ողջ վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը եզրակացնում է, որ փոքրահասակ երեխայի՝ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեմ առարկելն արդյունավետ երաշխիք չէ նրա՝ արդար դատաքննության իրավունքի, այդ թվում՝ անմեղության կանխավարկածի՝ միայն դատարանի մեղադրական դատավճռով նրա մեղքը հաստատված լինելու սկզբունքի սահմանափակման համար: Սրանից էլ ուղղակիորեն բխում է, որ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի ուժով՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը չի կարող, հակառակ նույն հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված դրույթի, համարվել քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ոչ ռեաբիլիտացնող հիմք՝ դրա դեմ առարկելու հնարավորությունն անմեղության կանխավարկածի նշված սահմանափակման նկատմամբ ի սկզբանե համարժեք և արդյունավետ հակակշիռ չհանդիսանալու պատճառով:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 169-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 71-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց .

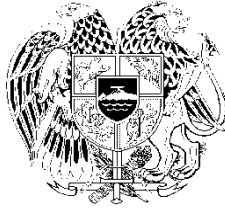
1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը համապատասխանում է Սահմանադրությանը:

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասը՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետին հղում պարունակելու մասով, ճանաչել Սահմանադրության 37-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 66-րդ հոդվածին, 72 և 78-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր՝ այնքանով, որքանով հնարավոր է համարում քրեական պատասխանատվության՝ օրենքով նախատեսված տարիքին չհասած անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը և այն շարունակելը, ինչպես նաև քրեական վարույթը՝ քրեական օրենքով սահմանված արգելքի խախտմամբ հարուցված քրեական հետապնդման պայմաններում մեղադրյալի դիրքորոշմամբ պայմանավորված՝ ընդհանուր կարգով շարունակելը և, ըստ դատաքննության արդյունքի՝ նրա նկատմամբ մեղադրական վերդիկտ կայացնելը:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ**Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ**

5 փետրվարի 2025 թվականի
ՍԴԴ-1767

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**2024 թվականի ՀՈՒՆԻՍԻ 24-ին ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ
«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՈՆԿՈՆԳԻ
ՀԱՏՈՒԿ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ
ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԿՐԿՆԱԿԻ ՀԱՐԿՈՒՄԸ ԲԱՑԱՌԵԼՈՒ ԵՎ
ՀԱՐԿՈՒՄԻՑ ԽՈՒՍԱՓԵԼՆ ՈՒ ՇՐՋԱՆՑԵԼԸ ԿԱՆԽԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ»
ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՎ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

11 փետրվարի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Վ. Գրիգորյանի, Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի,
Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,
մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Ֆինանսների նախարարի տեղակալ
Ա. Պողոսյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ
հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդ-
վածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «2024 թվականի
հունիսի 24-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության
կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոն-

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

կոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին» համաձայնագրով ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2024 թվականի դեկտեմբերի 12-ի N 1957-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել «2024 թվականի հունիսի 24-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին» համաձայնագիրը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2024 թվականի դեկտեմբերի 17-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը, հետազոտելով վերոնշյալ համաձայնագիրը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց.**

1. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին» համաձայնագիրը (այսուհետ՝ Համաձայնագիր) ստորագրվել է՝ կողմերի տնտեսական հարաբերությունները զարգացնելու և հարկային ոլորտում համագործակցությունն ընդլայնելու նպատակով:

2. Համաձայնագիրն ունի արձանագրություն, որի դրույթները կազմում են դրա անբաժանելի մասը:

3. Դիմումին կից ներկայացված՝ Համաձայնագրի վավերացման նպատակահարմարության վերաբերյալ հիմնավորման համաձայն՝ Համաձայնագրի վավերացումը հնարավորություն կտա զարգացնելու Հայաստանի Հանրապետության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի միջև ապրանքների և ծառայությունների շրջանառությունը, կապիտալի, տեխնոլոգիաների, մարդկանց շարժը, կնպաստի տնտեսական կապերի զարգացմանը:

Արտաքին գործերի նախարարության՝ Համաձայնագրի վավերացման կամ հաստատման արտաքին քաղաքական նպատակահարմարության վերաբերյալ եզրակացության համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական Շրջանի միջև անցյալ երեք տասնամյակների ընթացքում ձևավորվել են առևտրատնտեսական, զբոսաշրջային և մշակութային բնույթի որոշակի կապեր: Ըստ ՀՀ վիճակագրական ծառայության տվյալների՝ 2023թ. Հայաստանի Հանրապետության և Հոնկոնգի միջև առևտրաշրջանառությունը կազմել է մոտ 855 մլն. ԱՄՆ դոլար: 2013թ.-ից Հոնկոնգում գործում է «Չինաստանի հայ համայնք» անվանումը կրող համայնքային կառույցը և «Ջեք և Ջուլի Մաքսյանների Հոնկոնգի հայկական կենտրոնը»: 2019թ. մարտի 3-ից ՀՀ և ՉԺՀ Հոնկոնգ ՀՎՇ միջև գործում է առանց մուտքի արտոնագրերի ռեժիմ՝ 180 օր Հոնկոնգ ՀՎՇ անձնագրեր կրողների և 30 օր՝ ՀՀ քաղաքացիների համար:

Միաժամանակ, ՀՀ և Հոնկոնգ ՀՎՇ-ի միջև հարաբերությունները պետք է դիտարկվեն նաև ավելի լայն՝ ՀՀ-ՉԺՀ փոխհարաբերությունների համատեքստում: Չինաստանի հետ համագործակցության զարգացումը ՀՀ կառավարության արտաքին քաղաքական առաջնայնությունների շարքում է»:

4. Համաձայնագրի 27-րդ հոդվածի համաձայն՝ Յուրաքանչյուր Պայմանավորվող կողմ դիվանագիտական ուղիներով գրավոր ծանուցում է մյուսին Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելու համար իր ներպետական օրենսդրության համաձայն անհրաժեշտ ընթացակարգերի կատարման մասին: Համաձայնագիրն ուժի մեջ է մտնում նշված ծանուցագրերից վերջինի ստացման ամսաթվից:

2024 թվականի հուլիսի 26-ի դրությամբ չինական կողմից չի ստացվել ծանուցում՝ Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերի կատարման մասին:

5. Համաձայնագրի նպատակներով՝ այն սուբյեկտի կողմից կամ այն կարգավորման միջոցով ստացված եկամուտը, որը Պայմանավորվող կողմերից մեկի հարկային իրավունքով դիտարկվում է որպես ֆինանսապես ամբողջովին կամ մասամբ թափանցիկ, համարվում է Պայմանավորվող կողմի ռեզիդենտի եկամուտ, սակայն միայն այնքանով, որքանով այդ եկամուտը այդ Պայմանավորվող կողմի կողմից հարկման նպատակներով ընկալվում է որպես այդ կողմի ռեզիդենտի եկամուտ:

6. Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ է համարվում ցանկացած անձ, որն իր մշտական բնակության, բնակության, գրանցման, կառավարման վայրի կամ նման բնույթի որևէ այլ չափանիշով ենթակա է հարկման

Հայաստանի օրենքներին համապատասխան: Այս եզրույթը, սակայն, չի կիրառվում որևէ անձի դեպքում, որը Հայաստանում ենթակա է հարկման միայն հայաստանյան աղբյուրներից ստացված եկամուտներից:

Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ է համարվում նաև Կառավարությունը և ցանկացած տեղական իշխանություն, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կողմից ճանաչված կենսաթոշակային ֆոնդը:

7. Հայաստանի Հանրապետությունը, փոխադարձության հիման վրա, Համաձայնագրով ստանձնում է, մասնավորապես, ներքոնշյալ պարտավորությունները.

7.1. կիրառել Համաձայնագիրը Հայաստանի Հանրապետության անունից սահմանված՝ եկամուտներից գանձվող հարկերի նկատմամբ՝ անկախ դրանց գանձման եղանակից, մասնավորապես՝ շահութահարկի և եկամտահարկի նկատմամբ (հոդված 2, կետ 1 և 3-րդ կետի «բ» ենթակետ).

7.2. Համաձայնագիրը կիրառել նաև նմանատիպ կամ էապես նման ցանկացած հարկի նկատմամբ, որը կսահմանվի Համաձայնագրի ստորագրման օրվանից հետո՝ ի լրումն գործող հարկերի կամ դրանց փոխարեն, և ապահովել, որպեսզի Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինները հոնկոնգյան կողմի իրավասու մարմիններին տեղեկացնեն Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսդրությունում կատարված ցանկացած էական փոփոխության մասին (հոդված 2, կետ 4).

7.3. Հայաստանի Հանրապետության ձեռնարկության շահույթը հարկել միայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ձեռնարկությունը ձեռնարկատիրական գործունեություն է իրականացնում Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում՝ այնտեղ գտնվող մշտական հաստատության միջոցով (հոդված 7, կետ 1).

7.4. մշտական հաստատությանը վերագրվող հարկման ենթակա շահույթը որոշել այն ընդունված համամասնական բաշխման եղանակով, որը կլինի այնպիսին, որ արդյունքը համապատասխանի Համաձայնագրի 7-րդ հոդվածում շարադրված սկզբունքներին (հոդված 7, կետ 4).

7.5. Համաձայնագրի 7-րդ հոդվածի 1-5-րդ կետերի նպատակներով մշտական հաստատությանը վերագրվող շահույթն յուրաքանչյուր տարի որոշել նույն եղանակով, քանի դեռ չկա այլ կերպ վարվելու համար հիմնավոր և բավարար պատճառ (հոդված 7, կետ 6).

7.6. հոնկոնգյան ձեռնարկության կողմից միջազգային փոխադրումներում նավերի կամ օդանավերի շահագործումից ստացված շահույթը չենթարկել հարկման Հայաստանի Հանրապետությունում. վերոհիշյալ դրույթները կիրառել նաև միավորումում, համատեղ ձեռնարկությունում կամ օդանավերի

շահագործմամբ զբաղվող միջազգային կազմակերպությունում մասնակցությունից ստացած շահույթի նկատմամբ (հոդված 8, կետեր 1, 2)։

7.7. այն դեպքում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը Հայաստանի Հանրապետության ձեռնարկության շահույթում ներառում և համապատասխանաբար հարկում է այն շահույթը, որի առնչությամբ Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ձեռնարկությունը ենթարկվել է հարկման Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում, և այդ ձևով ներառված շահույթը համարվում է շահույթ, որը պետք է հաշվեգրված լիներ Հայաստանի Հանրապետության ձեռնարկությանը, եթե երկու ձեռնարկությունների միջև պայմանները լինեին այնպիսին, ինչպիսին կլինեին անկախ ձեռնարկությունների միջև, այդ դեպքում կատարել շահույթից գանձված հարկի գումարի համապատասխան ճշգրտում, եթե այդ ճշգրտումն արդարացված է համարվում, իսկ այդ ճշգրտումը որոշելիս հաշվի առնել Համաձայնագրի մյուս դրույթները՝ ապահովելով Հայաստանի Հանրապետության և Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի իրավասու մարմինների՝ միմյանց հետ անհրաժեշտության դեպքում խորհրդակցությունը (հոդված 9, կետ 2)։

7.8. չհարկել Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ռեզիդենտ ընկերության կողմից վճարված շահաբաժիններն այն դեպքում, երբ Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ռեզիդենտ ընկերությունը շահույթ կամ եկամուտ է ստանում Հայաստանի Հանրապետությունից, բացառությամբ Համաձայնագրի 10-րդ հոդվածի 6-րդ կետով նախատեսված դեպքերի, ինչպես նաև չհարկել Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ռեզիդենտ ընկերության չբաշխված շահույթը ընկերության չբաշխված շահույթից գանձված հարկով, եթե անգամ վճարված շահաբաժինները կամ չբաշխված շահույթն ամբողջությամբ կամ մասամբ կազմված են Հայաստանի Հանրապետությունում առաջացող շահույթից կամ եկամտից (հոդված 10, կետ 6)։

7.9. ապահովել, որ Համաձայնագրի 11-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում գանձված հարկերը չգերազանցեն տոկոսի համախառն գումարի 5 տոկոսը։

անկախ վերոհիշյալից՝ հարկումից ազատել տոկոսները, որոնք առաջանում են Հայաստանի Հանրապետությունում և վճարվում Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարությանը, Հոնկոնգի արժույթային վարչությանը, Արժույթի հիմնադրամին և ցանկացած մարմնի, որն ամբողջովին կամ մեծամասամբ պատկանում է Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի Կառավարությանը, որի կապակցությամբ ժամանակ առ ժամանակ կարող է համաձայնություն ձեռք բերվել Պայմանավորվող կողմերի իրավասու մարմինների միջև։

վերոհիշյալ դրույթները չկիրառել Համաձայնագրի 11-րդ հոդվածի 5-րդ կետով նախատեսված դեպքերում՝ կիրառելով Համաձայնագրի 7-րդ հոդվածի դրույթները (հոդված 11, կետեր 1-3, 5)։

7.10. ապահովել, որ Համաձայնագրի 12-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում գանձվող հարկերը չգերազանցեն ոռոյալթինների համախառն գումարի 5 տոկոսը (հոդված 12, կետեր 1 և 2)։

7.11. Համաձայնագրի 12-րդ հոդվածի 4-րդ կետով նախատեսված դեպքերում չկիրառել Համաձայնագրի 12-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված դրույթները՝ կիրառելով Համաձայնագրի 7-րդ հոդվածի դրույթները (հոդված 12, կետ 4)։

7.12. Համաձայնագրի 13-րդ հոդվածի 1-3-րդ և 4-րդ կետերում նշվածից տարբեր ցանկացած այլ գույքի օտարումից ստացած արժեքի հավելաճը հարկել միայն, եթե գույքն օտարողը Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտ է (հոդված 13, կետ 5)։

7.13. հաշվի առնելով Համաձայնագրի 15-րդ, 17-րդ և 18-րդ հոդվածների դրույթները՝ Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտի կողմից վարձու աշխատանքի դիմաց ստացած աշխատավարձը, վարձատրությունը և համանման այլ վարձատրությունները հարկել միայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, եթե այդ վարձու աշխատանքը չի կատարվում Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում (հոդված 14, կետ 1)։

7.14. չհակասելով Համաձայնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին կետի դրույթներին՝ Հայաստանի Հանրապետությունում հարկել Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտի կողմից Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում կատարվող վարձու աշխատանքի դիմաց ստացված վարձատրությունը, եթե ստացողը դիտարկվող հարկման ժամանակահատվածում մեկնարկող կամ ավարտվող ցանկացած տասներկուամսյա ժամանակահատվածում գտնվում է Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում ընդհանուր առմամբ 183 օրը չգերազանցող ժամկետով կամ ժամկետներով, և վարձատրությունը վճարվում է Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ռեզիդենտ չհանդիսացող գործատուի կողմից կամ նրա անունից, և վարձատրության ծախսերը չի կրում գործատուի՝ Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում գտնվող մշտական հաստատությունը (հոդված 14, կետ 2)։

7.15. Համաձայնագրի 16-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերի դրույթները չկիրառել այն եկամտի նկատմամբ, որը ստացվում է Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածքում կատարողական արվեստի գործչի կամ մարզիկի իրականացրած գործունեությունից այն դեպքում, երբ Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի տարածք կատարած այցն ամբողջովին կամ հիմնականում ֆինանսավորվել է Պայմանավորվող կողմերից մեկի կամ երկուսի կամ վերջիններիս տեղական ինքնակառավարման մարմինների հանրային միջոցներից կամ եթե այդ գործունեությունն իրականացվել է երկու Պայմանավորվող կողմերի կողմից հաստատված մշակութային կամ մարզական փոխանակման ծրագրի շրջանակներում։ Նշված դեպքում եկամուտը Հայաստանի Հանրապետությունում ենթակա է հարկման միայն

արվեստի գործիչի կամ մարզիկի՝ Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտության պարագայում (հոդված 16, կետ 3)。

7.16. Համաձայնագրի 18-րդ հոդվածի 2-րդ կետի դրույթների համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում հարկել Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտին նախկինում կատարած վարձու աշխատանքի կամ ինքնագաղվածության համար վճարված կենսաթոշակները, անուիտետները և նման այլ վարձատրություններ (այդ թվում՝ միանվագ վճարները) (հոդված 17, կետ 1)。

7.17. չհակասելով Համաձայնագրի 17-րդ հոդվածի 1-ին կետի դրույթներին՝ Հայաստանի Հանրապետությունում հարկել կենսաթոշակային կամ թոշակավորման համակարգի շրջանակներում վճարվող կենսաթոշակները, անուիտետները և նման այլ վարձատրությունները (այդ թվում՝ միանվագ վճարները), որոնք համարվում են Հայաստանի Հանրապետության սոցիալական ապահովության համակարգի մաս հանդիսացող պետական համակարգ կամ համակարգ, որին կարող են մասնակցել ֆիզիկական անձինք՝ կենսաթոշակային նպաստներ ստանալու նպատակով, և որը հարկային նպատակներով ճանաչվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում (հոդված 17, կետ 2)。

7.18. Հայաստանի Հանրապետությունում հարկել Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից Հայաստանի Հանրապետությանը կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնին մատուցված ծառայությունների դիմաց ֆիզիկական անձին վճարված աշխատավարձը, աշխատանքի դիմաց վարձատրությունը և համանման այլ վարձատրությունները՝ բացի կենսաթոշակից (հոդված 18, կետ 1, ենթակետ «ա»)。

7.19. Հայաստանի Հանրապետությունում հարկել ցանկացած կենսաթոշակ (այդ թվում՝ միանվագ վճարը), որը Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից կամ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ստեղծված կամ ներդրված միջոցներից վճարվում է ֆիզիկական անձին Հայաստանի Հանրապետությանը մատուցած ծառայությունների համար (հոդված 18, կետ 2, ենթակետ «ա»)。

7.20. չհարկել Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ռեզիդենտ հանդիսացող կամ անմիջապես մինչև Հայաստանի Հանրապետություն ժամանելը Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի ռեզիդենտ հանդիսացող ուսանողի՝ ապրելու և ուսման համար ստացած վճարները, որը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետությունում բացառապես իր ուսման նպատակով, պայմանով, որ այդ վճարումներն առաջացել են Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս գտնվող աղբյուրներից (հոդված 19)。

7.21. Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտի եկամտի տեսակները, որոնք նշված չեն Համաձայնագրի նախորդ հոդվածներում, հարկել անկախ դրանց առաջացման վայրից (հոդված 20, կետ 1)։

7.22. ապահովել, որ Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի Հայաստանի Հանրապետությունում ունեցած ձեռնարկության մշտական հաստատության հարկման շրջանակը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում չլինի պակաս բարենպաստ, քան Հայաստանի Հանրապետության տարածքում նույն գործունեությունն իրականացնող ձեռնարկությունների հարկման շրջանակը (հոդված 22, կետ 3)։

7.23. բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կիրառվում են Համաձայնագրի 9-րդ հոդվածի 1-ին, 11-րդ հոդվածի 7-րդ կամ 12-րդ հոդվածի 6-րդ կետերի դրույթները՝ Հայաստանի Հանրապետության ձեռնարկության կողմից հոնկոնգյան կողմի ռեզիդենտին վճարվող տոկոսները, ռոյալթիները և մյուս վճարումները այդ ձեռնարկության հարկվող շահույթը որոշելու նպատակով նվազեցնել նույն պայմաններով, որոնց համաձայն դրանք կվճարվեն Հայաստանի Հանրապետության ռեզիդենտին (հոդված 22, կետ 4)։

7.24. Հայաստանի Հանրապետության այն ձեռնարկությունները, որոնց կապիտալն ամբողջությամբ կամ մասամբ պատկանում է կամ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն վերահսկվում է Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի մեկ կամ մի քանի ռեզիդենտների կողմից, Հայաստանի Հանրապետությունում չենթարկվել հարկման կամ դրա հետ կապված պահանջի, որն այլ կամ ավելի ծանր բեռ է, քան այն հարկումը և դրա հետ կապված պահանջները, որոնք ներկայացվում են կամ կարող են ներկայացվել Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող համանման ձեռնարկություններին (հոդված 22, կետ 5)։

7.25. Համաձայնագրի 22-րդ հոդվածի դրույթները կիրառել միայն Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածում սահմանված հարկերի նկատմամբ (հոդված 22, կետ 6)։

7.26. երաշխավորել, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինները Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի իրավասու մարմինների հետ կփոխանակեն այնպիսի տեղեկություններ, որոնք ենթադրաբար առնչվում են Պայմանավորվող կողմերի՝ հարկերի առնչությամբ Համաձայնագրի դրույթների իրականացմանը կամ ներպետական օրենքների կիրառմանը կամ կատարմանն այնքանով, որքանով դրանց շրջանակում կատարվող հարկումը չի հակասում Համաձայնագրին (հոդված 24, կետ 1)։

7.27. երաշխավորել, որ Հայաստանի Հանրապետության կողմից Համաձայնագրի 24-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն ստացված ցանկացած տեղեկություն կհամարվի գաղտնի այնպես, ինչպես Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը համապատասխան ստացված տեղեկությունը, և կտրամադրվի միայն այն անձանց կամ մարմիններին (այդ

թվում՝ դատարաններին և վարչական մարմիններին), որոնք առնչվում են Համաձայնագրի 24-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված հարկերի գնահատմանը կամ գանձմանը, դրանց մասով հարկադիր կատարմանը կամ դատական հետապնդմանը, բողոքների քննմանը կամ վերոնշյալի վերահսկմանը, ինչպես նաև երաշխավորել, որ այդ անձինք կամ մարմինները տեղեկությունը կօգտագործեն միայն այդ նպատակներով (հոդված 24, կետ 2)։

7.28. ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինը, որին անձը ներկայացրել է փոխհամաձայնեցման ընթացակարգի վերաբերյալ գործը, Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի իրավասու մարմինների հետ իրականացնի երկկողմանի ծանուցումների կամ խորհրդակցությունների գործընթաց, եթե Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինը հիմնավորված չի համարում այդ անձի առարկությունը (Արձանագրություն, կետ 1)։

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**։

1. 2024 թվականի հունիսի 24-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին» համաձայնագրով ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը։

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից։

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

11 փետրվարի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1768

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒՆԻՍԻ 24-ԻՆ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՈՆԿՈՆԳԻ ՀԱՏՈՒԿ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ԿՐԿՆԱԿԻ ՀԱՐԿՈՒՄԸ ԲԱՑԱՌԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՐԿՈՒՄԻՑ ԽՈՒՍԱՓԵԼՆ ՈՒ ՇՐՋԱՆՑԵԼԸ ԿԱՆԽԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՎ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 11-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈՒ-1768 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «2024 թվականի հունիսի 24-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին» համաձայնագրով ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈՒ-1768 որոշմամբ որոշել է, որ 2024 թվականի հունիսի 24-ին Երևանում ստորագրված՝ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին» համաձայնագրով ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈՒ-1768 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1768 որոշմամբ 2024 թվականի հունիսի 24-ին Երևանում ստորագրված՝ «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության Հոնկոնգի հատուկ վարչական շրջանի կառավարության միջև եկամուտների կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելն ու շրջանցելը կանխելու մասին»

համաձայնագրով ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարանի դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարանի ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարանի առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարանի միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-

1676, ՄԴՈ-1706, ՄԴՈ-1734, ՄԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային

ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ

հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատարարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ՝

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«11» փետրվարի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ԱՐԱՄԱՅԻՍ, ՀԱՄԱՍՓՅՈՒՌ, ԱՐՄԻՆԵ, ԱՐՄԱՆ, ԱՐՇԱԿ,
ԼԵՎՈՆ, ՄԱՆՈՒՇԱԿ ԱԼԻԽԱՆՅԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼՈՑ ԴԻՄՈՒՄԻ
ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 419-ՐԴ
ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ 2-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

11 փետրվարի 2025 թ.

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.

նախագահ՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Վահե Գրիգորյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակում)՝

1(118)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

դիմողներ՝ Արամայիս, Համասփյուռ, Մանուշակ, Արմինե, Արման և Արշակ Ալիսանյանների (թիվ ԼԴ/1218/02/08 քաղաքացիական գործով),

Գևորգ, Աստղիկ, Զորի Ավետյանների և Նաիրա Ամիրխանյանի (թիվ ԼԴ/1327/02/08 քաղաքացիական գործով),

Արթուր Ղումաշյանի (թիվ ԼԴ/0862/02/08 քաղաքացիական գործով),

Դավիթ Զիթյանի (թիվ ԼԴ/0958/02/08 քաղաքացիական գործով),

Արարատ, Արա, Գոռ Եսայանների և Սուսաննա Սարգսյանի (թիվ ԼԴ/0858/02/08 քաղաքացիական գործով),

Աշխարհաբեկ, Ղարիբ, Արաքսյա, Նազելի, Սոնա, Նունե և Նարինե Մեհրաբյանների (թիվ ԼԴ/1139/02/08 քաղաքացիական գործով),

Ռաֆիկ, Սեդա, Ռոմանոս, Սվետլանա և Ռուդիկ Ալիսանյանների (թիվ ԼԴ/1345/02/08 քաղաքացիական գործով),

Հերմինե Շախկյանի, Եղիշե, Աշոտ, Մարիանա և Ծովիկ Հոբոսյանների (թիվ ԼԴ/1305/02/08 քաղաքացիական գործով),

Մարտին, Գարեգին և Լուսիկ Շախկյանների (թիվ ԼԴ/1186/02/08 քաղաքացիական գործով),

Արթուր, Արման Շահնազարյանների և Ռուզաննա Հովհաննիսյանի (թիվ ԼԴ/1273/02/08 քաղաքացիական գործով),

Հրայր, Արթուր, Մարատ Զիլինգարյանների և Իրինա Քիքանյանի (թիվ ԼԴ/1198/02/08 քաղաքացիական գործով),

Ռուբեն, Վոլոդյա, Շուշանիկ, Նարինե, Շուշան, Սյուզաննա Պետրոսյանների և Լարիսա Շախկյանի (թիվ ԼԴ/0930/02/08 քաղաքացիական գործով),

Հովիկ Սահակյանի (թիվ ԼԴ/1283/02/08 քաղաքացիական գործով) (այսուհետ՝ Դիմողներ)

ներկայացուցիչներ՝ փաստաբան Կարեն Թումանյանի (դիմումը ներկայացնելու պահին) և փաստաբան Մերի Կարապետյանի,

պատասխանող՝ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի (այսուհետ՝ Պատասխանող),

ներկայացուցիչ՝ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավական ապահովման և սպասարկման բաժնի պետ Մարի Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Արամայիս, Համասփյուռ, Արմինե, Արման, Արշակ, Լևոն, Մանուշակ Ալիսանյանների և այլոց

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և կից ներկայացված փաստաթղթերը, գործով պատասխանողի գրավոր բացատրությունը, գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2018 թվականի փետրվարի 9-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2018 թվականի փետրվարի 27-ին և ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի ապրիլի 9-ին:

2. Օրենսգրքի «Նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման հիմքերը» վերտառությամբ 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը սահմանում է.

«Նոր հանգամանքները հիմք են դադարական ակտի վերանայման համար, եթե՝ (...) Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դադարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն կամ միջազգային դադարանը հաստատել է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարությունը»:

Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը՝ 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, «հնարավորություն» բառից հետո լրացվել է «կամ միջազգային դադարանը հաստատել է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարությունը» բառերով՝ 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՕ-182-Ն օրենքի 5-րդ հոդվածին համապատասխան:

3. Գործի քննության առիթը 2020 թվականի հուլիսի 8-ին (կապի կազմակերպությանը հանձնելու միջոցով) ներկայացված անհատական դիմումն է, որը Սահմանադրական դատարան է մուտքագրվել 2020 թվականի հուլիսի 21-ին:

4. 2020 թվականի օգոստոսի 28-ին Դիմողների ներկայացուցիչը Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվել է, որ դիմումը չի համապատասխանում «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին, այն է՝ դիմումին կից չի

ներկայացվել օրենքով սահմանված չափով պետական տուրք վճարելու վերաբերյալ անդորրագիրը կամ միջնորդություն պետական տուրքի վճարումից ազատելու մասին: «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված ժամկետում Դիմողները շտկել են դիմումի թերությունները՝ ներկայացնելով չվճարված մասով պետական տուրքի վճարումից ազատելու մասին միջնորդություն:

5. Սահմանադրական դատարանի դատական կազմի 2020 թվականի սեպտեմբերի 30-ի ՍԴԴԿՈ-51 որոշմամբ Դիմողների մասով գործն ընդունվել է քննության, իսկ գործի քննությունը՝ դիմումը ներկայացրած մյուս անձանց մասով, մերժվել է՝ Սահմանադրական դատարանի դիմելու համար նախատեսված ժամկետը լրացած լինելու և դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները չսպառելու հիմքերով:

6. Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի հունվարի 19-ի ՍԴԱՈ-11 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը կասեցվել է՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով՝ լրացուցիչ ապացույցներ պահանջելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված:

7. Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի հունվարի 14-ի ՍԴԱՈ-7 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է՝ հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 56-րդ հոդվածի 3-րդ մասի առաջին նախադասությունը:

8. Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի հունվարի 14-ի ՍԴԱՈ-8 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը կասեցվել է՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով՝ լրացուցիչ ապացույցներ պահանջելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված:

9. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 10-ի ՍԴԱՈ-20 աշխատակարգային որոշմամբ սույն գործի վարույթը վերսկսվել է:

10. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴԱՈ-21 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը մասամբ՝ դիմողներ Լիպարիտ, Լուսինե, Նարե Ամիրջանյանների, Հերիքնազ Ներկարարյանի և Լուսիկ Հոբոսյանի (թիվ ԼԴ/0945/02/08 քաղաքացիական գործով) մասով, կարճվել է:

Սահմանադրական վեճի նախապատմությունը

11. 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ին Կառավարությունն ընդունել է «Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Շնողի և Թեղուտի գյուղական համայնքների վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչելու և հողերի նպատակային նշանակությունը

փոփոխելու մասին» թիվ 1279-Ն որոշումը: Որոշման համաձայն՝ դրա հավելվածներում թվարկված հողատարածքների ձեռք բերող է հանդիսանում «Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը կամ Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրի շահագործման ծրագրի իրականացման նպատակով դրա կողմից հիմնադրված «Թեղուտ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը: Դիմողներին պատկանող հողամասերը թվարկված են այն հողատարածքների շարքում, որոնք համարվում են օտարման ենթակա գոտիներ:

12. «Թեղուտ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը Դիմողներին պատկանող հողամասերի օտարման պահանջով համապատասխան հայցադիմումներ է ներկայացրել դատարան: Ներկայացված հայցադիմումների հիման վրա հարուցվել են թիվ ԼԴ/1218/02/08, ԼԴ/1327/02/08, ԼԴ/0862/02/08, ԼԴ/0958/02/08, ԼԴ/0858/02/08, ԼԴ/1139/02/08, ԼԴ/1345/02/08, ԼԴ/1305/02/08, ԼԴ/1186/02/08, ԼԴ/1273/02/08, ԼԴ/1198/02/08, ԼԴ/0930/02/08, ԼԴ/1283/02/08 քաղաքացիական գործերը, որոնցով կայացվել են հայցերը բավարարելու մասին վճիռներ. հիշյալ գործերով կայացված վճիռները մտել են օրինական ուժի մեջ:

13. 2018 թվականի հոկտեմբերի 11-ին «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 71306/11) գործով կայացված վճռով՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) ճանաչել է հիշյալ գործով դիմումատուների՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին Հռոմում ստորագրված կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԿ) թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով սահմանված՝ իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի խախտում: Վճիռը վերջնական է դարձել 2019 թվականի հունվարի 11-ին:

14. Հիշյալ վճռով ՄԻԵԴ-ը, մասնավորապես, նշել է հետևյալը.

« (...) 9. 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ին Կառավարությունն ընդունել է «Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Շնողի և Թեղուտի գյուղական համայնքների վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» թիվ 1279-Ն որոշումը: Որոշման համաձայն՝ դրա հավելվածներում թվարկված հողատարածքների ձեռք բերող է համարվում «Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» ՓԲԸ-ն կամ Թեղուտի պղնձամոլիբդենային հանքավայրի շահագործման նախագծի իրականացման նպատակով դրա կողմից հիմնադրված «Թեղուտ» ՓԲԸ-ն: Դիմումատուներին պատկանող հողամասը թվարկված է

¹ Տե՛ս «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ), թիվ 71306/11, կետեր 9, 13-16, 21, 26, 49, 50, 62, 69-71, 2018 թվականի հոկտեմբերի 11 (հայերեն թարգմանությամբ):

այն հողատարածքների շարքում, որոնք համարվում են օտարման ենթակա գոտիներ:

(...)

13. 2008 թվականի մայիսի 12-ին «Թեղուտ» ՓԲԸ-ն դիմումատուների և առաջին դիմումատուի հանգուցյալ կնոջ՝ Լ.-ի դեմ հայց է ներկայացրել Լոռու մարզի [ընդհանուր իրավասության] դատարան (Մարզային դատարան)՝ պահանջելով նրանց պարտավորեցնել, որ ստորագրեն պետության կարիքների համար իրենց գույքը վերցնելու մասին համաձայնագիրը: Ընկերությունն իր բողոքը հիմնավորել է, *inter alia* (ի թիվս այլնի), «Օլիվեր գրուպ» ՍՊԸ-ի կողմից պատրաստված գնահատման եզրակացությամբ:

14. Վարույթի ընթացքում «Թեղուտ» ՓԲԸ-ն ներկայացրել է դիմումատուների գույքի վերաբերյալ գնահատման եզրակացության ուղղված տարբերակը՝ նշելով, որ «Օլիվեր գրուպ» ՍՊԸ-ն կատարել է որոշ ուղղումներ, որոնց արդյունքում հողի շուկայական արժեքը գնահատվել է 194 000 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 422 եվրո): Այսպիսով, փոխհատուցման վերջնական գումարը՝ օրենքով պահանջվող լրացուցիչ 15%-ի հետ, կազմում էր 223 100 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 485 եվրո): Եզրակացության բնօրինակում պարունակվող տվյալների մնացած մասը մնացել է անփոփոխ:

15. Դիմումատուները Մարզային դատարանում պնդել են, որ իրենց հողի շուկայական արժեքը սխալ է հաշվարկվել, և որ դատարանը պետք է նշանակի դատական փորձաքննություն՝ իրենց գույքի իրական շուկայական արժեքը որոշելու համար:

16. 2008 թվականի հոկտեմբերի 6-ին Մարզային դատարանը բավարարել է «Թեղուտ» ՓԲԸ-ի պահանջը՝ Լ.-ին և դիմումատուներին տրամադրելով ընդհանուր 223 100 ՀՀ դրամ փոխհատուցում:

(...)

21. 2009 թվականի հուլիսի 31-ին Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը բեկանել է Մարզային դատարանի վճիռը՝ նշելով, որ այն պետք է բավարարեր դիմումատուների պահանջը՝ նշանակելով դատական փորձաքննություն՝ գույքի շուկայական արժեքը որոշելու համար: Գործը վերադարձվել է Մարզային դատարան:

(...)

26. 2011 թվականի ապրիլի 21-ին Մարզային դատարանը բավարարել է «Թեղուտ» ՓԲԸ-ի պահանջը: Այն հիմնվել է «Օլիվեր գրուպ» ՍՊԸ-ի կողմից կազմված գնահատման ուղղված եզրակացության և դատական փորձագետի երկու եզրակացությունների վրա: Մարզային դատարանը դիմումատուներին շնորհել է 264 500 ՀՀ դրամ (մոտավորապես 575 եվրո)՝ հաշվի առնելով իր մոտ ունեցած երեք գնահատումների ամենաբարձր շուկայական արժեքը և դրան ավելացնելով օրենքով պահանջվող լրացուցիչ 15%-ը:

(...)

49. Սույն գործում վիճելի չէ այն փաստը, որ տեղի է ունեցել թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի երկրորդ նախադասության իմաստով «գույքից զրկում»: Դատարանը պետք է հետևաբար պարզի, թե արդյոք վիճարկվող [գույքից] զրկելն այդ դրույթի համաձայն հիմնավորված է եղել:

50. Դատարանը կրկին նշում է, որ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի հետ համատեղելի լինելու համար օտարմանն ուղղված միջոցառումը պետք է բավարարի հետևյալ երեք պայմանները. այն պետք է իրականացվի ազգային իշխանությունների կողմից ցանկացած կամայական գործողություն բացառող՝ «օրենքով նախատեսված պայմաններին համապատասխան», պետք է բխի «հանրային շահերից», ինչպես նաև դրանով պետք է հաստատվի արդարացի հավասարակշռություն սեփականատիրոջ իրավունքների և համայնքային շահերի միջև (տե՛ս, ի թիվս այլ վճիռների, Վիստինջ և Պերեյոլկինս ընդդեմ Լատվիայի [ՄՊ] [Vistingš and Perepjolkins v. Latvia [GC]], թիվ 71243/01, § 94, 2012 թվականի հոկտեմբերի 25): Այսպիսով, Դատարանն անցնում է այն հարցի ուսումնասիրությանը, թե արդյոք սույն գործում բավարարվել են այդ երեք պայմանները:

(...)

62. Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով պահանջվում է, որ ցանկացած միջամտություն պետք է ողջամտորեն համաչափ լինի հետապնդվող նպատակին (տե՛ս Յահնը և այլք ընդդեմ Գերմանիայի [ՄՊ] [Jahn and Others v. Germany [GC]], թիվ 46720/99 և մյուս 2-ը, §§ 81/94, ՄԻԵԴ 2005/VI): Անհրաժեշտ արդարացի հավասարակշռություն չի հաստատվի, եթե տվյալ անձը կրում է առանձին և ավելորդ բեռ (տե՛ս Ստեֆանետին և այլք ընդդեմ Իտալիայի [Stefanetti and Others v. Italy], թիվ 21838/10 և մյուս 7-ը, § 66, 2014 թվականի ապրիլի 15):

(...)

69. Չսահմանափակելով Օրենքի համապատասխան դրույթները և այս հարցերով պետության հայեցողական լիազորությունների շրջանակը՝ Դատարանը համարում է, որ կարող են լինել այնպիսի իրավիճակներ, երբ տվյալ անշարժ գույքի շուկայական գինն արտահայտող փոխհատուցումը՝ նույնիսկ օրենքով սահմանված լրացուցիչ տոկոսի ավելացմամբ, չի համարվի բավարար փոխհատուցում՝ գույքից զրկելու դիմաց: Դատարանը կարծում է, որ նման իրավիճակ կարող է առաջանալ, մասնավորապես, այն դեպքում, երբ անձը զրկվում է իր եկամտի հիմնական, եթե ոչ միակ աղբյուրից, և առաջարկվող փոխհատուցումը չի համապատասխանում այդ կորստին (տե՛ս Լալեմենթեն ընդդեմ Ֆրանսիայի [Lallement v. France], թիվ 46044/99, § 18, 2002 թվականի ապրիլի 11):

70. Սույն գործում դիմումատուները նշել են, որ որպես ընտանիք իրենք տնտեսապես կախված են եղել խնդրո առարկա հողից: Այս փաստարկը չի հերքվել պատասխանող Կառավարության կողմից (տե՛ս վերևում 47-48-րդ պարբերությունները): Հարկ է նշել, որ այս հիմնական հայեցակետը, մասնավորապես այն, որ օտարման հետևանքով

դիմումատուները կորցրել են իրենց եկամտի հիմնական աղբյուրը, հաշվի չի առնվել ներպետական դատարանների կողմից՝ հատկացվող փոխհատուցման գումարի վերաբերյալ իրենց որոշումներում: Դատարանները որոշել են, որ անկախ հանգամանքներից, դիմումատուներին պետք է տրամադրվի փոխհատուցում, որի չափը որոշվել է օտարման ենթակա տարածքում գտնվող անշարժ գույքի գների հիման վրա: Նրանք չեն դիտարկել այն հարցը, թե արդյոք տրամադրվող փոխհատուցումը կծածկի դիմումատուների՝ ապրուստը հոգալու միջոցներից զրկվելու հետ կապված փաստացի կորուստը, կամ արդյոք այն բավարար էր, որպեսզի նրանք ձեռք բերեն համարժեք հող այն տարածքում, որտեղ նրանք ապրում էին:

71. Ելնելով վերոնշյալից՝ Դատարանը գտնում է, որ դիմումատուները ստիպված են եղել առանձին ավելորդ բեռ կրել: Հետևաբար, վիճարկվող օտարումն իրականացվել է Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտմամբ»:

15. Հիմք ընդունելով «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վերը մեջբերված) գործով ՄԻԵԴ-ի վճիռը՝ Դիմողները վերաքննիչ քաղաքացիական դատարան են ներկայացրել վերաքննիչ բողոքներ՝ նոր հանգամանքի հիմքով իրենց գործերի վերանայման պահանջով: Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը Դիմողների՝ թիվ ԼԴ/1218/02/08, ԼԴ/1327/02/08, ԼԴ/0862/02/08, ԼԴ/0958/02/08, ԼԴ/0858/02/08, ԼԴ/1139/02/08, ԼԴ/1345/02/08, ԼԴ/1305/02/08, ԼԴ/1186/02/08, ԼԴ/1273/02/08, ԼԴ/1198/02/08, ԼԴ/0930/02/08, ԼԴ/1283/02/08 քաղաքացիական գործերով ներկայացրած վերաքննիչ բողոքները մերժել է:

16. Թիվ ԼԴ/1218/02/08 քաղաքացիական գործով 2019 թվականի սեպտեմբերի 6-ի որոշմամբ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը նշել է հետևյալը.

«Այսպես՝ մի կողմից դատական ակտի վերանայման հիմք հանդիսացող նոր հանգամանք է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով, կոնկրետ դեպքում՝ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի, կոնկրետ դեպքում՝ Եվրոպական դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հիմնավորված լինելու հանգամանքը, որպիսի հանգամանքը Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ՝ այդ նորմի կիրառման պայման կարող է հանդիսանալ բացառապես այն դեպքում, երբ միջազգային դատարանի համապատասխան վճռով հիմնավորված է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացրած անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, ինչը նշանակում է, որ դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելիս տվյալ անձը պետք է վկայակոչի և ներկայացնի

միջազգային դատարանի կողմից իր իրավունքի խախտման փաստի առկայությունը հիմնավորող դատական ակտը:

Մյուս կողմից, դատական ակտի վերանայման հիմք հանդիսացող նոր հանգամանք է Միջազգային դատարանի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը հիմնավորող վճիռը կամ որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ անձի՝ այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն ունեցած լինելու հանգամանքը: Եվ վերը նշված իրավանորմից բխում է, որ դա Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված այն իրավունքն է, որի խախտման փաստը հիմնավորվել է Միջազգային դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոք կարող է բերվել երեք ամսվա ընթացքում, որի հաշվարկը սկսվում է նույն օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճիռը կամ որոշումն այդ դատարանի կանոնակարգերով սահմանած կարգով այդ դատարանի դիմած անձին հանձնելու օրվանից:

Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի սահմանմամբ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը կարող է գործը քննության ընդունել միայն այն բանից հետո, երբ սպառվել են միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին համապատասխան իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները, և վեց ամսվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ կայացվել է ներպետական վերջնական որոշումը:

Եվրոպական դատարանը «Մարիո Պետեկն ընդդեմ Խորվաթիայի» գործով թիվ 50000/12 զանգաստի ընդունելությունը մերժելու մասին 20.02.2018թ. որոշմամբ արձանագրել է, որ «Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը քննում է գործը միայն, եթե բոլոր ներպետական ատյանները սպառված են: Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1-ին կետի նպատակն է՝ հնարավորություն ընձեռել Պայմանավորվող պետություններին կանխելու կամ վերականգնելու իրենց կողմից թույլ տրվող իրավունքի ենթադրյալ խախտումները մինչև այդ դիմումները դատարանին հասցեագրվելը: Այս իսկ պատճառով ներպետական ատյանները սպառելու պարտականությունը պահանջում է, որ դիմումատուները հասանելի և արդյունավետ ատյանները նորմալ օգտագործեն Կոնվենցիայի խախտումների վերաբերյալ իրենց բողոքների կապակցությամբ»:

Հիշատակված իրավանորմերի լույսի ներքո Վերաքննիչ դատարանն ընդգծում է, որ վերանայման բողոք ներկայացրած անձը ՀՀ

վավերացրած միջազգային պայմանագրին համապատասխան իրավունքի պաշտպանությունից օգտվելու հնարավորություն ստանձնում է բացառապես այն դեպքում, երբ սպառում է ներպետական բոլոր միջոցները և վերջնական որոշումը կայացվելուց հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում:

Վերաքննիչ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող թիվ 2) փաստից հետևում է, որ Դատարանը բավարարել է Ընկերության հայցը և պատասխանողներին պատկանող հողամասը (...) ՀՀ դրամ գումարի փոխհատուցմամբ օտարվել է Ընկերությանը: Նշված վճիռը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ:

Դատարանի վճռի՝ նոր հանգամանքով վերանայման բողոքով (...) որպես նոր հանգամանք, վկայակոչել և ներկայացրել են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով 11.10.2018 թվականի օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը, որով արձանագրվել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում: Վերաքննիչ դատարանը ցանկանում է ուշադրության արժանացնել այն հանգամանքը, որ տվյալ՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով դիմումատուներ են հանդիսացել Սուրեն Օսմանյանը, Սերոբ Օսմանյանը, Բակուր Օսմանյանը, Մանե Օսմանյանը և Դոնարա Ամիրադյանը: Այսինքն, վկայակոչված դատական ակտով Եվրոպական դատարանը արձանագրել է ոչ թե բողոք բերած անձանց՝ (...) իրավունքների խախտման փաստը, այլ Սուրեն Օսմանյանի, Սերոբ Օսմանյանի, Բակուր Օսմանյանի, Մանե Օսմանյանի և Դոնարա Ամիրադյանի իրավունքների խախտման փաստը: Ավելին՝ բողոքաբերի կողմից չի ներկայացվել և, առհասարակ, չի վկայակոչվել որևէ փաստ առ այն, որ վերջինս բողոքարկվող գործով դիմել է միջազգային դատարան, որպիսի պայմաններում գործում է բողոքաբերների կողմից գործով միջազգային դատարան չդիմելու կանխավարկածը: Ավելին՝ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ միջազգային դատարան դիմելու իրավագործությունն էլ բողոքաբերի մոտ կարող էր ծագել միայն այն դեպքում, երբ վերջիններս սպառած լինեին ներպետական միջոցները, այսինքն՝ Դատարանի վճիռը բողոքարկելին նախ՝ վերաքննիչ, ապա՝ վճռաբեկ դատարան:

Ուշագրավ է, որ Եվրոպական դատարան դիմած անձանց շրջանակում ներառված չլինելու փաստի ուժով բողոք բերած անձինք օբյեկտիվորեն չէին կարող ստանալ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով Եվրոպական դատարանի 11.10.2018 թվականի վճիռը, ինչը նշանակում է, որ բողոքաբերների համար չի սկսվել նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված եռամսյա ժամկետի հաշվարկը: Իսկ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով վճռի՝ բողոքաբերների ներկայացուցիչ Կարեն Թումանյանի կողմից ստացման

հանգամանքը պայմանավորված է վերջինիս՝ նաև «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով դիմումատուների ներկայացուցչը լինելու փաստի ուժով, ինչը թույլ է տալիս եզրահանգելու, որ վերջինս սույն վերանայման բողոքի ենթադրյալ հիմք հանդիսացող «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» դատական ակտը ձեռք է բերել որպես գործով դիմումատուների ներկայացուցիչ:

Վերաքննիչ դատարանը ցանկանում է նաև հիշատակել, որ գործով պատասխանողները չեն էլ կարող հավակնել միջազգային դատարան դիմելու իրավունքի և այդ իրավունքն իրացնելու հնարավորության, քանի որ ժամանակին նույնիսկ չեն բողոքարկել Դատարանի վճիռը՝ չսպառելով միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին համապատասխան իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները և չունենալով ներպետական վերջնական դատական ակտ, ինչը նշանակում է, որ բողոքաբերներն իրավացիորեն չեն հայտնվել այն վեցամսյա ժամկետի գործողության տիրույթում, որի ընթացքում Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով կարող են օգտվել Եվրոպական դատարան գանգատ ներկայացնելու հնարավորությունից:

Ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգում է, որ բողոքաբերների կողմից վկայակոչած՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում ամրագրված իրավանորմով նախատեսված նոր հանգամանք սույն գործով վերջիններիս համար առկա չէ, ուստի՝ ի նկատի ունենալով, որ նոր հանգամանքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը կարող է վերանայվել կոնկրետ դեպքում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի կանոնի պահպանմամբ, ինչը առկա չէ, բողոքը պետք է մերժել:

17. Թիվ ԼԴ/1327/02/08, ԼԴ/0862/02/08, ԼԴ/0958/02/08, ԼԴ/0858/02/08, ԼԴ/1139/02/08, ԼԴ/1345/02/08, ԼԴ/1305/02/08, ԼԴ/1186/02/08, ԼԴ/0930/02/08, ԼԴ/1283/02/08, ԼԴ/1198/02/08 գործերով 2019 թվականին վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը կայացրել է վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին վերը նշվածին նույնաբովանդակ պատճառաբանություններով որոշումներ (դրանցում առկա խմբագրական տարբերությունները պատճառաբանությունների միջև բովանդակային տարբերություն չեն ստեղծում), ինչով պայմանավորված՝ դրանք առանձին չեն մեջբերվում:

18. Թիվ ԼԴ/1273/02/08 քաղաքացիական գործով 2019 թվականի օգոստոսի 30-ի կայացրած որոշմամբ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը նշել է հետևյալը.

«(...)

Վերոգրյալը համադրելով սույն գործի փաստերի հետ՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ բողոք բերող անձինք Դատարանի՝ 01.10.2008 թվականի վճիռն ընդհանրապես չեն բողոքարկել վերաքննության, հետևաբար նաև վճռաբեկության կարգով՝ չսպառելով

ներպետական բոլոր միջոցներով դատական ակտի վերանայման հնարավորությունը, ինչը նշանակում է, որ տվյալ դեպքում բացակայում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածով նախատեսված պայմանը, մասնավորապես՝ նրանք միջազգային դատարանի դատական ակտի ուժի մեջ մտնելու պահին միջազգային պայմանագրի պահանջներին համապատասխան հնարավորություն չունեն դիմելու միջազգային դատարան իրենց իրավունքների հնարավոր խախտման խնդրով, քանի որ այդ պահին չեն սպառել իրավունքի պաշտպանության ներպետական բոլոր միջոցները և քանի որ ՄԻԵԴ դիմելու համար առկա չէ ներպետական վերջնական դատական ակտ, նման պայմաններում ավելորդ է դառնում ՄԻԵԴ դիմելու համար մյուս անհրաժեշտ պայմանների առկայության հարցի քննարկումը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ բողոքի հիմքերը ինքնին առարկայազուրկ են դառնում և դրանց առանձին-առանձին վերլուծությունն անգամ չի կարող ազդել գործի ելքի վրա, քանի որ սույն դեպքում պահպանված չեն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածով դատական ակտի վերանայման ընդհանուր պայմանները: Հետևաբար, վերաքննիչ բողոքը ենթակա է մերժման, իսկ Դատարանի բողոքարկվող դատական ակտը պետք է թողնել անփոփոխ»:

19. Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից թիվ ԼԴ/1218/02/08, ԼԴ/1327/02/08, ԼԴ/0862/02/08, ԼԴ/0958/02/08, ԼԴ/0858/02/08, ԼԴ/1139/02/08, ԼԴ/1345/02/08, ԼԴ/1305/02/08, ԼԴ/1186/02/08, ԼԴ/1273/02/08, ԼԴ/1198/02/08, ԼԴ/0930/02/08, ԼԴ/1283/02/08 քաղաքացիական գործերով կայացված որոշումների դեմ ներկայացվել են վճռաբեկ բողոքներ, որոնք Վճռաբեկ դատարանը մերժել է վարույթ ընդունել:

Դիմողների դիրքորոշումը

20. Դիմողները նշել են, որ իրենք բնակվում են Լոռու մարզի Թեղուտ և Շնող համայնքներում և Կառավարության 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ 1279-Ն որոշմամբ Լոռու մարզի Թեղուտի և Շնողի գյուղական համայնքների վարչական տարածքներում գտնվող, իրենց պատկանող գյուղատնտեսական նշանակության հողամասերի նկատմամբ ճանաչվել է բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ:

21. Դիմողները հայտնել են, որ Կառավարության հիշյալ որոշմամբ հողամասերի ձեռք բերող է հանդիսանում «Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը կամ նրա որոշմամբ՝ Թեղուտի պղինձ-մոլիբդենային հանքավայրի շահագործման ծրագրի իրականացման նպատակով հիմնադրված «Թեղուտ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը. «Արմենիան Քափըր Փրոգրամ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը որպես ձեռք բերող է ընտրել «Թեղուտ» փակ բաժնետիրական ընկերությանը:

◆ 1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱՊԵԿ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

22. Դիմողները նշել են, որ «Թեղուտ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը դիմել է դատարան՝ իրենց սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասերը հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) համարժեք փոխհատուցմամբ օտարելու պահանջով. դատարանի կողմից կայացված վճիռներով համապատասխան հայցերը բավարարվել են, դրանք մտել են օրինական ուժի մեջ:

23. Դիմողները նշում են, որ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով կայացրած վճռով ՄԻԵԴ-ը, դիտարկելով և գնահատելով Թեղուտի հանքավայրի շահագործման նպատակով սեփականագրված ամբողջ ընթացակարգը, գտել է, որ սեփականագրված «միջոցառման» գործընթացը չի համապատասխանում ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածում նշված արդարացի հատուցման պայմանին: Նշվում է, որ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով վճռի կայացումից հետո Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը կայացրել է ևս յոթ կրկնվող վճիռներ, որոնցում արձանագրել է խախտումներ, որոնք նույնական են նախկին բոլոր սեփականատերերի նկատմամբ կայացված դատական ակտերով:

24. Դիմողները գտնում են, որ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել են սեփականության իրավունքի այնպիսի խախտումներ, ինչպիսին արձանագրվել է Օսմանյանի և Ամիրադյանի գործով, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ դրան հաջորդող ևս յոթ վճիռներով:

25. Վկայակոչելով «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ի վճիռը՝ Դիմողները նշում են, որ դրա հիման վրա դատարանները մերժել են վերանայել իրենց գործերով կայացված օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը:

26. Ներկայացնելով իրավական որոշակիության սկզբունքի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի և ՄԻԵԴ-ի իրավական դիրքորոշումները՝ Դիմողները պնդում են, որ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում նշված «(...) կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն» իրավական ձևակերպումը չի համապատասխանում իրավական որոշակիության կանոններին: Ըստ Դիմողների՝ հիշյալ նորմի ուժով սահմանվել է իրավական գործիք, այն է՝ ենթադրյալ իրավունքը խախտած անձի կողմից իր իրավունքները վիճարկել դատարանում՝ որպես նոր հանգամանք վկայակոչելով միջազգային դատարանի կողմից կայացված վճիռը կամ որոշումը: Դիմողները,

ներկայացնելով վիճարկվող դրույթի իրենց ընկալումը, նշել են, որ «*նոր հանգամանքի*» ուժով դատական ակտի վերանայման համար անձը կարող է դիմել դատարան, եթե՝

1) միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը,

2) դիմող անձը պետք է միջազգային դատարանի վճիռը կամ որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահին ունենա իր խախտված իրավունքն իրացնելու հնարավորություն, որը համապատասխանի միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին,

3) ընդ որում, այդ իրավունքն իրացնելու հնարավորությունը պետք է համապատասխանի միջազգային պայմանագրերում սահմանված պայմաններին,

4) այդ իրավունքն իրացնելու հնարավորությունը պետք է համապատասխանի միջազգային պայմանագրերում սահմանված ժամկետներին:

27. Դիմողները գտնում են, որ վերը ներկայացված նախապայմաններից որևէ մեկն այն աստիճանի հստակություն չունի, որ անձը, որի իրավունքը խախտվել է, կարողանա դիմել դատարան՝ իր վերաբերյալ կայացված դատական ակտը վերանայելու համար: Մասնավորապես՝ պարզ չէ, թե «*Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի*» գործով ՄԻԵԴ-ի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին Դիմողներն ինչպե՞ս պետք է համադրեին իրենց խախտված իրավունքներն առաջինների խախտված իրավունքների հետ, ինչպես նաև հիշյալ վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին Դիմողներն ինչպե՞ս պետք է հասկանային, որ եղել է իրենց սեփականության իրավունքն իրացնելու հնարավորություն և դիմեին իրենց վերաբերյալ կայացված դատական ակտը վերանայելու համար:

28. Ըստ Դիմողների՝ վիճարկվող դրույթը չունի իրավական որոշակիության այնպիսի աստիճան, որ դիմումատուներն իրենց իրավունքների պաշտպանության համար հնարավորություն ունենան դիմելու դատարան, իսկ դատարաններն այդ նորմի կիրառելիության հնարավորությունը չեն տեսնում՝ հիմք ընդունելով ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածը:

29. Հաջորդիվ, Դիմողները գտնում են, որ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետն այնքանով, որքանով հնարավորություն չի տալիս միջազգային դատարանի վճռով կամ որոշմամբ ընդհանուր (համակարգային) բնույթի խախտում արձանագրելու դեպքում «*նոր հանգամանքի*» հիմքով դատական ակտի վերանայման համար դիմելու համապատասխան դատարան, հակասում է Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասին, 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերին:

30. Դիմողները նշում են, որ ՄԻԵԴ-ի կողմից կայացված վճիռներով և որոշումներով կարող են արձանագրվել երկու տիպի խախտումներ՝

անհատական և ընդհանուր բնույթի: Ըստ Դիմողների՝ ՄԻԵԴ-ի կողմից ճանաչված խախտման անհատական բնույթը դիմողի իրավունքի խախտման փաստի ճանաչումն է և «զոհի» նկատմամբ արդարացի հատուցման սահմանումը, իսկ ընդհանուր բնույթի խախտումները վերաբերում են տվյալ երկրի իրավակիրառական և (կամ) օրենսդրական կարգավորման ոլորտի համակարգային խախտումներին, որոնց մատնանշման դեպքում արձանագրվում է նաև խախտումների համատարած լինելը:

31. Դիմողները գտնում են, որ ՄԻԵԴ-ի վճռով կամ որոշմամբ ընդհանուր բնույթի խախտումներ արձանագրվելու պարագայում Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ «համակարգային խախտման» հետևանքով տուժած անձի համար դատարան դիմելու իրավական հնարավորությունը բացակայում է, այսինքն՝ անձը, որի իրավունքը խախտվել է համակարգային խնդրի հետևանքով, չի կարող դիմել դատարան իր նկատմամբ կայացված դատական ակտը վերանայելու համար: Այս դեպքում, ըստ Դիմողների, իմաստագուրկ է դառնում միջազգային պայմանագրերի՝ օրենքից ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունենալու վերաբերյալ սահմանադրական կանոնը:

32. Դիմողները գտնում են, որ դատական ակտի վերանայման համար օրենսդրի կողմից պետք է սահմանվեն այնպիսի նախապայմաններ, որ չլինի «նահանջ» իրավական պետության սկզբունքներից, դատական ակտի վերանայումը բխի արդարության և արդարադատության շահերից և նպատակ ունենա՝ վերականգնելու անձանց խախտված իրավունքները և ազատությունները: Դիմողների պնդմամբ՝ պետք է սահմանվեն այնպիսի իրավական կարգավորումներ, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար գնահատվի նոր հանգամանքի առկայությունը, դրա՝ գործի համար էական նշանակություն ունենալը, ինչպես նաև այնպիսի դատական սխալի առկայությունը, որով դատարանը շեղվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ երաշխավորված և վերջինիս կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորություններով սահմանված մարդու իրավունքներից և հիմնարար ազատություններից:

Պատասխանողի դիրքորոշումը

33. Պատասխանող նշում է, որ ի կատարումն ՄԻԵԴ-ի վճիռների՝ պայմանավորվող պետություններից, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունից, պահանջվում է, ի թիվս այլոց, ձեռնարկել անհատական բնույթի միջոցառումներ: Պատասխանողն ընդգծում է, որ անհատական բնույթի միջոցառումները, որպես կանոն, ներառում են եվրոպական դատարանի վճռի հիման վրա ներպետական դատական ակտերի վերանայումը. ի կատարումն ՄԻԵԴ-ի վճռի՝ նման անհատական բնույթի միջոցառումն անխուսափելի է լինում բոլոր այն դեպքերում, երբ կոնվենցիոն իրավունքի խախտման պատճառը ներպե-

տական դատական վարույթի ընթացքում դատավարական նորմերի խախտումն է:

34. Մեկնաբանելով վիճարկվող նորմը՝ Պատասխանողը նշում է, որ մի կողմից դատական ակտի վերանայման հիմք հանդիսացող նոր հանգամանք է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հիմնավորված լինելու հանգամանքը, մյուս կողմից՝ այդպիսի հանգամանք է նաև միջազգային դատարանի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը հիմնավորող վճիռը կամ որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ անձի՝ այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն ունենալը:

35. Անդրադառնալով ՄԻԵԴ դիմելու իրավունքին՝ Պատասխանողը նշում է, որ անձն այդպիսի իրավունքից օգտվելու հնարավորություն է ստանում բացառապես, երբ սպառում է ներպետական պաշտպանության բոլոր միջոցները և դիմում է ՄԻԵԴ վերջնական որոշումը կայացնելու պահից վեց ամսվա ընթացքում:

36. Ըստ Պատասխանողի՝ վիճարկվող դրույթով հնարավորություն է տրվում դատական ակտը վերանայելու, երբ անձը միջազգային ատյանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, իսկ այն անձանց համար, որոնք նշված պահին չեն ունեցել նման հնարավորություն (այդ թվում նաև՝ ժամկետների մասով), ներպետական դատական ակտի վերանայման հնարավորություն իրավաչափորեն չի տրվում: Պատասխանողը գտնում է, որ հակառակ պարագայում կխախտվեն դատավարության մյուս մասնակցի իրավունքները, որը բողոք ներկայացված չլինելու պայմաններում ունի հիմնավորված և իրավաչափ ակնկալիք, որ կայացված դատական ակտը չի վերանայվելու, ինչպիսի մեխանիզմ էլ հենց սահմանված է վիճարկվող դրույթով:

37. Պատասխանողը նաև նշում է, որ իրավունքի գերակայության հիմնարար կողմերից մեկն իրավական որոշակիության սկզբունքն է, որով պահանջվում է, *inter alia*, որ այն բոլոր դեպքերում, երբ դատարանները որևէ հարցի վերաբերյալ կայացնում են վերջնական դատական ակտ, այդ ակտը չպետք է կասկածի տակ դրվի: Ավելի բարձր ատյանի դատարանների կողմից գործի վերանայման լիազորությունը պետք է իրականացվի դատական սխալները և ոչ պատշաճ իրականացված արդարադատությունն ուղղելու, այլ ոչ թե նոր քննություն անցկացնելու նպատակով:

38. Պատասխանողը նշում է, որ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ը կարծիք է հայտնել, որ սեփականատերերը չեն ստացել այնպիսի չափի հատուցում, որով դժվարություն չէին ունենա այլ համարժեք գույք ձեռք բերելու հարցում, և եզրակացնում է, որ ՄԻԵԴ-ի վճիռն ուղղակի արձանագրում է փոխհատուցման ավելի մեծ չափերի հնարավորություն և ոչ մի կերպ չի վիճարկում օրենքի համապատասխանության հարցը:

39. Ներկայացնելով նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտերի վերանայման վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած որոշ դիրքորոշումներ՝ Պատասխանողը նշում է, որ վիճարկվող դրույթը ոչ միայն չի սահմանափակում, այլ նաև բավական լայն հնարավորություն է ընձեռում այն անձանց համար, որոնք սպառել են ներպետական պաշտպանության միջոցները, սահմանված ժամկետում և կարգով բողոք են ներկայացրել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան:

40. Պատասխանողը գտնում է, որ Դիմողներին ժամանակին ընձեռվել էին բոլոր հնարավորությունները՝ բողոքարկելու վճիռը վերադաս դատական ատյաններում, սակայն վերջիններս ուղղակի չեն օգտվել այդ հնարավորությունից և այժմ ձևականորեն են վիճարկել օրենքի դրույթի սահմանադրականության հարցը, ինչն անթույլատրելի է:

Սահմանադրական վեճի քննության շրջանակը

41. Սույն գործը Սահմանադրական դատարանը քննում է Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի հիմքով Դիմողների կողմից ներկայացված անհատական դիմումի հիման վրա: Հետևաբար՝ սույն գործով սահմանադրական վեճի շրջանակը որոշելու նպատակով Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում հստակեցնել վեճի առարկա իրավահարաբերությունների տեսակը: Դրանք են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասից բխող՝ գույքի օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» հարցի կապակցությամբ նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման իրավահարաբերությունները:

42. Սույն սահմանադրական վեճը ծագել է Դիմողների գույքի՝ սույն որոշման 11-14-րդ կետերում նկարագրված օտարման գործընթացում տեղ գտած իրավահարաբերություններից, որոնք հստակորեն տարբերակվում են քաղաքացիական իրավունքով կարգավորվող գույքային իրավահարաբերությունների մյուս խմբերից՝ հաշվի առնելով, որ դրանք կարգավորող քաղաքացիական օրենսդրության դրույթները (1) բացառություն են քաղաքացիական օրենսդրության հիմքում ընկած՝ կարգավորվող հարաբերությունների մասնակիցների կամքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության, պայմանագրի ազատության ընդհանուր սկզբունքներից² և (2) Սահմանա-

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

դրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված «նախնական և համարժեք փոխհատուցում» ստանալու իրավունքը բացարձակ է՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված գույքային մյուս իրավունքների համեմատ³:

43. Հետևաբար՝ վերը նշված իրավահարաբերությունների առանձնահատուկ բնույթը պայմանավորում է սույն սահմանադրական վեճի բովանդակային շրջանակը, որն է՝ բացառապես Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասից բխող՝ հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության կամ դրա օրինական ակնկալիքի օտարման հարաբերություններում օտարված գույքի դիմաց փոխհատուցման պահանջի նկատմամբ դատական ակտի վերջնականության սկզբունքի կիրառմամբ արդար դատաքննության իրավունքի սահմանափակման սահմանադրականության ստուգումը:

44. Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիման վրա՝ հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարվող սեփականությունը նկատի ունենալիս Սահմանադրական դատարանը, խմբագրական նկատառումներից ելնելով, սույն որոշմամբ հաջորդիվ կիրառելու է «սեփականություն» ընդհանրական եզրույթը՝ դրա ներքո ընկալելով նաև սեփականության իրավունք ձեռք բերելու օրինական ակնկալիքը՝ որպես «սեփականություն» Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով⁴:

45. Դիմողների առաջադրած սահմանադրական վեճը, այն է՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքի պաշտպանության կապակցությամբ նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման սահմանափակումների սահմանադրականությունը, առնչվում է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված նյութական իրավունքի ընթացակարգային երաշխիքների ապահովման տիրույթին: Հետևաբար՝ սույն սահմանադրական վեճի շրջանակներում վիճարկվող իրավադրույթի սահմանադրականությունը Սահմանադրական դատարանի կողմից ենթակա է ստուգման՝ դրա՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված նյութական իրավունքի երաշխիքներին համապատասխանության տեսանկյունից:

³ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1699 որոշում, կետեր 4.1, 5.7:

⁴ Տե՛ս 2008 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-741 (կետ 8), 2015 թվականի դեկտեմբերի 1-ի ՍԴՈ-1238 (կետ 7), 2016 թվականի դեկտեմբերի 6-ի ՍԴՈ-1326 (կետ 6), 2018 թվականի հուլիսի 10-ի ՍԴՈ-1424 (կետ 4.2), 2019 թվականի մարտի 19-ի ՍԴՈ-1448 (կետ 4.4), 2021 թվականի մարտի 9-ի ՍԴՈ-1583 (կետ 4.2), 2021 թվականի սեպտեմբերի 14-ի ՍԴՈ-1609 (կետ 4.2), 2021 թվականի սեպտեմբերի 27-ի ՍԴՈ-1611 (կետ 6.2), 2021 թվականի նոյեմբերի 9-ի ՍԴՈ-1617 (կետ 3) և 2021 թվականի նոյեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1618 (կետ 4.5) որոշումները:

46. Միաժամանակ, Դիմողների առաջադրած սահմանադրական վեճը, այն է՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքի պաշտպանության կապակցությամբ նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման սահմանափակումների սահմանադրականությունը վերաբերում է նաև Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի, մասնավորապես՝ դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակմանը: Հետևաբար՝ սույն սահմանադրական վեճի շրջանակներում վիճարկվող դրույթի սահմանադրականությունը Սահմանադրական դատարանի կողմից ենթակա է ստուգման նաև Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին՝ համապատասխանության առումով:

47. Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանը սույն սահմանադրական վեճի շրջանակը որոշում է ըստ հետևյալ հարցադրումների.

ա) արդյո՞ք վիճարկվող դրույթը համապատասխանում է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմնական իրավունքների սահմանափակման իմաստով՝ Սահմանադրության 79-րդ հոդվածով նախատեսված որոշակիության պահանջներին.

բ) արդյո՞ք վիճարկվող դրույթով նախատեսված՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց համարժեք փոխհատուցում վճարելու պահանջի առնչությամբ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայման սահմանափակումները հետապնդում են սահմանադրաչափ նպատակ.

գ) արդյո՞ք վիճարկվող դրույթով նախատեսված՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց համարժեք փոխհատուցման պահանջի առնչությամբ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայման սահմանափակումները համապատասխանում են Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության սկզբունքին:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումը

48. Սույն սահմանադրական վեճի լուծմանը վերաբերելի Սահմանադրության դրույթները.

Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետությունն (...) իրավական պետություն է»:

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են»:

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»:

Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ»:

Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ»:

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝

«

2. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները»:

49. Հաշվի առնելով, որ սույն սահմանադրական վեճի նախապատմությունից հետևում է, որ Դիմողների վկայակոչած՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով արձանագրված խախտումը վերաբերում է հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց տրված փոխհատուցման անհամարժեքությանը, սույն սահմանադրաիրավական վեճի լուծման համար Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում որոշակիացնել դրա սահմաններում քննարկման ենթակա հիմնական իրավունքի բնույթը և դրա պաշտպանության շրջանակը:

50. Սահմանադրական դատարանն արդեն իսկ անդրադարձել է հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց սեփականատիրոջ՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասից բխող «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքի սահմանադրական բովանդակությանը, նշելով⁵.

⁵ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշում, կետեր 5.7 և 5.9:

«Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման հնարավորությունը «միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ» իրականացնելու՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված երաշխիքի արժեքանական բովանդակությունը Սահմանադրի կողմից՝ օտարված գույքի դիմաց տրված բառացի, դրա նկատմամբ կիրառելի պայմանականություններից զերծ, անվերապահ խոստումն է՝ ապահովելու «նախնական և համարժեք փոխհատուցում»: Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված Սահմանադրության բարձրագույն ուժով և 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված անմիջականորեն գործող իրավունքով պայմանավորված՝ այս խոստման իրավական բովանդակությունը, համապատասխանաբար, հանրային իշխանության համար այն ի կատար ածելու անվերապահ հանձնառությունն է: Սահմանադրի այս խոստումը, միաժամանակ, հայելային անդրադարձով հանդես է գալիս, որպես հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության տիրոջ՝ օտարված գույքի դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի բացարձակ իրավունք:

Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել, որ իրավունքի «բացարձակ», այսինքն՝ հանրային իշխանության կողմից սահմանափակման կամ այլ միջամտություններից պաշտպանված լինելու որակը չի վերաբերում Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով նախատեսված սեփականության իրավունքին որպես ընդհանուր կանոն, որը, ինչպես Սահմանադրական դատարանը նշել է սույն որոշման 5.4-5.6-րդ կետերում, սահմանափակումների և այլ միջամտությունների (ընդհուպ մինչև սեփականության իրավունքի դադարեցման) ենթակա իրավունք է (mutatis mutandis Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի հուլիսի 13-ի ՍԴՈ-903 որոշման 8-րդ կետը և 2020 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546 որոշման 4.4-րդ կետը)՝ պայմանով, որ սեփականության իրավունքին այդ սահմանափակումները և այլ միջամտությունները բավարարում են նման միջամտությունների սահմանադրաչափության պայմանները:

Բացարձակ իրավունքի որակը, որի նկատմամբ Սահմանադիրը բացառել է հանրային իշխանության միջամտության հնարավորությունը, այլ ընդհակառակը՝ հանրային իշխանությանը ծանրաբեռնում է այդ իրավունքի իրականացման նպատակով ձեռնարկելու դրա արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, վերաբերում է միայն հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց օտարված գույքի սեփականատիրոջ՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիմքով «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքին:

(...)

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններ սահմանելու նպատակային նշանակությունը հանրային իշխանությանը պարտավորեցնելն է՝ յուրաքանչյուր ամրագրված իրավունքի ոչ միայն պաշտպանությունը, այլև դրա խախտման դեպքում պատժառված վնասների հատուցում ապահովելը (Սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1383 որոշում):

Հիմնական իրավունքի արդյունավետ իրականացումը հանրային իշխանությունից պահանջում է ոչ միայն ձեռնպահ մնալ այդ իրավունքի իրականացմանը միջամտությունից, այլև դրա արդյունավետ իրացման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ թելադրում է նաև որոշ պոզիտիվ պարտականություններ:

Նշվածի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքի արդյունավետ իրականացման ընթացակարգային առաջնային երաշխիքն է դրա՝ արդար դատաքննության իրավունքի համապատասխան կառուցակարգերի միջոցով պաշտպանության ապահովումը:

(...)

Ինչպես վերը ներկայացվեց՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում տրամադրելու սահմանադրական երաշխիքը ենթակա չէ հանրային իշխանության հայեցողությամբ սահմանվող պայմանականություններին: Հետևաբար՝ անձի՝ իր օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու պահանջի իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ՝ անկախ նման ենթադրյալ սահմանափակման նպատակից՝ «բացարձակ իրավունքը ենթակա է բացարձակ պաշտպանության» սկզբունքով:

51. Վերը նշված դիրքորոշումը Սահմանադրական դատարանն արտահայտել էր տվյալ գործի քննության առարկա սահմանադրական վեճի շրջանակում, որն անհատական դիմումով գործի քննության առանձնահատկությունների բերումով ուներ ժամանակագրական ընդգրկվածության որոշակիացման անհրաժեշտություն՝ Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումները նույն գործով դիմողների նկատմամբ տեղի ունեցած իրավակիրառման նկատմամբ տեղայնացնելու նպատակով:

52. Այդուհանդերձ, նույն որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը կատարած վերլուծության արդյունքում արձանագրել է⁶.

«1995 թվականի Սահմանադրության ընդունման պահից հասարակության և պետության կարիքների համար, իսկ 2015 թվականի Սահմանադրության փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով՝ սեփականության օտարման վերաբերյալ Սահմանադրությամբ նախատեսված հիշյալ հատուկ կանոնն ունեցել է բովանդակային փոփոխություններ, որոնք վերաբերել են (1) սեփականության իրավունքին միջամտության սահմանադրական նպատակի բովանդակությանը (1995 թվականից մինչև 2005 թվականի Սահմանադրության փոփոխությունները՝ «*հասարակության և պետության կարիքների համար*», 2005 թվականի Սահմանադրության փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ «*հասարակության և պետության կարիքների համար կարող է կատարվել միայն բացառիկ՝ գերակա հանրային շահերի դեպքերում*», իսկ գործող Սահմանադրությամբ՝ «*հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով*»), և (2) միջամտության իրավական հիմքին (1995 թվականից մինչև 2005 թվականի Սահմանադրության փոփոխությունները՝ «*օրենքի հիման վրա*», 2005 թվականի Սահմանադրության փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ «*օրենքով սահմանված կարգով*», իսկ գործող Սահմանադրությամբ՝ «*օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով*»):

Մինչդեռ հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում սեփականության իրավունքին միջամտության համաչափության պատվիրանը կայուն հետևողականությամբ շարունակել է մնալ անփոփոխ՝ երաշխավորելով նման միջամտության դեպքում համաչափության պահպանման հրամայական պայմանը՝ «*փոխհատուցումը*», և վերջինիս առաջադրվող պահանջները՝ որպես միջամտության դեպքում սահմանադրական երաշխիքներ՝ «*նախնական*» և «*համարժեք*»):

53. Վերահաստատելով հիշյալ որոշմամբ արձանագրված «*հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում սեփականության իրավունքին միջամտության համաչափության պատվիրանը կայուն հետևողականությամբ շարունակել է մնալ անփոփոխ*» եզրահանգման բերումով 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշման 5.7 և 5.9-րդ կետերում հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում իրավատիրոջ փոխհատուցման իրավունքի բնույթի մասով շարադրված

⁶ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշում, կետ 5.4:

վերլուծությունները՝ որպես 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներ՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ նույն որոշմամբ⁷ լուծված սահմանադրական վեճի շրջանակը սահմանափակված է եղել միայն Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասից բխող՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման այն իրավահարաբերություններում համարժեք փոխհատուցման պահանջի նկատմամբ հայցային վաղեմության կիրառման սահմանադրականության ստուգման շրջանակով, որոնք կարգավորվել են 1999 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 2006 թվականի հոկտեմբերի 1-ը գործող իրավադրույթներով:

54. 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշմամբ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման հարաբերությունների կարգավորման պատմության ժամանակագրական հստակեցման պատճառը, ինչպես նկարագրված է նույն որոշման 4.2-րդ կետում, եղել է առանձին ժամանակաշրջաններում այս հարաբերություններին առնչվող տարբեր օրենսդրական և ենթաօրենսդրական կարգավորումների առկայությունը: Մասնավորապես, Սահմանադրական դատարանը նշել է⁸.

« (...) Առհասարակ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման իրավահարաբերությունների կարգավորման պատմությունն ունի ժամանակագրական երեք՝ տարբեր օրենսդրական ռեժիմներ նախատեսող ժամանակահատված:

Վերոհիշյալ կարգավորումների առաջին ժամանակահատվածը ներառում է 1999 թվականի հունվարի 1-ից (Քաղաքացիական օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելու պահից) մինչև 2006 թվականի հոկտեմբերի 1-ը, երբ Սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՈ-630 որոշմամբ ուժը կորցրին հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության հարկադիր օտարման իրավահարաբերությունները կարգավորող առանցքային իրավական հետևյալ դրույթները.

ա) Քաղաքացիական օրենսգրքի 218-րդ հոդվածը՝ հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության հարկադիր օտարման իրավահարաբերությունների կանոնակարգման առումով Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 3-րդ, 8-րդ (1-ին մաս), 31-րդ (3-րդ մաս) և 43-րդ հոդվածների պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով.

⁷ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշում, կետ 4.2:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

բ) Հոդային օրենսգրքի 104-րդ հոդվածը՝ հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության հարկադիր օտարման իրավահարաբերությունների կանոնակարգման առումով Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 8-րդ (1-ին մաս), 31-րդ (3-րդ մաս) և 43-րդ հոդվածների պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով:

գ) Հոդային օրենսգրքի 106-րդ հոդվածը՝ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 31-րդ (3-րդ մաս), 43 և 83.5-րդ (1-ին և 2-րդ կետեր) հոդվածների պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով:

դ) Հոդային օրենսգրքի 108-րդ հոդվածը՝ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 3-րդ, 31-րդ (3-րդ մաս) և 43-րդ հոդվածների պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով:

ե) Կառավարության 2002 թվականի օգոստոսի 1-ի թիվ 1151-Ն որոշումը՝ «Երևանի Կենտրոն թաղային համայնքի վարչական սահմանում կառուցապատման ծրագրերի իրականացման միջոցառումների մասին», հիմքում ունենալով Քաղաքացիական օրենսգրքի 218-րդ և Հոդային օրենսգրքի 104-րդ հոդվածների դրույթները, հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության հարկադիր օտարման իրավահարաբերությունների ենթաօրենսդրական կարգավորման առումով Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 3-րդ, 8-րդ (1-ին մաս), 31-րդ (3-րդ մաս), 43-րդ, 83.5-րդ (1-ին և 2-րդ կետեր) և 85-րդ (2-րդ մաս) հոդվածների պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով:

Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման իրավահարաբերությունների հաջորդ՝ երկրորդ ժամանակահատվածը ներառում է Սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՈ-630 որոշման եզրափակիչ մասի 4-րդ կետով նախատեսված՝ Քաղաքացիական և Հոդային օրենսգրքերի վերոհիշյալ դրույթների և Կառավարության 2002 թվականի օգոստոսի 1-ի թիվ 1151-Ն որոշման ուժը կորցնելու վերջնաժամկետից՝ 2006 թվականի հոկտեմբերի 1-ից մինչև 2006 թվականի դեկտեմբերի 29-ը (մինչև «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» օրենքի (<Օ-185-Ն) ուժի մեջ մտնելու պահը), երբ հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման իրավահարաբերությունները չեն ունեցել որևէ օրենսդրական կարգավորում:

Վերջապես, հասարակության և պետության կարիքների կամ հանրային գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման իրավահարաբերությունների կարգավորման հաջորդ՝ երրորդ ժամանակահատվածը ներառում է 2006 թվականի դեկտեմբերի 30-ից մինչ օրս ժամանակահատվածը, որը ներառում է «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» օրենքի (<Օ-185-Ն) ուժի մեջ լինելու ժամանակահատվածը»:

55. Հաշվի առնելով սույն սահմանադրական վեճի այն առանձնահատկությունը, որ վերջինս վերաբերում է Դիմողների գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման սահմանափակմանը՝ առանց տարբերակելու, թե օրենսդրական ո՛ր կարգավորումների հիման վրա է հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարվել գույքը, Սահմանադրական դատարանը սույն սահմանադրական վեճի սահմաններում արտահայտած դիրքորոշումները վերաբերելի է համարում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց՝ ՍԴՈ-1699 որոշման 4.2-րդ կետով նախատեսված ժամանակագրական բոլոր հատվածներում Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված փոխհատուցման իրավունքին:

Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված չափանիշը

56. Սույն գործով Դիմողների կողմից առաջադրված սահմանադրական վեճը վերաբերում է իրենց սեփականությունը հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարվելու դիմաց տրամադրման ենթակա փոխհատուցման չափին և դրա հաշվարկման կարգին վերաբերող գործերով կայացված՝ իրենց պնդմամբ իրենց գործերին վերաբերելի դատական ակտերը նոր հանգամանքով, որը Դիմողների ներկայացրած պահանջների մասով վերջիններիս սեփականության դիմաց փոխհատուցման համարժեքության սկզբունքի խախտումը հաստատող՝ այլոց վերաբերող ՄԻԵԴ-ի վճիռն է, վերանայելու հնարավորության բացակայությանը:

57. Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով, որ սույն որոշման 11-19-րդ կետերում ներկայացված նախապատմությունից հետևում է, որ Դիմողների վկայակոչած՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով արձանագրված խախտումը վերաբերում է հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց տրված փոխհատուցման անհամարժեքությանը⁹, սույն սահմանադրաիրավական վեճի լուծման համար Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում որոշակիացնել սահմանադրական հիմնական իրավունքների սահմանափակման և դրանց պաշտպանության առնչությամբ միջազգային իրավունքի և սահմանադրական իրավունքի նորմերի հարաբերակցության հարցերը:

⁹ Տե՛ս նույն գործով վճիռը (զանգատ թիվ 71306/11), կետեր 62-71:

58. Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սահմանադրական հիմնական իրավունքի կամ ազատության «սահմանափակման սահմանափակման» հիմնարար կանոնը նախատեսում է սահմանադրական հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման շրջանակը՝ որպես դրա առավելագույն սահման արձանագրելով Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված սահմանափակման չափը: Սահմանադրական սույն կանոնը տարածվում է յուրաքանչյուր սահմանադրական հիմնական իրավունքի կամ ազատության նկատմամբ և չի նախատեսում հիմնական իրավունքների և ազատությունների ցանկից որևէ բացառություն, որով հստակորեն սահմանագծում է հանրային իշխանության կողմից **սահմանադրական որևէ իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման կամ դրան միջամտության առավելագույն թույլատրելի սահմանը**: Հետևաբար՝ մարդու սահմանադրական հիմնական իրավունքների կամ ազատությունների պաշտպանության հարցում Սահմանադրության և միջազգային իրավունքի հարաբերակցության այս հիմնարար սահմանադրական կանոնի ուժով Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով սահմանված որևէ հիմնական իրավունքի խախտում **ինքնաբերաբար** Սահմանադրությամբ նախատեսված համապատասխան հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման կամ այլ միջամտության առավելագույն թույլատրելի սահմանի խախտում է: Այսինքն՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության սահմանը համապատասխան հիմնական սահմանադրական իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության «նվազագույն նշանոդն» է, որի խախտումը ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրի, այլև Սահմանադրության խախտում է:

59. Սահմանադրական հիմնական իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության «նվազագույն նշանոդի» սահմանման վերը նկարագրված սկզբունքի բանաձևը նույնական չէ Սահմանադրությամբ նախատեսված հիմնական իրավունքին կամ ազատությանը միջամտության արգելքների ամբողջական ծավալի համար, որը սահմանված է բացառապես Սահմանադրությամբ: Այսինքն՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատության խախտման բացակայության վերաբերյալ եզրահանգումն **ինքնըստինքյան չի** կարող հանգեցնել Սահմանադրությամբ նախատեսված հիմնական իրավունքի կամ ազատության խախտման բացակայության վերաբերյալ եզրահանգման, քանի որ հիմնական իրավունքը կամ ազատությունը Սահմանադրությամբ կարող է ունենալ դրա պաշտպանության «նվազագույն նշանոդից» առավել բարձր պաշտպանվածության աստիճան՝ հաշվի առնելով Սահմանադրության ինքնուրույն բովանդակությունը և

դրանով նախատեսված՝ մարդու իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության հարցում Սահմանադրի ինքնիշխան հայեցողությունը, որը Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավական բովանդակության ուժով չի կարող սահմանափակվել որևէ այլ իրավական ակտով, ներառյալ՝ միջազգային պայմանագրով, եթե նման սահմանափակման համար հիմք ծառայող իրավական ակտի համապատասխան ազդեցությունը չունի Սահմանադրությամբ ուղղակի (*expresis verbis*) ամրագրում:

60. Միջազգային պայմանագրով նախատեսված պաշտպանության՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված վերոնշյալ «նվազագույն նշածողի» ստանդարտը՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ազգային և միջազգային իրավունքի հարաբերակցության բանաձև, ամրագրված է նաև մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի ոլորտում: Մասնավորապես սույն վեճին վերաբերելի մասով՝ ՄԻԵԿ-ի 53-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՄԻԵԿ-ի որևէ դրույթ «չի կարող մեկնաբանվել որպես մարդու այն իրավունքների և հիմնարար ազատությունների սահմանափակում կամ շեղում, որոնք կարող են երաշխավորվել ցանկացած Բարձր պայմանավորվող կողմից օրենսդրությամբ կամ նրա մասնակցությամբ որևէ այլ համաձայնագրով»: ՄԻԵԿ-ի սույն դրույթը բովանդակային առումով համընկնում է Սահմանադրական դատարանի կողմից սույն որոշման 58-րդ կետում արված իրավական վերլուծության այն հատվածի հետ, ըստ որի՝ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված պաշտպանության «նվազագույն նշածողի» ստանդարտը ՄԻԵԿ վավերացրած պետության համար բաց է պահում ներպետական մակարդակում հիմնական իրավունքին կամ ազատությանը միջամտության թույլատրելիության՝ ՄԻԵԿ-ով նախատեսվածից ավելի խիստ պահանջներ սահմանելու հնարավորությունը: Արդյունքում՝ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի ուժով հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման կամ այլ կերպ՝ միջամտության թույլատրելիության սահմանադրական չափանիշները կարող են առավել խիստ լինել, քան դրանք նախատեսված են ՄԻԵԿ-ով:

61. Անդրադառնալով Դիմողների կողմից Սահմանադրական դատարանին սույն գործով առաջադրած խնդրին, այն է՝ ՄԻԵԿ-ի վճռով հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացում դատարանների կողմից փոխհատուցման համարժեքության սկզբունքի խախտման արձանագրման պայմաններում նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման հնարավորության սահմանափակման սահմանադրականության հարցին, Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ վերը ներկայացված «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» վճռով ՄԻԵԿ-ը գտել է, որ «Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Շնողի և Թեղուտի գյուղական համայնքների վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝

գերակա հանրային շահ ճանաչելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի Կառավարության թիվ 1279-Ն որոշման հիման վրա հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) դիմումատուներից օտարված սեփականության դիմաց տրված փոխհատուցումը (որի չափը որոշվել է օտարման ենթակա տարածքում գտնվող անշարժ գույքի գների հիման վրա) համարժեք չի եղել, որի հետևանքով՝ դիմումատուները կրել են առանձին ավելորդ բեռ, և նրանց սեփականության իրավունքը ենթարկվել է անհամաչափ սահմանափակման՝ հանգեցնելով ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտման:

62. ՄԻԵԴ-ը մասնավորապես նշել է, որ¹⁰.

« (...) այն, որ օտարման հետևանքով դիմումատուները կորցրել են իրենց եկամտի հիմնական աղբյուրը, հաշվի չի առնվել ներպետական դատարանների կողմից՝ հատկացվող փոխհատուցման գումարի վերաբերյալ իրենց որոշումներում: Դատարանները որոշել են, որ անկախ հանգամանքներից, դիմումատուներին պետք է տրամադրվի փոխհատուցում, որի չափը որոշվել է օտարման ենթակա տարածքում գտնվող անշարժ գույքի գների հիման վրա: Նրանք չեն դիտարկել այն հարցը, թե արդյոք տրամադրվող փոխհատուցումը կծածկի դիմումատուների՝ ապրուստը հոգալու միջոցներից զրկվելու հետ կապված փաստացի կորուստը, կամ արդյոք այն բավարար էր, որպեսզի նրանք ձեռք բերեն համարժեք հող այն տարածքում, որտեղ նրանք ապրում էին»:

63. Դիմողների՝ թիվ ԼԴ/1218/02/08, ԼԴ/1327/02/08, ԼԴ/0862/02/08, ԼԴ/0958/02/08, ԼԴ/0858/02/08, ԼԴ/1139/02/08, ԼԴ/1345/02/08, ԼԴ/1305/02/08, ԼԴ/1186/02/08, ԼԴ/1273/02/08, ԼԴ/1198/02/08, ԼԴ/0930/02/08, ԼԴ/1283/02/08 քաղաքացիական գործերով կայացված վճիռների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ Դիմողների սեփականությունն օտարվել է Կառավարության նույն՝ 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ 1279-Ն որոշման հիման վրա, և, ինչպես «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով, օտարվող գույքի դիմաց փոխհատուցման հաշվարկում չի ներառված ապրուստը հոգալու միջոցներից զրկվելու հետ կապված փաստացի կորուստը, ինչպես նաև հաշվի չի առնվել, թե արդյոք փոխհատուցված գումարը բավարար էր, որպեսզի նրանք ձեռք բերեին համարժեք հող այն տարածքում, որտեղ նրանք ապրում էին:

64. Այսինքն՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ի վճռով ճանաչված իրավունքի խախտման հանգամանքների բովանդակային նույնությունն է Դիմողների համար հիմք ծառայել կրկին դիմելու Հայաստանի Հանրապետության դատարաններ՝ իրենց գործերով

¹⁰ Տե՛ս «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով վճիռ (Osmanyan and Amiraghyan v. Armenia, թիվ 71306/11, § 70, 2018 թվականի հոկտեմբերի 11:

կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման բողոքներով, որոնցով հայցվող պաշտպանության առարկա նյութական իրավունքը ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով նախատեսված՝ իրենց գույքից անարգել օգտվելու իրավունքն էր:

65. Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը մերժել է «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով» ՄԻԵԿ-ի վճռի հիման վրա Դիմողների գործերով կայացված վճիռները վերանայելու բողոքները՝ պատճառաբանելով, որ (1) հիշյալ վճռով ՄԻԵԿ-ը չի արձանագրել անհատապես Դիմողների իրավունքների խախտման փաստը, ինչպես նաև (2) Դիմողները չեն սպառել ներպետական պաշտպանության միջոցները, ինչով էլ պայմանավորված՝ ՄԻԵԿ դիմելու իրավունք չեն ունեցել: Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը գտել է, որ ՄԻԵԿ-ի վճռի հիման վրա օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման իրավական հիմքը Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետն է, որում ամրագրված պայմանները բացակայում են: Ըստ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը սահմանում է, որ ՄԻԵԿ-ի վճռի հիման վրա օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար անհրաժեշտ է, որ դրանով անհատապես արձանագրվի վերանայման բողոք ներկայացրած անձի իրավունքի խախտումը, կամ իրավունքի խախտում արձանագրող ՄԻԵԿ-ի վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին վերանայման բողոք ներկայացրած անձն ունենա այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, իսկ հիշյալ պայմանները Դիմողների պարագայում պահպանված չեն:

Սահմանադրության 79-րդ հոդվածին համապատասխանությունը

66. Վիճարկվող դրույթի՝ որոշակիության սահմանադրական պահանջներին համապատասխանության մասով Սահմանադրական դատարանը հիշեցնում է, որ Սահմանադրության 79-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:

67. Սահմանադրական դատարանն այս սահմանադրական սկզբունքի բովանդակության բացահայտմանն ուղղված իր մեկնաբանություններում անդրադարձել է դրա տարբեր դրսևորումներին՝ սույն վեճին վերաբերելի մասով նշելով, մասնավորապես.

- «Իրավական պետության սկզբունքը, ի թիվս այլոց, պահանջում է նաև իրավական օրենքի առկայություն: Վերջինս պետք է լինի բավա-

կանաչափ մատչելի՝ իրավունքի սուբյեկտները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու՝ թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում: Նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը. նրանք պետք է հնարավորություն ունենան կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել տվյալ գործողությունը»¹¹:

- «Իրավական որոշակիության ապահովման տեսանկյունից օրենսդրության մեջ օգտագործվող հասկացությունները պետք է լինեն հստակ, որոշակի և չհանգեցնեն տարաբնույթ մեկնաբանությունների կամ շփոթության»¹²:

- «Իրավական որոշակիության սկզբունքը, լինելով իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, ենթադրում է նաև, որ իրավահարաբերությունների բոլոր սուբյեկտների, այդ թվում՝ իշխանության կրողի գործողությունները պետք է լինեն կանխատեսելի ու իրավաչափ»¹³:

- «Նույնիսկ իրավական նորմի առավելագույն հստակությամբ ձևակերպման դեպքում դատական մեկնաբանությունը չի բացառվում: Իրավադրույթների պարզաբանման և փոփոխվող հանգամանքներին՝ զարգացող հասարակական հարաբերություններին դրանց համապատասխանեցման անհրաժեշտությունը միշտ էլ առկա է: Հետևաբար, օրենսդրական կարգավորման որոշակիությունը և ճշգրտությունը չեն կարող բացարձականացվել՝ նույնիսկ ոչ բավարար հստակությունը կարող է լրացվել դատարանի մեկնաբանություններով»¹⁴:

- «Իրավական որոշակիությունը չպետք է բացարձականացնել, և անորոշության որոշակի տարրեր պարունակող իրավակարգավորումն ինքնին խնդրահարույց չէ, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտ որոշակիության ծավալը լրացնելու ու իրավական կարգավորման կիրառման համար անհրաժեշտ ու բավարար բովանդակություն հաղորդելու առաքելությունը վերապահված է իրավակիրառին»¹⁵:

68. Սույն գործով վիճարկվող դրույթը (Դիմողների նկատմամբ կիրառման պահին գործող խմբագրությամբ) սահմանում էր, որ նոր հանգամանքը հիմք է դատական ակտի վերանայման համար, եթե Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով

¹¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի մայիսի 13-ի ՍԴՈ-753 որոշում, կետ 9:

¹² Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2014 թվականի դեկտեմբերի 2-ի ՍԴՈ-1176 որոշում, կետ 6:

¹³ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2015 թվականի հունիսի 9-ի ՍԴՈ-1213 որոշում, կետ 9:

¹⁴ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2016 թվականի մայիսի 3-ի ՍԴՈ-1270 որոշում, կետ 7:

¹⁵ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի նոյեմբերի 22-ի ՍԴՈ-1669 որոշում, կետ 5.3:

նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն:

69. Վիճարկվող դրույթից հետևում է, որ վերջնական դատական ակտը Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռի կամ որոշման հիման վրա վերանայելու կարգավորումը, բացի համապատասխան միջազգային դատարան դիմում ներկայացրած անձից, որի դիմումի հիման վրա ընդունվել է համապատասխան միջազգային դատարանի վճիռը կամ որոշումը, նաև տարածվում է այն անձանց վրա, որոնք թեև չեն դիմել տվյալ միջազգային դատարան, սակայն համապատասխան միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել են նույն միջազգային դատարան դիմելու իրավունք: Այսինքն՝ վիճարկվող դրույթի կարգավորումից օգտվելու հնարավորության առկայության մասին եզրահանգման համար՝ նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման իրավասությամբ օժտված՝ Հայաստանի Հանրապետության դատարանն անհրաժեշտաբար պետք պարզի, թե արդյոք միջազգային դատարանի կողմից սույն սահմանադրական վեճի շրջանակներում ՄԻԵԴ-ի կայացրած համապատասխան վճիռը կամ որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ անձն ունեցել է ՄԻԵԴ դիմում ներկայացնելու իրավունք:

70. Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ վիճարկվող նորմի իմաստով «*ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորությունը*», փակագծում կատարված հատուկ նշման բերումով վերաբերում է ոչ թե առհասարակ ՄԻԵԿ-ով նախատեսված անհատական դիմումի ընդունելիության բոլոր չափանիշներին, որոնք նախատեսված են ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածով, այլ միայն նույն հոդվածով նախատեսված անհատական դիմում ներկայացնելու ժամկետին: Այսինքն՝ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտերի վերանայման դիմումի ընդունելիության մասին վիճարկվող նորմով նախատեսված չափանիշների ստուգման իմաստով օրենսդիրը հստակեցրել է, որ ՄԻԵԴ անհատական դիմում ներկայացնելու իրավական հնարավորության առկայության ստուգման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության դատարանը պարտավոր է հստակեցնել բացառապես ՄԻԵԴ-ի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ նոր հանգամանքով դիմում ներկայացնող անձի կողմից ՄԻԵԴ անհատական դիմում ներկայացնելու համար նախատեսված ժամկետը բաց (չ)թողնելու հարցը:

71. Այս իմաստով, թե՛ ՄԻԵԴ-ի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու, թե՛ ՄԻԵԿ-ի 34-րդ հոդվածին համապատասխան ՄԻԵԴ անհատական դիմում

ներկայացնելու ժամկետները հստակորեն նախատեսված են ՄԻԵԿ-ով և ՄԻԵԴ-ի կողմից հաստատված Դատարանի կանոններով: Մասնավորապես՝

1) ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատի կայացրած վճիռներն ու որոշումները վերջնականության որակով օժտվում, այսինքն՝ վիճարկվող նորմի իմաստով ուժի մեջ են մտնում դրանց կայացման պահից՝ ըստ ՄԻԵԿ-ի 44-րդ հոդվածի 1-ին մասի, և ՄԻԵԴ-ի կանոնակարգի համաձայն՝ կողմերին ուղարկվելուց բացի, նաև հրապարակվում են ՄԻԵԴ-ի ակտերի պաշտոնական տեղեկատվական շտեմարանում¹⁶:

2) ՄԻԵԴ-ի Պալատի վճիռը վերջնական է դառնում և վիճարկվող նորմի իմաստով ուժի մեջ է մտնում ՄԻԵԿ-ի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պայմաններում, այսինքն՝ երբ վճռի կայացման պահից մինչև եռամսյա ժամկետի լրանալը կողմերը հայտնում են ՄԻԵԴ-ին, որ չեն պահանջում (ՄԻԵԿ-ի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կարգով) գործի հանձնում ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատին, կամ վճռի կայացումից երեք ամսվա ընթացքում կողմերից որևէ մեկը չի ներկայացնում ՄԻԵԿ-ի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ գործը ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատին հանձնելու մասին պահանջ, կամ երբ ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատի հանձնախումբը մերժում է կողմ(եր)ի՝ գործը ՄԻԵԴ-ի Մեծ պալատ հանձնելու մասին պահանջ(ներ)ը: ՄԻԵԴ-ի Պալատի վճիռը, կողմերին պաշտոնապես ուղարկվելուց բացի, հրապարակվում է նաև ՄԻԵԴ-ի ակտերի պաշտոնական տեղեկատվական շտեմարանում, իսկ նույն շտեմարանում զետեղված դրա էլեկտրոնային տարբերակի սկզբնամասում վճռի վերջնականության մասին հատուկ նշում է կատարվում:

3) ՄԻԵԴ-ի Կոմիտեի կայացրած վճիռները և որոշումները, ՄԻԵԿ-ի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն վերջնական են և, կողմերին ուղարկվելուց բացի, հրապարակվում են նաև ՄԻԵԴ-ի ակտերի պաշտոնական տեղեկատվական շտեմարանում:

4) ՄԻԵԴ-ի կողմից, ՄԻԵԿ-ի 37-րդ և 39-րդ հոդվածների համաձայն, գործը քննվող գործերի ցուցակից՝ թույլ տրված խախտումը պատասխանող պետության միակողմանի հայտարարությամբ ճանաչվելու հիմքով կամ բարեկամական կարգավորման հիմքով հանելու դեպքում՝ ՄԻԵԴ-ը կայացնում է համապատասխան որոշում, որը վերջնական է, և, կրկին, հրապարակվում է նաև ՄԻԵԴ-ի իրավական ակտերի պաշտոնական տեղեկատվական շտեմարանում:

72. Հետևաբար՝ ՄԻԵԴ-ի համապատասխան վճռի կամ որոշման, ինչպես նաև դրա վերջնականության մասին ՄԻԵԴ-ի ակտերի պաշտոնական տեղեկատվական շտեմարանում հրապարակումների պայմաններում հաջորդ պայմանը, որը վիճարկվող նորմը կիրառող դատարանը պետք է պարզի, այն

¹⁶ <http://www.hudoc.echr.coe.int/>

է, թե արդյո՞ք ՄԻԵԴ-ի համապատասխան վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ սպառված չի եղել նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման դիմում ներկայացնող անձի գործով ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ժամկետը, որը Դիմողների կողմից նոր հանգամանքով իրենց նկատմամբ կայացված դատական ակտերի վերանայման բողոքներ ներկայացնելու պահի դրությամբ եղել է 6 ամիս¹⁷:

73. Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է նաև այն հանգամանքը, որ ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված անհատական դիմում ներկայացնելու ժամկետը ՄԻԵԿ-ի համակարգում անհատական դիմումի ընդունելիության այնպիսի պահանջ է, որի իրավական բովանդակության, ներառյալ նաև՝ ժամկետի հաշվարկի սկիզբ համարվող ներպետական վերջնական որոշման որոշակիացումը, և այդ ժամկետը բաց թողնելու դեպքում դրա վերականգնման հարցում դատական մեկնաբանության իրավագրությունը և ՄԻԵԿ-ի հիշյալ դրույթի կիրառման կապակցությամբ իրավունքի ձևավորումը վերապահված են ՄԻԵԴ-ի բացառիկ իրավասությանը: Այսինքն՝ այն հարցերում, թե ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ժամկետը ո՞ր պահից է ենթակա հաշվարկման, և ի՞նչ հնարավոր բացառություններ են թույլատրելի նման ժամկետը բաց թողնելու դեպքում՝ ՄԻԵԴ ներկայացված անհատական դիմումն այդուամենայնիվ ընդունելի համարելու համար, վերջնական որոշումը վերապահված է ՄԻԵԴ-ին: Այս կապակցությամբ, վիճարկվող դրույթի «*ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխանությունը*» ձևակերպումը մեկնաբանելիս ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ժամկետի թե՛ հաշվարկի և թե՛ այն բաց թողնելու վերաբերյալ ներպետական դատարանների դատողությունները պետք է կատարվեն միայն ՄԻԵԴ-ի ձևավորած իրավունքի լույսով՝ մասնավորապես հաշվի առնելով նաև այն դեպքերը, երբ ներպետական վերջնական որոշումից հետո նախատեսված վերջնաժամկետի լրանալուց հետո դիմումը, այնուամենայնիվ, կարող է ընդունելի համարվել ՄԻԵԴ-ի կողմից¹⁸:

¹⁷ Հետագայում՝ 2021 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՄԻԵԿ-ի 15-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված անհատական դիմում ներկայացնելու ժամկետը սահմանվել է 4 ամիս:

¹⁸ Տե՛ս, օրինակ այնպիսի հատուկ իրավիճակները, որոնք ՄԻԵԴ-ի կողմից դիտարկվել են ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված 6-ամսյա ժամկետը բաց թողնելու պայմաններում դիմումի ընդունելիության բացառություններ, մասնավորապես՝ *Varnava and Others v. Turkey* [GC], nos. 16064/90 et seq., §§ 159-172, ECHR 2009, *Er and Others v. Turkey*, no. 23016/04, §§ 59-60, 31 July 2012, *Trivkanović v. Croatia*, no. 12986/13, §§ 54-58, 6 July 2017, *Sargsyan v. Azerbaijan* [GC] (dec.), no. 40167/06, §§ 124-148, 14 December 2011, *Sokolov and others v. Serbia* (dec.), nos. 30859/10 and six others, §§ 31-32, 2014.

74. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Դիմողների կողմից որպես նոր հանգամանք դիտարկված «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ի վճիռը վերջնական դառնալու պահի դրությամբ՝ 2019 թվականի հունվարի 11-ին (որը Դիմողների քաղաքացիական գործերով վերջին ներպետական դատական ակտի կայացման ամսաթվին ամենամոտ ամսաթիվն է, հետևաբար նաև՝ նրանց համար հաշվարկի առավելագույն բարենպաստ տարբերակը), անցել էր շուրջ 10 տարի այն պահից ի վեր, երբ Դիմողների գործերով կայացվել էին այն դատական ակտերը, որոնք վերջիններս նոր հանգամանքով պահանջել էին վերանայել: Միաժամանակ, Դիմողների կողմից նոր հանգամանքով իրենց նկատմամբ կայացված դատական ակտերի վերանայման բողոքներում չէին վկայակոչվել այնպիսի բացառիկ հանգամանքներ, որոնք, ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածով նախատեսված ընդունելիության այլ չափանիշները բավարարելն անտեսելու պայմաններում, կարող էին իրենց նկատմամբ կայացված դատական ակտերը նոր հանգամանքով վերանայելու իրավասությամբ օժտված դատարանների կողմից հիմք ընդունվել ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված 6-ամսյա ժամկետի այնպիսի հաշվարկի համար, որն արդարացներ վերջնական ներպետական որոշումների, այսինքն՝ նրանցից յուրաքանչյուրի գործով այն դատական ակտերի, որի վերանայման բողոք էին ներկայացրել Դիմողները իրենց վերաբերելի գործերով, ուժի մեջ մտնելուց ավելի քան 10 տարի անց համապատասխան ժամկետը բաց թողնելը:

75. Սահմանադրական դատարանը, միաժամանակ, նկատում է, որ Դիմողների գործերով դատարանները, ինչպես մեջբերված է սույն որոշման 16-18-րդ կետերում, դուրս են եկել վիճարկվող դրույթով պահանջվող՝ ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի բացառապես ժամկետային չափանիշին համապատասխանությունը ստուգելու շրջանակից և Դիմողների նկատմամբ վիճարկվող նորմի կիրառմամբ նրանց գործերով վերջնական դատական ակտերի վերանայման բողոքները մերժել են նաև վերջիններիս կողմից ներպետական միջոցները չսպառելու մասին ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված չափանիշը չբավարարելու հիմքով: Սակայն այս հանգամանքն ինքնին վիճարկվող նորմի որոշակիությունը չի նվազեցնում, թեպետ այն կիրառության ընթացքում այլ մեկնաբանության է արժանացել դատարանների կողմից:

76. Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանը, վիճարկվող դրույթի նկատմամբ Դիմողներին վերաբերող անհատական հանգամանքների տարածմամբ, գտնում է, որ օրենսդիրը վիճարկվող դրույթը սահմանել է բավարար հստակությամբ, և անձը որջամտորեն ի վիճակի է կանխատեսելու իր վարքագծի հետևանքները: Նման պայմաններում վիճարկվող դրույթը որոշակիության առումով խնդրահարույց չէ:

Սահմանափակումների նպատակի սահմանադրաչափության մասին

77. Վիճարկվող նորմով հետապնդվող նպատակի սահմանադրաչափության մասով Սահմանադրական դատարանը դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը դիտարկում է որպես իրավական որոշակիության ապահովման առանցքային երաշխիքներից մեկը, որի բովանդակությունը օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի՝ հանրային իշխանության և մասնավոր անձանց կողմից անվիճարկելիության մասին ընդհանուր կանոնն է¹⁹:

78. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքի ուժով ապահովվող իրավական որոշակիության ընդհանուր սահմանադրական սկզբունքի նպատակն արդարադատության համակարգի և դրա ստեղծած արդյունքի՝ տրված վերջնական լուծման կայունությունն է, ինչպես նաև դատարանի նկատմամբ հանրային վստահության ամրապնդումը²⁰: Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքից բխում է, որ որևէ սուբյեկտ չի կարող պահանջել դրա վերանայում միայն գործի կրկնակի քննության և նոր լուծում տալու նպատակով: Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ այդուհանդերձ, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը չունի բացարձակ բնույթ, և դրանից հնարավոր են բացառություններ, եթե այդ սկզբունքից շեղումը պայմանավորված է էական և ծանրակշիռ հիմնավորումներով: Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայումը չպետք է հանգեցնի քողարկված վերաքննության, և միայն այն, որ գործի լուծման կամ պատճառաբանությունների վերաբերյալ կան դատարանի որոշմամբ արտահայտվածից տարբեր տեսակետներ, չի կարող հիմք հանդիսանալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար²¹:

79. Արձանագրելով, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը չունի բացարձակ բնույթ, և դրանից հնարավոր են բացառություններ, եթե այդ սկզբունքից շեղումը պայմանավորված է էական և ծանրակշիռ հիմնավորումներով, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ նման հիմնավորումներ են, մասնավորապես, այնպիսիք, որոնց անտեսումը կարող է բերել հիմնական իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության շրջանակին վերաբերող իրավական վեճերով դրանց

¹⁹ Տե՛ս նաև՝ *Brumărescu v. Romania* [GC], no. 28342/95, § 61, ECHR 1999-VII, *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], no. 26374/18 § 238, 1 December 2020.)

²⁰ Վերը մեջբերված *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238,

²¹ *Ryabykh v. Russia*, no. 52854/99, §§ 52-56, ECHR 2003-IX, *Tigirak v. Turkey*, no. 70306/10, § 48, 6 July 2021

խախտումների նկատմամբ Սահմանադրության գերակայության սկզբունքի հետ անհամատեղելի հանդուրժողականության:

80. Սահմանադրական դատարանը շեշտում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքից ցանկացած բացառություն պետք է ունենա այնպիսի ծանրակշիռ հիմնավորումներ, որոնց առկայությունն անհատական իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության և արդարադատության համակարգի կայունության մրցակցող շահերի պայմաններում բացառում է որևէ կասկածի հնարավորությունն առ այն, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքից նահանջը կարող է արդարացված լինել:

81. Հաշվի առնելով վերոնշյալ եզրահանգումները՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) Դիմողների սեփականության օտարման դիմաց փոխհատուցման իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված դատավարական միջոցին, (որը սույն դեպքում պետք է լիներ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայումը), հասանելիությունը սահմանափակված է եղել Դիմողների կողմից վիճարկվող դրույթով, որի նպատակը օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքի ապահովման միջոցով իրավական որոշակիության երաշխավորումն է՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, ինչպես նաև արդարադատության կայունության և դատարանի նկատմամբ հանրային վստահության ամրապնդման նպատակներով:

Սահմանադրության 78-րդ հոդվածին համապատասխանությունը.

82. Ինչ վերաբերում է վիճարկող դրույթով նախատեսված սահմանափակումներով հետապնդվող սահմանադրաչափ նպատակի և ընտրված միջոցների միջև արդարացի հավասարակշռության ապահովմանն ուղղված՝ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության պահանջին վիճարկվող դրույթի համապատասխանությանը, ապա Սահմանադրական դատարանի վերլուծությունը, իր կողմից զարգացրած իրավունքի հաշվառմամբ, պետք է ներառի նաև հիշյալ արդարացի հավասարակշռության համար էական կարևորություն ունեցող այնպիսի հանգամանքները, որոնց անտեսումը կարող է հանգեցնել վիճարկվող դրույթով նախատեսված սահմանափակումների՝ հետապնդվող նպատակներին հակառակ կիրառության:

83. Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքից բացառություններին և դրանց կառուցակարգային առանձնահատկություններին առնչվող սահմանադրական վեճերի քննության արդյունքներով Սահմանադրական դատարանը, սույն սահմանադրական վեճի

շրջանակին վերաբերելի՝ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայման համատեքստում ձևավորել է իրավական դիրքորոշումներ, մասնավորապես նշելով, որ՝

- «Նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի նպատակը հակասահմանադրական ճանաչված օրենքի կիրառման հետևանքով անձանց խախտված սահմանադրական և [Մարդու իրավունքների եվրոպական] Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների վերականգնումն է: Այսինքն՝ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտն անձանց խախտված իրավունքների վերականգնման իրավական կարևոր միջոց է»²²:

- «Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի ողջ բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ ինստիտուտի միջոցով ապահովվում է խախտված սահմանադրական իրավունքների վերականգնումը: Խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (*restitutio in integrum*): Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում: Այսինքն՝ խնդրո առարկա դեպքում, խախտված իրավունքի վերականգնումը հնարավոր է ապահովել համապատասխան դատական ակտի իրավական ուժը կորցնելու դեպքում: Հետևաբար, դատական ակտի վերանայման վարույթը՝ որպես անձի խախտված սահմանադրական իրավունքի վերականգնման միջոց, պետք է հանգեցնի իրավունքը խախտած դատական ակտի իրավաբանական ուժը կորցնելուն»²³:

- «Նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման վարույթի շրջանակներում իրականացվում է օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական դատական ակտի առկայության պայմաններում խախտված իրավունքի վերականգնման գործառույթ, որն ունի իր ուրույն խնդիրներն ու նպատակները: Այս գործառույթի արդյունավետ իրականացումը կարող է ապահովվել հաշվի առնելով դրա բովանդակությամբ, խնդիրներով ու նպատակներով պայմանավորված առանձնահատկությունները, բացառելով հակասահմանադրական նորմ բովանդակող վերանայվող դատական ակտն ուժի մեջ թողնելու հնարավորությունը»²⁴:

²² Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի հոկտեմբերի 13-ի ՍԴՈ-833 որոշում, կետ 6:

²³ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2011 թվականի հուլիսի 15-ի ՍԴՈ-984 որոշում, կետ 7:

²⁴ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 8:

- «Չնայած այն հանգամանքին, որ Սահմանադրական դատարանն իր մի քանի որոշումներում արձանագրել է Հայաստանի Հանրապետությունում նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի իրավակարգավորման անարդյունավետությունը, այնուամենայնիվ, այդ ինստիտուտը շարունակում է մնալ անկատար: Նշված հանգամանքը նկատի ունենալով՝ սահմանադրական դատարանը սույն գործի քննության շրջանակներում անհրաժեշտ է համարում ընդգծել նոր հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման ողջ մեթոդաբանության հիմնավոր վերաթևոթման անհրաժեշտությունը՝ գտնելով, որ այդ ինստիտուտի իրավակարգավորման մեթոդաբանությունը պետք է խարսխվի պետության՝ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով սահմանված՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան պաշտպանելու պարտավորության հենքի վրա:

(...)

(...) դատական ակտերի վերանայման արդյունավետ ինստիտուտի գոյությունը ևս պետք է հիմնվի այն տրամաբանության վրա, որ պետությունը պետք է ապահովի խախտված իրավունքների վերականգնումը, քանզի քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության պարտավորությունը ենթադրում է, որ պետությունն ինքն է պատասխանատու դատական ակտերով խախտված իրավունքների վերականգնման համար: Պետության նման պարտավորության կատարումն ապահովելու բավականին արդյունավետ միջոց է դատական ակտերի վերանայումն իրավունքի ուժով»²⁵:

- «Նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման ինստիտուտի արդյունավետ կիրառումը պահանջում է նաև իրավական մշակույթի անհրաժեշտ մակարդակ: Առաջին հերթին խնդիրն առնչվում է մարդու իրավունքների ապահովման ու պաշտպանության հարցում պետության պոզիտիվ պարտականության կատարմանը: Եթե հակասահմանադրական նորմի կիրառմամբ է անձի նկատմամբ դատական ակտ կայացվել, ապա ոչ միայն անխուսափելի պետք է լինի այդ ակտի բեկանումը, այլև արդարադատության խնդիրն է նոր հանգամանքներում դատական ճշմարտության բացահայտումը»²⁶:

- «Նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայումն այն բացառիկ դեպքերից է, երբ անձի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու և Սահմանադրական դատարանի որոշումների ու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների արդյունավետ կատարման նպատակները գերակայում են *res judicata* դոկտրինայի հիմքում ընկած սկզբունքների, մասնավորապես՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի, նկատմամբ:

(...)

²⁵ Տե՛ս նույն տեղում, կետեր 7,11:

²⁶ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի մայիսի 31-ի ՍԴՈ-1099 որոշում, կետ 6:

Ելնելով վերոհիշյալից՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման պահանջի մերժումը չի կարող հիմնավորվել *res judicata* դոկտրինայի, մասնավորապես, դրա հիմքում ընկած իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանման նկատառումներով և անհրաժեշտությամբ»²⁷:

- «(...) այն դեպքում, երբ անձի կոնվենցիոն իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, անձը պետք է ունենա այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու հնարավորություն»²⁸:

84. Վերահաստատելով հիշյալ դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայումն այդ ակտերով խախտված սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության (վերականգնման) միջոց է, և անձը, որի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերով, պետք է ունենա այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով դատական ակտերի վերանայման բողոք ներկայացնելու հնարավորություն՝ համապատասխան իրավունքի խախտումը Սահմանադրական կամ միջազգային դատարանի կողմից կայացված որոշմամբ արձանագրվելու կամ ճանաչվելու դեպքում՝ օրենքով նախատեսված կարգով և սահմաններում: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի, ՄԻԵԿ-ի 1-ին հոդվածի ուժով՝ հիմնական իրավունքի խախտման արձանագրումը պետությանը պարտավորեցնում է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ տեղ գտած խախտումը վերացնելու համար և վերականգնել մինչև խախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (*restitutio in integrum*), ինչն ապահովող ընթացակարգային գործիքներից է նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումը, եթե չկա այդ իրավունքի վերականգնման այլ համարժեք արդյունավետ այլընտրանք:

85. Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում նոր հանգամանքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտը, պայմանավորված դրա ներգործության սուբյեկտային կազմով, ունի առավելապես «*ուղղահայաց*», իսկ սահմանափակ դեպքերում նաև՝ «*հորիզոնական*» ազդեցություն: Նոր հանգամանքով վերջնական դատական ակտի վերանայման «*ուղղահայաց*» ազդեցությունը տարածվում է այն գործերի վրա, որոնցով նոր հանգամանք հանդիսացող Սահմանադրական դատարանի, Բարձրագույն դատական խորհրդի, դատարանի կամ միջազգային դատարանի որոշումը կամ դատական ակտը կամ վճիռը կայացվել է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնող անձի մասնակցությամբ վարույթի արդյունքով: Մինչդեռ նոր

²⁷ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2011 թվականի հուլիսի 15-ի ՍԴՈ-984 որոշում, կետ 7:

²⁸ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի հունվարի 27-ի ՍԴՈ-1573 որոշում, կետ 4.7:

հանգամանքով վերջնական դատական ակտի վերանայման «հորիզոնական» ազդեցությունը վերաբերում է այն իրավիճակներին, երբ թեպետ նոր հանգամանքի հիմք հանդիսացող որոշմանը կամ դատական ակտին կամ վճռին հանգեցրած վարույթին անձը չի մասնակցել, այդուամենայնիվ, նոր հանգամանքով իր գործով կայացված դատական ակտը վերանայելու բողոք ներկայացնելու իրավունքից օգտվում է:

86. Սույն որոշման 83-րդ կետում նշված Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումներն ուղենիշներ են պարունակում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքից բացառությունների վերաբերյալ, որոնք առնչվում են ինչպես նոր հանգամանքի «ուղղահայաց», այնպես էլ՝ «հորիզոնական» ազդեցության դեպքերին, եթե նման ազդեցությունը նախատեսված է օրենսդրի կողմից:

87. Սահմանադրական դատարանը նույնպես անդրադարձել է նոր հանգամանքի «հորիզոնական» ազդեցության դեպքերին, երբ սահմանադրական վեճի առարկա է եղել Սահմանադրական դատարանի որոշման ազդեցությունը՝ որպես նոր հանգամանք: Մասնավորապես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 11-րդ մասով նախատեսված է Սահմանադրական դատարանի որոշման «հորիզոնական» ազդեցության հատուկ դեպք, երբ Սահմանադրական դատարանում դիմումը մուտքագրվելու օրվա դրությամբ նույն հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքը դեռևս պահպանած անձինք իրավունք են ստանում Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման՝ որպես նոր հանգամանքի, հիմքով ներկայացնել դատական ակտի վերանայման բողոք: Իր հերթին, Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի մարտի 29-ի ՍԴՈ-1645 որոշմամբ նշյալ իրավանորմը ճանաչվել է Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր այն մասով, որ չի նախատեսում այն անձանց նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայում, որոնք դատական պաշտպանության միջոցներն սպառել են Սահմանադրական դատարանում այլ անձի դիմումը մուտքագրվելուց հետո, սակայն նրանց նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականության հարցի վերաբերյալ այլ անձի դիմումի հիման վրա Սահմանադրական դատարանում գործի դատաքննություն սկսելու օրվա կամ այդ հարցի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի որոշման հրապարակման օրվա դրությամբ լրացած չի եղել նրանց կողմից Սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելու համար սահմանված վեցամսյա ժամկետը:

88. Նշյալ որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն առանձնացրել է այդ որոշման ազդեցության շահառուների երեք խումբ: Դրանք են՝

«1) անձինք, որոնց նկատմամբ համապատասխան դրույթը վերջնական դատական ակտով կիրառվել է, և նրանք դատական պաշտպանության միջոցներն սպառել են մինչև այլ անձի դիմումը Սահմանադրական դատարանում մուտքագրվելու օրը և այդ օրվա դրությամբ չեն կորցրել Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքը (օրենքով սահմանված ժամկետն ավարտվելու հետևանքով)։ Նշված անձանց նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով ենթակա է վերանայման այն դեպքում, երբ այդ դատական ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթն այլ անձի դիմումի հիման վրա ճանաչվել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր կամ միայն Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությամբ Սահմանադրությանը համապատասխանող։

2) անձինք, որոնք դատական պաշտպանության միջոցներն սպառել են այլ անձի դիմումի հիման վրա գործով Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման հրապարակումից հետո, այսինքն՝ նրանց մասնակցությամբ դատական գործընթացները Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշումը հրապարակվելու դրությամբ դեռևս ընթանում էին։ Նշված անձանց մասնակցությամբ գործերով դատարանները պետք է առաջնորդվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշմամբ, դրանով արտահայտված դիրքորոշումներով, ինչը բխում է Սահմանադրության գերակայությունն ապահովելու՝ Սահմանադրական դատարանի առաքելությունից (Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և անհրաժեշտ է իրավական անվտանգության ապահովման համար։

3) անձինք, որոնք դատական պաշտպանության միջոցներն սպառել են այլ անձի դիմումը Սահմանադրական դատարանում մուտքագրվելու և այդ դիմումի հիման վրա գործով Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումը հրապարակվելու միջև ընկած ժամանակահատվածում, և [«Սահմանադրական դատարանի մասին»] սահմանադրական օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերի համաձայն զրկված են եղել Սահմանադրական դատարան դիմելու հնարավորությունից։ Նշված անձինք, ըստ ներկայումս գործող իրավակարգավորումների, այլ անձի դիմումի հիման վրա գործով Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման հիման վրա չեն կարող պահանջել իրենց նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտի՝ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայում»²⁹։

89. Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է նաև որոշակի պայմանների բավարարման դեպքում Սահմանադրական դատարանի որոշումների *ex post* կիրառումը Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման առարկայական տիրույթում գտնվող անձանց նկատմամբ՝ առաջացնելով նոր հանգամանքով գործի նորոգման

²⁹ Սահմանադրական դատարանն այս խնդրին անդրադարձել է 2022 թվականի մարտի 29-ի ՍՀԴ-1645 որոշմամբ։

հնարավորության իրավական հետևանք, ինչը Սահմանադրության գերակայության երաշխավորման եղանակներից մեկն է:

90. Բացի դրանից, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 13-14-րդ մասերով նախատեսված է Սահմանադրական դատարանի որոշումների կիրառման «*հորիզոնական*» ազդեցության այլ կառուցակարգ՝ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ՝ հանրության կամ պետության համար հնարավոր ծանր հետևանքները կանխարգելելու անհրաժեշտության դեպքում: Այդ դեպքում անձը հնարավորություն ունի նոր հանգամանքի հիմքով վարչական կամ դատական կարգով վերանայման դիմում ներկայացնել Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված՝ իր նկատմամբ ընդունված վարչական կամ դատական ակտերի վերաբերյալ, որոնցով կիրառված իրավանորմը Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ ճանաչվել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

91. Սույն գործով Դիմողների առաջադրած սահմանադրական վեճի առանցքային հարցը վերաբերում է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման իրավական մեխանիզմի հորիզոնական այնպիսի կիրառությանը, որը չի տեղավորվում վիճարկվող դրույթով սահմանված շրջանակում՝ դրանում նախատեսված սահմանափակումների բերումով: Հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանի խնդիրն է ստուգել, թե որքանով է արդարացված Դիմողների իրավունքների պաշտպանության համար նախատեսված դատավարական հնարավորության սահմանափակումը, և որքանով է նման սահմանափակումը համատեղելի Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի երաշխիքների հետ, ինչին անդրադառնալու նպատակով Սահմանադրական դատարանն առաջին հերթին հարկ է համարում քննարկել Դիմողների՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցման*» իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունը:

92. Սահմանադրական դատարանն արդեն իսկ անդրադարձել է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ կետով նախատեսված՝ գույքի իրավատիրոջ փոխհատուցման պահանջի բնույթին՝ արձանագրելով, որ այն իր բնույթով բացարձակ իրավունք է: Այսպես՝ Սահմանադրական դատարանը 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշմամբ, մասնավորապես, նշել է³⁰.

³⁰ Տե՛ս համակցության մեջ սույն որոշման 50-րդ կետում ՍԴՈ-1699 որոշումից կատարված մեջբերման հետ:

«Համաչափության սահմանադրական ընդհանրական սկզբունքի ամրագրման պայմաններում դրա հաստատման միջոցի և վերջինիս առաջադրվող որակական պահանջների սահմանադրական հստակ և բառացի (*expresis verbis*) ամրագրումը Սահմանադրությամբ՝ որպես Սահմանադրության 2-րդ գլխում նախատեսված բոլոր այլ իրավունքների միջամտության սահմանադրաչափ պայմանների ընդհանրականության կանոնից բացառություն, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց փոխհատուցումն այսպիսով վերաժվում է Սահմանադրության ուղիղ հրամայականի, որի կատարման նկատմամբ ո՛չ օրենսդիր, ո՛չ գործադիր և ո՛չ էլ դատական իշխանությունը չունի միջամտության, ներառյալ նաև՝ այն սահմանափակելու հայեցողություն³¹»:

93. Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված փոխհատուցման իրավունքի բնույթի վերաբերյալ 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴԴ-1699 որոշման 5.7-րդ կետում շարադրված դիրքորոշումները վերահաստատելով հանդերձ՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով բացահայտել նաև Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի իմաստով «*նախնական*» և «*համարժեք*» փոխհատուցման սկզբունքների սահմանադրական բովանդակությունը, քանի որ սահմանադրական այս սկզբունքների ապահովման համատեքստում է Դիմողների կողմից բարձրացվում վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցը:

94. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում համարժեք փոխհատուցման սահմանադրական սկզբունքն ուղղակիորեն ամրագրված է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասում: Այս երաշխիք-սկզբունքի նպատակային նշանակությունը հանրային իշխանության կողմից հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների ապահովման համար) սեփականության օտարման տեսքով միջամտության հետևանքների չեզոքացումն է գույքի իրավատիրոջ համար՝ երաշխավորելով, որ վերջինս չկրի իր կամքին հակառակ գույքից զրկվելու հետ կապված անհամաչափորեն ծանր բեռ: Փոխհատուցման ենթակա գումարի համարժեքության բանաձևը պետք է իրավատիրոջ համար ապահովի ազատ շուկայական գնագոյացման պայմաններում նույնանման գույքի ձեռքբերման հնարավորությունը, ինչպես նաև՝ միջամտության հետևանքով իրավատիրոջ կողմից կատարվելիք անհրաժեշտ ծախսերի և գույքի օտարմամբ կորսվելիք ողջամտորեն հնարավոր եկամուտների ծածկումը:

³¹ Տե՛ս 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴԴ-1699 որոշման 5.7-րդ կետը:

95. Սույն որոշման 58-60 կետերում շարադրված՝ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակության վերաբերյալ արված վերլուծությունների կիրառմամբ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ «*համարժեք*» փոխհատուցման սկզբունքը, որպես սեփականության պաշտպանության ինքնուրույն երաշխիք, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի բովանդակային ծավալում ներառված է նաև Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրով՝ ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի ուժով³²:

96. Սույն գործի դատավարական նախապատմությանը վերաբերելի մասով Սահմանադրական դատարանն ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ օտարվող գույքը հանդիսանում է «*աշխատանքի միջոց*» (ֆրանսերեն՝ «*l'outil de travail*») հատուցումը չի կարող համարվել համարժեք, եթե որևէ պատճառով հատուցում չի տրամադրվում օտարման կապակցությամբ սեփականատիրոջ կրած կորուստների դիմաց³³: Հիշյալ «*Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի*» գործով 2018 թվականի հոկտեմբերի 11-ի վճռով³⁴ ՄԻԵԴ-ը, վերահաստատելով իր դիրքորոշումը, նշել է, որ՝

«(...) կարող են լինել այնպիսի իրավիճակներ, երբ տվյալ անշարժ գույքի շուկայական գինն արտահայտող փոխհատուցումը՝ նույնիսկ օրենքով սահմանված լրացուցիչ տոկոսի ավելացմամբ, չի համարվի բավարար փոխհատուցում՝ գույքից զրկելու դիմաց: Դատարանը կարծում է, որ նման իրավիճակ կարող է առաջանալ, մասնավորապես, այն դեպքում, երբ անձը զրկվում է իր եկամտի հիմնական, եթե ոչ միակ աղբյուրից, և առաջարկվող փոխհատուցումը չի համապատասխանում այդ կորստին (...):»:

97. Հաջորդիվ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ձևով միջամտությունը կարող է իրավատիրոջ վրա դնել նաև լրացուցիչ հոգսեր և նրան պատճառել անհարմարություններ, ինչի բերումով համարժեքորեն փոխհատուցման կիրառելի բանաձևը պետք է ներառի նաև գույքի իրավատիրոջ

³² *The Holy Monasteries v. Greece*, nos. 13092/87, 13984/88, § 71, 9 December 1994, Series A no. 301-A, *Platakou v. Greece*, no. 38460/97, § 51, ECHR 2001-I, *The Former King Of Greece And Others v. Greece* (just satisfaction) [GC], no. 25701/94, § 89, 28 November 2002, *Katona And Závorský v. Slovakia*, nos. 43932/19 43995/19, § 63, 9 February 2023, *Pincová and Pinc v. The Czech Republic*, no. 36548/97, § 53, ECHR 2002-VIII, *Gashi v. Croatia*, no. 32457/05, § 41, 13 December 2007, *Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia* [GC], no. 71243/01, § 111, ECHR 2012, *Guiso-Gallisay v. Italy* (just satisfaction) [GC], no. 58858/00, § 103, 22 December 2009, *Moreno Diaz Peña and Others v. Portugal*, no. 44262/10, § 76, 4 September 2015.

³³ Տե՛ս օրինակ՝ *Lallement v. France*, app. 46044/99, § 18, 11 April 2002

³⁴ «*Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի*» (վճիռ), թիվ 71306/11, § 18, 11 հոկտեմբերի 2018 թվական, մեջբերվում է հայերեն պաշտոնական թարգմանությունից:

կողմից անհրաժեշտաբար կատարվելիք ծախսերը, որը հարկավոր է իրավատիրոջը՝ գույքի օտարումից ածանցվող լրացուցիչ բեռից ազատ լինելու համար:

Այս առումով Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) գույքն օտարելիս սեփականատիրոջը վճարվող փոխհատուցումը կարող է համարվել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի իմաստով «համարժեք», եթե դրանում հաշվառված է նաև գույքի օտարումից ածանցվող՝ սեփականատիրոջ կողմից անհրաժեշտաբար կատարվող բոլոր ողջամիտ ծախսերի դիմաց փոխհատուցումը:

98. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում նախնական փոխհատուցման պահանջի՝ որպես Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ուղղակիորեն ամրագրված սկզբունք-երաշխիքի նպատակը գույքի իրավատիրոջը համարժեք փոխհատուցման ապահովումն է օտարման պահի դրությամբ: Սեփականության դիմաց փոխհատուցման նախնականության երաշխիքը կոչված է ապահովելու տրամադրված կամ տրամադրման ենթակա համարժեք փոխհատուցումն այն հաշվարկով, որ գույքի իրավատերն իր գույքի օտարման պահին ունենա դրա համարժեք փոխհատուցումը և չկրի փոխհատուցման ուշացման դեպքում օտարված գույքի տնտեսական արժեքի կամ կատարման ենթակա սույն որոշման 97-րդ կետում նշված ծախսերի գումարի հետագայում ի վնաս իրեն շուկայական արժեքի հնարավոր փոփոխության անբարենպաստ հետևանքները:

99. Հետևաբար՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերությունները կարգավորող ինչպես օրենքները, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկան իրենց հիմքում որպես ելակետ պետք է ունենան փոխհատուցման համարժեքության վերաբերյալ սույն որոշման 94-98 կետերում նկարագրված սահմանադրական չափանիշները:

100. Սահմանադրական դատարանը չի կարող անտեսել նաև այն հանգամանքը, որ բացի ՍԴՈ-1699 որոշման 5.10-րդ կետում թվարկված ՄԻԵԴ-ի վճիռներից և որոշումներից, որոնք վկայում են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին վերաբերող մի շարք գործերով ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով սահմանված իրավունքը՝ նույն դրույթով նախատեսված ապահովության աստիճանի չափով Հայաստանի Հանրապետության հանրային իշխանության մարմինների կողմից չերաշխավորվելու մասին, նույն անհատական իրավունքի խախտումները շարունակաբար արձանագրվել են նաև 2006 թվականի նոյեմբերի 27-ի «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՕ-185-Ն օրենքի ընդունումից հետո՝ այդ օրենքի դրույթների կիրառմամբ

լուծված գործերով կայացված ՄԻԵԴ-ի վճիռներով և որոշումներով: Մասնավորապես, սակայն չսահմանափակվելով միայն թվարկվածով:

1) «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ համապատասխան օրենսդրությամբ նախատեսված փոխհատուցման պայմանները հատուկ նշանակություն ունեն գնահատելու համար, թե արդյոք վիճարկվող միջոցառմամբ ապահովվում է անհրաժեշտ արդարացի հավասարակշռությունը և, մասնավորապես, արդյոք այն անհամաչափ բեռ է առաջացնում դիմումատուների համար³⁵: Արդյունքում ՄԻԵԴ-ը ճանաչել է ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում այն հիմքով, որ դիմումատուների սեփականության իրավունքին պետության միջամտությունը համաչափ չի եղել: Մասնավորապես, փոխհատուցման չափը որոշելիս՝ ներպետական դատարանների կողմից հաշվի չի առնվել, որ [հողամասի] օտարման հետևանքով դիմումատուները կորցրել են իրենց եկամտի հիմնական աղբյուրը: Դատարանների կողմից չի դիտարկվել այն հարցը, թե արդյոք տրամադրվող փոխհատուցումը կծածկի դիմումատուների՝ ապրուստը հոգալու միջոցներից զրկվելու հետ կապված փաստացի կորուստը, կամ արդյոք այն բավարար էր, որպեսզի նրանք ձեռք բերեն համարժեք հող այն տարածքում, որտեղ նրանք ապրում էին:

2) «Ալիխանյանը և Մելիքսեթյանն ընդդեմ Հայաստանի»³⁶, «Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի»³⁷, «Լևոն Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի»³⁸, «Փարսադանյանն ընդդեմ Հայաստանի»³⁹, «Մաշինյանը և Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի»⁴⁰, «Վարդանյանը և Հախվերդյանն ընդդեմ Հայաստանի»⁴¹, «Մհեր Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի»⁴² գործերով ՄԻԵԴ-ը ճանաչել է ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում այն հիմքով, որ դիմումատուների սեփականության իրավունքին պետության միջամտությունը համաչափ չի եղել: Մասնավորապես՝ դատարանների կողմից չի դիտարկվել այն հարցը, թե արդյոք տրամադրվող փոխհատուցումը կծածկի դիմում-

³⁵ Տե՛ս «Օսմանյանն ընդդեմ Ամիրադյանի» (վճիռ), թիվ 71306/11, կետեր 63 և 69-70, 2018 թվականի հոկտեմբերի 11 (հայերեն թարգմանությամբ):

³⁶ «Ալիխանյանը և Մելիքսեթյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 4168/10, կետեր 61-62, 2019 թվականի մարտի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

³⁷ «Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 54769/10, կետեր 58-59, 2019 թվականի փետրվարի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

³⁸ «Լևոն Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 6818/10, կետեր 55-56, 2019 թվականի փետրվարի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

³⁹ «Փարսադանյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 5444/10, կետեր 72-73, 2019 թվականի փետրվարի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

⁴⁰ «Մաշինյանը և Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 65124/09, կետեր 57-58, 2019 թվականի փետրվարի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

⁴¹ «Վարդանյանը և Հախվերդյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 4178/10, կետեր 55-56, 2019 թվականի փետրվարի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

⁴² «Մհեր Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 4413/10, կետեր 55-56, 2019 թվականի փետրվարի 14 (հայերեն թարգմանությամբ):

մատուների՝ ապրուստը հոգալու միջոցներից զրկվելու հետ կապված փաստացի կորուստը, կամ արդյոք այն բավարար կլինի, որ նրանք ձեռք բերեն համարժեք հող այն տարածքում, որտեղ նրանք ապրում են: Ըստ այդմ, ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ դիմումատուներն ստիպված են եղել ավելորդ առանձին բեռ կրել:

3) «Կարինե Խաչապուրյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ը ճանաչել է ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում այն հիմքով, որ գույքից զրկելը չի կատարվել տվյալ ժամանակահատվածում գործող «*օրենքով նախատեսված պայմաններ*» համաձայն: Մասնավորապես՝ ՄԻԵԴ-ն արձանագրել է, որ դիմումատուի գույք հանդիսացող բնակարանը գործող օրենսդրությամբ օտարման ենթակա չէր, ինչի վերաբերյալ առկա է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ: Միաժամանակ, հաշվի առնելով օտարված գույքը քանդված լինելու հանգամանքով պայմանավորված՝ մինչև իրավունքի խախտումն առկա դրությունը վերականգնելու անհնարինությունը՝ ՄԻԵԴ-ը, կիրառելով ՄԻԵԿ-ի 41-րդ հոդվածը, դիմումատուին շնորհել է ներպետական ընթացակարգով նախատեսված համարժեք փոխհատուցման բանաձևին համապատասխան հաշվարկված փոխհատուցում⁴³: «*Ղուկասյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի*» գործով ՄԻԵԴ-ը ճանաչել է ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում այն հիմքով, որ սեփականությունից զրկելը չի ուղեկցվել կամայականության դեմ բավարար դատավարական երաշխիքներով⁴⁴:

4) «*Նալթակյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի*» գործով ՄԻԵԴ-ը ճանաչել է ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում այն հիմքով, որ ներպետական դատարանները չեն անդրադարձել դիմումատուների փաստարկներին առ այն, որ որպես գյուղական տարածքում ապրող մարդիկ՝ նշված հողը նրանք գործունեության և գոյության միջոցն էր, և ոչ էլ հաշվի են առել փոխհատուցման գումարի վերաբերյալ իրենց որոշումներում այն առումով, որ նրանք չեն անդրադարձել այն հարցին, թե արդյոք տրվող փոխհատուցումը ծածկելու էր դիմումատուների իրական կորուստը, կամ արդյոք այն առնվազն բավարար էր, որ նրանք իրենց բնակության տարածքում համարժեք հող ձեռք բերեին: Ըստ այդմ՝ ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ դիմումատուներն ստիպված են եղել ավելորդ առանձին բեռ կրել⁴⁵:

101. Վերը նշված գործերով ՄԻԵԴ-ի ակտերում կատարված վերլուծությունները և եզրահանգումները վկայում են, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով գույքի օտարման նույն գործերով

⁴³ «Խաչապուրյանն ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 22662/10, կետեր 47-48, 54-57 2020 թվականի մարտի 19 (հայերեն թարգմանությամբ):

⁴⁴ «Ղուկասյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 32986/10, կետ 23, 2022 թվականի մարտի 29 (հայերեն թարգմանությամբ):

⁴⁵ «Նալթակյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» (վճիռ) [Կոմիտե], թիվ 47448/12, կետեր 34-35, 2023 թվականի հուլիսի 4 (հայերեն թարգմանությամբ):

դիմումատուների իրավունքներին միջամտության ընթացքում փոխհատուցման համարժեքության ապահովման խնդիրը կրել է համակարգային բնույթ: Թեպետ ՄԻԵԴ-ի իրավագործության շրջանակում վերը նշված, ինչպես նաև ՍԴՈ-1699 որոշման 5.10-րդ կետում թվարկված գործերով դիմումատուների անհատական իրավունքների պաշտպանության հարցը քննվել է ՄԻԵԿ-ի թիվ 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի սահմաններում, սույն որոշման 57-59 կետերում Սահմանադրական դատարանի արտահայտած դիրքորոշման լույսի ներքո, ՄԻԵԿ-ի իրավունքի՝ արձանագրված խախտումները հանդիսանում են նաև Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավունքի խախտումներ: Միայն ՄԻԵԴ-ի կայացրած դատական ակտերով ճանաչված իրավունքների խախտումների ժամանակագրությունից հետևում է, որ դրանք տեղ են գտել սկսած 2000-ական թվականների առաջին կեսից՝ առանց այդ խախտումների հետևանքների վերացման ներպետական իրավունքով ընձեռված երևելի հեռանկարի:

102. Բացի սեփականության պաշտպանության իրավունքի խախտումների ժամանակագրական լայն ընդգրկումից, ՄԻԵԴ-ի համապատասխան ակտերով արձանագրված համակարգային խնդիրներ ունեցող գործընթացներն անմիջապես առնչվել են անձանց լայն շրջանակի: Այսպես, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) Կառավարության կողմից կայացվել են սեփականության օտարման որոշումներ, որոնք իրենց ազդեցությունն են ունեցել մեծ թվով անձանց վրա: Մասնավորապես, բայց չսահմանափակվելով, Կառավարության կողմից կայացվել են՝

1) «Երևանի Հյուսիսային պողոտայի կառուցապատման ծրագրի իրականացման միջոցառումների մասին» Կառավարության 2001 թվականի հուլիսի 16-ի N 645 որոշումը, որի հիման վրա պետության կարիքների համար վերցվող անշարժ գույքի (հողամասեր, շենքեր և շինություններ)՝ Երևանի կենտրոնում տարածքի օտարման գոտու մակերեսը կազմել է 82.700 քառ. մետր:

2) «Երևանի Կենտրոն թաղային համայնքի վարչական սահմանում կառուցապատման ծրագրերի իրականացման միջոցառումների մասին» Կառավարության 2002 թվականի օգոստոսի 1-ի թիվ 1151-Ն որոշումը, որի հիման վրա պետության կարիքների համար վերցվող անշարժ գույքի (հողամասեր, շենքեր և շինություններ)՝ Երևանի կենտրոնում տարածքի օտարման գոտու մակերեսը կազմել է 345.000 քառ. մետր:

3) «Երևանի Կենտրոն թաղային համայնքի վարչական սահմաններում կառուցապատման ծրագրերի իրականացման նպատակով պետության կարիքների համար հողամասեր վերցնելու մասին» Կառավարության 2004 թվականի մարտի 31-ի 411-Ն որոշումը, որի հիման վրա պետության կարիքների համար վերցվող անշարժ գույքի

(հողամասեր, շենքեր և շինություններ)՝ Երևանի կենտրոնում տարածքի օտարման գոտու մակերեսը կազմել է 49944.8 քառ. մետր:

4) «Երևանի Գլխավոր պողոտայի՝ Փավստոս Բուզանդի փողոցին հարող տարածքներում կառուցապատման ծրագրերի իրականացման նպատակով պետության կարիքների համար հողամասեր վերցնելու մասին» Կառավարության 2005 թվականի ապրիլի 21-ի 591-Ն որոշումը, որի հիման վրա պետության կարիքների համար վերցվող անշարժ գույքի (հողամասեր, շենքեր և շինություններ)՝ Երևանի կենտրոնում տարածքի օտարման գոտու մակերեսը կազմել է 4700 քառ. մետր:

5) «Երևան քաղաքի վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչելու, գերակա հանրային շահ ճանաչված տարածքներում առկա սեփականության օբյեկտների նկարագրության արձանագրության կազմման կարգը և նկարագրության արձանագրության օրինակելի ձևը հաստատելու մասին» Կառավարության 2007 թվականի հունվարի 25-ի թիվ 108-Ն որոշում:

6) «Երևան քաղաքի վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչելու մասին» Կառավարության 2007 թվականի մարտի 1-ի 347-Ն որոշումը:

7) «Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Շնողի և Թեղուտի գյուղական համայնքների վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» Կառավարության 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի 1279-Ն որոշումը, որով Շնողի գյուղական համայնքից 123 միավոր, իսկ Թեղուտի գյուղական համայնքից 41 միավոր հողամաս (ընդհանուր 81,483 հեկտար մակերեսով) ճանաչվել է գերակա հանրային շահ:

103. Սահմանադրական դատարանը չի կարող անտեսել նաև այն հանգամանքը, որ արդեն 4-րդ սահմանադրական վեճն է քննում նույնաբովանդակ իրավահարաբերությունների վերաբերյալ, որոնք իրենց բոլոր հանգամանքային տարբերություններով և առանձնահատկություններով հանդերձ ունեն այն ընդհանրությունը, որ դրանց առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի կայացրած բոլոր որոշումներն էլ ուշադրության կենտրոնում ունեցել են օտարվող գույքի դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» սկզբունքների խախտման անթույլատրելիությունը: Մասնավորապես՝

1) 1998 թվականի փետրվարի 27-ի ՍԴՈ-92 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը նշել է⁴⁶.

«Սահմանադրությունն ամրագրում է, որ սեփականության օտարումը հասարակության և պետության կարիքների համար կարող է կատարվել միայն բացառիկ դեպքերում, օրենքի հիման վրա՝ նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ: Այսպիսով, որպես սեփականության օտարման հիմք է

⁴⁶ Տե՛ս 1998 թվականի փետրվարի 27-ի ՍԴՈ-92 որոշում, կետեր 5 և 6:

ճանաչվում «պետության և հասարակության կարիքները», իսկ օտարվող գույքի սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներ են համարվում օտարումը՝ «միայն բացառիկ դեպքերում», օտարումը՝ «օրենքի հիման վրա», օտարումը՝ «օտարվող գույքի նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ»:

Սահմանադրության 28 հոդվածում տեղ գտած «պետության և հասարակության կարիքներ», «միայն բացառիկ դեպքեր» ձևակերպումները գնահատման ենթակա հասկացություններ են: Սահմանադրությունը, ելնելով նրանից, որ նշված հասկացություններն անմիջապես առնչվում են մարդու կարևորագույն սահմանադրական իրավունքներից մեկին՝ սեփականության իրավունքին, սահմանել է, որ նման հիմքերով սեփականության օտարումը կարող է կատարվել օրենքի հիման վրա, դրանով իսկ ստեղծելով անհրաժեշտ օրենսդրական երաշխիքներ:

(...)

Նախնական համարժեք փոխհատուցումը գործադիր մարմնի կողմից համապատասխան ֆինանսատնտեսական հաշվարկով հիմնավորված և սեփականատիրոջ հետ համաձայնեցվող գործողություն է, որը ենթակա է դատական վիճարկման»:

2) 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՈ-630 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը նշել է⁴⁷:

«8. (...) Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ մասի սահմանադրաիրավական բովանդակությունից հետևում է, որ.

(...)

- սեփականության օտարման դեպքում պետք է երաշխավորված լինի նախնական փոխհատուցումը,

- այդ փոխհատուցումը պետք է լինի համարժեք:

(...)

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ եթե հանրային կարիքների համար սեփականության հարկադիր օտարում է տեղի ունենում՝ առանց օրենսդրորեն հստակ սահմանելու և գործնականում հաշվի առնելու օտարման սահմանափակումների վերաբերյալ սահմանադրական պահանջները, ապա դա կլինի անհամամասն միջամտություն սեփականության իրավունքին:

9. (...) Սահմանադրության 31 հոդվածի 3-րդ մասի դրույթներից բխում է, որ Սահմանադրությունը տվյալ իրավահարաբերությունների համատեքստում որպես սեփականության հարկադիր օտարման հիմք է ճանաչում «հասարակության և պետության կարիքները», իսկ օտարվող գույքի սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքի պաշտպանության երաշխիքներ է համարում օտարումը՝ «միայն բացառիկ՝ գերակա հանրային շահերի դեպքերում», օտարումը՝ «օրենքով սահմանված կարգով», օտարումը՝ «օտարվող գույքի նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ»:

(...)

⁴⁷ Տե՛ս 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՈ-630 որոշում, կետեր 8,9 և 11:

11. (...) Սահմանադրական դրույթի իրավական բովանդակությունը հստակ է, և խոսքը վերաբերում է իրավաչափ նպատակի համար սեփականության հարկադիր օտարմանը: «Սեփականության օտարում» հասկացությունը, իր հերթին, սահմանադրական տվյալ դրույթի համատեքստից ելնելով, ենթադրում է Սահմանադրությամբ նախատեսված այդ նույն իրավաչափ նպատակի համար կոնկրետ օբյեկտի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սահմանափակում կամ դադարում՝ պայմանով, որ այդ օբյեկտի դիմաց անձին նախապես տրվում է համարժեք այլ գույք կամ փոխհատուցում, որն էլ երաշխավորում է սեփականության իրավունքի ապահովման շարունակականությունը»:

3) 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴԴ-1699 որոշմամբ (5.7-րդ կետից մեջբերումը տե՛ս նույն կետից սույն որոշման 50-րդ կետում կատարված մեջբերման հետ համակցության մեջ)՝ Սահմանադրական դատարանը⁴⁸ նշել է.

«5.3. (...) Ի տարբերություն 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության իրավունքին միջամտության Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության ընդհանուր սկզբունքով նախատեսված և նման համաչափության ապահովման հանրային իշխանության հայեցողությանը վերապահված միջոցների ընտրության դեպքի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սեփականությանը միջամտության (սեփականության օտարման) դեպքում համաչափությունը կշռված է Սահմանադրի կողմից, ինչը ապահովելու նպատակով ընտրված միջոցը «փոխհատուցումն» է, որի նկատմամբ առաջադրված որակական պահանջներն են «նախնական» և «համարժեք» սահմանադրական չափանիշները:

(...)

5.5. (...) Այդուհանդերձ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրությունը պարունակում է հիմնական իրավունքների սպառիչ ցանկ, որոնց միջամտության սահմանադրաչափության համար անհրաժեշտ համաչափության ապահովման միջոցի ընտրությունն ունի սահմանադրական ամրագրում, հետևաբար՝ դուրս է հանրային իշխանության հայեցողական իրավասության տիրույթից և ունի սահմանադրական հրամայականի բարձրագույն իրավաբանական ուժով օժտված հատկություն: Մասնավորապես, բայց չսահմանափակվելով միայն սույն դիտարկմամբ՝ հատուցումը՝ որպես հիմնական իրավունքին միջամտության դեպքում համաչափության ապահովման միջոց, Սահմանադրի կողմից անմիջականորեն ընտրվել և սահմանադրական ամրագրում է ստացել սահմանադրական երեք նորմերում. (1) Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է հատուցում՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց.

⁴⁸ 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴԴ-1699 որոշում, կետեր 5.3, 5.5-5.7

(...) Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված միջամտության համաչափության միջոցը (փոխհատուցման) և դրան առաջադրվող որակական չափանիշները (նախնական և համարժեք) սահմանել է Սահմանադրության մեջ դրանց ամրագրմամբ:

5.6. Սույն որոշման 5.5-րդ կետում Սահմանադրական դատարանը, վերլուծելով Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության սահմանադրական սկզբունքը, արձանագրում է, որ այն իր բովանդակային նշանակությամբ նպատակաուղղված է սահմանադրական միջամտելի իրավունքների «սահմանափակումների (միջամտությունների) սահմանափակմանը», որի իրավակիրառական նպատակը հանրային իշխանության՝ հիմնական իրավունքի սահմանափակմանը կամ այլ միջամտությանն ուղղված հայեցողության սահմանափակումն է՝ որպես անհատի իրավունքի պաշտպանության առաջնային երաշխիք:

Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված միջամտության (օտարման) համար Սահմանադրի կողմից ամրագրվել է նման միջամտությունը «միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ» իրականացնելու պայման-երաշխիքը, որի ազդեցությամբ օտարվող գույքի սեփականատերը, ունենալով դրա դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքը, պաշտպանվում է նման միջամտության դեպքում անհամաչափ ծանրության բեռ կրելու հնարավոր հետևանքից:

(...)

Այսպիսով, սույն որոշման 5.5-րդ կետում նկարագրված համաչափության, այսինքն՝ հիմնական իրավունքի «սահմանափակումների կամ այլ միջամտությունների սահմանափակման» միջոցի և դրա որակների ընտրությունը Սահմանադիրն ամրագրել է Սահմանադրությամբ՝ դրա շրջանակի սահմանումը դուրս բերելով հանրային իշխանության իրավասության շրջանակից՝ որպես հիմնական իրավունքի միջամտության համար շահերի վերը նկարագրված համադրությունից բխող կամայականությունների հնարավոր լայն հնարավորությունների դիմաց անհատի իրավունքի պաշտպանության երաշխիք, և ի տարբերություն հիմնական մյուս իրավունքների միջամտության համաչափության սկզբունքի բաղադրիչների ընտրության հարցում դրանց և դրանց որակների ընտրության հայեցողությունն օրենսդրին պատվիրակելուն՝ Սահմանադիրն ինքն է հաստատել այս իրավահարաբերությունում համաչափության բանաձևը սահմանադրական նորմի կայունության և դրա իրավաբանական բարձրագույն ուժի պաշտպանության ներքո՝ բացառելով հանրային իշխանության միջամտությունը դրա վերջնարդյունքի՝ «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» միջոցի նկատմամբ:

Այսպիսով, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» նկատմամբ պահանջի իրավունքը՝ որպես չափելի տնտեսական արժեքի

նկատմամբ գույքային իրավունք, արդեն դուրս է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված սեփականության իրավունքի սահմանափակման ընդհանուր կանոնի գործողությունից, քանի որ այն ունի նաև սեփականությանը միջամտության՝ հանրային իշխանության կամայականության կանխման նպատակով համաչափությունը հաստատող՝ իրավունքի «սահմանափակումը սահմանափակող» Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ամրագրված երաշխիքի բովանդակություն:

Այսպիսով, հանրային իշխանության կողմից սեփականությանը միջամտության կամայականությունը բացառելու նպատակն է կանխորոշել «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» արձանագրումը Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասում՝ դրանով իսկ բացառելով այդ միջոցին և դրա որակներին միջամտելու հանրային իշխանության իրավասությունը»:

104. Այս արձանագրումներն ունեն որոշիչ կարևորություն այն իմաստով, որ 1995 թվականի հուլիսի 13-ին Սահմանադրության ուժի մեջ մտնելուց հետո Սահմանադրական դատարանի կողմից արդեն 4-րդ գործով անդրադարձը հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) գույքի օտարման ընթացքում տրամադրվելիք երաշխիքներից առաջնայինի՝ փոխհատուցման համարժեքության հարցին, զուգամիտվելով նույն հարցի առնչությամբ ՄԻԵԴ-ի կողմից Հայաստանի դեմ գործերով ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտումների արձանագրման հետ, ուղղակիորեն վկայում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերություններում սեփականատերերի իրավունքների պաշտպանության թերացումների խնդիրն ունի համակարգային բնույթ:

105. Սահմանադրական դատարանը հիշեցնում է նաև, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ոլորտում սեփականատերերի իրավունքների շարունակական խախտումների խնդիրներին իրենց տարեկան հաղորդումներում անդրադարձել են նաև Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանները, որոնց կողմից մատնանշված շարունակական և համակարգային բնույթ ունեցող խնդիրների շարքում տեղ է գտել ոչ համարժեք փոխհատուցման տրամադրումը⁴⁹,

⁴⁹ 2004 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, ենթակետ 3.18, էջեր 43-44, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի արտահերթ հրապարակային զեկույց 2005 թվական «Սեփականության, արդար դատաբնության և դատական պաշտպանության իրավունքների խախտումների մասին», էջեր 2-3, 20, 2008 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, ենթակետ 2.2.3, էջեր 101-102, 2009 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի

ընդհուպ մինչև առհասարակ իրավատերերին փոխհատուցում չտրամադրելը⁵⁰, առնվազն 2004 թվականից մինչև 2023 թվականներն ընկած ժամանակահատվածում իրենց զեկույցներում շարունակաբար ընդգծելով հիշյալ սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության համակարգային անհրաժեշտությունը:

106. Միաժամանակ, գործադիր իշխանության կողմից անցումային արդարադատության գործիքակազմի կիրառման միջոցով իրավունքի գերակայության ամրապնդման՝ որպես ռազմավարական նպատակի համատեքստում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ոլորտում մարդու իրավունքների զանգվածային, պարբերական խախտումների վերաբերյալ փաստերի հավաքագրման, խախտված իրավունքների վերականգնման հնարավորությունների դիտարկման անհրաժեշտությունը ճանաչվել է նաև Կառավարության հաստատած՝ Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2019-2023 թվականների ռազմավարությունում⁵¹:

գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, ենթակետ 2.2.3, էջ 65, 2013 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին տարեկան զեկույց, էջեր 334-335, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին 2019 թվականի տարեկան հաղորդում, բաժին 3, գլուխ 2, մաս 1, էջեր 112-114:

⁵⁰ 2016 թվականի ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդում, էջ 49, 2017 թվականի ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդում, բաժին 3, գլուխ 2, մաս 3, էջ 63, 2018 թվականի ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի տարեկան հաղորդում, բաժին 3, գլուխ 2, մաս 1, էջ 102, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին 2019 թվականի տարեկան հաղորդում, բաժին 3, գլուխ 2, մաս 1, էջեր 114-115, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին 2020 թվականի տարեկան հաղորդում, բաժին 3, գլուխ 2, մաս 1, էջեր 180-181, ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին 2021 թվականի տարեկան հաղորդում, գլուխ 2, մաս 1, էջ 161, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին 2023 թվականի տարեկան հաղորդում, բաժին 2, գլուխ 2, էջեր 73-75:

⁵¹ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2019-2023 թվականների ռազմավարությունը և դրանից բխող գործողությունների ծրագրերը հաստատելու մասին» Կառավարության 2019 թվականի հոկտեմբերի 10-ի N 1441-Լ որոշման, հավելված N 1:

107. Կառավարության կողմից հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2022-2026 թվականների ռազմավարությունում⁵² նշվել է, որ Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակումից ի վեր պարբերաբար տեղի ունեցած մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների համատեքստում, ի թիվս զանգվածային իրավախախտումների այլ տեսակների, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումների, անձանց սեփականության իրավունքից զրկելու այլ դրսևորումների, ինչպես նաև անհրաժեշտության դեպքում՝ վերոնշյալ դեպքերի և իրադարձությունների հետ համակարգային առումով փոխկապակցված այլ ոլորտներում տեղի ունեցած մարդու իրավունքների խախտման դեպքերն առանձնահատուկ ուսումնասիրման կարիք ունեն՝ պայմանավորված այդ խախտումների բնույթով, մասշտաբներով և առաջացրած հետևանքներով:

108. Միավորված ազգերի կազմակերպության մարդու իրավունքների խորհրդի հիմնած ճշմարտության, արդարադատության, հատուցման և իրավախախտումների չկրկնվելու երաշխիքների հարցերով հատուկ զեկուցողի՝ Հայաստան կատարված այցի արդյունքներով, ի թիվս մի շարք այլ տեսակների և բնույթի զանգվածային իրավախախտումների, ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների խորհրդին ներկայացված Հայաստանին վերաբերող զեկույցում հատուկ անդրադարձ է կատարվել նաև հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման գործընթացներում տեղի ունեցած իրավախախտումների զոհերի իրավունքների վերականգնման հարցերին⁵³, որում հղում կատարելով ՍԴՈ-1699 որոշմանը՝ զեկուցողը նշել է.

«9. (...) Ազգային ժողովը նաև տարբեր խնդիրների, ներառյալ 2000-ական թվականների սկզբին իրականացված սեփականության հարկադիր ապօրինի օտարումների և անցումային արդարադատության հարցերի, առնչությամբ հանրային լուծումներ է կազմակերպել, որոնց ընթացքում նաև վկայություններով հանդես են եկել տուժողները և քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները:

10. Կառավարությունը 2019 թվականին հաստատել է դատական և իրավական բարեփոխումների 2019-2023 թվականների ռազմավարությունը և դրանից բխող գործողությունների ծրագրերը, որով այն հիմնել է անկախ փաստահավաք հանձնաժողով 1991-ից 2018 թվա-

⁵² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2022-2026 թվականների ռազմավարությունը և դրանից բխող գործողությունների ծրագիրը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2019 թվականի հոկտեմբերի 10-ի N 1441-Լ որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» Կառավարության 2022 թվականի հուլիսի 21-ի N 1133-Լ որոշման հավելված N 1:

⁵³ Տե՛ս՝ Հայաստան այցելության մասին ճշմարտության, արդարության, հատուցման և չկրկնվելու երաշխիքների խթանման հարցերով ՄԱԿ հատուկ զեկուցողի թիվ A/HRC/57/50/Add.2 զեկույցը.

կաններն ընկած ժամանակահատվածում (բազում գրուցակիցների կողմից բնորոշված որպես ավտորիտար) տեղի ունեցած մարդու իրավունքների խախտումները հետաքննելու համար: Հանձնաժողովը, որը անցումային արդարադատության՝ ռազմավարությամբ նախատեսված միակ միջոցն էր, պետք է հետաքններ այդ ժամանակահատվածում տեղի ունեցած համակարգային խախտումները, ներառյալ պետության և հասարակության կարիքների համար (սկսած 2000-ական թվականներից իրականացված) սեփականության հարկադիր օտարումները, այլ սեփականագրկումները (...):

(...)

19. 2001-2006 թվականների ընթացքում «Հանրության գերակա շահերի» ապահովման հիմքով իրականացված սեփականության հարկադիր օտարումները հանգեցրել են բազմաթիվ անհատների սեփականության և բնակարանային իրավունքների խախտման, ներառյալ հարյուրավոր մարդիկ մնացել են անօթևան: «Հանրության գերակա շահերի» ապահովման գաղափարը, այնպես ինչպես այն ներառված է գերակա հանրային շահի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին օրենքում, Կառավարության կողմից չարաշահվել է՝ արդարացնելու համար առանց ժամանակին և պատշաճ փոխհատուցման տրամադրման սեփականությունից ապօրինի զրկումը: Ներպետական դատարանները չեն երաշխավորել տուժողների՝ հատուցում ստանալու իրավունքը:

Բացառությամբ թվով 20 դեպքերի, որոնցով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը տուժողների օգտին վճիռներ էր կայացրել, սեփականության հարկադիր օտարման գործերի վրա ընդհանուր կարգով տարածելի է եղել հայցային վաղեմություն, և դատարան հայց ներկայացրած տուժողները փոխհատուցում չեն ստացել: Սահմանադրական դատարանը 2023 թվականի նոյեմբերին կայացրել է 2001-2006 թվականներին տեղի ունեցած սեփականության հարկադիր օտարումներին վերաբերող գործերի վրա հայցային վաղեմության տարածումն արգելող որոշում և արձանագրել, որ ապագայում խորհրդարանը չի կարող այդ գործերով նման սահմանափակումներ նախատեսող օրենքներ ընդունել: Հատուկ զեկուցողը ողջունում է այս որոշումը: Չնայած այս առաջընթացին՝ 2023 թվականի օգոստոսին քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչները հայտնել էին, որ դեպքերից որևէ մեկով դատարանները սեփականատերերի օգտին վճիռներ չեն կայացրել և/կամ պետական մարմինների որոշումները կասկածի տակ չեն առել»:

109. Կառավարության և Մարդու իրավունքների պաշտպանների կողմից, համապատասխանաբար, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացներում փոխհատուցման իրավունքի խախտումների առաջացրած հետևանքների և խախտումների տևական

շարունակականության ճանաչման հետ մեկտեղ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել նաև, որ՝

1) սույն որոշման 100-րդ կետում թվարկված ՄԻԵԴ-ի վճիռներով հանրության գերակա շահերի (հասարակության և պետության կարիքների համար) ապահովման նպատակով օտարված գույքի իրավատերերի փոխհատուցման իրավունքի արձանագրված խախտումները վերաբերում են ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով նախատեսված իրավունքին միջամտության համաչափության երաշխիքին, որի մանրամասն նկարագրությունը ՄԻԵԴ-ի կողմից տրված է եղել «*Լալլեմեն Ֆրանսիայի*» (*Lallement v. France*) գործով դեռևս 2002 թվականի ապրիլի 11-ի վճռով⁵⁴, այն է՝ նախքան Հայաստանի Հանրապետության կողմից ՄԻԵԿ-ի վավերացման պահը՝ 2002 թվականի ապրիլի 26-ը: Այսինքն՝ ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի ուժով իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքին միջամտության համաչափության սկզբունքի այն բաղադրիչը, որով օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման համարժեքության պահանջը պետք է անհրաժեշտաբար ներառեր նաև *օտարվող գույքը սեփականատիրոջ աշխատանքի միջոց հանդիսանալու դեպքում՝ այդ հանգամանքով պայմանավորված կորուստների ծածկումը*, 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրության 43-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության ուժով սեփականության իրավունքի սահմանափակման սահմանադրական «*նվազագույն նշաձող*» է եղել Դիմողների գույքերի օտարման ողջ գործընթացում:

2) Ավելին, սույն որոշման 103-րդ կետում թվարկված որոշումներում, սկսած 1998 թվականի փետրվարի 27-ի ՍԴՈ-92 որոշումից, Սահմանադրական դատարանը շարունակաբար անդրադարձել է հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) գույքի օտարման դիմաց փոխհատուցման համարժեքությանը՝ անփոփոխ կայունությամբ ընդգծելով սեփականության օտարման դիմաց «*համարժեք*» փոխհատուցման սահմանադրական սկզբունքի պարտադիրությունը: Այսինքն՝ սկսած 1998 թվականի փետրվարի 27-ի ՍԴՈ-92 որոշումից և, հաջորդաբար՝ 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՈ-630 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը հանրային իշխանության բոլոր մարմինների համար հնարավոր բարձր հստակությամբ «*ուղերձ*» է հղել առ այն, որ սեփականության իրավունքի այսօրինակ միջամտության սահմանադրաչափության պարտադիր պայման է սեփականության օտարման դիմաց փոխհատուցման համարժեքությունը: Այսինքն՝ Դիմողների գործերով իրենց սեփականության օտարման մասին դատական ակտերը (որոնց վերանայման համար Դիմողները նոր հանգամանքով բողոքներ են ներկայացրել) կայացվել են այն պայմաններում, երբ վերջիններիս տրամադրման ենթակա փոխհատուցման համարժեքության՝ Սահմանա-

⁵⁴ *Lallement v. France*, app. 46044/99, § 18, 11 April 2002, վերջնական է դարձել 2002 թվականի հուլիսի 11-ին:

դրությամբ նախատեսված հրամայականը ոչ միայն ունեցել է սահմանադրական ամրագրում, այլև դրա բովանդակային ծավալը մշտապես եղել է Սահմանադրական դատարանի առնվազն երկու որոշումների առանցքում:

110. Հետևաբար՝ Դիմողների սեփականության օտարման մասին դատական ակտերի կայացման պահին Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ գույքի իրավատիրոջ համարժեք փոխհատուցում ստանալու բացարձակ իրավունքը չի ունեցել իրավունքի զարգացման միջոցով բացահայտման որևէ անհրաժեշտություն, եղել է թե՛ Սահմանադրության ուղղակի հրամայականը, թե՛ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված պարտականություն՝ հանրային իշխանության բոլոր մարմինների, ներառյալ նաև՝ Դիմողների գործով արդարադատություն իրականացնող դատարանների համար:

111. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասը վերաբերում է սեփականության իրավունքին միջամտության բացառիկ ինստիտուտի, երբ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարմամբ դրսևորվող միջամտությունն ունի սեփականության իրավունքի պաշտպանության, այդ իրավունքի սահմանափակման և այդ իրավունքին միջամտության համընդհանուր ընդգրկում ունեցող իրավահարաբերություններից էականորեն տարբերվող այն առանձնահատկությունը, որ գույքային իրավունքներին այս միջամտության (Սահմանադրության նույն դրույթով ամրագրված) «բացառիկ» բնույթն ճանաչվել է Սահմանադրի կողմից: Այդ բացառիկությամբ էլ պայմանավորված՝ Սահմանադիրն առանձին դրույթ է սահմանել սեփականության իրավունքին այս միջամտությանը՝ սահմանելով դրա թույլատրելիության հատուկ և առավել խիստ պայմաններ:

112. Այդուհանդերձ, սույն որոշման 100-րդ կետում նկարագրված հանգամանքները վկայում են, որ օտարված գույքի սեփականատերերի իրավունքների խախտումները՝ առնվազն համարժեք փոխհատուցմանը վերաբերող մասով, ոչ միայն չեն կրել դրվագային բնույթ, այլ, ինչպես ՄԻԵԴ-ի կողմից տրված գնահատականներն են փաստում թե՛ մինչև 2006 թվականը տեղի ունեցած օտարման գործընթացներում, և թե՛ դրան հաջորդող ժամանակահատվածում (ներառյալ նաև՝ Դիմողների գույքի օտարման գործընթացներում), կրել են համակարգային բնույթ:

113. Ինչպես նշվեց սույն որոշման 58 և 109-րդ կետերում, աշխատանքի միջոց հանդիսացող սեփականության օտարման հետևանքով առաջացող կորստի փոխհատուցումը՝ որպես փոխհատուցման համարժեքության բաղադրիչ, Դիմողների գործերով հանդիսացել է նրանց սեփականության իրավունքին միջամտության թույլատրելիության՝ ՄԻԵԿ-ից բխող «նվազագույն

նշածողի» տարր՝ առնվազն վերը հիշատակված «Լալլեման ընդդեմ Ֆրանսիայի» (*Lallement v. France*) գործով 2002 թվականի հուլիսի 11-ին վերջնական դարձած ՄԻԵԴ-ի վճռի լույսի ներքո:

114. Իր հերթին, Դիմողների սեփականության օտարումն իրականացվել է Կառավարության 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ 1279-Ն որոշմամբ, իսկ փոխհատուցման համարժեքության հարցի վերաբերյալ դատական վեճերը հարուցվել են 2008 թվականին: Կառավարության 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի «Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Շնողի և Թեղուտի գյուղական համայնքների վարչական սահմաններում որոշ տարածքներում բացառիկ՝ գերակա հանրային շահ ճանաչելու և հողերի նպատակային նշանակությունը փոփոխելու մասին» թիվ 1279-Ն որոշման հիմքով օտարվող սեփականության դիմաց տրամադրվող փոխհատուցման հարցի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության դատարաններում քննվել է շուրջ հարյուր գործ:

115. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ գործերից որևէ մեկով եռաստիճան դատական համակարգի որևէ ատյան չի արձանագրել աշխատանքի կամ ապրուստի միջոց հանդիսացող սեփականությունն օտարելիս տրամադրվող փոխհատուցումն այդ հանգամանքով պայմանավորված կորուստները ծածկելու կամ նույն հատկանիշներն ունեցող համարժեք այլ գույք ձեռք բերելու համար բավարար լինելու անհրաժեշտությունը: Ավելին, հիշյալ գործերը քննելիս տրամադրվող փոխհատուցման չափը որոշելու հարցում այս հանգամանքների հաշվառման անհրաժեշտությունը ճանաչող հատուկ կարծիք որևէ դատավորի կողմից նույնպես չի ներկայացվել:

116. Մասնավորապես՝ ՄԻԵԴ-ի կողմից քննված՝ սույն որոշման 100-րդ կետում ներկայացված՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի», «Ալիխանյանը և Մելիքսեթյանն ընդդեմ Հայաստանի», «Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի», «Մհեր Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի», «Մաշինյանը և Ռամազյանն ընդդեմ Հայաստանի», «Փարսադանյանն ընդդեմ Հայաստանի», «Լևոն Ալիխանյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործերը վերաբերել են Կառավարության 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի նույն թիվ 1279-Ն որոշմամբ օտարված գույքերի դիմաց ներպետական դատական ատյաններում որոշված փոխհատուցման չափի անհամարժեքությանը՝ այն որոշելիս ապրուստի/աշխատանքի միջոցից զրկվելու հետ կապված փաստացի կորուստը ծածկելու կամ նույն տարածքում համարժեք հող ձեռք բերելու անհրաժեշտությունը հաշվի չառնելու բերումով: Բազմաթիվ են ՄԻԵԴ չգանգատարկված գործերը, որոնցով օտարվող գույքը ձեռք բերողի հայցերը բավարարվել են, իսկ վճիռների դեմ ներկայացված բողոքները մերժվել. տե՛ս մասնավորապես, սակայն չսահմանափակվելով, վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ԼԴ/1135/02/08, ԼԴ/0954/02/08, ԼԴ/1290/02/08, ԼԴ/1304/02/08 քաղաքացիական գործերով 2009 թվականին կայացրած որոշումները, որոնցով հիմք է

ընդունվել առաջին աստիճանի դատարանի կողմից հաստատված փոխհատուցման չափը:

117. Ներկայացվածից ելնելով՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Կառավարության 2007 թվականի նոյեմբերի 1-ի վերոհիշյալ թիվ 1279-Ն որոշմամբ օտարված գույքերի դիմաց փոխհատուցման չափի վերաբերյալ եռաստիճան դատական համակարգի կողմից ձևավորվել է մեկ միասնական մոտեցում, ինչը փաստացի բացառել է սեփականատերերի կողմից վերադաս դատական աստիճաններում փոխհատուցման համարժեքության մասով իրենց սեփականության իրավունքի պաշտպանության հարցում հաջողության հասնելու ողջամիտ հեռանկարը:

118. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման սկզբունքին վերաբերող վեճերով Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված անհատական իրավունքի պաշտպանության արդյունավետության առնչությամբ համակարգային խնդրի վերաբերյալ եզրահանգումներն ամբողջությամբ տարածելի են նաև մինչև «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» օրենքի ուժի մեջ մտնելը տեղ գտած դեպքերի նկատմամբ, ինչի վկայությունն են սեփականության իրավունքի խախտումները ճանաչող ՄԻԵԴ-ի բազմաթիվ վճիռները, ինչպես նաև այս հանգամանքի ուղղակի ճանաչումը գործադիր իշխանության կողմից (տե՛ս սույն որոշման կետեր 106-107, ՍԴԴ-1699 որոշման կետ 5.10):

119. Ինչ վերաբերում է Դիմողների գործերով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքով վերանայման առնչությամբ դատարանների կողմից ներպետական միջոցները սպառված չլինելու հանգամանքի մատնանշմանը՝ որպես նրանց բողոքները մերժելու հիմնավորում, ապա Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ մեկնաբանության այն տարբերակը, որը դատարանները ներկայացրել են Դիմողների գործերով, չի կարող գնահատվել որպես իրավակիրառ պրակտիկայում վիճարկվող նորմին տրված ոչ ողջամիտ մեկնաբանություն, և որպես ընդհանուր կանոն՝ համահունչ է վիճարկվող նորմի բովանդակությանը և դրանով սահմանված սահմանափակումների նպատակին: Այդուհանդերձ, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերությունների նկատմամբ այդ մեկնաբանության տարածումը սույն որոշմամբ արձանագրված հանգամանքների առկայությամբ (տե՛ս սույն որոշման կետեր 110-118) այլ բան չէ, քան Դիմողների կամ նրանց վիճակում ցանկացած անձի նկատմամբ ավելորդ ձևապաշտությամբ բարձր չափանիշների կիրառում՝ անտեսելով ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածով նախատեսված ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների սպառման պահանջի նպատակը և իրավական բովանդակությունը:

120. Մասնավորապես՝ ՄԻԵԿ-ի 35-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների սպառման պահանջի նպատակն է ապահովել ՄԻԵԿ-ի համակարգի սուբսիդիար բնույթի այն հիմնարար կառուցակարգի արդյունավետ գործողությունը, որի համաձայն՝ ՄԻԵԿ-ով նախատեսված անհատական իրավունքի կամ ազատությունների խախտումները կանխելու պարտականությունը ՄԻԵԿ-ի 1-ին հոդվածի ուժով կրում է ՄԻԵԿ-ին միացած համապատասխան իրավագործություն ունեցող պետությունը, և այդ պարտականության կատարման ապահովումն անհրաժեշտաբար պահանջում է, որպեսզի ներպետական իրավական պաշտպանության համակարգերին (առաջնահերթությամբ՝ դատարաններին) ընձեռվի նման հնարավորություն⁵⁵։ ՄԻԵԿ-ի համակարգի այս հիմնարար սկզբունքը հիմնված է այն կանխավարկածի վրա, որ ներպետական իրավական պաշտպանության համակարգն ապահովում է անհատական իրավունքների կամ ազատությունների խախտումներից պաշտպանությունը⁵⁶։ Մինչդեռ, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված փոխհատուցման սկզբունքների մասով՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից ներպետական պաշտպանության համակարգային խնդրի վերաբերյալ ընդհանուր համակարգային վերլուծությունը (տե՛ս սույն որոշման կետեր 112-118) հնարավորություն չի տալիս կուրորեն առաջնորդվել նման կանխավարկածով, երբ առկա են այդ կանխավարկածը լրջորեն կասկածի տակ դնող՝ սույն որոշմամբ հիշատակված ծանրակշիռ հանգամանքներ։

121. Ելնելով ողջ վերոգրյալից՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Դիմողների գործերով կայացված դատական ակտերը վերադասատյաններում բողոքարկումը, այն դեպքում, երբ նրանք իրենց վիճարկված իրավունքի պաշտպանության հարցում հաջողության հասնելու ողջամիտ հեռանկար չունենին, ՄԻԵԿ-ի վճռի կամ որոշման հիմքով հիշյալ դատական ակտերի վերանայման համար որպես պարտադիր պայման առաջադրելը հանդիսանում է չափազանցված ձևապաշտություն։ Սահմանադրական դատարանի այս մոտեցումն իր արձանագրումն ունի նաև ՄԻԵԿ-ի պրակտիկայում, երբ այն, բազմիցս առերեսվելով անհատական իրավունքների կամ ազատությունների խախտման համատեքստերին, վերահաստատելով ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների

⁵⁵ *Gherghina v. Romania* (dec.) [GC], no. 42219/07, §§ 84-89, 9 July 2015, *Mocanu and Others v. Romania* [GC], nos. 10865/09 and 2 others, § 221, ECHR 2014, *Vučković and Others v. Serbia* (preliminary objection) [GC], nos. 17153/11 and 29 others, §§ 69-77, 25 March 2014, *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, §74, ECHR 1999-V, *Kudła v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 152 ECHR 2000-XI, *Andrášik and Others v. Slovakia*, nos. 57984/00 and six others, ECHR 2002-IX.

⁵⁶ *Demopoulos and Others v. Turkey* (dec.) [GC], nos. 46113/99 and 7 others, §§ 69 and 97, ECHR 2010, *Vučković and Others v. Serbia* (preliminary objection) [GC], nos. 17153/11 and 29 others, §§ 69-77, 25 March 2014, *Akdivar and Others v. Turkey* [GC], no. 21893/93, § 65, ECHR 1996-4

սպառնալից հիմնարար կարևորությունը ՄԻԵԿ-ի համակարգի արդյունավետ գործունեության համար, այդուհանդերձ խիստ առանձնահատուկ իրավիճակների մասով արձանագրել է, որ ներպետական իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցներն սպառելու պահանջը ձևական բնույթ չի կրում, և եթե նման պաշտպանության միջոցը հաջողության հասնելու ողջամիտ հեռանկար չի ընձեռում (ներառյալ ձևավորված պրակտիկայի պայմաններում ներկայացված բողոքների ելքերի կանխատեսելիությունը) դրա արդյունավետության իմաստով, ապա դրանց չսպառումը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ ՄԻԵԿ-ի կողմից համապատասխան դիմումի ընդունելիության համար⁵⁷:

122. Սահմանադրական դատարանը գտնում է նաև, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման սկզբունքներին վերաբերող վեճերով դատական պաշտպանության միջոցների՝ վիճարկվող դրույթի իմաստով չսպառման հարցի վերաբերյալ եզրահանգումներն ամբողջությամբ տարածելի են նաև մինչև «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» օրենքի ուժի մեջ մտնելը տեղ գտած դեպքերի նկատմամբ սույն որոշմամբ բերված հիմնավորումներով:

Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի մասով

123. Իր՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված փոխհատուցման իրավունքի բնույթի վերաբերյալ 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշման 5.7-րդ կետում շարադրված դիրքորոշումները վերահաստատելով հանդերձ՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ սույն գործի և նույն որոշմամբ արձանագրված իրավական իրողությունների միջև առկա այն տարբերությանը, որ գերակա հանրային շահերի ապահովման նպատակով իրականացված սեփականության՝ այս սահմանադրական վեճերից յուրաքանչյուրին վերաբերելի օտարումներն իրականացվել են տարբեր իրավակարգավորումների հիման վրա:

124. Մասնավորապես՝ 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշմամբ լուծված սահմանադրական վեճի ժամանակագրական ընդգրկման տիրույթում (մինչև 2006 թվականի դեկտեմբերի 30-ը) գործող իրավակարգավորումների համաձայն՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացում դատարան դիմելու լիազորությամբ օժտված են եղել բացա-

⁵⁷ *Akdivar and Others v. Turkey* [GC], no. 21893/93, §§ 68-69, ECHR 1996-4, *Khashiyev and Akayeva v. Russia*, nos. 57942/00 and 57945/00, §§ 116-117, 24 February 2005, *Sargsyan v. Azerbaijan* [GC], no. 40167/06, § 119, ECHR 2015.

ռապես պետական կառավարման մարմինները: Մինչդեռ սույն սահմանադրական վեճը վերաբերում է այնպիսի իրավակարգավորումների գործողության ժամանակագրական տիրույթի, երբ համաձայն «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» ՀՕ-185-Ն օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենք, Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2006 թվականի նոյեմբերի 27-ին, ուժի մեջ է մտել 2006 թվականի դեկտեմբերի 30-ին) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ օտարվող գույք ձեռք բերողը պետությունից բացի, կարող է լինել նաև որևէ համայնք կամ կազմակերպություն:

125. Օրենքի նույն 6-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ եթե ձեռք բերողը պետությունը չէ, ապա սեփականությունն օտարելու կամ օտարման ենթակա սեփականության նախնական ուսումնասիրության դիմում Կառավարությանը ձեռք բերողը ներկայացնում է համապատասխան ընթացակարգի միջոցով՝ դրանում նշելով հանրության գերակա շահի հիմնավորումը, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված կառուցակարգում օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման, սեփականության օտարման ընթացակարգի ապահովման համար և սեփականության օտարման հետևանքով առաջացող այլ ծախսերի, ինչպես նաև սեփականության օտարումից հետո դրա՝ հանրության գերակա շահերի համար նախատեսված գործունեության իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների աղբյուրների կամ երաշխիքների վերաբերյալ, ինչպես նաև անհրաժեշտ այլ տեղեկություններ:

126. Միաժամանակ, Օրենքի 7-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե ձեռք բերողը պետությունը չէ, ապա հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշմանը կցվում է համապատասխան ոլորտի պետական կառավարման մարմնի և ձեռք բերողի միջև կնքված պայմանագիրը, որով սահմանվում են սեփականության օտարման գործընթացի ընթացքում պետության և ձեռք բերողի իրավունքները, պարտականություններն ու պատասխանատվությունը: Եթե ձեռք բերողը Երևան համայնքը չէ, և եթե օտարվող գույքը գտնվում է Երևան քաղաքի վարչական տարածքում, ապա Կառավարությունն իրավասու է պետության անունից պայմանագիրը կնքելու լիազորությունը՝ որպես պատվիրակված լիազորություն, վերապահելու Երևանի քաղաքապետին: Այդ պայմանագիրն ուժի մեջ է մտնում հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահից:

127. Օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 4-րդ մասերից հետևում է, որ ձեռք բերողը պարտավոր է մինչև հանրության գերակա շահ ճանաչելու մասին Կառավարության որոշմամբ սահմանված սեփականության օտարման գործընթացն սկսելու վերջնական ժամկետից օտարվող սեփականության սեփականատերերին և օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողներին պատշաճ ձևով ուղարկել սեփականության

օտարման պայմանագրի (այսուհետ՝ օտարման պայմանագիր) նախագիծը: Օտարվող սեփականության սեփականատերը կամ օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողներն իրավունք ունեն պատշաճ ձևով գրավոր առարկություններ կամ առաջարկություններ ներկայացնել օտարման պայմանագրի նախագծի վերաբերյալ: Ձեռք բերողն իրավունք ունի պայմանագիրը կնքելու նպատակով բանակցություններ վարելու օտարվող սեփականության սեփականատիրոջ և օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողների հետ: Սեփականությունը կարող է օտարվել՝ ձեռք բերողի և օտարման ենթակա սեփականության սեփականատիրոջ միջև կնքվող պայմանագրի համաձայն: Այս դեպքում կողմերի համաձայնությամբ են միայն որոշվում օտարվող սեփականության դիմաց տրվող համարժեք փոխհատուցման չափը, ձևը, կարգը, ժամկետները, պայմաններն ու կողմերի պատասխանատվությունը: Եթե օտարվող սեփականության նկատմամբ կան ձեռք բերողին հայտնի գույքային իրավունքներ ունեցողներ, ապա օտարման պայմանագրի կողմ պետք է հանդիսանան նաև օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողները:

128. Օրենքի 12-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերից հետևում է, որ եթե օտարման պայմանագրի նախագիծն օտարվող սեփականության սեփականատիրոջը և օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողներին ուղարկելուց հետո՝ երեք ամսվա ընթացքում, օտարման պայմանագիր չի կնքվում, ապա ձեռք բերողը պարտավոր է մեկ ամսվա ընթացքում սեփականության օտարման դիմաց ոչ պակաս, քան սույն օրենքով սահմանված կարգով որոշված փոխհատուցման ենթակա գումարը հանձնել դատարանի կամ նոտարի դեպոզիտ հաշիվ՝ այդ մասին եռօրյա ժամկետում պատշաճ ձևով տեղեկացնելով օտարվող սեփականության սեփականատիրոջը և օտարվող սեփականության նկատմամբ ձեռք բերողին հայտնի գույքային իրավունքներ ունեցողներին: Փոխհատուցման գումարի չափի հաշվարկը պետք է կատարված լինի այն դեպոզիտ հանձնելուց ոչ շուտ, քան մեկ շաբաթ առաջվա դրությամբ: Միաժամանակ, եթե ձեռք բերողի կողմից փոխհատուցման գումարը դեպոզիտ հանձնելու մասին տեղեկությունն օտարվող սեփականության սեփականատիրոջը և օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողներին ուղարկելուց հետո մինչև դատարանի կողմից սեփականության օտարման մասին վճռի կայացումը օտարվող սեփականության բոլոր սեփականատերերը և օտարվող սեփականության նկատմամբ գույքային իրավունքներ ունեցողները սահմանված կարգով ստանում են դեպոզիտ հանձնված գումարը, ապա սեփականության օտարման պայմանագիրը համարվում է կնքված՝ նույն օրենքի 13-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նշված պայմաններով: Ընդ որում՝ սեփականության օտարման

հիմք է հանդիսանում դատավորի կամ նոտարի կողմից դեպոզիտ հաշվում գտնվող գումարը վերցնելու մասին տրված տեղեկանքը:

129. Օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե ձեռք բերողի կողմից փոխհատուցման գումարը դեպոզիտ հանձնելուց հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում, չի կնքվում օտարման պայմանագիրը, կամ նույն օրենքի 12-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեփականությունը չի օտարվում, ապա ձեռք բերողը պարտավոր է մեկամսյա ժամկետում սեփականության օտարման հայցով դիմել դատարան: Այս դեպքում դատարանի քննարկման առարկա կարող է լինել միայն փոխհատուցման չափի հարցը (Օրենք, 13-րդ հոդված, 1-ին մաս): Դատարանի կողմից օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման չափի մասին օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը հիմք է հանդիսանում սեփականությունն օտարելու համար՝ դատարանի կողմից սահմանված փոխհատուցման չափով և նույն հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված պայմաններով (Օրենք, 13-րդ հոդված, 3-րդ մաս): Դատական կարգով սեփականությունն օտարված է համարվում հետևյալ պայմաններով. **ա)** ձեռք բերողը պարտավոր է դատարանի կողմից սահմանված փոխհատուցման լրացուցիչ գումարը, եթե այդպիսին կա, դեպոզիտ հանձնել դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում, և **բ)** սեփականատերը պարտավոր է դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց և ձեռք բերողի կողմից փոխհատուցման լրացուցիչ գումարը (եթե այդպիսին նախատեսված է դատարանի կողմից) դեպոզիտ հաշվին հանձնելուց հետո՝ հինգ օրվա (իսկ անշարժ գույքը՝ նույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված ժամկետի) ընթացքում օտարված սեփականությունը հանձնել ձեռք բերողին (Օրենք, 13-րդ հոդված, 6-րդ մաս): Նույն հոդվածի 6-րդ մասի «բ» կետով նախատեսված ժամկետում նախկին սեփականատիրոջ կողմից օտարված սեփականությունը ձեռք բերողին չհանձնվելու դեպքում նախկին սեփականատիրոջ վտարումն անշարժ գույքի տարածքից իրականացվում կամ օտարված գույքը նախկին սեփականատիրոջից վերցվում և նոր սեփականատիրոջն է հանձնվում օրենքով սահմանված կարգով (Օրենք, 13-րդ հոդված, 7-րդ մաս):

130. Դիմողների սեփականության օտարման պահի դրությամբ գործող խմբագրությամբ Օրենքը թեպետ հետագայում ենթարկվել է փոփոխությունների, այդուամենայնիվ, սույն վեճի նպատակների համար Օրենքում կատարված փոփոխությունները Սահմանադրական դատարանի վերլուծությունների համար տարբերություն չեն ստեղծում:

131. Օրենքի՝ վերը ներկայացված դրույթների, ինչպես նաև դրանց հետ համակարգային փոխկապակցվածության մեջ գտնվող այլ դրույթների վերլուծությունից բխում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարումը հանրային իշխանության միակողմ կամքի պարտադրումն է գույքի իրավատիրոջը, որը հանգում է վերջինիս գույքային իրավունքի

դադարեցմամբ այդ գույքը պետությանը կամ համայնքին կամ որևէ կազմակերպությանը փոխանցելուն:

132. Օրենքի ուժով ձեռք բերող համայնքը կամ կազմակերպությունը սեփականատիրոջ հետ հարաբերություններում հանդես չի գալիս քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների հավասարության, կամքի ինքնավարության, պայմանագրի ազատության սկզբունքների հիման վրա: Ձեռք բերող համայնքը կամ կազմակերպությունը Օրենքի հիման վրա և Կառավարության որոշման ուժով (որը կանխորոշում է օտարման օբյեկտը և այն ձեռք բերողին) միակողմանիորեն պարտադրում է պետության կամքը՝ օտարելու գույքը. օտարումը կարող է իրականացվել համապատասխան պայմանագրի կնքելու միջոցով կամ փոխհատուցման գումարը դեպոզիտ վճարելու միջոցով՝ փոխհատուցման չափի՝ դատարանի կողմից հետազա հաստատմամբ:

133. Ներկայացվածի հիման վրա Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ձեռք բերող կազմակերպությունը գույքի օտարման գործընթացում հանդես է գալիս որպես սեփականության օտարման վերաբերյալ հանրային իշխանական լիազորությունն իրականացնող: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով հանրային իշխանությունը հանդիսանում է հիմնական իրավունքները և ազատությունները հարգելու և պաշտպանելու պարտականության կրողը, որոնցով վերջինս սահմանափակված է անմիջականորեն: Այսինքն՝ հանրային իշխանությունը, ի տարբերություն հանրային իշխանական դիրքերից հանդես չեկող անձանց, օժտված չէ Սահմանադրությամբ նախատեսված հիմնական իրավունքներով և ազատություններով:

134. Սահմանադրական դատարանը 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշմամբ⁵⁸ արդեն իսկ անդրադարձել է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերությունների բնույթին, արձանագրելով, որ դրանք՝

«(...) հստակորեն տարբերակվում են քաղաքացիական իրավունքով կարգավորվող գույքային իրավահարաբերությունների մյուս խմբերից՝ հաշվի առնելով (...) սույն իրավահարաբերության բնույթը, որը կարգավորող քաղաքացիական օրենսդրության դրույթները բացառություն

⁵⁸ 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշում, կետ 4.1

էին քաղաքացիական օրենսդրության հիմքում ընկած՝ կարգավորվող հարաբերությունների մասնակիցների կամքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության (Քաղաքացիական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մաս) ընդհանուր սկզբունքներից»:

135. Հետևաբար, սեփականության՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված օտարման իրավահարաբերություններում հանրային իշխանական լիազորությունների գործադրման լիազորությամբ օժտված (հանրային իշխանության կամքը սեփականատիրոջը պարտադրող) և այդ լիազորությունները գործադրող սուբյեկտների նկատմամբ Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի ուժով չեն կարող տարածվել Սահմանադրությամբ նախատեսված հիմնական իրավունքները և ազատությունները, քանի որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացում այն ձեռք բերելուն միտված հանրային իշխանական լիազորության էությունը չի կարող նույնացվել Սահմանադրության 2-րդ գլխով նախատեսված մարդու և քաղաքացու որևէ հիմնական իրավունքին կամ ազատությանը և այդպիսի որակով կիրառելի լինել նրա նկատմամբ:

136. Ելնելով վերոգրյալից՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման վերաբերյալ գործով գույքի իրավատիրոջ սահմանադրական հիմնական իրավունքի խախտումը վկայող միջազգային դատարանի ակտի հիման վրա միջազգային դատարան չդիմած այլ անձանց վերաբերող՝ նույն բնույթի գործերով օրինական ուժերի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման իրավահարաբերությունները չեն ընդգրկվում Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրիչ հանդիսացող՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության (*res judicata*) սկզբունքի տիրույթում:

Վիճարկվող դրույթով նախատեսված սահմանափակումների վերլուծությունը

137. Անդրադառնալով վիճարկվող դրույթով նախատեսված սահմանափակումների վերլուծությանը՝ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում պարզել, թե որքանով են Օրենսգրքի՝ նոր հանգամանքով գործի վերանայմանը վերաբերող կարգավորումները համապատասխանում պաշտպանության ենթակա նյութական իրավունքի՝ «նախնական և համարժեք փոխհատուցում» ստանալու իրավունքի բացարձակ բնույթին:

138. Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի դրույթից հետևում է, որ ՄԻԵԴ-ի վճռի հիման վրա դատական ակտի վերանայման համար անհրաժեշտ է, որ (1) այդ միջազգային դատարանի ակտով արձանագրվի

գործին մասնակցած անձի իրավունքի խախտում, կամ (2) իրավունքի խախտում արձանագրող ՄԻԵԴ-ի վճռի կայացման պահին գործին մասնակցած անձը, որը չէր դիմել ՄԻԵԴ, ՄԻԵԿ-ի պահանջներին համապատասխան ունենար նման հնարավորություն: Այսպիսով, վիճարկվող դրույթով հնարավոր է համարվում դատական ակտի վերանայում նոր հանգամանքի հիմքի «*հորիզոնական*» ազդեցությամբ, այսինքն՝ նաև այն դեպքերում, երբ ՄԻԵԴ-ի կայացրած ակտն անհատապես չի վերաբերում գործին մասնակցած անձի իրավունքի խախտմանը, սակայն պայմանով, որ իրավունքի խախտում արձանագրող ՄԻԵԴ-ի վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահին այդ անձը պետք է ՄԻԵԿ-ի պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան ունենար ՄԻԵԴ դիմելու իրավունք:

139. Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ վիճարկվող դրույթից, որը Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերության բնույթով պայմանավորված որևէ տարբերություն չի նախատեսում, հետևում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցում*» վճարելու իրավահարաբերություններին վերաբերող վեճերով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայելու դեպքերն են՝ (1) ՄԻԵԴ-ի վճռով համապատասխան գործին մասնակցող մասնակից անձի իրավունքի խախտման արձանագրումը կամ (2) իրավունքի խախտում արձանագրող ՄԻԵԴ-ի վճռի կայացման պահին գործին մասնակցած անձի մոտ, որը չէր դիմել ՄԻԵԴ, ՄԻԵԿ-ի պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան դեռևս այդ հնարավորության պահպանված լինելը: Այսինքն՝ ՄԻԵԴ-ի վճիռներով և որոշումներով (որոնց փաստակազմը թույլ է տալիս նույնանման գործերով կոնվենցիոն իրավունքների խախտման մասին եզրահանգման գալ) արձանագրված իրավունքի խախտումները հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցում*» ստանալու իրավունքի պաշտպանության նպատակով անձի գործով կայացված օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար հիմք չեն հանդիսանում, եթե անձը չի դիմել ՄԻԵԴ կամ ՄԻԵԴ-ի վճիռը կայացվելու պահին ՄԻԵԿ-ի պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան ՄԻԵԴ դիմելու իրավունք չի ունեցել:

140. Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավունքի պաշտպանության հարցի առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը ՍԴՈ-1699 որոշմամբ⁵⁹, մասնավորապես, նշել է.

⁵⁹ Տե՛ս, 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշումը, կետ. 5.9:

« (...) Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններ սահմանելու նպատակային նշանակությունը հանրային իշխանությանը պարտավորեցնելն է՝ յուրաքանչյուր ամրագրված իրավունքի ոչ միայն պաշտպանությունը, այլև դրա խախտման դեպքում պատճառված վնասների հատուցում ապահովելը (Սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1383 որոշում):

Հիմնական իրավունքի արդյունավետ իրականացումը հանրային իշխանությունից պահանջում է ոչ միայն ձեռնպահ մնալ այդ իրավունքի իրականացմանը միջամտությունից, այլև դրա արդյունավետ իրացման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ թելադրում է նաև որոշ պոզիտիվ պարտականություններ:

Նշվածի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքի արդյունավետ իրականացման ընթացակարգային առաջնային երաշխիքն է դրա՝ արդար դատաքնության իրավունքի համապատասխան կառուցակարգերի միջոցով պաշտպանության ապահովումը»:

141. Նույն ՍԴՈ-1699 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել էր, մասնավորապես.

«(...) Արձանագրելով սեփականության իրավունքի պաշտպանության կարևորությունը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի համար՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ սեփականության իրավունքը բացարձակ չէ և ենթակա է սահմանադրաչափ սահմանափակումների, այսինքն՝ որ սեփականության իրավունքի սահմանափակման ձևով որևէ միջամտություն պետք է բավարարի Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հետևյալ ընդհանուր պայմանները.

- սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն Սահմանադրության 79-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխանող օրենքով,

- սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների կամ ազատությունների պաշտպանության նպատակով,

- սեփականության իրավունքի սահմանափակումը պետք է համապատասխանի Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության սահմանադրական սկզբունքին,

- սեփականության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները:

5.3. Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված նորմը գործում է որպես սեփականության իրավունքին հանրային իշխանության կողմից միջամտության ընդհանուր կանոն (lex generalis):

Միաժամանակ, սեփականության իրավունքի առավել խիստ միջամտության երկու հատուկ ձևերի՝ սեփականությունից զրկելու և հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականությունը օտարելու իրավահարաբերությունների կարգավորման նպատակով Սահմանադրության, համապատասխանաբար, 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանվել են հատուկ նորմեր, որոնք Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասի նկատմամբ հանդես են գալիս որպես հատուկ նորմեր (lex specialis), որոնք, դրանցով նախատեսված միջամտության խստության աստիճանով և իրավահարաբերությունների բնույթով պայմանավորված, նախատեսել են սեփականության իրավունքին միջամտության սահմանադրաչափության հատուկ և պարտադիր այլ պայմաններ:

Մասնավորապես՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված ընդհանուր պայմանների հետ մեկտեղ սեփականությունից զրկվելու ձևով միջամտության սահմանադրաչափության անհրաժեշտ պայման է նաև Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված «դատական կարգի» ապահովումը, ինչպես նաև սեփականությունից զրկվելու դեպքի «օրենքով սահմանված» լինելը:

Միաժամանակ, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ձևով սեփականության իրավունքին միջամտության՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված ընդհանուր պայմանները Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով խստացվել են հետևյալ որակական պահանջներով.

- Ի տարբերություն Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության իրավունքին միջամտության «հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության» սահմանադրաչափ նպատակի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված սեփականության իրավունքի միջամտության (սեփականության օտարման) սահմանադրաչափ նպատակը (1) չի ներառում նման միջամտությունը «այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության» համար, (2) իսկ «հանրության շահերի պաշտպանության» ընդհանուր նպատակների շրջանակից վերաբերում է միայն այն հատվածին, որը դասվում է «հանրության գերակա շահերին», որով սահմանափակվում է հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով միջամտության սահմանադրաչափ նպատակների միջակայքը.

- Ի տարբերություն Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության իրավունքին սահմանադրաչափ միջամտության իրավական հիմքի՝ «օրենքի» և Սահմանադրության 78-րդ

հոդվածով նախատեսված դրա անխուսափելի որակական պահանջների՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված սեփականության իրավունքի միջամտության (սեփականության օտարման) սահմանադրաչափ իրավական հիմքը, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված «օրենքին» առաջադրվող պահանջներից բացի, (1) պետք է անհրաժեշտաբար սահմանի նաև միջամտության «բացառիկ դեպքերը», ինչպես նաև՝ (2) սեփականության օտարման «կարգը».

- Ի տարբերություն 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության իրավունքին միջամտության Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության ընդհանուր սկզբունքով նախատեսված և նման համաչափության ապահովման հանրային իշխանության հայեցողությանը վերապահված միջոցների ընտրության դեպքի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սեփականությանը միջամտության (սեփականության օտարման) դեպքում համաչափությունը կշռված է Սահմանադրի կողմից, ինչը ապահովելու նպատակով ընտրված միջոցը «փոխհատուցումն» է, որի նկատմամբ առաջադրված որակական պահանջներն են «նախնական» և «համարժեք» սահմանադրական չափանիշները⁶⁰:

142. Վերահաստատելով վերը ներկայացված, ինչպես նաև հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցման*» իրավունքի վերաբերյալ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները (տե՛ս կետեր 92-98)՝ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է.

- հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարումը միայն անձին դրա դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցում*» ապահովելու պայմանով իրականացնելը Սահմանադրի անվերապահ խոստումն է.

- հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարումը միայն դրա դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցման*» տրամադրման պայմանով իրականացնելու սահմանադրական երաշխիքը ենթադրում է հանրային իշխանության՝ որևէ պայմանականություններից զերծ, անվերապահ հանձնառությունը՝ ապահովել գույքն օտարելու դեպքում դրա դիմաց անձին «*նախնական և համարժեք փոխհատուցման*» տրամադրումը, որը, միաժամանակ, սեփականության իրավունքին միջամտության պարտադիր պայման է:

143. Պաշտպանության ենթակա իրավունքի բացարձակ բնույթն այդ իրավունքի պաշտպանության, իսկ հնարավոր խախտումների դեպքում՝

⁶⁰ Տե՛ս, 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշումը, կետեր 5.2-5.3:

դրանք վերացնելու համար կազմակերպական արդյունավետ կառուցակարգեր և ընթացակարգեր նախատեսելու ուղղակի պարտականություն ենթադրելու բերումով, Սահմանադրական դատարանի համար խիստ ծանրակշիռ հանգամանք է դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքին հակակշռելու համար: Ավելին, այն միայնակ չէ դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքով պաշտպանվող արժեքին հակակշռող նժարի վրա: Դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքի ուժով վիճարկվող դրույթում Դիմողների կողմից նոր հանգամանքով իրենց գործերով դատական ակտերը վերանայելու սահմանափակումների համաչափության գնահատման համար Սահմանադրական դատարանը չի կարող անտեսել, որ՝

ա) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց «*նախնական և համարժեք փոխհատուցման*» իրավունքը, լինելով սահմանադրորեն ամրագրված և պաշտպանված Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով, իրավակիրառ պրակտիկայում շարունակաբար զանգվածայնորեն ենթարկվել է խախտումների (տես՝ սույն որոշման կետեր 100-108):

բ) թեպետ ՄԻԵԿ-ի վավերացման պահից ի վեր հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացներում տեղ գտած իրավունքի խախտումները շարունակաբար ճանաչվել են ՄԻԵԿ-ի վճիռներով և ՄԻԵԿ-ին ներկայացրած Կառավարության միակողմանի հայտարարություններում, այդ խախտումները շարունակել են տեղ գտնել և առաջնահերթորեն վերաբերել են միջամտության համաչափությանը, իսկ այն դեպքերում, երբ առանցքային արձանագրումները վերաբերել են սեփականության օտարման օրինականությանը, ապա խախտման ճանաչման հետ մեկտեղ ՄԻԵԿ-ի կողմից առավելագույն հստակությամբ արձանագրվել է օտարվող գույքի դիմաց փոխհատուցման համակարգի անհամատեղելիությունը ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի պահանջներին (տես՝ սույն որոշման կետ 100)⁶¹:

գ) սույն գործից զատ Սահմանադրական դատարանը Սահմանադրությունն ուժի մեջ մտնելուց ի վեր մի քանի անգամ ևս իր որոշումներում (ՍԴՈ-92, ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-1699) անդրադարձել է հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարմանը՝ հստակ ընդգծելով գույքի

⁶¹ «Մինասյանը և Սեմերջյանն ընդդեմ Հայաստանի» (արդարացի փոխհատուցում) թիվ 27651/05, §§ 17-20, 2011 թվականի հուլիսի 7 (հայերեն թարգմանությամբ):

դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» երաշխիքի ապահովման հրամայականը՝ որպես օտարման սահմանադրականության պարտադիր նախապայման: Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման սահմանադրական երաշխիք-պայմաններին Սահմանադրական դատարանի կողմից շարունակական անդրադարձը՝ զուգորդված ՄԻԵԴ-ի կողմից այս պայմանների չապահովման բերումով սեփականության իրավունքի բազմաթիվ խախտումների արձանագրմանը, վկայում է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով կարգավորվող իրավահարաբերություններում սեփականատերերի իրավունքների պաշտպանության հարցում համակարգային խնդրի առկայության մասին (տե՛ս սույն որոշման կետեր 100-102, 103-104)։

դ) մարդու իրավունքների պաշտպանը 2004 թվականից ի վեր իր տարեկան հաղորդումներում շարունակաբար ուշադրություն է հրավիրել օտարվող սեփականության դիմաց համարժեք փոխհատուցման իրավունքի խախտումներին՝ մատնանշելով հիշյալ սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության համակարգային անհրաժեշտությունը: Իր հերթին, Կառավարությունը Հայաստանի Հանրապետության դատական և իրավական բարեփոխումների 2019-2023, 2022-2026 թվականների ռազմավարություններում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարումներն առանձնացրել է որպես մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումների ոլորտներից մեկը (տե՛ս սույն որոշման կետեր 105-107) ։

ե) միջազգային մարմինները ևս արձանագրել են Հայաստանի Հանրապետությունում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ոլորտում սեփականատերերի իրավունքների նախկինում տեղ գտած խախտումների տարածվածությունը և շեշտադրել համարժեք փոխհատուցման իրավունքի վերականգնման կարևորությունը (տե՛ս սույն որոշման կետ 108) ։

զ) օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման համարժեքության սկզբունքի պահպանվածությանը վերաբերող գործերով խախտումները կրել են բազմակի և շարունակական բնույթ և իրենց լուծումը չեն ստացել եռաստիճան դատական համակարգում: Իր հերթին, ներպետական պաշտպանության միջոցների անարդյունավետությունը վերջնարդյունքում հանգեցրել է ՄԻԵԴ-ի կողմից սեփականատերերի իրավունքների խախտումները ճանաչող բազմաթիվ վճիռների կայացմանը (տե՛ս սույն որոշման կետեր 114-120)։

է) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարումն իր

էությամբ սեփականության իրավունքին միջամտության իրավահարաբերություն է, ինչով էլ պայմանավորված այն իր հստակ ամրագրումն է ստացել հենց Սահմանադրությամբ, որով էլ նախատեսվել են այս հիմքով սեփականության իրավունքին միջամտության հատուկ և ընդհանուր կանոնից տարբերվող առավել խիստ պայմաններ, որոնց անվերապահ իրագործման դեպքում կարող է միջամտությունը համարվել սահմանադրաչափ (տե՛ս սույն որոշման կետ 111)։

թ) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) գույքը վերցվում է սեփականատիրոջից և անցնում է կա՛մ հանրային իշխանությանը, կա՛մ նրա ընտրած ձեռք բերողին։ Հաշվի առնելով, որ օտարումը տեղի է ունենում շնորհիվ հանրային իշխանության գործադրման՝ բուն օտարման շրջանակներում հիմնական իրավունքների միակ կրողը (անկախ նրանից՝ գույքը ձեռք է բերում հանրային իշխանությունը, թե՛ նրա կողմից որոշված ձեռք բերողը) կարող է հանդիսանալ օտարվող գույքի սեփականատերը, որի հիմնական իրավունքներն էլ հակադրվում և նախանշում են հանրային իշխանական գործունեության սահմանները (տե՛ս սույն որոշման կետեր 129-133)։

ժ) Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության իրավունքին միջամտության իրավաչափության պայմանն է օտարվող սեփականության դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» տրամադրումը։ «Նախնական և համարժեք փոխհատուցում» ստանալու իրավունքը չերաշխավորելը վերջնարդյունքում հանգեցնում է սեփականության իրավունքին անհամաչափ միջամտության, իսկ այս պայմաններից լրացուցիչ շեղում թույլ տալու կամ դրանց առնչությամբ լրացուցիչ սահմանափակումներ նախատեսելու իրավասություն հանրային իշխանությունը չունի (ՍԴՈ-1699, մասնավորապես՝ կետեր 5.6-5.7)։

144. Սահմանադրական դատարանը նկատում է նաև, որ վիճարկվող՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը հաշվի չի առնում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցում» ստանալու՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված երաշխիքի առանձնահատկությունները, և իր հիմքում ունենալով Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության իրավունքի սահմանափակման ընդհանուր կանոնը, բոլոր տեսակի քաղաքացիական իրավահարաբերությունների համար սահմանել է նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման միևնույն նախապայմաններն ու վերապահումները։ Այսինքն՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը չի արտացոլում Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված «նախնական և

համարժեք փոխհատուցման» իրավունքի բացարձակ բնույթով պայմանավորված (տե՛ս նաև 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշման 5.3-5.8-րդ կետերը)⁶² դրա թե՛ նյութական, թե՛ ընթացակարգային (մասնավորապես՝ արդար դատաքննության իրավունքի համապատասխան կառուցակարգերի, ներառյալ՝ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայման, միջոցով պաշտպանության) բաղադրիչներին անմիջամտելիության սահմանադրական երաշխիքը:

145. Ամփոփելով նշվածը՝ Սահմանադրական դատարանը, կրկին վերահաստատելով նախկինում արտահայտված դիրքորոշումները, փաստում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարումն իր բնույթով միջամտության բացառիկ դրսևորում է, ինչն ուղղակիորեն ճանաչվել է Սահմանադրի կողմից, որը հատուկ նորմով Սահմանադրությամբ բառացի նախատեսել է այս միջամտության թույլատրելիության պայմանները, որոնց անշեղ պահպանումը միայն կարող է ապահովել միջամտության համաչափությունը, ինչը հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարվող սեփականության դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» իրավունքն օժտում է «բացարձակ իրավունքի» որակով⁶²:

146. Վերը ներկայացվածի հիման վրա Սահմանադրական դատարանը ձևավորում է այն անայլընտրանք եզրահանգումը, որ դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը բոլոր այն գործերով, երբ խնդրո առարկա են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված «նախնական» կամ «համարժեք» փոխհատուցման իրավունքի իրավական բովանդակությունը կազմող սկզբունքները, որոնց խախտումն արձանագրվել է նոր հանգամանք հանդիսացող միջազգային դատարանի դատական ակտով, չի կարող գերակշռել նույնաբովանդակ այլ հնարավոր խախտումների զոհերի իրավունքի վերականգնման՝ անհատական սահմանադրական «բացարձակ» իրավունքի ապահովման հրամայականի նկատմամբ, քանի որ վերը նշված վերլուծություններն ուղղակիորեն վկայում են այնպիսի էական և ծանրակշիռ հանգամանքների մասին, որոնք դատական ակտի վերջնականության սկզբունքի հաղթահարման համար բավարար հիմքեր են հանդիսանում:

147. Սահմանադրական դատարանը, հիմք ընդունելով հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» իրավունքի բացարձակ լինելու վերաբերյալ հայտնած իր դիրքորոշումները, ինչպես նաև սույն որոշմամբ ներկայացված՝

⁶² Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշում, կետ 5.7:

այդ իրավունքին առնչվող խնդրահարույց զարգացումների ողջ նախապատմությունը, գտնում է, որ սկզբունքորեն անձանց համար պետք է բաց լինի «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» իրավունքի պաշտպանություն ստանալու «իրավական հնարավորության պատուհանը»:

148. Հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ բոլոր այն գործերով, երբ խնդրո առարկա են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված «նախնական» կամ «համարժեք» փոխհատուցման սահմանադրական երաշխիքների իրավական բովանդակությունը կազմող սկզբունքները, և նոր հանգամանք հանդիսացող դատական ակտով արձանագրվել է դրանցից որևէ մեկի խախտում, նույնաբովանդակ այլ հնարավոր խախտումների զոհերի վերաբերյալ կայացված դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքով վերանայման և վերջիններիս իրավունքների վերականգնման հնարավորության սահմանափակումն անհամաչափ միջամտություն է անձի սեփականության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքներին՝ հակասելով համապատասխանաբար Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասերին:

149. Սահմանադրական դատարանի վերը նշված իրավական դիրքորոշումը և դրա հիմքով արված եզրահանգումը չի բացառում օրենսդրի հայեցողությունը՝ սահմանելու Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերություններում «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» սկզբունքների խախտման դեպքերով նոր հանգամանքով բողոքներ ներկայացնելու համար այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք ողջամտորեն համահունչ կլինեն տվյալ սահմանադրական իրավունքի բնույթին և, հաշվի կառնեն այս իրավունքի առանձնահատկությունները (տե՛ս մասնավորապես սույն որոշման կետեր 137-148):

150. Արձանագրելով, որ երբ խնդրո առարկա են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված «նախնական» կամ «համարժեք» փոխհատուցման սկզբունքները, և նոր հանգամանք հանդիսացող դատական ակտով ճանաչվել է այդ սկզբունքներից որևէ մեկի խախտում, ապա նույնաբովանդակ խախտման այլ զոհերը ևս նոր հանգամանքով իրենց նկատմամբ կայացված դատական ակտերի վերանայման իրավունք պետք է ունենան, Սահմանադրական դատարանը, հաշվի առնելով, որ Օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը ժամկետային սահմանափակում է նախատեսում 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիման վրա նոր հանգամանքով բողոքների ներկայացման համար, անհրաժեշտություն չի տեսնում «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 10-րդ մասի հիման վրա անդրադառնալու նաև վիճարկվող դրույթի հետ համակարգային փոխկապակցվածության մեջ գտնվող՝ Օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված սահմանափակման սահմանադրականության հարցին, քանի որ դրա

ընդունմամբ օրենսդիրն այդ ժամկետային սահմանափակումը նախատեսել էր բացառապես վիճարկվող դրույթով մինչև սույն որոշման կայացման պահը նոր հանգամանքով բողոք բերելու հնարավորություն ունեցող անձանց համար, մասնավորապես՝ (1) անձինք, որոնց իրավունքը միջազգային դատարանի ակտով խախտված է ճանաչվել, (2) անձինք, որոնք իրավունքի խախտում արձանագրող միջազգային դատարանի վճռի կայացման պահին ՄԻԵԴ չեն դիմել, սակայն ՄԻԵԿ-ի պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան ունեն նման հնարավորություն: Հետևաբար՝ Օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված սահմանափակումն առհասարակ չի կարող վերաբերել բոլոր այն անձանց կողմից ներկայացվող նոր հանգամանքով բողոքներին, որոնք չեն մասնակցել Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում քննված գործին կամ նույն դատարանի կողմից վճռի կամ որոշման կայացման պահին չեն ունեցել այդ դատարան դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, թեպետ միջազգային դատարանի ակտը վերաբերում է իրենց իրավունքների նույնաբովանդակ խախտմանը, այն է՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց *«նախնական և համարժեք փոխհատուցման»* որևէ սկզբունքի խախտման:

151. Սահմանադրական դատարանի սույն որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումների և վիճարկվող դրույթով նախատեսված սահմանափակումների անվավերության եզրահանգման իրավական ազդեցությամբ՝ նոր հանգամանքով բողոք բերելու իրավունքը պետք է ապահովվի նաև այն անձանց համար, որոնք, մասնակցած չլինելով Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում քննված գործին, նույն դատարանի կողմից վճռի կամ որոշման կայացման պահին չեն ունեցել այդ դատարան դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, սակայն միջազգային դատարանի ակտը վերաբերում է իրենց իրավունքների նույնաբովանդակ խախտմանը, այն է՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց *«նախնական և համարժեք փոխհատուցման»* որևէ սկզբունքի խախտման: Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանի սույն դիրքորոշումը չի բացառում օրենսդրի հայեցողությունը՝ այս խմբի մեջ մտնող անձանց մասով նույնպես սահմանելու ժամկետային սահմանափակումներ՝ պայմանով,

որ դրանք ողջամտորեն համահունչ կլինեն նրանց կողմից Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավունքի առանձնահատկություններին (տե՛ս մասնավորապես՝ սույն որոշման կետեր 137-150 կետեր):

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում գործին չմասնակցած անձի կողմից, որը նույն դատարանի վճռի կամ որոշման կայացման պահին չի ունեցել այդ դատարան դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանի կողմից խախտված ճանաչվելու դեպքում նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սահմանափակումը ճանաչել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

11 փետրվարի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1769

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «ԱՐԱՄԱՅԻՍ,
ՀԱՄԱՍՓՅՈՒՌ, ԱՐՄԻՆԵ, ԱՐՄԱՆ, ԱՐՇԱԿ, ԼԵՎՈՆ,
ՄԱՆՈՒՇԱԿ ԱԼԻԽԱՆՅԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ԱՅԼՈՑ ԴԻՄՈՒՄԻ
ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՔԻ 419-ՐԴ
ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ 2-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻ 11-ԻՆ
ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1769 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «Արամայիս, Համասփյուռ, Արմինե, Արման, Արշակ, Լևոն, Մանուշակ Ալիխանյանների և այլոց դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ (հրապարակվել է 2025 թվականի փետրվարի 14-ին) որոշել է.

«1. Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում գործին չմասնակցած անձի կողմից, որը նույն դատարանի վճռի կամ որոշման կայացման պահին չի ունեցել այդ դատարանի դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (Ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանի կողմից խախտված ճանաչվելու դեպքում նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու՝ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սահմանափակումը ճանաչել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր (...):»:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի

դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանի դատավորը պարտավոր է մասնակցել քվեարկությանը և քվեարկել կողմ կամ դեմ Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը: Նույն հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-4-րդ և 7-րդ կետերով նախատեսված հարցերով որոշում կամ եզրակացություն ընդունելու օրվան հաջորդող տասնօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի դատավորը կարող է ներկայացնել հատուկ կարծիք որոշման կամ եզրակացության ինչպես եզրափակիչ, այնպես էլ պատճառաբանական մասի վերաբերյալ, որն անհապաղ հրապարակվում է Սահմանադրական դատարանի պաշտոնական կայքէջում, ինչպես նաև հրապարակվում է նորմատիվ իրավական ակտերի պաշտոնական հրապարակման օրենքով սահմանված կարգով և Սահմանադրական դատարանի տեղեկագրում:

Վերոգրյալ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ օրենքով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

1. Սահմանադրական դատարանի որոշման առանցքում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա

գործող միջազգային դատարանի (այսուհետ նաև՝ Միջազգային դատարան) կողմից Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստն արձանագրող և ուժի մեջ մտած վճռի կամ որոշման՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման հնարավորության առանձնահատկություններն են այն անձանց մասով, որոնք չեն դիմել Միջազգային դատարան իրենց իրավունքների պաշտպանության հարցով:

Սահմանադրական դատարանը, մեկնաբանելով Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, որոշմամբ ներկայացված պատճառաբանությունների հիման վրա, եկել է այն եզրահանգման, որ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում գործին չմասնակցած անձի կողմից, որը նույն դատարանի վճռի կամ որոշման կայացման պահին չի ունեցել այդ դատարան դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանի կողմից խախտված ճանաչվելու դեպքում նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սահմանափակումը հակասահմանադրական է:

Փաստորեն, նշված որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը, Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված կարգավորումը համարելով որպես սահմանափակում կոնկրետ անձանց նկատմամբ, որոշել է, որ Միջազգային դատարանի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտումը ճանաչող և ուժի մեջ մտած վճիռը կամ որոշումն առանց որևէ նախապայմանի պետք է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք բերելու հիմք հանդիսանա այն անձանց համար, որոնք միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան չեն ունեցել այդ դատարան դիմելու իրավունք:

Անդրադառնալով Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի պատճառաբանություններին և քննարկվող իրավանորմի առնչությամբ տրված եզրահանգմանը՝ նախևառաջ հարկ եմ համարում վեր հանել վիճարկվող դրույթի բովանդակությունը:

Այսպես՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի՝ համաձայն՝ նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն²:

Նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման վերոնշյալ հիմքում ընկած է անձի սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունը, որը տվյալ դեպքում կարող է դրսևորվել Միջազգային դատարանի որոշման հիման վրա՝ անձի խախտված իրավունքի վերականգնման միջոցով, մասնավորապես՝ որպես *restitutio in integrum* սկզբունքի երաշխավորման միջոց օրենսդիրը նախատեսել է օրինական ուժի մեջ մտած վերջնական դատական ակտի վերանայման հնարավորություն Միջազգային դատարանի որոշման հիմքով: Ավելին՝ նոր հանգամանքի հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման պարագայում անձի իրավունքների պաշտպանության ապահովումը գերակայում է *res judicata* (դատական ակտերի վերջնական լինելու) սկզբունքին, քանի որ նշված ինստիտուտի ողջ բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ ինստիտուտի միջոցով ապահովվում է անձի խախտված իրավունքների վերականգնումը: Փաստորեն, օրենսդիրը, Միջազգային դատարանի ուժի մեջ մտած վճիռները կամ որոշումները ճանաչելով որպես նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման հիմք, ըստ էության, նախատեսել է արդարադատության իրականացման ընթացքում թույլ տրված թերությունները շտկելու կառուցակարգ, քանի որ դատական ակտի վերանայման քննարկվող հիմքը կասկածի տակ է դնում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի օրինականությունը:

Միաժամանակ օրենսդիրը իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով

¹ «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՕ-182-Ն օրենքի 5-րդ հոդվածով Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը՝ 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, «հնարավորություն» բառից հետո լրացվել է «կամ միջազգային դատարանը հաստատել է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարությունը» բառերով:

² Սույն կարծիքում արտահայտված դիրքորոշումները ներկայացվում են իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի կապակցությամբ:

նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման հնարավորություն է ընձեռել երկու կատեգորիայի անձանց համար, այն է՝

1) անձինք, ովքեր իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով դիմել են Միջազգային դատարան, և այդ դատարանի ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է այդ անձանց՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը,

2) անձինք, ովքեր թեև իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով չեն դիմել Միջազգային դատարան, սակայն Միջազգային դատարանի խախտումն արձանագրող վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել են այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն դիմումով քննության առարկա է հանդիսանում վիճարկվող դրույթով նախատեսված 2-րդ դեպքը, ապա սույն հատուկ կարծիքի վերլուծությունները և դիրքորոշումները կներկայացվեն միայն նշված դեպքի առնչությամբ:

Այսպես՝ վիճարկվող դրույթի բովանդակությունից հետևում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման իրավունք ունեն նաև այն անձինք, ովքեր թեև իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով չեն դիմել Միջազգային դատարան, սակայն Միջազգային դատարանի խախտումն արձանագրող վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել են իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով Միջազգային դատարան դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն: Նշված կարգավորումից հետևում է, որ օրենսդիրը նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման դիմում ներկայացնելու իրավունքի իրացման նախապայման է համարել նաև համապատասխան միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան Միջազգային դատարան դիմելու իրավունքն իրացնելու հնարավորության առկայությունը:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործով որպես նոր հանգամանք ներկայացվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) որոշումը, ապա տվյալ դատարան դիմելու իրավունքն իրացնելու հնարավորությունը բացահայտելու համար հարկ է անդրադառնալ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայով (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) նախատեսված կարգավորումներին: Այսպես՝ Կոնվենցիայի 35-

րդ հոդվածի 1-ին մասն իրավահարաբերության ծագման պահի դրությամբ³ սահմանում էր, որ Եվրոպական դատարանը կարող է գործը քննության ընդունել միայն այն բանից հետո, երբ սպառվել են միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին համապատասխան իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները, և վեց ամսվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ կայացվել է ներպետական վերջնական որոշումը:

Նշված նորմի վերլուծությունից բխում է, որ Եվրոպական դատարանի կողմից գործը քննության ընդունելու համար անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանների միաժամանակյա պարտադիր առկայությունը՝ անձը պետք է սպառած լինի միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին համապատասխան իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները և ներպետական վերջնական որոշումը կայացնելու օրվանից լրացած չլինի վեցամսյա ժամկետը: Իսկ նշված պայմաններից որևէ մեկի բացակայությունը բացառում է Եվրոպական դատարանի ուժի մեջ մտած վճռի կամ որոշման հիման վրա նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման հնարավորությունը: Այսպիսով՝ վիճարկվող դրույթը բավարար հստակությամբ սահմանում է Եվրոպական դատարանի ուժի մեջ մտած վճռի կամ որոշման հիման վրա նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման նախապայմանները՝ հնարավորություն ընձեռելով անձանց համատեղելու իրենց վարքագիծը վիճարկվող դրույթի պահանջների հետ և կանխատեսելու իրենց դրսևորած վարքագծի հնարավոր հետևանքները:

Փաստորեն, ինչպես արդեն նշվեց վիճարկվող դրույթը սահմանում է նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման դիմում ներկայացնելու **հնարավորություն** նաև այն անձանց շրջանակի համար, ովքեր թեև իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով չեն դիմել Միջազգային դատարան, սակայն Միջազգային դատարանի խախտումն արձանագրող վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել են այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանը եկել է այնպիսի եզրահանգման, որ նշված դրույթը ենթադրում է **սահմանափակում** կոնկրետ շրջանակի անձանց համար՝ այդպիսին համարելով այն անձանց, ովքեր թեև իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով չեն դիմել Միջազգային դատարան և միաժամանակ չեն պահպանել Միջազգային դատարան դիմելու իրավունքն իրացնելու համար միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջները (ժամկետները), սակայն որևէ այլ անձի դիմումի հիմքով Միջազգային դատարանի վճռով կամ որոշմամբ արձանագրվել է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով

³ Կոնվենցիայի՝ 2021 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժի մեջ մտած 15-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածով Եվրոպական դատարան դիմելու ժամկետը սահմանվել է չորս ամիս:

նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտում:

Մինչդեռ իմ գնահատմամբ՝ վիճարկվող դրույթով ոչ թե սահմանափակվում է իրենց իրավունքների պաշտպանության խնդրով Միջազգային դատարան չդիմած անձանց կողմից նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման իրավունքը, այլ նշված դրույթով ուղղակիորեն սահմանվում է այդ իրավունքը: Նման պայմաններում գտնում եմ, որ Սահմանադրական դատարանը քննարկվող որոշմամբ եկել է այնպիսի եզրահանգման, որը չի բխում վիճարկվող դրույթի՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի կարգավորումից:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործով վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցը բարձրացվել է կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության շրջանակում, ապա հարկ եմ համարում անդրադառնալ այդ վերահսկողության առանձնահատկություններին:

Այսպես՝ սահմանադրական արդարադատության բնագավառում, ի թիվս այլնի, գործում է նաև կոնկրետ անձի իրավունքների պաշտպանության նպատակով տվյալ անձի կողմից սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքը, որն իրացվում է ՀՀ Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետին համապատասխան: Նշված սահմանադրական դրույթն իր կոնկրետացումն է ստացել «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածում, որը կանոնակարգելով կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողությանն առնչվող իրավահարաբերությունները, սահմանել է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց դիմումների ընդունելիության պայմանները:

Կոնկրետ վերահսկողության պարագայում, ի թիվս այլնի, անհրաժեշտ պայման է, որ անձի կողմից դատական պաշտպանության միջոցները սպառելու արդյունքում կայացված վերջնական դատական ակտով վիճարկվող դրույթը կիրառված լինի իր նկատմամբ, և կիրառման արդյունքում համապատասխան պատճառահետևանքային կապի առկայության համատեքստում խախտված լինի իր սահմանադրական կոնկրետ իրավունքը («Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդված):

Սահմանադրականը դատարանը, 2008 թվականի ապրիլի 15-ի ՍԴՈ-751 որոշմամբ անդրադառնալով կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտին, նշել է, որ անհատական դիմումների հիման վրա իրականացվող կոնկրետ վերահսկողության նպատակը Սահմանադրության դրույթների անմիջական գործողության երաշխավորումն է, մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ապահովումն ու պաշտպանությունն է: Սահմանադրական դատարանի կողմից իրականացվող կոնկրետ վերա-

հսկողությանը մասնավորապես բնորոշ է իրավական ակտի սահմանադրականության մասին որոշման տարածումը տվյալ գործին առնչվող իրավահարաբերությունների վրա: Կոնկրետ վերահսկողության դեպքում առաջին պլան է մղվում նաև անհատական շահերի պաշտպանության խնդիրը:

Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանում կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության շրջանակում անձի սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունն իր նկատմամբ կիրառված նորմի սահմանադրականության գնահատման միջոցով կարող է տեղի ունենալ բացառապես կոնկրետ փաստական հանգամանքների հիման վրա հարուցված կոնկրետ գործի շրջանակում: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարանում քննության առարկա կարող են դառնալ ենթադրյալ սահմանադրականության վերաբերյալ այնպիսի վեճեր, որոնց հիմքում դրված են կոնկրետ փաստական հանգամանքների հիման վրա հարուցված կոնկրետ գործով դատարանի կողմից կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականության հարց: Ավելին՝ Սահմանադրական դատարանն իր հերթին կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության շրջանակում վիճարկվող նորմի սահմանադրականությունը գնահատելիս իր մեկնաբանություններն ու դիրքորոշումները կառուցում է կոնկրետ գործով փաստական հանգամանքներից ելնելով: Փաստորեն, կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողություն իրականացնելու Սահմանադրական դատարանի լիազորությունը կարող է իրացվել Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով նախատեսված՝ տվյալ վերահսկողության շրջանակում ներկայացված դիմումների քննության և լուծման առանձնահատկությունների պահպանմամբ: Հետևաբար Սահմանադրական դատարանը, լինելով համապատասխան իրավակարգավորումներով կաշկանդված, կոնկրետ գործի պարագայում չի կարող հայեցողաբար կիրառել և մեկնաբանել տվյալ վերահսկողությանը բնորոշ առանձնահատկությունները:

Ի տարբերություն կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության՝ վերացական սահմանադրական վերահսկողության պարագայում սահմանադրական արդարադատությունն իրականացվում է անորոշ հանգամանքներով պայմանավորված իրավահարաբերությունների նկատմամբ, որպիսի դեպքում ստուգվում է դիմողի կողմից վիճարկվող նորմերի համապատասխանությունը Սահմանադրությանը՝ անկախ կոնկրետ դեպքում տվյալ նորմերի կիրառման հանգամանքի:

Տվյալ դեպքում թեև Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը վերաբերում է նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման այն դեպքին, երբ անձը Միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, այդուհանդերձ Սահմանադրական դատարանն իր

որոշման պատճառաբանությունները կառուցել է այն անձանց մասով, ովքեր Միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին չեն ունեցել այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն՝ ներպետական դատական պաշտպանության միջոցները չսպառելու պատճառով:

Միաժամանակ սույն գործով Սահմանադրական դատարան դիմելու առիթ հանդիսացած դատական գործերի⁴ ուսումնասիրությունից հետևում է հետևյալը.

դիմողները ՀՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կողմից իրենց նկատմամբ կայացված վճիռները չեն բողոքարկել վերադատության (համապատասխանաբար վերաքննության և վճռաբեկության) կարգով, որպիսի պայմաններում էլ նշված դատական ակտերը 2008 և 2009 թվականներին մտել են օրինական ուժի մեջ (հարկ եմ համարում նշել, որ սույն դիմումի առիթ հանդիսացած տասներեք դատական գործերից տասներկուսի դեպքում դիմողների նկատմամբ կայացված վճիռները չեն բողոքարկվել վերաքննության կարգով և ըստ այդմ՝ 2008 թվականին օրինական ուժ են ստացել, և միայն թիվ ԼԴ/0958/02/08 դատական գործով կայացված վճռի դեմ է ներկայացվել վերաքննիչ բողոք, որպիսի բողոքը Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի որոշմամբ վերադարձվել է՝ թերությունները վերացնելու համար, և բողոքաբերի կողմից կրկին բողոք չբերելու պայմաններում վերջինիս նկատմամբ կայացված վճիռը 2009 թվականին մտել է օրինական ուժի մեջ): Եվ միայն Եվրոպական դատարանի կողմից 2018 թվականի հոկտեմբերի 11-ին «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 71306/11) գործով կայացված վճիռ⁵ հետո, երբ Եվրոպական դատարանը ճանաչել է նշված գործով դիմումատուների՝ Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով սահմանված՝ իրենց գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի խախտում, սույն գործով դիմողներն իրենց նկատմամբ հարուցված դատական գործերով Վերաքննիչ դատարան են ներկայացրել նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման դիմումներ՝ որպես նոր հանգամանք վկայակոչելով Եվրոպական դատարանի հիշյալ՝ «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 71306/11) գործով կայացված վճիռը:

Վերոնշյալ փաստերից հետևում է, որ դիմողները, ՀՀ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կողմից կայացված վճիռների դեմ չներկայացնելով վերաքննիչ և այնուհետև վճռաբեկ բողոքներ,

⁴ Դիմողների առնչությամբ հարուցված դատական գործերը հետևյալն են՝ թիվ ԼԴ/1218/02/08, ԼԴ/1327/02/08, ԼԴ/0862/02/08, ԼԴ/0958/02/08, ԼԴ/0858/02/08, ԼԴ/1139/02/08, ԼԴ/1345/02/08, ԼԴ/1305/02/08, ԼԴ/1186/02/08, ԼԴ/1273/02/08, ԼԴ/1198/02/08, ԼԴ/0930/02/08, ԼԴ/1283/02/08 քաղաքացիական գործեր:

⁵ Վճիռը վերջնական է դարձել 2019 թվականի հունվարի 11-ին:

նշված գործերով Եվրոպական դատարանի կողմից «Օսմանյանը և Ամիրադյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով կայացված վճռի ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ չեն սպառել իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները, այսինքն՝ չեն փորձել բողոքարկման միջոցով իրենց իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնել վերադաս դատական ատյաններում: Նման փաստերի առկայության պայմաններում ստացվում է մի իրավիճակ, որ Սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ կոնկրետ դեպքի, այն է՝ Եվրոպական դատարանի կողմից Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտումը ճանաչելու դեպքում սահմանել է նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման դիմում ներկայացնելու հնարավորություն այն անձանց համար, ովքեր իրենց նկատմամբ հարուցված դատական գործերով ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները չեն սպառել, որպիսի հիմքով և չէին էլ կարող Կոնվենցիայի ուժով Եվրոպական դատարան դիմելու իրավունք ունենալ: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարանը խոսել է մի իրավիճակի մասին, որպիսի դեպքում անձինք, չսպառելով դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները, կարող են օգտվել նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման դիմում ներկայացնելու հնարավորությունից, ինչը համարում են անընդունելի հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Նախ՝ Օրենսգիրքը նախատեսում է գործին մասնակցող անձանց կողմից դատական ակտին իրենց անհամաձայնությունը հայտնելու միայն մեկ կառուցակարգ, այն է՝ դատական ակտի վերադասության կարգով բողոքարկումը: Իսկ օրենսդրական կարգավորումներից հետևում է, որ դատական ակտի բողոքարկումը կասեցնում է դրա օրինական ուժի մեջ մտնելը, ուստի դատական ակտի բողոքարկման ժամկետի ավարտից հետո սկսվում է դրա իրավական գործողությունը, որի արդյունքում կողմերի միջև առկա վիճելի իրավահարաբերությունները դառնում են անվիճելի: Նման իրավակարգավորումն առաջին հերթին կարևորվում է գործին մասնակցող անձանց իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանությունն ապահովելու անհրաժեշտության տեսանկյունից: Անձինք իրավունք ունեն ակնկալելու, որ իրենց քաղաքացիական իրավունքներին և պարտականություններին առնչվող գործով կայացված դատական ակտը, մտնելով օրինական ուժի մեջ, գործնականում ձեռք է բերելու վերջնական դարձած դատական ակտին բնորոշ բոլոր հատկանիշները: Իսկ այդպիսի հատկանիշներից մեկը դատական ակտի անհերքելիությունն է: Անհերքելիության ուժով դատական ակտի բողոքարկման ժամկետն ավարտվելուց հետո այն դառնում է վերջնական և չի կարող կասկածի տակ դրվել կամ վերանայվել ինչպես կողմերի նախաձեռնությամբ, այնպես էլ վերադաս

դատարանների կողմից: Նման պայմաններում գործում է այն կանխավարկածը, որ գործին մասնակցող անձինք համաձայնվել են ընդունել դատական ակտով իրենց համար սահմանված իրավունքները և պարտականությունները, որպիսի պայմաններում գործին մասնակցող մյուս անձինք ձեռք են բերում դատական ակտով իրենց համար սահմանված իրավունքների վերաբերյալ լեգիտիմ ակնկալիք: Դրան համապատասխան՝ գործին մասնակցող անձինք համատեղում են իրենց հետագա վարքագիծը դատական ակտով իրենց վերապահված իրավունքների և պարտականությունների հետ: Նշվածից հետևում է, որ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու վերաբերյալ քննարկվող հատկանիշը, ըստ էության, նպատակաուղղված է իրավական որոշակիության սկզբունքի ապահովմանը՝ երաշխավորելով ոչ միայն կողմերի միջև առկա վեճը լուծող դատական ակտի կայունությունը և գործին մասնակցող անձանց կողմից իրենց վերաբերյալ կայացված դատական ակտին վստահելու իրավունքը, այլ նաև կոչված է ամրապնդելու դատարանի նկատմամբ հանրային վստահությունը:

Միաժամանակ, պետք է փաստել, որ դատական ակտի անհերքելիության հատկանիշը բացարձակ չէ, ուստի հնարավոր է այս կանոնից որոշակի բացառությունների նախատեսում: Այս կապակցությամբ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ իրավունքի գերակայության բաղկացուցիչ մասն է իրավական որոշակիության սկզբունքը, որն, ի թիվս այլնի, պահանջում է, որ եթե դատարանը վերջնականապես լուծել է վեճը, ապա դատարանի որոշումը կասկածի տակ չպետք է դրվի (BRUMĂRESCU v. ROMANIA, app. no. 28342/95, 28.10.1999, §61): Այդ սկզբունքից շեղումն արդարացվում է միայն՝ էական և ծանրակշիռ հանգամանքներով պայմանավորված (ROȘCA v. MOLDOVA, app. no. 6267/02, 22.03.2005, §25): Ինչ վերաբերում է դատական սխալների ուղղման և ներպետական իրավունքի միատեսակ կիրառության ապահովման անհրաժեշտությանը, դրանք չպետք է իրականացվեն ցանկացած գնով՝ հատկապես անտեսելով գործին մասնակցող անձանց լեգիտիմ ակնկալիքն իրավական որոշակիության նկատմամբ: Իշխանությունները պետք է ապահովեն արդարացի հավասարակշռություն դիմումատուների շահերի և արդարադատության պատշաճ իրականացման միջև (BEZRUKOVY v. RUSSIA, application no. 34616/02, 10.05.2012, §43):

Փաստորեն, իրավական որոշակիության տարր հանդիսացող դատական ակտի անհերքելիության հատկանիշից շեղում, էական և ծանրակշիռ հանգամանքների մատնանշմամբ, սկզբունքորեն հնարավոր է՝ պայմանով, որ այդպիսի շեղումները չհանգեցնեն իրավական որոշակիության սկզբունքի լրիվ կորստի. այլ խոսքով՝ պետք է ապահովվի արդարացի հավասարակշռություն քննարկվող սկզբունքի և դրան հակակշռող էական և ծանրակշիռ հանգամանքների միջև: Ավելին՝ Սահմանադրական դատարանը ևս իր որոշմամբ մի

կողմից կարևորել է *res judicata* սկզբունքի գոյությունը, իսկ մյուս կողմից հենց նույն որոշմամբ եկել է հակառակ եզրահանգման՝ նախատեսելով օրենսդրի կողմից չնախատեսված դեպքում (դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները չսպառելու դեպքում) վերջնական դատական ակտի վերանայման հնարավորություն որոշակի խումբ անձանց համար:

Բացի այդ, հարկ եմ համարում նշել, որ Դիմողները վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցը բարձրացրել են հիմնականում որոշակիության սկզբունքին չհամապատասխանելու տեսանկյունից՝ նշելով, որ օրենսդիրը նշված դրույթը պետք է սահմաներ այնքան հստակ, որ դատավարության կողմերի համար հասկանալի լիներ, թե նոր հանգամանքի հիմքով որ դեպքում իրենք կարող են իրենց իրավունքների պաշտպանության հարցով դիմել դատարան:

Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցին որոշակիության սկզբունքի տեսանկյունից նշել է, որ «(...) օրենսդիրը վիճարկվող դրույթը սահմանել է բավարար հստակությամբ, և անձը ողջամտորեն ի վիճակի է կանխատեսելու իր վարքագծի հետևանքները: Նման պայմաններում վիճարկվող դրույթը որոշակիության առումով խնդրահարույց չէ» (տե՛ս՝ կետ 76):

Փաստորեն, Սահմանադրական դատարանը մի դեպքում վիճարկվող դրույթը դիտարկել է բավարար հստակությամբ սահմանված և որոշակիության առումով ոչ խնդրահարույց, իսկ մյուս դեպքում որոշմամբ տվյալ դրույթի մասով եկել է այնպիսի եզրահանգման, որպիսի եզրահանգման պայմաններում դրույթը դարձել է անորոշ՝ ելնելով Սահմանադրական դատարանի որոշման և մասնավորապես դրա եզրափակիչ մասի շարադրանքից: Արդյունքում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ իր կարգավորմամբ խիստ որոշակի դրույթը Սահմանադրական դատարանի որոշման արդյունքում վերածվել է բավականին անորոշ դրույթի:

Ավելին՝ Սահմանադրական դատարանն իր նման դիրքորոշումը հիմնավորել է հետևյալ պատճառաբանությամբ. «(...) Դիմողների գործերով կայացված դատական ակտերը վերադաս ատյաններում բողոքարկումը, այն դեպքում, երբ նրանք իրենց վիճարկված իրավունքի պաշտպանության հարցում հաջողության հասնելու ողջամիտ հեռանկար չունենին, ՄԻԵԴ-ի վճռի կամ որոշման հիմքով հիշյալ դատական ակտերի վերանայման համար որպես պարտադիր պայման առաջադրելը հանդիսանում է չափազանցված ձևապաշտություն: Սահմանադրական դատարանի այս մոտեցումն իր արձանագրումն ունի նաև ՄԻԵԴ-ի պրակտիկայում, երբ այն, բազմիցս առերեսվելով անհատական իրավունքների կամ ազատությունների խախտման համատեքստերին, վերահաստատելով ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների սպառման հիմնարար կարևորությունը ՄԻԵԿ-ի համակարգի արդյունավետ

գործունեության համար, այդուհանդերձ խիստ առանձնահատուկ իրավիճակների մասով արձանագրել է, որ ներպետական իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցներն սպառելու պահանջը ձևական բնույթ չի կրում, և եթե նման պաշտպանության միջոցը հաջողության հասնելու ողջամիտ հեռանկար չի ընձեռում (ներառյալ ձևավորված պրակտիկայի պայմաններում ներկայացված բողոքների ելքերի կանխատեսելիությունը) դրա արդյունավետության իմաստով, ապա դրանց չսպառումը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ ՄԻԵԴ-ի կողմից համապատասխան դիմումի ընդունելիության համար» (տե՛ս՝ կետ 121):

Նշվածի կապակցությամբ հարկ եմ համարում նշել, որ Եվրոպական դատարանը կայուն պրակտիկա է ձևավորել Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածով նախատեսված իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները սպառելու կանոնի առնչությամբ: Այսպես՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ իր դերը Պայմանավորվող պետությունների կողմից Կոնվենցիայով ստանձնած իրենց պարտավորությունների կատարումը վերահսկելն է (CHIRAGOV AND OTHERS v. ARMENIA, app. no. 13216/05, 16.06.2015, §115): Միաժամանակ Եվրոպական դատարանը շեշտադրել է, որ վերջինս առաջին ատյանի դատարան չէ. այն չունի կարողություն՝ քննելու մեծ թվով գործեր, որոնց դեպքում պահանջվում է պարզել հիմնական փաստերը կամ հաշվարկել դրամական հատուցում, և ոչ էլ դա համապատասխանում է իր՝ որպես միջազգային դատարանի գործառույթին. գործառույթներ, որոնք սկզբունքորեն և որպես արդյունավետ փորձ պետք է լինեն ներպետական մարմնի իրավասության շրջանակներում (DEMOPOULOS AND OTHERS v. TURKEY, app. no. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04, 21819/04, 01.03.2010, §69): Պետություններն ազատվում են միջազգային ատյանի առջև իրենց գործողությունների համար պատասխան տալուց, քանի դեռ հնարավորություն չեն ունեցել խնդիրն իրենց իրավական համակարգի միջոցով լուծելու, իսկ նրանք, ովքեր ցանկանում են պետության դեմ բողոքների շրջանակներում վկայակոչել Դատարանի վերահսկողական իրավազորությունը, պարտավոր են առաջին հերթին օգտվել ներպետական իրավական համակարգով նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցներից: Միևնույն ժամանակ, Եվրոպական դատարանը գտել է, որ ոչ պատշաճ կամ անարդյունավետ միջոցները սպառելու պարտավորություն նախատեսված չէ (AKDIVAR AND OTHERS v. TURKEY, app. no. 21893/93, 16.09.1996, §65,67): Իրավական պաշտպանության ներպետական միջոցների սպառման ոլորտում առկա է ապացուցման պարտականության բաշխում: Իրավական պաշտպանության ներպետական միջոցները չսպառելու հարցը բարձրացնող Կառավարությունն է պարտավոր Դատարանում ապացուցել այն փաստը, որ այդ միջոցը եղել է արդյունավետ և տվյալ ժամանակահատվածում տեսականորեն ու գործնականում հասանելի. այսինքն՝ այն եղել է մատչելի,

հնարավորություն է տվել դիմումատուին փոխհատուցում ստանալու իր բողոքների մասով և ապահովել է հաջողության հասնելու ողջամիտ հեռանկար: Սակայն, այն դեպքում, երբ ապացուցման այս պարտականությունը կատարվում է, դիմումատուն է պարտավոր ապացուցել, որ Կառավարության ներկայացրած իրավական պաշտպանության միջոցն իրականում սպառվել է կամ որոշակի պատճառներով գործի կոնկրետ հանգամանքներում եղել է ոչ պատշաճ և անարդյունավետ, կամ որ գոյություն են ունեցել հատուկ հանգամանքներ, որոնց շնորհիվ նա ազատվել է այդ պահանջը կատարելու պարտականությունից (AKDIVAR AND OTHERS v. TURKEY, app. no. 21893/93, 16.09.1996, §68):

Ընդհանրացնելով Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածով նախատեսված իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները սպառելու կանոնի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի պրակտիկան՝ կարող ենք գալ այն եզրահանգման, որ Եվրոպական դատարան դիմելու իրավասություն ձեռք բերելու ընդհանուր կանոնը իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները սպառելն է: Միաժամանակ Եվրոպական դատարանը թույլատրում է այս ընդհանուր կանոնից շեղումներ բացառիկ դեպքերում: Սակայն յուրաքանչյուր դեպքում ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների սպառման հարցը քննարկելիս Եվրոպական դատարանում գործում են ապացուցման պարտականության բաշխման հստակ կանոններ: Այսինքն՝ Եվրոպական դատարանը հիշյալ կանոնից շեղում թույլատրում է միայն տվյալ գործով կողմերին լսելուց հետո և նրանց ներկայացրած ապացույցների բազմակողմանի հետազոտման արդյունքում:

Փաստորեն, Եվրոպական դատարանի կողմից Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածով նախատեսված՝ իրավական պաշտպանության բոլոր ներպետական միջոցները սպառելու կանոնից բացառությունը թույլատրվում է միայն այն դեպքում, երբ ներպետական դատական պաշտպանության միջոցները չսպառած անձանց և մյուս կողմի ներկայացրած ապացույցների հետազոտման արդյունքում Եվրոպական դատարանը հաստատում է այդ միջոցների անարդյունավետությունը: Նման պայմաններում գտնում են, որ սույն գործով Սահմանադրական դատարանի կողմից իրավական պաշտպանության ողջամիտ հեռանկարի բացակայության վերաբերյալ եզրահանգումը կարող էր կատարվել բացառապես այն դեպքում, երբ դիմողների կողմից դատական պաշտպանության միջոցների չսպառման առնչությամբ Եվրոպական դատարանը կարճանագրեր այդ միջոցների անարդյունավետությունը: Հետևաբար սույն գործով դիմողների կողմից՝ դատական պաշտպանության միջոցների սպառման անարդյունավետության վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի դիրքորոշման բացակայության պայմաններում իրավական պաշտպանության ողջամիտ հեռանկարի

բացակայության վերաբերյալ ցանկացած եզրահանգում ոչ այլ ինչ է, քան ենթադրությունների վրա հիմնված գնահատողական դատողություն:

Բացի այդ, Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանը դատական ակտերը վերադաս դատական ատյաններում բողոքարկելը համարել է չափազանցված ձևապաշտություն, մինչդեռ իմ գնահատմամբ՝ դատական ակտի բողոքարկման իրավունքին նման որակում տալը լուրջ ռիսկեր կարող է պարունակել: Մասնավորապես՝ նման դիրքորոշման արդյունքում խրախուսելի է դառնում դատավարության մասնակիցների կողմից գործի առնչությամբ որևէ համոզմունք ձևավորելու դեպքում առհասարակ դատական ակտերի չբողոքարկելը, ինչն իմ կողմից խիստ անընդունելի է համարվում: Իսկ դատական գործի առնչությամբ որևէ համոզմունք ձևավորելը ենթադրում է սուբյեկտիվ գնահատում, որը յուրաքանչյուրի դեպքում կարող է տարբեր լինել: Այսինքն՝ ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ նման կատեգորիայի անձինք, չսպառնելով դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները, կարող են օգտվել այնպիսի երաշխիքներից, որոնք օրենսդրի կողմից նախատեսվել են բացառապես այն անձանց համար, ովքեր իրենց բողոքարկման իրավունքն իրացնելու արդյունքում սպառել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները:

Միաժամանակ Սահմանադրական դատարանը, սույն գործով բարձրացված հարցը դիտարկելով որպես նոր հանգամանքի «հորիզոնական» ազդեցության դեպք, վկայակոչել է Սահմանադրական դատարանի ՄԴՈ-1645 որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումները: Մինչդեռ գտնում եմ, որ նշված որոշմամբ քննարկված հարցի կարգավորման առարկան որևէ աղերս չի կարող ունենալ սույն գործով բարձրացված հարցի հետ: Մասնավորապես՝ նշված որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը հակասահմանադրական է ճանաչել վիճարկվող դրույթով այն անձանց նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման չնախատեսումը, որոնք դատական պաշտպանության միջոցները սպառել են Սահմանադրական դատարանում այլ անձի դիմումը մուտքագրվելուց հետո, սակայն նրանց նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականության հարցի վերաբերյալ այլ անձի դիմումի հիման վրա Սահմանադրական դատարանում գործի դատաքննություն սկսելու օրվա կամ այդ հարցի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի որոշման հրապարակման օրվա դրությամբ լրացած չի եղել նրանց կողմից Սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելու համար սահմանված վեցամսյա ժամկետը: Այսինքն՝ հիշյալ որոշման պարագայում նշված եզրահանգումը վերաբերում է այն անձանց, որոնք սպառել են դատական պաշտպանության միջոցները Սահմանադրական դատարանում այլ անձի դիմումը մուտքագրվելուց հետո, մինչդեռ սույն գործով կայացված որոշումն

ինչպես արդեն նշվեց, վերաբերում է այն անձանց, ովքեր Միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին չեն սպառել դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները: Նման պայմաններում Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1645 որոշման վկայակոչումը սույն գործով բարձրացված հարցի պարագայում դառնում է հիմնազուրկ:

Բացի այդ, հատկանշական է, որ Սահմանադրական դատարանը սույն գործով դիմողներից Լիպարիտ, Լուսինե, Նարե Ամիրջանյանների, Հերիքնազ Ներկարարյանի և Լուսիկ Հոբոսյանի մասով գործի վարույթը 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴԱՈ-21 որոշմամբ կարճել է այն պատճառաբանությամբ, որ վերջիններս մինչև Սահմանադրական դատարան դիմելը չեն սպառել դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները:

Փաստորեն, Սահմանադրական դատարանը մի կողմից սույն որոշմամբ համարել է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի՝ Եվրոպական դատարանի կողմից խախտված ճանաչվելու դեպքում նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեն այն անձինք, որոնք չեն սպառել ներպետական դատական պաշտպանության միջոցները՝ կարևորելով այն հանգամանքը, որ վերջիններս չեն ունեցել ողջամիտ հեռանկար իրենց իրավունքի պաշտպանության հարցում հաջողության հասնելու համար, իսկ մյուս կողմից, հակասելով իր տված դիրքորոշմանը, նույն փաստական հանգամանքներով դատական գործերով մյուս խումբ անձանց մասով նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման վարույթում դատական պաշտպանության միջոցները չսպառելը համարել է վերջիններիս նկատմամբ հարուցված գործի վարույթը կարճելու հիմք:

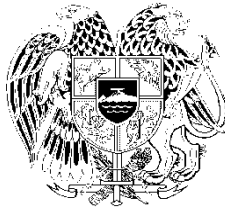
Ամփոփելով վերոնշյալ դիրքորոշումները՝ գտնում են, որ վիճարկվող՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը ենթադրում է խիստ որոշակի կարգավորում պարունակող դրույթ՝ ուղղված լինելով այն անձանց կողմից նոր հանգամանքի հիմքով դիմում ներկայացնելու իրավունքին, որոնք Միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել են այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանի քննարկվող որոշումը միտված է այն անձանց կողմից նոր հանգամանքի հիմքով դիմում ներկայացնելու հնարավորություն տալուն, ովքեր Միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ չեն պահպանել Միջազգային դատարանի դիմելու

իրավունքն իրացնելու համար միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջները (ժամկետները), այն է՝ չեն սպառել ներպետական դատական պաշտպանության միջոցները: Փաստորեն, Սահմանադրական դատարանը սույն որոշմամբ որդեգրել է այն մոտեցումը, համաձայն որի՝ այն անձինք, ովքեր Միջազգային դատարանի վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահի դրությամբ չեն պահպանել Միջազգային դատարան դիմելու իրավունքն իրացնելու համար միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջները (ժամկետները), այն է՝ չեն սպառել ներպետական դատական պաշտպանության միջոցները, կարող են օգտվել նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման դիմում ներկայացնելու իրավունքից: Հիմք ընդունելով վերը նշված պատճառաբանությունները՝ նշված մոտեցումը համարում եմ խիստ անընդունելի:

ԴԱՏԱՎՈՐ՝

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«21» փետրվարի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**1997 թվականի ԱՊՐԻԼԻ 4-ԻՆ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ
«ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԲԺՇԿՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹՅԱՄԲ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ
ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ»
ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

4 մարտի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Դ. Խաչատուրյանի, Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի,
Ա. Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Առողջապահության նախարարի
առաջին տեղակալ Լ. Նանուշյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդ-
վածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ
հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «1997 թվականի ապրիլի
4-ին ստորագրված «Կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման
առնչությամբ մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանու-
թյան մասին» կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմա-
նադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 10-ի N 1590-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել 1997 թվականի ապրիլի 4-ին ստորագրված ««Կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման առնչությամբ մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին» կոնվենցիան վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է այդ կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի նոյեմբերի 1-ի ՍԴԱՌ-167 աշխատակարգային որոշմամբ գործն ընդունվել է քննության:

Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի դեկտեմբերի 17-ի ՍԴԱՌ-190 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը կասեցվել է՝ մինչև կասեցման հիմքերը վերանայլ:

Կառավարության ներկայացուցչի կողմից 2024 թվականի դեկտեմբերի 27-ին և 2025 թվականի հունվարի 31-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված գրություններով ներկայացվել են գործի վարույթը կասեցնելու հիմքում ընկած հարցադրումների պատասխանները, ինչպես նաև տրամադրվել են Կոնվենցիայի պաշտոնապես հաստատված հայերեն թարգմանության վերջնական տարբերակը և Կոնվենցիայի Բացատրական զեկույցի պաշտոնապես հաստատված հայերեն թարգմանությունը:

Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 21-ի ՍԴԱՌ-22 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է, և գործի դատաքննությունը նշանակվել՝ 2025 թվականի մարտի 4-ին:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ կոնվենցիան՝ Կառավարության ներկայացուցչի կողմից ներկայացված վերջնական տարբերակով, Կառավարության ներկայացուցչի բացատրությունը, հետազոտելով վերոնշյալ կոնվենցիան և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման առնչությամբ մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին» կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) ստորագրվել է 1997 թվականի ապրիլի 4-ին, Օվիեդո քաղաքում:

2. Կոնվենցիայի ընդհանուր նպատակն է, որ Կողմերը պաշտպանեն բոլոր մարդկանց արժանապատվությունը և ինքնությունը, և առանց խտրականության երաշխավորեն յուրաքանչյուրի անձնական անձեռնմխելիության և այլ իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանությունը կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման առնչությամբ:

3. Կոնվենցիայով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնում է մի շարք պարտավորություններ, մասնավորապես՝

3.1. ՀՀ ներպետական իրավունքով նախատեսել Կոնվենցիայի դրույթներն իրականացնելու համար անհրաժեշտ միջոցներ (հոդված 1, պարբերություն 2),

3.2. հաշվի առնելով առողջապահական կարիքներն ու հասանելի ռեսուրսները՝ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել ՀՀ իրավագործության շրջանակներում պատշաճ որակի առողջապահական ծառայությունների հավասար հասանելիություն ապահովելու նպատակով (հոդված 3),

3.3. ապահովել, որ առողջապահական ոլորտում կատարվող ցանկացած միջամտություն, այդ թվում՝ հետազոտություն, իրականացվի համապատասխան մասնագիտական պարտավորությունների և չափանիշների համաձայն (հոդված 4),

3.4. ապահովել, որ առողջապահական ոլորտում ցանկացած միջամտություն հնարավոր լինի միայն համապատասխան անձի ազատ և տեղեկացված համաձայնությամբ, ինչպես նաև ապահովել, որ տվյալ անձը նախապես պատշաճ տեղեկություններ ստանա միջամտության նպատակի և բնույթի, ինչպես նաև դրա հետևանքների և ռիսկերի վերաբերյալ (հոդված 5, պարբերություններ 1 և 2),

3.5. այն դեպքում, երբ օրենքի համաձայն անչափահաս անձը միջամտությանը համաձայնություն տալու կարողություն չունի, ապահովել, որ այդ միջամտությունը կատարվի միայն նրա ներկայացուցչի կամ իրավասու մարմնի կամ օրենքով նախատեսված անձի կամ մարմնի թույլտվությամբ, իսկ անչափահասի կարծիքը հաշվի առնվի որպես նրա տարիքին և հասունության աստիճանին համաչափ հետզհետե որոշիչ դարձող գործոն (հոդված 6, մաս 2),

3.6. այն դեպքերում, երբ օրենքի համաձայն չափահաս անձը հոգեկան հիվանդության, հիվանդության կամ համանման այլ պատճառներով չունի միջամտությանը համաձայնություն տալու կարողություն, ապահովել, որ այդ միջամտությունը կատարվի միայն նրա ներկայացուցչի կամ իրավասու մարմնի կամ օրենքով նախատեսված անձի կամ մարմնի թույլտվությամբ (հոդված 6, մաս 3, պարբերություն 1),

3.7. ապահովել, որ բժշկական միջամտության վերաբերյալ բուժառուի նախկինում հայտնած ցանկությունները հաշվի առնվեն, եթե միջամտության պահին նա ի վիճակի չէ հայտնելու իր ցանկությունները (հոդված 9),

3.8. երաշխավորել յուրաքանչյուրի՝ իր առողջության վերաբերյալ տեղեկությունների առնչությամբ մասնավոր կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունքը (հոդված 10, մաս 1),

3.9. երաշխավորել յուրաքանչյուրի՝ իր առողջության վերաբերյալ հավաքված տվյալների մասին տեղեկանալու իրավունքը՝ այդուհանդերձ հաշվի առնելով անձանց՝ դրանց մասին չտեղեկանալու ցանկությունները (հոդված 10, մաս 2),

3.10. արգելել անձի հանդեպ գենետիկական ժառանգության հիմքով խտրականության բոլոր ձևերը (հոդված 11),

3.11. ապահովել, որ գենետիկական հիվանդություններ կամ սուբյեկտին որպես հիվանդություն առաջացնող գենի կրող նույնականացնելու կամ հիվանդության հանդեպ գենետիկական նախատրամադրվածություն կամ ընկալունակություն հայտնաբերելու կանխորոշիչ հետազոտություններն անցկացվեն միայն առողջական նպատակներով կամ առողջական նպատակների հետ կապված գիտական հետազոտությունների համար և գենետիկական պատշաճ խորհրդատվության պայմաններում (հոդված 12),

3.12. ապահովել, որ մարդու գենոմի փոփոխությանն ուղղված միջամտություն իրականացվի միայն կանխարգելիչ, ախտորոշիչ կամ թերապևտիկ նպատակներով և միայն այն դեպքում, երբ դա տվյալ մարդու ժառանգների գենոմը որևէ փոփոխության ենթարկելու նպատակ չի հետապնդում (հոդված 13),

3.13. կենսաբանության և բժշկության ոլորտում գիտական հետազոտություններն իրականացնել ազատ կերպով՝ պահպանելով Կոնվենցիայով և իրավական այլ ակտերով նախատեսված՝ մարդու պաշտպանությունն ապահովող դրույթները (հոդված 15),

3.14. ապահովել, որ մարդը հետազոտության ենթարկվի միայն Կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածով նախատեսված բոլոր պայմանները բավարարելու դեպքում (հոդված 16),

3.15. ապահովել, որ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով սահմանված համաձայնությունը տալու կարողություն չունեցող անձի հետազոտությունն իրականացվի միայն Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածով նախատեսված բոլոր պայմանները բավարարելու դեպքում (հոդված 17),

3.16. օրենքով սաղմերի *in vitro* [արհեստական պայմաններում] հետազոտություն իրականացնելը թույլատրված լինելու դեպքում՝ ապահովել սաղմի համարժեք պաշտպանությունը և արգելել հետազոտական նպատակներով մարդու սաղմ ստեղծելը (հոդված 18),

3.17. ապահովել, որ կենդանի անձից փոխպատվաստման նպատակներով օրգաններ կամ հյուսվածք վերցվեն բացառապես ռեցիպիենտի թերապևտիկ օգուտի համար, և եթե պիտանի օրգան կամ հյուսվածք հնարավոր չէ վերցնել մահացած անձից, և չկա համադրելի արդյունավետություն ունեցող այլընտրանքային թերապևտիկ մեթոդ, և այս պարագայում ապահովել, որ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով նախատեսված անհրաժեշտ համաձայնությունը տրվի հստակ և կոնկրետ՝ գրավոր կամ որևէ պաշտոնական մարմնի ներկայությամբ (հոդված 19),

3.18. արգելել օրգան կամ հյուսվածք վերցնելն այն անձից, որը չունի Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով նախատեսված համաձայնությունը տալու կարողություն. բացառիկ դեպքերում և օրենքով սահմանված պաշտպանության պայմանների համաձայն՝ համաձայնություն տալու կարողություն չունեցող անձից թույլատրել վերցնել վերականգնողական հյուսվածք՝ պայմանով, որ բավարարված են Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված պայմանները (հոդված 20),

3.19. միջամտության ընթացքում մարդու մարմնի որևէ մաս վերցնելու դեպքում՝ դրա պահելը և նախատեսված նպատակից տարբերվող այլ նպատակով օգտագործելը թույլատրել միայն այն դեպքում, երբ դա արվում է տեղեկություններ տրամադրելու և համաձայնություն տալու պատշաճ ընթացակարգերի պահպանմամբ (հոդված 22),

3.20. Կոնվենցիայով սահմանված իրավունքների և սկզբունքների որևէ անօրինական խախտում կանխելու կամ դադարեցնելու համար ապահովել պատշաճ դատական պաշտպանություն հնարավորինս սեղմ ժամկետում (հոդված 23),

3.21. երաշխավորել միջամտության հետևանքով չարդարացված վնաս կրած անձի՝ օրենքով սահմանված պայմաններով և կարգով արդարացի փոխհատուցում ստանալու իրավունքը (հոդված 24),

3.22. նախատեսել Կոնվենցիայով սահմանված դրույթները խախտելու դեպքում կիրառման ենթակա համարժեք պատժամիջոցներ (հոդված 25),

3.23. Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքների և պաշտպանության վերաբերյալ դրույթների իրականացման նկատմամբ կիրառել միայն այն սահմանափակումները, որոնք նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ելնելով հանրային անվտանգության շահերից՝ հանցագործությունները կանխելու, հանրային առողջությունը պաշտպանելու կամ այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու համար, ինչպես նաև չկիրառել վերոհիշյալ սահմանափակումները Կոնվենցիայի 11-րդ, 13-րդ, 14-րդ, 16-րդ, 17-րդ, 19-րդ, 20-րդ և 21-րդ հոդվածների նկատմամբ (հոդված 26),

3.24. հետևել, որ կենսաբանության և բժշկության ոլորտում նվաճումների հետ կապված հիմնարար հարցերը լինեն հանրային լայն քննարկման առարկա՝ հաշվի առնելով, մասնավորապես՝ համապատասխան բժշկական, սոցիալական, տնտեսական, էթիկական և իրավական հետևանքները, ինչպես նաև դրանց հնարավոր կիրառումը դառնա համապատասխան խորհրդակցությունների առարկա (հոդված 28):

4. Հայաստանի Հանրապետությունը վերապահում է արել Կոնվենցիայից՝ նշելով, մասնավորապես, որ՝ «Կոնվենցիայի 36-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը հայտարարում է, որ Կոնվենցիայի 14-րդ

հոդվածով սեռի հատկանիշով երեխայի խտրական ընտրության բացառումը սահմանվում է հետևյալ կերպ. «Ապագա երեխայի սեռն ընտրելու նպատակով օժանդակ վերարտադրողական բժշկական տեխնոլոգիաների օգտագործումն արգելվում է՝ բացառությամբ սեռով պայմանավորված ժառանգական ծանր հիվանդությունից խուսափելու դեպքերի»։ Սույն դրույթը հակասում է «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» օրենքի 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասին, համաձայն որի վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման դեպքում ապագա երեխայի սեռը պլանավորել չի թույլատրվում՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առկա է սեռի հետ կապված հիվանդության ժառանգման հավանականություն, կամ ընտանիքն ունի նույն սեռի 3 երեխա։

Հետևաբար կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը չի կիրառվի Հայաստանի Հանրապետությունում վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ բժշկական օգնության և ծառայությունների նկատմամբ։

5. Ըստ դիմումին կից ներկայացված՝ Առողջապահության նախարարի գրության՝ Կոնվենցիայի կատարման համար պատասխանատու մարմին է հանդիսանում Առողջապահության նախարարությունը։

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**։

1. 1997 թվականի ապրիլի 4-ին ստորագրված «Կենսաբանության և բժշկության նվաճումների կիրառման առնչությամբ մարդու իրավունքների և արժանապատվության պաշտպանության մասին» կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը։

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից։

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

4 մարտի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1770

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿՈՎԻԿ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ ՄԻՋԵՎ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ.
ՍԻՍԻԱՆ-ՔԱԶԱՐԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՀԱՏՎԱԾԻ ԾՐԱԳԻՐ» ԿԱՅՈՒՆ
ՋԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ + ՀԱՏՈՒԿ
ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՊԱՏՈՒՀԱՆ 1» ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

18 մարտի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Վ. Գրիգորյանի, Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի,
Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Տարածքային կառավարման և ենթակա-
ռուցվածքների նախարարի տեղակալ Ք. Ղալեչյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ
հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 23, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Հայաստանի Հանրա-
պետության ու Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Հայաստան.
Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման
Եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆի-

նանսական պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հունվարի 9-ի N 7-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել «Հայաստանի Հանրապետության ու Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Հայաստան. Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆինանսական պայմանագիրը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի հունվարի 10-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը, հետազոտելով վերոնշյալ պայմանագիրը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Հայաստան. Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆինանսական պայմանագիրը (այսուհետ՝ Պայմանագիր) ստորագրվել է 2024 թվականի նոյեմբերի 12-ին՝ Հյուսիս-հարավ մայրուղու առանցքային մաս կազմող՝ Սյունիքի հարավային և լեռնային շրջանում Սիսիանի և Քաջարանի միջև նոր ուղեգծի կառուցման ծրագրին (այսուհետ՝ Ծրագիր¹) օժանդակելու նպատակով:

Համաձայն Պայմանագրի 11.6-րդ հոդվածի՝ Պայմանագիրը Բանկի և Հայաստանի Հանրապետության միջև նախատեսված Վարկի տրամադրման հետ կապված ամբողջական համաձայնագիր է և փոխարինում է նույն հարցի վերաբերյալ ցանկացած բացահայտ կամ ենթադրյալ նախկին համաձայնագրի:

2. Պայմանագիրն ունի 6 հավելվածներ² և 1 առդիր՝ **Հավելված Ա.** «Ծրագրի մասնագրերը և հաշվետվություններ ներկայացնելը», **Հավելված Բ.** «Համապատասխան միջբանկային դրույքաչափերի սահմանումները», **Հավելված Գ.** «Հատկացման առաջարկի/ընդունման ձևանմուշը (Հոդվածներ 1.2.Բ և 1.2.Գ)», **Հավելված Դ.** «Տոկոսի դրույքաչափի վերանայումը և փոխարկումը», **Հավելված Ե.** «Վարկառուի կողմից տրամադրվելիք հավաստագրերը», **Հա-**

¹ Ծրագիրը նկարագրված է Պայմանագրի Ա.1 Հավելվածում:

² Պայմանագրի թե՛ հայերեն, թե՛ անգլերեն տեքստերի 12.4-րդ հոդվածում նշված է, որ Պայմանագրի Նախաբանները և Ա-Ե Հավելվածները կազմում են Պայմանագրի մաս: Այնուամենայնիվ Պայմանագիրն ունի ևս մեկ՝ Զ Հավելված:

վելված 2. «ԿԶԵՖ»-ի Բացառման հայտարարություն ՀՆՊ1-ով սահմանված ինքնիշխան սուբյեկտների համար», **Առդիր 1.** «Ստորագրող կողմի լիազորությունը»:

3. Պայմանագրի համաձայն՝ Բանկը Հայաստանի Հանրապետությանը տրամադրում է 236.000.000.00 եվրոյի չափով (երկու հարյուր երեսունվեց միլիոն եվրո) վարկ (Վարկ)՝ Ծրագրի ֆինանսավորման համար:

Վարկը Բանկի կողմից հատկացնում է մինչև 20 (քսան) Տրանշով՝ եվրոյով, և յուրաքանչյուր Տրանշի գումարը կազմում է նվազագույնը 5.000.000 եվրո (հինգ միլիոն եվրո) կամ (եթե ավելի քիչ) Վարկի ամբողջ չօգտագործված մնացորդը:

Ծրագիրը կազմված է Հայաստանի Սյունիքի մարզում Սիսիանի և Քաջարանի միջև նոր 60 կմ երկարությամբ մեկ երթևեկելի մասի ճանապարհային հանգույցի կառուցումից: Ծրագրի իրականացման վայրը Հայաստանի Սյունիքի մարզն է՝ Սիսիան և Քաջարան համայնքների վարչական սահմաններում:

Ծրագիրը ներառում է երեք առանձին հատվածներ՝ Հատված 1. Հյուսիսային ճանապարհահատված Սիսիանից մինչև Շենաթաղ (մոտավորապես 27 կմ), Հատված 2. Բարգուշատի թունել (մոտավորապես 8.6 կմ). Հարակից և ԵՆԲ-ի կողմից ֆինանսավորման ոչ ենթակա աշխատանքներ և Հատված 3. Հարավային ճանապարհահատված (մոտավորապես 24 կմ):

Իրականացման նպատակով Ծրագիրը բաժանվել է երեք լոտերի: Ծրագրի իրականացումը նախատեսվում է սկսել մինչև 2025 թվականի կեսերը, իսկ աշխատանքները նախատեսվում է ավարտել մինչև 2031 թվականի կեսը՝ 60 ամիս իրականացման ժամկետով: Թերությունների մասին ծանուցման ժամկետի համար նախատեսվում է մեկ տարի:

Պայմանագիրը և դրանից ծագող կամ դրա հետ կապված ցանկացած ոչ պայմանագրային պարտավորություն կարգավորվում են Լյուքսեմբուրգի օրենսդրությամբ:

Պայմանագրով Վճարման ամսաթվերն են յուրաքանչյուր տարվա մարտի 20-ը և սեպտեմբերի 20-ը՝ մինչև Տոկսի վերանայման/փոխարկման ամսաթիվը, եթե այդպիսիք կան, կամ Մարման ամսաթիվը՝ բացառությամբ, եթե որևէ այդպիսի օր Համապատասխան աշխատանքային օր չէ:

4. Պայմանագրով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնում է մի շարք պարտավորություններ, մասնավորապես՝

4.1. չհակասելով Պայմանագրի 5.2(ե) հոդվածին՝ ընդունել, որ Հայաստանի Հանրապետության կողմից նշված Հատկացման հաշվին կատարված վճարումները Պայմանագրով նախատեսված հատկացումներ են այնպես, ինչպես այն դեպքում, երբ դրանք կկատարվեին Հայաստանի

Հանրապետության սեփական բանկային հաշվին, ընդ որում՝ յուրաքանչյուր Տրանշի համար սահմանել միայն մեկ Հատկացման հաշիվ (հոդված 1.2.Դ, պարբերություններ 2 և 3),

4.2. Բանկի համար բավարար ձևով և բովանդակությամբ Բանկին տրամադրել ապացույց, որ գնահատման վճարն ամբողջությամբ կատարվել է Պայմանագրի 1.8-րդ հոդվածի (Գնահատման վճար) համաձայն, տրամադրել ապացույց, որ Հայաստանի Հանրապետության կողմից Պայմանագրի ստորագրումը պատշաճ կերպով լիազորված է, և որ Հայաստանի Հանրապետության անունից Պայմանագիրն ստորագրող անձը կամ անձինք պատշաճ կերպով լիազորված են դա անելու յուրաքանչյուր այդ անձի կամ անձանց ստորագրության նմուշով, ինչպես նաև հավաստիացնել, որ Պայմանագրի առնվազն 2 (երկու) բնօրինակ պատշաճ կերպով ստորագրված է բոլոր Կողմերի կողմից՝ տրամադրելով Լիազորված ստորագրող անձանց և հաշիվների ցանկը՝ նախքան Հայաստանի Հանրապետության կողմից Հատկացման առաջարկ պահանջելը՝ համաձայն Պայմանագրի 1.2.Բ հոդվածի (հոդված 1.4.Ա),

4.3. Պայմանագրի 1.2-րդ հոդվածով նախատեսված Ենթաձրագիր 1-ի համար առաջին Տրանշի հատկացման նպատակով Բանկին տրամադրել Պայմանագրի 1.4.Բ հոդվածով նախատեսված գրավոր փաստաթղթերը կամ ապացույցները՝ Բանկի կողմից իրեն բավարարող ձևով և բովանդակությամբ՝ Հատկացման պլանավորված ամսաթվից (իսկ 1.5-րդ հոդվածի համաձայն հետաձգման դեպքում՝ համապատասխանաբար Հատկացման պահանջվող հետաձգված ամսաթվից կամ Հատկացման համաձայնեցված հետաձգված ամսաթվից) 6 (վեց) Աշխատանքային օր առաջ կամ մինչ այդ օրը (հոդված 1.4.Բ),

4.4. Պայմանագրի 1.2-րդ հոդվածով նախատեսված Ենթաձրագիր 2-ի համար առաջին Տրանշի հատկացման նպատակով Բանկին տրամադրել Պայմանագրի 1.4.Գ հոդվածով նախատեսված գրավոր փաստաթղթերը կամ ապացույցները՝ Բանկի կողմից իրեն բավարարող ձևով և բովանդակությամբ՝ Հատկացման պլանավորված ամսաթվից (իսկ 1.5-րդ հոդվածի համաձայն հետաձգման դեպքում՝ համապատասխանաբար Հատկացման պահանջվող հետաձգված ամսաթվից կամ Հատկացման համաձայնեցված հետաձգված ամսաթվից) 6 (վեց) Աշխատանքային օր առաջ կամ մինչ այդ օրը (հոդված 1.4.Գ),

4.5. Պայմանագրի 1.2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ենթաձրագիր 2-ի յուրաքանչյուր Տրանշի հատկացման համար, բացառությամբ առաջին Տրանշի, Բանկի պահանջները բավարարող ձևով և բովանդակությամբ, Հատկացման պլանավորված ամսաթվից (իսկ 1.5-րդ հոդվածի համաձայն հետաձգման դեպքում՝ համապատասխանաբար Հատկացման պահանջվող հետաձգված ամսաթվից կամ Հատկացման համաձայնեցված հետաձգված ամսաթվից) 6

(վեց) աշխատանքային օր առաջ կամ մինչ այդ օրը Բանկին տրամադրել Պայմանագրի 1.4.է(ա) հոդվածով նախատեսված փաստաթղթերը կամ ապացույցները (հոդված 1.4.է),

4.6. վճարել Հետաձգման վճարը, եթե Ընդունված տրանշի հատկացումը հետաձգվում է Պայմանագրի 1.5.Ա(1) կամ 1.5.Ա(2) կետերի համաձայն (հոդված 1.5.Ա(3)),

4.7. եթե Բանկը կասեցնում է Ընդունված տրանշը Փոխհատուցման ենթակա կանխավճարի դեպքի կամ Պարտավորությունների չկատարման դեպքի կամ այնպիսի դեպքի կամ հանգամանքի առկայության պարագայում, որը ժամանակի ընթացքում կամ Պայմանագրով նախատեսված ծանուցման կամ որևէ որոշման կայացման հետևանքով (կամ վերոշարադրյալ դեպքերի համակցության արդյունքում) Փոխհատուցման ենթակա կանխավճարի դեպք կամ Պարտավորությունների չկատարման դեպք է, ապա Բանկին վճարել այդ Ընդունված տրանշի գումարի վրա հաշվարկված Հետաձգման վճարը (հոդված 1.6.Գ(1)),

4.8. Վարկի արժույթով Բանկին վճարել չօգտագործման վճար, որը Վարկի օրական չօգտագործված և չչեղարկված մնացորդի վրա հաշվարկվում է այն ամսաթվից, որը կազմում է 48 (քառասունութ) ամիս՝ սկսած Ուժի մեջ մտնելու ամսաթվից մինչև Վերջնական հասանելիության ամսաթիվը՝ տարեկան 0.1% (զրո ամբողջ մեկ տասնորդական) տոկոսադրույքով և չօգտագործման հաշվեգրված վճարը վճարել յուրաքանչյուր Վճարման ամսաթվին՝ մինչև Վերջնական հասանելիության ամսաթիվը, և Վերջնական հասանելիության ամսաթվին, կամ եթե Վարկը Պայմանագրի 1.6-րդ հոդվածի համաձայն ամբողջությամբ չեղարկվել է մինչև Վերջնական հասանելիության ամսաթիվը, ապա Պայմանագրի 1.9(բ) հոդվածի (i) կետում նշված վճարման ամսաթվին՝ չեղարկման ամսաթվից անմիջապես հետո, ընդ որում, եթե վճարման ենթակա չօգտագործման վճարի կատարման ամսաթիվը համապատասխան աշխատանքային օր չէ, ապա վճարումը կատարել, առկայության դեպքում, այդ ամսվա համապատասխան աշխատանքային օր հանդիսացող հաջորդ օրը, կամ այդպիսի օրվա բացակայության դեպքում՝ համապատասխան աշխատանքային օր հանդիսացող ամենամոտ նախորդ օրը, բոլոր դեպքերում՝ վճարման ենթակա չօգտագործման վճարի չափի համապատասխան ճշգրտմամբ (հոդվածներ 1.9(ա), 1.9(բ), 1.9(դ) և 1.9(ե)),

4.9. Պայմանագրի 1.5-րդ և 1.6-րդ հոդվածներով նախատեսված վճարման ենթակա գումարները վճարել եվրոյով՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից Բանկի պահանջն ստանալուց հետո 15 (տասնհինգ) օրվա ընթացքում կամ Բանկի պահանջով սահմանված ցանկացած ավելի երկար ժամկետում (հոդված 1.10),

4.10. յուրաքանչյուր Լողացող դրույքաչափով տրանշի չմարված մնացորդի դիմաց վճարել տոկոսներ Լողացող դրույքաչափով, յուրաքանչյուր կիսամյակ՝

ապառքներով, Հատկացման առաջարկում նշված համապատասխան Վճարման ամսաթվերին, որոնք սկսվում են Տրանշի Հատկացման ամսաթվին հաջորդող առաջին այդպիսի Վճարման ամսաթվին, իսկ եթե Հատկացման ամսաթվից մինչև առաջին Վճարման ամսաթվին ընկած ժամանակահատվածը 15 (տասնհինգ) օր է կամ ավելի քիչ, ապա այդ ժամանակահատվածում հաշվարկված տոկոսների վճարումը հետաձգվում է մինչև հաջորդ Վճարման ամսաթվը (հոդված 3.1. Բ, պարբերություն 1),

4.11. Տրանշի տոկոսադրույքի բազայի վերանայման կամ փոխարկման տարբերակն իրացնելու դեպքում Տոկոսի վերանայումը/փոխարկումն ուժի մեջ մտնելու ամսաթվից (Դ Հավելվածում սահմանված ընթացակարգին համապատասխան) վճարել տոկոս՝ Պայմանագրի Դ Հավելվածում նախատեսված դրույթներին համապատասխան սահմանված դրույքաչափով (հոդված 3.1. Գ),

4.12. չհակասելով Պայմանագրի 10-րդ հոդվածին և բացառություն կատարելով Պայմանագրի 3.1-րդ հոդվածից՝ Բանկի պահանջին համապատասխան, Պայմանագրի համաձայն վճարման ենթակա որևէ գումար ժամանակին չվճարելու դեպքում, վճարել Պայմանագրի պայմանների համաձայն վճարման ամսաթվից մինչև փաստացի վճարման ամսաթվը ժամկետանց ցանկացած գումարի վրա հաշվեգրված տոկոս՝ տարեկան դրույքաչափով, որը հավասար է. Լողացող դրույքաչափով տրանշների հետ կապված ժամկետանց վճարումների գումարների համար՝ կիրառելի Լողացող դրույքաչափ՝ գումարած 2% (200 բազիսային կետ), Ֆիքսված դրույքաչափով տրանշների հետ կապված ժամկետանց վճարումների գումարների համար՝ հետևյալներից առավել մեծը. կիրառելի Ֆիքսված դրույքաչափ՝ գումարած 2% (200 բազիսային կետ), կամ Համապատասխան միջբանկային դրույքաչափ (մեկ ամիս)՝ գումարած 2% (200 բազիսային կետ), ինչպես նաև Պայմանագրի 3.2-րդ հոդվածի «ա» և «բ» կետերում նախատեսված ժամկետանց վճարումների գումարներից բացի՝ այլ ժամկետանց վճարումների գումարների համար՝ Համապատասխան միջբանկային դրույքաչափ (մեկ ամիս)՝ գումարած 2% (200 բազիսային կետ) (հոդված 3.2, պարբերություն 1),

4.13. ոչ ուշ, քան մինչև Կանխավճարի մասին ծանուցման մեջ նշված վերջնաժամկետը (եթե առկա է), Կանխավճարի մասին ծանուցումն ընդունելու դեպքում կատարել կանխավճարը (հոդված 4.2.Գ, պարբերություն 2),

Կանխավճարի գումարի վճարման հետ միասին կատարել հաշվեգրված տոկոսի, Կանխավճարի գումարի դիմաց վճարման ենթակա Կանխավճարի փոխհատուցման վճարում, ինչպես նշված է Կանխավճարի մասին ծանուցման մեջ, և Պայմանագրի 4.2.Դ հոդվածով սահմանված վճարը, եթե առկա է (հոդված 4.2.Գ, պարբերություն 3),

4.14. եթե Բանկն իր հայեցողությամբ Կանխավճարի մասին հայտը բացառության կարգով ընդունում է 30 (երեսուն) օրացուցային օրվանից պակաս օր առաջ արված նախնական ծանուցմամբ, ապա Բանկին վճարել 10.000.00

Եվրոյի (տաս հազար եվրո) չափով վճար յուրաքանչյուր Տրանշի համար, որի մասով մասնակի կամ ամբողջական կանխավճար է պահանջվում՝ հաշվի առնելով նման կամավոր կանխավճարի հետ կապված Բանկի կրած վարչական ծախսերը (հոդված 4.2.Դ),

4.15. Բանկին անհապաղ տեղեկացնել, եթե տեղի է ունեցել կամ հավանական է, որ տեղի կունենա Ծրագրի ծախսերի կրճատման դեպք, և Պայմանագրի 4.3.Ա(1)(ա) հոդվածով պահանջված գումարի վճարումը կատարել Բանկի կողմից նշված ամսաթվին, որը պահանջը ներկայացվելու ամսաթվից հետո՝ 30 (երեսուն) օրվանից պակաս չէ (հոդվածներ 4.3.Ա(1)(ա) և հոդված 4.3.Ա(1)(բ)),

4.16. Բանկի կողմից Պայմանագրի 4.3.Ա հոդվածի համաձայն պահանջված ցանկացած գումար Պայմանագրի համաձայն հաշվեգրված կամ վճարման ենթակա ցանկացած տոկոսի կամ այլ գումարի հետ միասին, այդ թվում՝ առանց սահմանափակման, Պայմանագրի 4.3.Գ հոդվածով վճարման ենթակա ցանկացած փոխհատուցում վճարել Բանկի կողմից իր պահանջի մասին ծանուցման մեջ նշված Կանխավճարի ամսաթվին (հոդված 4.3.Բ),

4.17. Պայմանագրում կամ Բանկի պահանջով այլ բան սահմանված չլինելու դեպքում՝ տոկոսագումարներից, փոխհատուցման և մայր գումարից բացի բոլոր մյուս գումարները վճարել Բանկի պահանջն ստացվելուց հետո 15 (տասնհինգ) օրվա ընթացքում (հոդված 5.2(ա)),

4.18. Պայմանագրի համաձայն փոխառված բոլոր գումարներն օգտագործել Ծրագրի իրականացման համար և ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետությանը հասանելի լինեն Նախաբանի «բ» կետում նշված այլ ֆինանսական միջոցները, և որ այդ ֆինանսական միջոցներն անհրաժեշտ չափով ծախսվեն Ծրագրի ֆինանսավորման համար (հոդված 6.1),

4.19. Ծրագրի համար սարքավորումներ ձեռք բերել, ծառայություններ ապահովել և աշխատանքներ պատվիրել Բանկին բավարարող՝ վերջինիս Գնումների ուղեցույցում նկարագրված քաղաքականությանը համապատասխանող ընդունելի գնումների ընթացակարգերի համաձայն, ինչպես նաև Հարավային ճանապարհահատվածին առնչվող գնումների գործընթացը Բանկի կողմից ՎՋԵԲ-ին պատվիրակելուն, իսկ Հյուսիսային ճանապարհահատվածին առնչվող գնումների գործընթացը Բանկի կողմից ԱԶԲ-ին պատվիրակելուն համապատասխան՝ Բանկի, ԱԶԲ-ի և ՎՋԵԲ-ի միջև կնքված ընթացակարգային մեթոդաբանության դրույթների համաձայն (հոդված 6.4),

4.20. երաշխավորել և ապահովել, որ Օժանդակող մարմինն ապահովի սպասարկումը, Ծրագրի ակտիվները, ապահովագրությունը, իրավունքները և թույլտվությունները, Բնապահպանական և սոցիալական չափանիշները և հաստատումները, ինչպես նաև ԵՄ իրավունքը (հոդված 6.5),

4.21. բոլոր առումներով պահպանել և ապահովել, որ Օժանդակող մարմինը պահպանի այն բոլոր օրենքները, որոնք տարածվում են իր կամ

Ծրագրի վրա, եթե դրանք չպահպանելն էականորեն կվնասի Հայաստանի Հանրապետության՝ Պայմանագրով սահմանված պարտավորությունները կատարելու կարողությունը (հոդված 6.6),

4.22. Պայմանագրի վերաբերյալ տեղեկությունները (բացի Հայաստանի Հանրապետության՝ Պայմանագրի կառավարման մեջ ընդգրկված անձնակազմին վերաբերող կոնտակտային տեղեկություններից (Կոնտակտային տվյալներ)) Բանկին բացահայտելիս ապանձնավորել կամ որևէ այլ կերպ փոփոխել այդ տեղեկությունները (ըստ անհրաժեշտության), որպեսզի դրանք չպարունակեն որևէ տեղեկություն՝ կապված նույնականացված կամ նույնականացման ենթակա անձանց հետ (Անձնական տվյալներ)՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ Պայմանագրով կոնկրետ պահանջվում է, կամ Բանկը կոնկրետ գրավոր պահանջում է բացահայտել (հոդված 6.9(ա)),

4.23. Բանկին հավաստիացնել և երաշխավորել, որ Պայմանագիրը կազմում է Հայաստանի Հանրապետության իրավաբանորեն վավեր, պարտադիր և կատարման ենթակա պարտավորությունները, և Պայմանագրով սահմանված Հայաստանի Հանրապետության պարտավորությունների իրականացումը և ապահովումը, կատարումը և դրա դրույթների պահպանումը չեն հակասում և չեն հակադրվում, ինչպես նաև չեն հակասի և չեն հակադրվի ցանկացած կիրառելի օրենքի, կանոնադրության, կանոնի կամ կանոնակարգի կամ ցանկացած վճռի, որոշման կամ թույլտվության, որը տարածվում է Հայաստանի Հանրապետության վրա և իր համար պարտադիր ուժ ունեցող ցանկացած համաձայնագրի կամ այլ փաստաթղթի, որը ողջամտորեն կարելի է ակնկալել, որ էական բացասական ազդեցություն կունենա Հայաստանի Հանրապետության՝ Պայմանագրով սահմանված պարտավորությունները կատարելու կարողության վրա (հոդվածներ 6.10(բ) և 6.10(գ)),

4.24. Բանկին հավաստիացնել և երաշխավորել, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ստացել է Պայմանագրի հետ և դրանով սահմանված իր պարտավորություններն օրինականորեն կատարելու համար անհրաժեշտ բոլոր Թույլտվությունները, և Ծրագիրն ու այդ բոլոր Թույլտվությունները լիակատար ուժի և գործողության մեջ են և ընդունելի են որպես ապացույց, և Պայմանագրով սահմանված վճարման Հայաստանի Հանրապետության պարտավորությունները դասակարգվում են ոչ պակաս, քան *pari passu* (հավասարապես) վճարման իրավունքի նկատմամբ՝ դրա պարտքային գործիքներից որևէ մեկով սահմանված բոլոր այլ ընթացիկ և հետագա չապահովված և անկախ պարտավորությունների հետ՝ բացառությամբ ընդհանուր առմամբ ընկերությունների նկատմամբ կիրառվող օրենքով պարտադիր նախընտրված պարտավորությունների (հոդվածներ 6.10(ե) և 6.10(ը)),

4.25. Բանկին հավաստիացնել և երաշխավորել, որ Հայաստանի Հանրապետությունն ապահովում է համապատասխանություն Պայմանագրի 6.5(ե)

հողվածին և որքան տեղյակ է (պատշաճ և մանրամասն հարցում կատարելուց հետո), Հայաստանի Հանրապետության կամ ցանկացած համապատասխան Փոխկապակցված անձի դեմ Ծրագրի առնչությամբ Բնապահպանական կամ սոցիալական հայց չի հարուցվել կամ չկա վտանգ, որ կհարուցվի և կատարում է Պայմանագրի 6-րդ հոդվածով սահմանված՝ Հայաստանի Հանրապետության բոլոր պարտավորությունները, և որքան տեղյակ է, Հայաստանի Հանրապետության կողմից Ծրագրում ներդրված որևէ ֆինանսական միջոց ապօրինի ծագում չունի, ինչպես նաև ձեռք չի բերվել Փողերի լվացման հետևանքով կամ կապ չունի Ահաբեկչության ֆինանսավորման հետ, և ո՛չ Հայաստանի Հանրապետությունը, ո՛չ որևէ Համապատասխան անձ չի դրսևորել որևէ Արգելված վարքագիծ՝ կապված Ծրագրի կամ Պայմանագրով նախատեսված որևէ գործարքի հետ, կամ չի իրականացրել որևէ ապօրինի գործունեություն՝ կապված Ահաբեկչության ֆինանսավորման կամ Փողերի լվացման հետ (հոդվածներ 6.10(թ)-ից 6.10(ժբ)),

4.26. որևէ այլ ֆինանսական վարկատուի հետ ֆինանսավորման համաձայնագիր կնքելու դեպքում, որը ներառում է վարկանիշի կորստի մասին դրույթ կամ դրա ֆինանսական ցուցանիշի վերաբերյալ այլ այնպիսի դրույթ՝ ըստ կիրառելիության, որը Պայմանագրով նախատեսված չէ կամ ավելի բարենպաստ է համապատասխան ֆինանսական վարկատուի համար, քան Պայմանագրի որևէ համարժեք դրույթ՝ Բանկի համար, ապա Բանկին անհապաղ տեղեկացնել և Բանկին տրամադրել առավել բարենպաստ դրույթի օրինակ, ինչպես նաև Բանկի պահանջի դեպքում անհապաղ կնքել համաձայնագիր՝ Պայմանագրում փոփոխություն կատարելու համար, որպեսզի նախատեսվի համարժեք դրույթ՝ հոգուտ Բանկի (հոդված 7.3),

4.27. առանց հապաղման Բանկի հաստատմանը ներկայացնել Ծրագրի հետ կապված ցանկացած էական փոփոխություն՝ հաշվի առնելով նաև նախքան Պայմանագրի ստորագրումը Ծրագրի հետ կապված տեղեկությունների բացահայտումը Բանկին՝ ի թիվս այլնի, Ծրագրի գնի, նախագծման, պլանների, ժամանակացույցի կամ ծախսերի ծրագրի կամ ֆինանսավորման պլանի հետ և Բանկի կողմից պահանջի դեպքում տրամադրել Հայաստանի Հանրապետության ապահովագրողների մասով հավաստագիր, որով հաստատվում է Պայմանագրի 6.5-րդ հոդվածի «գ» կետի պահանջների կատարումը, և տարեկան կտրվածքով՝ Ծրագրի մաս կազմող ապահովագրված գույքին առնչվող գործող քաղաքականությունների ցանկը՝ ընթացիկ պարզեցվածարների վճարման հաստատման հետ միասին (հոդվածներ 8.1(բ) և 8.1(դ)),

4.28. Պայմանագրի 8.2-րդ հոդվածով սահմանված կարգով Բանկին տրամադրել և ապահովել, որ Օժանդակող մարմինը Բանկին տրամադրի Պայմանագրի 8.2-րդ հոդվածով սահմանված լրացուցիչ տեղեկությունները, ապացույցները և փաստաթղթերը (հոդված 8.2),

4.29. Փոխառության և (կամ) Ծրագրի մասով Արգելված վարքագծի վերաբերյալ հավաստի պնդումների, բողոքի կամ տեղեկությունների դեպքում Բանկի հետ բարեխղճորեն խորհրդակցել համապատասխան գործողություններ ձեռնարկելու վերաբերյալ, մասնավորապես, եթե ապացուցվում է, որ Երրորդ կողմը Փոխառության և (կամ) Ծրագրի մասով Արգելված վարքագիծ է դրսևորել, որի արդյունքում Փոխառությունն օգտագործվել է ոչ նպատակային (հոդված 8.3(դ)),

4.30. վճարել Պայմանագրի կամ դրա հետ կապված որևէ փաստաթղթի կատարումից կամ իրականացումից առաջացող և Փոխառության համար տրամադրված ցանկացած Ապահովման ստեղծման, կատարելագործման, գրանցման կամ կատարման հետ կապված բոլոր հարկերը, տուրքերը, վճարները և ցանկացած տեսակի այլ վճարումներ, այդ թվում՝ դրոշմատուրքը և գրանցման վճարները, որքանով դա կիրառելի է, ինչպես նաև վճարել Պայմանագրով նախատեսված ամբողջ մայր գումարը, տոկոսները, փոխհատուցումներն ու օրենքով կամ պետական կամ այլ մարմինների հետ կնքված համաձայնագրով պահանջվող այլ գումարներ՝ առանց ազգային կամ տեղական ցանկացած տեսակի այլ վերադիր վճարումներից պահումների կամ նվազեցումների, և որևէ այդպիսի պահումներ կամ նվազեցումներ կատարելու պարտավորության դեպքում՝ Բանկին կատարվող վճարումը մեծացնել այնպես, որ պահումներից կամ նվազեցումներից հետո Բանկի կողմից ստացվող զուտ գումարը հավասար լինի վճարման ենթակա գումարին (հոդված 9.1),

4.31. Բանկին վճարել ցանկացած ծախս կամ ծախքեր, որոնք Բանկի համար առաջացել են, կամ որոնք Բանկը կրել է որևէ օրենքի կամ կանոնակարգի ընդունման կամ դրանում որևէ փոփոխություն կատարելու (կամ մեկնաբանման, դրա նորմերի կիրառման կամ դրա կիրառման) կամ ցանկացած օրենքի կամ կանոնակարգի հետ համապատասխանությունն ապահովելու հետևանքով, ինչի անհրաժեշտությունն առաջացել է Պայմանագիրն ստորագրելու ամսաթվից հետո, որի համաձայն կամ որի արդյունքում Բանկը պարտավոր է կրել լրացուցիչ ծախսեր՝ Պայմանագրով նախատեսված ֆինանսավորումն ապահովելու կամ իր պարտականությունները կատարելու համար, կամ որի համաձայն կամ որի արդյունքում՝ Պայմանագրով Բանկին հասանելիք ցանկացած գումար կամ Բանկի կողմից Հայաստանի Հանրապետությանը Վարկ կամ Փոխառություն տրամադրելու արդյունքում առաջացած ֆինանսական եկամուտը նվազեցվում է կամ վերացվում (հոդված 9.3(ա)),

4.32. անմիջապես վճարել Չմարված փոխառության ամբողջ գումարը կամ դրա մի մասը (ինչպես պահանջում է Բանկը) հաշվեգրված տոկոսների և Պայմանագրով նախատեսված բոլոր այլ հաշվեգրված կամ չմարված գումարների հետ միասին՝ Բանկի կողմից Պայմանագրի 10.1. Ա և 10.1. Բ հոդվածների

դրույթների համաձայն ներկայացված գրավոր պահանջի դեպքում (հոդված 10.1),

4.33. Ֆիքսված դրույքաչափով որևէ տրանշի նկատմամբ Պայմանագրի 10.1-րդ հոդվածով սահմանված պահանջ ներկայացվելու դեպքում Բանկին վճարել պահանջված գումարը որպես կանխավճար վճարման ենթակա մայր գումարի ցանկացած չափի համար փոխհատուցման հետ միասին և նշված օրը (հոդված 10.3.Ա),

4.34. Լողացող դրույքաչափով որևէ տրանշի վերաբերյալ Պայմանագրի 10.1-րդ հոդվածով սահմանված պահանջի դեպքում Բանկին վճարել պահանջված գումարը տարեկան 0,19% (տասնինը բազիսային կետ) ընթացիկ արժեքին հավասար գումարի հետ միասին, որը հաշվարկվում և հաշվեգրվում է որպես կանխավճար վճարման ենթակա մայր գումարի վրա նույն ձևով, ինչպես որ տոկոսները հաշվարկված և հաշվեգրված կլինեին, եթե այդ գումարը Տրանշի մարման համար կիրառելի ժամանակացույցի համաձայն մնար չմարված մինչև Տոկոսի վերանայման/փոխարկման օրը՝ առկայության դեպքում, կամ Մարման օրը (հոդված 10.3.Բ, պարբերություն 1),

4.35. հիմնականում հրաժարվել ամբողջ անձեռնմխելիությունից, որը Հայաստանի Հանրապետությունը կամ Հայաստանի Հանրապետության ակտիվները կամ եկամուտներն այլ կերպ կարող են ունենալ ցանկացած իրավագործության ներքո, ներառյալ՝ դատարանի վճիռը կատարելու համար կամ գույքային հայցով իր ցանկացած ակտիվի և եկամուտի նկատմամբ արգելանք, կալանք դնելու կամ դրանց վաճառքի համար իր ակտիվների կամ եկամուտների նկատմամբ ցանկացած գործընթաց (հոդված 11.3(բ)),

4.36. Ծրագրի իրականացման ընթացքի վերաբերյալ Հավելված Ա.2-ի 3-րդ կետով նախատեսված տեղեկությունները Բանկին տրամադրել ամենաուշը մինչև Հավելված Ա.2-ի 3-րդ կետում նշված վերջնաժամկետը (Հավելված Ա. 2, կետ 3),

4.37. Տոկոսի վերանայման/փոխարկման առաջարկի մասով Ֆիքսված դրույքաչափը կամ Սպրեդը պատշաճ կերպով գրավոր ընդունելու դեպքում Տոկոսի վերանայման/փոխարկման ամսաթվին և դրանից հետո սահմանված Վճարման ամսաթվերին վճարել հաշվեգրված տոկոս (Հավելված Դ, կետ Բ, պարբերություն 1),

4.38. Տոկոսի վերանայման/փոխակերպման մասին հարցում չներկայացնելու կամ Տոկոսի վերանայման/փոխակերպման առաջարկը Տրանշի համար գրավոր չընդունելու, կամ Բանկի կողմից Պայմանագրի Դ Հավելվածի Ա կետի համաձայն պահանջված փոփոխությունը գործողության մեջ չդնելու դեպքում՝ առանց փոխհատուցման Տոկոսի վերանայման/փոխարկման ամսաթվին Տրանշն ամբողջությամբ հետ վճարել (Հավելված Դ, կետ Գ, պարբերություն 2):

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության ու Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Հայաստան. Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆինանսական պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

18 մարտի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1771

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ ՄԻՋԵՎ «ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՍԻՍԻԱՆ-ՔԱԶԱՐԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՀԱՏՎԱԾԻ ԾՐԱԳԻՐ» ԿԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ + ՀԱՏՈՒԿ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՊԱՏՈՒՀԱՆ 1» ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՐՏԻ 18-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1771 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «Հայաստանի Հանրապետության ու Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Հայաստան. Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆինանսական պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-1771 որոշմամբ որոշել է, որ Հայաստանի Հանրապետության ու Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Հայաստան. Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆինանսական պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-1771 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը

1(118)2025

ՏԵՂԵԿՎՈՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ

կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴԴ-1771 որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության ու Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Հայաստան. Սիսիան-Քաջարան ճանապարհահատվածի ծրագիր» Կայուն զարգացման եվրոպական հիմնադրամ + Հատուկ ներդրումային պատուհան 1» ֆինանսական պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության

հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարանի դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանդությունների բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարանի ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարանի առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարանի միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարա-

վորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ

համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի

2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լինեին Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

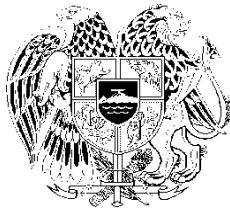
Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն

իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ՝

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«18» մարտի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԲԱՆԿԻ ՄԻՋԵՎ «ԵՐԵՎԱՆԻ
ԷՆԵՐԳԱԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԾՐԱԳԻՐ»
ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ
ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

18 մարտի 2025թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Վ. Գրիգորյանի, Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի,
Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,
մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Տարածքային կառավարման և ենթակա-
ռուցվածքների նախարարի տեղակալ Ք. Ղալեչյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ
հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 23, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Հայաստանի Հանրա-
պետության և Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Երևանի էներգաար-
դյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համա-
ձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը
համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հունվարի 9-ի N 6-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել «Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Երևանի էներգաարդյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համաձայնագիրը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է այդ համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի հունվարի 10-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ համաձայնագիրը, հետազոտելով Կառավարության ներկայացուցչի բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Երևանի էներգաարդյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համաձայնագիրը (այսուհետ՝ Համաձայնագիր) ստորագրվել է 2024 թվականի նոյեմբերի 12-ին՝ Աշխատանքների (Ծրագրի հետ կապված, Դրամաշնորհից ֆինանսավորվող աշխատանքներն ու նյութական միջոցները՝ նկարագրված են 1-ին հավելվածում) իրականացման համար դրամաշնորհի օգտագործման հետ կապված Կողմերի իրավունքներն ու պարտավորությունները սահմանելու նպատակով:

Համաձայնագիրն ունի հավելվածներ՝ **Հավելված 1. «Ծրագրի նկարագրությունը», Հավելված 2. «Ծրագրի գնահատված ծախսերը», Հավելված 3. «Վճարման պահանջագրի օրինակելի ձև», Հավելված 4. «Հաշվետվությունները», Հավելված 5. «Առաջընթացը բնորոշող ցուցանիշներ»:**

2. Համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնում է մի շարք պարտավորություններ, մասնավորապես՝

2.1. կատարել Համաձայնագրի 2.2-րդ հոդվածում շարադրված գործողությունները և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն կատարի այդ գործողությունները՝ ըստ կիրառելիության (հոդված 2.2),

2.2. Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելու ամսաթվին ներկայացնել, որ Համաձայնագրի 2.3-րդ հոդվածում շարադրված հանգամանքներից որևէ մեկն առկա չէ (հոդված 2.3),

2.3. ընդունել, որ Դրամաշնորհի առավելագույն գումարն այն առավելագույն գումարն է, որը Բանկն իր հայեցողությամբ կարող է նվազեցնել Համաձայնագրով Բանկի համար սահմանված պարտականությունները ֆինանսավորելու կամ կատարելու համար նրա կողմից կատարված կամ կրած լրացուցիչ կամ ավելացված ծախսերը, ի թիվս այլնի, ծածկելու համար անհրաժեշտ չափով, ներառյալ, բայց չսահմանափակվելով, Բանկի կողմից Դրամաշնորհի

կառավարումը (ներառյալ, բայց չսահմանափակվելով, մինչև Հայաստանի Հանրապետությանը վճարելը ՖՎՇՀ-ին¹ համապատասխան Բանկի կողմից սահմանված ունիտար ֆոնդերում Դրամաշնորհի պարտադիր ներդրման արդյունքում Բանկի կողմից կատարված ցանկացած ծախս) (հոդված 4.3),

2.4. Դրամաշնորհն օգտագործել բացառապես Աշխատանքների առնչությամբ առաջ եկած թույլատրելի ծախսերը ծածկելու համար՝ Համաձայնագրի 8-րդ հոդվածով (*Թույլատրելի ծախսերը*) նախատեսված կարգով (հոդված 4.4),

2.5. երաշխավորել, որ Հայաստանի Հանրապետության կամ Վերջնական շահառուի համար Դրամաշնորհը չի ունենա շահույթ ստեղծելու նպատակ կամ ազդեցություն (հոդված 4.6),

2.6. ապահովել, որ Վերջնական շահառուն ստանձնի Ծրագրի համար սարքավորումների գնումը, Աշխատանքների մատուցումը և պատվիրումը՝ գնումների ընդունելի ընթացակարգերի համաձայն՝ ապահովվելով, ի բավարարումն Բանկի, համապատասխանություն վերջինիս՝ Գնումների ուղեցույցում նկարագրված քաղաքականությանը և Ֆինանսավորման պայմանագրի պայմաններին (հոդված 5.1),

2.7. հանդես գալով Գործադիր մարմնի ղեկավարի միջոցով՝ մինչև Դրամաշնորհի առաջին հատկացումը Վերջնական շահառուի հետ կնքել Ենթաֆինանսավորման համաձայնագիր՝ համոզվելով, որ Ենթաֆինանսավորման համաձայնագիրը ներառում է համապատասխան բոլոր ժամկետները, պայմանները և պարտականությունները, որոնք թույլ կտան Հայաստանի Հանրապետությանը՝ որպես Դրամաշնորհի շահառուի, կատարել Համաձայնագրով նախատեսված բոլոր պարտականությունները և պահանջները (հոդված 7.3),

2.8. Բանկին կամ դրա լիազորված ներկայացուցիչներին տրամադրել կամ ապահովել, որ Վերջնական շահառուն տրամադրի Համաձայնագրի 15.2-րդ հոդվածում (*Ստուգումները, հսկողությունն ու աուդիտները*) նշված աջակցությունը և հասանելիության իրավունքները՝ Համաձայնագրի 7.10-րդ հոդվածով (*Դրամաշնորհի վճարումը*) նախատեսված ստուգումներն ու հսկողության միջոցառումներն իրականացնելու նպատակով (հոդված 7.13),

2.9. ապահովել, որ Դրամաշնորհի շրջանակներում վճարման ենթակա համարվելու նպատակով այն ծախսերը, որոնք ընդգրկվում են Համաձայնագրի 7-րդ հոդվածի (*Դրամաշնորհի վճարումը*) համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կողմից հատկացման մասով ներկայացված պահանջների մեջ, բավարարեն Համաձայնագրի 8.1-րդ հոդվածում սահմանված պահանջները (հոդված 8.1),

2.10. Բանկին տրամադրել կամ ապահովել, որ Վերջնական շահառուն

¹ Սույն ներդրումային դրամաշնորհի համաձայնագիրը կնքվել է 2014 թվականի մայիսի 7-ի և 8-ի Ֆինանսական և վարչական շրջանակային համաձայնագրի (ՖՎՇՀ) հիման վրա, որը կնքվել է Եվրոպական միության՝ ի դեմս Եվրոպական հանձնաժողովի, և Բանկի միջև և փոփոխվել է 2019 թվականի հոկտեմբերի 8-ին և 9-ին:

բանկին տրամադրի բոլոր անհրաժեշտ և արժանահավատ տեղեկություններն ու օժանդակ փաստաթղթերը, այդ թվում՝ Համաձայնագրի 9.6-րդ հոդվածում (*Տեղեկատվություն և հաշվետվություններ ներկայացնելը*) նշված՝ աուդիտի ենթարկված ֆինանսական ծախսերի ամփոփագրերը, որպեսզի Բանկը համոզվի, որ Դրամաշնորհով համաֆինանսավորված ցանկացած Աշխատանք կատարվել է, և որ Վերջնական շահառուի կողմից Աշխատանքների մասով հայտարարագրված ծախսերն իրականում վճարվել են և համապատասխանում են Դրամաշնորհի տրամադրման և օգտագործման պայմաններին (հոդված 8.4),

2.11. ապահովել, որ տարեկան կտրվածքով ներկայացվող առաջընթացի վերաբերյալ յուրաքանչյուր հաշվետվություն տրամադրի ամբողջական հաշվետվություն տասներկու (12) ամիսների հաշվետու ժամանակաշրջանի ընթացքում Ծրագրի ձեռքբերումների և այդ ժամանակաշրջանի վերջի կարգավիճակի մասին (հոդված 9.3, պարբերություն 1),

2.12. ապահովել, որ իրականացման վերաբերյալ վերջնական հաշվետվությամբ տրամադրվի իրականացված գործողությունների, Ծրագրի արդյունքների և ազդեցության վերաբերյալ մանրակրկիտ նկարագրություն, որն ընդգրկում է իրականացման ամբողջ ժամանակահատվածը (հոդված 9.4, պարբերություն 1),

2.13. Բանկին անհապաղ տեղեկացնել կամ ապահովել, որ Վերջնական շահառուն Բանկին անհապաղ տեղեկացնի ցանկացած այնպիսի հանգամանքի մասին, որը կարող է խաթարել կամ ձգձգել Աշխատանքների իրականացումը (հոդված 9.9),

2.14. Բանկին տրամադրել կամ ապահովել, որ Վերջնական շահառուն Բանկին տրամադրի ցանկացած այդպիսի տեղեկություն կամ լրացուցիչ փաստաթուղթ, որը վերաբերում է Ծրագրի ֆինանսավորմանը, գնումներին, իրականացմանը, գործարկմանը, ինչպես նաև Շրջակա միջավայրին և սոցիալական հարցերին, ինչպես Բանկը կարող է ողջամտորեն պահանջել ողջամիտ ժամկետում՝ պայմանով, որ եթե այդ տեղեկությունները կամ փաստաթուղթը ժամանակին չտրամադրվի Բանկին, և եթե Հայաստանի Հանրապետությունը Բանկի կողմից գրավոր սահմանված ողջամիտ ժամկետում չչտրվի բացթողումը, ապա Բանկը կարող է հնարավորության սահմաններում վերացնել թերությունը՝ աշխատանքի ընդունելով իր աշխատակազմին կամ խորհրդատու կամ որևէ այլ երրորդ կողմ Հայաստանի Հանրապետության հաշվին, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է այդ անձանց տրամադրի այդ նպատակով անհրաժեշտ ամբողջ օգնությունը (հոդված 9.12),

2.15. չհակասելով Համաձայնագրի 10.1-րդ հոդվածին (*Արդյունքների նկարմամբ իրավունքները և մրավոր սեփականության իրավունքները*) և հաշվի առնելով գաղտնիության վերաբերյալ կիրառելի պահանջները՝ ապահովել, որ Վերջնական շահառուն շնորհի Բանկին և Եվրոպական հանձնաժողովին մտավոր սեփականության ցանկացած նոր իրավունքի

մասով անվերադարձ, ոչ բացառիկ, անհատույց և անժամկետ լիցենզիա՝ ենթալիցենզավորման իրավունքով, մասնավորապես՝ Բանկը և Եվրոպական հանձնաժողովը Համաձայնագրից և Պայմանագրերից բխող բոլոր փաստաթղթերը, ներառյալ՝ Համաձայնագրի 9-րդ հոդվածի (*Տեղեկատվություն և հաշվետվություններ ներկայացնելը*) համաձայն կազմված հաշվետվությունները ազատորեն օգտագործելու, այդ թվում՝ պահպանելու, փոփոխելու, թարգմանելու, ցուցադրելու, ցանկացած տեխնիկական եղանակով վերարտադրելու, հրապարակելու կամ ցանկացած կրիչով փոխանցելու իրավունք ունեն՝ անկախ դրանց տեսակից, և այդ նպատակով ապահովել, որ Վերջնական շահառուն իրավունք ունենա օգտվել նախապես գոյություն ունեցող մտավոր սեփականության համապատասխան իրավունքներից, այդ թվում՝ Համաձայնագրի 10-րդ հոդվածով (*Արդյունքների նկատմամբ իրավունքները և մրավոր սեփականության իրավունքները*) նախատեսված՝ լիցենզիան շնորհելու իրավունքից (հոդված 10.2),

2.16. ապահովել, որ Վերջնական շահառուն յուրաքանչյուր Պայմանագրում ներառի այնպիսի դրույթներ, որոնցով Կապալառուից պահանջվում է անհրաժեշտության դեպքում կատարել Համաձայնագրի 10-րդ հոդվածում (*Արդյունքների նկատմամբ իրավունքները և մրավոր սեփականության իրավունքները*) նշված պարտավորությունները (հոդված 10.4),

2.17. փաստաթղթավորել, զեկուցել և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն փաստաթղթավորի և զեկուցի Աշխատանքների մասով իրականացված հաղորդակցության և տեսանելիության բոլոր գործողությունների մասին (հոդված 11.2),

2.18. ձեռնարկել և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն ձեռնարկի բոլոր համապատասխան միջոցները, որպեսզի Եվրոպական միությունից Ծրագրի և Պայմանագրերի մասով ֆինանսավորում ստանալու փաստը հրապարակվի (հոդված 11.3),

2.19. համաձայնել Բանկին, Եվրոպական հանձնաժողովին և Եվրոպական միության պատվիրակությանը Համաձայնագրի գործողության ժամկետի ընթացքում հրավիրել Հայաստանի Հանրապետություն՝ մասնակցելու Համաձայնագրի, Պայմանագրերի կամ Ծրագրի առնչությամբ Հայաստանի Հանրապետության և Բանկի կողմից կազմակերպվող միջոցառումներից ցանկացածին և բոլորին (հոդված 11.5),

2.20. հաշվի առնելով գաղտնիության, անձնական տվյալների անվտանգության ու պաշտպանության վերաբերյալ կիրառելի կանոնները՝ լիազորել և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն լիազորի Բանկին և Եվրոպական հանձնաժողովին տարեկան կտրվածքով հրապարակել Համաձայնագրի վերաբերյալ Համաձայնագրի 11.9 հոդվածում շարադրված տեղեկությունները (հոդված 11.9),

2.21. ապահովել, որ Վերջնական շահառուն յուրաքանչյուր Պայմանագրում ներառի դրույթներ, որոնք Կապալառուից պահանջում են համապատասխանել Համաձայնագրի 12-րդ հոդվածում (*Շահերի բախումը*) շարադրված ցանկացած պարտավորության կամ լրացուցիչ միջոցներին (հոդված 12.4),

2.22. Համաձայնագրի 13.2-րդ հոդվածի (*Գաղտնիությունը*) համաձայն, բացառությամբ դրա «ե» կետի, Հայաստանի Հանրապետության կողմից որևէ երրորդ կողմի համար Գաղտնի տեղեկատվության բացահայտման դեպքում՝ ստացող երրորդ կողմին ծանուցել այն մասին, որ տեղեկատվությունը համարվում է Գաղտնի տեղեկատվություն (հոդված 13.3),

2.23. Համաձայնագրի 13.2-րդ հոդվածի (*Գաղտնիությունը*) «գ» կետի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության կողմից Գաղտնի տեղեկատվությունը որևէ երրորդ կողմի համար բացահայտելու դեպքում՝ տեղեկատվությունը բացահայտելու որևէ պահանջի մասին տեղեկանալուց անմիջապես հետո դրա մասին գրավոր ծանուցել մյուս Կողմին (հոդված 13.4),

2.24. Համաձայնագրի 15.1-րդ հոդվածի (*Սկուզումները, հսկողությունն ու աուդիտները*) համաձայն՝ ԵՄ համապատասխան մարմինն և վերջինիս կողմից լիազորված ցանկացած արտաքին աուդիտորի այդ նպատակով տրամադրել անհրաժեշտ հասանելիություն և աջակցություն և ապահովել Վերջնական շահառուի կողմից դրանց տրամադրումը կամ ապահովել, որ նրանց տրամադրվի անհրաժեշտ հասանելիություն և աջակցություն, ինչպես նաև ապահովել, որ Համաձայնագրի 15-րդ հոդվածին (*Սկուզումները, հսկողությունն ու աուդիտները*) համապատասխան տրամադրված հասանելիությունը հիմնված լինի երրորդ կողմերից գաղտնիության պահպանման վրա՝ չհակասելով հանրային կամ ԵՄ իրավունքից բխող՝ այդ հաստատությունների կամ մարմինների և դրանց աշխատակազմերի, ներկայացուցիչների նկատմամբ կիրառվող պարտավորություններին (հոդված 15.2),

2.25. Համաձայնագրի վերաբերյալ տեղեկությունները (բացի Դրամաշնորհի շահառուի՝ Համաձայնագրի իրականացման մեջ ընդգրկված անձնակազմին վերաբերող կոնտակտային տեղեկություններից (**Կոնտակտային տվյալներ**)) Բանկին բացահայտելիս զտել կամ որևէ այլ կերպ փոփոխել այդ տեղեկությունները (ըստ անհրաժեշտության), որպեսզի դրանք չպարունակեն նույնականացված կամ նույնականացման ենթակա անհատների հետ կապված որևէ տեղեկություն (**Անձնական տեղեկություններ**)՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ անձնական տեղեկությունների տեսքով այդ տեղեկությունների բացահայտումը պահանջվում է Համաձայնագրով, կամ որոնք գրավոր ձևով պահանջում է Բանկը (հոդված 16.2),

2.26. չդրսևորել և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն չդրսևորի (և իր անունից գործող որևէ անձի չթույլատրի կամ թույլտվություն չտա) որևէ Արգելված վարքագիծ՝ կապված Նախագծի, Նախագծի համար

իրականացվող մրցութային որևէ ընթացակարգի կամ Համաձայնագրով ենթադրվող որևէ գործարքի հետ (հոդված 17.1, կետ «ա»),

2.27. Ծրագրի առնչությամբ Արգելված վարքագծի ենթադրյալ կամ կասկածելի որևէ դրսևորում քննելու կամ այն դադարեցնելու վերաբերյալ Բանկի կողմից հիմնավոր պահանջ ներկայացվելու դեպքում՝ ձեռնարկել և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն պարտավորվի ձեռնարկել այդպիսի գործողություններ (հոդված 17.1, կետ «բ»),

2.28. հանձն առնել և ապահովել, որ Վերջնական շահառուն հանձն առնի ողջամիտ ժամկետում պատշաճ միջոցներ ձեռնարկել որևէ Համապատասխան անձի նկատմամբ, որի նկատմամբ իրենց աշխատանքային պարտավորությունների իրականացման ժամանակ Արգելված վարքագիծ դրսևորելու մասով դատարանի կողմից վերջնական կամ անփոփոխ վճիռ է կայացվել, որպեսզի ապահովվի այդպիսի Համապատասխան անձի ներգրավվածության բացառումը Հայաստանի Հանրապետության կամ Վերջնական շահառուի՝ Դրամաշնորհին, Համաձայնագրին և Ծրագրին առնչվող գործունեությանը (հոդված 17.3),

2.29. հավաստիացնել և երաշխավորել Բանկին, որ Ուժի մեջ մտնելու ամսաթվին Հայաստանի Հանրապետության և (կամ) Վերջնական շահառուի կողմից նախագծում ներդրված որևէ ֆինանսական միջոց ապօրինի ծագում չունի, ինչպես նաև ձեռք չի բերվել Փողերի լվացման հետևանքով կամ կապ չունի Ահաբեկչության ֆինանսավորման հետ (հոդված 17.4, պարբերություն «բ»),

2.30. անհաղթահարելի ուժի ազդեցության ենթարկվելու դեպքում մյուս Կողմին անհապաղ տեղեկացնել այդ մասին՝ նշելով խնդրի բնույթը, հնարավոր տևողությունը և կանխատեսելի հետևանքները, ինչպես նաև վնասի նվազեցման նպատակով ձեռնարկված կամ ձեռնարկվելիք միջոցները (հոդված 18.1),

2.31. առանց մյուս Կողմերի նախապես տված գրավոր համաձայնության՝ երրորդ կողմի իրավունք չշնորհել կամ չփոխանցել կամ այլ կերպ չիրացնել Համաձայնագրով նախատեսված՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավունքներն ու պարտավորությունները (հոդված 22.1),

2.32. կրել բոլոր ծախքերը և ծախսերը, այդ թվում՝ մասնագիտական, բանկային կամ արտարժույթի փոխանակման հետ կապված ծախսերը, որոնք կարող են առաջանալ՝ կապված Համաձայնագրի կամ ցանկացած հարակից փաստաթղթի նախապատրաստման, կատարման, իրականացման և գործողության դադարեցման, այդ թվում՝ դրանցում կատարվող ցանկացած փոփոխության հետ (հոդված 24.2),

2.33. չսահմանափակելով Բանկի՝ Համաձայնագրով, Ֆինանսավորման պայմանագրով կամ ցանկացած կիրառելի օրենքով նախատեսված այլ իրավունքներ՝ փոխհատուցել Բանկին և ստանձնել ցանկացած և բոլոր այն բողոքներից, պահանջներից, վնասներից, կորուստներից, ծախքերից և

ծախսերից (այդ թվում՝ փաստաբանի ծառայությունների հետ կապված ողջամիտ վճարներից և ծախսերից) բխող կամ դրանց նկատմամբ, ինչպես նաև Բանկի ցանկացած այնպիսի պարտավորությունների նկատմամբ երաշխավորություն, որոնք կարող են առաջանալ Հայաստանի Հանրապետության կողմից կատարված գործողության կամ անգործության կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից Համաձայնագրով սահմանված պարտավորություններից որոշները չկատարելու հետևանքով (հոդված 25.4),

2.34. Համաձայնագրի առկայության, գործողության, մեկնաբանման, իրականացման կամ դադարեցման առնչությամբ ծագող վեճերը լուծել Համաձայնագրի 27-րդ հոդվածով սահմանված կարգով (հոդված 27.2),

2.35. ապահովել, որ Համաձայնագրի 8.3-րդ հոդվածի (*Թույլատրելի ծախսերը*) առնչությամբ Հաշվետվությունները համապատասխան դեպքերում ներառեն Համաձայնագրի Հավելված 4-ում շարադրված տեղեկությունները (Հավելված 4):

3. Համաձայն Համաձայնագրի 27.1-րդ հոդվածի՝ Համաձայնագիրը և դրանից ծագող կամ դրա հետ կապված ցանկացած ոչ պայմանագրային պարտավորություն կարգավորվում է Լյուքսեմբուրգի օրենսդրությամբ:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Երևանի էներգաարդյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

18 մարտի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1772

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ****ԲԱՆԿԻ ՄԻՋԵՎ «ԵՐԵՎԱՆԻ****ԷՆԵՐԳԱԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԾՐԱԳԻՐ»****ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀԱՅԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ****ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝****ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ****ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ****ՄԱՐՏԻ 18-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1772 ՈՐՈՇՄԱՆ****ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Երևանի էներգաարդյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-1772 որոշմամբ որոշել է, որ «Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Երևանի էներգաարդյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-1772 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի

1(118)2025

◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-1772 որոշմամբ «Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական ներդրումային բանկի միջև «Երևանի էներգաարդյունավետության երկրորդ ծրագիր» ներդրումային դրամաշնորհային համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական

դատարան դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով

ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի

կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմա-

նադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շրկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ՝
«18» մարտի 2025թ.

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**«ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ
ՎՐԱ՝ «ՄՆԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԻ 20-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 2-ՐԴ
ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

18 մարտի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Վ. Գրիգորյանի, Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի,
Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,
մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
դիմողի՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի,

գործով որպես պատասխանող կողմ ներգրավված Ազգային ժողովի
ներկայացուցիչ՝ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավական ապահովման
և սպասարկման բաժնի պետ Մ. Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ
հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական
դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց ««ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ
ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ դիմումի հիման վրա՝ «Մնանկության մասին» Հայաստանի
Հանրապետության օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Սահմանադրությանը
համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

«Մնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը
(այսուհետ նաև՝ Օրենք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2006 թվականի

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ 1(118)2025

դեկտեմբերի 25-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2007 թվականի հունվարի 22-ին և ուժի մեջ է մտել 2007 թվականի փետրվարի 10-ին:

Օրենքի՝ «Սնանկության գործի ընթացքում կայացված ակտերի բողոքարկումը» վերտառությամբ 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է.

«2. Պարտապանին սնանկ ճանաչելու կամ սնանկ ճանաչելու դիմումը մերժելու մասին դատարանի վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն պարտապանը, պարտավորերը (պարտավորերը)»:

Վերոնշյալ հոդվածը փոփոխվել է 2009 թվականի փետրվարի 5-ի ՀՕ-48-Ն օրենքով, խմբագրվել և փոփոխվել՝ 2010 թվականի դեկտեմբերի 22-ի ՀՕ-13-Ն օրենքով, խմբագրվել՝ 2019 թվականի դեկտեմբերի 12-ի ՀՕ-294-Ն օրենքով:

Գործի քննության առիթը «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի՝ 2023 թվականի դեկտեմբերի 22-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի մայիսի 31-ի ՍԴԱՈ-92 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը կասեցվել է՝ մինչև որոշման մեջ նշված կասեցման հիմքերը վերանայլը: Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 15-ի ՍԴԱՈ-38 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է: Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴԱՈ-39 աշխատակարգային որոշմամբ սույն գործի վարույթը մասամբ՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասի, 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի մասերով, կարճվել է:

Ուսումնասիրելով դիմումը, Դիմողի և Պատասխանողի գրավոր բացատրությունները, գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, վերլուծելով վիճարկվող և վերաբերելի օրինադրույթները՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց.**

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

1.1. Արմեն Աթանեսյանը 2019 թվականի հոկտեմբերի 15-ին դիմում է ներկայացրել ՀՀ սնանկության դատարան (այսուհետև՝ նաև՝ Դատարան)՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությանը սնանկ ճանաչելու պահանջով:

1.2. Սնանկության դատարանը (այսուհետև՝ Դատարան), քննելով թիվ ՍնԴ/1731/04/19 սնանկության գործն ըստ Արմեն Աթանեսյանի դիմումի՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերությանը սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, 2019 թվականի նոյեմբերի 14-ին վճռել է.

«Դիմումը բավարարել. «Իմպերիալ Պալաս Հոթել» սահմանափակ պարտասխանարկությամբ ընկերությանը ճանաչել սնանկ...»:

Սույն վճռով Դատարանը փաստել է.

«Տվյալ դեպքում Դատարանը հաստատել է համարում, որ Ընկերությունը Արմեն Աթանեսյանի նկատմամբ ունի գրավոր գործարքի՝ 31.05.2019 թ. կնքված փոխառության պայմանագրի վրա հիմնված 250.000 ԱՄՆ դոլարի պարտավորություն (...):

Դատարանն ապացուցված է համարում նաև այն, որ Ընկերության ունեցած վերը նշված պարտավորությունը կետանցված է 60 օրից ավելի ժամկետով, և այդ կետանցը շարունակվում է, քանի որ այդ պարտավորությունը մարելու վերաբերյալ որևէ ապացույց Դատարան չի ներկայացվել: Ընկերությունը Արմեն Աթանեսյանի նկատմամբ վճարային պարտավորություն ունենալու, այդ պարտավորության չափի և այն կետանցված լինելու վերաբերյալ որևէ առարկություն Դատարան չի ներկայացրել:

Այսպիսով, Դատարանն ապացուցված է համարում, որ Ընկերությունը Արմեն Աթանեսյանի նկատմամբ ունի օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող, 60 օրից ավելի ժամկետով կետանցված անվիճելի վճարային պարտավորություն, որի կետանցը շարունակվում է:

Վերը նշվածից ելնելով՝ Դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում առկա են «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով սահմանված բոլոր անհրաժեշտ պայմանները՝ անձին սնանկ ճանաչելու համար, ուստի Ընկերությանը սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ Արմեն Աթանեսյանի դիմումը ենթակա է բավարարման:

Հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերը (Արմեն Աթանեսյան) ու պարտապանը («ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերություն) հիշատակված վճիռը չեն բողոքարկել:

1.3. Դատարանը 2021 թվականի մարտի 25-ի որոշմամբ հաստատել է «Ֆլեշ» ՍՊԸ-ի պահանջը՝ 825.661 ՀՀ դրամի չափով, «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին մասի «է» կետով սահմանված հերթում որպես չապահովված պահանջ:

1.4. «Արարատբանկ» ԲԲ ընկերությունը 2020 թվականին մարտի 5-ին հայցադիմում է ներկայացրել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան ընդդեմ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության, Արմեն Աթանեսյանի, երրորդ անձ՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Արթուր Առուշանյանի՝ գործարքի կեղծ լինելը հաստատելու պահանջի վերաբերյալ:

1.5. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը, քննելով թիվ ԵԴ/8529/02/20 քաղաքացիական գործն ըստ հայցի՝ «Արարատբանկ» ԲԲ ընկերության ընդդեմ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության, Արմեն Աթանեսյանի, երրորդ անձ՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ

ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Արթուր Առուշանյանի՝ առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանք կիրառելու, այն է՝ Արմեն Աթանեսյանի և «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի միջև 31.05.2019 թ. կնքված փոխառության պայմանագրի կեղծ լինելը հաստատելու պահանջի վերաբերյալ, 2021 թվականի սեպտեմբերի 1-ին վճռել է.

«1. Ըստ հայցի «Արարատբանկ» ԲԲ ընկերության ընդդեմ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության, Արմեն Աթանեսյանի, երրորդ անձ՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Արթուր Առուշանյանի՝ առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանք կիրառելու, այն է՝ Արմեն Աթանեսյանի և «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի միջև 31.05.2019 թվականին կնքված փոխառության պայմանագրի կեղծ լինելը հաստատելու պահանջի վերաբերյալ հայցը բավարարել:

2. Կիրառել կեղծ լինելու հիմքով առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքներ և անվավեր ճանաչել Արմեն Աթանեսյանի և «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի միջև 31.05.2019 թվականին կնքված փոխառության պայմանագիրը»:

Վճիռը բողոքարկվել է վերաքննության և վճռաբեկության կարգով, թողնվել է անփոփոխ:

1.6. «Ֆլեշ» ՍՊ (հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող) ընկերությունը 2022 թվականի հուլիսի 19-ին Դատարանի 2019 թվականի նոյեմբերի 14-ի վճռի նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման բողոք է ներկայացրել: Նոր հանգամանքի հիմքը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ ըստ հայցի՝ «Արարատբանկ» ԲԲ ընկերության ընդդեմ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության, Արմեն Աթանեսյանի, երրորդ անձ՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Արթուր Առուշանյանի՝ առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանք կիրառելու, այն է՝ Արմեն Աթանեսյանի և «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ի միջև 31.05.2019 թ. կնքված փոխառության պայմանագրի կեղծ լինելը հաստատելու պահանջի վերաբերյալ թիվ ԵԴ/8529/02/20 քաղաքացիական գործով սույն որոշման 1.5-րդ կետում նշված վճիռն է:

1.7. Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, քննելով թիվ ՍնԴ/1731/04/19 սնանկության գործով ըստ Արմեն Աթանեսյանի դիմումի՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերությանը սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, «Ֆլեշ» ՍՊ ընկերության կողմից նոր հանգամանքով ներկայացված՝ Դատարանի 14.11.2019 թ. վճռի վերանայման բողոքը, 2023 թվականի հունվարի 5-ին որոշել է. «1. Թիվ ՍնԴ/1731/04/19 սնանկության գործով ՀՀ Սնանկության դատարանի 14.11.2019 թվականի վճռի դեմ «Ֆլեշ»

ՍՊԸ-ի ներկայացրած վերանայման բողոքը բավարարել. նշված վճիռը բեկանել և գործն ուղարկել նոր քննության»:

1.8. Վճռաբեկ դատարանը, քննելով ըստ Արմեն Աթանեսյանի դիմումի՝ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերությանը սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, սնանկության գործով Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 05.01.2023 թ. որոշման դեմ «ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊ ընկերության բերած վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու հարցը, 2023 թվականի սեպտեմբերի 20-ին որոշել է վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժել:

2. Դիմողի դիրքորոշումները

«ԻՄՊԵՐԻԱԼ ՊԱԼԱՍ ՀՈԹԵԼ» ՍՊԸ-ն (այսուհետ նաև՝ Դիմող), ներկայացնելով թիվ ՍնԴ/1731/04/19 սնանկության և թիվ ԵԴ/8529/02/20 քաղաքացիական գործերի դատավարական նախապատմությունները, նշում է, որ կողմերը վստահել են օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի օրինականությանը՝ ակնկալելով, որ դատական ակտով վրա հասնող հետևանքները (պարտավորությունների նկատմամբ հաշվարկվող տույժերի մասով) իրավաչափ են, և եթե անգամ ինչ-որ հանգամանքի ուժով բեկանվի սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճիռը, ապա դրա հետևանքով պարտապանի ֆինանսական վիճակը չի կարող էլ ավելի վատթարանալ, քանի որ պարտապանը չի կարող կրել անօրինական դատական ակտի բացասական հետևանքները՝ դադարած պարտավորությունների վերականգնման տեսանկյունից:

Դիմողն ընդգծում է, որ վիճարկվող դրույթներում առկա օրենսդրական բացը, իրավական որոշակիության բացակայությունը, ըստ էության, իրավաբանական անձի համար անդառնալի և կործանիչ հետևանքներ են առաջացնում այն իմաստով, որ դադարած տույժերի վերականգնման և վերահաշվարկման արդյունքում կրկնապատկված պարտավորությունը թույլ չի տա պարտապանին ֆինանսապես առողջանալ, և պարտապանն իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը կորցնելու ակնհայտ վտանգի առջև կկանգնի:

Անդրադառնալով Օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասին՝ Դիմողը նշում է, որ տվյալ դրույթը պետք է մեկնաբանել այնպես, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելու կամ սնանկ ճանաչելու դիմումը մերժելու մասին դատարանի վճռի դեմ, բացի պարտապանից, վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունի այն պարտատերը, որը պարտապանին սնանկ ճանաչելու պահանջով դիմել է դատարան:

Դիմողը գտնում է, որ Օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հակասում է Սահմանադրության 79-րդ հոդվածին, Օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված իրավակարգավորմանը, Օրենսգրքի 360-րդ

հոդվածի 1-ին մասի 1-ին ենթակետին, 417-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին ենթակետին:

Դիմողը նշում է. «Օրենսդիրը, տվյալ դեպքում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասին տվել է Սահմանադրության 79-րդ հոդվածին չհամապատասխանող՝ ոչ որոշակի ձևակերպում, այսինքն բավարար չափով որոշակի չի նշվել մյուս պարտատերերի՝ այդ թվում՝ դիմող պարտատեր չհանդիսացող, վերջնական ցուցակում ընդգրկված պարտատերերի՝ սնանկ ճանաչելու վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունքի սահմանափակումը, ինչը հիմք է հանդիսացել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասի տարրընկալումների և սույն գործով դատարանների կողմից հակասող մեկնաբանությամբ կիրառությունների»:

Ըստ Դիմողի՝ քննարկվող դեպքում Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, քննելով և բավարարելով վերջնական ցուցակում ընդգրկված և նոր հանգամանքի հիմքով վերաքննիչ բողոք ներկայացրած պարտատիրոջ վերաքննիչ բողոքը, համարել է, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի ելքով շահագրգռված այլ անձինք կարող են համարվել բոլոր պարտատերերը, և վերջիններս՝ դեռևս պարտատեր հանդիսանալու իրավունքը ծագած չլինելու փուլում, կարող են օգտվել պարտապանին սնանկ ճանաչելու գործընթացում դատավարական իրավունքներից:

Դիմողը գտնում է, որ «(...) Պարտապանի պարտավորությունների դադարեցումը օրինական ուժի մեջ մտած սնանկ ճանաչելու վճռի հիմքով (տույժերի հաշվարկման մասով), այնուհետև դրանց վերականգնումը հակասահմանադրական է», քանի որ, եթե օրինակ, սնանկության վարույթի ավարտին մոտ ժամանակահատվածում վարույթում ներգրավվի որևէ նոր պարտատեր և բողոքարկի սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճիռը, որն արդյունքում բեկանվի և ուղարկվի նոր քննության, իսկ սնանկության վարույթից անցած լինի հինգ և ավելի տարիներ, նույնիսկ նոր քննության փուլում սնանկ ճանաչվելու պարագայում պարտապանի համար տեղի են ունենալու անդառնալի հետևանքներ, քանի որ սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճռի բեկանմամբ չեղարկվելու են մինչ այդ դադարեցված տույժերի հաշվարկումները, և եթե գործնականում նմանատիպ իրավիճակները բազմաթիվ լինեն, որևէ պարտապան արդյունքում չի կարողանա ֆինանսապես առողջանալ՝ իրենից անկախ հանգամանքներում, ինչը բացասական հետևանքներ է առաջացնում թե՛ ընկերության, թե՛ երկրի տնտեսության համար:

3. Պատասխանողի դիրքորոշումները

Ազգային ժողովը (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող) փաստում է, որ «(...) օրենսդիրը որևէ սահմանափակում չի նախատեսել առ այն, որ վերաքննիչ

բողոք բերելու իրավունքը վերապահված է միայն այն պարտատիրոջը, ով սնանկության դիմում է ներկայացրել: Դա սուբյեկտիվ մեկնաբանություն է և չի բխում նորմում նշված կարգավորումից: Օրենսդիրը առանց որևէ այլ սահմանափակումների նշել է պարտատեր (պարտատերեր), հետևաբար ցանկացած այլ հատկանիշի կամ նախապայմանի սահմանումը մեկնաբանության արդյունք է»:

Պատասխանողն արձանագրում է, որ նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներով գործի նորոգման ընթացակարգի նախատեսումը ոչ միայն չի կարող հակասել դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքին, այլ, ընդհակառակը՝ նշված իրավունքի իրացման լրացուցիչ միջոց է այն անձանց համար, որոնց օրինական շահերը շոշափող վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք կասկածի տակ են դնում կայացված վճռի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը:

Անդրադառնալով Դիմողի այն պնդմանը, «(...) համաձայն որի՝ պարտատիրոջ հանդեպ պարտապանի ունեցած պարտավորության դադարման դեպքում՝ դրա հիմքը հանդիսացող օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը և այդպիսի դադարումը պետք է լինի վերջնական և որևէ կերպ ենթակա չլինի վերականգնման», Պատասխանողը գտնում է, որ նման մոտեցումն իմաստագրկում է ոչ միայն նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտը, այլև խաթարում է սնանկության գործով բոլոր պարտատերերի իրավունքների իրացումը:

Ըստ Պատասխանողի՝ բոլոր պարտատերերն ունեն իրավահավասար մասնակցություն սնանկության գործընթացին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե որ պարտատերն է պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմում ներկայացրել, և պետք է ապահովել պարտատերերի պահանջների արդար և հավասար բավարարումը: Հետևաբար՝ սնանկության վարույթի նպատակը միայն մեկ պարտատիրոջ (սնանկության դիմում ներկայացրած) սեփականության իրավունքի պաշտպանության ապահովումը չէ, այլ բոլոր պարտատերերի արդարացի հավասարակշռված շահերի պաշտպանությունն է, ինչպես նաև տարբեր շահագրգիռ կողմերի՝ ներառյալ պարտապանների շահերի պաշտպանությունը:

Հետևաբար՝ նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներով գործի նորոգման ընթացակարգի նախատեսումը չի կարող մեկնաբանվել որպես այլ անձանց սեփականության իրավունքի սահմանափակում նախատեսող կարգավորում:

Պատասխանողը գտնում է, որ առարկայագուրկ է Դիմողի այն պնդումը, ըստ որի՝ սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճռի վերանայման արդյունքում խախտվում է իր նկատմամբ կայացված դատական ակտի կանխատեսելիությունն ու անհերքելիությունը, քանի որ երբ դատարանի օրինական ուժի մեջ

մտած դատական ակտով գործարքն անվավեր է ճանաչվում առոչնչության հիմքով, ապա այդ գործարքի կողմի համար բոլորովին անկանխատեսելի չէ, որ այն դատական ակտը, որի հիմքում դրվել է կեղծ գործարքը, կարող է բեկանվել և գործն ուղարկվել նոր քննության:

Ամփոփելով իր դիրքորոշումները՝ Պատասխանողը խնդրում է՝ սույն գործով ընդունել որոշում՝ վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին:

4. Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

Սույն գործով սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ հարցադրմանը.

- արդյո՞ք վիճարկվող դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված այն մեկնաբանությունը, որի համաձայն՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դատարանի վճռի դեմ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման բողոք բերելու իրավունք վերապահվում է նաև հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում չներկայացրած պարտատիրոջը, համահունչ է սնանկության վարույթով որպես պարտապանի կարգավիճակ ունեցող անձի՝ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրիչ հանդիսացող՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության (*res judicata*) սկզբունքի, ինչպես նաև հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի ապահովման՝ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով նախատեսված պահանջին՝ Սահմանադրության 59 և 60-րդ հոդվածներով ամրագրված՝ տնտեսական, ներառյալ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու ազատության և սեփականության իրավունքների պաշտպանության լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով սնանկության վարույթի առանձնահատկությունները:

Միևնույն ժամանակ Սահմանադրական դատարանը նշում է, որ վերոնշյալ հարցադրմանն անդրադառնալու է բացառապես պարտատիրոջ պահանջով (հարկադրված սնանկության դիմում) սնանկության վարույթի շրջանակներում:

5. Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

5.1. Սահմանադրության՝ «Տնտեսական կարգը» վերտառությամբ 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության, տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցության և սոցիալական

արդարության երաշխավորմանը: Սույն սահմանադրական կարգավորումն իր տրամաբանական շարունակությունն է ստացել Սահմանադրության՝ «Տնտեսական գործունեության ազատությունը և տնտեսական մրցակցության երաշխավորումը» վերտառությամբ 59-րդ հոդվածում:

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի տնտեսական, ներառյալ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք: Այս իրավունքի իրականացման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:

2. Մրցակցության սահմանափակումը, մենաշնորհի հնարավոր տեսակները և դրանց թույլատրելի չափերը կարող են սահմանվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով:

3. Շուկայում մենաշնորհ կամ գերիշխող դիրքի չարաշահումը, անբարեխիղճ մրցակցությունը և հակամրցակցային համաձայնություններն արգելվում են»:

Սահմանադրական դատարանն իր մի շարք որոշումներում անդրադարձել է տնտեսական գործունեության ազատության սահմանադրափրավական բովանդակության բացահայտմանը: Այսպես.

Սահմանադրական դատարանի 1999 թվականի հունվարի 27-ի ՍԴՈ-152 որոշման մեջ, մասնավորապես, նշված է. «Ազատ տնտեսական մրցակցության սկզբունքն իր հերթին բխում է տնտեսական ազատության և հավասարության սկզբունքներից և նշանակում է շուկայական տնտեսության ներսում բոլոր տնտեսավարող սուբյեկտների հավասարություն, պետության կողմից նրանց համար հավասար պայմանների և հնարավորությունների ապահովում»:

Մեկ այլ որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «Սահմանադրությամբ ամրագրված տնտեսական գործունեության ազատությունը և տնտեսական մրցակցությունը պետության զարգացման կարևոր նախապայմաններն ու անկյունաքարերն են՝ հնարավորություն ընձեռելով յուրաքանչյուրին՝ ազատ, բարեխիղճ, հավասար և մրցակցային պայմաններում իրականացնելու տնտեսական գործունեություն» (2023 թվականի ապրիլի 25-ի ՍԴՈ-1685 որոշում):

Սահմանադրական դատարանը 2024 թվականի հոկտեմբերի 8-ի ՍԴՈ-1756 որոշմամբ նշել է.

«(...) տնտեսական, ներառյալ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությունն իրավական առումով քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների շղթա է, որը կառուցվում է տնտեսավարող սուբյեկտների միջև, ի թիվս այլնի, փոխադարձաբար պարտավորական իրավահարաբերություններ հաստատելու միջոցով, որոնց բարեխիղճ կենսագործումը պետության տնտեսական զարգացման անվերապահ առհավալայցան է:

Այս առումով Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Սահմանադրությամբ ամրագրված տնտեսական գործունեության ազատությունը քաղաքա-

ցիաիրավական հարաբերությունների համալրեքստում ունի առանձնահատուկ կարևորություն: Այսպես՝ ի երաշխավորումն նշված սահմանադրական իրավունքի՝ պետությունն օրենսդրորեն ամրագրում է.

1) քաղաքացիաիրավական, այդ թվում՝ պարտավորական հարաբերությունների շրջանակներում կամքի ինքնավարության սկզբունքը, որը, ի թիվս այլնի, ենթադրում է, որ տնտեսական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտները պարտավորական հարաբերությունների մեջ են մտնում իրենց կամքով և ի շահ իրենց,

2) պայմանագրի ազատության սկզբունքը, որը, ի թիվս այլնի, ենթադրում է, որ տնտեսվարող սուբյեկտներն ազատ են պայմանագրի հիման վրա սահմանելու իրենց իրավունքները և պարտականությունները, որոշելու պայմանագրի՝ օրենսդրությանը չհակասող ցանկացած պայման,

3) մասնավոր գործերին որևէ մեկի կամայական միջամտության անթույլատրելիության սկզբունքը, որը, ի թիվս այլնի, պաշտպանում է տնտեսվարողներին պետության անհարկի միջամտությունից՝ կաշկանդելով պետությանը նշված ոլորտում տնտեսվարողների իրավունքներին միջամտել սահմանադրորեն ամրագրված բացառիկ հիմքերով,

4) քաղաքացիական իրավունքների անարգել իրականացման անհրաժեշտության սկզբունքը, որը, ի թիվս այլնի, ուղղակիորեն փոխկապակցված է պարտավորական հարաբերությունների կայունության հետ և ուղղված է պարտավորական հարաբերությունների դադարման հիմքերի բացակայության պարագայում տվյալ հարաբերությունների պահպանմանը,

5) պարտավորական հարաբերությունների շրջանակներում խախտված իրավունքների պաշտպանության, այդ թվում՝ դատական պաշտպանության սկզբունքը:

Վերոգրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ի երաշխավորումն Սահմանադրությամբ ամրագրված տնտեսական գործունեության ազատության՝ առանցքային կարևորություն է ներկայացնում ոչ միայն օրենսդրական, այլ նաև իրավակիրառ մակարդակում **տնտեսական գործունեության իրականացման իրավական հիմքերի կայունության ապահովումը**, մասնավորապես՝ տնտեսվարող սուբյեկտների համար իրենց գործունեության կայունության և որոշակիության համար այնպիսի իրավական հարթության ապահովումը, որի շրջանակներում պարտավորական հարաբերությունները կդադարեն օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով նախատեսված հստակ հիմքերով, որոնք բավարար որոշակի և կանխատեսելի կլինեն պարտավորական հարաբերությունների սուբյեկտների համար»:

Բարձր դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ տնտեսական հարաբերությունների կայունությունն ու կանխատեսելիությունը ժամանակակից շուկայական տնտե-

սույթյան արդյունավետ գործառնության համար առանցքային նախապայմաններ են: Այս հարաբերությունների իրավական պաշտպանությունը, ի շարս այլ կառուցակարգերի, երաշխավորվում է նաև սնանկության ինստիտուտի միջոցով, ինչը ենթադրում է, որ և՛ օրենսդիրը՝ սնանկության ընթացակարգերի վերաբերյալ համապատասխան իրավակարգավորումներ սահմանելիս, և՛ իրավակիրառը՝ դրանք կյանքի կոչելիս պետք է ի միտն ունենան յուրաքանչյուրի, այդ թվում՝ սնանկության վարույթում պարտապանի կարգավիճակ ունեցող անձի՝ Սահմանադրության 59-րդ հոդվածով երաշխավորված սահմանադրական իրավունքի ապահովման անհրաժեշտությունը՝ նկատի ունենալով սնանկության վարույթի շրջանակներում պարտապանի առանձին իրավունքների սահմանափակում ենթադրող ընթացակարգերը, որոնք, ի թիվս այլնի, առանձին դեպքերում հանգեցնում են նաև պարտապանի լուծարման և գործունեության կասեցման:

5.2. Սահմանադրության՝ «Սեփականության երաշխավորումը» վերտառությամբ 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը»:

Սահմանադրության՝ «Սեփականության իրավունքը» վերտառությամբ 60-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով ամրագրված է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք»:

(...)

3. Սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

Սահմանադրական դատարանն իր մի շարք որոշումներում (ՍԴՈ-92, ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-649, ՍԴՈ-650, ՍԴՈ-667, ՍԴՈ-669, ՍԴՈ-735, ՍԴՈ-815, ՍԴՈ-901, ՍԴՈ-903, ՍԴՈ-1009, ՍԴՈ-1056, ՍԴՈ-1073, ՍԴՈ-1142, ՍԴՈ-1189, ՍԴՈ-1203, ՍԴՈ-1210 և այլն) անդրադարձել է սեփականության իրավունքի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտմանը, այդ իրավունքի պաշտպանության հնարավոր սահմանափակման խնդիրներին՝ իրավական դիրքորոշումներ արտահայտելով սեփականության իրավունքի էության, այդ իրավունքի սահմանափակման, դադարման հետ կապված իրավակարգավորումների սահմանադրականության վերաբերյալ՝ կարևորելով այդ բնագավառում սահմանադրական կարգի սկզբունքներից բխող իրավական միջոցների գործադրման անհրաժեշտությունը:

Սահմանադրական դատարանը 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ «Սեփականության իրավունքը որպես ժողովրդավարական, սոցիալական և

իրավական պետության պայմաններում անձի իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման բնութագրիչ, միաժամանակ նաև՝ որպես մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման կառուցակարգ ունի սահմանադրաիրավական կարևոր նշանակություն»:

Սահմանադրական դատարանը վերոնշյալ որոշմամբ նաև արձանագրել է, որ «(...) ինչպես միջազգային իրավական, այնպես էլ սահմանադրական մակարդակներով հաստատագրված է հանրային իշխանության պոզիտիվ պարտականությունը՝ ապահովել սեփականության իրավունքի անձեռնմխելիության երաշխիքներ, մասնավորապես.

առաջին՝ առանց որևէ խտրականության ճանաչել և պաշտպանել սեփականության իրավունքն անկախ դրա դրսևորման ձևերի,

երկրորդ՝ երաշխավորել սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը՝ նախադրյալներ ստեղծելով սեփականատիրոջ կողմից օրինական հիմքով իրեն պարկանող գույքի ազատ տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման, ինչպես նաև սեփականության բոլոր ձևերի ազատ զարգացման և հավասար իրավական պաշտպանության համար,

երրորդ՝ Սահմանադրությամբ կանխորոշված նպատակով սահմանել սեփականության իրավունքի իրացման ազատության օրենքով թույլատրելի շրջանակը,

չորրորդ՝ երաշխավորել օրենքով սահմանված դեպքերում՝ դատական կարգով անձին սեփականությունից զրկելու, ինչպես նաև հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականությունը հարկադիր օտարելու և նախնական ու համարժեք փոխհատուցում ապահովելու վերաբերյալ սահմանադրաիրավական պահանջների կատարումը»:

Վերահաստատելով և զարգացնելով սեփականության իրավունքի վերաբերյալ նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, ինչպես նաև դիտարկելով դրանք հայցային վաղեմության ինստիտուտի համատեքստում՝ Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի սեպտեմբերի 28-ի ՍԴՈ-1611 որոշմամբ փաստել է. «(...) սեփականության իրավունքի հետ առնչակցություն ունեցող ցանկացած օրենսդրական կարգավորում, դրա մեկնաբանություն և կիրառում պետք է համապատասխանեն նշյալ իրավունքի առնչությամբ Սահմանադրությամբ ամրագրված կարգավորումներին և Սահմանադրական դատարանի՝ ներկայացրած իրավական դիրքորոշումներին, մասնավորապես՝ դրանք պետք է երաշխավորեն սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը՝ նախադրյալներ ստեղծելով սեփականատիրոջ կողմից օրինական հիմքով իրեն պարկանող գույքի ազատ տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման, ինչպես նաև սեփականության բոլոր ձևերի ազատ զարգացման և հավասար իրավական պաշտպանության համար, պետք է երաշխավորեն օրենքով սահմանված դեպքերում՝ դատական կարգով անձին սեփականությունից զրկելու վերաբերյալ սահմանադրաիրավական պահանջ-

ների կատարումը, ինչպես նաև երաշխավորեն սեփականության իրավունք ձեռք բերելու նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների հիմքով սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը»:

Բացի դրանից, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) նշում է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) թիվ 1 Արձանագրության 1-ին հոդվածով ամրագրված՝ իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի իմաստով գույք է համարվում ոչ միայն գոյություն ունեցող նյութական միջոցը, այլև նյութական միջոցը ձեռք բերելու լեգիտիմ ակնկալիքը (“Trgo v. Croatia”, Application no. 35298/04, 11.06.2009, Final 11.09.2009, § 44):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ «գույքը» կարող է լինել «գոյություն ունեցող սեփականությունը» կամ «ակտիվները», ներառյալ՝ պահանջները, որոնց առնչությամբ դիմումատուն կարող է վիճարկել, որ առնվազն ունի սեփականության իրավունքից անարգել օգտվելու «իրավաչափ ակնկալիք» (“J. A. Pye (Oxford) Ltd and J. A. Pye (Oxford) Land Ltd v. United Kingdom”, Application no. 44302/02, 30.08.2007, § 61): «Ակնկալիքը» համարվում է իրավաչափ, եթե այն հիմնված է օրենսդրական դրույթի կամ քննարկվող գույքի վերաբերյալ իրավական ակտի վրա (“Saghinadze and others v. Georgia”, Application no. 18768/05, 27.05.2010, Final 27.08.2010, § 103):

Այս առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու ազատությունն ուղղակիորեն փոխկապակցված է սեփականության իրավունքի հետ, ըստ այդմ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելը ոչ միայն ուղղված է շահույթ (գույք) ստանալուն, այլ նաև իրականացվում է, ի թիվս այլնի, սեփականատիրոջ կողմից իր գույքի օգտագործման, տիրապետման և տնօրինման եղանակով:

Սահմանադրական դատարանը 2023 թվականի ապրիլի 25-ի ՍԴՈ-1685 որոշմամբ արձանագրել է. «Տնտեսական գործունեության ազատության և տնտեսական մրցակցության երաշխավորման ու սեփականության իրավունքի փոխկապակցվածությունը դրսևորվում է նրանում, որ **ազադ տնտեսական գործունեության և տնտեսական մրցակցության արդյունքում սեփականության ծավալն ավելացնելու նոր նախադրյալներ են ստեղծվում, ինչն, իր հերթին, իրական հնարավորություն է ընձեռում նաև ազադ տնտեսական գործունեության շրջանակն ընդլայնելու համար**»:

«Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ տնտեսական գործունեության շրջանակներում պարտավորական հարաբերությունների հաստատման նպատակը, ի թիվս այլնի, հանգում է պարտավորական հարաբերությունների մասնակիցների՝ սեփականություն ձեռք բերելու օրինական

ակնկալիքի ձևավորմանը, և այդ հարաբերությունների դադարումն ուղեկցվում է սեփականություն ձեռք բերելու օրինական ակնկալիքի վերացմամբ՝ առանձնակի կարևորելով ինչպես օրենսդրորեն, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում պարտավորությունների դադարման ինստիտուտի համատեքստում սեփականության իրավունքի ապահովման երաշխավորումը» (2024 թվականի հոկտեմբերի 8-ի ՍԴՈ-1756 որոշում):

5.3. Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ սնանկության ինստիտուտը տնտեսական հարաբերությունների բնականոն ընթացքի ապահովմանն ուղղված պետության միջամտության առանձնահատուկ դրսևորում է, որը, մի կողմից՝ կոչված է առավելագույնս բավարարել պարտատերերի պահանջները՝ վարույթի շրջանակներում հավաքագրված միջոցներն արդար բաշխելով վերջիններիս միջև, մյուս կողմից՝ օրենսդրական կարգավորումների ներդրման միջոցով փրկել գոյատևման ընդունակ տնտեսվարող սուբյեկտներին (2021 թվականի սեպտեմբերի 14-ի ՍԴՈ-1609 որոշում):

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սնանկության ինստիտուտի շրջանակներում պետությունը, ի շարս այլնի, նաև տնտեսական հարաբերությունների բնականոն ընթացքի ապահովման նկատառումներից ելնելով, մասնավոր իրավահարաբերություններին ոչ բնորոշ գործիքակազմի կիրառմամբ, միջամտում է տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության ոլորտին՝ ուղղակիորեն սահմանափակելով տնտեսական, ներառյալ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու, ինչպես նաև սեփականության իրավունքները, որպիսի պայմաններում, հատկապես, կարևորվում է օրենսդրական մակարդակում սնանկության ինստիտուտի վերաբերյալ պատշաճ, որոշակի և արդյունավետ կառուցակարգեր սահմանելու և դրանք կիրառելու հանրային իշխանության համապատասխան մարմինների պոզիտիվ պարտականությունը, որի պարագայում, ի թիվս այլնի, կերաշխավորվեն խնդրո առարկա գործընթացի կայունությունն ու կանխատեսելիությունը, ինչպես նաև դրա մասնակիցների իրավունքների հավասարակշռված պաշտպանությունը:

Սահմանադրական դատարանը, իր որոշումներում անդրադառնալով **սնանկության ինստիտուտի էությանը**, արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- սնանկության հետ կապված հարաբերությունների իրավական կարգավորումը յուրաքանչյուր պետության տնտեսության կայունության ապահովման երաշխիքներից է (2008 թվականի փետրվարի 25-ի ՍԴՈ- 735 որոշում),

- սնանկության ինստիտուտի նպատակն է հնարավորություն տալ բարեխիղճ և պարտաճանաչ պարտապանին վերականգնել իր բնականոն գործունեությունը, հաղթահարել ֆինանսական դժվարությունները, ինչպես նաև ապահովել անվճարունակ կազմակերպությունների վերակառուցումը և ֆինանսական վերակազմակերպումը, վերականգնել նրա կենսունակությունը

և միևնույն ժամանակ ապահովել պարտատերերի շահերի պաշտպանությունը (2008 թվականի փետրվարի 25-ի ՍԴՈ-735 որոշում),

- «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի առանձին դրույթների վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ դրանք խարսխվում են այն տրամաբանության վրա, համաձայն որի՝ սնանկության հիմքն անվճարունակությունն է: Այդ մասին է, մասնավորապես, վկայում օրենքի 3-րդ հոդվածի առաջին մասում ամրագրված դրույթը, որը և՛ կամավոր սնանկության, և՛ հարկադրված սնանկության դեպքում որպես սնանկության հիմք ամրագրում է պարտապանի անվճարունակության փաստը (2008 թվականի փետրվարի 25-ի ՍԴՈ-735 որոշում),

- սնանկության գործընթացի նպատակն է երաշխիքներ ստեղծել մի կողմից՝ պարտատերերի պահանջները համամասնորեն բավարարելու, մյուս կողմից՝ հնարավոր դեպքերում պարտապանի գույքային դրությունը կայունացնելու (պարտապանի վճարունակության վերականգնումը) և նրա տնտեսական գործունեության շարունակականությունն ապահովելու համար (2021 թվականի հունվարի 26-ի ՍԴՈ-1572 որոշում)

- «(...) պարտապանին սնանկ ճանաչելու նպատակը քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովումն է, որպիսի պայմաններում **սնանկ ճանաչվելուց հետո պարտապանի գործողությունների շրջանակն իրավաչափորեն սահմանափակվում է՝** նպատակ ունենալով ապահովելու պարտապանի և պարտատերերի շահերի հավասարակշռությունը: Հետևաբար՝ անվճարունակ պարտապանի սնանկ ճանաչվելուց հետո պարտապանի անունից և իր պատասխանատվությամբ պարտապանի գործողություններն իրականացնում է սնանկության գործով կառավարիչը՝ հանդես գալով որպես պարտապանի և պարտատերերի շահերի հավասարակշռությունն ապահովող ոչ շահագրգիռ անձ՝ միաժամանակ հաշվի առնելով կողմերից յուրաքանչյուրի շահերը: Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այդպիսի իրավակարգավորումը նպատակ ունի ապահովելու իրավաչափ հավասարակշռություն մի կողմից պարտապանի, մյուս կողմից՝ պարտատերերի շահերի պաշտպանության համար» (2021 թվականի հունվարի 26-ի ՍԴՈ-1572 որոշում):

Սահմանադրական դատարանը 2021 թվականի սեպտեմբերի 23-ի ՍԴՈ-1610 որոշմամբ ընդգծել է, որ սնանկության ինստիտուտի առջև դրված հիմնարար նպատակներից մեկը **պարտատերերի և պարտապանի շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն է:** Մասնավորապես՝ տվյալ որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «*«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ սնանկության վարույթը միմյանց հաջորդող բազմափուլ համակարգ է, որի կառուցվածքային տարր հանդիսացող յուրաքանչյուր փուլի առջև օրենսդիրը դրել է կոնկրետ խնդիրներ (սնանկության դիմումի ընդունելիության փուլում՝ ստուգել դիմումի ձևին,*

բովանդակությանը, դատարան ներկայացվող փաստաթղթերին առաջադրված օրենսդրական պահանջներին համապատասխանությունը, սնանկ ճանաչելու հարցի լուծման փուլում՝ սնանկության հիմքերի և հատկանիշների առկայությունը կամ բացակայությունը և այլն), որը բխում է սնանկության վարույթի համընդհանուր նպատակից, այն է՝ ապահովել պարտավորությունների պահանջների բավարարումը՝ երաշխավորելով պարտավորությունների և պարտապանի իրավունքների պաշտպանության ողջամիտ հավասարակշռությունը»:

Վերահաստատելով վերոհիշյալ դիրքորոշումը և ի հավելումն դրա՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սոցիալական շուկայական տնտեսության պայմաններում պարտավորությունների և պարտապանի իրավունքների պաշտպանության ողջամիտ հավասարակշռությանն ուղղված գործողությունները և դրանց ապահովմանը միտված օրենսդրական կարգավորումներն իրապես հավասարակշռված կոփարակվեն այն պարագայում, երբ պարտատերերի պահանջների բավարարումը կհավասարակշռվի նաև **Ֆինանսական դժվարության մեջ գտնվող ընկերության առողջացման օրինական ու ակնկալվող շահով**:

Վերոգրյալ դիրքորոշումներից ելնելով և վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության ստուգման համատեքստում ի մի բերելով դրանք՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է.

- սնանկության ինստիտուտը տնտեսական հարաբերությունների բնականոն ընթացքի ապահովմանն ուղղված պետության միջամտության առանձնահատուկ դրսևորում է, որն ուղղակիորեն ներազդում է տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության ոլորտային շրջանակի վրա,

- դրա գործարկմամբ ուղղակիորեն սահմանափակվում է անձի՝ տնտեսական, ներառյալ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու, ինչպես նաև սեփականության իրավունքը,

- պետության խնդիրն է ապահովել, մի կողմից, պարտատերերի պահանջների առավելագույնս բավարարումը՝ սնանկության վարույթի շրջանակներում հավաքագրված միջոցները վերջիններիս միջև արդար բաշխելու միջոցով, մյուս կողմից՝ գոյատևման ընդունակ տնտեսվարող սուբյեկտների կենսունակության վերականգնումը և բնականոն տնտեսավարման հուն վերադարձը:

Ըստ այդմ՝ նկատի ունենալով սնանկության գործընթացի պատշաճ կազմակերպման նշանակությունը պետության տնտեսական հիմքի կայունության համար և սնանկության հետ կապված հարաբերություններում պետության միջամտության ինտենսիվությունը, ինչպես նաև ելնելով սնանկության վարույթով հետապնդվող նպատակներից ու դրանց առանձնահատկություններից՝ հատկապես կարևորվում է պետության համարժեք վարքագիծը՝ օրենսդրորեն կանոնակարգված որակյալ կազմակերպական կառուցա-

կարգերի և ընթացակարգերի ստեղծման ու դրանց համահունչ իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման ոլորտում, որոնք անհրաժեշտ են սնանկության վարույթի մասնակիցների իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար:

Վերջինս ենթադրում է այնպիսի օրենսդրական կարգավորումների առկայություն, որոնց պարագայում երաշխավորված կլինի սնանկության վարույթի մասնակիցների իրավունքների հավասարակշռված պաշտպանությունը, մասնավորապես՝ պարտատերերի իրավունքների պաշտպանությունը և նրանց խախտված իրավունքների վերականգումը՝ մի կողմից, և պարտապանների առողջացման հնարավորությունը՝ մյուս կողմից:

Բացի դրանից, օրենսդրական կարգավորումները պետք է ապահովեն սնանկության գործընթացի կայունությունը, որոշակիությունն ու կանխատեսելիությունը, ուղղված լինեն թե՛ խնդրո առարկա վարույթով հետապնդվող ընդհանուր խնդիրների և թե՛ կոնկրետ պարտավորական հարաբերությունների համալիր կարգավորմանը՝ հաստատուն պահելով ձեռնարկատիրական գործունեության անխոչընդոտ իրականացման և զարգացման համար անհրաժեշտ բարենպաստ միջավայրն ու պայմանները:

5.3.1. Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ սնանկության վարույթը մեկ միասնական, բազմափուլ և համապարփակ գործընթաց է՝ դատավարության իրեն բնորոշ մասնակիցների կազմով, նրանց դատավարական իրավունքների ու պարտականությունների շրջանակով, որն սկսվում է պարտապանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը ներկայացնելուց (հարկադրված կամ կամավոր) և, որպես կանոն, եզրափակվում՝ սնանկության գործն ավարտվելու վերաբերյալ վճռով՝ առանձին դեպքերում հանգուցալուծվելով պարտապանի լուծարմամբ (իրավաբանական անձի պարագայում) կամ ֆինանսապես առողջացմամբ:

Մասնավորապես՝ ինչպես արդեն նշվեց՝ սնանկության ինստիտուտի շրջանակներում նախաձեռնված վարույթով պետությունը, տնտեսական հարաբերությունների բնականոն ընթացքի ապահովման նկատառումներից ելնելով, մասնավոր իրավահարաբերություններին ոչ բնորոշ գործիքակազմի կիրառմամբ միջամտում է տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության ոլորտին: Նախորդիվ նշված շահով պայմանավորված՝ սնանկության վարույթի շրջանակներում տեղի է ունենում տնտեսական, ներառյալ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու, սեփականության իրավունքների և դրանց հետ կապված ընթացակարգային, մասնավորապես՝ դատական պաշտպանության իրավունքի ծավալի, ձևի ու բովանդակության էական փոխակերպում, ընդ որում՝ թե՛ պարտապանների և թե՛ պարտատիրոջ համար: Այս առումով վճռորոշ դերակատարում է վերապահվում սնանկության գործով կառավարիչներին (ժամանակավոր կառա-

վարիչներին) և պետությանը՝ ի դեմս սնանկության գործեր քննող դատարանների:

Օրինակ՝ Օրենքի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելուց հետո՝ մինչև նրա վերաբերյալ լուծարելու մասին որոշում ընդունելը, պարտապանի ղեկավարը գործում է կառավարչի համաձայնությամբ և նրա հսկողության ներքո: Պարտապանի ղեկավարին արգելվում է պարտապանի գույքը **տնօրինել կամ պարտապանի համար գույքային պարտավորություն առաջացնող ցանկացած գործողություն կատարել՝ առանց կառավարչի թույլտվության**: Պարտապանին պատկանող գույքի տնօրինումը նրա լուծարման մասին որոշում կայացնելուց հետո իրականացնում է կառավարիչը և այլն:

Բացի դրանից, Օրենքը նախատեսում է պարտատերերի պահանջների բավարարման (ներառյալ պարտապանի դեմ արդեն իսկ իրականացվող գործողությունների) սառեցման ինստիտուտը (մորատորիումը), որի նպատակը, վերջին հաշվով, պարտապանի գույքային դրության կառավարելիության ու կայունության ապահովումն է, մասնավորապես, որպեսզի թույլ չտրվի պարտապանի գույքի կազմի էական նվազեցում, այդ թվում նաև՝ պարտատերերի պահանջների արդարացի բավարարման հեռանկարով, մինևույն ժամանակ պարտապանի վճարունակության վերականգնման և վերջինիս ֆինանսական առողջացման նախադրյալների ձևավորման առումով: Այլ կերպ՝ դրա կիրառումն ուղղված է ինչպես պարտապանի, այնպես էլ պարտատերերի շահերի պաշտպանությանը, և որն սկսվում է համապատասխան վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո և շարունակվում մինչև տվյալ սնանկության գործի ավարտը:

Միավորված ազգերի կազմակերպության միջազգային առևտրային իրավունքի հանձնաժողովի մշակած «Սնանկության մասին» օրենսդրական ուղեցույցի համաձայն՝ լուծարման և առողջացման վարույթների ընթացքում մորատորիումի գործողությունը կարող է ունենալ տարբեր դրսևորումներ և նշանակություն՝ պայմանավորված հետապնդվող նպատակներով: Եթե լուծարման վարույթի նպատակն է պարտապանի գույքի իրացման միջոցով պարտատերերի պահանջների հնարավորինս արագ բավարարումը, որի դեպքում մորատորիումը կարող է ապահովել լուծարման վարույթի արդար և կանոնավոր կառավարումը, լուծարվող ակտիվների արժեքն առավելագույնի հասցնելը, ապա ֆինանսական առողջացման վարույթում մորատորիումի կիրառումը հեշտացնում է բիզնեսի շարունակական գործունեությունը և հնարավորություն է տալիս պարտապանին պատշաճ կազմակերպել իր գործերը: Երկու դեպքում էլ մորատորիումի կիրառումը թույլ է տալիս նաև սնանկության կառավարչին գնահատել պարտապանի դրությունը՝ մեծացնելով պարտապանի և պարտատերերի շահերին չհակասող առավելագույն արդյունքի հասնելու հնարավորությունը: Այնուամենայնիվ,

հաշվի առնելով ֆինանսական առողջացման վարույթի նպատակը՝ այդ փուլում մորատորիումի ազդեցությունն ավելի մեծ է և, հետևաբար՝ ավելի կարևոր, քան լուծարման ժամանակ, և կարող է կարևոր խթան հանդիսանալ պարտապաններին խրախուսելու ֆինանսական առողջացման վարույթ սկսելու համար¹:

5.3.2. Ինչպես նշվեց՝ սնանկության վարույթը, մեկ միասնական և համապարփակ գործընթաց լինելով հանդերձ, նաև բազմափուլ գործընթաց է: «Սնանկության գործ» հասկացության իմաստի բացահայտման համատեքստում Սահմանադրական դատարանը 2011 թվականի հունվարի 11-ի ՍԴՌ-932 որոշմամբ նշել է, որ *նշված հասկացությունը չի սահմանափակվում միայն պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի հիման վրա հարուցված վարույթով և ներառում է այն բոլոր վեճերի լուծմանն ուղղված դատական վարույթները, որոնք կարող են ծագել պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի քննության ընթացքում կամ առնչվում են պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի բավարարման իրավական հետևանքներին*: Այլ կերպ՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի հիման վրա հարուցված դատական գործը՝ որպես սնանկության գործ, ի տարբերություն այլ քաղաքացիաիրավական բնույթ ունեցող գործերի, չի ավարտվում տվյալ վարույթով կայացված դատական ակտով և կարող է բաղկացած լինել մի քանի առանձին վարույթներից, որոնք, սակայն, չեն հանդիսանում առանձին գործեր, այլ ներառվում են տվյալ իրավասությունների սնանկության վերաբերյալ միասնական դատական գործում:

Այս առումով, ինչպես հետևում է Օրենքի կարգավորումներից՝ «Սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառված գույքի և իրավունքների, երրորդ անձին պատկանող ապահովված իրավունքի առարկայի, պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած և սնանկ ճանաչելու հարցի լուծման կամ պարտատերերի պահանջների բավարարման հնարավորության վրա ազդող վեճերով քաղաքացիական գործերը, բացառությամբ կառավարչի կողմից ներկայացվող հայցերով հարուցվող քաղաքացիական գործերի, **քննում է սնանկության գործը վարող դատավորը նույն սնանկության գործի շրջանակում**՝ որպես առանձին քաղաքացիական գործեր (այսուհետ՝ առանձին քաղաքացիական գործեր): Սույն մասով սահմանված՝ պարտապանի և պարտատիրոջ մասնակցությամբ կնքված, ներառյալ՝ պարտավորությունների կատարման ապահովման միջոցների պայմանագրերի առնչությամբ ծագած վեճը ենթակա է քննության սնանկության

¹ տե՛ս https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/05-80722_ebook.pdf

դատարանում որպես առանձին քաղաքացիական գործ՝ անկախ պարտապանի սնանկ ճանաչված լինելու հանգամանքից» (Օրենքի 4-րդ հոդված, մաս 3):

5.3.4. Օրենքի համակարգային ուսումնասիրությունը Սահմանադրական դատարանին թույլ է տալիս փաստել, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին դիմումի քննության փուլում սնանկության վարույթի գործով մասնակիցներն են **պարտապանը և հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերը (պարտատերերը):**

Սնանկության վարույթի կանխատեսելիության և իրավական որոշակիության սահմանադրաիրավական սկզբունքի համատեքստում հաշվի առնելով նաև սնանկության վարույթի առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ *դրանում ներգրավված սուբյեկտների բազմաթվությունը, վերջիններիս՝ սնանկության վարույթի ելքով շահագրգռվածության բնույթը՝* Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սնանկության գործով հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող (հավանական/հնարավոր) պարտատերը, պարտապանին սնանկ ճանաչելու հարցի քննության և համապատասխան վճռի կայացման փուլում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի ուժով, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով չի **հանդիսանում գործին մասնակցող անձ և նման դատավարական կարգավիճակ կարող է ստանալ իր պահանջի՝ դատարանի համապատասխան որոշմամբ հաստատվելու, պարտապանի պարտատերերի վերջնական ցուցակում ընդգրկվելու դեպքում:**

Ընդ որում՝ այս գործընթացի շրջանակներում պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին ի գիտություն հասարակության տրված հայտարարության հրապարակման օրվանից մեկամսյա ժամկետում պարտատերերը, այդ թվում՝ ապահովված պարտատերերը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ նրանք դուրս են եկել սնանկության վարույթից, դատարան են ներկայացնում իրենց պահանջները, որոնց հիման վրա դատարանը կայացնում է պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին որոշում՝ դրանում ներառելով պարտատիրոջը, նրա պահանջի չափը և բավարարման հերթը (Օրենքի 46-րդ հոդված): Այլ կերպ՝ հնարավոր մյուս պարտատերերը (հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում չներկայացրած) սնանկության վարույթում **ձեռք են բերում պարտատիրոջ (դատավարության մասնակցի) կարգավիճակ** պարտապանի նկատմամբ պահանջ ներկայացնելու եղանակով՝ պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակում ընդգրկվելով (Օրենքի 11-րդ հոդվածի 8-րդ մաս, 46-րդ հոդված)՝ այդ պահից ձեռք բերելով սնանկության վարույթի շրջանակներում հավաքագրված դրամական միջոցներն իրենց պահանջներին համամասնորեն ստանալու իրավական հնարավորություն՝ ի թիվս այլնի օժտվելով նաև սնանկության վարույթի տարբեր փուլերում կայացվող դատական ակտերը բողոքարկելու իրավունքով:

Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ դատական պրակտիկան ևս այդ տրամաբանությամբ է զարգացել:

Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը թիվ ՏԴ1/0011/04/12 քաղաքացիական գործի շրջանակներում 2013 թվականի մայիսի 24-ին կայացրած որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները. «...սնանկության վարույթի ընթացքում առաջացող հարաբերությունների իրավակարգավորումը ենթադրում է այնպիսի կառուցակարգ, որն ուղղված է **բոլոր պարտավորների պահանջների համաչափ բավարարմանը**: Անկախ այն հանգամանքից՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումը որ պարտավորներն է ներկայացրել, մնացած բոլոր պարտավորները պարտապանի գույքի հաշվին կարող են ստանալ հավասարաչափ բավարարում՝ սնանկության մասին հայտարարությունից մեկ ամիս հետո իրենց պահանջները դատարան ներկայացնելով: Սնանկ ճանաչելու դիմումի վարույթի քննության առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ վարույթի այս փուլում դատարանը քննում է պարտապանի դեմ դիմում ներկայացրած պարտավորիչը պահանջը՝ անկախ այն հանգամանքից՝ առկա են արդյոք նույն պարտապանի նկատմամբ այլ պարտավորներ, թե ոչ: **Միայն սնանկության հիմքերի առկայության դեպքում և սնանկ ճանաչելու վճիռ կայացնելուց հետո վարույթին ներգրավվում են սնանկ ճանաչված անձի մյուս պարտավորները**: Նման կարգավորվածությունը մի կողմից ապահովում է դիմումի քննության արագությունը և արդյունավետությունը, քանի որ դատարանը չի քննում բոլոր հնարավոր պարտավորների պահանջները և չի անդրադառնում դրանցից յուրաքանչյուրի հիմնավորվածությանը, իսկ մյուս կողմից երաշխավորում է բոլոր հնարավոր պարտավորների իրավունքների (պահանջի իրավունքի) պաշտպանությունը՝ նրանց հնարավորություն տալով գրանցելու իրենց պահանջները և այդ կերպ ներգրավվելու սնանկության վարույթին»:

Ողջ վերոգրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հարկադրված սնանկության դիմումով պարտապանին սնանկ ճանաչելու կամ խնդրո առարկա դիմումը մերժելու վերաբերյալ վճռի հասցեատերերը՝ պարտապանն ու հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերն (պարտատերերն) են, իսկ սնանկ ճանաչված պարտապանի մյուս ենթադրյալ պարտատերերը սնանկության վարույթին ներգրավվում են **պարտապանին սնանկ ճանաչելուն հաջորդող համապատասխան փուլում՝ վերջիններիս կողմից ներկայացված պահանջները դատարանի համապատասխան որոշմամբ հաստատվելուց հետո**, հետևաբար՝ սնանկության վարույթի հիշատակված առանձնահատկությամբ պայմանավորված՝ տվյալ անձինք, խնդրո առարկա փուլում չունենալով գործին մասնակցող անձի կարգավիճակ, այնուամենայնիվ, չեն զրկվում սնանկության վարույթի այդ փուլին հաջորդող համապատասխան այլ փուլերում ներգրավվելու և **իրենց պահանջները ներկայացնելու և**

հաստատվելու կամ չհաստատվելու, ինչպես նաև իրենց իրավունքներին և օրինական շահերին առնչվող և այդ փուլերում կայացվող դատական ակտերը բողոքարկելու իրավունքից:

Ավելին, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սնանկության վարույթի շրջանակներում հավաքագրված միջոցների հաշվին բավարարում ստանալու առումով հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերը որևէ առավելություն չունի մյուս պարտատերերի համեմատությամբ զուտ այն փաստի ուժով, որ սնանկության վարույթը հարուցվել և սնանկ ճանաչելու մասին վճիռը կայացվել է իր դիմումի հիման վրա (այս առումով կարևորվում են պարտատերի կողմից ներկայացված պահանջի օրինականությունը, չափը, առաջնահերթությունը, ապահովվածությունը):

Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ թե՛ հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերը, թե՛ մյուս պարտատերերը (հավանական) սնանկության գործով պահանջների ներկայացման և հաստատման փուլում Օրենքի 46-րդ հոդվածի ուժով պարտավոր են դատարան ներկայացված պահանջի շրջանակներում հստակ նշել այն պարտավորությունը, որից բխում է պահանջը, ինչպես նաև դրա կատարման ժամկետը, պահանջի չափը՝ առանձին նշելով հիմնական պարտքի, վնասների, տուժանքի (տուգանքի, տույժի) չափերը՝ համապատասխան հաշվարկներով, ինչպես նաև պահանջը հիմնավորող հանգամանքները: Այս առումով Օրենքի 11-րդ հոդվածի 8-րդ մասը լոկ հարկադրված սնանկության դիմում ներկայացրած պարտատիրոջը հնարավորություն է ընձեռում միջնորդելու դատարանին՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելուց հետո դիմումը դիտարկել նաև որպես պահանջ, եթե դիմումը համապատասխանում է նաև Օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված պահանջներին:

Ասվածն ամենևին չի ենթադրում, որ պահանջների քննության շրջանակներում դատարանը չի անդրադառնալու ի շարս այլ պահանջների, նաև խնդրո առարկա պարտատիրոջ կողմից ներկայացված պահանջի օրինականությանը, չափին, առաջնահերթությանը, ապահովվածությանը:

Հետազոտության առարկա դարձնելով Օրենքի 46-րդ հոդվածի կարգավորումները՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ պահանջների ներկայացման համար սահմանված ժամկետից հետո՝ եռօրյա ժամկետում (դատարանի կողմից թերությունների վերացման համար ժամկետ սահմանված լինելու դեպքում՝ այդ ժամկետից հետո՝ եռօրյա ժամկետում) պահանջների նախնական ցուցակը կառավարիչը ներկայացնում է դատարան, պարտապանին, առավել մեծ պահանջներ ունեցող 5 պարտատերերին և հրապարակում է իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին տվյալներ հրապարակող մամուլում:

Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանը կարևորում է հրապարակումից հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում, **նախնական ցուցակի (դրանում ներկայացված կոնկրետ պահանջի) դեմ գրավոր առարկություններ ներկայացնելու՝ օրենսդրի կողմից կառավարչին, պարտապանին և պարտապետներին ընձեռված իրավական հնարավորությունը**, ինչը գործունե առաջխաբան է սնանկության վարույթի սույն մասնակիցների իրավունքների հավասարակշռված երաշխավորման համար: Համապատասխան առարկություն ներկայացվելու դեպքում դատարանը առարկությունն ստանալուց հետո՝ 15 օրվա ընթացքում, որոշում է պահանջի օրինականությունը, չափը, առաջնահերթությունը, ապահովվածությունը և որոշում է կայացնում պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին (Օրենքի 46-րդ հոդվածի 6 և 8-րդ մասեր):

Նման կարգավորումը բխում է սնանկության վարույթով հետապնդվող նպատակներից ու խնդիրներից, և այս առումով, *եթե նույնիսկ հարկադրված սնանկության դիմում ներկայացրած պարտապետը պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին դատարանի որոշումը վերջինիս պահանջի մասով չի ընդգրկվում պահանջների վերջնական ցուցակում (պահանջի գրանցումը մերժվում է), կամ նման վերջնարդյունքի հանգում է խնդրո առարկա դատական ակտը բողոքարկվելու արդյունքում, այլ պարտապետների առկայության պարագայում վարույթը միևնույն է շարունակվելու է՝ չնայած այն հանգամանքին, որ ի սկզբանե նա է հանդիսացել «սնանկության վարույթի նախաձեռնողը»*, քանի որ սնանկության ինստիտուտի նպատակը միայն սնանկության դիմում ներկայացրած պարտատիրոջ սեփականության իրավունքի պաշտպանության ապահովումը չէ, այլ մի կողմից՝ **հնարավորության դեպքերում, պարտապանի գույքային դրությունը կայունացնելը (և նրա տնտեսական գործունեության շարունակականությունն ապահովելու համար երաշխիքներ ստեղծելը)**, մյուս կողմից՝ բոլոր պարտատերերի պահանջներն արդար և համամասնորեն բավարարելը, որպիսի նպատակներն իրագործելու արդյունավետությունն ուղղակիորեն կապ ունի այդ գործընթացի կայունության, որոշակիության և կանխատեսելիության հետ:

Այս առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը շեշտում է նաև, որ սնանկության վարույթի շարունակականության երաշխավորումը կարևորվում է ոչ միայն վարույթին արդեն իսկ պարտատիրոջ կարգավիճակ ունեցող այլ պարտատերերի և պարտապանի շահերի ապահովման տեսանկյունից, որոնց իրավունքների նկատմամբ ինտենսիվ միջամտությունը՝ սնանկության վարույթի բնույթով և հետապնդած նպատակներով պայմանավորված, անառարկելի է, այլև սնանկության վարույթի տարբեր գործընթացներին մասնակցություն ունեցող այլ բարեխիղճ անձանց իրավունքների ապահովման տեսանկյունից (ի թիվս այլոց՝ կարելի է առանձնացնել պարտապանի գույքի գնորդներին):

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սնանկության վարույթով, որը, ինչպես նշվեց, սովորական քաղաքացիաիրավական շրջանառությունից տարբերվող, ուրույն համապարփակ ու բազմափուլ գործընթաց է՝ իրեն բնորոշ և վերոհիշյալ առանձնահատկություններով հանդերձ, ինչ-որ առումով հենց այդ առանձնահատկություններով պայմանավորված, եզրափակվում է (պետք է եզրափակվի), պարտատեր(եր)-պարտապան(ներ) պարտավորական հարաբերությունների շղթան՝ անկախ վարույթի ելքից (ֆինանսապես առողջացում, լուծարում), որի արդյունքում որոշակիանում է պարտատերերի և պարտապանի գույքի և պարտավորությունների ծավալը, ըստ այդմ՝ նաև սեփականության իրավունքի ծավալը, իսկ պարտապանի մասով՝ նաև իր կարգավիճակը, մասնավորապես, ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու կարողությունն ու հեռանկարը:

5.4. Սնանկության վարույթի կայունության, որոշակիության ու կանխատեսելիության կարևորությունը նկատի ունենալով՝ խնդրո առարկա վարույթով հետապնդվող ընդհանուր խնդիրների և կոնկրետ պարտավորական հարաբերությունների համալիր կարգավորման, ինչպես նաև ձեռնարկատիրական գործունեության անխոչընդոտ իրականացման և զարգացման համար անհրաժեշտ բարենպաստ միջավայրն ու պայմանները հաստատուն/կայուն պահելու համար, Սահմանադրական դատարանը հատկապես կարևորում է այս գործերով պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճռի բողոքարկման, ներառյալ՝ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման կարգավորումների հարցը՝ իրավական որոշակիության լույսի ներքո:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն ուժի մեջ մտնելով՝ սնանկության վարույթի շրջանակներում գործարկվում են այն մի շարք առանձնահատուկ կարգավորումները, որոնք շոշափում են ոչ միայն հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատիրոջ և պարտապանի իրավունքները, այլ նաև՝ հետագայում ներգրավված պարտատերերի՝ ապահովելով վերջիններիս իրավունքների հավասարակշռված պաշտպանությունը:

Այսպես՝ Օրենքի 19-րդ հոդվածի ուժով պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, ի թիվս այլ հետևանքների, դատարանը՝

- կառավարչին պարտավորեցնում է ոչ ուշ, քան համապատասխան դատական ակտերի ուժի մեջ մտնելու պահից՝ 5 օրվա ընթացքում, պարտապանին սնանկ ճանաչելու, կառավարիչ և պարտատերերի առաջին ժողով նշանակելու մասին տեղեկությունները հրապարակել <http://www.azdarar.am> հասցեում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության հրապարակային ծանուցումների պաշտոնական ինտերնետային կայքում.

- պարտապանին լուծարելու մասին որոշում կայացնելու պահից անհապաղ որոշում է կայացնում պարտապանի գույքը տնօրինելու և կառավարելու իրավունքները կասեցնելու մասին.

- արգելանք է դնում պարտապանին պատկանող գույքի և դրամական միջոցների վրա, բացառությամբ «Վճարահաշվարկային համակարգերի և վճարահաշվարկային կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված դեպքերի.

- պարտապանին գրավոր պարզաբանում է սույն օրենքով սահմանված հայտարարագիր ներկայացնելու պարտականության և դրա խախտման հետևանքների մասին՝ միաժամանակ պարզաբանումը հրապարակելով դատական իշխանության պաշտոնական կայքում.

- պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից պարտապանի մոտ ստուգում կամ ուսումնասիրություն կարող է իրականացվել միայն դատարանի որոշմամբ, բացառությամբ այն ստուգումների և ուսումնասիրությունների, որոնք սկսվել են, կամ որոնց վերաբերյալ հանձնարարագրերը հրապարակվել են մինչև պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռը դատական իշխանության պաշտոնական կայքում հրապարակվելը, ինչպես նաև վարչապետի համաձայնության առկայության պարագայում՝ տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության ապահովման կամ բնապահպանության ոլորտում իրականացվող վերահսկողական գործառնությունների, այն պարագայում, երբ առկա է քաղաքացիների կյանքին, առողջությանն սպառնացող անմիջական վտանգ կամ բնական կամ տեխնածին բնույթի արտակարգ իրավիճակի առաջացման վտանգ: Պարտապանի ֆինանսական առողջացման ծրագրի գործողության և լուծարման վարույթում գտնվող պարտապանի գործունեության վերսկսման ժամանակահատվածում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում ստուգման կամ ուսումնասիրության իրականացման համար դատարանի որոշում չի պահանջվում.

- պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից կասեցվում են պարտապանի կանոնադրական (բաժնետիրական, փայտահավաք) կապիտալում մասնակցություն ունեցող անձանց՝ օրենքով և պարտապանի կանոնադրությամբ սահմանված գույքի կառավարման և տնօրինմանը վերաբերող այն լիազորությունները, որոնք պայմանավորված են այդ մասնակցությամբ: Նշված լիազորությունների իրականացումը կարող է թույլատրվել դատարանի որոշմամբ՝ ֆինանսական առողջացման ծրագրի շրջանակներում:

Պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից պարտապանը (ղեկավարը) գործում է Օրենքի 47-րդ հոդվածի երկրորդ և երրորդ մասերով նախատեսված կարգով:

Ավելին, Օրենքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասով օրենսդիրն ամրագրում է.

«2. պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից՝

1) պարտապանի պարտավորությունների կատարման ժամկետները համարվում են սկսված.

2) արգելվում է առանց դատարանի որոշման պարտապանի կողմից իր ցանկացած պայմանագրային կամ այլ պարտավորություններով պարտատերերին դրամական կամ այլ բավարարում տալը, բացառությամբ պարտապանի ֆինանսական առողջացման ծրագրով նախատեսված դեպքերի, ինչպես նաև սնանկության վարույթում բնականոն գործունեության արդյունքով առաջացող հարկային և այլ վճարների գծով պարտավորությունների.

3) դադարում է պարտապանի վճարային, ներառյալ՝ հարկերի, տուրքերի այլ վճարների գծով պարտավորությունների նկատմամբ տոկոսների հաշվարկումը, ինչպես նաև այդ պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար ցանկացած տեսակի տույժերի, տոկոսների և տուգանքների հաշվեգրումը.

4) կարճվում կամ ավարտվում են պարտապանից գումարի բռնագանձման կամ գույք հանձնելու պահանջով քաղաքացիական, վարչական կամ արբիտրաժային տրիբունալի վարույթում գտնվող գործերը, և պարտապանի դեմ պարտատերերի պահանջները կարող են ներկայացվել սնանկության վարույթի շրջանակներում՝ սույն օրենքով սահմանված ժամկետներում և կարգով.

5) կարճվում է պարտապանի վերաբերյալ գույքային բռնագանձումներով կամ ոչ գույքային բնույթ ունեցող ցանկացած կատարողական վարույթ, որն ազդում է սնանկ ճանաչված պարտապանի գույքի կազմում ներառվող գույքի և իրավունքների վրա, բացառությամբ սույն օրենքով սահմանված այլ դեպքերի.

6) վերանում են պարտապանի գույքի վրա դրված արգելանքներն ու սահմանափակումները»:

Սնանկության վարույթի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ Օրենքի հիշատակված և այլ վերաբերելի կարգավորումների համակողմանի հետազոտությունը թույլ է տալիս Սահմանադրական դատարանին փաստել, որ և՛ օրենսդրական, և՛ իրավակիրառ մակարդակում սույն դատական ակտի վերաքննության և վճռաբեկության կարգով բողոքարկման, ինչպես նաև նոր և նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքերով վերանայման վարույթների բովանդակության և ծավալի հարցում պետք է ցուցաբերել պատշաճ աջալրջություն՝ հաշվի առնելով դրա հնարավոր բացասական բովանդակություն ունեցող իրավական հետևանքները (առանձին դեպքում՝ անշրջելի) պարտատերերի և պարտապանի իրավունքների երաշխավորման համատեքստում:

Այս գործերով վարույթների առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճիռն ուժի մեջ է մտնում հրապարակման

պահից, և այդ պահից մինչև այլ պարտատերերի՝ դատավարությանը ներգրավման հարցի լուծումը՝ դատավարության միակ մասնակիցները հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերն/պարտատերերն ու պարտապանն են: Վերջիններս էլ հանդիսանում են սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճռի հասցեատերերը, և միայն նրանք են օժտված այդ ակտը բողոքարկելու իրավունքով: **Հետևաբար՝ բացի** հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատիրոջից/**պարտատերերից ու պարտապանից, դատավարության մյուս կամ հավանական սուբյեկտների դատավարական վարքագիծը միշտ կանխորոշված է լինելու արդեն իսկ ուժի մեջ մտած (անբողոքարկելի դարձած) սնանկ ճանաչելու մասին վճռի իրողությամբ, ի թիվս այլնի նաև՝ ուժի մեջ մտած (անբողոքարկելի դարձած) սնանկ ճանաչելու մասին վճիռը բողոքարկելու (նոր հանգամանքով վերանայման բողոք ներկայացնելու) առումով:**

Միևնույն ժամանակ սնանկության վարույթի շրջանակներում առկա են մի շարք դատավարական ընթացակարգեր/գործիքներ, որոնք միտված են, ի թիվս այլնի, սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճիռն ուժի մեջ մտնելուց հետո դատավարությանը ներգրավված սուբյեկտների, մասնավորապես՝ հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը, այդ թվում՝ Օրենքի 4-րդ հոդվածով նախատեսված առանձին քաղաքացիական գործեր հարուցելու միջոցով:

5.4.1. Իրավական որոշակիության և արդար դատաքննության իրավունքի լույսի ներքո դատական ակտի վերջնականության *res judicata* սկզբունքին իրենց դատական ակտերում բազմիցս անդրադարձել են Սահմանադրական դատարանը և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը:

Մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանը 2020 թվականի մարտի 10-ի ՍԴՈ-1515 որոշմամբ գտել է, որ նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով հայցի՝ դատարանի կողմից կրկնակի քննության արգելքը նպատակ ունի, նախ՝ երաշխավորել իրավական որոշակիության սահմանադրական սկզբունքի իրացումը՝ ապահովելով դատական որոշումների վերջնականությունը և կանխելով նույն հարցի վերաբերյալ դատարանի կողմից տարաբնույթ որոշումների կայացումը: Երկրորդ՝ նույն հարցի կրկնակի քննության արգելքը կոչված է ապահովելու արդյունավետ արդարադատության իրականացումը՝ թույլ չտալով նույն հարցով դատարանին կրկնակի ծանրաբեռնել: Ի վերջո, այդ արգելքի նպատակն է նաև բացառել հայցվորի կողմից դատական պաշտպանության իրավունքի չարաշահումը:

Մեկ այլ որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ «(...) օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքից

բացառություն կարող է լինել միայն ծանրակշիռ հիմնավորումներով, քանի որ հիշյալ հիմնարար սկզբունքի իրավական արժեքը պայմանավորված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով դրա հասցեատերերի համար ստեղծված իրավական վիճակի կայունությունն ապահովելու (դրանով իսկ իրավական որոշակիությունը երաշխավորելու) սահմանադրական հրամայականով» (2024 թվականի հունվարի 23-ի ՍԴՈ-1712 որոշում):

Սահմանադրական դատարանը օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքից բացառությունների առնչությամբ արտահայտել է նաև հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

«Իր հիմնարար իրավական արժեքով հանդերձ՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքը բացարձակ չէ, և դրանից կարող է լինել բացառություն՝ օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով՝ արդարադատության այնպիսի թերության ուղղման նպատակով, որի բացահայտմամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտն անհամատեղելի է դառնում արդար դատաքննության բուն էության հետ:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման իրավունքը պահանջում է օրենքով նախատեսված հանգամանքների և պայմանների առկայության պարագայում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափության ստուգման հնարավորություն, որի իրականացումը, միաժամանակ, չի կարող հանգեցնել վերջնական դատական ակտի՝ վերաքննության կամ վճռաբեկության ընդհանուր կարգով բողոքարկման քողարկված հնարավորության» (2024 թվականի հունվարի 23-ի ՍԴՈ-1712 որոշում):

«Ելնելով մարդկանց սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության առումով քննության առարկա իրավակարգավորումների բացառիկ կարևորությունից, ՀՀ սահմանադրական դատարանը, ՀՀ Ազգային ժողովի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ուշադրությունը հրավիրելով սահմանադրական դատարանի՝ 15.07.2011 թ. ՍԴՈ-984 որոշման մեջ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների վրա, կրկին արձանագրում է, որ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ ինստիտուտի միջոցով ապահովվում է խախտված սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքների վերականգնումը» (2013 թվականի մայիսի 31-ի ՍԴՈ-1099 որոշում):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորվող՝ դատարանի առջև արդար դատաքննության իրավունքը պետք է մեկնաբանել Կոնվենցիայի նախաբանի լույսի ներքո, որով ամրագրված է, ի թիվս այլնի, որ իրավունքի գերակայությունը պայմանավորվող Պետությունների ընդհանուր ժառանգության մի մասն է: Իրավունքի գերակայության հիմնարար կողմերից

մեկն իրավական որոշակիության սկզբունքն է, որով պահանջվում է, *inter alia*, որ երբ դատարանները որևէ հարցի վերաբերյալ կայացնում են **վերջնական որոշում, այդ որոշումը չպետք է կասկածի փակ դրվի** (Բրումարեսկուն ընդդեմ Ռումինիայի [ՄՊ] [Brumărescu v. Romania [GC]], թիվ 28342/95, § 61, ՄԻԵԴ 1999-VII): Իրավական որոշակիությունը ենթադրում է *res judicata* սկզբունքի, այն է՝ վճիռները վերջնական լինելու սկզբունքի պահպանում: Այդ սկզբունքով ընդգծվում է, որ որևէ կողմ իրավունք չունի պահանջելու **վերջնական և պարտադիր ուժ ունեցող վճռի վերանայում՝** գործը պարզապես կրկին լսելու և դրա վերաբերյալ նոր որոշում կայացնելու հնարավորություն ստանալու նպատակով: Վերադաս դատարանների վերանայման լիազորությունը պետք է իրականացվի դատական սխալները և ոչ պատշաճ իրականացված արդարադատությունն ուղղելու նպատակով, սակայն ոչ նոր քննություն իրականացնելու համար: Վերանայումը չպետք է համարել քողարկված բողոքարկում, և հարցի վերաբերյալ պարզապես երկու տեսակետի առկայության հավանականությունը կրկին քննություն իրականացնելու հիմք չէ: Այդ սկզբունքից շեղումն արդարացվում է միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է՝ **էական և ծանրակշիռ հանգամանքներով պայմանավորված** (Ռյաբիխն ընդդեմ Ռուսաստանի [Ryabykh v. Russia], թիվ 52854/99, § 52, ՄԻԵԴ 2003-IX):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հայտնել է, որ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայումն այն բացառիկ դեպքերից է, երբ անձի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու և Սահմանադրական դատարանի որոշումների ու ՄԻԵԴ վճիռների արդյունավետ կատարման նպատակները գերակայում են *res judicata* դոկտրինայի հիմքում ընկած սկզբունքների, մասնավորապես՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ: Այս հանգամանքը շեշտադրված է ՄԻԵԴ մի շարք վճիռներում: Մասնավորապես՝ այս խնդրի առնչությամբ ՄԻԵԴ-ը նշում է, որ «...իրավական որոշակիության պահանջները բացարձակ չեն: Այս սկզբունքից շեղումն արդարացված է միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է էական և անհաղթահարելի բնույթ ունեցող հանգամանքների թելադրանքով կամ եթե լուրջ իրավաչափ նկատառումները գերակայում են իրավական որոշակիության սկզբունքի նկատմամբ: Կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետը հստակորեն թույլատրում է նոր փաստերի կամ նախորդ վարույթում տեղ գտած՝ գործի ելքի վրա ազդող հիմնարար թերության հիմքով նորոգել գործի վարույթը» (Քսերաժն ընդդեմ Ալբանիայի Xheraj v. Albania գործով 2008թ. հուլիսի 29-ի վճռի 52-53-րդ կետեր): Դատարանն ընդունում է, որ որոշակի հանգամանքներում իրավական որոշակիությունը կարող է խախտվել՝ «էական թերությունը» կամ «ոչ պատշաճ իրականացված արդարադատությունը» ուղղելու նպատակով (Ռյաբիխը՝ վերևում հիշատակված, § 52, Ռոշկան ընդդեմ Մոլդովայի [Roșca v. Moldova],

թիվ 6267/02, § 52, 2005 թվականի մարտի 22, և Սուոյաժնիկն ընդդեմ Ռուսաստանի [Sutyazhnik v. Russia], թիվ 8269/02, § 35, 2009 թվականի հուլիսի 23):

5.4.2. Վերահաստատելով իր դիրքորոշումները և ի լրումն դրանց՝ սույն գործի համատեքստում նկատի ունենալով նաև այն հանգամանքը, որ սնանկության վարույթը ներառում է նաև առանձին քաղաքացիական գործեր, որոնցով ևս կայացվում են համապատասխան դատական ակտեր, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սնանկ ճանաչելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած վճռի կայունության իրավական արժեքը շատ ավելի բարձր է, քանի որ դրանից շեղումը, ի թիվս այլնի, սպառնալիքի տակ է դնելու նաև հետևանքային դատավարություններով (առանձին քաղաքացիական գործերով) կայացված և սնանկության վարույթի մասնակիցների գույքային և դրա հետ կապված այլ իրավունքների վրա ներագրող դատական ակտերի գոյությամբ պայմանավորված իրավահարաբերությունների որոշակիությունը:

Իրավական որոշակիության վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի և ՄԻԵԴ վերոհիշյալ դիրքորոշումները հաշվի առնելով, ինչպես նաև նկատի ունենալով սնանկության վարույթների առանձնահատկություններն ու յուրահատկությունները, որոնք ներկայացվեցին սույն որոշման նախորդ մասերում, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հարկադրված սնանկության դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող պարտատերերի կողմից պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին ուժի մեջ մտած վճիռը բողոքարկելը (նոր հանգամանքի ուժով վերանայման բողոք բերվել) և դատական ակտը վերանայելն իրավաչափ են միայն Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նշած բացառիկ դեպքերում և նպատակներով, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ նույն վարույթով հնարավոր չէ հարցը լուծել՝ առանց խախտելու *res judicata* սկզբունքը, մասնավորապես, եթե առկա չէ իրավունքի ակնկալվող պաշտպանությունն ավելի արդյունավետ եղանակով իրականացնելու հնարավորություն արդեն իսկ ուժի մեջ գտնվող դատական ակտով հարուցված (սնանկության) վարույթի շրջանակներում:

5.5. Նկատի ունենալով սնանկության գործընթացի պատշաճ կազմակերպման նշանակությունը պետության տնտեսական հիմքի կայունության համար և սնանկության հետ կապված հարաբերություններում պետության միջամտության ինտենսիվությունը, ինչպես նաև ելնելով սնանկության վարույթով հետապնդվող նպատակներից ու դրանց առանձնահատկություններից՝ հատկապես կարևորվում է պետության համարժեք վարքագիծը՝ **օրենսդրորեն կանոնակարգված պատշաճ կազմակերպական կառուցակարգերի և ընթացակարգերի ստեղծման ու դրանց համահունչ իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման ոլորտում, որոնք անհրաժեշտ են սնանկության վարույթի մասնակիցների իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար:**

Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

Սահմանադրական դատարանը, 2020 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴԴ-1546 որոշման շրջանակներում անդրադառնալով Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի բովանդակությանը, փաստել է. «(...) ցանկացած օրենսդրական կարգավորում, այլ ոչ թե միայն որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակում, պետք է նպատակ ունենա և ապահովի բոլոր հիմնական իրավունքների (1) արդյունավետ իրականացման համար (2) անհրաժեշտ (3) կազմակերպական (4) կառուցակարգեր և (5) ընթացակարգեր: Միայն բոլոր այս պայմանների միաժամանակյա առկայությունը ցանկացած օրենսդրական կարգավորման մեջ, առավել ևս որևէ հիմնական իրավունք կամ ազատություն սահմանափակող օրենսդրական կարգավորման մեջ, կարող է ապահովել դրա համապատասխանությունը Սահմանադրությանը»: Սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի դեկտեմբերի 8-ի ՍԴԴ-1571 որոշմամբ արձանագրված է. «Պետությունը պետք է ստեղծի անհրաժեշտ երաշխիքներ մարդու իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրացման համար: Պետությունը պարտավորվում է ոչ միայն ճանաչել, պահպանել և պաշտպանել իրավունքները և ազատությունները, այլև ստեղծել պետական-իրավական այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք արդյունավետ ձևով կարող են կանխել, վերացնել դրանց ցանկացած խախտումներ, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները»:

Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի հուլիսի 22-ի ՍԴԴ-1741 որոշման համաձայն՝ նշված պահանջն ուղղված է Սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ ու իրական կենսագործմանը, քանզի իրավունքի կամ ազատության սոսկ ամրագրումը բավարար չէ տրված իրավական հնարավորության լիարժեք իրացման համար. ուստի՝ համապատասխան կառուցակարգերի և ընթացակարգերի օրենսդրական մակարդակում ամրագրումն անհրաժեշտ երաշխիք է հիմնական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրացումն ապահովելու համար:

Վերոշարադրյալի հաշվառմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով Դիմողին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ **օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի նոր հանգամանքի հիմքով վերանայումը** քննարկման առարկա կոնկրետ գործով չէր կարող հետապնդել հարկադրված սնանկության դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող ընկերության իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու, ենթադրյալ խախտված սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքները վերականգնելու **իրավաչափ նպատակ**, ուստի՝ տվյալ դեպքում

վերջնական դատական ակտի խնդրո առարկա հիմքով վերանայման վարույթի հնարավորությունն այս առումով ևս դուրս էր *res judicata* սկզբունքից բացառություն հանդիսացող բացառիկ դեպքերի ողջ տրամաբանությունից:

5.6. Վերոնշյալի հաշվառմամբ՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ համապատասխան օրենսդրական կարգավորումների այնպիսի մեկնաբանումը, որի պայմաններում պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին ուժի մեջ մտած դատարանի վճռի դեմ (ներառյալ նոր հանգամանքի հիմքով) վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունի նաև հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող պարտատերերը, չի ապահովում Սահմանադրության 63-րդ հոդվածով նախատեսված և 75-րդ հոդվածով սահմանված պահանջների արդյունավետ կենսագործումը, մասնավորապես՝ **խաթարում է սնանկության գործի կայունությունն ու որոշակիությունը, պարտապանի համար՝ սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ դատական ակտի հեղինակության կանխադեսելիությունը՝** հանգեցնելով վերջինիս ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու ազատության և սեփականության իրավունքի խախտման: Միևնույն ժամանակ, սնանկության վարույթի շրջանակներում առկա է հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող պարտատերերի իրավունքների պաշտպանության հնարավորություն, այդ թվում՝ դիմող պարտատիրոջ՝ պարտապանի նկատմամբ ունեցած պահանջի օրինականությունը վիճարկելու առումով:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ իրավակիրառ մարմինները պետք է առկա կազմակերպական կառուցակարգերը և ընթացակարգերը մեկնաբանեն այնպես, որ վճիռը նոր հանգամանքի հիմքով բողոքարկելու իրավունք ունենան **պարտապանն ու հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերերը (պարտատերերը)**՝ կանխելով իրավական անվտանգության հնարավոր սպառնալիքները: Հակառակ պարագայում, *այսինքն՝* հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր *չհանդիսացող պարտատիրոջ կողմից* պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին **վճռի ուժի մեջ մտնելուց տևական ժամանակ անց նոր հանգամանքի հիմքով** դրա բողոքարկումն ու բեկանումը հանգեցնելու են սնանկության վարույթի փուլերի հաջորդականության **ապահովման և դրանց արդյունավետ իրագործման խաթարման**՝ խախտելով սնանկության վարույթի բուն նպատակները՝ մի կողմից՝ **գոյատևման ընդունակ տնտեսվարող սուբյեկտի ֆինանսական առողջացումը**, մյուս կողմից՝ **պարտատերերի պահանջների համամասնորեն բավարարումը**:

Ինչ վերաբերում է սնանկության վարույթի շրջանակներում հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող

մյուս պարտատերերի իրավունքների պաշտպանությանը, ապա Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ, ինչպես արդեն նշվեց, **պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի բավարարմամբ ավարտվում է միայն պարտապանին սնանկ ճանաչելու դիմումի հիման վրա հարուցված փուլը, այլ ոչ թե ողջ սնանկության գործը**, որի ընթացքում դատարանը կայացնում է մի շարք դատական ակտեր: Այլ կերպ՝ սնանկ ճանաչելու վճռով ոչ թե ավարտվում է գործընթացը, այլ ըստ էության միայն մեկնարկում է մի բարդ, համապարփակ և բազմափուլ վարույթ, որը միտված է ոչ միայն հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատիրոջ ու պարտապանի հարաբերությունների կարգավորմանը, այլև բոլոր պարտատերերի իրավունքների ու շահերի հավասարակշռված ու արդարացի պաշտպանությանը, այդ թվում՝ նույն սնանկության վարույթի շրջանակներում քննվող առանձին քաղաքացիական գործեր նախաձեռնելուն (այդ գործերով կայացվող դատական ակտերի միջոցով՝ վարույթի բոլոր մասնակիցների համար հավասար պայմաններով ու հնարավորություններով):

Սահմանադրական դատարանը 2011 թվականի հունվարի 11-ի ՍԴՈ-932 որոշմամբ գտել է, որ ինքնանպատակ չէ այն, որ օրենսդիրը սնանկության գործում **ներառվող առանձին վարույթներով կայացվող մի շարք միջանկյալ դատական ակտեր, ի տարբերություն մյուսների, համարում է բողոքարկելի դատական ակտեր**: Դրանք իրենց բնույթով այնպիսին են, որ կարող են կասեցնել կամ խոչընդոտել պարտապանին սնանկ ճանաչելու պահանջով դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման ընթացքը, սնանկության գործի քննության հնարավորությունը:

Դրանցից է նաև, ի թիվս այլնի, պարտատերերի պահանջների վերջնական ցուցակը, ինչպես նաև առանձին պահանջները հաստատելու մասին դատարանի որոշումը, որը կարող է բողոքարկվել ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն՝ առանձին պահանջների կամ դրանց մի մասով (Օրենքի 20-րդ հոդվածի 7-րդ մաս): Տվյալ դեպքում կոնկրետ գործով հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող պարտատերը (ընկերությունը) զրկված չէր, օրինակ՝ **«Պահանջների վերջնական ցուցակը հաստատելու մասին»** Դատարանի որոշումը (որպես ուղղակիորեն իր իրավունքներին առնչվող դատական ակտի) հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատիրոջ պահանջի մասով նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման վարույթ նախաձեռնելու իրավական հնարավորությունից՝ **դրանով իսկ իրացնելով իր իրավունքների և շահերի արդյունավետ պաշտպանությունը**:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ սույն գործի շրջանակներում սնանկության գործեր քննող դատարանները (տվյալ դեպքում՝ Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը) սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ ուժի մեջ մտած վճիռը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայել են հարկադրված սնանկության

դիմում ներկայացրած պարտատեր չհանդիսացող պարտատիրոջ վերանայման բողոքի հիման վրա, այսինքն՝ Օրենքի խնդրահարույց դրույթը մեկնաբանել և կիրառել են սույն որոշմամբ նույն դրույթի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանություններից տարբերվող մեկնաբանությամբ, ուստի՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և հիմք ընդունելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-5-րդ մասերը, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ հարկադրված սնանկության դիմումի հիման վրա պարտապանին սնանկ ճանաչելու կամ սնանկ ճանաչելու դիմումը մերժելու մասին դատարանի վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն պարտապանը և հարկադրված սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացրած պարտատերը (պարտատերերը):

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել է սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

18 մարտի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1773

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 15-ԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԱՎՏՈՄՈԲԻԼԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ 2006
ԹՎԱԿԱՆԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 6-Ի ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ»
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

25 մարտի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով. Ա. Դիլանյանի (նախագահող),
Վ. Գրիգորյանի, Հ. Թովմասյանի, Դ. Խաչատուրյանի, Ե. Խունդկարյանի,
Հ. Հովակիմյանի, Է. Շաթիրյանի, Ս. Սաֆարյանի, Ա. Վաղարշյանի,
մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Տարածքային կառավարման և
ենթակառուցվածքների նախարար Դավիթ Խուդաթյանի,
համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ
հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ
հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հունվարի 30-ի N 79-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել «2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրությունը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է այդ արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի փետրվարի 5-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ արձանագրությունը, հետազոտելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին համաձայնագիրը կնքվել է 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ին, ուժի մեջ է մտել 2007 թվականի հուլիսի 31-ին:

2. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրությունը (այսուհետ նաև՝ Արձանագրություն) ստորագրվել է 2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում:

3. Արձանագրության նպատակն է Կողմերի պետությունների միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության ոլորտում հետագա զարգացումը:

4. Արձանագրությունը կազմված է նախաբանից և երկու հոդվածից:

5. Արձանագրությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը փոխադարձության հիման վրա ստանձնում է հետևյալ պարտավորությունները.

5.1. առանց թույլտվության առկայության՝ ապահովել Կողմերի պետությունների միջև և տարանցմամբ՝ երկու Կողմերի պետությունների տարածքներով, ավտոտրանսպորտային միջոցներով բեռնափոխադրումները (հոդված 1),

5.2. թույլտվություն չապահանջել նշանակման վայր տեղափոխվող ժամանակավոր (տարանցման) գրանցման համարներ ունեցող՝ առանց տարբերակիչ նշանների դատարկ ավտոտրանսպորտային միջոցների համար (հոդված 1),

5.3. իրավասու մարմինների կողմից թույլտվություն տրամադրել երրորդ երկիր/երկրից ավտոտրանսպորտային միջոցներով բեռների փոխադրումների համար՝ բացառությամբ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների միջև փոխադրումների (հոդված 1),

5.4. փոխադարձ հիմունքով մյուս Կողմի պետության տարածքում տրանսպորտային միջոցների տիրապետման և դրանց օգտագործման հետ կապված հարկերից, վճարներից և վճարումներից ազատել մեկ Կողմի պետության այն փոխադրողներին, որոնք ուղևորափոխադրումներ և բեռնափոխադրումներ են իրականացնում մյուս Կողմի պետության տարածքում՝ բացառությամբ այն վճարների և վճարումների, որոնք գանձվում են Կողմերի պետություններից յուրաքանչյուրի օրենսդրությանը համապատասխան և ոչ խտրական հիմունքով՝ տրանսպորտային միջոցների կողմից ավտոմոբիլային ճանապարհներին հասցվող վնասի փոխհատուցման դիմաց, ինչպես նաև ավտոմոբիլային ճանապարհների, կամուրջների և թունելների վճարովի հիմունքով օգտագործման համար (հոդված 1):

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. 2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

25 մարտի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1774

1(118)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «2024 ԹՎԱԿԱՆԻ
ԱՊՐԻԼԻ 15-ԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՂԱԶԱԽՍԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱՎՏՈՄՈԲԻԼԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ 2006 ԹՎԱԿԱՆԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 6-Ի
ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ
ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ՄԵՋ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՄԱՐՏԻ 25-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1774 ՈՐՈՇՄԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի մարտի 25-ի ՍԴՈ-1774 որոշմամբ որոշել է, որ 2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 25-ի ՍԴՈ-1774 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին»

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր ՍԴՈ-1774 որոշմամբ 2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի

համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարանի դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանդությունների բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

Սահմանադրության (152-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր, 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետ, 169-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարանի ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված: Ընդ որում, վերը նշված կարգավորումները հնարավոր են համարում այդ հարցով դիմումի ստորագրումը նաև վարչապետի բացակայության ժամանակ վերջինիս փոխարինող փոխվարչապետի կողմից: Միաժամանակ իմ գնահատմամբ, եթե դիմումը ստորագրվում է ոչ թե վարչապետի, այլ վերջինիս փոխարինող փոխվարչապետի կողմից, Սահմանադրական դատարանի ներկայացվող դիմումին պետք է կցվի այդ փոխվարչապետի կողմից վարչապետին փոխարինելու հանգամանքը

հավաստող փաստաթուղթը (դրա պատճենը), քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլինի փաստել նրա՝ որպես վարչապետին փոխարինող անձի՝ Սահմանադրական դատարանում Կառավարությանն ի պաշտոնե ներկայացնելու լիազորության առկայությունը.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Տվյալ դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի գրության ձևաթղթի վրա կազմված, Միեր Գրիգորյանի կողմից Սահմանադրական դատարանին հասցեագրված գրություն¹, որով նա, ղեկավարվելով Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, դիմել է Սահմանադրական դատարան՝ 2024 թվականի ապրիլի 15-ին Հայաստանի Հանրապետությունում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ղազախստանի Հանրապետության կառավարության միջև միջազգային ավտոմոբիլային հաղորդակցության մասին 2006 թվականի նոյեմբերի 6-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրության մեջ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու համար:

Մինչդեռ սույն գործի նյութերը հնարավորություն չեն տալիս եզրահանգում կատարել այն մասին, որ Սահմանադրական դատարան դիմած անձն իրավասու էր միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու հարցով Կառավարության անունից դիմում ներկայացնել Սահմանադրական դատարան: Մասնավորապես՝ գործի նյութերից պարզ չէ, թե Սահմանադրական դատարան դիմած անձն ինչ կարգավիճակով է Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն դիմել Սահմանադրական դատարան, արդյոք նա եղել է վարչապետի բացակայության ժամանակ վերջինիս փոխարինող փոխվարչապետ, թե՛ ոչ, այն դեպքում, երբ ըստ սույն գործի նյութերի՝ նշված դիմումը ներկայացվել է «Հայաստանի Հանրապետության վարչապետ Միեր Գրիգորյան»-ի կողմից:

Գտնում եմ, որ դիմողի կողմից ներկայացված՝ գործի նյութերի հիման վրա նշված հարցերը պարզելու հնարավորության բացակայության պայմաններում դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ինչը

¹ Ինչպես 2025 թվականի փետրվարի 5-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված գրության, այնպես էլ դրան կից ներկայացված՝ Կառավարության 2025 թվականի հունվարի 30-ի թիվ 79-Ա որոշման վրա առկա չէ ստորագրություն:

հիմք էր «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքների առաջացման, այն է՝ եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին դիմողին տեղեկացնելու համար:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով

Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային

ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստա-

թուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«25» մարտի 2025թ.

1(118)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

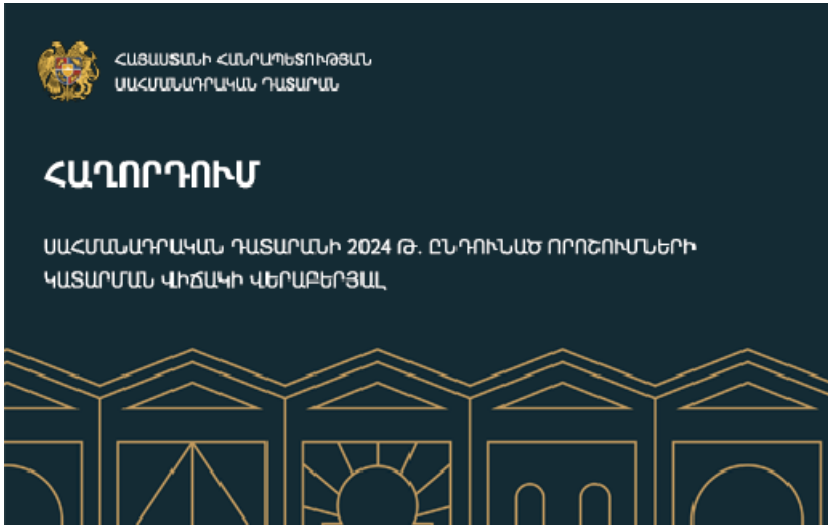
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ

ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՓՈԽՆԱԽԱԳԱՀ Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆՆ ԸՆՏՐՎԵԼ Է ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ

2025 թվականի հունվարի 28-ին Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը (ԵԽՏՎ) Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի փոխնախագահ պրն. Վ. Գրիգորյանին ընտրել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ) դատավոր՝ 9 տարի պաշտոնավարման ժամկետով: Նրա պաշտոնավարումը պետք է մեկնարկի ընտրվելու պահից երեք ամսվա ընթացքում: Մինչ ՄԻԵԴ դատավորի լիազորությունների ստանձնումը պրն. Գրիգորյանի պաշտոնավարումը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պաշտոնում կշարունակվի մինչև նրա լիազորությունների՝ Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով նախատեսված կարգով դադարման պահը:

**ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍԵԼ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ 2024 Թ.
ԸՆԴՈՒՆԱԾ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՎԻՃԱԿԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄԸ**

Լույս է տեսել Սահմանադրական դատարանի 2024 թ. ընդունած որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ հաղորդումը:

Հաղորդումը հասանելի է հետևյալ հղումով՝

https://concourt.am/pdf/uploads/67ab39e965a05_2024.pdf

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ**ՍԵՐՆԴԻ ՀԵՏ**

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ
ՄԻՊ ՁՄԵՌԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑԻ ՈՒՆԿՆԴԻՐՆԵՐՆ
ԵՎ ՎԱՆԱԶՈՐԻ Հ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎ.
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ**

2025 թվականի փետրվարի 3-ին և 20-ին Սահմանադրական դատարան են այցելել ՄԻՊ նախաձեռնությամբ իրականացվող Մարդու իրավունքների ձմեռային դպրոցի ունկնդիրները և Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարանի ուսանողները, որոնց ընդունել է Սահմանադրական դատարանի նախագահ Արման Դիլանյանը: Բարձր դատարանի նախագահը ներկայացրել է Սահմանադրական դատարանի կառուցվածքը, գործունեության առանձնահատկությունները, կառույցի դերն ու առաքելությունը Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման համակարգում:

Հանդիպումը շարունակվել է հարցուպատասխանի ձևաչափով, որի շրջանակներում ՄԻ նախագահը պատասխանել է ուսանողներին հետաքրքրող մի շարք մասնագիտական հարցերի: Մարդու իրավունքների ձմեռային դպրոցի ունկնդիրների խնդրանքով անդրադարձ է կատարվել մասնավորապես

Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի համագործակցության առանձնահատկություններին: Հանդիպման ավարտին Սահմանադրական դատարանի նախագահն ուսանողներին հորդորել է ցուցաբերել բարձր առաջադիմություն, հավակնոտ նպատակներին հասնելու ճանապարհը հարթել բացառապես գիտելիքների միջոցով և մասնագիտական ձեռքբերումները ծառայեցնել ի նպաստ մեր հայրենիքի՝ Հայաստանի Հանրապետության:

Գրանցվել է ՀՀ արդարադատության նախարարության
20 դեկտեմբերի 1996թ. կոլեգիայի թիվ 37/2-14 որոշմամբ

Խմբագրական խորհուրդ՝

**Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ, Ա. ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ, Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Ֆ. ԹՈԽՅԱՆ,
Ա. ԹՈՒՆՅԱՆ, Ա. ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, Հ. ՆԱԶԱՐՅԱՆ, Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ,
Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ա. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ**

Գլխավոր խմբագիր՝

Ի.Գ.Թ., դոցենտ Ա. Փխրիկյան

Ստորագրված է տպագրության՝ 22.04.2025թ.

Դասիչ՝ 77754

Գրաչափը 70X100 1/16

Տպաքանակը՝ 100 օրինակ

Խմբագրության հասցեն՝

Երևան, Բաղրամյան 10

Հեռախոս՝ 011-58-81-81 (189)

E-mail: armlaw@concourt.am

<http://www.concourt.am>

Вестник Конституционного Суда Республики Армения N 1(118)2025

Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Armenia N 1(118)2025

Bulletin de la Cour constitutionnelle de la République d'Arménie N 1(118)2025

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ 1(118)2025

Խմբագրության հասցե՝
Երևան, Բաղրամյան 10
Հեռախոս՝ 011-58-81-81(189)
E-mail: armlaw@concourt.am
www.concourt.am

